

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ,
ҚПҒА АКАДЕМИГІ, ХПББҒА АКАДЕМИГІ,
БЕЙСЕНБАЕВ САДЫБЕК ҚАЛМАХАНҰЛЫНЫҢ
60 ЖАС МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН
«ӨНЕР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЗАМАНАУИ МӘДЕНИЕТТІҢ
ВИЗУАЛЬДЫ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
ЕҢБЕКТЕРІ**

ТРУДЫ

**МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ИСКУССТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ:
НОВАЯ ВИЗУАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ»
ПОСВЯЩЕННОЙ 60-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ
БЕЙСЕНБАЕВА САДЫБЕКА КАЛМАХАНОВИЧА,
ДОКТОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК, АКАДЕМИКА АПНК,
АКАДЕМИКА МАНПО**

17-18 ақпан 2026

Шымкент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ,
ҚПҒА АКАДЕМИГІ, ХПББҒА АКАДЕМИГІ,
БЕЙСЕНБАЕВ САДЫБЕК ҚАЛМАХАНҰЛЫНЫҢ
60 ЖАС МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН
«ӨНЕР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЗАМАНАУИ МӘДЕНИЕТТІҢ
ВИЗУАЛЬДЫ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ИСКУССТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВАЯ
ВИЗУАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ»
ПОСВЯЩЕННОЙ 60-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ
БЕЙСЕНБАЕВА САДЫБЕКА ҚАЛМАХАНОВИЧА,
ДОКТОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК,
АКАДЕМИКА АПНК, АКАДЕМИКА МАНПО

17-18 ақпан 2026

Шымкент

ОӘЖ [7+004.8]:008(082)

КБЖ 85

П 24

Бас редактор: Тәнірбергенов М.Ж. - п.ғ.д., профессор «Мәдениет және өнер» факультетінің деканы;

Редактор: Бейсенбаев С.Қ. - п.ғ.д., академик, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университетінің Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры;

Жауапты хатшылар: Умралиева Л.М. аға оқытушы, Байтас М. оқытушы «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасы, Уалиханова А. Мәдени тынығу жұмысы кафедрасы.

Редакциялық алқа: Жолдасбекова С.А. п.ғ.д., профессор «Бейнелеу өнері технологияны және Музыкалық білім» кафедрасының меңгерушісі; Болысбаев Д.С. ф.ғ.д., профессор «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының меңгерушісі; Кадыралиева А. М. PhD, доцент «Мәдени және әлеуметтік жұмыс» кафедрасының меңгерушісі; Азизханова Д. К. PhD доктор «Мәдени және әлеуметтік жұмыс» кафедрасының меңгерушісі; Туреханов Қ. Е. аға оқытушы «Мәдени-тынығу және сахналық қызмет» кафедрасының меңгерушісі;

Педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі, ХПББҒА академигі, Дизайнерлердің Қазақстандық Одағы мүшесі және ҚР Суретшілер Одағының мүшесі Бейсенбаев Садыбек Қалмаханұлының 60 жас мерейтойына арналған «Өнер және жасанды интеллект: заманауи мәдениеттің визуальды жаңа парадигмасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының еңбектері.

Труды Международной научно-практической конференции «Искусство и искусственный интеллект: новая визуальная парадигма современной культуры», посвященной 60-летию Бейсенбаева Садыбека Калмахановича - доктора педагогических наук, академика Академии педагогических наук Казахстана, академика Международной академии наук педагогического образования, члена Союза дизайнеров Казахстана и Союза художников Республики Казахстан.

ISBN 978-9965-20-252-0

Жинақта ЖОО оқытушы-профессорларының, магистрлердің мәдениет, өнер және жаратылыстану-педагогикалық, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдары бойынша мақалалары енгізілген.

ОӘЖ [7+004.8]:008(082)

КБЖ 85

П 24

©М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, 2026

©Южно-Казахстанский исследовательский университет им.М.Ауэзова, 2026

ҚАЗІРГІ КЕСКІНДЕМЕДЕГІ ДӘСТҮРЛІ ТЕХНИКАЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Байтас М.М., Жолдасова А.Т., Мәлік М.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
maira_240994@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі кескіндеме өнеріндегі дәстүрлі техникаларды қолдану мәселелері кешенді түрде қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – заманауи көркемдік үдерістер аясында классикалық кескіндеме әдістерінің сақталуы, трансформациясы және олардың көркемдік мәнінің өзгеруін талдау. Мақалада дәстүрлі кескіндеме техникаларының (майлы бояу, академиялық сурет, классикалық композиция және колорит жүйесі) қазіргі авторлық ізденістермен өзара байланысы сарапталды. Зерттеу барысында тарихи-салыстырмалы, формальды-көркемдік талдау және жүйелеу әдістері қолданылды. Қазіргі суретшілер шығармашылығында дәстүрлі техникалардың тек қайталану емес, жаңа көркемдік мағынаға ие болу үдерісі анықталды. Сонымен қатар, заманауи кескіндемеде эксперименттік тәсілдер мен классикалық негіздің үйлесуі көркем тілдің кеңеюіне ықпал ететіні дәлелденеді.

Кілттік сөздер: *қазіргі кескіндеме, дәстүрлі техника, майлы бояу, академиялық кескіндеме, көркемдік трансформация, авторлық стиль, композиция, колорит.*

Кіріспе

Қазіргі бейнелеу өнері жаһандану, цифрлану және көркем ойлаудың көпқырлылығымен сипатталады. Осы үдерістер кескіндеме өнерінің дәстүрлі техникаларына деген көзқарастың өзгеруіне алып келіп, олардың заманауи көркем кеңістіктегі орнын қайта пайымдауды талап етеді. Бүгінгі таңда дәстүрлі кескіндеме әдістері бір жағынан тарихи-көркем мұра ретінде бағаланса, екінші жағынан заманауи авторлық ізденістермен үйлескен жағдайда жаңа көркемдік мағынаға ие болуда.

Дәстүрлі кескіндеме техникалары, әсіресе майлы бояумен жұмыс істеу, академиялық сурет пен классикалық композиция қағидалары ғасырлар бойы кәсіби суретшінің қалыптасуында негізгі рөл атқарып келді. Алайда қазіргі көркем тәжірибеде концептуалдық бағыттардың күшеюі, эксперименттік формалардың басым болуы және жылдам визуалды тұтыну мәдениеті классикалық негіздің екінші қатарға ығысуына себеп болып отыр. Бұл жағдай дәстүр мен жаңашылдық арасындағы сабақтастық мәселесін өзекті етеді. Осы тұрғыдан алғанда, қазіргі кескіндемеде дәстүрлі техникаларды қолдану мәселесін ғылыми тұрғыда талдау көркемдік тәжірибені терең түсінуге, сондай-ақ кәсіби көркем білім беру жүйесіндегі басымдықтарды қайта қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеу тақырыбының өзектілігі дәстүрлі әдістердің заманауи кескіндемедегі трансформациясын, олардың көркемдік және педагогикалық әлеуетін анықтаумен байланысты.

Негізгі бөлігі

Дәстүрлі кескіндеме техникалары бейнелеу өнерінің тарихи дамуы барысында қалыптасқан тұрақты көркемдік жүйе ретінде қарастырылады. Майлы бояумен жұмыс істеу, академиялық сурет салу, композициялық тепе-теңдік пен классикалық колорит қағидалары ұзақ уақыт бойы кәсіби суретшінің шығармашылық негізі қызметін атқарып келді. Алайда қазіргі кескіндеме кеңістігінде бұл техникалар өзгермейтін канон ретінде емес, қайта интерпретацияланатын көркемдік құрал ретінде қолданыла бастады.

Заманауи суретшілер дәстүрлі техникаларды таза күйінде қайталаудан гөрі, оларды жаңа мазмұнмен толықтыруға ұмтылады. Бұл үдеріс көркем тілдің трансформациясына алып келіп, дәстүрлі әдістердің функционалдық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мысалы, майлы бояудың көпқабатты жазылу тәсілі қазіргі кескіндемеде тек реалистік бейнелеу құралы ғана емес, сонымен қатар фактура, эмоционалдық әсер және концептуалдық идеяны жеткізу тәсілі ретінде қолданылады. Осы арқылы дәстүрлі техника жаңа көркемдік мәнге ие болады.

Сонымен қатар қазіргі кескіндемеде академиялық сурет қағидаларының өзгеріске ұшырауы байқалады. Пропорция, анатомия және перспектива заңдылықтары кей жағдайда саналы түрде бұзылып, авторлық экспрессия мен идеялық мазмұнды күшейтуге бағытталады. Бұл үрдіс дәстүрлі техникалардың жоққа шығарылуын емес, олардың көркемдік мүмкіндіктерін жаңа тұрғыда пайдалануды білдіреді. Дәстүр мен эксперименттің өзара ықпалдастығы қазіргі суретшінің шығармашылық әдісін анықтайтын маңызды факторға айналады [1].

Қазіргі көркем тәжірибеде дәстүрлі композиция қағидалары да трансформацияға ұшырап отыр. Классикалық тепе-теңдік, симметрия және орталықтандырылған құрылымдардың орнына фрагментарлық, асимметриялық және көпорталықты композициялық шешімдер кеңінен қолданылады. Алайда бұл өзгерістер композицияның негізгі заңдылықтарының толық жойылуын емес, олардың заманауи көркем кеңістікке бейімделуін көрсетеді. Дәстүрлі композициялық ойлау қазіргі авторлық шешімдерде жасырын түрде сақталып, шығарманың ішкі құрылымын реттеуші қызмет атқарады.

Дәстүрлі техникалардың көркемдік трансформациясы колорит мәселесінде де айқын байқалады. Классикалық кескіндемеде түстік үйлесім мен тоналдық қатынастар бейнелеудің басты құралы болса, қазіргі кескіндемеде түс көбіне символдық, эмоционалдық немесе концептуалдық мағынаға ие болады. Соған қарамастан, түстік мәдениет пен колористік ойлау дәстүрлі мектептен бастау алып, заманауи көркемдік ізденістердің негізі ретінде сақталады. Осылайша қазіргі кескіндемеде дәстүрлі техникалар статикалық жүйе ретінде емес, үнемі өзгеріп, жаңарып отыратын көркемдік құбылыс ретінде көрініс табады. Олардың трансформациясы заманауи көркем ойлаудың дамуына ықпал етіп, дәстүр мен жаңашылдық арасындағы диалогтың маңыздылығын айқындайды.

Талқылау және талдау

Қазіргі кескіндеме өнеріндегі дәстүрлі техникаларды қолдану мәселесі көркем процестің терең трансформациясымен тығыз байланысты. Дәстүрлі кескіндеме әдістері ұзақ тарихи даму нәтижесінде қалыптасқан кәсіби көркемдік жүйе ретінде бүгінгі таңда өз маңызын жоғалтқан жоқ, керісінше заманауи көркем ойлау жағдайында жаңа мазмұн мен жаңа функцияға ие болып отыр. Майлы бояумен жұмыс істеу, академиялық сурет салу, классикалық композиция мен колорит қағидалары қазіргі кескіндемеде механикалық түрде қайталанатын үлгі емес, авторлық интерпретация арқылы жаңаша пайымдалатын көркемдік құралға айналуға [2].

Заманауи кескіндемеде эксперименттік бағыттардың күшеюі дәстүрлі техникалардың рөлін әлсіреткендей көрінгенімен, шын мәнінде бұл үдеріс олардың кәсіби маңызын одан әрі айқындай түседі. Себебі көркемдік эксперименттің сапалы деңгейде жүзеге асуы суретшінің форма, кеңістік, түс және композиция заңдылықтарын терең меңгеруіне тікелей байланысты. Академиялық негізге сүйенбеген эксперимент көп жағдайда формализмге, сыртқы эффектке ұмтылуға және көркем мазмұнның жұтандауына алып келеді. Ал дәстүрлі техникалар көркемдік еркіндікті шектемей, керісінше авторлық шешімдердің саналы әрі негізді болуына мүмкіндік береді.

Дәстүр мен жаңашылдық арасындағы сабақтастық қазіргі кескіндеме дамуының басты шарттарының бірі болып табылады. Дәстүрлі техникалардан толықтай бас тарту көркем тәжірибенің тарихи жалғастығын үзіп, кәсіби мәдениеттің әлсіреуіне әкелсе, оларды өзгеріссіз күйде қайталау кескіндемені тоқырауға ұшыратады. Осы тұрғыдан алғанда, дәстүрлі техникалардың қазіргі кескіндемеде трансформациялануы көркем тілдің эволюциялық дамуын көрсететін заңды құбылыс ретінде қарастырылады.

Қазіргі көркем ортада дәстүрлі техникаларды үстірт қолдану мәселесі де айқын байқалады. Классикалық әдістердің тек сыртқы формалық белгілеріне сүйену олардың ішкі көркемдік заңдылықтарын елемеге алып келеді. Нәтижесінде кескіндеме жұмыстары терең көркем ойдан гөрі декоративтік сипатқа ие болып, кәсіби деңгейдің төмендеуіне себеп болады. Бұл жағдай дәстүрлі техникалардың мәнін дұрыс түсінбеумен және академиялық дайындықтың жеткіліксіздігімен тікелей байланысты [3]. Аталған мәселелер көркем білім беру жүйесінде ерекше маңызға ие. Дәстүрлі кескіндеме техникалары болашақ суретшінің кәсіби ойлауын қалыптастыратын негізгі методологиялық база ретінде қарастырылуы тиіс. Академиялық сурет, классикалық кескіндеме және композиция қағидалары студенттің көркемдік талдау қабілетін дамытып, заманауи авторлық ізденістерді саналы түрде жүзеге асыруына негіз қалайды. Осылайша дәстүрлі техникалар қазіргі кескіндемеде кәсіби мәдениеттің, көркемдік жауапкершіліктің және авторлық стильдің тереңдігін айқындайтын маңызды көрсеткіш ретінде сақталады [4].

Қорытынды

Қазіргі кескіндеме өнеріндегі дәстүрлі техникаларды қолдану мәселесін талдау олардың көркемдік үдерістегі маңызын қайта пайымдауға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында дәстүрлі кескіндеме әдістері тарихи құндылық ретінде ғана емес, заманауи көркем ойлаудың негізін құрайтын кәсіби жүйе ретінде қарастырылды. Майлы бояумен жұмыс істеу, академиялық сурет, классикалық композиция мен колорит қағидалары қазіргі кескіндемеде өзгермейтін канон емес, уақыт талабына сай трансформацияланатын көркемдік құрал екені анықталды.

Қазіргі көркем тәжірибеде дәстүрлі техникалардың сақталуы мен жаңаша қолданылуы дәстүр мен жаңашылдық арасындағы сабақтастықты қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Дәстүрлі әдістерден толықтай бас тарту кескіндеменің кәсіби мәдениетіне нұқсан келтірсе, оларды механикалық түрде қайталау көркем ойдың дамуын шектейді. Осы тұрғыдан алғанда, дәстүрлі техникалардың заманауи авторлық интерпретация арқылы жаңаша мазмұнға ие болуы кескіндеме өнерінің эволюциялық дамуын көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері қазіргі кескіндемеде эксперименттік бағыттардың кәсіби деңгейде жүзеге асуы тікелей дәстүрлі техникалардың терең меңгерілуіне байланысты екенін дәлелдейді. Академиялық негіз суретшінің шығармашылық еркіндігін шектемей, керісінше оның көркемдік шешімдерінің саналы әрі дәлелді болуына мүмкіндік береді. Форма, кеңістік, түс және композиция заңдылықтарын түсіну заманауи кескіндемеде мазмұн мен форма арасындағы үйлесімділікті сақтауға жағдай жасайды. Сонымен қатар дәстүрлі техникаларды үстірт қолдану мәселесі кәсіби кескіндеменің сапасына кері әсер ететіні анықталды. Бұл құбылыс көркем білім беру жүйесіндегі академиялық дайындықтың әлсіреуімен және жылдам визуалды нәтижеге бағдарланған мәдени орта әсерімен байланысты. Осыған орай, дәстүрлі кескіндеме әдістерін оқыту жүйесінде олардың көркемдік және педагогикалық әлеуетін заманауи талаптармен ұштастыра отырып қайта қарастыру қажеттілігі туындайды.

Қорытындылай келе, дәстүрлі техникалар қазіргі кескіндемеде көркемдік мәдениеттің, кәсіби жауапкершіліктің және авторлық стильдің қалыптасуын айқындайтын маңызды көрсеткіш болып табылады. Оларды заманауи көркемдік тәжірибемен сабақтастыра қолдану кескіндеме өнерінің сапалы дамуына, сондай-ақ кәсіби суретшілерді даярлау жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл мәселені одан әрі зерттеу қазіргі кескіндеме теориясы мен практикасын тереңдетуге және көркем білім беру саласындағы ғылыми ізденістерді дамытуға негіз бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1 Рысымбетов Е.К. Қазақ кескіндеме өнерінің заманауи көркем шығармашылық бағыттары: монография. — Түркістан: Тұран, 2024. — 122 б.

- 2 Батурина О. Қазақстан кескіндеме мектебінің қалыптасуы. — Алматы: Кітап клуб, 2024. — 120 б.
- 3 Беда Г. Живопись как учебный предмет (проблемы теории и методики преподавания) // Автореф. диссер... д-ра пед.наук. -Москва, 1972. - 34 с.
- 4 Нурланова К. Символика мира в традиционном искусстве казахов. // Кочевники. Эстетика. - Алматы: Ғылым, 1993. - 156 с.

ӘОЖ: 347.782

АКАДЕМИЯЛЫҚ СУРЕТ ПЕН КЕСКІНДЕМЕНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ: КӘСІБИ ДАЯРЛАУ АСПЕКТІЛЕРІ

Әбдікерім С.О., Байтас М.М., Керімбай Б.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
maira_240994@mail.ru

Аннотация

Мақалада жоғары оқу орнында бейнелеу өнері мамандарын даярлау үдерісіндегі академиялық сурет пен кескіндеменің өзара сабақтастығы қарастырылады. Аталған пәндердің мазмұндық, құрылымдық және әдістемелік байланысы талданып, кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудағы маңызы айқындалады. Автор академиялық суреттің аналитикалық негіз ретіндегі қызметін және кескіндеменің бейнелік-эмоциялық кеңістікті қалыптастырудағы рөлін салыстырмалы тұрғыда сипаттай отырып, оларды интеграциялай оқытудың тиімділігін негіздейді. Зерттеу нәтижесінде пәндердің біртұтас жүйеде ұйымдастырылуы студенттердің композициялық ойлауын, кеңістіктік қабылдауын және кәсіби шеберлігін арттыратыны анықталды.

Кілттік сөздер: академиялық сурет, кескіндеме, кәсіби даярлау, көркем білім, композиция, колорит, кеңістік, интеграция.

Кіріспе

Қазіргі жоғары білім беру жүйесінде болашақ бейнелеу өнері мамандарын даярлау тек техникалық машық қалыптастырумен шектелмейді. Ол кәсіби ойлау жүйесін, көркемдік талдау қабілетін және шығармашылық дербестікті дамытуға бағытталуы тиіс. Осы тұрғыда академиялық сурет пен кескіндеме пәндері негізгі іргетас қызметін атқарады. Дегенмен оқу үдерісінде бұл пәндер кейде жеке бағыттар ретінде қарастырылып, олардың табиғи бірлігі жеткілікті деңгейде әдістемелік тұрғыдан ашылмай жатады. Ал шын мәнінде академиялық сурет пен кескіндеме – бір көркемдік жүйенің екі қыры. Бірі форманы талдауға негізделсе, екіншісі сол форманы түстік және эмоционалдық мазмұнмен толықтырады.

Мақаланың мақсаты – академиялық сурет пен кескіндеменің өзара байланысын теориялық тұрғыдан негіздеп, кәсіби даярлау үдерісіндегі маңызын айқындау. Академиялық сурет дәстүрлі көркем мектептің негізі ретінде форма мен кеңістікті аналитикалық тұрғыдан игеруге бағытталған. Сурет салу барысында студент заттың конструктивтік құрылымын, пропорциялық қатынастарын, көлемдік сипатын зерттейді. Бұл үдеріс бақылау мәдениетін қалыптастырып, көру қабілетін дамытады.

Сурет – тек бейнелеу құралы емес, ол ойлау формасы. Затты сызық, штрих, жарық-көлеңке арқылы талдау студенттің логикалық және кеңістіктік қабылдауын жетілдіреді. Нәтижесінде форма құрылымдық тұрғыдан түсінікті әрі тұтас бейнеленеді. Кескіндеме, өз кезегінде, түстік қатынастар мен колорит жүйесі арқылы көркем образ жасайды. Егер академиялық сурет заттың «қаңқасын» айқындаса, кескіндеме сол құрылымға өмірлік сипат,

эмоциялық реңк береді. Түстердің өзара ықпалы, жарықтың ортаға әсері, ауа перспективасы – кескіндеменің негізгі құралдары.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, академиялық сурет пен кескіндеме бір-бірін толықтырып отыруы тиіс. Мысалы, натюрморт немесе портрет жанрын меңгеруде алдымен конструктивтік сурет орындалса, кейін сол негізде кескіндемелік жұмыс жүргізіледі. Бұл тәсіл студенттің форманы терең түсінуіне және түстік шешімді саналы түрде таңдауға мүмкіндік береді.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудағы рөлі

Бейнелеу өнері мамандарын даярлау барысында кәсіби құзыреттілік бірнеше компоненттен тұрады: техникалық шеберлік, композициялық ойлау, көркемдік талдау, шығармашылық дербестік. Осы компоненттердің барлығы академиялық сурет пен кескіндеме сабақтарында қалыптасады. Академиялық сурет студентке форманы нақты көруді, пропорциялық дәлдікті сақтауды, кеңістікті логикалық тұрғыдан құруды үйретеді. Бұл дағдылар болашақта кез келген көркем жобаның сапалы орындалуына негіз болады.

Кескіндеме сабақтары түстік мәдениетті дамытады. Студент түстердің психологиялық әсерін, колориттік үйлесімділікті, жарық пен көлеңкенің түстік өзгерістерін меңгереді. Нәтижесінде образ жасау қабілеті тереңдейді. Екі пәнді біртұтас жүйеде меңгеру студенттің кәсіби сенімділігін арттырады. Практика көрсеткендей, суреттік негізі мықты студент кескіндемеде де еркін жұмыс істейді. Ал керісінше жағдайда түстік шешімдер кездейсоқ сипатқа ие болуы мүмкін. Сондықтан кәсіби даярлау үдерісінде академиялық сурет пен кескіндемені параллель әрі өзара байланысты түрде ұйымдастыру тиімді нәтиже береді. Бұл тәсіл студенттің аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін үйлесімді дамытады.

Қазіргі көркем білім беру жағдайындағы маңызы

Заманауи өнер кеңістігі үнемі өзгеріс үстінде. Аралас техника, цифрлық технологиялар, концептуалдық бағыттар кең таралғанымен, олардың барлығы да мықты академиялық базаға сүйенеді. Академиялық сурет пен кескіндеменің өзара байланысын сақтау дәстүрлі көркем мектептің сабақтастығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар бұл бірлік студенттің заманауи бағыттарда да еркін жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні көркем білім беру тек дағды қалыптастыру емес, кәсіби мәдениет тәрбиелеу болып саналады. Академиялық сурет пен кескіндеме арқылы студент көркемдік талдау жасауды, композициялық тұтастық сақтауды, бейнелік тіл қалыптастыруды меңгереді. Осы тұрғыдан алғанда, аталған пәндердің интеграциясы кәсіби даярлаудың сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады. Академиялық сурет пен кескіндеме – бейнелеу өнері мамандарын даярлауда өзара тығыз байланысты пәндер. Сурет форманы аналитикалық тұрғыдан меңгеруге бағытталса, кескіндеме түстік және эмоционалдық мазмұн арқылы образ қалыптастырады. Оларды біртұтас жүйеде оқыту студенттердің кеңістіктік ойлауын, композициялық мәдениетін және кәсіби шеберлігін арттырады. Сондықтан жоғары оқу орнында бұл пәндердің мазмұндық және әдістемелік сабақтастығын күшейту кәсіби даярлаудың тиімділігін қамтамасыз етеді.

Академиялық негізге сүйенген көркем білім ғана болашақ маманның шығармашылық әлеуетін толық ашып, заманауи өнер кеңістігінде бәсекеге қабілетті болуына мүмкіндік береді.

Академиялық дайындықтың кезеңдік моделі және практикалық нәтижелері

Жоғары оқу орнында академиялық сурет пен кескіндемені оқыту жүйесі белгілі бір кезеңдік бірізділікке негізделуі тиіс. Кәсіби даярлау тәжірибесі көрсеткендей, студенттердің көркемдік дамуы сатылы түрде жүзеге асады. Әр кезеңде сурет пен кескіндеме өзара байланыста дамытылып отырса, нәтижесі анағұрлым тиімді болады.

Бірінші кезеңде (бастапқы курс) студенттер форма мен кеңістікті қарапайым геометриялық денелер арқылы меңгереді. Бұл кезеңде академиялық суретке басымдық беріліп, заттың конструктивтік құрылымын талдау, пропорциялық қатынасты сақтау, жарық-көлеңке заңдылықтарын түсіну негізгі мақсат болып табылады. Кескіндеме сабақтарында осы қарапайым формалар түстік қатынастар арқылы шешіліп, колориттің бастапқы

заңдылықтары игеріледі. Мұндай параллель оқыту студенттің форманы әрі сызықтық, әрі түстік жүйеде қабылдауына мүмкіндік береді.

Екінші кезеңде (орта курс) тапсырмалар күрделеніп, натюрморт, интерьер, портрет жанрлары енгізіледі. Бұл деңгейде академиялық сурет анатомиялық дәлдікке, кеңістік перспективасына және композициялық тұтастыққа бағытталады. Ал кескіндемеде күрделі түстік қатынастар, рефлексстер, орта әсері, жарықтың динамикасы қарастырылады. Студент сурет арқылы форманы талдап, кескіндеме арқылы сол форманың эмоционалдық сипатын ашады. Осы тұста пәндердің мазмұндық байланысы айқын көрінеді.

Үшінші кезеңде (жоғары курс) шығармашылық еркіндік артады. Академиялық негіз сақталғанымен, студент өзіндік стильдік ізденістерге бет бұрады. Кескіндемелік жұмыста колориттік тұтастық пен образдық шешім басымдыққа ие болады. Егер алдыңғы кезендерде сурет пен кескіндеме өзара үйлесімді дамыған болса, бұл сатыда студент күрделі композициялық тапсырмаларды сенімді орындай алады.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, академиялық сурет пен кескіндемені бір-бірінен бөлек оқыту студенттің кәсіби дамуында үзік сипат тудырады. Ал интеграциялық модель негізінде ұйымдастырылған сабақтарда төмендегідей нәтижелер байқалады:

- форма мен түсті тұтас қабылдау қабілеті қалыптасады;
- композициялық ойлау жүйесі жетіледі;
- кәсіби талдау жасау дағдысы дамиды;
- шығармашылық шешім қабылдау сенімділігі артады.

Сонымен қатар бұл тәсіл студенттердің көркемдік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Олар классикалық академиялық мектеп дәстүрін меңгере отырып, заманауи бағыттарда да еркін жұмыс істей алады.

Осылайша, кезеңдік және интеграциялық модель негізінде ұйымдастырылған академиялық сурет пен кескіндеме сабақтары болашақ маманның кәсіби сапасын арттыруға, оның көркемдік ойлауын жүйелеуге және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, академиялық сурет пен кескіндеменің өзара байланысы көркемдік білім беру жүйесінде, әсіресе болашақ кәсіби суретшілерді, дизайнерлерді, өнер педагогтарын даярлау үдерісінде шешуші маңызға ие екені анықталды. Академиялық сурет көркемдік ойлаудың, кеңістікті көрудің, пропорцияны, перспектива мен конструктивтік құрылымды түсінудің негізін қаласа, кескіндеме сол білімді түстік-колористік, эмоциялық-бейнелік деңгейде тереңдетіп, шығармашылық тұрғыдан дамытады. Осы екі пәннің өзара бірлікте оқытылуы студенттің көркемдік тілін қалыптастырып, кәсіби шеберлігінің тұтастығын қамтамасыз етеді.

Зерттеу барысында академиялық суретсіз кескіндемені меңгеру үстірт сипат алатыны, ал кескіндемесіз сурет оқыту үдерісі көркем ойлаудың шектеулі дамуына әкелетіні дәлелденді. Сондықтан академиялық сурет пен кескіндеме бір-бірін толықтыратын, өзара тығыз байланыстағы пәндер ретінде қарастырылуы тиіс. Академиялық сурет нысанның пішіндік, көлемдік, кеңістіктік құрылымын саналы түрде түсінуге бағыттаса, кескіндеме сол құрылымды түстік қатынастар, жарық пен көлеңкенің нәзік үйлесімі, эмоционалдық әсер арқылы көркем бейнеге айналдырады.

Кәсіби даярлау аспектісінде бұл пәндердің сабақтастығы студенттердің техникалық дағдыларын ғана емес, сонымен қатар көркемдік талдау, эстетикалық қабылдау, шығармашылық шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Академиялық сурет арқылы қалыптасқан аналитикалық ойлау кескіндемеде еркін әрі саналы шығармашылыққа жол ашады. Нәтижесінде болашақ маман көркем туындыны тек көшіру деңгейінде емес, оны көркемдік тұрғыдан түсініп, интерпретациялай алатын деңгейге жетеді.

Қорыта айтқанда, академиялық сурет пен кескіндеменің өзара байланысын кәсіби даярлаудың тұтас жүйесі ретінде қарастыру – көркемдік білім берудің тиімділігін арттырудың маңызды шарты. Бұл байланыс студенттердің көркемдік сауаттылығын,

шығармашылық дербестігін және кәсіби бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырып, олардың өнер саласындағы болашақ қызметіне берік негіз қалайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Адамбеков С. Кескіндеме негіздері: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 240 б.
- 2 Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты: учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1981. – 192 с.
- 3 Волков Н.Н. Композиция в живописи. – Москва: Искусство, 1977. – 263 с.
- 4 Зайцев А.С. Наука о цвете и живопись. – Москва: Искусство, 1986. – 158 с.
- 5 Кузин В.С. Академический рисунок: учебник для вузов. – Москва: Владос, 2004. – 304 с.

ӨОЖ: 347.782

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ СУРЕТ: ДӘСТҮР МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Әбдікерім С.О., Байтас М.М., Аблаев А.Б.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
maira_240994@mail.ru

Аннотация

Мақалада жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы жағдайында академиялық суреттің кәсіби даярлаудағы орны мен маңызы қарастырылады. Дәстүрлі бейнелеу мектебі мен цифрлық визуалды мәдениет арасындағы өзара ықпал, алгоритмдік генерация мен авторлық шығармашылықтың айырмашылығы, көркем білім беру жүйесіндегі әдістемелік өзгерістер ғылыми тұрғыда талданады. Жасанды интеллект құралдары шығармашылық үдерісті жеделдеткенімен, академиялық сурет кәсіби сапаның негізі болып қала беретіні дәлелденеді.

Кілттік сөздер: академиялық сурет, жасанды интеллект, цифрлық трансформация, көркем білім, авторлық, визуалды мәдениет.

Кіріспе

XXI ғасырдың екінші онжылдығынан бастап жасанды интеллект технологиялары өнер кеңістігіне белсенді түрде ене бастады. Нейрожелілер арқылы бейне генерациялау, стиль имитациясы, композициялық модельдеу секілді процестер автоматтандырылды. Бұл құбылыс бейнелеу өнерінің дәстүрлі қағидаларына жаңа көзқараспен қарауға итермеледі. Әсіресе академиялық суреттің болашағы жөнінде түрлі пікірлер туындады: бір тарап цифрлық алгоритмдер сурет салу дағдыларының қажеттілігін азайтады десе, екінші тарап керісінше академиялық негіздің маңызы арта түсетінін алға тартады.

Академиялық сурет – бейнелеу өнері жүйесіндегі іргелі пән. Ол форма мен кеңістікті құрылымдық тұрғыдан талдауға, пропорция заңдылықтарын сақтауға, жарық-көлеңке қатынастарын модельдеуге үйретеді. Бұл – суретшінің кәсіби көру мәдениетін қалыптастыратын үдеріс. Сурет салу барысында студент заттың сыртқы бейнесін ғана емес, оның ішкі конструкциясын, көлемдік құрылымын, пластикалық логикасын түсінеді. Мұндай дайындықсыз күрделі композициялық шешімдер қабылдау қиын.

Жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі визуалды деректерді өңдеу арқылы жаңа бейнелер жасайды. Олар мәтіндік сипаттаманы визуалды образға айналдыра алады. Алайда алгоритм статистикалық ықтималдықтарға сүйеніп жұмыс істейді. Ол көркемдік интуицияға, авторлық тәжірибеге немесе эстетикалық жауапкершілікке ие емес. Сондықтан алгоритм жасаған бейне мен суретшінің саналы шығармашылық әрекетінің нәтижесі арасында сапалық айырмашылық бар.

Негізгі бөлім

Академиялық суреттің басты құндылығы – ойлау мәдениетін қалыптастыруында. Студент натураны бейнелеу кезінде уақыт пен кеңістікті жүйелі түрде талдайды, форманың конструктивтік негізін іздейді, композицияны саналы түрде құрады. Бұл процесс шығармашылық шешім қабылдау қабілетін дамытады. Ал жасанды интеллект дайын нәтиже ұсынады, бірақ сол нәтижені бағалау мен сараптау үшін кәсіби база қажет. Цифрлық трансформация дәуірінде академиялық сурет өзінің мазмұнын кеңейтуі мүмкін. Мысалы, дәстүрлі қағаз бен қарындашпен орындалатын тапсырмалар цифрлық планшет арқылы жүзеге асырылуы ықтимал. Үшөлшемді модельдер мен виртуалды кеңістік құралдары форма құрылымын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Дегенмен құрал өзгергенімен, форманы талдау логикасы өзгермейді. Демек, технология – тек құрал, ал кәсіби негіз – академиялық мектеп.

Көркем білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану әдістемелік тұрғыдан сараланған болуы тиіс. Егер алгоритм тек дайын бейне ұсынатын көмекші құрал ретінде пайдаланылса, студенттің жеке ізденісі төмендеуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллектті шығармашылық эксперимент құралы ретінде қолдану тиімдірек. Мысалы, композициялық нұсқаларды салыстыру, түстік шешімдерді модельдеу немесе стильдік талдау жүргізу барысында AI қосымша ресурс бола алады. Бұл студенттің сыни ойлауын дамытады. Жасанды интеллекттің кең таралуы авторлық мәселесін де өзекті етті. Алгоритмдер миллиондаған бейнелерді талдау арқылы нәтиже береді, сондықтан оның өнімін толық дербес туынды деп тану күрделі. Осы жағдайда көркем білім беру жүйесінде цифрлық этика, интеллектуалдық меншік, дереккөздерді пайдалану мәдениеті жөнінде түсінік қалыптастыру маңызды. Болашақ суретші тек техникалық дағды иесі емес, сонымен бірге мәдени жауапкершілігі бар тұлға болуы тиіс.

Академиялық сурет пен жасанды интеллекттің арақатынасы қарама-қайшылық емес, диалог ретінде қарастырылуы тиіс. Дәстүрлі мектеп пластикалық ойлауды, композициялық тәртіпті, визуалды сауаттылықты қалыптастырады. Ал цифрлық технологиялар шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтеді, зерттеу аясын ұлғайтады. Екі бағыттың синтезі жаңа типтегі суретшіні тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі студент визуалды ақпараттың шексіз ағынында өмір сүреді. Ол әлеуметтік желілер, цифрлық платформалар, виртуалды кеңістік арқылы үздіксіз бейнелерді қабылдайды. Мұндай жағдайда академиялық сурет визуалды сауаттылықтың сүзгісі қызметін атқарады. Ол көркемдік сапаны, пропорциялық дәлдікті, композициялық тепе-теңдікті бағалауға үйретеді. Бұл – алгоритмдік бейнелерді де сыни тұрғыда қабылдауға мүмкіндік беретін қабілет.

Жасанды интеллект дәуірінде академиялық суреттің болашағы оның өзгермейтін қағидаларында емес, бейімделу қабілетінде жатыр. Дәстүрді сақтай отырып, цифрлық мүмкіндіктерді игеру – көркем білім берудің стратегиялық бағыты. Егер академиялық мектеп тек өткеннің мұрасы ретінде қарастырылса, ол заманауи үрдістерден шет қалады. Ал егер ол технологиямен үндесіп дамыса, өзінің маңызын сақтап қана қоймай, жаңа мазмұнға ие болады.

Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект академиялық суретті алмастырушы емес, оны кәсіби тұрғыдан сынайтын және нығайтатын фактор. Кімде-кім алгоритмдік бейнені түсініп, талдай алса, сол ғана шынайы авторлық позициясын сақтай алады. Демек, болашақ суретшінің кәсіби тұрақтылығы дәстүрлі негіз бен цифрлық сауаттылықтың үйлесімінде жатыр.

Жасанды интеллект пен академиялық сурет арақатынасын тереңірек талдау үшін «визуалды ойлау» ұғымына тоқталу қажет. Визуалды ойлау – көркем образды құрудың когнитивтік негізі. Академиялық сурет салу барысында студент заттың формасын тек көру арқылы емес, оны құрылымдық модель ретінде елестету арқылы бейнелейді. Бұл процесс кеңістіктік қиялды, аналитикалық қабілетті және логикалық жүйелеуді дамытады. Ал жасанды интеллект бейнені алгоритмдік ықтималдық арқылы құрастырады, яғни оның негізінде когнитивтік тәжірибе емес, деректер массиві жатыр. Сондықтан адам суретшінің визуалды ойлауы сапалық жағынан өзгеше сипатқа ие.

Қазіргі заманда нейрожелілік модельдер стильдік ерекшеліктерді дәл имитациялай алады. Мысалы, белгілі бір тарихи кезеңнің колористикалық жүйесін немесе белгілі суретшінің пластикалық мәнерін алгоритмдік тұрғыда қайталау мүмкіндігі бар. Бұл жағдай өнер тарихын оқытуда жаңа әдістемелік тәсілдер ұсынуы ықтимал. Студенттер әртүрлі стильдік шешімдерді салыстырып, композициялық құрылымын талдай алады. Алайда мұндай салыстыру тек академиялық база болған жағдайда ғана нәтижелі болады. Өйткені стильді түсіну үшін алдымен форманың ішкі логикасын меңгеру қажет.

Тағы бір маңызды мәселе – шығармашылық үдерістің психологиялық қыры. Дәстүрлі академиялық сурет ұзақ уақыттық еңбекті, шыдамдылықты, бақылау дағдысын талап етеді. Бұл процесс студенттің ерік-жігерін, тәртіптілігін, жауапкершілігін қалыптастырады. Ал жасанды интеллект жылдам нәтиже беретіндіктен, кей жағдайда шығармашылық ізденістің тереңдігін әлсіретуі мүмкін. Сондықтан оқу үдерісінде алгоритмдік құралдарды кезең-кезеңімен және саналы түрде енгізу қажет. Сонымен қатар цифрлық орта визуалды коммуникацияның ауқымын кеңейтті. Бүгінгі суретші тек кенеппен шектелмейді, ол экрандық кеңістікте, интерактивті форматта, мультимедиялық жобаларда жұмыс істей алады. Академиялық сурет бұл процесте негіз қалаушы рөл атқарады, себебі кез келген визуалды өнімнің сапасы композициялық құрылымға, пропорция мен ритмге тәуелді. Демек, цифрлық медиада да академиялық қағидалар өз күшін жоймайды.

Жасанды интеллектті шығармашылық серіктес ретінде қарастыру тенденциясы да қалыптасып келеді. Кейбір зерттеушілер алгоритмді «ко-автор» ретінде сипаттайды. Алайда мұнда авторлық жауапкершілік мәселесі сақталады. Себебі идеяны қалыптастыратын, тапсырманы беретін, нәтижені таңдайтын және өңдейтін – адам. Бұл тұрғыдан алғанда жасанды интеллект – шығармашылық шешімді кеңейтетін құрал, бірақ эстетикалық бағалау субъектісі емес.

Көркем білім беру жүйесінде пәнаралық интеграцияның маңызы арта түсуде. Информатика, медиа-дизайн, цифрлық графика пәндерімен байланыс орнату студенттердің кәсіби көкжиегін кеңейтеді. Дегенмен мұндай интеграция академиялық негіздің әлсіреуіне емес, керісінше оның қолданылу аясын кеңейтуге бағытталуы тиіс. Мысалы, анатомиялық сурет салу барысында үшөлшемді цифрлық модельдерді пайдалану форманы тереңірек түсінуге көмектеседі. Бұл дәстүр мен технологияның үйлесімді синтезінің нақты көрінісі болып табылады.

Жасанды интеллект дәуірінде көркемдік сапаның өлшемі ретінде «тереңдік» ұғымы алдыңғы қатарға шығады. Алгоритмдік бейнелер визуалды тартымды болуы мүмкін, бірақ олардың мазмұндық және пластикалық тереңдігі әрқашан бірдей бола бермейді. Академиялық дайындық суретшіге осы тереңдікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Яғни форманың конструктивтік негізін, кеңістіктің заңдылығын және композициялық тұтастықты сақтай отырып, мазмұндық мәнді айқындай алады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жасанды интеллект пен академиялық сурет арасындағы қатынас бәсекелестік емес, сапалық диалог ретінде қарастырылуы қажет. Технология шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтеді, ал академиялық мектеп сол мүмкіндіктерді кәсіби деңгейде жүзеге асыруға жағдай жасайды. Болашақ көркем білім беру жүйесі осы екі бағыттың теңгерімді үйлесіміне негізделуі тиіс. Тек осындай жағдайда ғана суретші цифрлық

дәуірдің талаптарына жауап бере алатын, сонымен қатар дәстүрлі эстетикалық құндылықтарды сақтайтын тұлға болып қалыптасады.

Жасанды интеллекттің дамуы бейнелеу өнерінде жаңа мүмкіндіктер ашты, алайда ол академиялық суреттің маңызын төмендетпейді. Керісінше, кәсіби даярлаудың сапалық өлшемі ретінде академиялық негіздің қажеттілігі айқындала түседі. Дәстүр мен цифрлық инновацияның үйлесімді синтезі – заманауи көркем білім берудің басты бағыты. Академиялық сурет болашақта да визуалды мәдениеттің интеллектуалдық және эстетикалық тірегі болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кузин В.С. Академический рисунок. – Москва: Владос, 2004. – 304 с.
- 2 Ли Н.Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка. – Москва: Эксмо, 2008. – 480 с.
- 3 Волков Н.Н. Композиция в живописи. – Москва: Искусство, 1977. – 263 с.
- 4 Boden M. Creativity and Art: Three Roads to Surprise. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 312 p.
- 5 Manovich L. The Language of New Media. – Cambridge: MIT Press, 2001. – 354 p.
- 6 McCosker A., Wilken R. Automated Media. – London: Routledge, 2020. – 214 p.

ӨОЖ: 347.782

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Әбдікерім С.О., Болысбаев Д.С., Байтас М.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
maira_240994@mail.ru

Аннотация

Мақалада жасанды интеллект технологияларын бейнелеу өнері сабақтарында қолданудың теориялық және практикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Көркем білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация жағдайында нейрожелілік модельдердің оқу процесіне ықпалы, олардың шығармашылық ойлауға әсері, академиялық дайындықпен арақатынасы талданады. Сонымен қатар жасанды интеллектті педагогикалық мақсатта тиімді пайдалану жолдары, оның артықшылықтары мен шектеулері, авторлық және цифрлық этика мәселелері ғылыми тұрғыда сараланады. Зерттеу нәтижесінде жасанды интеллект құралдары дәстүрлі көркем даярлауды алмастырмай, оны толықтырушы ресурс ретінде қызмет ететіні негізделеді.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, бейнелеу өнері, көркем білім, цифрлық технология, нейрожелі, шығармашылық, педагогика, авторлық құқық.

Кіріспе

XXI ғасырда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне елеулі өзгерістер енгізді. Әсіресе жасанды интеллект (Artificial Intelligence) құралдарының пайда болуы визуалды мәдениет кеңістігінде жаңа кезеңді қалыптастырды. Нейрожелілік модельдер мәтіндік сипаттама негізінде күрделі көркем бейнелер жасай алады, стильдік

ерекшеліктерді имитациялайды және композициялық шешімдерді ұсынады. Бұл құбылыс бейнелеу өнері пәндерін оқыту әдістемесіне де ықпал етуде.

Қазіргі студент цифрлық ортада өмір сүреді. Ол визуалды ақпаратты экран арқылы қабылдайды, әлеуметтік желілер мен онлайн-платформалар арқылы бейнелерді өңдейді және таратады. Мұндай жағдайда дәстүрлі академиялық оқыту жүйесі жаңа құралдармен үйлесуі тиіс. Сондықтан жасанды интеллектті бейнелеу өнері сабақтарында қолдану мүмкіндіктерін ғылыми тұрғыда зерттеу өзекті мәселеге айналды.

Негізгі бөлім

Жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі деректерді талдау арқылы визуалды үлгілерді таниды және жаңа бейнелер құрастырады. Бұл процесс адамның шығармашылық интуициясынан өзгеше алгоритмдік модельге негізделеді. Дегенмен нәтижесінде алынған бейнелер эстетикалық тұрғыдан тартымды болуы мүмкін. Визуалды мәдениеттің өзгеруі білім беру мазмұнына әсер етпей қоймайды. Егер бұрын сурет салу үдерісі ұзақ уақыттық бақылау мен талдауды талап етсе, бүгінгі күні алгоритм секундтар ішінде композиция нұсқаларын ұсына алады. Бұл жағдай педагогикалық тұрғыдан екі түрлі әсер береді: бір жағынан шығармашылық мүмкіндіктер кеңейеді, екінші жағынан дайын нәтижеге тәуелділік қаупі туындайды.

Жасанды интеллектті сабақ барысында қолдану бірқатар әдістемелік мүмкіндіктерді ашады. Ең алдымен, ол визуалды материалды жылдам генерациялау арқылы теориялық тақырыптарды түсіндіруді жеңілдетеді. Мысалы, композиция заңдылықтарын оқыту кезінде бірнеше нұсқаны салыстыра отырып талдау жасауға болады. Тұстану сабағында әртүрлі колористикалық шешімдерді модельдеу арқылы студенттер түстік үйлесімділікті тәжірибе жүзінде көреді. Сонымен қатар AI құралдары эскиздік ізденіс кезеңінде пайдалы болуы мүмкін. Студент өз идеясын мәтіндік сипаттама арқылы беріп, бірнеше визуалды шешім алады. Бұл шығармашылық ізденісті жандандырады және қиялды кеңейтеді. Алайда мұндай әдіс міндетті түрде академиялық талдаумен қатар жүруі тиіс.

Жасанды интеллектті пайдаланудың тағы бір бағыты – өнер тарихын оқыту. Белгілі бір стильді немесе тарихи кезеңді модельдеу арқылы студенттер стилистикалық ерекшеліктерді тереңірек түсіне алады. Бұл визуалды салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті қолданудың психологиялық-педагогикалық аспектілері

Бейнелеу өнерін оқыту тек техникалық дағдыларды қалыптастыру емес, сонымен қатар тұлғаның шығармашылық, эмоционалдық және когнитивтік қабілеттерін дамыту процесі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллектті оқу үдерісіне енгізу студенттің ішкі мотивациясына, қиялына және өзіндік ізденісіне қалай әсер ететіні маңызды мәселе.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық құралдар студенттердің қызығушылығын арттырады, себебі олар интерактивтілік пен жедел нәтижеге негізделген. Жасанды интеллект арқылы алынған бейнелер студентке идеялық бағыт беріп, шығармашылық блокты жеңуге көмектеседі. Әсіресе композициялық шешім іздеу барысында AI нұсқалары шабыт көзі бола алады. Алайда педагогикалық тұрғыдан бақылаусыз қолдану шығармашылық жалқаулыққа әкелуі мүмкін. Егер студент дайын визуалды шешімдерді жиі пайдаланса, оның аналитикалық ойлау қабілеті әлсіреуі ықтимал. Сондықтан оқытушы жасанды интеллектті бағыттаушы құрал ретінде ғана ұсынуы тиіс. Негізгі шығармашылық әрекет студенттің өз қолымен орындалуы қажет.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, дәстүрлі сурет салу процесі медитативті сипатқа ие. Ұзақ уақыттық бақылау, штрихтау, форма іздеу – барлығы студенттің зейінін шоғырландырып, кеңістікті қабылдауын дамытады. Ал жасанды интеллект жылдам нәтиже бергенімен, бұл ішкі шығармашылық тәжірибені алмастыра алмайды. Демек, педагогикалық тепе-теңдік сақтау – басты міндет.

Пәнаралық интеграция және заманауи құзыреттіліктер

Қазіргі көркем білім беру жүйесі тек классикалық академиялық шеңбермен шектелмеуі тиіс. Жасанды интеллектті қолдану информатика, медиа-дизайн, анимация, цифрлық графика пәндерімен пәнаралық байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Бұл болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін арттырады. Мысалы, студент композициялық құрылымды академиялық әдіспен меңгеріп, кейін оны цифрлық ортада үшөлшемді модельдеу арқылы дамыта алады. Немесе қолмен салынған эскизді AI көмегімен түрлі стильдік нұсқаларға трансформациялап, салыстырмалы талдау жүргізуге болады. Мұндай интеграция студенттің теориялық білімін практикамен ұштастырады. Сонымен қатар жасанды интеллектпен жұмыс істеу цифрлық сауаттылықты қалыптастырады. Қазіргі еңбек нарығында визуалды контент жасау, мультимедиялық жоба әзірлеу, интерактивті дизайн құру дағдылары сұранысқа ие. Сондықтан көркем білім беру бағдарламасына технологиялық құзыреттіліктерді енгізу – уақыт талабы.

Жасанды интеллект және эстетикалық қабылдау мәселесі

Цифрлық дәуірде эстетикалық қабылдау сипаты өзгеруде. Экран арқылы қабылданатын бейне жылдам әсерге бағытталған, ал терең көркемдік талдау сирек орын алады. Жасанды интеллект визуалды тартымды, әсерлі композициялар ұсынғанымен, олардың мазмұндық қабаты әрқашан терең бола бермейді. Академиялық сурет студентке бейнені тек көру емес, оны түсіну дағдысын қалыптастырады. Форманың конструкциясын, пропорциясын, кеңістіктегі орнын саралау – эстетикалық сананы дамытудың маңызды кезеңі. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект эстетикалық қабылдауды өзгерткенмен, оны қалыптастыру функциясын толық атқара алмайды.

Өнер туындысының құндылығы тек визуалды әсерде емес, авторлық идея мен мазмұндық тұтастықта жатыр. Алгоритмдік модель идеяны өз бетінше туындатпайды; ол тек берілген деректер негізінде комбинация жасайды. Сондықтан болашақ суретші технологияны пайдалана отырып, мазмұндық тереңдікті сақтауы тиіс.

Жасанды интеллекттің дамуы тоқтамайды, керісінше жаңа формаларға ие болады. Виртуалды шындық, кеңейтілген шындық, интерактивті инсталляциялар көркем тәжірибені күрделендіреді. Осындай жағдайда бейнелеу өнерін оқыту жүйесі икемді болуы тиіс. Академиялық негіз – кәсіби тұрақтылықтың кепілі. Ал цифрлық құралдар – шығармашылық көкжиекті кеңейтетін ресурс. Екеуінің үйлесімі ғана заманауи суретшінің толыққанды кәсіби моделін қалыптастырады. Академиялық сурет – бейнелеу өнері білімінің негізі. Ол форма, пропорция, перспектива, жарық-көлеңке заңдылықтарын меңгеруге бағытталған. Жасанды интеллект бұл процесті алмастыра алмайды, себебі ол форманы саналы түрде талдамайды. Егер студент конструктивтік талдауды меңгермесе, алгоритм ұсынған бейненің сапасын бағалау қиын болады. Сондықтан жасанды интеллектті пайдалану академиялық дайындықпен үйлесуі тиіс. Бұл жерде басты қағида – технологияны құрал ретінде қолдану, ал негізгі назарды кәсіби дағды қалыптастыруға бағыттау.

Шығармашылық ойлау және сыни талдау

Жасанды интеллект шығармашылық үдерісті жеделдеткенімен, сыни ойлауды алмастырмайды. Керісінше, оны дамытуға мүмкіндік береді. Студент алгоритмдік бейнені талдай отырып, оның композициялық құрылымын, пластикалық тұтастығын, мазмұндық тереңдігін бағалай алады. Сыни талдау қабілеті – заманауи суретшінің маңызды қасиеті. Цифрлық ортада визуалды ақпараттың көптігі сапаны ажыратуды талап етеді. Академиялық негізге сүйенген студент жасанды интеллект ұсынған нәтижелерді кәсіби тұрғыда саралай алады.

Жасанды интеллектті қолдану авторлық құқық мәселесін күрделендіреді. Алгоритм көптеген дереккөздерге сүйеніп жұмыс істейтіндіктен, алынған бейненің бірегейлігі туралы сұрақ туындайды. Сондықтан оқу процесінде цифрлық этика мәселесіне ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Студенттер жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде пайдаланып, өз авторлық қолтаңбасын сақтауы қажет. Бұл кәсіби жауапкершілікті қалыптастырады.

Практикалық ұсыныстар

Бейнелеу өнері сабақтарында жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін келесі ұсыныстарды ескеру қажет:

- AI құралдарын бастапқы идея генерациясы кезеңінде пайдалану;
- алгоритмдік нәтижені міндетті түрде академиялық талдаумен салыстыру;
- студенттердің дербес шығармашылық жұмысын шектеуден аулақ болу;
- цифрлық сауаттылық пен этиканы оқу бағдарламасына енгізу;
- дәстүрлі материалдармен жұмыс істеуді негізгі бағыт ретінде сақтау.

Бұл тәсілдер технология мен дәстүр арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Жасанды интеллектті бейнелеу өнері сабақтарында қолдану – заманауи білім беру талаптарына жауап беретін үрдіс. Ол оқу процесін жаңғыртып, шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтеді. Алайда технология академиялық дайындықтың орнын баса алмайды. Керісінше, кәсіби негізі берік студент ғана жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалана алады. Дәстүр мен цифрлық инновацияның үйлесімді синтезі – көркем білім берудің болашақтағы стратегиялық бағыты. Жасанды интеллект педагогикалық үдерісте көмекші ресурс ретінде қарастырылған жағдайда ғана ол шығармашылық дамуға оң ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әбдіғаппарова С. Қ. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2012. – 240 б.ө
- 2 Құлбеков Т. С. Көркем білім беру теориясы мен практикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 312 б.
- 3 Жұмабаев Қ. А. Бейнелеу өнері педагогикасы. – Алматы: Рауан, 2010. – 256 б.
- 4 Мұқышев Б. С. Сурет және кескіндеме негіздері. – Алматы: Өнер, 2008. – 198 б.
- 5 Оразбекова К. Ж. Көркем шығармашылық психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 274 б.

ӨОЖ 391:687.016

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘН ҮЛГІЛЕРІНЕ ӘСЕРІ

Абуова М. А., Доскараева Ж. Е., Мейрбекова Ф. Л.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
aniazh85@mail.ru, meira_aby@mail.ru, sapfir_1986@mail.ru

Аннотация

Қазақ халқының ұлттық киімдері – халықтың эстетикалық талғамын, тұрмыс салтын және рухани дүниетанымын бейнелейтін маңызды мәдени мұра. Бұл мақалада ұлттық киімдердің қазіргі заманғы сән үлгілеріне тигізіп отырған ықпалы пішіндік, сәндік және символдық тұрғыдан қарастырылады. Зерттеу барысында дәстүрлі киім элементтерінің заманауи сәндегі көрініс табу жолдары, олардың дизайнерлік трансформациясы мен көркемдік мағынасы талданады. Ұлттық киімдердегі пішін, ою-өрнек, түс пен материал ерекшеліктерінің қазіргі сән индустриясында жаңаша интерпретациялануы көрсетіледі. Талдау нәтижелері ұлттық киім элементтерінің бүгінгі сәнде этнографиялық белгі ретінде ғана емес, заманауи эстетикамен үндескен көркемдік құралға айналып отырғанын айқындайды. Сонымен қатар ұлттық мәдени кодты сақтауда ұлттық киімдердің маңызы ашып көрсетіледі.

Кілттік сөздер: ұлттық киім, қазақ сәні, этно-стиль, заманауи сән, ою-өрнек, мәдени код, дизайнерлік трансформация.

Кіріспе

Сән индустриясы – қоғамдағы мәдени, әлеуметтік және эстетикалық өзгерістерді айқын көрсететін кеңістік. Жаһандану үдерісі күшейген сайын ұлттық ерекшеліктерді сақтап қалу мәселесі өзекті бола түсті. Осы тұрғыда дәстүрлі мәдени мұра, соның ішінде ұлттық киімдер, заманауи сәннің маңызды көркемдік қайнар көздерінің біріне айналып отыр.

Қазақ халқының ұлттық киімдері ғасырлар бойы қалыптасқан өмір салтымен, табиғи ортамен және дүниетаныммен тығыз байланысты. Олар тек тұрмыстық қажеттілікті өтейтін бұйым ғана емес, әлеуметтік мәртебені, жас ерекшелігін, рухани құндылықтарды білдіретін күрделі көркемдік жүйе ретінде танылған. Бүгінгі таңда осы жүйе заманауи сән кеңістігінде жаңа мазмұнға ие болып, дизайнерлік ізденістердің маңызды бағытына айналады.

Ұлттық киімдердің қазіргі сәндегі көрінісі олардың көркемдік мүмкіндіктерін қайта пайымдауды талап етеді. Пішіндік шешімдер, сәндік элементтер мен символдық мағыналар жаңа эстетикалық контексте қайта қарастырылып, ұлттық стиль заманауи сән тілімен үндесе бастады. Осы мәселені ғылыми тұрғыда талдау мақала тақырыбының өзектілігін айқындайды.

Негізгі бөлім

Қазақ халқының ұлттық киімдері тарихи даму барысында табиғи орта мен көшпелі өмір салтына бейімделе отырып қалыптасты. Киім пішіндеріндегі кеңдік, қарапайым құрылым және қозғалысқа қолайлылық көшпелі тіршілікке сай жасалған. Шапан, камзол, сәукеле, тақия, бешпент сияқты дәстүрлі киім үлгілері функционалдық сипатымен қатар, көркемдік шешімдерінің байлығымен ерекшеленеді.

Ұлттық киімдерде қолданылған ою-өрнектер тек сәндік мақсатта ғана емес, белгілі бір мағыналық жүктемемен пайдаланылған. Әрбір өрнек табиғатқа, өмірге, қорғаныш пен берекеге қатысты символдық мәнге ие болған. Бұл ою-өрнектер қазіргі сәнде бастапқы магиялық қызметінен алыстап, көркемдік және композициялық элемент ретінде қолданылып келеді.

Қазіргі сән үлгілерінде ұлттық киімдердің пішіндік ерекшеліктері ықшамдалып, жаңа формада көрініс табуда. Дәстүрлі кең силуэттер минималистік бағытпен үйлесіп, күнделікті және іскерлік киімдерде қолданыла бастады. Мысалы, шапан пішімінің элементтері пальто, жакет, ұзын жилет үлгілерінде жаңаша сипат алды. Бұл үрдіс ұлттық киімді қазіргі өмір салтына бейімдеудің бір көрінісі болып табылады.

Материал мен түс таңдауда да ұлттық киімдердің ықпалы байқалады. Жүн, киіз, былғары, мақта сияқты табиғи материалдар қазіргі экологиялық сән ұстанымдарымен үндесіп, қайта сұранысқа ие болды. Ұлттық киімдерге тән қанық түстер мен табиғи реңктер заманауи сәнде эмоциялық және символдық әсерді күшейтетін құрал ретінде қолданылады.

Талқылау және талдау

Қазақ ұлттық киімдерінің қазіргі сәнге әсерін талдай отырып, дәстүр мен жаңашылдық арасындағы сабақтастық айқын көрінеді. Ұлттық элементтерді қолдану сәнге өзіндік ерекшелік беріп қана қоймай, мәдени мазмұнды тереңдетуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда ұлттық киімдер дизайнерлік ойлаудың көркемдік негізіне айналады.

Алайда ұлттық стильді қолдануда үстірттікке жол бермеу маңызды. Ұлттық элементтерді тек сыртқы декоративтік белгі ретінде пайдалану олардың ішкі мағынасын әлсіретуі мүмкін. Сондықтан ұлттық киімдердің тарихи, символдық және функционалдық ерекшеліктерін терең түсіну дизайнер үшін шешуші фактор болып табылады.

Қазіргі қазақстандық сән кеңістігінде этно-стиль ұлттық бірегейлікті сақтаудың тиімді құралы ретінде көрініс табуда. Ұлттық киім элементтерін заманауи формада қолдану арқылы дизайнерлер жаһандық сән ағымында өзіндік бет-бейнесін қалыптастырып, отандық сән индустриясының дамуына үлес қосуда. Бұл үрдіс ұлттық мәдениеттің заманауи форматта өміршендігін дәлелдейді.

Қорытынды

Қазақ халқының ұлттық киімдерінің қазіргі заманғы сән үлгілеріне әсерін талдау олардың көркемдік және мәдени әлеуетін айқындайды. Ұлттық киімдер бүгінгі сәнде өткеннің белгісі ретінде ғана емес, жаңа көркемдік ізденістердің негізі ретінде қолданылып отыр.

Пішін, ою-өрнек, түс пен материал ерекшеліктерінің заманауи сән тілімен үйлесуі ұлттық стильдің дамуына жол ашады. Дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімі сәннің көркемдік сапасын арттырып, ұлттық мәдени кодты сақтаудың маңызды тетігіне айналады. Осы тұрғыда қазақ ұлттық киімдерін қазіргі сән контекстінде зерттеу әрі қарайғы ғылыми және практикалық ізденістер үшін өзектілігін сақтайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Нурланова К. Қазақ халқының дәстүрлі өнері мен дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 1994. – 180 б.
- 2 Өмірбекова Г. Қазақ ұлттық киімдерінің тарихы. – Алматы: Өнер, 2018. – 150 б.
- 3 Бөрібаева С. Заманауи сәндегі этно-стиль мәселелері // Өнертану журналы. – 2022. – №3.
- 4 Steele V. Fashion and Cultural Identity. – London: Bloomsbury, 2019.

ӘОЖ 394.26:687.5.01

ЖАСТАР СӘНІНДЕГІ ЭТНОСТИЛЬДІҢ ДАМУЫ

Абуова М.А.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Казакстан
meira_aby@mail.ru

Аннотация

Жастар сәні – қоғамдағы мәдени өзгерістерді, технологиялық үдерістерді және ұлттық болмысты қатар бейнелейтін құбылыс. Этностиль осы кеңістікте дәстүрлі мәдени кодтарды сақтай отырып, заманауи сән тілімен қайта сөйлей бастады. Ұсынылып отырған зерттеуде жастар сәніндегі этностильдің даму үрдісі жасанды интеллект технологияларымен өзара байланыста қарастырылады. Жасанды интеллект ұлттық ою-өрнектерді, символдарды және формаларды сандық өңдеу арқылы жаңа көркемдік шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында этностильдің жастар арасында кең таралуына әсер ететін факторлар, цифрлық платформалардың рөлі және жас дизайнерлер үшін ашылатын шығармашылық мүмкіндіктер талданады. Нәтижесінде этностильдің тек дәстүрлі мұра емес, заманауи сәннің белсенді бағытына айналып отырғаны айқындалады.

Кілттік сөздер: *этностиль, жастар сәні, ұлттық ою-өрнек, жасанды интеллект, сән дизайны, мәдени код, цифрлық визуализация, заманауи интерпретация.*

Кіріспе

Жастар сәні қоғамдағы өзгерістерге ең тез жауап беретін мәдени кеңістіктердің бірі болып саналады. Жас буын үшін киім тек тұрмыстық қажеттілік емес, өзіндік көзқарасты, ішкі дүниені және әлеуметтік ұстанымды білдіретін құралға айналды. Осы тұрғыда этностильдің

жастар сәнінде көрініс табуы ұлттық мәдениетке деген жаңа көзқарастың қалыптасып келе жатқанын көрсетеді.

Этностиль ұзақ уақыт бойы салтанатты немесе этнографиялық сипаттағы киімдермен шектеліп келді. Алайда қазіргі жастар сәнінде ол күнделікті өмірге еніп, қарапайым пішіндегі мен заманауи материалдар арқылы жаңаша сипат ала бастады. Бұл өзгерістердің артында тек эстетикалық талғам ғана емес, технологиялық мүмкіндіктердің де ықпалы жатыр.

Жасанды интеллект осы үдерісте ерекше орын алады. Ол ұлттық элементтерді сақтай отырып, оларды жаңа форматта ұсынуға, жастардың визуалды талғамына бейімдеуге мүмкіндік береді. Осы себепті этностиль мен жасанды интеллекттің өзара байланысын талдау бүгінгі сән зерттеулерінде өзекті мәселе ретінде қарастырылады.

Негізгі бөлім

Этностильдің негізінде халықтың тарихи жады, дүниетанымы және көркемдік тілі жатыр. Қазақ этностильінде ою-өрнек, түстер үйлесімі, символдық бейнелер мен киім формалары арқылы ұлттық болмыс айқын көрініс табады. Бұл элементтерді заманауи сәнге енгізу дизайнерден үлкен жауапкершілік пен терең түсінікті талап етеді.

Жасанды интеллект технологиялары этностиль элементтерін жүйелі түрде талдап, олардың құрылымдық ерекшеліктерін сақтай отырып жаңа дизайн нұсқаларын ұсынуға мүмкіндік береді. Ұлттық ою-өрнектердің симметриясы, ритмі және мағыналық жүктемесі сандық форматта өңделіп, минималистік немесе street-style бағыттағы киімдерге бейімделеді. Мұндай тәсіл этностильді жастарға жақындатып, оны күнделікті сәннің бір бөлігіне айналдырады.

Цифрлық платформаларда жасанды интеллект арқылы жасалған визуалдар этностильдің таралу аясын кеңейтеді. Әлеуметтік желілерде этностиль элементтері бар образдардың көптеп пайда болуы жастар арасында ұлттық сәнге деген қызығушылықты арттырып отыр. Бұл үрдіс этностильдің тек өткеннің көрінісі емес, қазіргі заманмен үндестірілген мәдени құбылыс екенін көрсетеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект виртуалды модельдеу мен 3D визуализация арқылы дизайнерлік идеяларды тәжірибеге дейін бағалауға мүмкіндік береді. Жас дизайнерлер этностильдегі киімдердің жастар стилімен қаншалықты үйлесетінін алдын ала көріп, өз жобаларын жетілдіре алады. Бұл шығармашылық үдерісті жылдамдатып, этностильдің жаңа интерпретацияларын дамытуға жол ашады.

Талқылау және талдау

Жастар сәніндегі этностильдің дамуын талдай отырып, жасанды интеллекттің бұл бағытта тек техникалық құрал емес, мәдени медиатор рөлін атқаратынын байқауға болады.

Ұлттық элементтерді сандық ортада қайта өңдеу арқылы этностиль жаңа мағынаға ие болып, жастардың күнделікті өмірімен тығыз байланыса бастайды.

Маңызды мәселе – этностильді қолдануда үстірттікке жол бермеу. Егер ұлттық элементтер тек сыртқы декоративтік белгі ретінде ғана пайдаланылса, олардың ішкі мағынасы жоғалып кетуі мүмкін. Осы тұрғыда жасанды интеллекттің артықшылығы – ұлттық өрнектер мен символдардың құрылымын сақтай отырып, оларды жаңа пішінде ұсыну мүмкіндігі.

Этностильдің экологиялық сәнмен байланысы да назар аударуға тұрарлық. Жасанды интеллект табиғи маталарды, экологиялық таза өндіріс тәсілдерін ұсыну арқылы этностильді «slow fashion» қағидаларымен ұштастыруға жағдай жасайды. Бұл жастардың экологиялық санасы мен ұлттық құндылықтарды қатар қабылдауына ықпал етеді.

Сурет 1-Этностиль жастар сәнінде

Осылайша этностиль жастар сәнінде тек эстетикалық бағыт емес, мәдени жауапкершілік пен саналы таңдаудың көрінісіне айналады.

Қорытынды

Жастар сәніндегі этностильдің дамуы дәстүр мен технологияның өзара үйлесуінің айқын көрінісі болып табылады. Жасанды интеллект ұлттық мәдени элементтерді жаңа форматта ұсынып, оларды жастардың талғамына икемдеуге мүмкіндік береді.

Этностиль бұл үдерісте тек тарихи мұра ретінде емес, заманауи сәннің белсенді әрі өміршең бағыты ретінде көрінеді. Ұлттық өрнек пен символика цифрлық ортада жаңаша тыныс алып, жастардың өзіндік стилін қалыптастыруға ықпал етеді.

Этностиль мен жасанды интеллекттің сабақтастығы ұлттық мәдениетті сақтай отырып, оны болашаққа бағыттаудың тиімді жолдарының бірі ретінде бағалануы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Жәнібеков Ө. «Қазақ киімі» Альбом.-Алматы: Өнер, 2005.
2. Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National costumes of Kazakh people. - Алматы: «Алматыкітап», 2007
3. Марғұлан Ә. Х. «Ежелгі өнер мен қазақ халқының қолөнері».-Алматы: Өнер, 1979.

ӨОЖ 687.5:391:004.8

ҰЛТТЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРІ БАР СПОРТТЫҚ КИІМ ДИЗАЙНЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН МАТЕРИАЛДАР МЕН ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Абуова М. А., Доскараева Ж. Е., Мейрбекова Ф. Л.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
meira_aby@mail.ru, sapfir_1986@mail.ru, aniazh85@mail.ru

Аннотация

Спорттық киім қазіргі қоғамда тек қозғалысқа арналған функционалдық бұйым ғана емес, мәдени мағына мен эстетикалық бейнені жеткізуші маңызды құралға айналып отыр. Бұл мақалада ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайнында қолданылатын материалдар мен заманауи технологиялардың өзара байланысы терең қарастырылады. Зерттеу барысында қазақ ұлттық мәдениетіне тән көркемдік элементтердің спорттық киім үлгілерінде қолданылу ерекшеліктері, сондай-ақ инновациялық материалдар мен технологиялардың киімнің функционалдық және эстетикалық сапасына ықпалы талданады. Ұлттық ою-өрнек, түстік шешімдер мен дәстүрлі формалардың заманауи технологиялар арқылы жаңаша интерпретациялану жолдары сарапталады. Нәтижесінде ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, спорттық киімге тән эргономикалық және технологиялық талаптарға жауап беретін заманауи дизайн шешімдерінің қалыптасу мүмкіндігі айқындалады.

Кілттік сөздер: спорттық киім, этно-спорт, ұлттық элементтер, инновациялық материалдар, заманауи технологиялар, функционалдық дизайн, мәдени код, тұрақты сән.

Кіріспе

Спорттық киім дизайны соңғы онжылдықтарда сән индустриясының ең серпінді дамып келе жатқан бағыттарының біріне айналды. Қазіргі спорттық киім тек спортпен шұғылдану барысында ғана емес, күнделікті өмірде де кеңінен қолданылады. Осыған байланысты спорттық киімге қойылатын талаптар функционалдықпен шектелмей, эстетикалық және мәдени мазмұнды да қамти бастады.

Ұлттық стиль элементтерін спорттық киімге енгізу – осы үрдістің айқын көрінісі. Бұл құбылыс жаһандану жағдайында ұлттық болмысты сақтау мен оны заманауи формада көрсетуге деген сұраныстың артқанын көрсетеді. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті, ұлттық киім үлгілері мен ою-өрнектері спорттық киім дизайны үшін мазмұнды көркемдік негіз бола алады.

Алайда спорттық киімнің өзіндік ерекшелігі бар: ол қозғалыс еркіндігін, жеңілдікті, төзімділікті және технологиялық ыңғайлылықты талап етеді. Сондықтан ұлттық элементтерді спорттық киім дизайнына енгізу барысында материал мен технология таңдау шешуші мәнге ие. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайнында қолданылатын материалдар мен заманауи технологияларды ғылыми тұрғыда талдау өзекті болып табылады.

Негізгі бөлім

Ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайнында қолданылатын материалдар ең алдымен функционалдық талаптарға жауап беруі тиіс. Спорттық киім дене қозғалысына бейім, жеңіл, ауа өткізгіш әрі төзімді болуы қажет. Дәстүрлі ұлттық киімдерде қолданылған жүн, киіз, былғары сияқты табиғи материалдар спорттық киімде тікелей қолданылмаса да, олардың қасиеттері қазіргі технологиялық материалдарда жанама түрде көрініс табуда.

Мысалы, жүннің жылуды сақтау және ылғалды реттеу қасиеттері қазіргі термо-материалдар мен мембраналық маталарда ескерілген. Бұл материалдар спорттық киімнің маусымдық түрлерінде кеңінен қолданылады. Сонымен қатар табиғи маталарға тән экологиялық тазалық қазіргі тұрақты сән тұжырымдамасымен үндесіп, спорттық киім өндірісінде қайта маңызға ие болуда.

Қазіргі этно-спорттық киімдерде полиэстер, нейлон, эластан секілді синтетикалық материалдар негізгі орын алады. Бұл маталар созылғыштығымен, беріктігімен және жеңілдігімен ерекшеленеді. Ұлттық элементтер мұндай материалдарда басып шығару, термобекіту, лазерлік өрнектеу секілді әдістер арқылы жүзеге асырылады. Мұндай тәсілдер киімнің салмағын арттырмай, көркемдік бейнені сақтауға мүмкіндік береді.

Ұлттық түстер мен символиканы қолдану да материал таңдауымен тығыз байланысты. Қазақ ұлттық мәдениетіне тән табиғи реңктер, контрастық түстік үйлесімдер спорттық киім дизайнында визуалдық әсерді күшейтіп, образдың даралығын арттырады. Бұл түстер

заманауи спорттық киімнің динамикалық сипатына үйлесіп, этно-спорттық стильдің өзіндік келбетін қалыптастырады.

Талқылау және талдау

Ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайнында материалдар мен технологияларды үйлестіру – күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Мұнда ұлттық ою-өрнек пен сәндік элементтер тек декоративтік мақсатта ғана емес, жалпы композицияның бір бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Ою-өрнектердің орналасуы, өлшемі мен ритмі спорттық киімнің пішіні мен қозғалыс динамикасына сай болуы маңызды.

Заманауи технологиялар бұл мәселені тиімді шешуге мүмкіндік береді. Лазерлік кесу мен цифрлық баспа ұлттық өрнектерді дәл әрі сапалы орындап, оларды спорттық киімнің функционалдық құрылымымен үйлестіреді. 3D-модельдеу технологиялары дизайнерге киімнің пішінін, ұлттық элементтердің орналасуын және қозғалыс кезіндегі әсерін алдын ала бағалауға жағдай жасайды.

Смарт-технологияларды қолдану этно-спорттық киімнің мүмкіндігін одан әрі кеңейтеді. Ұлттық стильде орындалған спорттық киімге енгізілген сенсорлар киімнің заманауи сипатын арттырып, жоғары технологиялық өнім жасауға жол ашады. Бұл жағдайда ұлттық бейне мен инновациялық мазмұн бір-бірін толықтырып, жаңа сапалық деңгей қалыптастырады.

Алайда ұлттық элементтерді үстірт қолдану олардың мазмұнын әлсіретуі мүмкін. Сондықтан дизайнер ұлттық мәдениеттің мағынасын терең түсініп, материал мен технологияны саналы түрде таңдауы қажет. Осындай көзқарас қана этно-спорттық киімнің көркемдік және мәдени құндылығын арттыра алады.

Қорытынды

Ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайнында қолданылатын материалдар мен заманауи технологияларды талдау бұл бағыттың сән индустриясындағы маңызын айқын көрсетеді. Ұлттық мәдени мұра мен инновациялық технологиялардың үйлесуі спорттық киімге тән функционалдық талаптарды сақтай отырып, көркемдік және символдық мазмұнды байытады.

Этно-спорттық киім ұлттық болмысты заманауи өмір салтымен байланыстыратын көпір іспетті. Мұндай киім үлгілері мәдени кодты сақтаумен қатар, қазіргі жастардың талғамына сай жаңа бейне қалыптастырады. Осы тұрғыда ұлттық элементтері бар спорттық киім дизайны отандық сән индустриясының дамуына және ұлттық құндылықтарды жаңа форматта танытуға мүмкіндік беретін перспективалы бағыт ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Нурланова К. Қазақ халқының дәстүрлі өнері мен дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 1994.
- 2 Watkins S. Киім – тасымалды орта (Clothing: The Portable Environment). – Нью-Йорк: Wiley, 2018.
- 3 McLoughlin J., Sabir T. Жоғары өнімді спорттық киімдер (High-Performance Apparel). – Лондон: Thames & Hudson, 2019.
- 4 Steele V. Сән және мәдени бірегейлік (Fashion and Cultural Identity). – Лондон: Bloomsbury, 2020.
- 5 Brown P. Ақылды тоқыма материалдары және киілетін технологиялар (Smart Textiles and Wearable Technology). – Кембридж: Woodhead Publishing, 2021.

АҚҚУ НӘЗІКТІГІ МЕН ҚАУЫРСЫН СИМВОЛИКАСЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ТАҚИЯ ДИЗАЙНЫН ӨЗІРЛЕУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ МҮМКІНДІКТЕРІ

Доскараева Ж.Е.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
aniazh85@mail.ru

Аннотация

Аққу бейнесі мен қауырсын символикасы қазақтың көркем дүниетанымында нәзіктік, тазалық, рухани биіктік ұғымдарымен астасып жатады. Ұлттық бас киім – тақияда бұл бейнелерді қолдану көркемдік мағынасы терең, символдық салмағы жоғары дизайнерлік шешімдерге жол ашады. Ұсынылып отырған зерттеуде тақия дизайнын әзірлеу барысында жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану тәжірибесі қарастырылады. Дәстүрлі эстетикалық құндылықтар мен заманауи технологиялық тәсілдердің өзара байланысы талданып, көркем образды қалыптастырудағы жасанды интеллекттің рөлі айқындалады. Визуалды генерация нәтижелері авторлық оймен салыстырылып, ұлттық формаға сай іріктеледі. Зерттеу нәтижелері ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, жасанды интеллектті сән дизайнында тиімді қолдануға болатынын көрсетеді.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, тақия, аққу бейнесі, қауырсын символикасы, ұлттық бас киім, сән дизайны, көркем образ, композиция, дәстүр, заманауи интерпретация.

Кіріспе

Ұлттық сән дизайны – халықтың дүниетанымы, эстетикалық талғамы мен тарихи жадын сақтайтын көркемдік кеңістік. Бас киімдер соның ішінде ерекше мәнге ие, себебі олар тек тұрмыстық қажеттілік қана емес, әлеуметтік мәртебе мен рухани мазмұнды да бейнелейді. Қазақ мәдениетінде тақия осы мағыналық қабаттарды өз бойына жинақтаған маңызды бұйымдардың бірі болып саналады.

Тақияны жобалау барысында пішін, түс, ою-өрнек пен сәндік элементтердің әрқайсысы белгілі бір мағынаны білдіреді. Солардың ішінде аққу бейнесі мен қауырсын символикасы көркемдік тұрғыдан да, философиялық жағынан да терең мазмұнға ие. Бұл бейнелерді заманауи сән талаптарына сай жаңаша пайымдау дизайнерден тек шеберлік емес, терең ойлау қабілетін де талап етеді.

Осы үдерісте жасанды интеллект құралдары дизайнерге көркемдік ізденісті кеңейтуге, бұрын байқалмаған композициялық шешімдерді көруге мүмкіндік береді. Алайда мұндай технологияны қолдану ұлттық форманы жоймай, керісінше оның ішкі мағынасын тереңдете түсетін жағдайда ғана өз мәнін табады.

Негізгі бөлім

Тақия – қазақ халқының дәстүрлі киім жүйесінде орны ерекше бас киім. Оның пішіні ықшам, құрылымы жинақы болғанымен, көркемдік мүмкіндігі өте кең. Аймақтық ерекшеліктерге байланысты тақияның формасы, әшекейленуі мен түстік шешімі өзгеріп отырған. Бұл өзгерістер халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дүниетанымымен және эстетикалық талғамымен тығыз байланысты.

Аққу бейнесі қазақ мәдениетінде адалдықтың, тазалықтың, сұлулықтың нышаны ретінде қабылданады. Фольклорда, аңыздарда, қолөнерде бұл бейне әйелдік нәзіктікпен, рухани тазалықпен астасып жатады. Қауырсын символикасы да осындай мәнге ие: ол еркіндік, жеңілдік, аспанмен байланыс ұғымдарын білдіреді. Осы екі бейнені тақия дизайнында қолдану бұйымның көркемдік деңгейін арттырып қана қоймай, оның мағыналық өрісін кеңейтеді.

Жасанды интеллект негізінде жұмыс істеу барысында бұл символиканы әртүрлі композициялық нұсқада көруге мүмкіндік туады. Пішіндік вариациялар, сәндік

элементтердің орналасу реттілігі, ырғақ пен тепе-теңдік мәселелері бірнеше визуалды шешім арқылы тексеріледі. Мұндай әдіс дәстүрлі қолмен эскиз жасау тәсілін алмастырмайды, керісінше оны толықтырып, жаңа бағыттар ұсынады.

Сурет 1 - Жасанды интеллект көмегімен визуализацияланған тақия дизайны

Талқылау және талдау

Жасанды интеллект арқылы алынған визуалды нұсқаларды талдау олардың дизайнерлік ойды кеңейтуге ықпал ететінін көрсетеді. Бір қарағанда күтпеген композициялық шешімдер кейін дәстүрлі формаға бейімделіп, ұлттық стильмен үйлескен жағдайда көркемдік тұрғыдан негізді нәтиже береді.

Бұл үдерісте басты мәселе – технологияға толық тәуелді болмау. Егер дизайнер ұлттық символиканың мағынасын терең түсінбесе, жасанды интеллект ұсынған бейнелер сыртқы эффект деңгейінде қалып қоюы мүмкін. Ал символдық мән мен дәстүрлі форманы саналы түрде талдай отырып қолданған жағдайда, жасанды интеллект көркемдік ізденістің тиімді құралына айналады.

Аққу нәзіктігі мен қауырсын элементтері композицияда көбіне динамикалық ырғақ, жеңіл қозғалыс әсерін тудырады. Бұл тақия бейнесін статикалық бұйымнан көркем образға айналдырады. Осындай тәсілдер ұлттық сән бұйымдарының заманауи кеңістікте өміршен болуына мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ұлттық бас киім – тақия дизайнын әзірлеу барысында аққу бейнесі мен қауырсын символикасын қолдану қазақ мәдениетінің көркемдік әлеуетін тереңірек ашуға жол береді. Жасанды интеллект мүмкіндіктері осы үдерісте дизайнердің ойлау аясын кеңейтіп, баламалы көркемдік шешімдерді көруге мүмкіндік туғызады.

Технология мен дәстүрдің өзара үйлесуі ұлттық форманы жоймай, керісінше оның ішкі мазмұнын айқындай түсетін жағдайда ғана нәтижелі болатыны байқалады. Жасанды интеллектті саналы түрде пайдалану сән дизайнында жаңа көркемдік деңгейге шығуға, ал ұлттық символиканы терең түсіну мәдени сабақтастықты сақтауға негіз болады.

Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллектті ұлттық сән дизайнында қолдану тек техникалық жаңалық емес, көркемдік ойлауды дамытудың заманауи құралы ретінде бағалануы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әбдіғаппарова Б.Қ. Қазақ ұлттық киімдерінің көркемдік-символдық ерекшеліктері. – Алматы, 2019.
- 2 Нұрпейісов Е.Қ. Қазақ халқының дәстүрлі бас киімдері. – Астана, 2018.
- 3 Сыздықова А.Т. Сән дизайнындағы заманауи цифрлық технологиялар. – Шымкент, 2022.
- 4 Қалиева Г.С. Ұлттық сән өнеріндегі символика. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 7.012:004.8

СӘНДІК ТАҚИЯ ДИЗАЙНЫН ӘЗІРЛЕУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ГЕНЕРАЦИЯ ЖАСАУ ЖӘНЕ ҚОЛМЕН ОРЫНДАУ ТӘЖІРИБЕСІ

Доскараева Ж.Е., Абуова М.А., Мейрбекова Ф.Л.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
aniazh85@mail.ru, meira_aby@mail.ru, sapfir_1986@mail.ru

Аннотация

Сәндік тақия дизайны – шағын формада үлкен көркемдік мағына тоғысатын күрделі шығармашылық үдеріс. Бұл жұмыста сәндік тақияны жобалау барысында жасанды интеллект негізінде визуалды генерация жасау және оны қолмен орындау тәжірибесі қарастырылады. Зерттеу барысында цифрлық генерация көркемдік бағытты айқындау, композициялық шешімдерді іздеу және пішіндік эксперимент жүргізу құралы ретінде қолданылды. Ал қолмен орындау кезеңі материалдың қасиетін, фактураның мінезін және бұйымның көркемдік тұтастығын айқындады. Цифрлық және қолөнер тәсілдерінің өзара үйлесуі нәтижесінде сәндік аксессуар ретінде қабылданатын, жеке көркем образға ие тақия үлгілері жасалды. Жұмыс нәтижелері жасанды интеллекттің сән дизайнында шығармашылық процесті алмастырмай, оны тереңдететін тиімді құрал екенін көрсетеді.

Кілттік сөздер: сәндік тақия, сән дизайны, жасанды интеллект, визуалды генерация, қолмен орындау, сәндік аксессуар, мата фактурасы, композициялық шешім.

Кіріспе

Сән дизайны – технология мен сезім, есеп пен интуиция қатар жүретін сала. Әсіресе сәндік аксессуарлар дизайнында бұл екі бастау бір-бірін толықтырып отырады. Тақия сияқты шағын формадағы бұйымдарда пішіннің дәлдігі, материалдың мінезі мен декоративтік элементтердің өзара байланысы ерекше мәнге ие. Мұндай бұйымды жобалау кезінде әрбір сызық пен қатпардың көркемдік салмағы бар.

Соңғы жылдары дизайнерлік тәжірибеде жасанды интеллект құралдары идея іздеу мен визуалды ойлауды кеңейтетін жаңа мүмкіндік ретінде қолданыла бастады. Бұл технологиялар дайын шешім ұсынудан гөрі, дизайнердің ойына серпін беретін бастапқы визуалды материал қызметін атқарады. Дәстүрлі формаларды жаңаша пайымдау, күтпеген композициялық шешімдерге бару және материалмен жұмыс істеудің жаңа жолдарын табу осы үдерісте айқын көрініс табады.

Сәндік тақия дизайнында жасанды интеллектті қолдану – тек технологиялық тәжірибе емес, сонымен қатар авторлық ойды тереңдетудің бір жолы. Бұл жұмыс дәл осы үйлесімді іздеуге бағытталған.

Негізгі бөлім

Сәндік тақия – дәстүрлі бас киім ұғымынан шығып, көркемдік мәні басым сәндік аксессуар деңгейіне көтеріле алатын бұйым. Оның формасы ықшам болғанымен, композициялық мүмкіндігі кең. Матаның фактурасы, қатпарлардың бағыты, көлем мен бос кеңістіктің арақатынасы тақияның көркем бейнесін айқындайды.

Жұмыс барысында жасанды интеллект платформалары арқылы сәндік тақияның бірнеше визуалды нұсқалары жасалды. Бұл генерациялар нақты бұйым жасауға арналған дайын үлгі емес, көркемдік бағытты іздеуге арналған идеялық материал ретінде қарастырылды. Әрбір визуалды нұсқада форма динамикасы, асимметрия, қозғалыс әсері және көлемді құрылымдар зерттелді.

Сурет 1 - Жасанды интеллект көмегімен визуализацияланған тақия дизайны

Дәстүрлі ұлттық ою-өрнектерді тікелей қолданудан саналы түрде бас тарту шешімі қабылданды. Оның орнына мата фактурасы, жұмсақ қатпарлар, спираль тәрізді валандар мен көлемді құрылымдар арқылы сәндік әсер жасауға басымдық берілді. Мұндай тәсіл тақияны этнографиялық бұйымнан заманауи сән объектісіне айналдыруға мүмкіндік берді.

Жасанды интеллект ұсынған визуалды шешімдер композициялық тұрғыда сараланып, олардың қолмен орындалу мүмкіндігі қарастырылды. Бұл кезеңде пішін пропорциясы, материалдың икемділігі мен тігін технологиясының шектеулері ескерілді.

Талқылау және талдау

Визуалды генерация нәтижелерін талдау жасанды интеллекттің дизайнерлік ойлауды кеңейтетінін көрсетті. Кейбір композициялық шешімдер бастапқыда батыл әрі күтпеген болып көрінгенімен, оларды материалмен жұмыс істеу барысында бейімдеу арқылы көркемдік жағынан негізді шешімдерге айналдыру мүмкін болды.

Маңызды мәселе – жасанды интеллект ұсынған бейнелерді механикалық түрде көшіруден бас тарту. Генерация нәтижелері авторлық көзқарас арқылы сүзгіден өткізіліп, пішін мен фактураның табиғи мүмкіндіктеріне сәйкес қайта өңделді. Осылайша цифрлық технология шығармашылық процестің бағытын айқындаушы, бірақ шешуші рөлді дизайнердің өзі атқаратын құралға айналды.

Қолмен орындау кезеңінде шифон, органза сияқты жеңіл текстиль материалдары қолданылды. Бұл материалдар қатпарлардың жұмсақ түсуіне, қозғалыс әсерінің пайда болуына мүмкіндік берді. Спиральді валандар мен көлемді қатпарлар композицияға ырғақ пен динамика қосты. Инжу моншақтар сәндік акцент ретінде қолданылып, бұйымның көркемдік тұтастығын толықтырды.

Нәтижесінде жасанды интеллект көмегімен визуализацияланған идеялар қолмен орындалған нақты сәндік бұйымдарға айналып, әрқайсысы жеке көркем образ ретінде қалыптасты. Сонымен қатар ұлттық мәдени элементтерді заманауи сән талаптарына сай жаңаша интерпретациялауға мүмкіндік береді және сән дизайны саласындағы инновациялық үдерістерді дамытуға ықпал етеді.

Қорытынды

Сәндік тақия дизайнын әзірлеу барысында жасанды интеллект негізінде визуалды генерация жасау мен оны қолмен орындау бірін-бірі толықтыратын шығармашылық тәсілдер

екені айқындалды. Цифрлық генерация дизайнерге ой еркіндігін беріп, көркемдік бағытты кеңейтсе, қолмен орындау бұйымға жан, мінез және материалдық шынайылық қосты.

Бұл тәжірибе сән дизайнында технология мен қолөнерді қарсы қою емес, оларды үйлесімді қолдану арқылы жаңа көркемдік сапаға қол жеткізуге болатынын көрсетеді. Сәндік тақия осы үдерісте тек бас киім емес, авторлық ой мен эстетикалық ізденістің нәтижесі ретінде қабылданды.

Ұлттық формаларды заманауи сән кеңістігінде жаңаша пайымдау үшін жасанды интеллект мүмкіндіктерін саналы әрі шығармашылықпен қолдану болашақ дизайнерлік тәжірибеде маңызды бағыттардың бірі бола алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кенжеахметұлы С. Қазақтың ұлттық киімдері. Алматы, 2015.
- 2 Маневич Л. Жасанды интеллект және эстетика. Мәскеу, 2019.
- 3 Adobe компаниясы. Креативті дизайнға жасанды интеллект. 2022.
- 4 Норман Д. Күнделікті заттар дизайны. Нью-Йорк, 2018.
- 5 McKinsey & Company. Сән индустриясының қазіргі жағдайы – 2023.

ӘОЖ 687.016:746.36

КРУЖЕВТІ ЖАМЫЛҒЫ ЭЛЕМЕНТІ ҚОЛДАНЫЛҒАН КЕШКІ КӨЙЛЕК ДИЗАЙНЫН ӘЗІРЛЕУ

Мейрбекова Ф.Л., Доскараева Ж.Е., Абуова М.А.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Казакстан
aniazh85@mail.ru, meira_aby@mail.ru, sapfir_1986@mail.ru

Аннотация

Кешкі көйлек дизайны әйел бейнесін көркемдік тұрғыда қалыптастыратын маңызды сәндік бағыттардың бірі болып табылады. Мұндай киім түрлерінде пішіннің айқындығы, материал таңдауы және сәндік элементтердің өзара үйлесімі образдың тұтастығын айқындайды. Осы зерттеуде кружевті жамылғы элементі қолданылған кешкі көйлек дизайнын әзірлеу тәжірибесі кеңінен қарастырылады. Қара түсті, денеге қонымды силуэтке негізделген көйлек үлгісі арқылы кружево материалының көркемдік, конструктивтік және функционалдық мүмкіндіктері ашылады. Визуалды модельге сүйене отырып, композициялық құрылым, фактуралық контраст және алынбалы жамылғы элементінің эстетикалық маңызы талданады. Зерттеу нәтижелері кружевті жамылғы элементінің кешкі көйлек бейнесін нәзік, салтанатты әрі заманауи сипатта көрсетуге мүмкіндік беретін тиімді шешім екенін дәлелдейді.

Кілттік сөздер: кешкі көйлек, кружево, жамылғы элементі, киім дизайны, композиция, силуэт, сәндік шешім, материал фактурасы, сәндік акцент.

Кіріспе

Кешкі көйлек әйел адамның эстетикалық болмысын, мәдени талғамын және жеке стилін айқындайтын ерекше киім түрі саналады. Ол тек сәндік мақсатта ғана емес, белгілі бір жағдайға, кеңістікке және әлеуметтік ортаға сәйкес бейне қалыптастыру үшін де қызмет атқарады. Кешкі киімдерде қолданылатын әрбір сызық, әрбір деталь образдың көркемдік мазмұнын толықтырып, әйел бейнесінің нәзік қырларын ашуға мүмкіндік береді.

Кешкі көйлек дизайнында пішін мен сәндік элементтердің арақатынасы ерекше маңызға ие. Артық детальдар образды ауырлатып жіберуі мүмкін, ал жеткіліксіз сәндік акцент композицияны әлсіз етеді. Осы себепті заманауи сәнде бір негізгі сәндік элементке негізделген, жинақы әрі мәнді шешімдерге басымдық беріледі.

Осындай сәндік құралдардың бірі – кружево материалы. Ол нәзіктік, салтанат және әйелдік болмыспен тығыз байланысты. Кружевоны кешкі көйлекте қолдану арқылы образды күрделендірмей-ақ, көркемдік тереңдікке қол жеткізуге болады. Ал кружевті жамылғы элементін алынбалы түрде жобалау көйлектің эстетикалық мүмкіндігін кеңейтіп қана қоймай, функционалдық тұрғыдан да тиімді шешім ұсынады.

Негізгі бөлім

Зерттеу нысаны ретінде кружевті жамылғы элементі қолданылған қара түсті кешкі көйлек үлгісі алынды. Бұл модель кешкі киімге тән салтанат пен ұстамдылықты үйлестіре отырып, сәндік элементті артық жүктемесіз қолданудың мысалы ретінде қарастырылады. Көйлек құрылымы екі негізгі бөліктен тұрады: денеге қонымды негізгі көйлек және алынбалы кружевті жамылғы элементі. Осындай шешім бұйымның көркемдік мүмкіндігін арттырып қана қоймай, оны әртүрлі жағдайда қолдануға мүмкіндік береді.

Негізгі көйлек тік силуэтке негізделген. Денеге қонымды пішім әйел мүсінінің табиғи сызықтарын айқындап, образды жинақы әрі сымбатты күйде сақтайды. Иық тұсының ашық болуы мойын мен иық сызығын визуалды түрде ерекшелендіріп, кешкі көйлекке тән салтанатты әсер береді. Көйлектің орта және төменгі бөліктерінде сәндік элементтердің болмауы композицияның тыныштығын қамтамасыз етіп, назарды жоғарғы аймақта орналасқан кружевті жамылғыға бағыттайды.

Кружевті жамылғы элементі көйлектің көркемдік образын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Ол мойын тұсынан басталып, иықты толық қамтитын қысқа жең пішінінде орындалған. Мұндай құрылым иық сызығын жұмсартып, образға нәзіктік қосады. Жамылғы жиегінің толқынды формада аяқталуы және майда шашақты құрылымы қозғалыс кезінде динамикалық әсер тудырып, киімге жеңілдік береді.

Жамылғы алынбалы түрде жобаланған. Артқы бөлігінде тік тілік пен ұсақ түймелер арқылы бекіту тәсілі қолданылған. Бұл конструктивтік шешім сәндік элементті функционалдық тұрғыда тиімді етеді. Жамылғыны қажетіне қарай алып тастау арқылы көйлек бейнесін өзгертуге болады, бұл қазіргі сәндегі көпфункционалды киімдерге қойылатын талаптарға толық сәйкес келеді.

Сурет 1 – Кружевті жамылғы элементі қолданылған кешкі көйлектің көркемдік шешімі және алынбалы жамылғы құрылымы

Материалдық шешімге келетін болсақ, негізгі көйлек үшін тегіс, серпімді құрылымды қара түсті мата таңдалған. Бұл мата дене қимылына кедергі келтірмей, қозғалыс еркіндігін қамтамасыз етеді. Қара түстің қолданылуы кешкі киімге тән классикалық сипат беріп, кружевті жамылғының нәзік құрылымын айқын көрсетуге мүмкіндік береді.

Талқылау және талдау

Көйлек композициясын талдау барысында көркемдік назардың саналы түрде жоғарғы аймаққа — мойын мен иық сызығына бағытталғаны байқалады. Бұл тәсіл кешкі киімдерге тән салтанатты әсерді күшейтіп, образдың асқақтығын арттырады. Тік силуэт вертикаль бағытты айқындап, бойды ұзын әрі жинақы етіп көрсетсе, кружевті жамылғының толқынды жиегі композицияға жұмсақ ырғақ енгізеді. Осы екі бағыттың үйлесуі образдың тепе-теңдігін сақтауға мүмкіндік береді.

Фактуралық тұрғыдан алғанда, негізгі мата мен кружево арасындағы айырмашылық композицияның басты көркемдік құралдарының бірі ретінде көрінеді. Тегіс, тығыз құрылымды мата образға салмақтылық пен ұстамдылық берсе, кружевоның мөлдір әрі өрнекті құрылымы жеңілдік пен нәзіктік әсерін күшейтеді. Бұл қарама-қарсылық кешкі көйлекке тән эмоциялық әсерді арттырып, образды біржақты қабылдаудан сақтайды.

Кружевті жамылғының алынбалы болуы функционалдық тұрғыдан да маңызды. Жамылғы қосылған жағдайда көйлек ресми, салтанатты іс-шараларға лайық бейне қалыптастырса, жамылғысыз нұсқасы ықшам әрі еркін образ ұсынады. Мұндай шешім қазіргі сәндегі практикалық талаптарға сай келеді, себебі бір бұйымның бірнеше жағдайда қолданылуы оның құндылығын арттырады.

Композициялық тұрғыдан жамылғының толқынды жиегі мен майда шашақты құрылымы көзді жоғары бағыттап, образдың жеңіл қозғалыста тұрғандай әсер қалдыруына ықпал етеді. Бұл әсіресе кешкі көйлектерде маңызды, себебі киім статикалық емес, қозғалыс үстінде қабылданады. Қозғалыс кезінде кружево элементінің «тірі» әсер беруі образдың көркемдік сапасын арттырады.

Сонымен қатар кружево өрнегінің тым ірі емес, бірақ анық ритммен орналасуы киімді артық сәндеуден сақтайды. Өрнек көзді шаршатпай, жалпы композициямен үйлесіп отырады. Бұл дизайнердің сәндік элементті мөлшермен, талғаммен қолданғанын көрсетеді.

Жалпы талдау нәтижелері кружевті жамылғы элементі кешкі көйлек дизайнында тек сәндік қана емес, композициялық және функционалдық маңызы бар құрал екенін айқындайды. Ол образды толықтырып, пішін мен материал арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Кружевті жамылғы элементі қолданылған кешкі көйлек дизайны сәндік, конструктивтік және функционалдық шешімдердің үйлесімділігін көрсететін нәтижелі үлгі болып табылады. Негізгі көйлек пішінінің қарапайымдылығы кружевті жамылғының нәзік құрылымымен толықтырылып, образдың көркемдік тұтастығын қамтамасыз етеді.

Алынбалы жамылғы элементі көйлектің эстетикалық мүмкіндігін кеңейтіп қана қоймай, оны әртүрлі жағдайда қолдануға жол ашады. Мұндай тәсіл кешкі киім дизайнында сәндік сапа мен практикалық маңыздың қатар жүруі мүмкін екенін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері кружевті жамылғы элементін қолдану кешкі көйлек бейнесін нәзік, салтанатты әрі заманауи қырынан көрсетуге мүмкіндік беретін тиімді әдіс екенін айқын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Сәрсенбаева А. “Сәндік киім үлгілерін жобалау ерекшеліктері”. Алматы, 2016.
- 2 Тәжібаева Г. “Әйел киімінің конструктивтік негіздері. – Алматы”: Білім, 2015.
- 3 Қалиақпарова Л. “Тоқыма материалдарының сән өндірісіндегі қолданылуы.” Алматы, 2014.
- 4 Ерғалиева А. “Қазіргі сәндегі декоративтік элементтердің рөлі” // Өнер және дизайн”. 2019.
- 5 Нұрғалиева С. “Кешкі көйлек дизайнында көркемдік шешімдерді қолдану” // Сән әлемі”. 2020.

ИННОВАЦИОННЫЕ КОМПЛЕКСЫ В ПРОЕКТИРОВАНИИ ШЕРСТЯНЫХ ИЗДЕЛИЙ ОДЕЖДЫ

Джакипбекова М. Ж., Жарылкасым Ж.Б., Есенбаева К.А.

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

max.aym@mail.ru, kulya1961@mail.ru

Аннотация

Статья посвящена исследованию инновационных комплексов в проектировании шерстяных изделий в дизайне одежды в контексте современных трансформаций модной индустрии. Рассматриваются глобальные тенденции развития дизайна одежды, связанные с цифровизацией, устойчивым развитием, персонализацией и междисциплинарным характером проектной деятельности. Особое внимание уделяется роли шерсти как традиционного, возобновляемого и биоразлагаемого материала, приобретающего новое значение в условиях экологически ориентированного и инновационного дизайна.

В работе анализируются современные инновационные технологии и методы, применяемые в проектировании шерстяных изделий, включая использование умных материалов, технологий виртуальной и дополненной реальности, 3D-печати, а также интеграцию LED-технологий. Рассматриваются традиционные и экспериментальные техники обработки шерсти, такие как нунофелтинг и ручное валяние войлока, в их взаимосвязи с цифровыми и технологическими решениями. Обосновывается понятие инновационных комплексов как целостной системы, объединяющей технологические, цифровые, экологические и художественно-проектные компоненты, и раскрывается их значение для формирования новых формообразующих и функциональных характеристик одежды.

Ключевые слова: дизайн одежды, шерстяные изделия, инновационные комплексы, устойчивый дизайн, цифровые технологии, умные материалы, 3D-печать, нунофелтинг, ручное валяние войлока, персонализация и кастомизация.

Проектирование шерстяных изделий в дизайне одежды занимает значимое место в современной модной индустрии, поскольку шерсть как традиционный материал сочетает в себе высокие эксплуатационные качества, эстетическую выразительность и экологический потенциал. На протяжении длительного времени шерстяные материалы являлись основой для создания функциональной и художественно ценной одежды, отражающей культурные, климатические и социальные особенности различных регионов. В условиях современных трансформаций дизайна обращение к шерсти приобретает новое значение, связанное с поиском устойчивых и инновационных проектных решений.

Актуальность темы исследования обусловлена глобальными изменениями, происходящими в индустрии моды под влиянием цифровизации, экологических вызовов и развития междисциплинарных технологий. Современный дизайн одежды все в большей степени ориентируется на устойчивое развитие, снижение негативного воздействия на окружающую среду и рациональное использование ресурсов. В этом контексте шерсть, как возобновляемый и биоразлагаемый материал, становится одним из ключевых объектов переосмысления в проектной практике дизайнеров.

Существенное влияние на развитие дизайна одежды оказывают цифровые технологии проектирования, виртуальное моделирование, автоматизация производственных процессов и внедрение новых методов формообразования. Эти процессы способствуют появлению

принципиально новых подходов к созданию шерстяных изделий, позволяя интегрировать традиционные технологии обработки материала с инновационными цифровыми и технологическими решениями. В результате проектирование одежды из шерсти выходит за рамки отдельных технологических или художественных экспериментов и формируется как сложная система взаимосвязанных компонентов.

В условиях обозначенных изменений особую значимость приобретает понятие инновационных комплексов в проектировании шерстяных изделий, объединяющих технологические, цифровые, экологические и художественно-проектные аспекты. Однако в научных исследованиях данная проблема до настоящего времени рассматривается фрагментарно, без целостного осмысления инновационных процессов как единой системы. Это определяет необходимость научного анализа инновационных комплексов в проектировании шерстяных изделий в дизайне одежды и обосновывает актуальность выбранной темы исследования.

Современный дизайн одежды развивается в условиях глубоких социокультурных и технологических трансформаций, что приводит к пересмотру традиционных подходов к проектированию и производству изделий. Одной из ключевых тенденций становится персонализация, ориентированная на индивидуальные потребности и предпочтения потребителя. В отличие от массового производства прошлого, современный дизайн всё чаще стремится к созданию уникальных или ограниченных по тиражу изделий, учитывающих особенности фигуры, образа жизни и эстетических установок конкретного человека. В проектировании шерстяных изделий персонализация реализуется через вариативность конструктивных решений, выбор фактур, плотности материала, цветовых сочетаний и декоративных элементов, что позволяет формировать индивидуальный художественный образ изделия [1].

Тесно связанной с персонализацией является тенденция к кастомизации, предполагающая активное участие потребителя в процессе формирования конечного продукта. Цифровые технологии моделирования, виртуальной примерки и параметрического проектирования расширяют возможности адаптации шерстяных изделий под конкретные запросы пользователя. Кастомизация способствует переходу от стандартных моделей к гибким проектным системам, в рамках которых дизайнер разрабатывает основу изделия, а конечные характеристики формируются в процессе взаимодействия с заказчиком [2]. Такой подход усиливает ценность шерстяных изделий как авторских и функционально значимых объектов дизайна.

Не менее значимой тенденцией в современном дизайне одежды является устойчивый дизайн, ориентированный на экологическую ответственность и рациональное использование ресурсов. Индустрия моды всё чаще обращается к принципам *slow fashion* (медленная мода), предполагающим долговечность изделий, высокое качество материалов и осознанное потребление. Шерсть в данном контексте рассматривается как перспективный материал благодаря своим природным свойствам, биоразлагаемости и возможности вторичной переработки. Устойчивый дизайн в проектировании шерстяных изделий проявляется в использовании малоотходных технологий, натуральных красителей, локального производства и продуманного жизненного цикла продукта [3].

Важную роль в формировании современных тенденций дизайна одежды играет обращение к культурной идентичности и локальным традициям. Глобализация моды, с одной стороны, способствует унификации визуальных кодов, а с другой — усиливает интерес к национальным, этническим и региональным особенностям. В проектировании шерстяных изделий это выражается в переосмыслении традиционных техник обработки материала, орнаментальных мотивов и формообразующих принципов, характерных для определённых культур [4]. Интеграция культурной идентичности в современный дизайн позволяет создавать изделия, сочетающие инновационные технологии с сохранением художественного и символического наследия.

Таким образом, персонализация и кастомизация, устойчивый дизайн и акцент на культурную идентичность формируют ключевые тенденции современного дизайна одежды. Их взаимодействие определяет новые подходы к проектированию шерстяных изделий, в рамках которых традиционный материал становится основой для инновационных, экологически ориентированных и художественно выразительных проектных решений [5].

Инновации в дизайне одежды в начале XXI века формируются на пересечении технологий, науки о материалах и художественного проектирования, что приводит к радикальному расширению возможностей дизайнерской практики [6]. В условиях цифровизации и технологического прогресса процесс создания одежды выходит за рамки традиционного конструирования и ручной обработки материалов, приобретая комплексный характер. Проектирование шерстяных изделий в данном контексте становится областью активных экспериментов, где традиционные свойства натурального материала сочетаются с инновационными технологическими решениями, направленными на повышение функциональности, адаптивности и эстетической выразительности изделий [7].

Одним из ключевых направлений инноваций в дизайне одежды является использование умных материалов, способных изменять свои свойства в зависимости от внешних условий [8]. В проектировании шерстяных изделий такие материалы позволяют расширить функциональные возможности одежды за счёт регулирования теплоизоляции, воздухопроницаемости и тактильных характеристик. Интеграция шерсти с проводящими волокнами, сенсорными элементами или материалами с фазовым переходом способствует созданию адаптивных изделий, реагирующих на изменения температуры тела или окружающей среды. Проводящие волокна позволяют передавать данные с датчиков в микроконтроллер, который обрабатывает информацию и отправляет команды исполнительным устройствам. Например, ткань может определить повышение температуры тела и автоматически увеличить воздухопроницаемость, открывая микропоры, или замкнуть электрическую цепь, чтобы запустить систему подогрева при снижении температуры воздуха.

Сенсорные элементы вплетаются в ткань и фиксируют параметры: давление, влажность, температуру, движение. Датчики могут быть разных типов: температурные отслеживают изменение температуры тела или окружающей среды, влажностные реагируют на потоотделение, сигнализируя о физической нагрузке, электрические измеряют биопотенциалы кожи (ЭКГ, ЭМГ), механические фиксируют давление, растяжение, движение.

Материалы с фазовым переходом (PCM) могут поглощать или выделять тепло. Они переходят из твёрдого состояния в жидкое, действуя как маленький холодильник и компактный обогреватель. Одежда из таких материалов помогает автоматически регулировать температуру тела, поддерживая постоянный комфорт.

Виртуальная и дополненная реальность занимают важное место в инновационных процессах проектирования одежды, трансформируя как этапы разработки изделий, так и способы их презентации [9]. Применение технологий виртуальной реальности позволяет создавать и тестировать цифровые прототипы шерстяных изделий в трёхмерной среде, моделировать их посадку, пластику и поведение материала без необходимости физического изготовления образца. Дополненная реальность, в свою очередь, расширяет возможности визуализации и коммуникации с потребителем, позволяя демонстрировать изделия в реальном пространстве, адаптируя их к индивидуальным параметрам пользователя. Эти технологии способствуют сокращению времени разработки, снижению производственных затрат и повышению точности проектных решений.

Особое значение в системе инноваций в дизайне одежды приобретает 3D-печать, которая открывает новые перспективы для формообразования и конструктивных экспериментов. В проектировании шерстяных изделий 3D-печать используется как в создании отдельных элементов одежды, так и в разработке гибридных конструкций, сочетающих традиционные текстильные материалы с напечатанными деталями. Применение

аддитивных технологий позволяет получать сложные пространственные структуры, индивидуализированные декоративные элементы и функциональные компоненты, которые трудно или невозможно реализовать традиционными методами. В результате расширяется пластический язык дизайна одежды и формируются новые типы шерстяных изделий, отвечающие требованиям современного рынка и эстетическим запросам общества [7].

Таким образом, использование умных материалов, технологий виртуальной и дополненной реальности, а также 3D-печати формирует инновационный потенциал современного дизайна одежды [10]. В проектировании шерстяных изделий эти технологии объединяются в целостные инновационные комплексы, обеспечивающие переход от традиционного подхода к созданию одежды к системному и междисциплинарному проектированию, ориентированному на функциональность, индивидуализацию и устойчивое развитие.

Инновационные комплексы в проектировании шерстяных изделий представляют собой системное объединение технологических методов и подходов. Они охватывают все этапы производства, начиная с прядильного и заканчивая отделкой, и учитывают влияние каждого этапа на свойства готовой ткани.

Например, комплексный метод проектирования шерстяных тканей на основе компьютерного обеспечения позволяет разрабатывать ткани с пониженной материалоемкостью, учитывая свойства исходных материалов, параметры технологических процессов прядения, ткачества и отделки.

Также к инновационным комплексам в проектировании шерстяных изделий можно отнести использование «умных материалов», которые представляют собой программно-аппаратный комплекс, состоящий из сенсоров, миниатюрных процессоров и исполнительных наноприборов.

Ещё одним инновационным решением в текстильной промышленности считается применение технологии обработки шерстяного волокна с помощью электроразрядной нелинейной кавитации.

Инновационные комплексы в проектировании шерстяных изделий представляют собой системное объединение технологических, художественно-проектных и экспериментальных методов, направленных на обновление формообразующих принципов и функциональных характеристик одежды. В отличие от изолированного использования отдельных инноваций, комплексный подход предполагает интеграцию традиционных технологий обработки шерсти с современными техническими и дизайнерскими решениями [7]. Такой синтез позволяет рассматривать шерстяное изделие не только как результат ремесленной или промышленной деятельности, но и как многоуровневый объект дизайна, в котором взаимосвязаны материал, конструкция, форма и визуальный образ.

Одним из выразительных элементов инновационных комплексов в проектировании шерстяных изделий является использование LED-технологий, позволяющих придавать одежде новые декоративные и коммуникативные функции. Включение светодиодных элементов в структуру шерстяного материала или конструкцию изделия расширяет художественно-образный потенциал одежды, создавая динамичные визуальные эффекты, изменяющиеся в зависимости от движения, освещения или заданного сценария [11]. LED-технологии могут использоваться как акцентный декоративный приём, подчёркивающий форму и ритм изделия, так и как средство формирования концептуального образа, что особенно актуально для авторских коллекций и экспериментального дизайна одежды [7].

Важное место в инновационных комплексах занимает техника «нунофелтинг», основанная на соединении шерстяных волокон с тканевой основой в процессе валяния [12]. Данная технология позволяет формировать единый материал, сочетающий пластичность и теплоизоляционные свойства войлока с гибкостью и прочностью текстиля. Применение нунофелтинга в проектировании одежды расширяет возможности формообразования, способствует созданию сложных фактурных поверхностей и плавных переходов между материалами [7].

В рамках инновационного комплекса эта техника рассматривается не только как декоративный приём, но и как метод конструктивного моделирования, позволяющий отказаться от традиционных швов и повысить целостность художественного образа изделия.

Технология ручного валяния войлока также сохраняет высокую актуальность в контексте инновационных комплексов, несмотря на её традиционное происхождение. Современное переосмысление ручного валяния позволяет использовать его как инструмент экспериментального формообразования, направленного на создание уникальных объёмных и формоустойчивых элементов одежды. За счёт варьирования плотности, направления раскладки волокон и степени валяния дизайнер получает возможность моделировать форму непосредственно в процессе работы с материалом, что сближает проектирование одежды с художественной практикой. Ручное валяние в составе инновационного комплекса способствует созданию авторских, неповторимых изделий, обладающих высокой художественной ценностью.

Таким образом, инновационные комплексы в проектировании шерстяных изделий формируются на основе взаимодействия традиционных техник обработки материала и современных технологических решений. Использование LED-технологий, нунофелтинга и ручного валяния войлока в единой проектной системе позволяет расширить выразительные и конструктивные возможности дизайна одежды, способствуя созданию шерстяных изделий нового типа, отвечающих эстетическим, функциональным и концептуальным требованиям современного дизайна.

В ходе исследования было установлено, что проектирование шерстяных изделий в современном дизайне одежды представляет собой многокомпонентный и динамично развивающийся процесс, в основе которого лежит сочетание традиционного материала с инновационными технологическими и художественно-проектными решениями. Шерсть, обладая высокими эксплуатационными, эстетическими и экологическими характеристиками, сохраняет свою актуальность в условиях глобальных трансформаций модной индустрии. Её историческая значимость, связь с культурными, климатическими и социальными особенностями различных регионов, а также потенциал для устойчивого развития делают шерсть важным объектом современного дизайнерского осмысления. В условиях цифровизации, экологических вызовов и междисциплинарного развития дизайна проектирование шерстяных изделий выходит за рамки традиционных подходов и формируется как сложная система взаимосвязанных процессов и методов.

Анализ современных тенденций дизайна одежды показал, что персонализация и кастомизация, устойчивый дизайн и обращение к культурной идентичности определяют новые векторы развития проектной практики. В проектировании шерстяных изделий эти тенденции реализуются через индивидуализацию конструктивных и художественных решений, использование цифровых технологий моделирования и виртуальной примерки, а также переосмысление традиционных техник обработки материала. Шерстяные изделия в данном контексте приобретают статус авторских и концептуально выстроенных объектов дизайна, ориентированных не только на функциональность, но и на формирование уникального художественного образа. Устойчивый дизайн и принципы *slow fashion* усиливают значение шерсти как возобновляемого и биоразлагаемого материала, способствующего рациональному использованию ресурсов и снижению негативного воздействия на окружающую среду.

Существенную роль в развитии проектирования шерстяных изделий играют инновационные технологии, включая использование умных материалов, виртуальной и дополненной реальности, а также 3D-печати. Интеграция проводящих волокон, сенсорных элементов и материалов с фазовым переходом расширяет функциональные возможности шерстяных изделий, обеспечивая их адаптивность и комфорт. Цифровые технологии проектирования и виртуального моделирования трансформируют процесс создания одежды, позволяя разрабатывать и тестировать изделия в трёхмерной среде, оптимизировать конструктивные решения и сокращать производственные затраты. Применение аддитивных

технологий способствует расширению формообразующих возможностей и созданию гибридных конструкций, сочетающих шерсть с инновационными элементами.

Ключевым результатом исследования является обоснование значения инновационных комплексов в проектировании шерстяных изделий как системного объединения технологических, цифровых, экологических и художественно-проектных компонентов. В отличие от фрагментарного использования отдельных инноваций, комплексный подход предполагает их интеграцию на всех этапах проектирования и производства. Использование LED-технологий, техники нунофелтинг и ручного валяния войлока в рамках единой проектной системы демонстрирует возможности синтеза традиционных методов обработки шерсти с современными технологическими решениями. Такой подход позволяет расширить выразительные и конструктивные возможности дизайна одежды, формируя новые типы шерстяных изделий, отвечающие эстетическим, функциональным и концептуальным требованиям современного общества.

Таким образом, инновационные комплексы в проектировании шерстяных изделий выступают важным фактором обновления художественно-образного языка дизайна одежды и повышения эффективности проектного процесса. Их применение способствует формированию устойчивых, индивидуализированных и культурно значимых изделий, в которых гармонично сочетаются традиции и инновации.

Список литературы

- 1 Тихонова, А. С. Фактура как средство формирования образа костюма в художественном проектировании / А. С. Тихонова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 3 (450). — С. 450-453.
- 2 П.А. Благодатских. "СУТЬ КАСТОМИЗАЦИИ И СПОСОБ ПЕРЕХОДА НА НЕЕ" Вестник магистратуры, № 4-4 (127), 2022, С. 57-61.
- 3 Быстрова Т.Ю., "Направления и проблемы развития «Устойчивого» дизайна" Академический вестник УралНИИпроект РААСН, № 1, 2012, С. 80-85.
- 4 Г.Э. Садыкова, А.М. Султанова. "ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЭТНИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ НА СОВРЕМЕННУЮ МОДУ И КАК ОНИ АДАПТИРУЮТСЯ ДЛЯ СОЗДАНИЯ НОВЫХ ТРЕНДОВ" Международный журнал гуманитарных и естественных наук, № 10-4 (97), 2024, С. 75-81.
- 5 Башимова Дж.А.. "СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ИННОВАЦИИ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ" Символ науки, № 12-2-1, 2024, С. 125-127.
- 6 Чилингарян Э.Р., "РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КОЛЛЕКЦИЙ СОВРЕМЕННОЙ ОДЕЖДЫ" Символ науки, № 3-2, 2025, С. 155-162.
- 7 Жогова М.В., Шеромова И.А. СИНТЕЗ ТЕХНОЛОГИЙ И ТРАДИЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ИНДУСТРИИ МОДЫ НА ПРИМЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЙЛОКОВАЛЯНИЯ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 4.
- 8 Алибаева А.С., Володева Н.А., Ибраева А.Б.. "Тенденции использования инновационного текстиля в современной практике дизайна одежды" Международный научно-исследовательский журнал, № 4-2 (82), 2019, С. 55-59.
- 9 Мельникова А.В., "Цифровизация в индустрии моды" Экономика, предпринимательство и право, Том. 15, № 2, 2025, С. 1191-1202.
- 10 Рукавишникова Т.В., "3D СИМУЛЯЦИЯ И ВИЗУАЛИЗАЦИЯ ОДЕЖДЫ: ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ" Universum: технические науки, Том. 3, № 9 (138), 2025, С. 39-52.
- 11 Шумилина Е. А., Петросова И.А., "ТЕХНОЛОГИЯ ВНЕДРЕНИЯ СИГНАЛИЗИРУЮЩЕГО УСТРОЙСТВА В ВЕРХНЮЮ ОДЕЖДУ" Universum: технические науки, № 1-2 (82), 2021, С. 19-23.
- 12 Фот Ж.А., Фишер К.А., "Актуальные направления в текстильном дизайне. Нуновойлок" Технические науки – от теории к практике, № 40, 2014, С. 128-133.

ҰЛЫ ДАЛА ФИЛОСОФИЯСЫ

Кемешев Д.А.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Тұлға қалыптастыруда дала философиясының тәрбиелік мәні қарастырылады. Тарихи кезеңдегі Қазақстан және Орта Азия ғұламаларының ғылыми еңбектері мен өмірі жайлы деректер беріледі. Қазақстанның мәдени мұралары кеңінен баяндалады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Мәңгілік ел Қазақстанның 2050 стратегиялық дамуы атты Қазақстан халқына арнаған жолдауында Еліміз жаңа тарихи кезеңге аяқ басты, Қазақстанның Үшінші жаңғыруы қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруы қолға алынды. Әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу.

Кілттік сөздер: салт-дәстүр, рухани жаңғыру, өнер, өнеге, философия, көркемдік идея.

2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандар жаңғырды.

2013 жылы «Халық – тарих толқынында» бағдарламасы арқылы әлемнің ең белді архивтерінен төл тарихымыз жиналып зерттелді.

Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды.

Қазақ елінің жасампаздығы бүгінгі күн мен жарқын болашақтың көкжиектерін үйлесімді сабақтастыру ұлт тұғырнамасы. Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады.

Халқымыз ғасырлар бойы туған жердің табиғатын көздің қарашығындай сақтап келді. Ұлттық салт-дәстүріміз тіліміз, әдебиетіміз бен өнеріміз, ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс.

Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек.

Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттіліктің белгісі орынсыз сән-салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану көргенділікті көрсетеді.

Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Біріншіден, ұлттық сананың көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, салт-дәстүрімізді, музыка мен әдебиетімізді әлемге таныту.

Замана үрдісінен қалмай алдыңғы қатарлы дамыған елдермен тереземіз тең қадамымыз нық, бәсекеге қабілетті ел болу. Осы орайда «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тілінде 100 жаңа оқулық» жобасын қолға алу. Студенттерге толыққанды білім беруге қажетті барлық жағдайды жасауға тиіспіз. Қазақ мәдениетін әлемге паш ету философия, психология мен этнопедагогиканың орны орасан зор. Бұл – білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды даярлау деген сөз.

Адамзат пен ғаламат – уақыт пен кеңістікке бағынары даусыз. Мәдениет адами қасиеттерді ұштастыратын тылсым дүние. Қазақ мәдениетінде ақындар мен жыраулар, хандар мен қолбасшылар, билер мен серілер өздері өмір сүрген дәуірінің майталмандары. Олар шынайы білімнің еркін ойлау мен ізгілік жолында қажырлы еңбек етіп тер төкті.

Қазақ мәдениетінде майталмандар шынайы патриотизмнің, халқына сүйіспеншілігін, оның бақыты, мүддесі және болашағы үшін күресуге дайын және оған жету жолдарын анықтап отырды. Қазіргі таңда қазақстан мәдениеті әлемдік мәдениетке тікелей әсер етуде. Қазақ мәдениетінің дамуы тарихи кезеңдерге қарамастан ұлттық мәдениетімізді жан-жақты терең философиялық тұрғыда қарастырып әлемдік деңгейге шығу мақсатында қажырлы қадам басудымыз [1].

Мәдениеттің өзекті бөлігі – өнер. Тастағы таңбалардан бастау алып, мәңгілік туындыларымен жалғасқан, халықтың шығармашылық рухынан туған жасампаз сұлу дүниелері арқылы мәдениеттің рухын сезіне алмаймыз. Шынында да өнер мәдениеттің алтын қазынасы, адамның ұлылығын білдіретін ғажап көріністердің бірі – оның әсемдікке, сұлулыққа ұмтылуы. Мәдениет – адам әлемі, адамдық парасат, ақыл - ой, ізгілік пен әдемілік дүниесінен құралған.

Әлемнің екінші ұстазы атанған Әл Фарабидің философиялық еңбектері орта ғасыр кезеңінде ұлы дала өркениетінің тамаша ғылыми-теориялық негізін жасады. Ұлы дала ғұламасы Әл Фараби түркі тілдес халықтардың өнері мен поэзиясының терең философиялық ойының адам жан-дүниесінің сұлулығы мен табиғат үйлесімділігінің сырын аша білді. Ұлы дала топырағы негізінде мәдениеттің бастауын ала отырып ежелгі өркениеттің көркемдік ерекшелігімен салыстырды. Әл Фарабидің (поэзия, музыка, живопись, архитектура мен би өнері т.б.) эстетикалық көзқарасы сұлулық пен өнердің дамып жетілген ғылым екені әлем ғалымдары әлі зерттеуде. Ғалым өнерге терең философиялық ой негізінде зерттеп іргелі ғылымға негізделген. Ғұламаның ақиқатты бейнелеуі материалдық тұрғыда шығармашылықты қарқынды терең ақылмен еңбек етуді айтады.

Орта Азия және Қазақстан өңірінде дәстүрлі мәдениеттің дамуы ежелгі өркениеттің ажырамас байланысын байқаймыз. Осы мәдени мұралардың әлемдік деңгейдегі ақын, музыка мен ауыз әдебиетінің ғұламаларының еңбектері ұшан теңіз. Бұл кезеңдерде этика мен эстетиканың негізін қалаушылардың бірі Әл Фараби еді. Ғұламаның ғылыми -теориялық трактаттары сұлулық пен өнердің әлемді философиялық тұрғыда тұтас ақиқат түрінде қабылдауды дәлелдеді.

«Өнер – айна моделі» дейді данышпан терең ойда қорытындыланып жарыққа шығару. Ақиқатты тұтас дүние ретінде қабылдау. Адам баласы о бастан бақытқа ұмтылуда. Сұлулық табиғатта тұнып тұрған жаратылыс болғанмен адам оны дүниеге әкеледі.

Әсемдік әлемде мәңгі. Бірінші – табиғат, екінші – әсемдікті адам жасайды. Адам бақыты мен адами қасиеттерінің ақыл-ой құдіретінің күші тек адам екендігін айтады. Ұлы дала ғұламасы Әл Фараби орта ғасырдың екінші ұстазы атанған ғалым сұлулықтың генезисін философиялық оймен тұжырымдады. Эстетикалық концепциясы табиғаттың тамаша сұлулығы ол- заттардың бояу мен форманың гармониялық тұрғыда қабылдауы. Ғалам гармониялық жүйеде қозғаласта бола отырып сұлулықтың қайнар –көзін жасайды.

Өнер- кең ауқымды терең ойды қажет ететін дүние, сондықтан логика, эстетика, поэзия, музыка, педагогика, анатомия, акустика т.б. бөле-жара қарастыруға болмайтын дүние. Әл Фараби ежелгі ғұламалар Аристотельдің, Евклидтің еңбектеріне терең зерттей келе ғылыми негіздеп ол келе Шығыс пен Еуропаның дамуына үлкен әсерін тигізді. Әл Фараби көп қырлы ғұлама өнерпаз, ақын, музыкант, музыка зерттеуші, геометрия, математика, физика, астрономия, философия, психология, педагогика т.б. ғылымдарды жете меңгерген. Ұлы адамдар мың жылда бір келеді дегендей қазақ топырағынан шыққан ойшыл данышпан Абай мен Әл Фараби арасы шамамен мың жыл. Осы екі алып тұлғаның алып сипаты мен рухани сабақтастығын ұрпағымызға жеткізу азаматтық борышымыз. Заман ойшылы М.Әуезовтың рухани қайнар көз деп қазақ халқының көнеден келе жатқан мәдениеті мен өнері.

Гуманист-философ Әл Фараби өнерді тарихи эволюциялық дамудың көрінісі ретінде қарастырады. Өнерді адамның рахатқа бөленуін тек бір адамның немесе халықтың жетістігі емес ол бүкіл адамзаттың жеткен жетістігі деп санайды ғұлама ғалым. Әл Фарабидің латын тіліндегі қолжазба еңбектері XI-XII ғғ. Оксфорд, Париж бен Мадридта сақталған. Әл

Фараби Аристотелдің бүкіл логикалық білім жүйесін кеңітті. Эстетикалық талғамның дамуы логикалық жүйе негізінде құрылмаған жағдайда көркем өнер туындысы шығуы мүмкін еместігін айтады. Суреткер табиғатынан дарынды және логикалық ойлауы мен қажырлы еңбек етпесе онда керемет дүние жасай алмайды. Адам логикалық өнер арқасында әлемді эстетикалық тұрғыда қабылдайды.

Ұлы дала ғұламасы Әл Фараби көне грекия эстетикасын еңбегіне арқау ете отырып дамытты. Эстетикалық ұғымның негізгі түпнұсқасы табиғат ақиқатын дәлелдеп, идеялық көзқарасқа теріс баға берді. Қоршаған ортаның ақиқат екенін «Өнер поэзиясының каноны трактаты», «Өнер поэзиясы жөнінде» атты ғылыми еңбектерінде дәлелдейді. Қоршаған заттардың көркемдік тұрғысынан ойша қабылдау суреткердің шығармашылық қабілетінің ұшқырлығы екенін айтады. Керемет көркем дүниені адам өзі жасап шығарады, басқа жақтан келмейді. Адам өмірінде барлық болмысымен бақытты болуға, сұлулыққа ұмтылады. Табиғатта сұлулық болғанымен оны ұлы адамдардың қажырлы еңбегімен жасап шығарады. Сұлулық табиғатта мәңгі және бірінші, ал жақсы мен сұлулықты адам жасайды [2].

Жастарға білім берумен қатар жан-жақты дамуы, философиялық ойын, танымдық және шығармашылық қабілеттілігін қалыптастыру негізгі мәселе. Жастардың дүниетанымын дамыту үшін оларға адамзат жинақтаған білімдер, біліктер мен дағдылардың жүйесін меңгерту керек. Білім беру мазмұны жоғары мектеп алдына қоятын ағымдағы және болашақ мақсаттары арқылы айқындалады. Айта кететін жайт, оқу мазмұны әрқашан саяси, идеологиялық күрес сахнасы. Саяси күштер мектеп арқылы барша қоғамға өз ықпалын таратуға тырысады. Оқу мазмұны қоғамның әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық қажеттіліктеріне сай қалыптасады. Еліміздің тәуелсіздігі, Республикамыздағы әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер мектеп түлектері жаңа қоғам құруға, мәдени және рухани өрлеуге дайын болуын талап етеді. Білім мазмұнына әлеуметтік және ғылыми жетістіктер деңгейі де өз әсерін тигізеді. Қоғамның дамып, жаңаруына, ғылыми жаңалықтардың өсуіне байланысты оқу бағдарламалары қайта қаралып латын әліпбиіне көшу өте орынды. Білім беру саласын демократияландыру, гуманитарландыру, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды меңгеруге сай білім беру саласының құрылымына, мазмұнына, сипаты мен оқу жоспарына, оқу бағдарламасы мен оқулықтарға өзгерістер енгізілді. Осы орайда өнер саласын оқыту барысында қойылатын негізгі талаптар:

- жастардың философиялық ой-өрісін кеңейту;
- психологиялық сезімталдығын дамыту;
- патриотизмдік тәрбиенің мәнділігін тереңдету;
- көркемдік білім беру;
- эстетикалық талғамын дамыту;
- ғылыми-шығармашылық қабілетін арттыру.

Өнерде шындықты көрсететін өзіндік ерекшелік көркемдік өнер, оның формасы мен тұтастығында өзіндік мазмұнды көрсетеді. Осы өзіндік тұтастық пен индивидуализм, рационалды және эмоционалды, сезімдік - нақтылық, көркемдік образдар түсінігін сипаттайды. Өнер- нақты шындық, көркемдік шындыққа айналған өмір шындығын іске асырады. Осы орайда отандық өнер өкілдері қоршаған әлем мен күнделікті өмірді үнемі өзгерістерімен бейнелеп, өздерінің бірмезеттік әсерін көрсетуге тырысты. Өнер жаңашылдық жаршысы, өмірді тікелей бақылау, тарихи оқиғаларды бейнелеу жүйесі қалыптасты. Табиғат пен адам арасындағы тылсым дүниенің қайталанбас байланысын сезінді, табиғаттың шексіз бояу байлығы, ортада көлемді форманың жоғалуы, жарық және әуе вибрациясын жасады. Бұған колористік реформа әсер етті - таза күн спектрі түсіне күрделі тондарды жағу, бұл түстік көлеңкемен рефлекстермен ашық, желпінген кескіндемені тудырды. Қоғам, адам және қоршаған ортамен қарым - қатынасы, шындықты эстетикалық қабылдаудың бекітілуі, табиғаттың барлық сұлулығын нәзік сезінуін байқатты.

Көркемдік идея - суретшінің философиялық ойы, оның идеялы - шығармашылық концепциясы, оның әлем мен адамға деген қарым -қатынасын білдіретін өнер шығармасында іске асырылған түсінік. Өмір көрінісінің эстетикалық бағалығы мен көркемдік идея

көркемдік шығармалар мазмұнының бір компоненті болып табылады. Ол шектен тыс емес, көркемдік образда, көркемдік форманың барлық элементінде нақты ойды іске асырады. Көркемдік идея көркемдік шығарманың барлық тұтастығымен, оның тақырыбы, сюжеті, бейнелеу және түстік, композициясы, бейнелеу – мәнерлік тәсілдер жиынтығымен беріледі [3].

Сондықтан да көркем ой шектен тыс түсініктер тіліне толық өтпеген, тек көркемдік шығармашылық талдауда негізгі ой, өмірлік, өнегелі, философиялық ой ретінде ерекшеленеді. Көркемдік идея тереңдеген сайын өнер шығармаларының қоғамдық маңызы жоғарылайды. Көрерменнің өнерді философиялық тұрғыда қабылдауы, бейнені терең, тұтас ой әсемдігі, нәзіктілігі, өмірді бақылаудың туралығымен, орындау шеберлігімен, шынайы мотивтер мен сюжеттердің орындалуына таңырқаумен баурап алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2004.
- 2 Қазақстан Республикасы. «Халық – тарих толқынында» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2013.
- 3 Әбу Насыр әл-Фараби. *Музыканың ұлы кітабы*. – Алматы: Ғылым, 2002.
- 4 Жабайхан Әбділдин. *Философия және мәдениет*. – Алматы: Қазақ университеті, 2001.
- 5 Серік Нұрмұратов. *Қазақ философиясы тарихы*. – Алматы: Раритет, 2014.
- 6 Мырзатай Жолдасбеков. *Ұлы дала әдебиеті*. – Алматы: Білім, 2010.
- 7 Ж.Алтаев, Т.Ғабитов, А.Қасабеков *Философия және мәдениеттану* Алматы. Жеті жарғы 1998

ӘОЖ 74.01/.09

СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДЕ КЕСКІНДЕМЕ ТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНУ РӨЛІ

Джартыбаева Ж.Д., Кунпеисова А.Х.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
zhamila_83@mail.ru, KUNainur@mail.ru

Аннотация

В статье рассматривается роль применения техники живописи в декоративно-прикладном искусстве, в придании объектам не только эстетической, но и культурной ценности. Такие техники живописи, как цвет, светотень, текстура и композиция, позволяют мастерам создавать уникальные и выразительные произведения, которые гармонично вписываются в повседневную жизнь, оставаясь произведениями искусства. Применение этих методов способствует развитию декоративно-прикладного искусства, расширяет его возможности и превращает изделия в настоящие творческие творения, которые вдохновляют и радуют своей красотой и глубиной.

Кілттік сөздер: көркемдік әдістер, мәдени мұра, майлы бояу, сәндік қолданбалы өнер, түс, бұйым, форма, композиция, колорит.

Сәндік-қолданбалы өнер әрқашан функционалдылық пен эстетикалық құндылықты біріктіретін адамзаттың мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болды. Бұл бағыттың маңызды ерекшелігі-кескіндемеден алынған әртүрлі көркемдік әдістерді қолдану. Сәндік-қолданбалы өнердегі түс, пішін, текстура және хиароскуро сияқты кескіндеме техникасы мен композиция

элементтері практикалық функцияны орындап қана қоймай, көркемдік қабылдау объектісіне айналатын туындыларды жасауға негіз болады. Бұл мақалада кескіндеме техникасы сәндік-қолданбалы өнерде қалай қолданылатыны, олардың бұйымдардың формалары мен құрамына әсері, сондай-ақ бірегей, мәнерлі объектілерді құрудағы рөлі қарастырылады.

Функционалдылық пен эстетиканы біріктіретін сәндік-қолданбалы өнер тоқыма, керамика, ағаш өңдеу, шыны және металды қоса алғанда, өнердің көптеген түрлерін қамтиды. Бұл салаларда кескіндеме техникасы белсенді қолданылады, бұл өнімдерді практикалық ғана емес, сонымен қатар эстетикалық тартымды етеді. Кескіндеме өз кезегінде бұйымдарға сәндік және көркемдік мағына береді, оларды көзге ұнайтын және күнделікті өмірде маңызды рөл атқаратын өнер туындыларына айналдырады.

Сәндік-қолданбалы өнерде кескіндеме техникасын қолданудың негізгі аспектілерінің бірі-түсті қолдану. Кескіндемеде шешуші рөл атқаратын түс схемасы сәндік өнерде де үлкен маңызға ие. Кесте тігу, маталарды бояу, керамика, жиһаз және интерьердің әртүрлі элементтері - сәндік-қолданбалы техникада жасалған бұл заттардың барлығы үйлесімді композиция жасау үшін түс ауысуларын, градиенттер мен контрасттарды жиі пайдаланады. Бұл тұрғыда кескіндеме шеберлерге әр бөліктің көңіл-күйін, атмосферасын және тіпті сипатын жеткізуге көмектеседі. Түс жарқын және қанық болсын, әлде үнсіз және тыныш болсын, әр заттың даралығын баса көрсететін мәнерлі құралға айналады.

Сәндік-қолданбалы өнердегі бірдей маңызды кескіндеме құралы жарық пен көлеңкені пайдалану болып табылады. Керамикалық бұйымдармен, ағашпен немесе әйнекпен жұмыс істейтін шеберлер бетке көлем, динамизм және тереңдік беру үшін хиароскуро эффекттері қолдана алады. Бұл әсіресе жиһазды бояу немесе интерьерге сәндік панельдер жасау сияқты салаларда өте маңызды. Хиароскуро заттың құрылымы мен пішінін жеткізуге ғана емес, сонымен қатар өнімді мәнерлі және жанды ететін кеңістіктің елесін жасауға көмектеседі. Мысалы, ағаш жиһазды бояуда көлеңкелі реңктерді қолдану оған эстетикалық құндылық қана емес, сонымен қатар табиғи және табиғи сезім береді.

Тағы бір маңызды әдіс-сәндік өнерде белсенді қолданылатын кескіндемеден алынған текстуралық эффекттерді жасау. Қылқалам техникасы, мата, тас немесе ағаш сияқты әртүрлі текстуралар мен материалдарға еліктеу шеберге заттың бетімен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, осылайша ол ерекше сипатқа ие болады. Кескіндемеге ұқсас соққыларды, реңктер мен текстураларды қолдана отырып, шеберлер көлем мен қозғалыс эффекттерін жасайды, бұл өнімдерге қосымша мәнерлілік береді.

Сонымен қатар, кескіндемеге тән композициялық әдістер сәндік-қолданбалы өнерде белсенді қолданылады. Симметрия, асимметрия, Туралау және үйлесімділік принциптерін жиһазға, ыдыс-аяққа, тоқыма бұйымдарына және басқа да бұйымдарға ауыстыруға болады. Айта кету керек, сәндік-қолданбалы өнер көбінесе заттардың белгілі бір формалары мен өлшемдерімен шектеледі, сондықтан кескіндеменің композициялық әдістері, мысалы, элементтерді нақты ұйымдастыру, оларды біртұтас үйлесімді құрылымға салу, әсіресе өзекті. Мысалы, керамика немесе тоқыма кескіндемесінде дәстүрлі ою-өрнек техникасы жиі қолданылады, мұнда элементтер кескіндеменің құрылымына ұқсайтын үздіксіз, бірақ сонымен бірге үйлесімді үлгіні құрайды.

Сәндік-қолданбалы өнердегі кескіндеме техникасы шығарманың бейнесін, эмоционалды байлығын және эстетикалық экспрессивтілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сәндік-қолданбалы өнер тарихи тұрғыдан утилитарлық бағытқа ие болғанымен, ол станоктық кескіндемеге тән көркемдік құралдармен тығыз байланысты. Осындай өзара әрекеттесудің нәтижесінде сәндік зат тек функционалды ғана емес, сонымен қатар көркемдік және семантикалық құндылыққа ие болады. Кескіндеме техникасы көрерменге көркемдік әсер ету құралына айналады, соның ішінде қолданбалы контекст аясында, тақырыпқа эстетикалық дыбыс, түс байлығы, пішін мен мәнерліліктің нюанстарын береді.

Кескіндеме техникасын көрнекі бейнелерді түс, тон, жағынды, композиция, жарық көлеңке және текстура құралдарымен беруге бағытталған көркемдік-техникалық құралдардың жиынтығы деп түсінуге болады. Оларды қолданбалы өнерде қолдану

тақырыпты безендіріп қана қоймай, оны көркемдік мазмұнмен, даралықпен, эмоционалды қанықтылықпен қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Бұл әдістердің көпшілігі материалдардың, технологияның және сәндік объектінің мақсаттарының ерекшеліктеріне бейімделеді. Дегенмен, кескіндемелік ойлаудың негізгі принциптері қолданбалы формада сақталады және өзгереді.

Түс - сәндік-қолданбалы өнердегі негізгі экспрессивті компоненттердің бірі. Кескіндемеден алынған колористикалық шешімдер маталарды, керамиканы, әйнекті, эмальды, ағашты бояуда қолданылады. Тональды ауысулар, қабаттасулар, мөлдір қабаттар, қарама-қарсы комбинациялар сияқты түстермен жұмыс істеу әдістері суретшіге күрделі және терең композиция жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, батикте, матаға сурет салудың бір түрі ретінде, акварель бояуын еске түсіретін, тегіс градиенттерді, мөлдір түсті қабаттарды араластыру әдістері белсенді қолданылады. Мұндағы түс тек безендіру ғана емес, сонымен қатар көңіл-күйді, пластикалық пішінді, эмоционалды интонацияны беру құралы ретінде қызмет етеді. Сәндік өнерде кескіндеме техникасын қолдану перспективаны және көлемді беруді де қамтиды. Бұл әсіресе кеңістік пен тереңдік әсерін жасау қажет жерлерде байқалады. Керамика немесе жиһаз кескіндемесінде шебер сызықтық немесе әуе перспективасы принципін қолдана алады, осылайша бетіндегі композиция көлемділікке ие болып, қозғалыс пен қашықтықтың өзгеру сезімін тудырады. Бұл суретшіден кескіндеме техникасын меңгеруді ғана емес, сонымен қатар оларды сәндік заттың Функционалды және эстетикалық ерекшеліктеріне бейімдеуді талап етеді.

Сонымен қатар, сәндік-қолданбалы өнерде кескіндеме көбінесе мәдени және тарихи дәстүрлерге жүгіну тәсілі ретінде қолданылады. Қайта өрлеу, барокко немесе халықтық кескіндеме сияқты көне кескіндеме стильдерінің элементтерін қабылдайтын шеберлер тарихи бейнелер мен мотивтерді мәдени дәстүрлерді безендіру және тасымалдаушы ретінде қызмет ететін тақырыптарда қайта жасайды. Сонымен, фольклор элементтері, соның ішінде дәстүрлі өрнектер, гүл композициялары және мифологиялық бейнелер көбінесе кескіндерді сәндеу, қарама-қарсы түстерді қолдану және бөлшектерге баса назар аудару сияқты кескіндеме әдістерін қолданады. Бұл өткенмен байланысты сақтап қана қоймай, заманауи көрермен үшін өзекті және қызықты болатын заттарды жасауға мүмкіндік береді.

Осылайша, сәндік-қолданбалы өнердегі кескіндеме объектілерге эстетикалық ғана емес, сонымен қатар мәдени құндылық беруде маңызды рөл атқарады. Түс, хиароскуро, текстура және композиция сияқты кескіндеме техникасы шеберлерге өнер туындылары болып қала отырып, күнделікті өмірге үйлесімді түрде үйлесетін ерекше және мәнерлі туындылар жасауға мүмкіндік береді. Бұл әдістерді қолдану сәндік-қолданбалы өнердің дамуына ықпал етеді, оның мүмкіндіктерін кеңейтеді және бұйымдарды өзінің сұлулығымен және тереңдігімен шабыттандыратын және қуантатын нағыз шығармашылық туындыларына айналдырады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Шаймерденова Г.С. Қазақстанның сәндік-қолданбалы өнері. - Алматы: Абай, 2011.
- 2 Жолдасова А.С. қазақ ою-өрнегінің элементтері және олардың сәндік өнердегі рөлі. - Алматы: Қазақ университеті, 2008.
- 3 Тынышпаев М.К. қазақ өнерінің тарихы. - Алматы: Қазақ университеті, 1994.
- 4 Нұрумов А. қазақ сәндік кескіндеме: дәстүрлер мен қазіргі заман. - Алматы: Жалын, 2005.
- 5 Мельник В.А. Қазақстанның керамикалық өнері. - Алматы: Қазақстан, 2002.
- 6 Ақышев Қ. Қазақстанның өнері мен мәдениеті. - Алматы: Қазақстан, 2007.
- 7 Баймұханова Н.А. қазіргі мәдениеттегі қазақ өнерінің дәстүрлері. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2013.
- 8 Рахымбаев Н.Б. Қазақ халық кескіндемесі және оның сәндік өнерге әсері. - Алматы: Білім, 2001.
- 9 Елешев С.К. Қазақстан мәдениеті: өнер және қолөнер. - Алматы: Ғылым, 1996.

ӘОЖ: 7.012:004:39

ЦИФРЛЫҚ ЭТНОДИЗАЙН: МӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ

Ибрагимова Л.Т, Мәлік М.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
Lauraibragimova87@gmail.com, malik-marzhan@mail.ru

Аннотация

Қазіргі жаһандану дәуірінде мәдени бірегейлікті сақтау өзекті ғылыми және практикалық мәселе болып отыр. Ақпараттық технологиялардың, цифрлық медианың және дизайн саласының қарқынды дамуы дәстүрлі мәдени кодтарды жаңа форматта қайта пайымдауға мүмкіндік берді. Осы мақалада цифрлық этнодизайн ұғымы, оның қалыптасу алғышарттары, негізгі бағыттары мен мәдени бірегейлікті сақтаудағы рөлі талданады. Сонымен қатар, қазақ этнодизайнының цифрлық кеңістіктегі дамуы, заманауи визуалды коммуникациядағы этникалық элементтердің қолданылуы және болашақ даму перспективалары қарастырылады. мен классикалық негіздің үйлесуі көркем тілдің кеңеюіне ықпал ететіні дәлелденеді.

Кілттік сөздер: *цифрлық этнодизайн, мәдени бірегейлік, визуалды мәдениет, ұлттық код, дәстүр мен инновация.*

Кіріспе

Қазіргі әлемде мәдениет тек дәстүрлі формада ғана емес, цифрлық кеңістікте де өмір сүруде. Ақпараттық қоғам жағдайында визуалды образдар, графикалық белгілер мен цифрлық контент адам санасына бұрынғыдан да күшті әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық мәдениеттің визуалды кодтарын сақтау және оны жаңа ұрпаққа жеткізу мәселесі өзекті болып отыр.

Жаһандану мәдениеттерді жақындастыра отырып, бір мезетте олардың даралығын әлсірету қаупін де туындатады. Көптеген халықтар үшін ұлттық бірегейлікті сақтау – тек өткенді қорғау емес, сонымен қатар болашаққа бағытталған стратегиялық міндет. Осы міндетті жүзеге асыруда цифрлық этнодизайн маңызды құралға айналуға.

Мақаланың мақсаты – цифрлық этнодизайнның мәдени бірегейлікті сақтаудағы рөлін кешенді түрде талдау, оның теориялық және практикалық қырларын ашу, сондай-ақ қазақ этнодизайны мысалында нақты үрдістерді көрсету.

Этнодизайн және цифрлық этнодизайн ұғымдары. Этнодизайн – белгілі бір этностың тарихи-мәдени тәжірибесіне, дүниетанымына, эстетикалық талғамына және символдық жүйесіне негізделген көркемдік-дизайндық бағыт. Ол халықтың дәстүрлі өнерінде қалыптасқан форма, түс, композиция, ою-өрнек, материал мен бейнелік жүйені сақтай отырып, оны заманауи көркемдік тілде қайта ұсынуға бағытталады. Этнодизайн тек сәндік сипатқа ие емес, ол мәдени ақпарат тасымалдаушы, ұлттың рухани кодының визуалды көрінісі болып табылады.

Этнодизайн ұғымы мәдениеттану, өнертану және дизайн теорияларының тоғысында қалыптасқан. Мәдениеттанулық тұрғыдан алғанда, этнодизайн – этникалық мәдениеттің көрнекі репрезентациясы, ал семиотикалық тұрғыдан – белгілер мен символдар жүйесі. Ұлттық ою-өрнек, түс гаммасы, геометриялық және органикалық формалар белгілі бір мағынаны білдіріп, ұрпақтан ұрпаққа мәдени ақпаратты жеткізеді.

Дәстүрлі этнодизайн көбінесе қолөнер, киім-кешек, тұрмыстық бұйымдар, сәулет және сәндік-қолданбалы өнер салаларында көрініс тапты. Алайда ХХІ ғасырда қоғамның цифрлануы бұл бағыттың жаңа даму сатысына өтуіне ықпал етті. Осылайша «цифрлық этнодизайн» ұғымы пайда болды.

Цифрлық этнодизайн – этнодизайнның заманауи трансформацияланған формасы, ол дәстүрлі этномәдени элементтерді цифрлық технологиялар арқылы қайта өңдеу, визуализациялау және тарату үдерісін қамтиды. Бұл бағытта компьютерлік графика, веб-дизайн, анимация, motion-дизайн, 3D модельдеу, виртуалды және кеңейтілген шындық (VR/AR) технологиялары кеңінен қолданылады.

Цифрлық этнодизайнның басты ерекшелігі – дәстүр мен инновацияның синтезі. Мұнда тарихи форма сақталғанымен, оның берілу тәсілі түбегейлі өзгереді. Мысалы, дәстүрлі ою-өрнек қолмен жасалатын элементтен интерактивті, қозғалыстағы, көпқабатты цифрлық объектіге айналады. Бұл үрдіс мәдени мазмұнды жаңа визуалды тіл арқылы жеткізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, цифрлық этнодизайн кеңістіктік және уақыттық шектеулерді жояды. Егер дәстүрлі этнодизайн белгілі бір географиялық ортада өмір сүрсе, цифрлық форматта ол жаһандық ақпараттық кеңістікке енеді. Әлеуметтік желілер, онлайн платформалар, цифрлық көрмелер арқылы этномәдени бейнелер халықаралық аудиторияға қолжетімді болады.

Мәдениеттанулық тұрғыдан алғанда, цифрлық этнодизайн мәдени жадыны сақтаудың жаңа механизмі ретінде қарастырылады. Ол мәдени мұраны тек архивтеу емес, оны белсенді түрде қайта өндіру, жаңарту және қазіргі заман контекстінде қайта пайымдау қызметін атқарады. Бұл жерде этнодизайн статикалық емес, динамикалық мәдени процесс ретінде көрінеді.

Осылайша, этнодизайн мен цифрлық этнодизайн арасындағы сабақтастық айқын байқалады. Біріншісі – мәдени дәстүрдің негізі болса, екіншісі – сол дәстүрдің қазіргі технологиялық ортадағы өмір сүру формасы. Цифрлық этнодизайн ұлттық мәдениеттің жойылып кетуіне қарсы тұратын, оны жаңа ұрпаққа бейімдеп жеткізетін тиімді құралға айналып отыр.

Мәдени бірегейлік және ұлттық код мәселесі. Мәдени бірегейлік – белгілі бір халықтың немесе әлеуметтік қауымдастықтың өзін-өзі тануын, тарихи жадысын, рухани құндылықтарын және әлемді қабылдау ерекшелігін білдіретін күрделі ұғым. Ол тіл, дін, салт-дәстүр, өнер, дүниетаным, мінез-құлық нормалары сияқты көптеген факторлардың бірлігі арқылы қалыптасады. Мәдениеттану ғылымында мәдени бірегейлік адамның немесе қауымдастықтың «біз кіміз?» деген сұрағына беретін жауабы ретінде қарастырылады.

Жаһандану жағдайында мәдени бірегейлік мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Ақпараттық кеңістіктің біртектенуі, бұқаралық мәдениеттің үстемдігі ұлттық мәдени ерекшеліктердің көмескіленуі қаупін тудырады. Осы тұрғыда ұлттық мәдениетті сақтау мен жаңғырту стратегиялық міндетке айналады. Ұлттық бірегейліктің өзегінде «ұлттық код» ұғымы жатыр.

Ұлттық код – белгілі бір халықтың тарихи тәжірибесінде қалыптасқан символдар, белгілер, бейнелер, мифтер мен көркемдік формалар жүйесі. Ол ұлттың мәдени жадын сақтайды және ұрпақтар арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етеді. Ұлттық код көркем өнерде, фольклорда, қолөнерде, сәулетте, музыкада және тұрмыстық мәдениетте көрініс табады.

Визуалды мәдениет контекстінде ұлттық код ерекше мәнге ие. Түс, форма, ою-өрнек, композиция сияқты элементтер белгілі бір мағыналық жүктемеге ие болып, мәдени ақпаратты бейсаналық деңгейде жеткізеді. Мысалы, қазақ мәдениетіндегі қошқар мүйіз оюы молшылық пен өміршендіктің символы ретінде қабылданады, ал кеңістікті көлденең және тік бөлулер дүниетанымдық құрылымды бейнелейді.

Цифрлық дәуірде ұлттық кодтың берілу формалары түбегейлі өзгеруде. Егер дәстүрлі қоғамда мәдени код көбінесе ауызша және заттық мәдениет арқылы таралса, қазіргі кезде ол цифрлық бейне, экрандық визуал, интерфейс дизайны, мультимедиа контент арқылы

ұсынылады. Бұл өзгеріс ұлттық кодтың мазмұнын емес, оның тасымалдану арнасын жаңғыртады.

Цифрлық этнодизайн ұлттық кодты визуалды түрде қайта құрастырып, оны заманауи мәдени кеңістікке енгізеді. Бұл үдерісте ұлттық символдар жаңа мағынаға ие болуы мүмкін, алайда олардың негізіндегі мәдени семантика сақталады. Осылайша, ұлттық код статикалық емес, динамикалық құбылыс ретінде көрінеді.

Мәдени бірегейлік пен ұлттық кодтың сақталуы жастар аудиториясымен тығыз байланысты. Қазіргі жас ұрпақ ақпаратты негізінен визуалды және цифрлық форматта қабылдайды. Сондықтан ұлттық мәдени мазмұнды дәл осы форматта ұсыну оның қабылдануын жеңілдетеді. Цифрлық этнодизайн жастардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырып, мәдени өзіндік сананың қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, ұлттық кодты цифрлық кеңістікте қолдану мәдени стереотиптер мен үстірт этнизациядан сақ болуды талап етеді. Этникалық элементтер тек сәндік деңгейде емес, терең мағыналық контексте қолданылғанда ғана мәдени бірегейлікті нығайта алады. Осы тұрғыда цифрлық этнодизайн жауапкершілігі жоғары мәдени тәжірибе ретінде қарастырылады.

Қорытындылай келе, мәдени бірегейлік пен ұлттық код – қазіргі мәдениеттанудың өзекті мәселелерінің бірі. Цифрлық ортада бұл ұғымдар жаңа мазмұнға ие болып, ұлттық мәдениетті сақтаудың әрі дамытудың тиімді тетігіне айналуға. Ұлттық кодты заманауи визуалды тіл арқылы қайта ұсыну мәдени мұраны болашақ ұрпаққа жеткізудің маңызды жолы болып табылады.

Цифрлық этнодизайн және визуалды коммуникация. Визуалды коммуникация – ақпаратты бейне, символ, графика арқылы жеткізу жүйесі. Қазіргі қоғамда визуалды ақпарат мәтіннен де жылдам қабылданады. Осы себепті мәдени ақпаратты визуалды формада беру тиімді болып отыр.

Цифрлық этнодизайн визуалды коммуникацияда:

- бренд айдентика;
- жарнама және медиа дизайн;
- веб және мобильді интерфейстер;
- әлеуметтік желілердегі контент арқылы кеңінен қолданылады.

Ұлттық стильде жасалған цифрлық визуалдар мәдениеттің заманауи бейнесін қалыптастырады және оны халықаралық аудиторияға түсінікті етеді.

Қазақ этнодизайнының цифрлық кеңістіктегі дамуы. Қазақ халқының көркемдік мәдениеті символизмге бай. Ою-өрнек, түс, форма – барлығы белгілі бір мағынаға ие. Дәстүрлі этнодизайн элементтерін цифрлық форматта қолдану олардың өміршеңдігін арттырады.

Қазіргі таңда қазақ цифрлық этнодизайны:

- графикалық дизайн жобаларында;
- цифрлық иллюстрация мен motion-графикада;
- ұлттық брендтер мен мәдени жобаларда белсенді қолданылуда.

Бұл үрдіс ұлттық мәдениеттің жаңа визуалды тілін қалыптастырып, оны заманауи мәдени айналымға енгізеді.

Цифрлық технологиялар және этнодизайндағы инновациялар. Цифрлық этнодизайнда қолданылатын негізгі технологиялар:

- 3D модельдеу** – ұлттық бұйымдарды виртуалды қайта жасау;
- AR/VR технологиялары** – тарихи және мәдени ортаны интерактивті түрде көрсету;
- Генеративті дизайн** – алгоритмдер арқылы ұлттық өрнектерді жаңаша құрастыру;
- NFT және цифрлық өнер** – мәдени мұраны жаңа нарықтық кеңістікке енгізу.

Бұл технологиялар мәдени мұраны сақтаумен қатар, оны экономикалық және білім беру ресурсына айналдырады.

Білім беру және мәдени саясаттағы цифрлық этнодизайн. Цифрлық этнодизайн білім беру саласында да маңызды орын алады. Ол:

- студенттердің ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырады;
- дизайн мен өнер білімінде мәдени контексті күшейтеді;
- мәдени сананы қалыптастырады.

Мәдени саясат тұрғысынан цифрлық этнодизайн ұлттық имиджді қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Қорытындылай келе, цифрлық этнодизайн – дәстүр мен инновацияны біріктіретін мәдени құбылыс. Ол мәдени бірегейлікті сақтаудың заманауи тәсілі ретінде ұлттық мәдениетті жаңа форматта өміршең етеді. Қазақ этнодизайнының цифрлық кеңістікте дамуы ұлттық мәдениеттің жаһандық деңгейде танылуына ықпал етеді.

Цифрлық этнодизайнды ғылыми тұрғыда зерттеу және практикада дамыту – болашақ мәдени даму стратегиясының маңызды бөлігі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мәдениеттану негіздері: оқу құралы. — Алматы: Қазақ университеті, 2020. — 256 б.
- 2 Этнодизайн және ұлттық өнер: ғылыми жинақ. — Астана, 2019. — 198 б.
- 3 Digital Design and Cultural Identity. — London: Routledge, 2021. — 214 p.
- 4 Visual Culture in the Digital Age. — New York: Bloomsbury Academic, 2022. — 287 p.
- 5 Manovich L. The Language of New Media. — Cambridge, MA: MIT Press, 2018. — 354 p.
- 6 Hall S. Cultural Identity and Diaspora. — London: Routledge, 2019. — 222 p.
- 7 Smith A. D. National Identity. — Reno: University of Nevada Press, 2018. — 226 p.
- 8 Rose G. Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials. — London: SAGE Publications, 2021. — 408 p.
- 9 Grau O. Virtual Art: From Illusion to Immersion. - Cambridge, MA: MIT Press, 2019.- 416 p.
- 10 Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. — New York: NYU Press, 2018. — 384 p.

ӘОЖ: 7.012:004:39

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІ ЖАҢҒЫРТУ

Ибрагимова Л.Т, Мәлік М.М

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
Laurabragimova87@gmail.com, malik-marzhan@mail.ru

Аннотация

Қазіргі цифрландыру дәуірінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары мәдениет пен өнер саласына терең еніп, дәстүрлі көркем тәжірибелердің жаңа даму мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Бұл мақалада жасанды интеллекттің сәндік-қолданбалы өнерді жаңғыртудағы рөлі мәдениеттанулық және өнертанулық тұрғыдан қарастырылады. Сәндік-қолданбалы өнердің дәстүрлі формаларын сақтау, цифрлық трансформациялау, заманауи дизайнмен ұштастыру үдерістері талданып, жасанды интеллекттің генеративті, аналитикалық және интерактивті мүмкіндіктері ашып көрсетіледі. Сонымен қатар, ұлттық мәдени мұраны сақтаудағы ЖИ-дің әлеуеті, қазақ сәндік-қолданбалы өнері мысалындағы тәжірибелер және болашақ даму бағыттары айқындалады.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, сәндік-қолданбалы өнер, мәдени мұра, цифрлық өнер, этнодизайн, генеративті дизайн.

Кіріспе

Сәндік-қолданбалы өнер – халықтың тарихи тәжірибесін, дүниетанымын, эстетикалық талғамын бейнелейтін мәдени мұраның маңызды саласы. Ол тұрмыстық заттар, киім-кешек, әшекей бұйымдар, тоқыма, керамика, ағаш және металл өңдеу өнері арқылы көрініс тауып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп келеді. Дегенмен, жаһандану және индустрияландыру жағдайында дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнердің кейбір түрлері қолданыстан шығып, жоғалу қаупіне ұшырауда.

XXI ғасырда цифрлық технологиялар, соның ішінде жасанды интеллект, дәстүрлі өнер түрлерін сақтаудың және жаңғыртудың жаңа жолдарын ұсынуда. Жасанды интеллект сәндік-қолданбалы өнерді тек цифрлық форматта сақтаумен шектелмей, оны қайта құрастыруға, жаңа форма мен мазмұн беруге мүмкіндік жасайды. Осы тұрғыда ЖИ дәстүр мен инновацияны байланыстыратын маңызды құралға айналып отыр.

Мақаланың мақсаты – жасанды интеллекттің сәндік-қолданбалы өнерді жаңғыртудағы рөлін кешенді түрде талдау, оның мәдени және көркемдік маңызын айқындау.

Сәндік-қолданбалы өнердің мәдени мәні және қазіргі жағдайы. Сәндік-қолданбалы өнер – адамзат мәдениетінің ең көне әрі өмірмен тығыз байланысты салаларының бірі. Ол тұрмыстық қажеттіліктен туындап, уақыт өте келе эстетикалық, символдық және рухани мәнге ие болды. Сәндік-қолданбалы өнер бұйымдары күнделікті қолданыста болғанымен, олар белгілі бір халықтың дүниетанымын, өмір салтын, табиғатпен қарым-қатынасын және көркемдік талғамын бейнелейді. Осы тұрғыда сәндік-қолданбалы өнер тек материалдық мәдениет емес, сонымен қатар рухани мәдениеттің көрнекі көрінісі ретінде қарастырылады.

Мәдениеттанулық тұрғыдан сәндік-қолданбалы өнердің басты ерекшелігі – утилитарлық және көркемдік функциялардың бірлігінде. Әрбір бұйым белгілі бір практикалық қызмет атқара отырып, эстетикалық мазмұнды да жеткізеді. Мысалы, ыдыс-аяқ, кілем, киім-кешек немесе әшекей бұйымдар күнделікті қолдануға арналғанымен, олардың формасы, өрнегі мен түсі белгілі бір мәдени кодты сақтайды. Бұл код ұрпақтан ұрпаққа көркем бейне арқылы беріледі.

Сәндік-қолданбалы өнердің мәдени мәні оның символдық жүйесінде айқын көрінеді. Ою-өрнек, геометриялық құрылымдар, түстер мен материалдар кездейсоқ таңдалмайды, олар белгілі бір мағынаны білдіреді. Көптеген халықтарда өрнек қорғау, береке, өмір, табиғатпен үйлесім идеяларын бейнелейді. Қазақ сәндік-қолданбалы өнерінде қошқар мүйіз, тұмарша, сыңар өкше сияқты оюлар өміршендік, молшылық, қорғаныш ұғымдарымен байланысты. Осы арқылы сәндік-қолданбалы өнер ұлттық дүниетанымның көркем тіліне айналады.

Қазіргі жаһандану жағдайында сәндік-қолданбалы өнердің орны күрделі өзгерістерге ұшырауда. Индустриялық өндіріс пен жаппай тұтыну мәдениеті дәстүрлі қолөнер бұйымдарының күнделікті өмірдегі қолданылу аясын тарылтты. Машинамен жасалған өнімдер қолжетімді әрі арзан болғандықтан, қолмен жасалатын дәстүрлі бұйымдар көбінесе сәндік немесе музейлік сипатқа ие бола бастады. Бұл үрдіс кейбір дәстүрлі қолөнер түрлерінің жойылу қаупін тудырып отыр.

Сонымен қатар, қазіргі қоғамда сәндік-қолданбалы өнерге деген қызығушылықтың жаңа толқыны қалыптасуда. Экологиялық сананың өсуі, бірегейлікке ұмтылыс, жаппай өнімдерден шаршау дәстүрлі қолөнерге қайта бет бұруға себеп болуда. Қолмен жасалған бұйымдар жеке стильдің, мәдени ерекшеліктің және рухани құндылықтардың символы ретінде бағалана бастады.

Сәндік-қолданбалы өнердің қазіргі жағдайы екіжақты сипатқа ие. Бір жағынан, ол дәстүрлі формада өмір сүруін жалғастырып, этнографиялық және мәдени мұра ретінде сақталуда. Екінші жағынан, ол заманауи дизайн, сән индустриясы және цифрлық технологиялармен тоғысып, жаңа көркемдік сапаға ие болуда. Бұл үдеріс сәндік-қолданбалы өнерді тек өткеннің мұрасы емес, қазіргі мәдениеттің белсенді элементі ретінде көрсетеді.

Қазіргі кезеңде сәндік-қолданбалы өнердің дамуына білім беру мен мәдени саясаттың да ықпалы зор. Арнаулы оқу орындарында дәстүрлі қолөнерді оқыту, мәдени жобалар мен көрмелер ұйымдастыру, мемлекеттік бағдарламалар арқылы қолдау көрсету ұлттық

мәдениетті сақтаудың маңызды тетігі болып табылады. Дегенмен, бұл салада инновациялық тәсілдердің жеткіліксіздігі кей жағдайда оның бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді.

Осы тұрғыда цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект сәндік-қолданбалы өнерді жаңғыртудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Олар дәстүрлі формаларды сақтай отырып, жаңа мазмұн мен жаңа қолдану аясын қалыптастырады. Нәтижесінде сәндік-қолданбалы өнер қазіргі мәдени кеңістікте қайтадан өзектілікке ие бола бастайды.

Қорытындылай келе, сәндік-қолданбалы өнердің мәдени мәні оның халықтың рухани болмысын, тарихи жадысын және эстетикалық құндылықтарын сақтай алуында жатыр. Ал қазіргі жағдайы – дәстүр мен инновацияның тоғысында дамып жатқан күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Бұл саладағы жаңғырту жұмыстары ұлттық мәдениеттің болашағы үшін аса маңызды.

Жасанды интеллект: өнер мен мәдениеттегі жаңа құбылыс. Жасанды интеллект – деректерді талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілетіне ие алгоритмдер жиынтығы. Өнер саласында ЖИ бейнелерді тану, стильдерді талдау, жаңа визуалды формалар жасау сияқты қызметтер атқарады.

Соңғы жылдары ЖИ генеративті модельдері (нейрондық желілер, GAN, diffusion модельдері) өнер туындыларын жасауға кеңінен қолданылуда. Бұл технологиялар бұрынғы көркем үлгілерді зерттеп, олардың негізінде жаңа композициялар қалыптастыра алады.

Мәдениеттанулық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект – мәдени өндірістің жаңа субъектісі емес, бірақ мәдени процестерді түрлендіретін құрал. Ол дәстүрлі өнерді толық алмастырмайды, керісінше, оны жаңа деңгейде қайта пайымдауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект және сәндік-қолданбалы өнерді цифрлық жаңғырту.

Жасанды интеллект сәндік-қолданбалы өнерді жаңғыртудың бірнеше негізгі бағытын ұсынады:

Цифрлық архивтеу және талдау: ЖИ технологиялары арқылы дәстүрлі бұйымдар сандық форматта сақталып, олардың өрнек құрылымы, түс гаммасы, композициялық ерекшеліктері талданады. Бұл мәдени мұраны жүйелеуге және ғылыми зерттеуге мүмкіндік береді.

Генеративті дизайн: Жасанды интеллект ұлттық ою-өрнектердің құрылымын үйреніп, жаңа вариациялар ұсына алады. Бұл дәстүрлі стильді сақтай отырып, заманауи дизайнға бейімделген жаңа өнімдер жасауға жол ашады.

Қайта интерпретациялау: ЖИ көмегімен дәстүрлі сәндік элементтер жаңа материалдарда, жаңа формада қайта ұсынылады. Мысалы, керамикалық өрнектерді цифрлық текстиль дизайнына бейімдеу мүмкіндігі пайда болады.

Қазақ сәндік-қолданбалы өнері және жасанды интеллект: Қазақ сәндік-қолданбалы өнерін жасанды интеллект арқылы жаңғырту ұлттық мәдениетті сақтаудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ұлттық ою-өрнектерді деректер базасына енгізу, оларды алгоритмдік талдау арқылы жаңа композициялар жасау – заманауи этнодизайнның негізін қалайды.

Жасанды интеллект қазақ қолөнерін:

- заманауи интерьер мен сән индустриясына енгізуге;
- цифрлық платформалар арқылы халықаралық деңгейде танытуға;
- жастар аудиториясына жақындатуға мүмкіндік береді.

Бұл үдеріс ұлттық мәдениеттің өміршеңдігін арттырады.

Білім беру мен креативті индустриядағы мүмкіндіктер

Жасанды интеллект сәндік-қолданбалы өнерді оқыту мен дамытуда да маңызды рөл атқарады. Цифрлық құралдар студенттерге дәстүрлі өрнектерді зерттеуге, оларды заманауи дизайн жобаларында қолдануға мүмкіндік береді.

Креативті индустрияда ЖИ:

- авторлық дизайн өнімдерін жасауға;
- ұлттық стильдегі брендтерді дамытуға;
- мәдени өнімдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

Болашақ даму перспективалары мен мәселелер. Жасанды интеллекттің сәндік-қолданбалы өнердегі қолданылуы бірқатар этикалық және мәдени сұрақтарды да туындатады. Авторлық құқық, мәдени иелену, дәстүрлі білімнің коммерциялануы сияқты мәселелер назардан тыс қалмауы тиіс.

Сонымен қатар, ЖИ-ді қолдану дәстүрлі шебердің рөлін жоймайды, керісінше, оның шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Болашақта жасанды интеллект пен адам шығармашылығының синтезі сәндік-қолданбалы өнердің жаңа кезеңін қалыптастырады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект көмегімен сәндік-қолданбалы өнерді жаңғырту – мәдени мұраны сақтаудың және дамытудың заманауи тәсілі. Ол дәстүрлі өнерді жаңа технологиялық ортаға бейімдеп, ұлттық мәдениеттің жаһандық мәдени кеңістікте танылуына мүмкіндік береді. ЖИ дәстүр мен инновация арасындағы байланысты нығайтып, сәндік-қолданбалы өнердің болашақ дамуына жол ашады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Manovich L. The Language of New Media. — Cambridge, MA: MIT Press, 2018. — 354 p.
- 2 Grau O. Virtual Art: From Illusion to Immersion. — Cambridge, MA: MIT Press, 2019. — 416 p.
- 3 Visual Culture in the Digital Age. — New York: Bloomsbury Academic, 2022. — 287 p.
- 4 Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. — New York: New York University Press, 2018. — 384 p.
- 5 Rose G. Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials. — London: SAGE Publications, 2021. — 408 p.
- 6 Hall S. Cultural Identity and Diaspora. — London: Routledge, 2019. — 222 p.
- 7 Smith A. D. National Identity. — Reno: University of Nevada Press, 2018. — 226 p.
- 8 Murray J. Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace. — Cambridge, MA: MIT Press, 2017. — 432 p.
- 9 McQuire S. The Media City: Media, Architecture and Urban Space. — London: SAGE Publications, 2019. — 248 p.

ӘОЖ 7.01:004.8:008

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ВИЗУАЛДЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК

Мәлік М.М., Мұхтар А.А., Байтас М.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
malik-marzhan@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы жағдайындағы визуалды мәдениеттің трансформациясы және ұлттық бірегейліктің сақталу мәселелері қарастырылады. Цифрлық кеңістікте жасанды интеллект визуалды бейнелерді өндіру мен таратуда маңызды рөл атқарып, мәдени кодтардың қабылдану тәсілін өзгертуде. Зерттеу мақсаты – жасанды интеллекттің визуалды мәдениетке ықпалын талдай отырып, ұлттық бірегейлікті сақтаудың көркемдік және мәдени механизмдерін айқындау. Мақалада визуалды интерпретация, мәдени жады, цифрлық эстетика ұғымдары сараланып, жасанды интеллект ұлттық мәдениетті жоюшы емес, оны жаңа форматта танытушы құрал ретінде қарастырылады.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, визуалды мәдениет, ұлттық бірегейлік, мәдени код, цифрлық өнер, интерпретация.

Кіріспе

Қазіргі заман адамзат өркениетінің түбегейлі өзгеру кезеңімен сипатталады. Ақпараттық технологиялардың дамуы қоғамдық сананың құрылымын, коммуникация формаларын және мәдени тәжірибелерді қайта қалыптастыруда. Осы үдерісте визуалды мәдениет жетекші орынға шығып, адамның әлемді қабылдау тәсілін айқындайтын негізгі құралдардың біріне айналды. Бүгінде бейне, графика, цифрлық образдар мәтіннен де жылдам әрі әсерлі ақпарат тасымалдаушы ретінде қабылданады.

Жасанды интеллект (ЖИ) визуалды мәдениеттің дамуында жаңа кезең ашты. Егер бұрын визуалды бейне тек адам қолымен жасалса, қазіргі таңда алгоритмдер, нейрожелілер мен генеративті модельдер көркем образ қалыптастыруға белсенді түрде қатысуда. Бұл құбылыс өнердің табиғаты, авторлық ұғым және мәдени жауапкершілік мәселелерін қайта қарастыру қажеттігін туындатады [1].

Ұлттық бірегейлік – халықтың тарихи жадын, дүниетанымын, эстетикалық құндылықтарын біріктіретін күрделі мәдени феномен. Ол тіл, дәстүр, символика және көркем бейнелер арқылы көрініс табады. Сондықтан жасанды интеллект дәуіріндегі визуалды мәдениеттің ұлттық бірегейлікке әсерін зерттеу бүгінгі күннің өзекті ғылыми мәселелерінің бірі болып табылады.

Визуалды мәдениет ұғымы және оның трансформациясы. Визуалды мәдениет – қоғамның көрнекі бейнелер арқылы өзін-өзі тану және көрсету жүйесі. Ол өнермен шектелмей, жарнама, медиа, цифрлық интерфейстер және әлеуметтік желілерді қамтиды. Заманауи визуалды мәдениет жылдамдық, көпнұсқалылық және үздіксіз жаңару сипатымен ерекшеленеді [2].

Цифрлық технологиялардың дамуы визуалды бейнелердің өндірісін жеделдетіп, оларды жаһандық кеңістікте таратуға мүмкіндік берді. Бұл жағдай визуалды тілдің әмбебаптануына алып келді. Алайда әмбебап визуалдық кодтар ұлттық ерекшеліктерді көмескілендіру қаупін де тудырады.

Жасанды интеллект осы трансформацияның басты қозғаушы күштерінің бірі. Ол визуалды деректерді талдап, белгілі бір стильдерді модельдеу арқылы жаңа бейнелер жасайды. Бұл бейнелер көбіне мәдени контекстен ажыратылған күйде ұсынылуы мүмкін. Сондықтан визуалды мәдениеттің ұлттық мазмұнын сақтау мәселесі алдыңғы қатарға шығады.

Ұлттық бірегейлік және мәдени код. Ұлттық бірегейлік – белгілі бір халықтың тарихи тәжірибесі, дүниетанымы, құндылықтары мен өмір салты негізінде қалыптасатын күрделі мәдени құбылыс. Ол тіл, дәстүр, өнер, символдар мен көркем образдар арқылы ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Осы тұрғыда ұлттық мәдени код ұғымы ерекше мәнге ие. Мәдени код – халықтың өзіндік болмысын айқындайтын белгілер жүйесі, яғни белгілі бір визуалды, семантикалық және символдық элементтер арқылы танылатын ұлттық ерекшелік [1].

Визуалды мәдениет ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Қазақ мәдениетінде бұл ең алдымен дәстүрлі ою-өрнектерден, сәндік-қолданбалы өнер үлгілерінен, киіз үй құрылымынан, тұрмыстық заттардың көркем безендірілуінен айқын көрінеді. Әрбір ою-өрнек тек әсемдік қызмет атқарып қана қоймай, белгілі бір мағыналық жүктемеге ие. Мәселен, «қошқар мүйіз» өрнегі молшылық пен өмірдің үздіксіздігін білдірсе, геометриялық композициялар әлемнің үйлесімді құрылымын бейнелейді [2]. Осындай визуалды белгілер жиынтығы ұлттық мәдени кодтың негізін құрайды.

Жасанды интеллект дәуірінде ұлттық бірегейлік мәселесі жаңа қырынан қарастырылуда. Цифрлық технологиялар мен алгоритмдер визуалды бейнелерді жылдам өндіруге, өңдеуге және таратуға мүмкіндік беріп отыр. Бұл бір жағынан ұлттық мәдени элементтердің кең аудиторияға жетуіне жол ашса, екінші жағынан олардың мағынасының

үстірт қабылдану қаупін тудырады. Ұлттық образдар контекстен ажыратылған жағдайда, олар терең мазмұнын жоғалтып, жай декоративтік формаға айналуы мүмкін [3].

Осы тұрғыда жасанды интеллекттің рөлі екіұшты сипатқа ие. Егер алгоритмдер ұлттық мәдени кодты тек сыртқы форма ретінде қабылдап, механикалық түрде қайталаса, онда ұлттық бірегейліктің мәні бұрмаланады. Ал керісінше, жасанды интеллект мәдени контексті, тарихи деректерді және семантикалық байланыстарды ескере отырып қолданылған жағдайда, ұлттық бірегейлікті заманауи визуалды мәдениетке бейімдеудің тиімді құралына айналады. Бұл процесте адам факторы, яғни суретші мен дизайнердің мәдени білімі мен жауапкершілігі шешуші мәнге ие [4].

Жасанды интеллект көмегімен жасалған визуалды образдар ұлттық мәдени кодты жаңа формада ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, дәстүрлі ою-өрнектер генеративті дизайн арқылы динамикалық, көпқабатты композицияға айналып, қазіргі көрерменнің қабылдау ерекшелігіне бейімделеді. Мұндай визуалды шешімдер ұлттық бірегейлікті өткеннің ескерткіші ретінде емес, қазіргі мәдени үдерістің белсенді бөлігі ретінде танытады [5].

Сонымен қатар, ұлттық бірегейліктің цифрлық кеңістікте көрініс табуы мәдени жадының сақталуымен тікелей байланысты. Жасанды интеллект ұлттық мұраны жүйелеу, визуалды архивтер құру және тарихи деректерді қайта жаңғырту арқылы мәдени сабақтастықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл әсіресе жас ұрпақтың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруда маңызды фактор болып табылады [6].

Осылайша, ұлттық бірегейлік пен мәдени код жасанды интеллект дәуірінде жаңа мазмұнға ие болуда. Технология ұлттық болмысты жоятын қауіп емес, керісінше оны сақтап, заманауи визуалды мәдениет тілімен қайта ұсынуға мүмкіндік беретін құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Алайда бұл үдерістің табысты болуы ұлттық мәдениетті терең түсінуге, жауапты шығармашылық көзқарасқа және дәстүр мен инновация арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тікелей байланысты.

Жасанды интеллект және визуалды интерпретация. Интерпретация – көркем бейнені белгілі бір мәдени, тарихи және әлеуметтік контекст негізінде қайта түсіндіру үдерісі. Жасанды интеллект визуалды интерпретацияда жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Ол үлкен көлемдегі деректерді талдап, стильдік заңдылықтарды анықтай алады [5].

Алайда жасанды интеллекттің интерпретациялық қабілеті шектеулі. Ол мағынаны сезінбейді, тек деректер арасындағы байланысты модельдейді. Сондықтан ұлттық бірегейлікті бейнелеуде адам факторы шешуші рөл атқарады. Суретші немесе дизайнер жасанды интеллектті мәдени медиатор ретінде қолдануы тиіс.

Жасанды интеллект арқылы жасалған визуалды жобаларда дәстүрлі формалар жаңа эстетикалық деңгейге көтерілуі мүмкін. Бұл ұлттық мәдениеттің заманауи көрерменге түсінікті болуына ықпал етеді.

Цифрлық кеңістіктегі ұлттық визуалды репрезентация. Қазіргі таңда ұлттық мәдениет цифрлық кеңістікте белсенді түрде ұсынылуда. Әлеуметтік желілер, онлайн платформалар және цифрлық көрмелер ұлттық визуалды бейнелердің жаңа таралу арналарына айналды. Бұл үдерісте жасанды интеллект визуалды контент өндіруді жеделдетіп, оның қолжетімділігін арттырады [6].

Сонымен қатар бұл жағдай мәдени стандарттану қаупін де тудырады. Бір үлгідегі визуалды шешімдердің көптеп қайталануы ұлттық стильдің бірегейлігін әлсіретуі мүмкін. Сондықтан цифрлық репрезентацияда саналы таңдау мен мәдени жауапкершілік қажет.

Ұлттық визуалды мәдениетті сақтау үшін жасанды интеллектті қолдану стратегиялары ғылыми негізде әзірленуі тиіс. Бұл стратегиялар дәстүр мен инновация арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді.

Нәтижелер мен талқылау. Зерттеу нәтижелері жасанды интеллекттің визуалды мәдениеттегі рөлі екіжақты екенін көрсетті. Бір жағынан, ол ұлттық мәдениетті жаңа форматта танытуға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, мәдени контекст ескерілмесе, ұлттық бірегейлік символдық мәнінен айырылуы мүмкін [7].

Жасанды интеллект ұлттық мәдениеттің визуалды тілін кеңейту құралы ретінде тиімді пайдаланылған жағдайда, ол мәдени сабақтастықты сақтауға ықпал етеді. Бұл үрдіс әсіресе жас буынның ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттыруда маңызды.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект дәуіріндегі визуалды мәдениет ұлттық бірегейлікті қайта пайымдаудың жаңа алаңын қалыптастырады. Жасанды интеллект ұлттық мәдениетті жоюшы емес, оны заманауи визуалды тілде қайта танытушы құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл үшін технологияны қолдануда мәдени жауапкершілік, ғылыми талдау және шығармашылық сана үйлесім табуы қажет. Ұлттық бірегейлік цифрлық кеңістікте де өміршең болуы үшін жасанды интеллект пен адам шығармашылығы арасындағы тепе-теңдік сақталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Manovich L. *The Language of New Media*. — MIT Press, 2019.
- 2 Mirzoeff N. *An Introduction to Visual Culture*. — Routledge, 2018.
- 3 Қожахметова Д. Ұлттық мәдени код және ою-өрнек семантикасы. — Алматы, 2019.
- 4 Smith T. *Thinking Contemporary Curating*. — Independent Curators International, 2020.
- 5 McCormack J. *Creative AI and Art*. — Springer, 2022.
- 6 Grau O. *Virtual Art: From Illusion to Immersion*. — MIT Press, 2017.
- 7 Candy L., Edmonds E. *Creativity and Digital Culture*. — Routledge, 2019.

ӨОЖ: 347.782

LIFELONG LEARNING - СЫНИ ОЙЛАУДЫ, БЕЙІМДЕЛУДІ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯҒА ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

Есенбаева К.А., Дайрабаева Г.И.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
Kulya1961@mail.ru
Gul_Daira@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада өмір бойы адамның білімін, дағдылары мен құзыреттерін үнемі дамытуды көздейтін үздіксіз білім беру тұжырымдамасы туралы мәселе қозғалады. Жеке тұлғаны тез өзгертін әлеуметтік, технологиялық және кәсіби жағдайларға бейімдеуге бағытталған. Lifelong Learning еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, жеке өсуге және әлеуметтік қосылуға ықпал етеді. Тұжырымдама қоғам мен білім экономикасының тұрақты дамуының негізгі факторы болып табылады. Қазір lifelong learning тұжырымдамасы бұрынғыдан да көп сұранысқа ие. Технологиялық және бизнес-

процестердің жеделдетілген трансформациясы жағдайында ақпараттық технологиялардың негіздерін білу, оларды қолдана білу және олардың көмегімен үйрену өте қажет болады.

Кілттік сөздер: *Lifelong Learning*, тұжырымдама, парадигма, жасанды интеллект, синтез, сыни ойлау, цифрландыру, жаңа білім мен дағдылар

Кіріспе

Ұзақ уақыт бойы дипломы бар жоғары білім табысты мансап үшін жеткілікті негіз болып саналды. Бүгінгі таңда жаңа технологиялар, еңбек нарығындағы өзгерістер және білімнің ескіруі бір дипломның жеткіліксіз екенін мойындауға мәжбүр етеді. Кәсіби орта икемділік пен тұрақты дамуға дайындықты қажет етеді, жасанды интеллект, бұлтты есептеу, автоматтандыру сияқты жаңа технологиялар пайда болды. Ескірген жұмыс әдістері тиімдірек әдістермен ауыстырылады және қызметкерлердің дағдыларына қойылатын талаптар жыл сайын дерлік өзгереді.

Үздіксіз білім беру. Бір кездері утопиялық идея болған бұл тұжырымдама қазір жаңа норма болды. Прогресске жету және сұранысқа ие болу үшін біз өз білімімізді үнемі жаңартып отыруымыз керек. Білім беру мүмкіндіктері күн сайын кеңейе түсуде. Кешегі бакалаврлар үшін - магистрлік бағдарламалар, соның ішінде Microsoft сияқты IT-компаниялардан тегін, кәсіби мамандар үшін - көптеген онлайн курстар пайда болды.

70-ші жылдары өмір бойы оқу идеясы тұжырымдамаға айналғанда, оның шынайылығы көптеген күмән тудырды. Францияның бұрынғы премьер-министрі және білім министрі Эдгар Фораның баяндамасы 1972 жылғы ЮНЕСКО бастамасы резонанс тудырды. «Өмір сүруді үйрену» баяндамасын білім беруді дамыту жөніндегі халықаралық комиссия құрды. Құжатта жеті адам жұмыс істеді, оның ішінде кеңес ғалымы Артур Петровский де болды. Үздіксіз білім беру жеке тұлғаны да, қоғамды да дамытудың маңызды тұжырымдамасы ретінде жарияланды. Баяндама авторлары бұл идеяны әлемнің барлық елдерінде іргелі идея ретінде қабылдауды ұсынды. Сыншылар мұны утопия деп атады.

XXI ғасырға арналған ЮНЕСКО-ның білім беру жөніндегі халықаралық комиссиясын басқарған Жак Делор 1996 жылы Эдгар Фордың идеясына тағы үшеуін қосты: білім алуды үйрену, жұмыс істеуді үйрену және бірге өмір сүруді үйрену. Делордың баяндамасындағы идеялар ЮНЕСКО-ның 2005 жылғы «білім қоғамдарына» атты келесі негізгі Дүниежүзілік баяндамасына енді. Құжатта Делордың «өмір бойы білімге қол жетімділікті қамтамасыз ету» үшін оқуға уақыт беру туралы ұсынысы да айтылды.

ЮНЕСКО-ның 2005 жылғы баяндамасы адамзаттың қоғамның басқа түріне ауысу тұжырымдамасына арналған, онда білім басым. Әлеуметтік дамудың жаңа моделінде оқыту негізгі құндылыққа айналуы керек, білімнің қол жетімділігі міндетті шарттардың бірі болып табылады. Бұл болашақ әлемінің ажырамас бөлігі - **Lifelong Learning** болады.

Негізгі бөлігі

Lifelong Learning-бұл жасанды интеллект пен машиналық оқыту саласындағы парадигма, онда жүйе өзінің бүкіл жұмыс уақытында үйренеді, үнемі жаңа білім мен дағдыларды игереді, сонымен бірге жинақталған тәжірибені сақтайды және пайдаланады. Модель тіркелген деректер жиынтығында бір рет оқытылатын классикалық тәсілден айырмашылығы, Lifelong Learning үнемі өзгеріп отыратын ортамен динамикалық өзара әрекеттесуді қамтиды.

Lifelong learning-тің негізгі мақсаты - білімді байыту ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды, бейімделуді және инновацияға қабілеттілікті дамыту. Сондай - ақ, тұжырымдама өзгерістерге бейімделуге көмектеседі (үнемі оқыту жаңа технологиялар мен тенденциялардан хабардар болуға мүмкіндік береді); жаңа дағдыларды игеру - кез-келген жаста оқу мүмкіндігі мансапты өзгертуге, жаңа бағыттарды игеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, іс жүзінде үздіксіз білім беру тұжырымдамасы ғасырдың басында белсенді қолданыла бастады. Сонымен, 2003 жылы Microsoft Unlimited Potential жаһандық

әлеуметтік бағдарламасын іске қосты. Оқыту орталықтарында жаңа цифрлық дағдыларды алуға барлық тілек білдірушілерге мүмкіндік бере отырып, компания өзіне мақсат қойды: бүкіл әлем бойынша компьютерлік сауаттылық деңгейін арттыру.

Талқылау және талдау

Қазір Lifelong Learning тұжырымдамасы бұрынғыдан да көп сұранысқа ие. Технологиялық және бизнес-процестердің жеделдетілген трансформациясы жағдайында ақпараттық технологиялардың негіздерін білу, оларды қолдана білу және олардың көмегімен үйрену өте қажет болады.

Білім беру процесін жеделдетілген цифрландыру жағдайында икемді дағдылар деп аталатын жаңа формация маманы үшін өте маңызды: адамдарды топқа біріктіру мүмкіндігі, достық пен қол жетімділік, бейімделу, білуге деген ұмтылыс.

Дүниежүзілік экономикалық форум – 2020 есебінде төрт жылдан кейін еңбек нарығында сыни ойлау және талдау, стресске төзімділік, икемділік сияқты құзыреттер өте жоғары бағаланады делінген. Бұл бұрын академиялық біліммен бәсекеге түсе алмайтын дағдылар жүйесі.

Мұндай құзыреттіліктерді оқытуға сұраныс соңғы жылдары тұрақты түрде артып келеді.

Білім бұл стратегиялық ресурс. Әлемдегі ең ірі корпорациялардың білім беру саласына салған инвестициялары соңғы онжылдықтардағы норма болып табылады. Microsoft корпорациясында Microsoft Teams, GitHub Learning Lab, Microsoft Learn, Microsoft 365, Minecraft Coding Academy, Microsoft Azure сияқты көптеген платформаларда оқыту курстары мен бағдарламалары бар. Кәсіптер, денсаулық және бизнес бойынша курстар жетекші орын алады, ал ЖИ-ге деген қызығушылық бір жылда екі есеге жуық өсті.

Lifelong Learning AI - бұл жасанды интеллект өзінің бүкіл жұмысында үйренуге қабілетті, үнемі тәжірибе жинақтап, адам сияқты білімін кеңейтетін тәсіл. Машиналық оқытудың классикалық модельдері шектеулі мәліметтер жиынтығынан үйренеді, содан кейін оларды жаңа тапсырмалар үшін қайта даярлау керек. Керісінше, Lifelong Learning AI-ге бұрын алынған ақпаратты ұмытпауға, бірақ контекст пен оқу дәйектілігін сақтай отырып, оны жаңа біліммен біріктіруге мүмкіндік береді.

Lifelong Learning AI және AI Lifelong Learning терминдері ғылыми басылымдарда жиі кездеседі және әрбір жаңа тапсырма үшін толық қайта оқытуды қажет етпестен үздіксіз дамуға қабілетті жүйелерді білдіреді. Бұл жасанды интеллектті үздіксіз оқыту тұжырымдамасының мәні. Адамзат тәжірибесінің алуан түрлілігінде Өнер өмір бойы шығармашылықтың, өзін-өзі көрсетудің және оқудың шамшырағы ретінде ерекшеленеді. Кескіндеме, музыка, би немесе театр болсын, өнермен өзара әрекеттесу жай хобби емес, үздіксіз өсу мен ашылу саяхаты. Технология дәстүрлі әдістерді қолдану кезінде мүмкін емес немесе өте көп уақытты қажет ететін туындылар жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, суретшілер абстрактілі композициялар жасау және визуалды өрнектің жаңа түрлерімен тәжірибе жасау үшін нейрондық желілерді қолданады.

Өнер көбінесе шығармашылықпен және өзін өзі көрсетумен байланысты болса да, ол мүсіннің қыр-сырын үйрену сияқты техникалық дағдылардың айтарлықтай деңгейін талап етеді, өнер тәжірибе мен дәлдікті қажет етеді. Бұл техникалық дағдылар өмірдің басқа салаларында да пайдалы болуы мүмкін, бұл оқу және жаңа қиындықтарға бейімделу қабілетіңізді жақсартады.

Жаңа салалар мен дағдыларды игеру - бұл шектен шықпауға көмектесетін жалғыз нәрсе.

Бұл жерде тек жойылып бара жатқан мамандықтар туралы ғана емес. Мысалы дизайнды алайық: егер бұрын түстерді қолмен таңдауыңыз керек болса, енді Adobe Color бағдарламасы бәрін жасайды. Егер бұрын дизайнер сурет салуға міндетті болса, қазір нейрондық желілер кез келген жазуды керемет суреттерге айналдырады. Сонымен, дизайнерлер үшін жарыстан шықпау үшін жаңа құралдарды игеру маңызды.

Жасанды интеллект инновация технологиялары қазіргі заманғы өнер мен көркемдік білімнің дамуына қатты әсер етеді. Жасанды интеллект суретшілерге жаңа шығармашылық құралдарды ұсынғанымен, технологиялық прогресс өнерді өзінің бірегейлігі мен негізгі эмоционалды және мәдени коннотацияларынан айыра алмайды. Жасанды интеллект технологиялары сонымен қатар студенттерге жаңа технологиялар мен шығармашылық әдістерді үйренуге және қолдануға мүмкіндік беру, сондай-ақ оларға жарқын және ыңғайлы өнер платформасын ұсыну арқылы көркемдік білім беру тәсілдерін өзгертеді.

Шығармашылықпен жұмыс істейтін адам білімді үнемі толықтыруға мұқтаж, ойлау икемділігі, процесті модельдеу және болжау қабілеті қалыптасады, шығармашылық әлеуеті ашылады.

Жылдам технологиялық прогресс пен жаһандану жағдайында үздіксіз оқу қабілеті өмірлік маңызды болады. Қазіргі жұмысшылар еңбек нарығында сұранысқа ие болу үшін білімдері мен дағдыларын үнемі жаңартып отыруы керек.

Lifelong Learning заманауи әлемде табысты және үйлесімді өмір сүрудің қажетті шарты болып, өзін-өзі дамыту мен кәсіби өсу үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Lifelong Learning тұжырымдамасы бойынша үздіксіз оқыту үшін мыналарды пайдалануға болады:

- Курстарға арналған Онлайн-платформалар - мысалы, Coursera, Udemy, Khan Academy.

Технология біздің өнермен қалай үйренетінімізді және өзара әрекеттесетінімізді өзгертті. Онлайн оқыту платформалары Оқу құралдары мен мастер-класстардан бастап интерактивті курстарға дейін көптеген ресурстарды ұсынады. Бұл платформалар әлемнің кез келген нүктесінен жоғары сапалы оқытуға бұрынғыдан да оңай қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сіз жаңа құралды үйренуге, кескіндеме дағдыларын жетілдіруге немесе цифрлық өнерді үйренуге қызығушылық танытсаңыз да, онлайн платформалар сіздің құмарлықтарыңызды жүзеге асырудың ыңғайлы және икемді әдісін ұсынады.

- Білім алмасуға арналған қауымдастықтар мен форумдар - мысалы, Reddit, онда адамдар ғылымнан өнерге дейінгі салаларда өз білімдері мен тәжірибелерімен бөліседі.

- YouTube арналары - көптеген білім беру арналары әртүрлі тақырыптар бойынша тегін бейне сабақтарын ұсынады, соның ішінде дизайн шеберханалары.

- Вебинарлар мен конференциялар - қызығушылық тудыратын тақырыптар бойынша вебинарлар мен конференцияларға үнемі қатысу арқылы сіз жетекші мамандардан құнды білім ала аласыз.

Қорытынды

Технология мен өнер үнемі өзара әрекеттесіп, суретшілерге жаңа мүмкіндіктер жасайды. 2030 жылға қарай әлем шығармашылықты технология мен ғылымның озық дамуымен біріктіретін жаңа мамандықтардың пайда болуын көруі мүмкін.

Жасанды интеллект шығармашылық процестерде толыққанды серіктес болады. Бұл мамандықтың мамандары нейрондық желілерді өз стильдеріне сәйкес «үйретеді», кескін генерациясын қадағалайды, сонымен қатар қолмен және машиналық жұмыс қосылатын гибридті туындылар жасайды.

Өнердің болашағы керемет әр түрлі болуға уәде береді. Суретшілер мен дизайнерлер өздерінің дәстүрлі дағдыларын дамытып қана қоймай, ғылым, мәдениет және инновациялар тоғысында бірегей жобалар жасай отырып, жаңа технологияларды игеруге мүмкіндік алады. Өзгерістерге бейімделуге және жаңа нәрселерді үйренуге дайын болу осы қызықты дәуірде табысқа жетудің кілті болады.

Өнер мен жасанды интеллект синтезі прогрессивті тенденция болып табылады, дегенмен жасанды интеллект технологияларын қолдану көптеген жаңа қиындықтар мен қайшылықтарға тап болады. Болашақта жасанды интеллект технологияларын қолдану қоғам үшін, тіпті адамзат үшін егжей-тегжейлі зерттеуді қажет ететін маңызды мәселе болады.

- 1 Ван Кэин. Искусственный интеллект и будущие пути развития искусства // Культура и цивилизация. 2023. Том 13. № 7А. С. 146-153. DOI: 10.34670/AR.2023.20.64.020
- 2 Оздамирова, Л. М. «Программы lifelong learning и переквалификации как механизм адаптации уязвимых слоёв населения к цифровой экономике». Грозный: Encyclopedic Issues, Education Issues (журнал), 2025.
- 3 Есетова Г. Изучение потребностей и мотивации взрослых к участию в программах непрерывного образования. Магистерская диссертация, исследование мотивации взрослых к обучению в течение всей жизни. Высшая школа образования Назарбаев университета, Нур-Султан (Астана), 2025.
- 4 Омарбекова А. Ж. Непрерывное художественно-дизайнерское образование в условиях цифровизации высшей школы. – Алматы: Казак университеті, 2020. – 168 с.

ӘОЖ: 347.782

ГЕНЕРАТИВТІ НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕРДІҢ КЕСКІНДЕМЕ, ДИЗАЙН ЖӘНЕ ГРАФИКА САЛАСЫНДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПРОЦЕСС ПЕН БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ӘСЕРІ

Есенбаева К.А., Абсалимова А.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
Kulya1961@mail.ru , Ayla_aika@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада жасанды интеллекттің цифрландыруға, пәнаралық тәжірибеге және мәдени кодтардың өзгеруіне байланысты көркем өнердің өзгеруіне әсер ету факторлары қарастырылады. Бұл процестер өзіндік көркемдік көзқарастарды қалыптастырады және білім беру ортасында жаңа идеяларды тудырады.

Қазіргі білім беру практикасы сурет салу, кескіндеме және дизайнның негізгі дағдыларын жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар сыни және шығармашылық ойлауды, шешімдерді өз бетінше іздеу қабілетін және кәсіби ортаның тез өзгередіні жағдайларына бейімделуді дамытуға тырысады. Сандық құралдар мен генеративті нейрондық желілерді пайдалану экспериментке, идеяларды визуализациялауға және пәнаралық жобаларға жаңа мүмкіндіктер ашу арқылы шығармашылық процесті өзгертуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде көркемдік білім икемді, интерактивті және студенттің жеке стилі мен кәсіби құзыреттілігін дамытуға бағытталған болады.

Кілттік сөздер: *трансформация, көркемдік білім, жасанды интеллект, нейрон желілері, шығармашылық процесс, визуалды прототип, креатив,*

Кіріспе

Қазіргі заманғы көркемдік білім дәстүрлі оқыту әдістерін қайта қарастыру және инновациялық технологияларды, жобалық ойлауды және үздіксіз оқыту тұжырымдамасын белсенді түрде біріктіру арқылы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Бүгінгі таңда цифрлық құралдар мен платформалардың дамуы студенттерге интерактивті ортада пішінмен, стильмен және композициялық шешімдермен тәжірибе жасауға мүмкіндік беретін кескіндеме, дизайн және графиканы оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Шығармашылық процестің трансформациясының ең маңызды факторларының бірі генеративті нейрондық желілер болды - мәтіндік сипаттамаларға, бар көркем шығармаларға немесе берілген параметрлерге негізделген визуалды бейнелер жасауға қабілетті жасанды

интеллект алгоритмдері. Мұндай технологиялардың мысалдарына суретшілердің, дизайнерлердің және оқытушылардың тәжірибесіне әсер ететін DALL•E, MidJourney, Stable Diffusion және басқалары жатады. Генеративті нейрондық желілер идеяларды визуализациялаудың жаңа әдістерін ашу, экспериментті жеделдету және шығармашылық ойлаудың дамуын ынталандыру арқылы шығармашылық процестің дәстүрлі түсінігін өзгертеді.

Білім беру практикасы контекстінде генеративті AI қолдану инновациялық тәсілдерді оқытуға біріктіруге мүмкіндік береді: интерактивті тапсырмалар құру, ұжымдық жобалар жүргізу, визуалды талдау және жобалық ойлау дағдыларын дамыту. Сонымен қатар, мұндай технологияларды енгізу мұғалімдердің алдына дәстүрлі дағдыларды, сыни ойлауды және студенттердің жеке көркемдік стилін сақтау міндеттерін қояды.

Зерттеудің өзектілігі генеративті нейрондық желілердің көркемдік саладағы білім беру процестері мен шығармашылық тәжірибеге әсерін түсіну қажеттілігімен анықталады. Бұл технологиялардың мүмкіндіктері мен шектеулерін түсіну дәстүрлі және цифрлық тәсілдерді біріктіретін жаңа оқыту әдістемелерін қалыптастыруға, сондай-ақ шығармашылық ойлаудың орнына әй құралын тиімді пайдалана алатын мамандарды дайындауға мүмкіндік береді.

Негізгі бөлігі

Генеративті нейрондық желілердің дамуы кескіндеме, дизайн және графика саласындағы заманауи шығармашылық процеске айтарлықтай әсер етеді. Бұл технологиялар визуалды бейнелерді құруға, стильді талдауға және пішін мен композициямен тәжірибе жасауға арналған жаңа құралдарды ұсына отырып, дәстүрлі көркемдік экспрессия тәсілдерін кеңейтеді. Нәтижесінде суретшінің рөлі өзгереді, ол тек жасаушы ретінде ғана емес, сонымен қатар куратор, аудармашы және визуалды материалды талдаушы ретінде де көбірек әрекет етеді. Шығармашылық процесте нейрондық желілер идеяны іздеуден және тұжырымдаманы әзірлеуден бастап соңғы визуалды шешімдерді жасауға дейін әртүрлі кезеңдерде қолданылады. Көптеген нұсқаларды жылдам құру мүмкіндігі эксперимент процесін жеделдетуге көмектеседі және көркемдік шешімдер ауқымын кеңейтеді. Бұл, әсіресе, графикалық дизайн мен цифрлық өнерде байқалады, мұнда өзгергіштік пен жылдамдық маңызды. Сонымен бірге, авторлық және өзіндік тұжырымдамаларды қайта қарау қажеттілігі туындайды. Генеративті нейрондық желілер визуалды деректердің үлкен массивтерін талдау негізінде жұмыс істейді, бұл көркем тұжырымның бірегейлігі және шығарманы жасауға адамның қатысу дәрежесі туралы сұрақтар туғызады. Осылайша, шығармашылық процесс адамның ойлауы мен алгоритмдік генерациясын біріктіретін гибридті сипатқа ие болады.

Генеративті нейрондық желілерді білім беру тәжірибесіне біріктіру өнер пәндерін оқытудың дәстүрлі әдістерінің өзгеруіне әкеледі. Оқу процесінде нейрондық желілер идеяларды визуализациялаудың, көркемдік шешімдерді талдаудың және жобалық ойлауды дамытудың көмекші құралы ретінде қолданылады. Бұл студенттерге композиция, түс және стилистика принциптерін тезірек меңгеруге, сондай-ақ визуалды материалды сыни талдау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кескіндемені оқытуда нейрондық желілер негізінен алдын-ала эскиздеу және тұжырымдамалық іздеу кезеңдерінде қолданылады. Олар, әртүрлі композициялық және түсті шешімдерді зерттеуге көмектеседі, бірақ материалдармен қолмен жұмыс істеу тәжірибесін алмастырмайды. Бұл тұрғыда цифрлық құралдар мен классикалық көркемдік дағдыларды дамыту арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды міндет болып табылады.

Графика және дизайн саласында генеративті технологиялар жобалық оқытудың бір бөлігіне айналады. Студенттер визуалды тұжырымдамалар, moodboard ' S және прототиптер жасау үшін нейрондық желілерді пайдалануды үйренеді, сонымен қатар сұраныстарды тұжырымдау және сәйкес нәтижелерді таңдау дағдыларын үйренеді. Бұл визуалды сауаттылықты дамытуға және заманауи визуалды коммуникация принциптерін түсінуге ықпал етеді.

Көркемдік білім беруде генеративті нейрондық желілерді қолдану мұғалімнің рөлінің өзгеруіне әкеледі, ол тек білім тасымалдаушысы ғана емес, сонымен қатар цифрлық

құралдарды саналы түрде пайдалану процесін басқаратын тәлімгер болады. Білім беру процесі репродуктивті оқытудан жобаға бағытталған және зерттеу форматтарына ауысады.

Генеративті нейрондық желілер өнерді, технологияны және гуманитарлық ғылымдарды біріктіретін пәнаралық тәсілдерді енгізуге ықпал етеді. Мұндай тәжірибелер шеңберінде студенттер визуалды деректерді талдауды, ЖИ қолданудың мәдени және этикалық контекстін түсінуді, сондай-ақ өзіндік шығармашылық жұмыс дағдыларын дамытуды үйренеді. Сонымен қатар, нейрондық желілерді пайдалану уақытты қарыз алуды және жеке көркемдік стильді жоғалтуды болдырмауға бағытталған әдістемелік ұсыныстар мен этикалық нормаларды әзірлеуді талап етеді. Осылайша, білім беру тәжірибесінің трансформациясы генеративті технологияларды оқу процесіне саналы түрде біріктіруді қамтиды.

Шығармашылық пен оқытуда генеративті нейрондық желілерді пайдаланудың негізгі артықшылықтарына визуалды эксперимент мүмкіндіктерін кеңейту, көркемдік білімнің қолжетімділігін арттыру және жобалық ойлауды дамыту жатады. Бұл технологиялар оқу процесін жылдамдатуға және оны икемді және бейімделгіш етуге мүмкіндік береді.

Алайда, артықшылықтармен қатар, өзіндік шығармашылық ойлау деңгейінің төмендеу қаупімен, қолмен жұмыс жасау дағдыларын жоғалтумен және авторлық құқық мәселелерімен байланысты шектеулер бар. Сондықтан генеративті нейрондық желілерді қолдану сыни тұрғыдан түсінумен және педагогикалық бақылаумен қатар жүруі керек.

Талқылау және талдау

Көркем шығармашылықта генеративті нейрондық желілерді қолданудың қолданыстағы тәсілдерін талдайық.

Қазіргі заманғы көркем шығармашылықта генеративті нейрондық желілер визуалды бейнелерді жасаудың дәстүрлі әдістерін кеңейтетін құрал ретінде қолданылады. Оларды қолданудың қолданыстағы тәсілдерін шартты түрде бірнеше негізгі бағыттарға бөлуге болады, олардың әрқайсысы суретші мен жасанды интеллекттің өзара әрекеттесуінің әртүрлі модельдерін көрсетеді.

Бірінші тәсіл генеративті нейрондық желілерді визуалды іздеу құралы және шабыт көзі ретінде пайдалануға негізделген. Бұл жағдайда нейрондық желілер шығармашылық процестің алғашқы кезеңдерінде вариативті бейнелерді, стилистикалық шешімдерді және композициялық схемаларды тез құру үшін қолданылады. Суретші нәтижелердің кураторы және аудармашысы ретінде әрекет етеді, ең сәтті нұсқаларды таңдап, нақтылайды.

Екінші тәсіл жасанды интеллект көркемдік процестің белсенді қатысушысы болатын шығармашылықтың бірлескен моделін қамтиды. Генеративті нейрондық желілер соңғы немесе жартылай финалдық визуалды жұмыстарды жасау үшін қолданылады, ал автордың үлесі сұраныстарды қалыптастыру, генерация параметрлерін реттеу және кейіннен көркемдік түзету болып табылады. Бұл тәсіл әсіресе цифрлық өнерде, графикалық дизайнда және концепция өнерінде кең таралған.

Үшінші тәсіл нейрондық желілерді эксперименттік және тұжырымдамалық қолданумен байланысты, мұнда генерация процесінің өзі және адамның алгоритммен өзара әрекеттесуі көркем тұжырымның бір бөлігіне айналады. Осы бағыт аясында суретшілер цифрлық мәдениетті сыни тұрғыдан түсіну құралы ретінде нейрондық желілерді қолдана отырып, Заманауи өнердегі авторлық, өзіндік ерекшелік және технологияның рөлі мәселелерін зерттейді.

Көрнекі ойлауды, талдау және жобалау дағдыларын дамыту үшін оқыту шеңберінде генеративті нейрондық желілерді қолданатын білім беру және қолданбалы тәсіл ерекше назар аударуға тұрарлық. Бұл тұрғыда нейрондық желілер дәстүрлі өнер әдістерін алмастыру ретінде емес, білім алушылардың шығармашылық арсеналын кеңейтетін қосымша құрал ретінде қарастырылады.

Осылайша, қолданыстағы тәсілдерді талдау көркем шығармашылықтағы генеративті нейрондық желілер әр түрлі функцияларды орындайтынын көрсетеді - көмекші құралдан бастап шығармашылық процестің толыққанды қатысушысына дейін. Оларды қолдану

көркемдік тәжірибенің өзгеруіне ықпал етеді және суретшінің цифрлық ортадағы рөлін қайта қарастыруды қажет етеді.

Генеративті нейрондық желілерді білім беру процесіне енгізу кескіндеме, графика және дизайнды оқыту әдістеріне айтарлықтай әсер етеді, оқу бағдарламаларының мазмұнын да, оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесу формаларын да өзгертеді. Нейрондық желі құралдарын пайдалану өнер пәндерін игерудің дәстүрлі тәсілдерін кеңейтеді, оларды цифрлық және жобаға бағытталған тәжірибелермен толықтырады.

Кескіндемені оқытуда нейрондық желілер негізінен тұжырымдамалық іздеу және композициялық талдау кезеңдерінде қолданылады. Студенттер көркем идеяларды жылдам елестетуге, түс комбинацияларымен, жарықтандырумен және стиль шешімдерімен тәжірибе жасауға мүмкіндік алады. Бұл тәсіл бейнелі ойлау мен талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді, бірақ сурет салудың, пішінмен және түспен жұмыс істеудің негізгі дағдыларын сақтау үшін педагогикалық бақылауды қажет етеді.

Графика саласында генеративті нейрондық желілер визуалды тілді, типографияны және композицияны зерттеу құралы ретінде қолданылады. Олар әртүрлі графикалық шешімдерді модельдеуге, стилистикалық ерекшеліктерді талдауға және визуалды кескіндерді нақты тапсырмаларға бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл жобалық ойлауды және визуалды коммуникация принциптерін түсінуді дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар студенттердің цифрлық нәтижелерді сыни бағалау дағдыларын қалыптастырады.

Дизайнды оқытуда нейрондық желілер дизайн процесіне белсенді түрде еніп, студенттерге тұжырымдаманы әзірлеуге, moodboard'с және визуалды прототиптерді жасауға көмектеседі. Генеративті модельдер идеяларды іздеу процесін жылдамдатады және шешімдердің өзгергіштігін арттырады, бұл тұжырымдамаға, пайдаланушы тәжірибесіне және жобаның функционалдығына назар аударуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сұраныстарды дұрыс тұжырымдау және генерация нәтижелерін саналы түрде таңдау бойынша оқыту ерекше маңызға ие.

Жалпы, генеративті нейрондық желілердің білім беру процесіне әсері үлгілерді көбейтуден аналитикалық, креативті және жобалық құзыреттіліктерді дамытуға баса назар аударудан тұрады. Алайда, нейрондық желілерді оқытуға тиімді интеграциялау әдістемелік тұрғыдан тексерілген тәсілді қажет етеді, мұнда цифрлық құралдар дәстүрлі көркемдік білім беруді алмастырудан гөрі шығармашылық ойлауды дамыту құралы ретінде қарастырылады.

Қорытынды

Зерттеу барысында генеративті нейрондық желілер кескіндеме, дизайн және графика саласындағы шығармашылық процесс пен білім беру тәжірибесінің өзгеруіне айтарлықтай әсер ететіні анықталды. Оларды енгізу көркемдік эксперименттің мүмкіндіктерін кеңейтеді, идеяларды визуализациялау процесін жеделдетеді және суретші мен цифрлық технологиялар арасындағы өзара әрекеттесудің жаңа формаларын қалыптастыруға ықпал етеді. Шығармашылық процесс дәстүрлі көркемдік әдістер мен визуалды бейнелердің алгоритмдік генерациясын біріктіретін гибридтік сипатқа ие болады.

Білім беру ортасында генеративті нейрондық желілер репродуктивті техниканы дамытудан жобалық ойлауды, визуалды сауаттылықты және сыни талдауды дамытуға баса назар аудара отырып, оқыту әдістерін өзгертеді. Кескіндеме, графика және дизайнды оқытуда нейрондық желілерді пайдалану студенттерге көркемдік шешімдердің кең ауқымын зерттеуге, жеке стильді қалыптастыруға және кәсіби тәжірибеде сұранысқа ие заманауи цифрлық құралдарды игеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, дәстүрлі көркемдік дағдыларды жоғалту қаупімен, шығармашылық ойлаудың тәуелсіздігінің төмендеуімен және авторлық мәселелердің белгісіздігімен байланысты генеративті нейрондық желілерді қолданудың шектеулері анықталды. Бұл білім беру процесіне осы технологияларды саналы және әдістемелік тұрғыдан тексерілген енгізу қажеттілігін растайды.

Осылайша, генеративті нейрондық желілерді көркемдік білім беруді алмастыру ретінде емес, оның жаңаруына және цифрлық мәдениет жағдайларына бейімделуіне ықпал ететін қосымша құрал ретінде қарастыру керек. Оларды тиімді пайдалану дәстүрлі оқыту әдістері мен инновациялық технологиялық тәсілдер арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып мүмкін болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Жангужинова, М. Искусственный интеллект в образовании: обзор креативного процесса обучения студентов по образовательным программам искусства. Central Asian Journal of Art Studies, № 9(2), 2025.
- 2 Мусабекова, Л., Еспенова, А. Тенденции развития искусственного интеллекта в современном изобразительном пространстве. Central Asian Journal of Art Studies, т. 10 № 1, 2025
- 3 Комов В. Нейросети и творчество – симбиоз человека и машины в эволюции искусства, дизайна и медиа — аналитическая публикация о роли ИИ в современном творчестве (нюансы влияния генеративных технологий на эстетику и художественные процессы).
- 4 Филиппова А.Г., Абросимова Е.А., Абдираимова Г.С. Практики использования генеративного искусственного интеллекта в образовательной среде России и Казахстана // Ойкумена. Региональные исследования. – Москва, 2025.

ОӘЖ 75.047:37.02

КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕЙЗАЖДЫҚ КЕСКІНДЕМЕ: ТАРИХИ ТӘЖІРИБЕ, ӘДІСТЕМЕЛІК ПРИНЦИПТЕР ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕР

А.Ш.Калыков

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
kalykov.almas@mail.ru

Аннотация.

Бұл мақала суретшілерді кәсіби даярлау жүйесіндегі іргелі пән ретіндегі пейзаждық кескіндеменің рөлін зерттеуге арналған. Автор жанрдың бастаудан бүгінгі күнге дейінгі тарихи даму жолын талдап, композиция заңдылықтарын, әуе перспективасын және колористиканы меңгеру сияқты оқытудың негізгі әдістемелік принциптерін айқындайды. Орыс және қазақстандық көркемдік мектептері дәстүрлерінің сабақтастығына, сондай-ақ заманауи кескіндемешінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы пленэрлік тәжірибенің маңызына ерекше назар аударылады.

Кілттік сөздер: пейзаждық кескіндеме, көркемдік білім беру, пленэр, композиция, колористика, әуе перспективасы, қазақстандық кескіндеме мектебі.

Заманауи жоғары көркемдік білім беру жүйесінде пейзаждық кескіндеме жетекші орындардың біріне ие. Бұл жанрды зерттеудің өзектілігі табиғатты бейнелеудің техникалық тәсілдерін меңгеру қажеттілігімен ғана емес, сонымен қатар студенттерде қоршаған ортаны терең эстетикалық қабылдауды қалыптастырудың маңыздылығымен де түсіндіріледі. Пейзаж оқу пәні ретінде аналитикалық ойлауды, түстік сезімталдықты және эмоционалды жауаптылықты дамытуға ықпал етеді. Оқыту үдерісінде кеңістіктік тереңдікті, жарықтандыруды және атмосфералық күйді беру бойынша күрделі міндеттер шешіледі, бұл бейнелеу өнері саласындағы кез келген шығармашылық қызметтің негізі болып табылады.

Пейзаждың дербес жанр ретінде қалыптасуы — адамзат санасы мен өнерінің ұзақ эволюциясының нәтижесі. Әлемдік дәстүрде пейзаждың нышандарын жартастағы суреттерден-ақ байқауға болады, алайда ұзақ уақыт бойы табиғат тек мифологиялық немесе тарихи көріністердің фоны ретінде ғана қызмет етті.

Ренессанс дәуірі ландшафтты қабылдауда төңкеріс жасады. Ф. Брунеллески мен Леонардо да Винчидің еңбектерінің арқасында сызықтық және әуе перспективасының принциптері ғылыми түрде негізделді. Суретшілер табиғатқа ғылыми таным нысаны ретінде қарай бастады. XVII ғасырда голланд мектебі (Я. ван Рейсдал, М. Хоббема) күнделікті ортаның шынайы бейнеленуіне баса назар аудара отырып, пейзажды дербес зайырлы жанр ретінде түпкілікті бекітті.

Жанр тарихында XIX ғасыр ерекше орын алады. Романтизм (К. Д. Фридрих, У. Тёрнер) пейзажға руханилық пен драматизм енгізіп, табиғатты адам сезімдерінің айнасына айналдырды. Осы кезеңдегі орыс мектебі (А. Саврасов, И. Левитан) қарапайым мотивтер арқылы Отан туралы терең философиялық толғаныстарды жеткізген «көңіл-күй пейзажының» бірегей феноменін жасады. Ә. Кастеев пен Н. Хлудов есімдерімен танымал қазақстандық кескіндеме мектебі академиялық дәстүрлерді ұлттық дүниетаныммен үйлестіріп, дала мен таудың ұлылығын жырлады.

Пейзаждық кескіндемені оқыту әдістемесі кеңістікті меңгерудің жүйелі тәсіліне негізделген. Студенттің бірінші кезектегі міндеті — композициялық ойлауды меңгеру. Пейзаждағы композиция — бұл жай ғана әдемі көріністі таңдау емес, көркем бейнені саналы түрде құрастыру.

Әдістеменің негізгі аспектілеріне мыналар жатады:

1. Аспан мен жердің үйлесімді тепе-теңдігін табу, сондай-ақ негізгі композициялық орталықтарды орналастыру үшін «алтын қию» ережесін қолдану.

2. Пандаумен (кеңістік деңгейлерімен) жұмыс істеу. Классикалық академиялық әдістеме кеңістікті үш планға бөлуді қарастырады:

- Алдыңғы план: егжей-тегжейлі сипаттамамен, түстің қанықтығымен және контрастымен ерекшеленеді.

- Ортаңғы план: формалар жұмсара түсетін байланыстырушы буын болып табылады.

- Артқы (алыс) план: әуе перспективасы заңдылықтарына бағынады — бөлшектер жоғалады, түстер суық (көгілдір, күлгін) реңкке ие болады, ал контрасттар минималды деңгейге түседі.

Бұл принциптерді меңгеру студентке натураны жай ғана көшіруден кенеп бетінде терең үш өлшемді кеңістік елесін (иллюзиясын) жасауға көшуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әдістеменің маңызды элементі — ауқымдық арақатынастар мен кенептің ритмдік ұйымдастырылуын зерттеу. Студенттер картина ішінде визуалды қозғалысты жасау үшін тік және көлденең екпіндерді — ағаштарды, ғимараттарды, жол немесе өзен сызықтарын — пайдалануды үйренеді. Көзқарас нүктесі мен көкжиек биіктігін дұрыс таңдау тау жоталарының монументалдылығын немесе, керісінше, қазақстандық пейзаж мектебінің дәстүрлеріне тән дала кеңістігінің шексіздігін беруге мүмкіндік береді. Ритммен жұмыс істеу бірыңғайлықтан (монотондықтан) арылуға және композицияға ішкі динамика беріп, көрерменнің назарын алдыңғы планнан ішке қарай бағыттауға көмектеседі.

Кеңістікті меңгерудің ажырамас бөлігі — пейзаждың геометриялық қаңқасын түсіну. Оқу барысында табиғаттың шашыраңқы элементтерін біртұтас құрылымға байланыстыратын «жасырын» сызықтар мен түйінді нүктелерді іздеуге назар аударылады. Студент екінші дәрежелі бөлшектерді жинақтап, оларды жалпы композициялық құрылымға бағындыруды үйренуі тиіс, бұл этюдтік қабылдаудан аяқталған көркем бейне жасауға көшуге ықпал етеді. Сызықтық перспектива мен массалардың ойластырылған орналасуының мұндай синтезі кәсіби станоктік кескіндеме үшін қажетті монументалдылық пен тұтастыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Пейзаждағы түс негізгі мәнерлеу құралы болып табылады. Оқу курсы аясында студенттер түстік үйлесімділік заңдарын және жарықтандырудың заттардың локальді түсіне

әсерін зерттейді. Заттың түсі күн мезгіліне, ауа райына және көршілес нысандардың рефлекстеріне байланысты үнемі өзгеріп отыратынын түсіну кәсіби өсу үшін өте маңызды.

Әдістемелік бағдарлама әртүрлі жарық эффектілеріне үлкен көңіл бөледі:

- Контровой жарық (қарсы жарық): тұлға (силуэт) және ритммен жұмыс істеуге мүмкіндік беріп, мәнерлі декоративті шешімдер жасайды.

- Шашыраңқы жарық: бұлтты ауа райында немесе ымыртта валёрлердің (тондық ауысулардың) нәзік реңктерін көруге үйретеді.

- Күн жарығы: жылы-суықтықты (жылы жарық — суық көлеңке немесе керісінше) беру шеберлігін талап етеді.

Пленэр (франц. *en plein air* — «ашық ауада») көркемдік білім берудің таптырмас бөлігі болып табылады. Шеберханада фотосуретпен жұмыс істеу табиғатпен тікелей тілдесуді алмастыра алмайды. Пленэрлік тәжірибе бірнеше білім беру функцияларын орындайды:

- Жазу жылдамдығын дамыту: жарықтың құбылмалылығы студентті тез шешім қабылдауға және негізгі түстік қатынастарды бекітуге мәжбүр етеді.

- Натураны талдау: студент бейненің тұтастығы үшін артық нәрселерді алып тастап, ұсақ бөлшектерді жинақтауды үйренеді.

- Техникалық байыту: ашық ауада жұмыс істеу әртүрлі техникаларды — жылдам акварельдік құюдан бастап, мастихинді қолданып майлы бояумен пастозды жағуға дейін меңгеруге ықпал етеді.

Дәл пленэрде теориялық білім кеңістіктегі түсті «көрудің» практикалық дағдысына айналады. Пленэрлік тәжірибе, сондай-ақ, шеберхананың жасанды ортасында қайталау мүмкін емес оптикалық құбылыстарды терең зерттеуге мүмкіндік береді. Студенттер тікелей күн сәулесінің жер, су және өсімдік жамылғысымен әрекеттесуінен туындайтын күрделі рефлекстерді беру қажеттілігіне тап болады. Бұл «көз мөлшерін» және жылы-суықтықтың нәзік өзгерістерін — зениттегі ыстық алтын түстес ұшқындардан бастап, күн батқандағы терең күлгін көлеңкелерге дейін ұстай білу қабілетін дамытады. Табиғат динамикасын тікелей бақылау үдерісі болашақ суретшінің натурадан «алла прима» (бір сеанста) жұмыс істеу қабілетін қалыптастырады, бұл кескіндемелік шеберліктің және материалмен жұмыс істеудегі сенімділіктің жоғары көрінісі болып табылады.

Таза техникалық міндеттерден бөлек, ашық ауада жұмыс істеу маңызды психологиялық және тәрбиелік функция атқарады. Пленэр студентті табиғатпен бірге шығармашылық күйге бөлеп, оған ауқымды, кеңістікті және атмосфералық қысымды сезіндіреді. Бұл — уақыт шектеулі жағдайда суретші этюдтің эмоционалды шынайылығы үшін қалыпты (шаблонды) шешімдерден бас тартуға мәжбүр болатын, жеке авторлық қолтаңбаны белсенді іздеу кезеңі. Осындай тәжірибенің нәтижесінде жай ғана көшіруші емес, қас-қағым сәттегі визуалды әсерді тірі қатысудың ерекше энергетикасына ие аяқталған көркем мәлімдемеге айналдыра алатын, шындықты терең түсінетін интерпретатор қалыптасады.

Заманауи пейзаждық кескіндеме тәсілдердің алуан түрлілігімен сипатталады: қатаң академизм дәстүрлерін жалғастырудан бастап жаңа декоративті және абстрактілі формаларды іздеуге дейін. Оқу үдерісіне суретшінің техникалық мүмкіндіктерін кеңейтетін заманауи материалдар (акриль бояулары, грунттың жаңа түрлері) енгізілуде.

Дегенмен, цифрлық технологиялардың пайда болуына қарамастан, классикалық майлы бояу кескіндеме мектебі кәсібиліктің эталоны болып қала береді. Пейзаж жанрындағы қорытынды шығармашылық картинамен жұмыс істеу бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Натуралық материал жинау: этюдтер мен нобайлар сериясын жасау.

2. Композициялық ізденіс: массалар мен ритмді нақтылау үшін кіші форматта эскиздер орындау.

3. Техникалық іске асыру: жалпы тональділікті анықтайтын астарлы бояудан (подмалевок) бастап, соңғы лессировкаға немесе пастозды екпіндерге дейін.

Пленэрлік іс-тәжірибе барысында студенттер қоршаған ортаның жай-күйін ғана емес, сонымен қатар жарық пен көлеңкенің өзара әрекеттесу заңдылықтарын іс жүзінде зерттейді.

Бұл кезеңде суретшінің алдында тұрған басты мақсат — табиғаттағы түстердің реңктік (нюанстық) байлығын сезіну және оны кенепке дәл түсіру. Әсіресе, күннің шығуы мен батуы сияқты қысқа мерзімді сәттерді бейнелеу кезіндегі «состояние» деп аталатын табиғат күйін ұстап қалу дағдысы студенттердің кәсіби деңгейін жаңа сатыға көтереді.

Сонымен қатар, ашық ауада жұмыс істеу студенттердің кеңістікті көру қабілетін шыңдап, нысандардың ауа қабаты арқылы өзгеруін бақылауға үйретеді. Әуе перспективасы заңдылықтарын қолдана отырып, алыстағы нысандардың көгілдір тартып, анықтығын жоғалтуын бейнелеу арқылы картинаға тереңдік пен тыныс беруге болады. Бұл үдеріс жас суретшілерге жазықтықта үш өлшемді кеңістік иллюзиясын жасаудың практикалық тәсілдерін тереңірек меңгеруге көмектеседі.

Қазіргі таңда пейзаждық кескіндеме саласында классикалық техникалармен қатар эксперименттік тәсілдер де кеңінен қолданылуда. Студенттер дәстүрлі майлы бояумен жұмыс істеумен шектелмей, әртүрлі текстуралық пасталарды, аралас техникаларды және қазіргі заманғы пигменттерді пайдалану арқылы өздерінің жеке стилін қалыптастырады. Бұл бағыт пейзажды жай ғана табиғат көрінісі емес, суретшінің ішкі толғанысы мен концептуалды ойын жеткізуші күрделі өнер туындысы ретінде қарастыруға жол ашады.

Қорыта айтқанда, пейзаж жанрындағы шығармашылық жұмыстың соңғы кезеңі — бұл жинақталған барлық этюдтер мен нобайларды біртұтас көркем образға айналдыру. Шеберхана жағдайында орындалатын үлкен кенептегі жұмыс пленэрде алынған әсерлер мен жинақталған білімнің синтезі болып табылады. Осылайша, академиялық оқыту жүйесіндегі пейзаждық кескіндеме суретшінің кәсіби шеберлігін шыңдап, оның өзіндік көзқарасы мен эстетикалық талғамын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Көркемдік білім беру жүйесіндегі пейзаждық кескіндеме — бұл өткеннің тарихи мұрасы мен болашақтың шығармашылық ізденісі арасындағы көпір. Бұл жанрды зерттеу студентке форма мен кеңістікті бейнелеу шеберлігін меңгеріп қана қоймай, өзіндік бірегей шығармашылық қолтаңбасын табуға мүмкіндік береді. Қатаң академиялық принциптердің пленэрдегі тірі тәжірибемен үйлесуі табиғат бейнелері арқылы күрделі идеялар мен сезімдерді білдіре алатын толыққанды шығармашылық тұлғаны қалыптастырады. Әдістемелік құралдарда негізделген ұлы шеберлер дәстүрлерінің сабақтастығы заманауи жағдайда суретшілерді кәсіби даярлаудың жоғары деңгейінің кепілі болып қала береді.

Пейзаждық кескіндемені оқытудың заманауи парадигмасы тек техникалық дағдыларды берумен шектелмей, студенттің қоршаған ортамен экологиялық және рухани байланысын нығайтуға бағытталған. Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық ландшафттың ерекшеліктерін бейнелеу арқылы суретші өзінің мәдени бірегейлігін сақтап қалады. Сондықтан, оқу бағдарламаларында жергілікті табиғаттың эстетикасын зерттеуге басымдық беру — болашақ маманның шығармашылық ауқымын кеңейтіп, оның әлемдік өнер кеңістігіндегі бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Тұтастай алғанда, пейзаж жанрын меңгеру — үздіксіз ізденіс пен тәжірибені талап ететін күрделі процесс. Академиялық білім беру жүйесіндегі әдістемелік принциптер мен инновациялық тәсілдердің интеграциясы суретшілердің жаңа буынын даярлауда шешуші рөл атқарады. Пейзаж арқылы табиғаттың тылсым күйін, жарық пен түстің үйлесімін бере білу шеберлігі — кескіндеме өнерінің мәңгілік құндылығы болып қала бермек. Бұл бағыттағы зерттеулер мен практикалық сабақтардың сапасын арттыру кәсіби көркемдік мектептің іргетасын нығайтуға және өнердің осы бекзат жанрының жаңа биіктерге көтерілуіне жол ашады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қастеев Ә. Қазақстанның көркемдік дәстүрлері. – Алматы: Жалын, 2016. – 180 б. (Жанрдың қалыптасуы мен алғашқы шеберлердің тәжірибесі туралы негізгі еңбек).
- 2 Ақышев М. Қазақстан кескіндемесіндегі кеңістік пен түс: Әдістемелік зерттеу. – Алматы: Өнер, 2018. – 156 б. (Түс теориясы мен кеңістікті беру әдістеріне арналған).

- 3 Ғалымбаева А. Пейзаж жанрындағы ұлттық нақыш және колорит. – Алматы: Білім, 2015. – 142 б. (Ұлттық мектептегі түс ерекшеліктері мен декоративті тәсілдер туралы).
- 4 Ерғалиева Р. А. Қазақстан кескіндемесіндегі этномәдени дәстүрлер. – Алматы: Ғылым, 2012. – 200 б. (Табиғатты бейнелеудегі ұлттық дүниетанымның рөлі туралы ғылыми зерттеу).
- 5 Рысбеков С. Пленэрлік кескіндеме: Оқу құралы. – Шымкент: М. Әуезов атындағы ОҚУ баспасы, 2019. – 120 б. (Практикалық жұмыс және ашық ауада сурет салу әдістемесі).
- 6 Қилыбаев Н. Кескіндеме өнеріндегі композициялық шешімдер. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 168 б. (Пейзаждағы композиция мен ритм заңдылықтарын талдайды).
- 7 Болатбаев К. Бейнелеу өнеріндегі пейзаж жанры: Оқыту әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ, 2014. – 110 б. (Оқу үдерісіндегі пейзажды оқытудың кезеңдері туралы).

ӨОЖ: 347.782

ДИЗАЙНЕРЛІК КАРТИНАЛАР: ӨНЕР МЕН ИНТЕРЬЕРДІҢ ҮЙЛЕСІМІ

Батырбек А.М.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Бұл мақалада дизайнерлік картиналардың интерьер кеңістігін қалыптастырудағы рөлі мен маңызы қарастырылады. Дизайнерлік картиналардың көркемдік және функционалдық ерекшеліктері талданып, олардың интерьер стилімен үйлесу қағидалары сипатталады. Сонымен қатар заманауи интерьер дизайнында қолданылатын дизайнерлік картиналардың түрлері мен эстетикалық әсері қарастырылады. Мақалада өнер мен интерьер арасындағы өзара байланыс көрсетіліп, дизайнерлік картиналардың кеңістіктің көркемдік тұтастығын қамтамасыз етудегі орны айқындалады. Зерттеу нәтижелері интерьер дизайны саласындағы мамандарға, студенттерге және өнерге қызығушылық танытатын оқырмандарға арналған.

Кілттік сөздер: *дизайнерлік картиналар, интерьер дизайны, көркемдік үйлесім, заманауи өнер, кеңістік композициясы, интерьер стилі, визуалды акцент, эстетика, авторлық өнер, ұлттық нақыш.*

Кіріспе

Қазіргі заманғы интерьер дизайны тек кеңістікті функционалды ұйымдастырумен шектелмейді. Ол адамның эстетикалық талғамын, өмір салтын және ішкі дүниесін бейнелейтін күрделі өнер саласына айналды. Осы тұрғыда дизайнерлік картиналар интерьердің маңызды элементі ретінде ерекше орын алады. Олар кеңістікке жан бітіріп, интерьердің көркемдік тұтастығын қалыптастырады. Дизайнерлік картиналар – тек қабырғаға ілінетін безендіру құралы емес, интерьердің идеялық және эмоционалдық мазмұнын толықтыратын өнер туындысы. Бұл мақалада дизайнерлік картиналардың интерьердегі маңызы, олардың түрлері, стильдік ерекшеліктері және кеңістікпен үйлесу қағидалары жан-жақты қарастырылады.

Дизайнерлік картиналардың интерьердегі маңызы

Интерьер дизайнында картиналар визуалды акцент рөлін атқарады. Олар бөлменің жалпы стилін айқындап қана қоймай, кеңістіктің атмосферасын қалыптастырады. Дұрыс таңдалған дизайнерлік картина интерьерді толықтырып, оны біртұтас көркем жүйеге айналдырады. Дизайнерлік картиналардың басты ерекшелігі – олардың интерьер тұжырымдамасына сай арнайы таңдалуы немесе жасалуы. Мұндай картиналар кеңістіктің өлшеміне, түс гаммасына, жарықтандыруына және стильдік бағытына сәйкес келеді.

Нәтижесінде интерьер мен өнер арасында үйлесімді байланыс орнайды. Сонымен қатар дизайнерлік картиналар адамның психологиялық күйіне де әсер етеді. Ашық түсті, динамикалық композициялар кеңістікке сергектік сыйласа, жұмсақ реңкті, абстрактілі жұмыстар тыныштық пен жайлылық сезімін тудырады. Осы себепті дизайнерлер картинаны таңдауда эстетикалық қана емес, эмоционалдық факторларды да ескереді

Дизайнерлік картиналардың түрлері мен ерекшеліктеріҚазіргі интерьер дизайнында қолданылатын дизайнерлік картиналар бірнеше түрге бөлінеді. Әрқайсысы өзіне тән көркемдік ерекшеліктерімен және қолдану аймағымен сипатталады.

Абстрактілі картиналар заманауи интерьерлерде кеңінен қолданылады. Олардың нақты сюжетінің болмауы көрерменге еркін ойлау мүмкіндігін береді. Мұндай картиналар минимализм, лофт, хай-тек сияқты стильдерге үйлесімді келеді.Графикалық және геометриялық композициялар интерьерге реттілік пен айқындық береді. Олар кеңістіктің құрылымын күшейтіп, интерьердің заманауи сипатын айқындайды. Әсіресе кеңсе және қоғамдық орындарда мұндай картиналар жиі қолданылады. Авторлық дизайнерлік картиналар ерекше құндылыққа ие. Олар бірегейлігімен, қайталанбас стилімен ерекшеленеді. Мұндай туындылар интерьерді даралап, иесінің талғамын айқын көрсетеді. Авторлық картиналар көбіне қонақ бөлмелерде, жеке үйлер мен галереялық кеңістіктерде пайдаланылады.

Интерьер стилі мен картина үйлесімі

Дизайнерлік картиналарды таңдауда интерьер стилімен үйлесім басты қағида болып табылады. Классикалық интерьерлерге табиғи пейзаждар, портреттер және дәстүрлі бейнелеу өнері тән. Бұл стильде картиналар интерьердің салтанатты және бай сипатын айқындайды. Заманауи интерьерлерде абстракция, концептуалды өнер және эксперименттік бағыттағы картиналар қолданылады. Мұнда басты назар форма мен түске аударылады. Мұндай картиналар кеңістікке динамика беріп, интерьерді жандандырады. Этникалық және ұлттық стильдегі интерьерлерде халықтық ою-өрнек элементтері бар дизайнерлік картиналар ерекше маңызға ие. Қазақы стильдегі интерьерлерде ұлттық нақыштағы картиналар мәдени мұра мен заманауи дизайнды үйлестіреді. Бұл интерьерге рухани тереңдік пен ұлттық болмыс береді.

Дизайнерлік картиналарды орналастыру қағидалары

Картинаның интерьердегі әсері оның мазмұнына ғана емес, дұрыс орналастырылуына да байланысты. Картинаны ілу биіктігі, қабырға түсі және жарықтандыру маңызды рөл атқарады. Көбіне картиналар көз деңгейінде орналастырылады, бұл оларды қабылдауды жеңілдетеді. Үлкен форматтағы дизайнерлік картиналар кең әрі ашық кеңістіктерге жараса, шағын картиналар топтастырылып орналастырылғанда тиімді көрінеді. Бірнеше картинаны композиция ретінде орналастыру интерьерге ырғақ пен қозғалыс береді. Жарықтандыру да маңызды аспект болып табылады. Арнайы бағытталған жарық картинаның фактурасын айқындап, оның көркемдік құндылығын арттырады. Дұрыс жарықтандырылған дизайнерлік картина интерьердің басты көркем элементіне айналады.

Қорытынды

Дизайнерлік картиналар – интерьер дизайнындағы өнер мен функционалдылықтың тоғысқан нүктесі. Олар кеңістікті көркемдеп қана қоймай, интерьерге идеялық мазмұн, эмоциялық тереңдік береді. Дұрыс таңдалған және үйлесімді орналастырылған дизайнерлік картина интерьердің тұтастығын қамтамасыз етеді. Қазіргі таңда дизайнерлік картиналар интерьердің ажырамас бөлігіне айналып, өнердің күнделікті өмірмен байланысын нығайтып отыр. Өнер мен интерьердің үйлесімі адам өмірінің сапасын арттырып, кеңістікті эстетикалық әрі рухани тұрғыдан байытады.

Әдебиеттер тізімі

1 Рысымбетов Е.К. Қазақ кескіндеме өнерінің заманауи көркем шығармашылық бағыттары: монография. — Түркістан: Тұран, 2024. — 122 б.

- 2 Батурина О. Қазақстан кескіндеме мектебінің қалыптасуы. — Алматы: Кітап клуб, 2024. — 120 б.
- 3 Беда Г. Живопись как учебный предмет (проблемы теории и методики преподавания) // Автореф. диссер... д-ра пед.наук. -Москва, 1972. - 34 с.
- 4 Нурланова К. Символика мира в традиционном искусстве казахов. // Кочевники. Эстетика. - Алматы: Ғылым, 1993. - 156 с.

УДК 741

ГРАФИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА ДЫХАНИЯ. ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НЕВИДИМОГО В КУЛЬТУРНЫХ КОДАХ КАЗАХСТАНА

Офицерова Н. Р., Миронова Т.Г.

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
dvajdi-inigo2010@mail.ru

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы, связанные с развитием креативного мышления у студентов творческих специальностей художественных вузов, таких как «Графика», «Живопись», «Дизайн», а также уделяется внимание решению вопроса, как показать невидимое средствами графики, поскольку, например, дыхание - это процесс, который невозможно увидеть напрямую, но художники всегда стремились передать его через линии, пустоты, орнамент, контраст. В статье показаны некоторые примеры решения данных вопросов в учебном процессе на практических занятиях, приведены примеры удачных и уникальных студенческих работ и кратко описаны методы их выполнения.

Ключевые слова: креатив, графика, художественный образ, композиция, творчество, культурные коды, методики, инновации, традиции, образовательные практики, интуиция, индивидуальность в искусстве.

Статья посвящена осмыслению и художественной визуализации дыхания, как метафоры жизни, свободы и духовного присутствия в графике. Тема «дыхания» часто воплощается через метафоры кочевого быта, природных стихий и сакральных символов в графическом искусстве Казахстана. Художники используют линии, ритмы и знаки, чтобы визуализировать невидимое движение воздуха, духовное присутствие, культурную память. В казахском графическом искусстве дуновение ветерка, дыхание, невидимое движение частиц, выступает не только физиологическим фактором, но и метафорой жизни, свободы и духовного присутствия. Художники всегда стремились визуализировать невидимое - движение воздуха, сакральные архетипы и культурную память через линии, пустоты и орнамент. Попробуем в этой статье проанализировать, каким образом культурные коды - казахский орнамент, символы степи, архетипы природы - становятся художественным языком для визуализации невидимого.

Дыхание в казахской графике становится образом, который соединяет человека с природой и культурой. Оно визуализируется через спирали, волны, пустоты и орнаментальные поля. Эти элементы создают ощущение движения воздуха, ритма вдоха и выдоха, а также внутренней гармонии. Вдох и выдох превращаются в художественный язык, где пустота играет не меньшую роль, чем линия.

Когда мы говорим о дыхании, то чаще всего представляем себе физиологический процесс — вдох и выдох, движение воздуха в теле. Но в искусстве дыхание становится чем-то большим: оно превращается в метафору жизни, свободы, духовного присутствия. В

казахской графике дыхание — это не просто биологический акт, а символическая связь человека с природой, культурой и космосом.

Особое место занимает казахский орнамент - рога барана, спирали, растительные мотивы - становится основным средством визуализации дыхания. Орнаментальные формы не только украшают композицию, но и несут философский смысл: они символизируют бесконечность, цикличность жизни, связь человека с природой и космосом. Рога барана, растительные мотивы, спирали - они не только украшают композицию, но и несут философский смысл. Орнамент повторяется, трансформируется, создаёт ритм, подобный дыханию. Вдох и выдох становятся видимыми через повторение узоров. Белое пространство, пустота, играет не меньшую роль, чем линия. Оно не является фактором отсутствием, а наоборот, наполнено смыслом. Пустота - это воздух, свобода, тишина. В графике она становится равноправным элементом, позволяющим зрителю почувствовать дыхание.

Казахский орнамент сам по себе является мощным инструментом визуализации невидимого. Спираль символизируют бесконечность и дыхание космоса, рога барана - силу и цикличность жизни, растительные мотивы - обновление и дыхание весны. Каждый узор - это не просто украшение, а язык, через который художники передают философию дыхания и движения.

В графике дыхание проявляется как движение этих орнаментальных структур, как их ритмическое повторение и трансформация. Особое значение имеет пустота - белое пространство, которое в графике становится метафорой воздуха. Художники используют её как равноправный элемент композиции, позволяющий зрителю почувствовать дыхание. Пустота наполнена смыслом - это пространство для свободы, тишины или духовного присутствия.

Художники стремятся показать то, что невозможно увидеть напрямую. Ветер, движение песчинок в степи, лёгкое колыхание травы - всё это становится знаками дыхания. Линии на бумаге превращаются в ритмы вдоха и выдоха, пустота - в пространство, орнамент - в вечное движение жизни.

В казахской традиции дыхание тесно связано с образом степи. Степь бескрайняя, открытая, наполненная ветром. Этот ветер и есть то дыхание земли, дыхание кочевой культуры, о котором говорится в статье. Художники передают его через спирали, волны, орнаментальные поля, создавая ощущение движения, которое невозможно остановить.

Птицы, растения, цветы и деревья — это также традиционные символы дыхания природы. В казахской графике они часто изображаются стилизованно, с орнаментальными узорами, что усиливает их метафорическое значение. Птица становится образом свободы и полёта, растение - символом роста и жизни, цветок - знаком обновления и дыхание весны. В казахской графике они часто изображаются стилизованно, с орнаментальными узорами, рисунок 1.

Рисунок 1. Традиционные символы дыхания природы.

Нередко в графике появляется женский силуэт или профиль с закрытыми глазами. Это образ внутреннего дыхания, медитации, духовной тишины. Женский лик соединяется с орнаментом и природными символами, создавая гармоничную композицию, где дыхание является мостом между человеком и миром, рисунок 2. Это - образ внутреннего дыхания, медитации, духовной тишины.

Современные казахстанские графики продолжают традицию, но привносят новые техники и интерпретации. Они используют цифровые средства, экспериментируют с материалами, но сохраняют культурные коды — орнамент, символику степи, сакральные архетипы.

Рисунок 2. Символы дыхания - женский силуэт или профиль.

Так рождается особая графическая поэтика дыхания, где подобные способы визуализировать невидимое, превращает воздух и движение в высокохудожественный образ.

Визуализация невидимого в казахстанском графическом искусстве - это не только художественный приём, но и философская концепция. Она связывает человека с природой и культурой, учит видеть смысл в пустоте и линии, в орнаменте и символах.

Через дыхание художники показывают, что искусство - это не просто изображение, а способ почувствовать жизнь, свободу и духовность. Таким образом, исследование графической поэтики дыхания в казахстанском искусстве - это не только художественный приём, но и философская концепция, связывающая человека с природой и культурой через линии, пустоты и символы.

Например, в творчестве Жаната Шарденова - легендарного графика в изобразительном искусстве Казахстана, его степные пейзажи наполнены ощущением бескрайности и движения воздуха. В его работах дыхание природы проявляется через динамику линий, игру света и пустоты. Бескрайние дали, изображённые художником, становятся метафорой свободы и вечного дыхания степи.

Или современный мастер Досбол Касымов в своих работах часто обращается к мифологическим и природным образам. В его графических композициях дыхание проявляется через орнаментальные мотивы и символику растений, что создаёт ощущение живого движения и внутренней гармонии.

В художественных вузах студенты учатся видеть и изображать невидимое. На практических занятиях они создают композиции, где пустота и линия одинаково значимы, где орнамент передаёт ритм дыхания, а природные символы обретают метафорический

смысл. Такие задания помогают развивать креативное мышление, интуицию, способность находить философский смысл в художественных формах. Молодые художники учатся соединять традицию и современность, создавать уникальный язык, который позволит зрителю не только увидеть дыхание, но и почувствовать его.

Таким образом, графическая поэтика дыхания в искусстве Казахстана - это способ визуализировать невидимое, превратить воздух и движение в художественный образ через орнамент, пустоту, символику природы и человеческий образ. Так, молодые художники создают уникальный язык, который соединяет традицию и современность. Эта поэтика позволяет зрителю не только увидеть дыхание, но и почувствовать его, ощутить связь с культурой и природой.

Список литературы

- 1 Жангужинова М. Е. Основы художественной графики. – Алматы: Лантар Трейд, 2020. — 105 с.
- 2 Золотая коллекция графики Казахстана (каталог выставки). – Алматы, 2019.
- 3 100 шедевров искусства Казахстана. Живопись. Скульптура. Графика. – Алматы: Государственный музей искусств РК им. А. Кастеева, 2022. – 264 с.

УДК 687.1

3D-ДИЗАЙН ОДЕЖДЫ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ИНДУСТРИИ МОДЫ.

Ханазарова К.О., Муратаева Ф.

Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова Шымкент, Казахстан

hanazarova-karly@mail.ru, gazi_93@inbox.ru

Аннотация

Все чаще дизайнеры стали прибегать к использованию в создании модной одежды к цифровым 3D-технологии проектирования одежды. Основная ценность новых технологий проектирования костюма заключается в применении 3D одежды реализована во многих промышленных CAD-системах для одежды: Julivi (Украина), Lectra (Франция), Investronica (Испания), Optitex — Runway Designer (Израиль), Gerber (США), Pad System Technologies (Канада), CLO 3D, конструктивного решения, рациональной целесообразности при многообразии вариантов внешнего вида. Современные тенденции в дизайне и производстве швейных изделий, а также технологические возможности 3D одежды делают актуальным применение этой технологии в процессе производства современной одежды или ее элементов.

Ключевые слова: 3D одежды, CAD-системы, моделирование одежды, проектирования.

В современной индустрии моды в данный момент идет новая волна в 3D-проектировании одежды. Новые программы в моделировании одежды дает новый толчок в развитии индустрии моды. Для развития легкой промышленности Казахстана специфика индустрии моды требует от производителей незамедлительного реагирования на рыночный спрос. Одним из перспективных направлений экономии времени и материалов при разработке и производстве новых изделий являются цифровые 3D-технологии проектирования одежды.

Актуальность этих технологий впервые была признана полвека назад. Однако, несмотря на обширные исследования и значительные достижения в 3D-проектировании одежды, проблема разработки 3D CAD-систем до сих пор полностью не решена.

Недостатки 3D-программ проектирования включают:

- Узкую область применения, позволяющую создавать плоские модели только облегающих и полублегающих изделий.
- Невозможность проектирования крупномасштабных изделий, а также изделий с драпировкой и складками в таких CAD-системах.
- Необходимость уточнения контуров моделей: добавление динамических припусков, уточнение формы деталей с учетом технологии производства.

Технология виртуального 3D-сопоставления одежды реализована во многих промышленных CAD-системах для одежды: Julivi (Украина), Lectra (Франция), Investronica (Испания), Optitex — Runway Designer (Израиль), Gerber (США), Pad System Technologies (Канада), CLO 3D и другие.

Последовательность проектирования 3D-одежды с использованием технологии виртуального сопоставления состоит из нескольких этапов:

Проектирование плоских частей одежды.

Сначала создаются выкройки частей проектируемой модели одежды с использованием методов плоского проектирования.

Проектирование частей может выполняться непосредственно в программе 3D-проектирования (например, CLO 3D), в отдельной подпрограмме 2D-проектирования (например, в программе Assyst CAD) или экспортироваться из других программ.

Отображение исходных данных.

Исходные данные для 3D-проектирования включают тип виртуального манекена (аватара) и тип материала для изделия. Возможно проектирование как для человеческой фигуры, так и для любых других трехмерных форм: фигур животных, мебели, предметов интерьера, сумок и т. д.

Дизайнер может использовать аватары стандартных фигур, хранящиеся в базе данных, или создавать свои собственные, настраивая параметры аватаров стандартных женских, мужских или детских фигур. Или импортировать 3D-фигуры, созданные в других программах или полученные путем 3D-сканирования. Внешний вид материала можно выбрать из электронной базы данных материалов или загрузить пользователем. Многие CAD-системы позволяют определять не только внешний вид, но и физико-механические свойства материала (толщина, плотность поверхности, эластичность и т. д.).

Отображение условий формирования виртуального изображения модели одежды.

Для этого на экране монитора отображается последовательность соединения выкроенных деталей при виртуальной сборке одежды. В результате виртуального сшивания на экране монитора формируется трехмерная форма модели, размещенная на фигуре.

Отображение типов швов, фурнитуры, логотипов, принтов и других элементов изделия.

После выполнения всех шагов программа создает полное 3D-изображение продукта, которое можно использовать для оценки продукта как в статическом, так и в динамическом отношении. Аватар может двигаться в соответствии с predetermined алгоритмами движения программы или в соответствии с собственными динамическими движениями и позами пользователя. Благодаря этим возможностям технологии 3D-дизайна начали использоваться для создания виртуальных показов мод и моделирования реальных показов мод.

Виртуальная модель продукта, созданная на экране, может использоваться для следующих целей:

- оценка совместимости дизайнерского решения модели, соответствия ее формы и пропорций;
- выбор материалов для продукта
- с различными физико-механическими свойствами;
- наложение рисунков, принтов и логотипов на детали продукта; эти возможности позволяют создавать модели для цифровой печати с нанесенным дизайном;
- оценка соответствия продукта фигуре

- по основным и производным размерам и высотам.
- Преимущества технологии виртуального подбора включают:
 - снижение стоимости разработки новых моделей одежды за счет уменьшения количества испытаний моделей на материале, связанных с улучшением конструктивного решения.
 - Программа позволяет интерактивно корректировать форму деталей, мгновенно отображая изменения в 3D-визуализации;
 - Реализм и четкость 3D-изображений моделей. Производители одежды часто используют 3D-визуализации вместо эскизов, технических чертежей и фотографий моделей для презентации своих идей или продукции до начала производства
 - Совместимость с другими программами 3D-дизайна и анимации

В данный момент в производстве Казахстана внедряют самые лучшие CAD-системы для улучшения и ускорения производительности.

Индустрия моды в XXI веке переживает масштабную цифровую трансформацию. Традиционные методы проектирования одежды постепенно дополняются и в ряде случаев заменяются цифровыми технологиями. Одним из наиболее значимых направлений является 3D-дизайн одежды — процесс создания виртуальных моделей изделий с использованием специализированного программного обеспечения. Рост конкуренции, ускорение производственных циклов, необходимость снижения издержек и экологической нагрузки стимулируют внедрение инновационных решений. 3D-дизайн становится не только инструментом визуализации, но и полноценной технологической платформой для проектирования, тестирования и презентации коллекций.

3D-дизайн одежды — это процесс цифрового моделирования швейных изделий в трехмерном пространстве с учетом физических свойств ткани, особенностей конструкции и параметров фигуры.

В отличие от традиционного 2D-конструирования, 3D-технологии позволяют:

- создавать виртуальные манекены с индивидуальными параметрами;
- моделировать посадку изделия в режиме реального времени;
- тестировать драпировку, растяжение и поведение ткани;
- вносить изменения без изготовления физического образца.

Наиболее распространенные программные продукты:

- CLO 3D
- Marvelous Designer
- Browzwear
- Optitex
- Lectra 3D

Цифровое прототипирование позволяет отказаться от многочисленных физических образцов. В традиционной системе разработка одной модели может занимать несколько недель, тогда как 3D-моделирование сокращает этот процесс до нескольких дней.

- снижение затрат на ткань и фурнитуру;
- уменьшение расходов на логистику;
- сокращение числа возвратов из-за неточной посадки.

Индустрия моды входит в число наиболее ресурсоемких отраслей. Использование 3D-дизайна способствует:

- уменьшению текстильных отходов;
- снижению углеродного следа;
- оптимизации производственных процессов.

Виртуальные образцы облегчают взаимодействие между дизайнером, технологом, производителем и заказчиком. Цифровая модель может быть мгновенно отправлена партнерам по всему миру.

Одним из новых направлений является создание полностью цифровых коллекций. Виртуальная одежда используется:

- в компьютерных играх;
- в социальных сетях;
- в метавселенных;
- для цифровых показов мод.

Цифровые fashion-платформы позволяют создавать одежду, существующую исключительно в виртуальной среде. Это формирует новый сегмент рынка — digital fashion.

3D-печать открывает дополнительные возможности для индустрии моды:

- создание сложных текстур и форм;
- производство уникальных аксессуаров;
- изготовление экспериментальной одежды.

Хотя массовое производство полностью напечатанной одежды пока ограничено технологическими и экономическими факторами, перспективы развития аддитивных технологий остаются высокими.

Цифровизация отрасли требует обновления учебных программ. Современный дизайнер одежды должен обладать:

- навыками работы в 3D-программах;
- пониманием цифрового конструирования;
- знаниями в области визуализации и рендеринга;
- базовыми компетенциями в области IT и цифрового производства.

Вузы внедряют дисциплины по 3D-моделированию, виртуальному прототипированию и цифровой визуализации. Формируется междисциплинарный подход, объединяющий дизайн, технологии и программирование.

Несмотря на преимущества, существуют определенные сложности:

- высокая стоимость лицензированного ПО;
- необходимость переобучения кадров;
- технические ограничения оборудования;
- сопротивление традиционных производственных структур.

Однако с развитием технологий барьеры постепенно снижаются.

В ближайшие годы ожидается:

- интеграция искусственного интеллекта в процессы проектирования;
- автоматизированный подбор лекал по параметрам клиента;
- развитие виртуальных примерочных;
- персонализация производства.

3D-дизайн станет основой концепции «умного» производства и цифровых фабрик будущего.

3D-дизайн одежды представляет собой важнейшее направление цифровой трансформации индустрии моды. Он способствует ускорению разработки, снижению затрат, повышению экологичности и созданию новых форм взаимодействия с потребителями.

В условиях глобализации и технологического прогресса 3D-технологии становятся неотъемлемой частью профессиональной подготовки дизайнеров и технологов. Их внедрение формирует новую модель индустрии моды — более гибкую, устойчивую и ориентированную на цифровую среду.

Список литературы

- 1 Аббасов, И.Б. Двухмерное и трехмерное моделирование в 3ds MAX / И.Б. Аббасов. -М.: ДМК, 2012.-176с.
- 2 Ганеев, Р.М. 3D-моделирование персонажей в Maya: Учебное пособие для вузов / Р.М. Ганеев.-М.: ГЛТ, 2012.-284с.
- 3 Зеньковский, В. 3D-моделирование на базе Vue xStream: Учебное пособие / В.Зеньковский.-М.: Форум,2011.-384с.

- 4 Зеньковский, В.А. 3D моделирование на базе Vue xStream: Учебное пособие / В.А.Зеньковский.-М.: ИДФОРУМ, НИЦИНФРА-М, 2013.-384с.
- 5 Климачева, Т.Н. AutoCAD. Техническое черчение и 3D-моделирование. / Т.Н. Климачева. -СПб.:BHV,2008.-912с.
- 6 Пекарев, Л. Архитектурное моделирование в 3ds Max / Л. Пекарев. - СПб.: BHV, 2007. - 256с.
- 7 Петелин, А.Ю. 3D-моделирование в Google Sketch Up - от простого к сложному. Самоучитель/А.Ю.Петелин.-М.: ДМКПресс,2012.-344с.
- 8 Погорелов, В. AutoCAD 2009: 3D-моделирование / В. Погорелов. - СПб.: BHV, 2009. - 400с.
- 9 Полещук, Н.Н. AutoCAD 2007: 2D/3D-моделирование. / Н.Н. Полещук. - М.: Русская редакция,2007.-416с.
- 10 Сазонов, А.А. 3D-моделирование в AutoCAD: Самоучитель / А.А. Сазонов. - М.: ДМК, 2012.-376с.
- 11 Тозик, В.Т. 3ds Max Трехмерное моделирование и анимация на примерах / В.Т. Тозик. - СПб.: BHV, 2008.-880с.
- 12 Трубочкина, Н.К. Моделирование 3D-наносхемотехники / Н.К. Трубочкина. - М.: Бином. Лаборатория знаний,2012.-499с.
- 13 Швембергер, С.И. 3ds Max. Художественное моделирование и специальные эффекты / С.И. Швембергер. - СПб.: BHV, 2006. - 320 с.
- 14 Бруссард, М. Искусственный интеллект: пределы возможного / М.Бруссард ; пер. с англ. – Москва : Альпина нон-фикшн, 2020. – 362 с. – ISBN 978-5-00139-080-0. – URL: <https://znanium.com/catalog/product/1220958> (дата обращения: 05.06.2024).
- 15 Бутл, Р. Искусственный интеллект и экономика: Работа, богатство и благополучие в эпоху мыслящих машин : научно-популярное издание / Р. Бутл.– Москва : Альпина ПРО, 2023. – 424 с. – ISBN 978-5-206-00065-8. – URL:<https://znanium.ru/catalog/product/2141006> (дата обращения: 05.06.2024).
- 16 Варламов, О. Перспективы искусственного интеллекта / О. Варламов //Знание-сила. – 2020. – № 3. – С. 36-44. – URL: <https://eivis.ru/browse/doc/57847242> (дата обращения: 05.06.2024).
- 17 Веров, Я. Искусственный интеллект – не то, чем он кажется / Я. Веров //Наука и жизнь. – 2018. – № 6. – С. 70-71. – URL:<https://eivis.ru/browse/doc/51364555> (дата обращения: 05.06.2024).
- 18 Вершинина, И. А. Трансформация повседневности современного человека под влиянием технологий искусственного интеллекта / И. А. Вершинина, А. В.Лядова // Теория и практика общественного развития. – 2023. – № 6. – С. 73-78.ISBN 978-5-534-17032-0. – URL: <https://urait.ru/bcode/544161> (дата обращения:05.06.2024).
- 19 Гаршина, Н. Г. Использование искусственного интеллекта в подборе персонала / Н. Г. Гаршина, М. А. Миронова // Управление развитием персонала.– 2023. – № 4. – С. 308-314. – URL: <https://grebennikon.ru/article-ijkq.html> (дата обращения: 05.06.2024).
- 20 Гаспарян, Д. Э. Этические ограничения применимости искусственного интеллекта: культурфилософский анализ / Д. Э. Гаспарян, Д. С. Турко, Е. В. Бессчетнова // Вопросы философии. – 2023. – № 9. – С. 93-102. – URL: <https://eivis.ru/browse/doc/87705358> (дата обращения: 05.06.2024).
- 21 Григоров, А. А. Предпосылки применения искусственного интеллекта в справочных правовых системах / А. А. Григоров // Вестник науки. – 2024. – № 1 (70). – С. 68-77. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/predposylki-primeneniyaiskusstvennogo-intellekta-v-spravochnyh-pravovyh-sistemah> (дата обращения: 05.06.2024).
- 22 Гумерова, Г. И. Электронное правительство : учебник для вузов /Г. И. Гумерова, Э. Ш. Шаймиева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юрайт, 2024. – 254 с. – (Высшее образование). – ISBN 978-5-534-18791-5. – URL:<https://urait.ru/bcode/545785> (дата обращения: 05.06.2024).

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Ханазарова К.О., Рустемова С.И.

Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова Шымкент, Казахстан

hanazarova-karly@mail.ru, Salta-8888@mail.ru.

Аннотация

В статье рассматриваются основные направления применения искусственного интеллекта в сфере дизайна одежды. Анализируются возможности использования ИИ на этапах прогнозирования модных тенденций, разработки дизайнерских решений, персонализации продукции и оптимизации производственных процессов. Особое внимание уделяется влиянию интеллектуальных технологий на устойчивое развитие модной индустрии и трансформацию профессиональной роли дизайнера.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дизайн одежды, мода, цифровые технологии, персонализация, устойчивая мода.

Современная индустрия моды находится в условиях ускоренной цифровизации, что обусловлено развитием информационных технологий и ростом объемов данных. В этой связи особую актуальность приобретает использование искусственного интеллекта (ИИ), который становится важным инструментом в процессе проектирования одежды. ИИ позволяет не только автоматизировать отдельные этапы работы, но и переосмыслить традиционные подходы к дизайну.

Цель данной статьи — рассмотреть основные области применения искусственного интеллекта в дизайне одежды и определить перспективы его дальнейшего развития в модной индустрии.

Искусственный интеллект представляет собой совокупность методов и алгоритмов, позволяющих компьютерным системам выполнять задачи, требующие интеллектуальной деятельности человека, включая анализ, обучение, распознавание образов и принятие решений. В дизайне одежды ИИ используется как аналитический и творческий инструмент, расширяющий возможности специалиста.

В отличие от традиционных программ автоматизированного проектирования, ИИ способен обучаться на больших массивах данных и адаптироваться к изменениям модных тенденций и потребительских предпочтений.

Одним из наиболее значимых направлений применения ИИ в моде является анализ и прогнозирование трендов. Алгоритмы машинного обучения обрабатывают данные из различных источников: показов мод, социальных сетей, онлайн-магазинов, поисковых запросов и статистики продаж.

На основе выявленных закономерностей ИИ формирует прогнозы относительно актуальных цветов, силуэтов, материалов и декоративных элементов. Это позволяет брендам и дизайнерам принимать более обоснованные решения и снижать риски, связанные с выпуском новых коллекций.

Использование ИИ в процессе создания дизайна одежды

Искусственный интеллект активно применяется на этапе разработки дизайнерских решений. Генеративные алгоритмы способны создавать эскизы одежды, предлагать

нестандартные формы и сочетания элементов, а также адаптировать модели под заданные параметры.

При этом ИИ не заменяет дизайнера, а выступает в роли вспомогательного инструмента. Окончательный выбор концепции, художественная идея и эстетическая оценка остаются за человеком, что подчёркивает синергетический характер взаимодействия дизайнера и интеллектуальных технологий.

Важным преимуществом использования ИИ в дизайне одежды является возможность глубокой персонализации. Анализ данных о клиентах позволяет создавать изделия, максимально соответствующие индивидуальным особенностям и предпочтениям потребителей.

Персонализированный подход способствует повышению лояльности покупателей и формированию более устойчивых отношений между брендом и клиентом. Кроме того, он снижает количество возвратов и избыточного производства.

Проблема экологической устойчивости является одной из ключевых для современной модной индустрии. ИИ способствует её решению за счёт оптимизации производственных процессов, точного прогнозирования спроса и рационального использования материалов.

Алгоритмы интеллектуального анализа помогают минимизировать отходы ткани, снижать энергозатраты и предотвращать перепроизводство, что делает моду более экологически ответственной.

В будущем роль искусственного интеллекта в дизайне одежды будет продолжать расширяться. Ожидается развитие виртуальной моды, цифровых коллекций и интеграции ИИ с технологиями дополненной и виртуальной реальности.

В то же время актуальными остаются этические вопросы, связанные с авторским правом, защитой данных и ответственностью за решения, принятые с использованием ИИ. Их решение требует комплексного подхода и нормативного регулирования.

Искусственный интеллект представляет собой совокупность алгоритмов и методик, позволяющих машинам выполнять задачи, традиционно требующие человеческого интеллекта. В контексте дизайна одежды к наиболее значимым технологиям относятся:

- **машинное обучение (ML) и глубокие нейронные сети (DL)** — для анализа визуальных данных;
- **генеративные модели (GAN, diffusion-модели)** — для синтеза новых визуальных решений;
- **компьютерное зрение** — для распознавания структуры материалов;
- **анализ больших данных (Big Data)** — для определения трендов.

Такие методы формируют основу цифровой трансформации отрасли, способствуя систематизации творческих процессов.

Генеративные модели, такие как Generative Adversarial Networks (GAN) и современные diffusion-модели, обучаются на больших наборах изображений, выявляя стилистические и структурные закономерности. Они способны создавать оригинальные визуальные решения, которые служат источником вдохновения для дизайнеров, ускоряя этапы исследования и концептуализации.

ИИ в генеративном дизайне не заменяет человека, а выступает инструментом расширения творческих возможностей. Дизайнер определяет параметры, а система генерирует множество вариантов, из которых выбираются наиболее перспективные. Это формирует концепцию со-творчества, где машина становится партнёром в процессе создания.

ИИ-алгоритмы способны анализировать огромные массивы данных из социальных сетей, онлайн-магазинов и медиа, выявляя паттерны, которые становятся основой прогнозов трендов. Это обеспечивает высокий уровень точности при формировании коллекций и снижает коммерческие риски.

Прогнозы ИИ влияют не только на разработку коллекций, но и на стратегии маркетинга, формирование спроса и потребительское поведение, поскольку позволяют брендам адаптироваться к динамическим изменениям предпочтений аудитории.

ИИ значительно расширяет возможности персонализации одежды. На основе данных об индивидуальных параметрах фигуры, стиле жизни и предпочтениях создаются адаптивные модели одежды. Виртуальная примерка и 3D-моделирование позволяют визуализировать продукт до его изготовления, что снижает количество возвратов и повышает удовлетворённость потребителей.

Это обеспечивает переход от модели массового производства к **mass customization** — модели массовой кастомизации, где основой является потребительский опыт.

Экологические проблемы модной индустрии требуют новых технологических решений. ИИ применяется для оптимизации цепочек поставок, прогнозирования спроса и рационального использования материалов — это способствует сокращению отходов и снижению углеродного следа.

Алгоритмический подход позволяет эффективно планировать производство, минимизировать излишки и улучшать управление ресурсами.

Внедрение ИИ требует новых компетенций от дизайнеров. Образование должно включать цифровую грамотность, умение работать с алгоритмическими системами и аналитическими инструментами. Исследования показывают положительное влияние интеграции ИИ в учебный процесс, однако существуют препятствия, связанные с ресурсной и технической базой.

ИИ вызывает вопросы, связанные с авторским правом на сгенерированные модели, оригинальностью творений и профессиональными рисками. Ключевые проблемы:

- Авторство алгоритмически сгенерированных дизайнов;
- Защита интеллектуальной собственности;
- Возможные социальные последствия автоматизации.

Эти вопросы требуют развития нормативной базы и международных стандартов.

Компании активно используют ИИ в создании модных коллекций и маркетинговых материалов, что подтверждается недавними случаями в мировой индустрии. Например, крупные бренды внедряют генеративные системы для создания фэшн-изображений и визуализаций.

Будущее модной индустрии связано с более глубоким внедрением ИИ в виртуальные подиумы, технологию блокчейн для защиты авторских прав, "умные" ткани и роботизированное производство. Эти направления формируют новую парадигму моды, где границы между физическим и цифровым дизайном стираются.

Искусственный интеллект оказывает значительное влияние на дизайн одежды, трансформируя традиционные методы работы и открывая новые возможности для творчества и устойчивого развития. Использование ИИ способствует повышению эффективности, персонализации и экологичности модной индустрии, сохраняя при этом ключевую роль человека как носителя художественного замысла. При этом человек остаётся ключевым источником креативности, а машины — инструментом поддержки и расширения творческого потенциала. Сочетание когнитивных способностей человека и аналитических возможностей ИИ создаёт новую модель устойчивой и инновационной модной индустрии.

Список литературы

1 Алейникова, Д. В. К проблеме общения человека с искусственным интеллектом / Д. В. Алейникова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. — 2023. — Вып. 3 (848). — С. 9-15. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-problemeobscheniya-cheloveka-s-iskusstvennym-intellektom> (дата обращения: 05.06.2024).

- 2 Амму́н Бишкис Сознание человека и искусственный интеллект машин /Амму́н Бишкис // Научный журнал. – 2022. – № 2 (64). – С. 31-39. – URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/soznanie-cheloveka-i-iskusstvennyy-intellekt-mashin>(дата обращения: 05.06.2024).
- 3 Баканов, Б. А. Нейросети и брендинг. Искусственный интеллект как тест на человечность / Б. А. Баканов // Бренд-менеджмент. – 2023. – № 3. – С.170-177.– URL: <https://grebennikon.ru/article-xbu4.html> (дата обращения: 05.06.2024).
- 4 Баррат, Д. Последнее изобретение человечества: Искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens : Научно-популярное / Баррат Д., Лисова Н.– Москва : Альпина нон-фикшн, 2016. – 304 с. – ISBN 978-5-91671-436-4. – URL:<https://znanium.com/catalog/product/916060> (дата обращения: 05.06.2024).
- 5 Барышников, П. Н. Человек и системы искусственного интеллекта / П. Н.Барышников. – Вопросы философии. – 2023. – № 7. – С. 214-218. – URL:<https://eivis.ru/browse/doc/86692595> (дата обращения: 05.06.2024).
- 6 Бекоева, Д. Д. Нейропсихология мышления и искусственный интеллект /Д. Д. Бекоева // Педагогика и психология образования. – 2022. – № 3. – С. 175-184. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neypsihologiya-myshleniya-iiskusstvennyy-intellekt> (дата обращения: 05.06.2024).
- 7 Беликова, Е. К. Основные вопросы философии искусственного интеллекта / Е. К. Беликова // Философия и культура. – 2024. – № 1. – С. 1-11. – DOI 10.7256/2454-0757.2024.1.69543. – URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=69543
- 8 Беликова, Е. К. Проблема отнесения искусственного интеллекта к числу современных феноменов культуры / Е. К. Беликова // Общество: философия, история, культура. – 2024. – № 2(118). – С. 60-65.
- 9 Бескова, И. А. Естественный и искусственный интеллект: точки соприкосновения / И. А. Бескова // Вопросы философии. – 2023. – № 9. – С. 83-92. – URL: <https://eivis.ru/browse/doc/87705357> (дата обращения: 05.06.2024).
- 10 Бессмертный, И. А. Интеллектуальные системы : учебник и практикум для вузов / И. А. Бессмертный, А. Б. Нугуманова, А. В. Платонов. – Москва : Юрайт, 2024. – 243 с. – (Высшее образование). – ISBN 978-5-534-01042-8. – URL:
- 11 Бруссард, М. Искусственный интеллект: пределы возможного / М.Бруссард ; пер. с англ. – Москва : Альпина нон-фикшн, 2020. – 362 с. – ISBN 978-5-00139-080-0. – URL: <https://znanium.com/catalog/product/1220958> (дата обращения: 05.06.2024).
- 12 Бутл, Р. Искусственный интеллект и экономика: Работа, богатство и благополучие в эпоху мыслящих машин : научно-популярное издание / Р. Бутл.– Москва : Альпина ПРО, 2023. – 424 с. – ISBN 978-5-206-00065-8. – URL:<https://znanium.ru/catalog/product/2141006> (дата обращения: 05.06.2024).
- 13 Варламов, О. Перспективы искусственного интеллекта / О. Варламов //Знание-сила. – 2020. – № 3. – С. 36-44. – URL: <https://eivis.ru/browse/doc/57847242> (дата обращения: 05.06.2024).
- 14 Веров, Я. Искусственный интеллект – не то, чем он кажется / Я. Веров //Наука и жизнь. – 2018. – № 6. – С. 70-71. – URL:<https://eivis.ru/browse/doc/51364555> (дата обращения: 05.06.2024).
- 15 Вершинина, И. А. Трансформация повседневности современного человека под влиянием технологий искусственного интеллекта / И. А. Вершинина, А. В.Лядова // Теория и практика общественного развития. – 2023. – № 6. – С. 73-78.ISBN 978-5-534-17032-0. – URL: <https://urait.ru/bcode/544161> (дата обращения:05.06.2024).
- 16 Гаршина, Н. Г. Использование искусственного интеллекта в подборе персонала / Н. Г. Гаршина, М. А. Миронова // Управление развитием персонала.– 2023. – № 4. – С. 308-314. – URL: <https://grebennikon.ru/article-ijkq.html> (дата обращения: 05.06.2024).
- 17 Гаспарян, Д. Э. Этические ограничения применимости искусственного интеллекта: культурфилософский анализ / Д. Э. Гаспарян, Д. С. Турко, Е. В. Бессчетнова // Вопросы

ӨОЖ 792.97:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚУЫРШАҚ ЖӘНЕ БАЛАЛАР ТЕАТРЫ: КӨРНЕКІ МӘДЕНИЕТТІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ МЕН ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ

Жунисалиева А.Б., Сихимбаева А.Е., Өмірбек М.Н.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
ardak_44@list.ru, Zhaltynay@mail.ru, moldir_jamiko2017@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі замандағы өзгерістер жағдайында, жасанды интеллект дәуіріндегі қуыршақ және балалар театрының дамуына көркемдік-эстетикалық трансформациясы қарастырылады. Қазіргі визуал мәдениеттің қарқынды дамуы сахналық ойлау жүйесіне, образ жасау тәсілдеріне және балалар аудиториясының қабылдау ерекшеліктеріне жаңа талаптар қойып отыр. Жасанды интеллекттің визуал бейне, қозғалыс, дыбыс және сахналық кеңістік құрудағы мүмкіндіктері қуыршақ театрының дәстүрлі формаларын жаңаша пайымдауға негіз болады. Мақалада көрнекі мәдениет ұғымы жаңа парадигма тұрғысынан талданып, жасанды интеллекттің театр өнеріндегі құрал ретіндегі рөлі айқындалады. Авторлық көзқарас бойынша, жасанды интеллект тірі орындаушылықты алмастырмайды, керісінше, режиссерлік ой мен сахналық шешімдерді кеңейтетін креативті мүмкіндік ретінде қарастырылады. Зерттеу нәтижелері балалар театрының көркем тілін жаңғыртуда жасанды интеллектті саналы әрі мәдени жауапкершілікпен қолданудың маңызын көрсетеді. Мақалада жасанды интеллекттің сахналық бейне жасауға, қойылым құрылымын құруға және балаларға эмоционалдық әсер беруге қалай көмектесетіні түсіндіріледі. Сонымен қатар дәстүрлі театр мен цифрлық технологиялардың бір-бірімен байланысы, олардың балалардың эстетикалық талғамы мен адамгершілік қасиеттерін дамытудағы рөлі қарастырылады.

Зерттеу нәтижесінде жасанды интеллект балалар театрына жаңа мүмкіндіктер әкелетіні анықталды. Бірақ ол театрдың негізгі мақсаты емес, тек режиссер мен суретшінің ойын жүзеге асыруға көмектесетін құрал екені атап өтіледі.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, қуыршақ театры, балалар театры, көрнекі мәдениет, сахна бейнесі, цифрлық технология, медиа, сахналық образ, визуал парадигма.

Кіріспе

Қазіргі уақытта біз өмір сүріп отырған әлемде бейнелердің рөлі өте үлкен. Телефон, компьютер, теледидар арқылы біз ақпаратты көбіне сурет пен бейне арқылы қабылдаймыз. Сандық технологиялар мен жасанды интеллект адамдардың ойлауына, ақпаратты түсінуіне және бір-бірімен қарым-қатынас жасауына әсер етуде. ХХІ ғасырдың мәдени кеңістігі визуалдық ақпараттың басымдығымен, технологиялық жаңалықтардың жедел енуімен және көрермен қабылдауының түбегейлі өзгеруімен сипатталады. Бұл үдеріс театр өнерін, соның ішінде қуыршақ және балалар театрын да айналып өтпеді. Дәстүрлі сахналық формалар жаңа көркемдік ізденістермен толығып, режиссерлік ойлау жүйесі заманауи технологиялармен

тығыз байланысқа түсе бастады. Осындай өзгерістер аясында жасанды интеллект феномені көрнекі мәдениеттің жаңа парадигмасын қалыптастыратын маңызды факторлардың біріне айналып отыр.

Қуыршақ және балалар театры — көрерменмен тікелей эмоциялық әрі бейнелік байланыс орнататын ерекше өнер саласы. Балалар аудиториясы үшін сахналық образдың айқындығы, қимылдың нақтылығы, визуал шешімдердің әсерлілігі шешуші рөл атқарады. Сондықтан жасанды интеллект негізінде генерацияланатын бейнелер, қозғалыс үлгілері мен дыбыстық орта бұл театр түрінің көркемдік мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етеді. Алайда бұл үдеріс тек техникалық жаңару ретінде емес, мәдени-эстетикалық құбылыс ретінде қарастырылуы тиіс.

Бүгінде бейне тек ақпарат жеткізу тәсілі ғана емес. Ол адамның дүниені қалай қабылдайтынын, қалай ойлайтынын және өзін қалай танытатынын анықтайды. Яғни, көрнекі мәдениет қоғам өмірінде маңызды орынға ие. Осындай өзгерістер театр өнеріне де әсер етті. Әсіресе қуыршақ және балалар театры бұл өзгерістерді тез сезінеді. Себебі балалар жаңа технологияларды жылдам қабылдайды және оларды қызығушылықпен пайдаланады.

Қуыршақ театры – балалардың қиялын дамытатын ерекше өнер түрі. Қуыршақ арқылы бала ертегі әлеміне енеді, жақсы мен жаманды ажыратуды үйренеді, кейіпкерлерге жанашырлық танытады. Сахнадағы әрекеттерді көріп, бала өз сезімдерін түсінуге және басқаларды түсінуге үйренеді. Сондықтан жасанды интеллекттің театрға келуі жай ғана техникалық жаңалық емес. Бұл – мәдениет пен тәрбие саласындағы маңызды өзгеріс.

Жасанды интеллект сахна көрінісін жасауға, декорацияларды жобалауға, жарық пен дыбысты автоматты түрде басқаруға, тіпті оқиға желісін әртүрлі нұсқада құруға көмектесе алады. Осылайша дәстүрлі театр мен цифрлық технологиялар бірігіп, жаңа шығармашылық бағыт қалыптастырады.

Зерттеудің теориялық негіздері

Қуыршақ театрының өзгерістерін түсіну үшін өнер мен медиа туралы ғалымдардың еңбектеріне сүйенуге болады. Неміс ойшылы Уолтер Бенджамин «аура» деген ұғымды енгізген. Оның айтуынша, өнер туындысының ерекше құндылығы – оның бірегейлігі мен нақты уақыт пен кеңістікте орын алуында.

Қуыршақ театры дәл осындай ерекше әсер қалдырады. Себебі сахнада тірі актер бар, қолмен жасалған қуыршақ бар және көрерменмен тікелей байланыс орнайды. Бұл – театрдың тірі, қайталанбас сәті.

Ал сахнаға цифрлық технологиялар қосылғанда жағдай өзгереді. Енді сахнада тек материалдық заттар ғана емес, экрандағы бейнелер, проекциялар, анимациялар да болады. Осылайша дәстүрлі және сандық элементтер бірігіп, жаңа түрдегі әсер қалыптастырады. Мұны «аралас» немесе «гибридті» әсер деп айтуға болады.

Ғалым Маршалл Маклюэн «медиа – бұл хабарлама» деген. Бұл сөздің мағынасы – ақпаратты жеткізу тәсілі оның мазмұнына да әсер етеді дегенді білдіреді. Егер қойылымда жасанды интеллект қолданылса, онда көрермен оны басқаша қабылдайды. Яғни технология тек көмекші құрал емес, ол қабылдау тәсілін де өзгертеді.

Басқа зерттеушілер көру мәдениет арқылы қалыптасатынын айтады. Адам қалай көруді, қалай қабылдауды қоғамнан үйренеді. Осы тұрғыдан алғанда балалар театры – баланың көрнекі мәдениетін қалыптастыратын маңызды орта.

Балалар театры және көрнекі мәдениеттің жаңа бағыты

Балалар көбінесе ақпаратты көзбен көріп, сезім арқылы қабылдайды. Олар үшін түс, қозғалыс, музыка және ырғақ өте маңызды. Сондықтан балалар театрында көрнекі безендіру үлкен рөл атқарады.

Жасанды интеллект көмегімен сахнаға түрлі проекциялар шығаруға, қозғалып тұратын фон жасауға, жарықты өзгертіп отыруға болады. Сахна бір сәтте орманға, келесі сәтте теңіз түбіне айналуы мүмкін. Мұндай мүмкіндіктер баланың қызығушылығын арттырады.

Бірақ технология тым көп қолданылса, негізгі ой екінші орынға түсіп қалуы мүмкін. Егер бала тек жарқыраған бейнелерге назар аударып, оқиғаның мәнін түсінбесе, онда

қойылымның тәрбиелік әсері азаяды. Сондықтан режиссер мен суретші технологияны орнымен қолдануы керек.

Жасанды интеллект шығармашылық серіктес бола алады, бірақ соңғы шешімді адам қабылдайды. Өйткені өнерде ең маңыздысы – адам сезімі мен ойы.

Сонымен қатар интерактивті қойылымдар жасауға болады. Мысалы, балалардың таңдауы бойынша оқиға бағыты өзгеруі мүмкін. Немесе сахнадағы кейіпкер көрерменнің даусына жауап беруі мүмкін. Мұндай тәсілдер балаларды белсенді ойлауға және қиялдауға үйретеді.

Медиа және тәрбие мәселелері

Балалар театрының басты мақсаты – балаға жақсы қасиеттерді үйрету. Театр арқылы бала мейірімділікке, әділдікке, достыққа және жауапкершілікке тәрбиеленеді.

Жасанды интеллект бұл процесті қызықты әрі әсерлі ете алады. Мысалы, жағымды кейіпкер шыққанда жарық жылы түске өзгеруі, ал жағымсыз кейіпкер шыққанда салқын түстер қолданылуы мүмкін. Бұл балаға оқиғаны тереңірек түсінуге көмектеседі.

Дегенмен, театрдағы ең құнды нәрсе – тірі эмоция. Актердің дауысы, қуыршақтың қозғалысы, сахнадағы шынайы әрекет – мұның бәрі баланың жүрегіне тікелей әсер етеді. Ешқандай технология адамның шынайы сезімін толық алмастыра алмайды.

Сондықтан жасанды интеллект театрдағы тірі байланысты күшейтуі керек, бірақ оның орнын баспауы тиіс.

Қорытынды

Жасанды интеллект қуыршақ және балалар театрына жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Ол сахнаны әдемі әрі әсерлі етуге, оқиғаны қызықтырақ жеткізуге көмектеседі. Көрнекі мәдениет жаңа деңгейге көтеріледі.

Алайда театрдың негізі – тірі қарым-қатынас пен шынайы эмоция. Бұл құндылықтар өзгермеуі тиіс. Технология тек көркемдік ойды толықтыратын құрал болғанда ғана пайдалы болады.

Осылайша, жасанды интеллект қуыршақ және балалар театрында басты мақсат емес. Ол шығармашылық пен тәрбиені дамытуға көмектесетін көмекші құрал. Дәстүр мен жаңашылдық үйлесім тапқанда ғана балалар театры болашақ ұрпақтың эстетикалық талғамын қалыптастырып, олардың рухани дамуына үлес қоса алады. Жазылған мақалада жасанды интеллектті қуыршақ және балалар театрындағы көрнекі мәдениетті жаңғыртушы құрал ретінде пайымдау ұсынылады. Авторлық ұстанымға сәйкес, жасанды интеллект сахналық шығармашылықта негізгі мақсат емес, режиссерлік ойды тереңдететін, визуал тілдің аясын кеңейтетін қосалқы құрал қызметін атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, мақалада жаңа парадигма ұғымы тек технологиялық өзгерістермен шектелмей, театр өнерінің рухани, тәрбиелік және эстетикалық миссиясымен сабақтастықта қарастырылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бенджамин, В., «Техникалық қайталанымдылық дәуіріндегі өнер туындысы», Таңдаулы еңбектер. Мәскеу: Ad Marginem, 2012.
- 2 Маклюэн, М., «БАҚ-ты түсіну: адамның сыртқы кеңейтімдері». Мәскеу: Canon-Press-C, 2003.
- 3 Мирзоефф, Н., «Бейнелеу мәдениетіне кіріспе». - Лондон: Routledge, 1999.
- 4 Митчелл В. Дж. Т. Суреттер нені қалайды? — Чикаго: Чикаго университетінің баспасы, 2005.
- 5 Крэри Дж. Бақылаушының әдістері. - Кембридж, МА: MIT баспасы, 1990.
- 6 Жунисалиева А.Б., «Қуыршақ театр актерінің шеберлігі», Оқу құралы. Алматы: Alash Book, 2025.

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДИЗАЙНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Нуртаев О.Н., Айдаров Е.Б.

*М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
Өзбекстан Республикасының Шыршық филиалы*

Аннотация

Мақалада цифрлық трансформация жағдайында дизайн саласында қолданылатын инновациялық технологиялардың рөлі мен маңызы қарастырылады. Заманауи жобалау үдерісіне жасанды интеллект, 3D-модельдеу, виртуалды және толықтырылған шынайылық, генеративті дизайн, аддитивті өндіріс технологияларының ықпалы талданады. Сонымен қатар, цифрлық құралдардың дизайнерлік ойлау жүйесіне, кәсіби құзыреттілікке және білім беру үдерісіне әсері ғылыми тұрғыдан негізделеді.

Кілттік сөздер: цифрлық трансформация, инновациялық технологиялар, дизайн, жасанды интеллект, 3D-модельдеу, виртуалды шынайылық, генеративті жобалау, цифрлық прототиптеу.

XXI ғасырда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы дизайн саласының мазмұны мен құрылымына түбегейлі өзгерістер енгізді. Дизайн енді тек көркемдік-эстетикалық қызмет емес, ол технологиялық, инженерлік және әлеуметтік зерттеулермен тығыз байланысты кешенді салаға айналды.

Цифрлық трансформация жобалау үдерісінің әдістерін, құралдарын және нәтижелерін жаңғыртып, дизайнердің кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтерді. Осы тұрғыдан алғанда, инновациялық цифрлық технологиялардың дизайндағы орны мен болашағын зерттеу өзекті мәселе болып табылады.

Қазіргі таңда автоматтандырылған жобалау жүйелері (CAD), графикалық редакторлар және бұлттық платформалар дизайнерлік қызметтің ажырамас бөлігіне айналды.

Цифрлық жобалау технологиялары:

- жобалау мерзімін қысқартады;
- визуализация сапасын арттырады;
- күрделі құрылымдарды дәл модельдеуге мүмкіндік береді;
- өндіріс пен жобалау арасындағы байланысты күшейтеді.

ВІМ-технологиялары сәулет және өнеркәсіптік дизайн саласында нысанның өмірлік циклін толық басқаруға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект дизайн саласында жаңа шығармашылық мүмкіндіктер ашады. Генеративті алгоритмдер берілген параметрлер негізінде жобаның көптеген нұсқаларын автоматты түрде ұсына алады.

Жасанды интеллекттің артықшылықтары:

- деректерді талдау арқылы тиімді шешім қабылдау;
- пайдаланушыға бейімделген өнім әзірлеу;
- шығармашылық үдерісті оңтайландыру;
- инновациялық формаларды қалыптастыру.

Генеративті дизайн әсіресе өнеркәсіптік өндіріс пен сәулет саласында тиімді қолданылып келеді.

VR (Virtual Reality) және AR (Augmented Reality) технологиялары жобаны таныстыру мен сынақтан өткізудің жаңа формаларын ұсынады.

Виртуалды шынайылық:

- пайдаланушыны цифрлық ортаға толық енгізеді;

- кеңістіктік шешімдерді бағалауға мүмкіндік береді;
- жобаның функционалдық тиімділігін тексереді.

Толықтырылған шынайылық:

- интерьер дизайнында;
- маркетинг пен жарнамада;
- білім беру саласында кеңінен қолданылады.

Бұл технологиялар дизайнерлік шешімдердің интерактивтілігін арттырады.

3D-басып шығару технологиясы жобаны жылдам сынақтан өткізуге және жеке тапсырысқа бейімделген өнімдер жасауға мүмкіндік береді.

Артықшылықтары:

- уақыт пен қаржыны үнемдеу;
- материалдық қалдықтарды азайту;
- экологиялық тұрақты өндіріс;
- шағын сериялы және дара өндірісті дамыту.

Цифрлық прототиптеу инновациялық өнімдерді нарыққа жылдам шығаруға жағдай жасайды.

Заманауи дизайнер тек шығармашылық қабілетке ғана емес, сонымен қатар цифрлық технологияларды меңгерген маман болуы тиіс. Білім беру жүйесінде:

- онлайн-платформалар;
- цифрлық зертханалар;
- пәнаралық жобалар;
- бағдарламалау және 3D-модельдеу курстары енгізілуде.

Бұл үдеріс болашақ дизайнерлердің кәсіби бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Цифрлық трансформация жағдайында дизайн саласы инновациялық технологиялармен тығыз байланыста дамып келеді. Жасанды интеллект, виртуалды шынайылық, генеративті жобалау және аддитивті өндіріс дизайнерлік қызметтің мазмұнын жанартуда.

Болашақта дизайн саласының дамуы креативті ойлау мен цифрлық технологиялардың үйлесімді синтезіне негізделеді. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстар қоғамның технологиялық және мәдени дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Norman D. A. *The Design of Everyday Things*. – New York: Basic Books, 2013. – 368 p.
- 2 Cross N. *Design Thinking: Understanding How Designers Think and Work*. – Oxford: Berg Publishers, 2011. – 192 p.
- 3 Kolarevic B. *Architecture in the Digital Age: Design and Manufacturing*. – New York: Taylor & Francis, 2005. – 320 p.
- 4 Oxman R., Oxman R. (eds.). *Theories of the Digital in Architecture*. – London: Routledge, 2014. – 360 p.
- 5 Burry M. *Scripting Cultures: Architectural Design and Programming*. – Chichester: Wiley, 2011. – 320 p.
- 6 McKinsey Global Institute. *The Age of AI: Artificial Intelligence and the Future of Work*. – 2018.
- 7 Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 172 p.
- 8 Пономарёв Ю. Б. Цифровые технологии в промышленном дизайне // *Дизайн и технологии*. – 2020. – №3. – С. 15–22.
- 9 Қалдыбаев С. Қ., Әбдіғаппарова Ұ. М. Цифрлық білім беру технологиялары: теориясы мен практикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 256 б.
- 10 Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017.

ӨНЕРТАНУ, МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: ҰЛТТЫҚ БОЛМЫСТЫ САҚТАУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-МӘДЕНИ НЕГІЗДЕР

Болысбаев Д.С., Шнасил А.Б.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы
daulet.bolysbaev.74@mail.ru

Аннотация

Мақалада өнертану, мәдени мұра және рухани құндылықтар ұғымдарының мазмұны ғылыми тұрғыда талданып, олардың өзара сабақтастығы айқындалады. Өнертанудың мәдени мұраны зерттеу мен сақтау ісіндегі рөлі, өнердің қоғамның рухани құндылықтарын қалыптастырудағы маңызы жан-жақты қарастырылады. Зерттеу барысында тарихи-мәдени, салыстырмалы және жүйелік талдау әдістері қолданылды. Автор өнер мен мәдени мұраны ұлттық бірегейлікті сақтау мен рухани жаңғырудың маңызды факторы ретінде негіздейді.

Кілттік сөздер: өнертану, мәдени мұра, рухани құндылықтар, ұлттық мәдениет, эстетика, рухани даму.

Кіріспе

Қазіргі заманғы жаһандану үдерісі халықтардың мәдени ерекшеліктеріне, рухани болмысына айтарлықтай ықпал етуде. Ақпараттық кеңістіктің кеңеюі мен мәдени ықпалдастықтың күшеюі ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды сақтау мәселесін өзекті ете түседі. Осындай жағдайда өнер мен мәдени мұраны ғылыми тұрғыда зерделеу, оны қоғам санасына сіңіру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Өнер – адамзат мәдениетінің ажырамас бөлігі, ал мәдени мұра – ұлттың тарихи жады мен рухани тәжірибесінің көрінісі. Өнертану осы құбылыстарды зерттейтін ғылым саласы ретінде мәдени және рухани үдерістердің мәнін ашуға мүмкіндік береді. Сондықтан өнертану, мәдени мұра және рухани құндылықтар арасындағы байланысты кешенді түрде қарастыру бүгінгі ғылым үшін де, қоғам үшін де өзекті.

Өнертану – өнердің шығу тегі, тарихи дамуы, көркемдік ерекшеліктері мен әлеуметтік қызметін зерттейтін ғылым. Оның негізі философия, эстетика және мәдениеттанумен тығыз байланысты. Өнертанудың басты мақсаты – өнер туындыларын тек көркем нысан ретінде ғана емес, белгілі бір дәуірдің рухани-әлеуметтік айнасы ретінде тану.

Өнертану ғылымы бірнеше бағыттан тұрады: өнер тарихы, өнер теориясы және өнер сыны. Өнер тарихы өнердің кезеңдік дамуын, стильдер мен бағыттардың қалыптасуын зерттесе, өнер теориясы көркемдік заңдылықтарды талдайды. Ал өнер сыны заманауи өнер туындыларына баға беріп, олардың қоғамдағы орнын айқындайды.

Қазақ өнертануы ұлттық мәдениет пен дәстүрлі өнерді зерттеуде ерекше рөл атқарады. Ол халықтың эстетикалық дүниетанымын, рухани мұрасын сақтауға және ғылыми тұрғыда түсіндіруге мүмкіндік береді.

Өнертану ғылымы бірнеше өзара байланысты салалардан тұрады. Олардың әрқайсысы өнерді белгілі бір қырынан зерттеуге бағытталған.

Негізгі бөлім

Өнер тарихы – өнердің шығу тегі мен даму эволюциясын, стильдер мен бағыттардың қалыптасуын зерттейді. Ол өнер туындыларын тарихи-мәдени контексте қарастырып, белгілі бір дәуірдің ерекшеліктерін айқындайды.

Өнер теориясы – көркемдік заңдылықтарды, өнердің тілі мен формасын, жанрлық және стильдік ерекшеліктерді талдайды. Бұл сала өнердің мәні, көркем образ, композиция, символ мәселелерін зерттейді.

Өнер сыны – заманауи өнер туындыларына талдау жасап, олардың көркемдік деңгейін, қоғамдық маңызын бағалайды. Өнер сыны көрермен мен өнер арасындағы байланысты нығайтып, эстетикалық талғамды қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақ өнертану ғылымы ұлттық мәдениет пен дәстүрлі өнерді зерттеу негізінде қалыптасты. XX ғасырда қазақтың музыкасы, ауыз әдебиеті, қолөнері мен бейнелеу өнері ғылыми тұрғыда зерттеле бастады. Бұл салада А.Жұбанов, Ә.Марғұлан, С.Қасқабасов сияқты ғалымдардың еңбектері маңызды орын алады.

Ұлттық өнертану халықтың эстетикалық дүниетанымын, дәстүрлі өнердің көркемдік жүйесін айқындауға бағытталды. Ол мәдени мұраны сақтауға, ұлттық өнерді әлемдік мәдени кеңістікке танытуға қызмет етеді.

Қазіргі кезеңде өнертану жаңа бағыттармен толықты. Заманауи өнер, медиаөнер, цифрлық өнер сияқты жаңа құбылыстарды зерттеу өзекті мәселеге айналды. Сонымен қатар постмодернизм, жаһандану жағдайындағы мәдени ықпалдастық өнертанудың зерттеу аясын кеңейтті.

Бүгінгі өнертану ғылымы мәдени саясатпен, білім беру жүйесімен тығыз байланыста дамып, қоғамның рухани-мәдени дамуына ықпал етуде. Өнертану тек теориялық ғылым емес, мәдени тәжірибені түсіндіретін және бағыттайтын маңызды салаға айналды.

Мәдени мұра – ұлттың тарихи даму барысында қалыптасқан материалдық және рухани құндылықтарының жиынтығы. Ол қоғамның мәдени деңгейін, рухани тәжірибесін және тарихи жадын көрсетеді. Мәдени мұрасыз ұлттың өзіндік болмысы мен сабақтастығы мүмкін емес.

Материалдық мәдени мұраға тарихи ескерткіштер, сәулет құрылыстары, археологиялық олжалар, ұлттық қолөнер бұйымдары жатады. Ал материалдық емес мәдени мұраға тіл, ауыз әдебиеті, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, музыка, ұлттық мерекелер мен рәсімдер кіреді.

Мәдени мұраны сақтау – тек өткенді қорғау емес, болашаққа рухани негіз қалдыру. Осы тұрғыдан алғанда, мәдени мұра қоғамның рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық мәдениет пен тарихи құндылықтарды сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Әлемдік мәдени ықпалдастықтың күшеюі әр халықтың өзіндік болмысы мен мәдени ерекшеліктеріне жаңа талаптар қояды. Осындай жағдайда мәдени мұраны ғылыми тұрғыда зерттеу, жүйелеу және сақтау қажеттілігі арта түсуде. Бұл үдерісте өнертану ғылымы маңызды орын алады.

Өнер – мәдени мұраның ең көрнекті және мазмұнды бөлігінің бірі. Ол белгілі бір тарихи кезеңнің эстетикалық талғамын, дүниетанымын және рухани құндылықтарын бейнелейді. Ал өнертану осы көркем мұраны зерттеп, оның мағынасын ашуға, қоғам санасына жеткізуге мүмкіндік береді. Сондықтан өнертану мен мәдени мұраның өзара байланысын зерттеу қазіргі гуманитарлық ғылымдар үшін маңызды міндет болып табылады.

Өнертану – өнердің шығу тегі, даму эволюциясы, көркемдік ерекшеліктері мен қоғамдық қызметін зерттейтін кешенді ғылым саласы. Ол бейнелеу өнері, сәулет, мүсін, музыка, театр, кино сияқты өнер түрлерін тарихи және теориялық тұрғыда қарастырады. Өнертанудың басты мақсаты – өнер туындыларының эстетикалық және рухани мәнін ашу.

Мәдени мұра – халықтың тарихи дамуы барысында қалыптасқан материалдық және рухани құндылықтарының жиынтығы. Оған тарихи ескерткіштер, сәулет нысандары, археологиялық жәдігерлермен қатар тіл, дәстүр, фольклор, музыка, салт-жоралар жатады. Мәдени мұра ұлттың тарихи жады мен рухани тәжірибесін сақтайды.

Өнертану мен мәдени мұра бір-бірімен тығыз байланысты ұғымдар. Өнер туындылары мәдени мұраның маңызды құрамдас бөлігі болса, өнертану сол мұраны ғылыми тұрғыда танып-білудің негізгі құралы болып табылады.

Өнер туындылары белгілі бір дәуірдің әлеуметтік, мәдени және рухани ахуалын бейнелейді. Сәулет ескерткіштері қоғамның өмір салты мен дүниетанымын көрсетсе, бейнелеу және қолданбалы өнер халықтың эстетикалық талғамын айқындайды. Музыкалық және фольклорлық мұра ұлттық мінез бен рухани болмысты сақтайды.

Өнер шығармалары тарихи дерек көзі ретінде де маңызды. Олар арқылы белгілі бір кезеңнің идеологиясын, әлеуметтік құрылымын және мәдени деңгейін тануға болады. Осы тұрғыдан алғанда, өнер мәдени мұраның көркем тілдегі көрінісі болып табылады.

Өнертану ғылымы мәдени мұраны жүйелеу, классификациялау және ғылыми тұрғыда бағалау міндетін атқарады. Өнертанулық зерттеулер арқылы өнер туындыларының тарихи кезеңі, авторлық ерекшелігі, стильдік сипаты анықталады. Бұл деректер мәдени мұраны қорғау мен қалпына келтіру ісінде маңызды рөл атқарады.

Сонымен қатар өнертану мәдени мұраны насихаттау арқылы қоғамның мәдени санасын көтеруге ықпал етеді. Музейлер, көрмелер, ғылыми басылымдар мен білім беру бағдарламалары өнертанулық зерттеулерге сүйенеді. Осылайша, өнертану мәдени мұраны тек сақтау емес, оны қоғам өміріне белсенді енгізу қызметін де атқарады.

Ұлттық мәдени мұра – халықтың өзіндік болмысы мен тарихи ерекшелігін көрсететін маңызды фактор. Қазақ халқының дәстүрлі өнері, сәулеті, қолөнері мен музыкалық мұрасы ұлттық мәдениеттің негізін құрайды. Осы мұраны зерттеу мен сақтау ісінде ұлттық өнертану ғылымы маңызды орын алады.

Қазақ өнертанушылары халықтық өнердің көркемдік жүйесін, символикасын және тарихи дамуын зерттеп, ұлттық мәдениеттің ғылыми негізін қалыптастырды. Бұл еңбектер ұлттық өнерді әлемдік мәдени кеңістікке танытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамда мәдени мұраны сақтау жаңа сын-қатерлерге тап болуда. Урбанизация, жаһандану және технологиялық даму дәстүрлі мәдени формалардың өзгеруіне әсер етуде. Осы жағдайда өнертану ғылымы мәдени мұраны заманауи талаптарға сай зерттеудің жаңа әдістерін қолдануда.

Цифрландыру үдерісі мәдени мұраны сақтаудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Өнертану бұл бағытта ғылыми әдістемелік негіз қалыптастырып, мәдени мұраны кең аудиторияға жеткізуге ықпал етеді.

Рухани құндылықтар адамның ішкі жан дүниесін, моральдық-этикалық ұстанымдарын қалыптастырады. Оларға адамгершілік, әділдік, мейірім, ар-намыс, сұлулыққа ұмтылу сияқты қасиеттер жатады. Өнер осы құндылықтарды көркем бейне арқылы жеткізетін ерекше тілге ие.

Әдебиет, музыка, бейнелеу өнері адамды терең ойға жетелеп, оның эмоциялық және рухани әлеміне әсер етеді. Көркем туындылар арқылы адам өмірдің мәні, қоғамдағы құндылықтар, жақсылық пен жамандық туралы ой түйеді. Сондықтан өнер рухани тәрбиенің маңызды құралы ретінде қарастырылады.

Ұлттық өнер туындылары халықтың дүниетанымын, салт-дәстүрін, өмір салтын бейнелей отырып, ұрпақ санасында рухани сабақтастықты қалыптастырады.

Өнертану мәдени мұраны ғылыми тұрғыда зерттеп, оның көркемдік және рухани мәнін ашады. Өнер туындылары мәдени мұраның бір бөлігі ретінде тарихи дерек көзі қызметін атқарады. Олар белгілі бір дәуірдің әлеуметтік жағдайын, эстетикалық талғамын және рухани құндылықтарын көрсетеді.

Өнертанулық зерттеулер мәдени мұраны жүйелеуге, сақтауға және насихаттауға мүмкіндік береді. Бұл үдеріс ұлттық мәдениеттің дамуына, қоғамның рухани деңгейінің артуына ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде рухани жаңғыру мәселесі мәдени саясаттың маңызды бағытына айналып отыр. Ұлттық мәдениет пен өнерді дамыту арқылы қоғамның рухани санасын көтеру көзделеді. Бұл ретте өнертану ғылымы теориялық негіз қалыптастырып, мәдени үдерістерге ғылыми баға береді.

Өнер мен мәдени мұраны дәріптеу жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, рухани құндылықтарды бойына сіңіруіне ықпал етеді. Осылайша, өнер қоғамның рухани дамуының негізгі тетіктерінің бірі ретінде көрінеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, өнертану, мәдени мұра және рухани құндылықтар өзара тығыз байланысты және бірін-бірі толықтыратын ұғымдар екені анықталды. Өнертану мәдени мұраны зерттеу арқылы қоғамның рухани болмысын терең түсінуге мүмкіндік береді, ал мәдени мұра рухани құндылықтардың сақталуы мен дамуының негізін қалайды. Сондықтан бұл саладағы ғылыми зерттеулер ұлттық мәдениетті сақтауда, рухани жаңғыруды жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады.

Өнертану ғылымы өнердің мәнін, даму заңдылықтарын және қоғамдағы орнын түсіндіретін кешенді ғылым саласы ретінде қалыптасты. Оның тарихи дамуы философиялық оймен, мәдени өзгерістермен тығыз байланысты болды. Қазіргі таңда өнертану ұлттық мәдениетті сақтау, көркемдік құндылықтарды насихаттау және қоғамның эстетикалық санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан өнертану ғылымын дамыту – рухани мәдениеттің дамуына қосылған елеулі үлес болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қасқабасов С. Қазақ мәдениеті және фольклор. – Алматы: Ғылым, 2010.
- 2 Нұрғали Р. Өнер және руханият. – Алматы, 2015.
- 3 Мырзахметов М. Ұлттық мәдениет және өркениет. – Алматы, 2012.
- 4 Әбдіғалиұлы Б. Мәдени мұра және ұлттық сана. – Алматы, 2018.
- 5 Марғұлан Ә. Қазақ халқының қолданбалы өнері. – Алматы, 2014.
- 6 Қасқабасов С. Қазақ мәдениеті және рухани мұра. – Алматы, 2010.
- 7 Нұрғали Р. Өнер және мәдениет мәселелері. – Алматы, 2015.

ӨОЖ 391.7

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ТҮСТЕРДІҢ МӘДЕНИ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИМВОЛИКАСЫ

Болысбаев Д.С., Әбсаттар Н.Ж.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы
Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент
қаласы
daulet.bolysbaev.74@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада қазақ ұлттық киіміндегі түстердің терең мәдени және психологиялық символикасы жан-жақты зерттеледі. Әрбір түстің қазақ халқының дүниетанымында және рухани құндылықтар жүйесінде атқаратын рөлі мен маңызы айқындалып, оның адамның әлеуметтік мәртебесін, ішкі жан дүниесін және өзін-өзі тануын қалай бейнелейтіні талданады. Зерттеу барысында қазақ ұлттық киіміндегі түстердің өткен және бүгінгі замандағы қолданылуының айырмашылықтары қарастырылады. Сонымен қатар, ұлттық киімдегі түстердің қазіргі сәндегі рөлі мен оның батыстық мәдениетпен араласуы нәтижесінде қалай бейімделгені де көрсетіледі. Бұл мақала ұлттық бірегейлікті

нығайту мен ұлттық мұраны сақтау тұрғысынан түстердің мәдени құндылығын ашып көрсетуді көздейді.

Кілттік сөздер: қазақ ұлттық киімі, түстер символикасы, мәдени және психологиялық мән, қазақ мәдениеті, ұлттық бірегейлік, сән және дизайн, дәстүрлі және заманауи интерпретация.

Кіріспе

Қазақ ұлттық киіміндегі түстердің мәдени және психологиялық символикасын зерттеу қазіргі таңда аса маңызды болып табылады. Ұлттық киімде қолданылатын түстер қазақ халқының рухани және мәдени өмірінде айрықша рөл атқарады. Әрбір түстің өз мағынасы мен терең мәні бар, олар халықтың дүниетанымын, қоршаған ортаға деген көзқарасын, әлеуметтік жағдайын көрсетеді. Бұл символиканы зерттеу қазақ мәдениетін, сонымен қатар психологиялық аспектілерді терең түсінуге мүмкіндік береді. Түстердің символикасы тек эстетикалық қана емес, сонымен қатар психологиялық әсерге де ие. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық киімде қолданылатын түстердің мәнін білу — мәдениетті сақтауға, ұлттық болмысты ұғынуға және келешек ұрпаққа жеткізуге көмектеседі.

Зерттеудің негізгі мақсаты – қазақ халқының ұлттық киіміндегі түстердің символикалық мәнін ашып көрсету. Сонымен қатар, бұл зерттеудің міндеттері мыналардан тұрады:

1. Қазақ киімдеріндегі түстердің тарихи даму жолын зерттеу;
2. Әрбір түстің символдық мағынасын ашу және оның мәдениеттегі орны мен психологиялық әсерін талдау;
3. Қазақ мәдениетінде түстердің мән-мағынасын салыстырмалы түрде қарастыру;
4. Заманауи қазақ киіміндегі дәстүрлі түстердің қолданылуын және олардың қазіргі қоғамдағы рөлін анықтау.

Бұл зерттеу қазақ мәдениетінің бірегейлігін сақтау мен ұғынуда маңызы зор, себебі ұлттық киімдегі түстерді түсіну қазақ халқының мәдениетіне, әдет-ғұрыптарына, құндылықтарына терең бойлауға мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім

Қазақ халқының ұлттық киімі — ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеттің айрықша көрсеткіші. Бұл киімнің өзіне тән мәдени және әлеуметтік мәні бар, әрбір элементі халықтың өмір салты мен дүниетанымына сай келеді. Қазақ ұлттық киімдерінің жасалу тәсілдері, маталары мен ою-өрнектері ғасырлар бойы өзгеріссіз сақталып, бүгінгі күнге дейін жеткен. Маталар ретінде көбінесе жүн, былғары, киіз және жібек сияқты табиғи материалдар қолданылған. Әсіресе, жүннен жасалған киімдер көшпелі өмір салтына бейімделген, ал жібек пен парша маталар әлеуметтік дәрежені көрсету үшін пайдаланылған. Осындай киім элементтерінің әрқайсысында түстің айрықша маңызы болған, әр түс өзінің символикасымен ерекшеленген.

Қазақ ұлттық киімінде қолданылатын түстердің өзіндік мәдени және психологиялық рөлі бар. Мәселен, қызыл түс — өмір мен қуатты, қорғау мен батылдықты білдіреді. Қызыл түсті көбінесе әйелдер киімінде қолданған, бұл түс олардың отбасындағы рөлін және қорғаншылық қасиеттерін айқындаған. Көк түс — аспан мен тыныштықтың символы, сондай-ақ рухани әлеммен байланыс ретінде қабылданған. Көк түсті киімдер қазақтың табиғатпен байланысын көрсетеді, ол ер азаматтардың киімдерінде жиі кездескен. Жасыл түс табиғаттың жаңаруы мен өмірдің белгісі ретінде қабылданып, көбіне жас ұрпақтың киімдерінде қолданылған. Ақ түс — тазалық пен пәктіктің символы, ол көбінесе діни және ерекше салтанатты шараларға арналған киімдерде кездескен. Түстердің бұл символикалық мағыналары қазақтардың психологиясы мен мәдени дүниетанымында терең орын алған, олар тұлғалардың өмірге деген көзқарасын, көңіл-күйін және қоғамдық орнын айқындаған.

Қазақ ұлттық киіміндегі түстердің символикасы басқа көптеген мәдениеттердегі түс ұғымдарына ұқсас, бірақ кейбір ерекшеліктерімен айрықшаланады. Мысалы, қызыл түс

көпшілік мәдениетте күш пен құмарлықтың символы болса, қазақ мәдениетінде бұл түс қорғаныш қасиетімен ерекшеленеді [1]. Көк түс түркі мәдениетінде айрықша маңызға ие, ол еркіндік пен рухани күштің символы болып табылады, ал басқа мәдениеттерде көк түс көбінесе су мен тыныштықтың символы ретінде танылған. Қазақ киіміндегі жасыл түс табиғатқа, жаңаруға жақын болғандықтан, ол ислам мәдениетінде де қасиетті деп саналады. Бұл ерекшеліктер қазақ мәдениетіндегі түс символикасының тек өзіндік рөлге ғана ие емес екенін, сонымен бірге рухани және мәдени құндылықтар жүйесімен терең байланыста екенін көрсетеді [2].

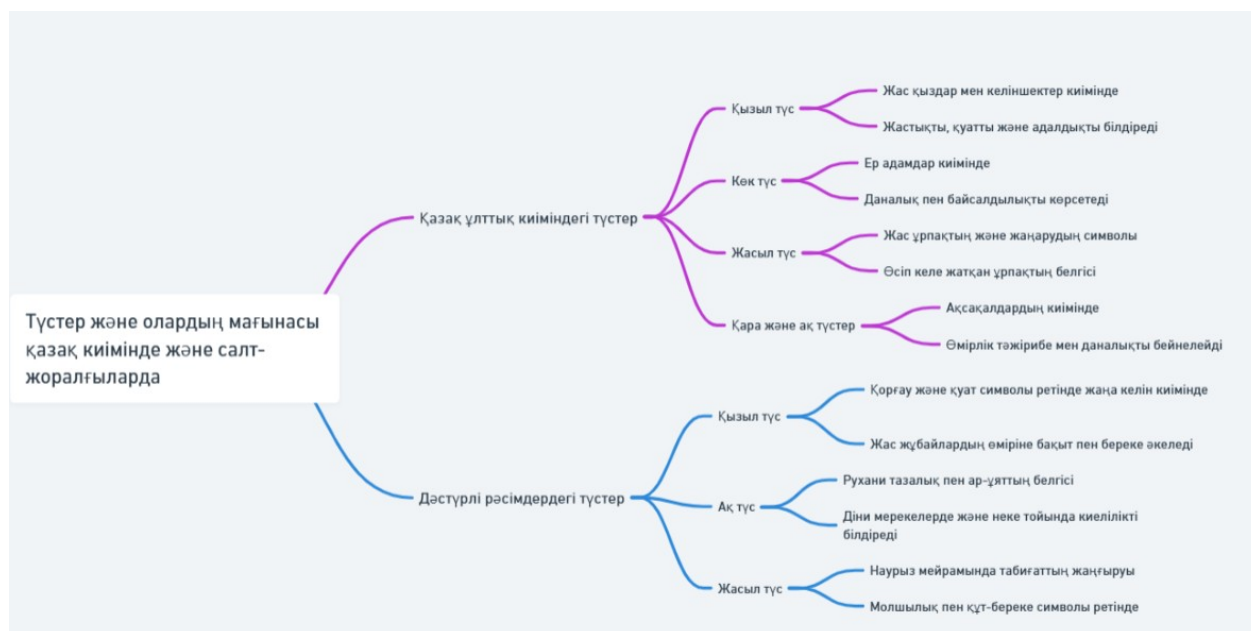
Кесте 1- Қазақ ұлттық киіміндегі түстердің мәдени және рухани символикасы

Түс	Символика	Қолданылуы
Қызыл	Өмірдің, рухани күштің, энергияның, жамандықтан қорғаудың символы	Киімнің әртүрлі элементтерінде күшті, батылдықты және қорғауды білдіру үшін пайдаланылған. Қазақ мәдениетінде әйелдер мен батырлар киімдерінде жиі кездеседі.
Көк және Жасыл	Табиғаттың, үйлесім мен тыныштықтың, сондай-ақ рухани әлеммен байланыс белгісі	Қазақ халқының табиғатпен үйлесімділігін және аспанға деген құрметін көрсету үшін қолданылған. Көк түс түркі мәдениетінде еркіндік пен бірлікті бейнелейді. Жасыл түс көктем мерекелерінде және табиғатпен байланыс ретіндегі жаңа өмірдің символы ретінде қолданылады.
Ақ	Тазалықтың, пәктіктің және киеліліктің символы	Діни және салтанатты жағдайларда, соның ішінде неке тойларында, киелілікті және тазалықты бейнелеу үшін қолданылған. Ақ түс адамның рухани тазалығын және ар-намысын білдіреді.
Қара және басқа түстер	Өмірдің күрделілігі, даналық және байсалдылықтың белгісі	Күнделікті және салтанатты киімдерде қолданылған. Қара түс халықтық мәдениетте өмірдің сынақтары мен даналықтың символы ретінде қабылданған; байсалдылық пен салмақтылықты көрсетеді.

Әрбір түстің адамның психикасы мен эмоцияларына әсері ерекше, бұл әсерлер нейropsychологияда да кеңінен зерттелген. Қазақ халқы ұлттық киімде қолданылатын түстердің терең психологиялық әсерін ертеден білген және оны күнделікті өмірде пайдаланған. Мысалы, қызыл түс — қанның, өмірлік қуаттың және батылдықтың символы ретінде адамның белсенділігін арттырып, сенімділікті нығайтатын күшке ие. Бұл түс адамның көңіл-күйін көтеріп, оптимизм мен ішкі күшті оятқан [3]. Көк түс — аспанның, тұрақтылықтың символы ретінде психологиялық тыныштықты, ішкі үйлесімділік пен рухани терендікті бейнелеген. Көк түс әсіресе көшпелі өмірдің табиғатқа жақын болуына байланысты кеңінен қолданылған, бұл адамның жан тыныштығына әсер еткен. Жасыл түс табиғаттың жаңаруы мен өсудің белгісі ретінде адамдарға тыныштандыратын және сергітетін әсер берген. Ақ түс тазалықты, адалдықты бейнелеп, киелілік пен рухани тазалықты сезіндіру арқылы ішкі ар-ожданның тазалығын көрсеткен. Қара түс байсалдылық пен өмірдің сынақтарын бейнелеп, сабырлық пен даналықты, ауыртпалықты еңсеру сезімін оятқан.

Қазақ ұлттық киіміндегі түс таңдауы адамның әлеуметтік мәртебесін, жас ерекшелігін және жынысын көрсетіп, оның қоғамдағы орны мен жеке даралығын білдірген. Мәселен, қызыл түс жас қыздар мен келіншектердің киімдерінде қолданылып, олардың жастығын, қуаты мен отбасына деген адалдығын білдірсе, көк түс көбінесе ер адамдардың киімінде кездесіп, олардың даналығы мен байсалдылығын бейнелеген. Жасыл түс — жас ұрпақ пен

жаңаруды бейнелеп, өсіп келе жатқан ұрпақтың символы ретінде қабылданған. Қара және ақ түстер — үлкендердің, ақсақалдардың өмірлік тәжірибесі мен даналығын көрсеткен [4]. Осылайша, қазақ киіміндегі түстер тек сәндік қана емес, адамның қоғамдағы орны мен ішкі жан дүниесін бейнелейтін психологиялық құрал ретінде маңызды рөл атқарған.

Сурет 1- Түс символикасы және дәстүрлі рәсімдер

Қазақ халқының дәстүрлі рәсімдерінде түстердің мәні ерекше болған. Мәселен, қызыл түс қорғау және қуат символы ретінде жаңа түскен келіннің киімінде кездескен, ол жас жұбайлардың өміріне бақыт пен береке әкелу үшін қолданылған. Ақ түс рухани тазалықтың және ар-ұяттың белгісі ретінде діни мерекелерде және неке тойында жиі кездесіп, киелілікті білдірген. Жасыл түс Наурыз мейрамында табиғаттың жаңғыруын, молшылық пен құт-берекені бейнелеген. Осылайша, әрбір түс белгілі бір салт-жоралғылар мен мерекелерде арнайы рөл атқарған, бұл халықтың мәдениетінде түстердің психологиялық және символдық маңызын тереңдеткен.

Заманауи интерпретациялар және адаптациялар: Қазақ киіміндегі дәстүрлі түстер бүгінгі сән әлемінде жаңғыртылып, ұлттық нақышта қайта қолданыла бастады. Қазақ дизайнерлері ұлттық киімдерде қолданылған түстердің символикасын сақтай отырып, заманауи стильде киімдер, зергерлік бұйымдар мен аксессуарларда бейнелейді. Мысалы, қазақстандық дизайнер Айгүл Құспанова ұлттық элементтерді заманауи киім үлгілеріне бейімдеп, ұлттық стильдің жаңаша интерпретациясын жасады. Бұл ұлттық ерекшеліктерді сақтай отырып, сән әлемінде ұлттық реңкті айшықтаудың көрінісі болды.

Қазіргі қазақстандық дизайнерлер түстердің психологиялық мәніне ерекше мән беріп, ұлттық нақыштағы киімдерді адамның өзін-өзі тану және жеке даралығын көрсету құралы ретінде қолдануда. Мысалы, қызыл, көк және жасыл түстер қазіргі заманда ұлттық нақыштағы стильдерді ерекше етіп көрсету үшін пайдаланылуда, бұл киімдерді кию арқылы адам өзін ерекше сезініп, ұлттық мәдениетке жақын сезінеді. Қазақ ұлттық киіміндегі түстер тек сәндік қана емес, сонымен қатар адамның ішкі әлемін, ұлттық бірегейлікті сезінуге ықпал етеді.

Батыс сән мәдениетінің әсерінен қазақ киімінде жаңа түстер мен реңктер пайда болды, бұл ұлттық стильдегі киімдерді заманауи талғамға сай етіп көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, нейтралды сұр немесе пастель түстері қазақ киіміне бейімделіп, батыс элементтерін ұлттық стильмен үйлестіруге көмектеседі. Батыс мәдениетінің ықпалымен қазақ киімі жаңа реңктер мен стильдерге ие болуда, бұл ұлттық мәдениет пен қазіргі сәннің үйлесімділігін көрсетеді.

Қазақ ұлттық киіміндегі түстердің символикасы қазақ халқының мәдениеті мен психологиясында маңызды рөл атқаратыны анықталды. Зерттеу барысында түстердің тек сәндік элемент емес, сонымен қатар тұлғаның ішкі дүниесін, әлеуметтік мәртебесін және рухани мәнін бейнелейтін құрал екендігі анықталды. Қызыл, көк, жасыл, ақ және қара сияқты негізгі түстердің әрқайсысы қазақ халқының дәстүрлі түсініктерінде ерекше рөл атқарып, белгілі бір әлеуметтік және психологиялық мағыналарға ие болды. Бұл түстердің психологиялық әсері арқылы адамның өзін-өзі тану, рухани байлық пен бірегейлік сезімдері айқындалады.

Қазіргі сән әлемінде бұл түстердің символикалық мәні сақталып, заманауи киімдерге үйлестіріле бейімделіп келеді. Қазақ мәдениетіндегі түстердің қазіргі заманғы интерпретациясы ұлттық болмысты сақтап, оны жаңғыртуды көздейді. Бұл ұлттық бірегейлікті күшейтуге және мәдениетті кейінгі ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді.

Қазақ ұлттық киіміндегі түстердің жас ұрпақтың өзіндік болмысын қалыптастырудағы рөлін тереңірек зерттеу маңызды. Жастар арасында ұлттық түстердің мағынасын қалай қабылдайтынын, оның ұлттық бірегейлік пен мәдениетке деген көзқарасты қалыптастырудағы әсерін зерттеуге болады. Сонымен қатар, түстердің қазақ мәдениетінің басқа да элементтерінде (мысалы, архитектура, сәндік-қолданбалы өнер) символикалық мәнін зерттеу қазақ мәдениетін толыққанды түсінуге ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Тыныбекова, А. К. Казахская национальная одежда в современном искусстве и дизайне. – Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2019. – 128 с.
- 2 Сәрсенова, Л. Ш. Цветовая символика в казахском этническом костюме. – Астана: Фолиант, 2020. – 152 с.
- 3 Қуаныш, Ж. А. Казахский национальный стиль в моде XXI века. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2021. – 176 с.
- 4 Әбдібекова, Г. Т. Цвет и его значение в казахской культуре. – Алматы: Мәдени мұра, 2022. – 134 с.

ӨОЖ 37.036.5

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ КИІМІНІҢ ДИЗАЙНЫНДАҒЫ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мұхтар А.А., Мәлік М.М.

*М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент,
Қазақстан.*

aigerimmuxtar@inbox.ru , malik-marzhan@mail.ru

Аннотация

Киімдегі этникалық стиль қазіргі заманғы адамның гардеробында ұлттық костюмнің типтік ерекшеліктерін жаңғырту қабілетін сақтап қалды. Киімдегі этникалық стиль көптеген әйелдерді өзіндік ерекшелігімен және экзотизмімен, соның ішінде әртүрлі вариациялармен тартады. Этникалық стильде киім жиынтығы белгілі бір халықтың ұлттық киімінің тиісті ерекшеліктерін бейнелейді. Этникалық стиль әр алуан болуы мүмкін. Шын мәнінде, этникалық стильдің бағыттары әр алуан мәдениеттер сияқты. Сондықтан бірегей және жеке бейнені жасау үшін нақты бағыттарды ғана емес, сонымен қатар оның жеке элементтерін де пайдалануға болады.

Кілттік сөздер: қазақ халық костюмі, этникалық стиль, ұлттық киім, сыртқы киім, бас киім, кесте тігу, инкрустация, зергерлік бұйымдар.

Қазақ халқының рухани және материалдық мәдениетінің дәстүрлері отандық киім дизайнерлерінің шығармашылық ізденістерінің бағытын анықтайтын негізгі фактор болып табылады. Ата - бабалар мұрасына үндеу 19 ғасырдың басындағы бүкіл қазақстандық өнер үшін маңызды болып табылады. Қазақтың сәндік-қолданбалы өнерінің бай дәстүрлері неғұрлым толық орындалған ұлттық костюм халықтың эстетикалық бейнелерінің білдірушісі болып, рухани және тарихи тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа беруді қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта отандық сәнгерлер дәстүрлі мәдениеттің сипаттамаларын заманауи сәннің өзекті ерекшеліктерімен үйлестіретін ерекше стильді іздейді. Біздің ойымызша, дәстүрлі және заманауи идеялардан алынған ерекше стильдің синтезі ұлттың өзін-өзі бағалауын дамытуға, оның рухани бірлігін нығайтуға ықпал етуі керек. Бұл қазіргі заманғы әлемдік дизайнның негізгі тұжырымдамаларына сәйкестік проблемасымен, дәстүрлі рухани және эстетикалық негіздермен көркем образды қалыптастыру арқылы идеологиялық көзқарастарды білдіру проблемасымен тікелей байланысты [1].

Заманауи қазақ костюмін жасау кезінде оның қандай функциялары басым болуы керектігін ескеру қажет. Дизайн шешімі, материалдарды таңдау және костюм бейнесі осыған байланысты. Затты жобалаудың бұл тәсілі «функционалды тәсіл» ретінде анықталды-олар затты емес, оның тұтынушыға тигізетін пайдасын жобалайды. Дизайндың функционалды принципі заттың жұмыс істеу процесін алдын-ала зерттеуді, тұтастай алғанда жүйенің идеалды жұмыс істеу моделін жасауды және нәтижесінде адамның әртүрлі және өзгертін қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін түбегейлі жаңа функциялары бар объектіні құруды қамтиды. Дәстүрлі қазақ костюмі ежелден этнографиялық ғылымды зерттеу объектісі болып келген. Өткеннің материалдық мәдениетінің бірегей көрінісі-жазы ыстық, жел соғатын, қысы аязды, күндізгі температураның үлкен өзгерістері бар далада өмір сүру жағдайларының әсерінен жасалған қазақ халық костюмі. Ол адамдардың эстетикалық мұраттарын, олардың өмір салтын, әлеуметтік баламаларын көрсетеді. Ол өзінің ерекше ерекшелігімен ерекшеленеді және халықтың этникалық ерекшелігін сақтау мен нығайтуда белгілі бір рөл атқарды [2].

Қазақ халық костюмі құрамы жағынан қарапайым, орынды, атқа мінуге ыңғайлы, өйткені бұрын жылқысыз жасау мүмкін емес еді, денені суықтан, ыстықтан, қатты желден қорғауға бейімделген, жүнді әрлеу, кесте тігу, инкрустация, зергерлік бұйымдардың барлық түрлерін кеңінен қолданудың арқасында талғампаздығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, соңғысы сұлулыққа деген құштарлықтан ғана туындамауы мүмкін екенін ескеру керек, өйткені дала жағдайында өз отарларымен, бүкіл отбасымен, жайылымдық жерлерді іздейтін киіз үйімен үнемі жүретін адамдар үшін көп уақыт болмады. Киімді кестемен алтын жолақтармен байыту кейінірек пайда болуы мүмкін, осылайша олар адамның қоғамдағы орнын, оның дала халқының белгілі бір әлеуметтік тобына жататындығын анықтай алады. Ол болашақта қалыптасқан дәстүрлердің арқасында өмір сүре алады, эстетикалық мұраттар мен адамдардың Сұлулық пен үйлесімділік туралы идеяларына сәйкес дамып, жетілдіріледі. Қазақ халық костюмінің барлық дерлік элементтері барлық жерде бірдей, республиканың барлық өңірлерінде кесуде, материалды таңдауда, жекелеген киімдерді тағайындауда ерекше айырмашылық жоқ. Бас киімдердегі, белбеулердегі, әшекейлердегі, күнделікті және мерекелік киімдердің белгілі бір ерекше стильдеріндегі кейбір айырмашылықтар қазақ халқының белгілі бір топтарын қалыптастырудың жалпы тарихи процесіне байланысты екені анық. Және олар кейбір аймақтарда дәстүрлі киімнің архаикалық формалары сәл ұзағырақ сақталуы мүмкін, ал басқаларында олар жаңаларына ауыстырылған болуы мүмкін деп түсіндіріледі.

Сыртқы киімнің бұралмалы сипаты, оны сол жаққа орау, тарылту, қауырсындармен безендірілген бас киімдердің болуы, әйелдер көйлектерін руфльдермен байыту қазақ халық костюмін ерекше етеді. Онда қазақ халқын қалыптастырған этникалық құрамдас бөліктер,

оның бұрынғы өндіргіш күштерінің деңгейі, дала халқының кәсіптерінің сипаты, Сарыарқа кеңістігінің қатал климаттық жағдайлары, қазақтың ұсақ фермері және сайып келгенде, тарихи дәстүрлер, көршілерден қарыз алу элементтері көрсетілген. Айырқалпақ, мұрақ, сәукеленің бас киімдері ежелгі сақтардың қазақтардың ата-бабаларының бас киімдеріне ұқсайды. Ақ мақта немесе жібек матаның квадратынан жасалған джаулик әйелінің бас киімі ежелгі түріктерден мұраға қалған, бұл дәуірдің тас мүсіндеріндегі суреттерден көрінеді, ал белдемше тербелетін юбка түрі ғұндар заманынан бастау алады. Сол жақтан орау тәсілі, бетке арналған кимешек кесіндісінің шеттерінде түрлі-түсті тігістер мен кестелердің орналасуы, халатты лурекс жолақтарымен жиектеу, етектің жағаның және блузкалардың жеңдерінің шеттері белгісіздерден "қорғау" үшін өрілген және қиялдағы күштер, балалар, қыздардың бас киімдерін безендіру, ал кейбір жағдайларда үкі қауырсындары бар саяхатшы әншілер, қасиетті құс ретінде, зұлым көзден, аурудан қорғаушы ретінде қарастырылып, түркі-қыпшақ этникалық қабатына жатады. Табиғи түстермен боялған қой терісінен жасалған ендіріме—сыналары бар қой терісін, киізден жасалған шұлық-айналма жолымен биік өкшелі етік — саптаманы кию қазақтардың бұрынғы — жылжымалы мал шаруашылығымен айналысу сипатымен, сондай-ақ климаттық жағдайлармен байланысты. Белінде ұсталған еркек бешметтің, Күліш қойлектің әйелдік жалындаған көйлегінің, жаз кейлектің әйелдер кең көйлегінің кесінділерінде-қамытта қалың құрастырмалары бар және жағасы салбырап тұрған орыс, татар, Орта Азия киімдерінің, яғни көрші-қазақтардың әсерін байқау қиын емес. Сондай - ақ, киім мамандығына, дәрежесіне қарай әлеуметтік мәртебесі бойынша бөлінді, мысалы, байлар, сұлтан, бақсылар, ақындар (былғары шалбар, бархат, жібек жейделер), шопандар, аңшылар (шапан, кебенектер), балуандар, батырлар (каттама) киімдері. Бақсылар мен ақындардың киімдері өзіндік ерекшелігі мен сұлулығымен ерекшеленді. Олардың киімдеріне арналған маталар арнайы таңдалған. Шайқастар мен жорықтар кезінде жастар ең жақсы киімдерді киді [3].

Киім тігу кезінде адамның жасы ескерілді. Егде жастағы адамға арналған киім аз өрнектермен кең кесіндімен тігілген. Ұлдар мен қыздарға арналған киім сәнді түрде тігілген.

Қазақ киімдерінің көптеген түрлері бар, кейде киімдер жүздерге жататындығына байланысты: үлкен, орта, кіші тектер деп аталды. Мысалы, бас киімдер: арғын тымақ, найман тымақ, қыпшақ тымақ, адай бөрік және т.б. кейде бұл тайпаның географиялық жағдайына байланысты болды: Жетісу үлгілері, Арқа үлгілері. Киім сонымен қатар ені, оны безендіру тәсілі бойынша ерекшеленді.

Қазақтар көшпелілер кезінде қозғалу кезінде қолайсыздықтар туғызбайтындай киім тігетін. Заттар берік, ыңғайлы, практикалық және әдемі болды. Жеңді кеңейту үшін кірістірулер жасалды, бүйірінде етекте кеңейту үшін кесу жасалды. Қазақ әйелдері тек тігіп қана қоймай, киімдерін өрнектермен безендірді. Әйелдер кесте тігіп, өрім тігіп, өрнектер қиып, шілтер тігіп, алтын жіптермен аяқтап, былғарыдан жасалған бұйымдар жасады. Загряжский қазақ әйелдерін үй еңбегімен ерте таныстыру туралы былай деп жазды: "5 жасында қыз отын жинайды, су алып жүреді, 8-9 жасында ол кесте тігеді, киім тігеді, қоржын, иірілген жіп иіреді, жібекпен кестелейді" [4].

Көшпелі халықтардың сәндік-қолданбалы өнерінің басты және ең тұрақты элементі, өздеріңіз білетіндей, ою-өрнек болып табылады. Ою-өрнек-бұл халықтың көркемдік жадының бір түрі. Ою-өрнек-көптеген елдер мен халықтардың көркем шығармашылығын қамтитын өте күрделі және алуан түрлі құбылыс. Бұл әлемдік көркем мәдениеттің ерекше жарқын және ерекше парағы. Әр түрлі сәндік мотивтердің мұндай үйлесімі әлемнің құрылымы, болмыстың мәні туралы халықтық идеялардың поэтикасын бейнелейтін композицияның біртұтас семантикалық тұтастығын жасайды.

Исламның тірі заттарды бейнелеуге тыйым салуы ғасырлар бойы адамдардың шығармашылық күштерін тежеп, объектілерді бейнелеуде конвенция мен схемаға әкелді. Бірақ сәндік өнердің шектеулі мүмкіндіктерімен де, қолөнершілер әр уақытта белгілі бір үлгінің жеке нұсқаларын жасап, оларды Өнімнің материалы мен формасына бейімдеді. Олардың ішіндегі ең дарындылары өздерінің ою-өрнек жүйесін жасады. Қазақ ою - өрнегі

терең реалистік: онда айналадағы шындықтың, халықтың тұрмысы мен күнделікті өмірінің бейнелері стилистикалық түрде бейнеленген. Ою-өрнектің мазмұны (мотиві) өте алуан түрлі. Онда сіз табиғаттың (жануарлар, өсімдіктер) көрінісін, халық ертегілері мен аңыздарының үлгілерін көре аласыз. Кейде көптеген ұрпақтардың шығармашылық ойымен өзгерген сиқырлы ғұрыптық белгілермен байланысты дүниенің объектілері мен құбылыстары қазақ ою-өрнегінің өзіндік жүйесін құрудың прототиптері болғаны сөзсіз. Ою-өрнек өнерінде шындық оның тұтас көрінісінің бейнесі ретінде әрекет етеді. Ою-өрнектің табиғатын анықтау, оның нақты тілін ашу маңызды.

Ғалымдардың пікірінше, ою-өрнек қоршаған әлемді танудың әмбебап кілті болып табылады, онда шифрланған ақпарат бар. Сыртқы сұлулық ішкі сенсорлық мазмұнмен бірге болған кезде ғана құнды болады. Көркемдік форманы, бейнені, көркемдік аспаптарды және ұлттық ою-өрнектің мазмұнын толық түсінген жағдайда ғана ол мағынаға толы болады. Кейбір қазақ өрнектері қола дәуірінің қыш ыдыстарына тарақ мөртабандарымен салынған андронов ою-өрнегіне ұқсас [5].

Қазақтың киіз кілемдері тек өндіріс технологиясы бойынша ғана емес, ою-өрнегі бойынша да назырық (Алтай, ерте көшпенділер дәуірі) қорғандарынан табылған киізден жасалған бұйымдарға өте ұқсас. Отырарды қазу кезінде археологтар тапқан соңғы орта ғасырлардағы Керамикалық бұйымдардың түбінен көптеген қазақ тайпаларының рулық белгілері табылды. Ою-өрнек, белгілер сияқты-таңбалар, белгілер-таңбалар бізге ежелгі дәуірден келді. Мүмкін, бұл уақыттың байланысын, өнер мен қолөнердің дамуындағы сабақтастықты көрсетеді. Қазақ ою-өрнегінің негізін белгілер-рәміздер, өрнектелген мотивтер құрайды, олардың даму көзі сұлулық пен үйлесімділік туралы идеяларына сәйкес халық қолөнершілерінің көптеген ұрпақтарының шығармашылық ойы мен қиялымен өзгерген қоршаған әлемнің құбылыстары мен заттары болды. Ою-өрнек өнері әрқашан қоршаған ортаны көркемдік тұрғыдан түсінудің бір түрі болды (тұрмыстық заттарды, ұлттық киімдерді безендіру ою-өрнектердің көмегімен жүзеге асырылды). Сондықтан ою-өрнек өнерін меңгеру кез-келген шебер үшін міндетті шарт болды. Өткен ғасырлардағы қазақтардың сәндік-қолданбалы өнеріндегі шеберлік деңгейі ою-өрнектердің әсемдік дәрежесі бойынша бағаланды. Ою-бұл өсімдіктер мен жануарлар әлемінің ритакты ауыспалы элементтерінен, сондай-ақ геометриялық фигуралардан тұратын өрнек [6].

Әдебиеттер тізімі

1. Қ.Болатбаев, Е.Қосбармақов, А.Еркебай. «Өнер» Алматы «Мектеп» 2006, 37 б.
2. Сухарева О.А. История среднеазиатского костюма. – М.: Наука, 2002. – 138.
3. Козыбаев М.К., Аргынбаев Х.А. Историко-этнографическое исследование. – Алматы.: Казахстан, 2005. – 325 с.
4. Пармон Ф.М. Народный костюм: истоки дизайна. – М.: ООО Паладин Д.С., 2005. – 200 с.
5. Сухарева О.А. Костюм народов Средней Азии. Историкоэтнографические очерки. – М.: Наука, 2009. – 239 с.
6. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата.: Онер, 2006. – Т.1. – 56 с.

ҚАЗАҚТЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сайнатов Б.А., Құрымбай Ә.Т.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
baga_707@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада қазақтың бейнелеу өнерін оқытудың қазіргі кезеңдегі өзекті мәселелері жан-жақты қарастырылады. Бейнелеу өнері – ұлттық мәдениеттің, тарихи сананың және рухани құндылықтардың көрінісі ретінде білім беру жүйесінде ерекше орын алады. Зерттеуде ұлттық мазмұнды сақтай отырып, заманауи білім беру талаптарына сәйкестендіру, оқыту әдістемесін жетілдіру, цифрлық технологияларды енгізу, мұғалімдердің кәсіби даярлығын арттыру, материалдық-техникалық базаны нығайту мәселелері талданады. Сонымен қатар бейнелеу өнері арқылы эстетикалық тәрбие беру мен шығармашылық тұлға қалыптастырудың маңызы айқындалады. Мақалада аталған мәселелерді шешу жолдары ұсынылып, қазақ бейнелеу өнерін оқытудың даму перспективалары айқындалады.

Кілттік сөздер: қазақ бейнелеу өнері, көркем білім беру, ұлттық құндылық, эстетикалық тәрбие, өнер педагогикасы, оқыту әдістемесі, шығармашылық қабілет, цифрлық технология

Кіріспе

Қазақ халқының бейнелеу өнері – ғасырлар бойы қалыптасқан рухани-мәдени мұра. Ол халықтың дүниетанымын, эстетикалық талғамын, тарихи жадын, ұлттық болмысын бейнелейді. Дәстүрлі ою-өрнек, сәндік-қолданбалы өнер, зергерлік бұйымдар, киіз үй жабдықтары, ұлттық киім үлгілері – барлығы да бейнелеу өнерінің көрінісі болып табылады.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық өнерді сақтау мен дамыту, оны жас ұрпақ санасына сіңіру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің біріне айналды. Бейнелеу өнерін оқыту тек сурет салу дағдыларын қалыптастыру емес, ол – тұлғаның эстетикалық мәдениетін, шығармашылық ойлауын, ұлттық сана-сезімін дамыту құралы.

Алайда қазіргі білім беру жүйесінде қазақ бейнелеу өнерін оқытуда бірқатар өзекті мәселелер орын алып отыр. Олар мазмұндық, әдістемелік, ұйымдастырушылық және кадрлық сипатқа ие.

1. Қазақ бейнелеу өнерінің тарихи-мәдени негіздері

Қазақ бейнелеу өнерінің тамыры тереңде жатыр. Ежелгі сақ, ғұн дәуіріндегі аң стилі, түркі кезеңіндегі тас мүсіндер мен балбалдар, ортағасырлық сәулет өнері – ұлттық бейнелеу мәдениетінің бастау көздері.

XIX–XX ғасырларда кәсіби бейнелеу өнері қалыптаса бастады. Ә.Қастеев, А.Ғалымбаева, Қ.Телжанов, С.Мәмбеев, Н.Нұрмұхамедов сынды суретшілер қазақ кескіндемесінің дамуына зор үлес қосты. Олардың шығармаларында ұлттық болмыс, дала өмірі, тарихи тұлғалар бейнесі кеңінен көрініс тапты.

Осы тарихи-мәдени мұраны білім беру үдерісінде жүйелі түрде пайдалану – ұлттық сананы қалыптастырудың маңызды тетігі.

2. Ұлттық мазмұнды оқытудағы өзекті мәселелер

Қазіргі оқу бағдарламалары әлемдік білім стандарттарына негізделген. Бұл үдеріс оң нәтиже бергенімен, кей жағдайда ұлттық мазмұнның жеткіліксіз қамтылуына әкеледі.

Бейнелеу өнері сабақтарында қазақтың дәстүрлі ою-өрнектері, ұлттық композициялық шешімдер, халық шеберлерінің туындылары терең талданбайды. Көп жағдайда жалпы академиялық сурет салу тәсілдері басымдыққа ие болады.

Ұлттық мазмұнды күшейту үшін:

- оқу бағдарламаларына этномәдени компоненттерді енгізу;
- қазақ суретшілерінің шығармашылығын жүйелі оқыту;
- халықтық сәндік-қолданбалы өнер элементтерін практикалық жұмыстарда қолдану

қажет.

Бұл бағыт оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырады.

3. Оқыту әдістемесін жетілдіру мәселесі

Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі үнемі жаңарып отыруы тиіс. Қазіргі кезде кейбір мектептерде дәстүрлі түсіндіру және көшіру әдістері басым. Бұл оқушылардың шығармашылық еркіндігін шектейді.

Заманауи әдістерге мыналар жатады:

- жобалық оқыту;
- зерттеушілік әдіс;
- шығармашылық тапсырмалар;
- интеграциялық сабақтар (тарих, әдебиет, технология пәндерімен байланыс);
- цифрлық графика мен анимация элементтерін пайдалану.

Цифрлық технологиялар (графикалық планшеттер, 3D модельдеу, компьютерлік дизайн бағдарламалары) оқушылардың қызығушылығын арттырып, заманауи талаптарға сай білім беруге мүмкіндік береді.

4. Материалдық-техникалық база

Көркем білім беру сапасы материалдық базаға тікелей байланысты. Арнайы жабдықталған шеберханалар, мольберттер, кәсіби бояулар, сазбалшықпен жұмыс істеу құралдары, цифрлық құрылғылар жеткіліксіз болған жағдайда сапалы білім беру қиындайды.

Мектептерде көрме ұйымдастыру, шығармашылық байқаулар өткізу, музейлермен байланыс орнату да маңызды. Бұл оқушылардың өнерге деген ынтасын арттырады.

5. Мұғалімдердің кәсіби даярлығы

Бейнелеу өнері мұғалімі – әрі суретші, әрі педагог. Ол ұлттық өнерді терең меңгерген, әдістемелік жаңалықтарды игерген, шығармашылық тұлға болуы қажет.

Қазіргі таңда біліктілікті арттыру курстарының мазмұнын жаңарту, тәжірибе алмасу алаңдарын құру, жас мамандарды қолдау маңызды. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі оқушылардың шығармашылық деңгейіне тікелей әсер етеді.

6. Эстетикалық тәрбие және тұлға қалыптастыру

Бейнелеу өнері – эстетикалық тәрбие берудің қуатты құралы. Өнер арқылы бала сұлулықты сезінеді, табиғат пен қоғамға эстетикалық көзқарас қалыптастырады.

Қазіргі қоғамда техникалық және цифрлық бағыттарға басымдық беріліп, өнер пәндерінің сағат саны қысқаруы мүмкін. Алайда рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда өнердің орны ерекше.

Өнермен сусындаған ұрпақ – шығармашыл, мәдениетті, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін тұлға болып қалыптасады.

Қорытынды

Қазақтың бейнелеу өнерін оқыту – ұлттық мәдениетті сақтаудың, дамытудың және оны болашақ ұрпаққа жеткізудің маңызды құралы. Қазіргі кезеңде ұлттық мазмұнды күшейту, заманауи технологияларды енгізу, әдістемені жаңарту, материалдық базаны жақсарту және мұғалімдердің кәсіби даярлығын арттыру өзекті болып отыр.

Жүйелі әрі мақсатты жұмыс жүргізілген жағдайда қазақ бейнелеу өнерін оқыту сапасы артып, жас ұрпақтың шығармашылық және рухани дамуына кең мүмкіндік ашылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007.
- 2 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана.
- 3 Ерғалиева Р.А. *Қазақ бейнелеу өнерінің тарихы*. – Алматы: Өнер, 2012.
- 4 Тәңірбергенов А. *Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі*. – Алматы: Мектеп, 2015.
- 5 Қожахметова К.Ж. *Этнопедагогика негіздері*. – Алматы: Ғылым, 2010.
- 6 Жарықбаев Қ., Қалиев С. *Қазақ тәлім-тәрбиесі*. – Алматы: Санат, 1995.

УДК 7.017.36:391.6

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЛИЯНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ НА МОДУ

Төреханова Г.С., Джакипбекова М. Ж.

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
tax.qym@mail.ru

Аннотация

В статье рассматриваются современные тенденции и перспективы влияния национальных традиций на развитие моды. Анализируются теоретические основы национальных традиций, исторический аспект их использования, современные формы интерпретации этнических мотивов, роль цифровых технологий и перспективы устойчивого развития. Особое внимание уделяется казахскому национальному костюму как источнику художественного вдохновения и культурной идентичности. Рассматривается интеграция традиционных элементов в современные дизайнерские коллекции, синтез исторического наследия и инновационных технологий, а также формирование национальной модной идентичности в условиях глобализации. Статья подчеркивает значимость национальных традиций как ресурса для креативного развития, устойчивого производства и продвижения национальных брендов на международной арене.

Ключевые слова: *национальные традиции, этнодизайн, казахский костюм, современная мода, культурная идентичность, цифровые технологии, устойчивое развитие*

В условиях глобализации современная мода всё чаще становится пространством взаимодействия универсальных тенденций и локальных культурных традиций. Усиление стандартизации модных форм и образов на мировом уровне актуализирует обращение к национальным традициям как источнику художественной самобытности, культурной идентичности и преемственности исторического опыта. Национальные элементы традиционного костюма, орнаментальные мотивы и символика рассматриваются сегодня не только как культурное наследие, но и как важный ресурс развития современного дизайна одежды [1,2].

Актуальность исследования обусловлена возрастающим интересом к традиционным формам материальной культуры в контексте формирования национальной моды и устойчивого развития дизайна. В условиях многонационального культурного пространства Казахстана традиционный костюм и декоративно-прикладное искусство выступают значимыми факторами сохранения этнокультурной идентичности и формирования оригинального художественного языка современной моды [3,7]. Современные дизайнеры всё

активнее используют элементы национального костюма, орнаментику и символику цвета, адаптируя их к требованиям индустрии моды [4].

Проблематика влияния национальных традиций на развитие моды нашла отражение в трудах казахстанских исследователей. Фундаментальные основы изучения традиционной культуры и художественного наследия казахского народа были заложены в работах А.Х.Маргулана, К.М.Байпакова и С.А.Ажигали, посвящённых вопросам материальной культуры, декоративно-прикладного искусства и традиционного костюма [1,2,3]. Вопросы этнодизайна и художественной интерпретации национальных мотивов в современной моде рассматриваются в исследованиях Г. Т. Бекеновой, С. К. Аманжоловой, А. Ж. Толеубаевой, где анализируются процессы трансформации традиционных форм в современном дизайнерском контексте [4,5,6]. Современные тенденции развития национальной моды в условиях глобализации также отражены в научных публикациях, посвящённых актуальным проблемам интеграции культурного наследия в индустрию моды [8].

Целью данного исследования является анализ современных тенденций и перспектив влияния национальных традиций на моду в условиях глобализации. Для достижения поставленной цели предполагается решение следующих задач: рассмотреть теоретические основы взаимодействия моды и национальных традиций; проанализировать особенности использования элементов казахского традиционного костюма в современной моде; выявить роль национальных мотивов в формировании национальной дизайнерской идентичности; определить перспективные направления развития моды с опорой на культурное наследие Казахстана.

Понятие национальной традиции в контексте культуры и моды трактуется как совокупность устойчивых культурных практик, художественных символов и ремесленных техник, которые передаются из поколения в поколение и отражают этническую идентичность конкретного народа [1]. В моде национальная традиция проявляется через использование характерных материалов, силуэтов, цветовой палитры, орнамента и декоративных элементов, что позволяет создать узнаваемый художественный образ и выразить культурное своеобразие [2].

Этническое наследие играет ключевую роль в формировании художественного образа одежды, выступая источником эстетических идей и функциональных решений. Оно включает в себя не только декоративные и конструктивные особенности традиционного костюма, но и символические значения, связанные с историей, социальными нормами и духовными практиками [3,5]. Так, в казахской культуре национальные мотивы орнамента и формы одежды отражают философию народа, социальные роли и природные символы, что делает их ценным ресурсом для современной модной интерпретации [7].

Современные исследователи подчеркивают, что интеграция национальных традиций в современный дизайн одежды позволяет сохранять культурное наследие и одновременно создавать инновационные художественные образы. Например, С. К. Аманжолова отмечает, что этнические элементы выступают как «визуальный код», формирующий уникальность дизайнерских коллекций и укрепляющий национальную идентичность в условиях глобализации [5]. Аналогичное мнение высказывают зарубежные исследователи, такие как Дж. Энтвистл и Р. Барт, которые рассматривают моду как систему знаков и культурных символов, где национальные мотивы выполняют функцию передачи культурного смысла.

Таким образом, теоретические основы национальных традиций в моде формируют концептуальное поле для изучения их роли в современном дизайне, подчеркивая значимость этнического наследия как ресурса художественного поиска и инновационных дизайнерских решений.

Исторический анализ показывает, что элементы национальных традиций с древних времён оказывали заметное влияние на формирование художественных и конструктивных решений в одежде. Традиционный костюм казахов, как и других народов, формировался под влиянием климата, образа жизни, социальной структуры и религиозных представлений, что определяло выбор материалов, силуэтов и декоративных элементов [2].

В мировой моде за последние столетия также прослеживается интерес к национальным мотивам, который проявлялся через адаптацию этнических орнаментов, тканей и форм в европейских и азиатских коллекциях. Например, в XIX–XX веках дизайнеры черпали вдохновение из восточных и народных костюмов для создания эксклюзивных моделей, одновременно подчеркивая культурную самобытность и художественную выразительность одежды.

В казахстанской моде элементы национальной одежды, такие как богатая орнаментация, декоративная вышивка, характерные силуэты и головные уборы, многократно переосмыслились на протяжении истории. Исследования С. А. Ажигали и К. М. Байпакова показывают, что традиционный костюм был не только утилитарным предметом, но и носителем социальных символов, ритуальных функций и художественной выразительности [2,3]. В современной практике дизайнеры интегрируют исторические элементы в современные коллекции, создавая мост между национальной идентичностью и современными модными тенденциями [5].

Таким образом, исторический аспект влияния национальных традиций на моду демонстрирует, что этническое наследие не утратило своей значимости и сегодня является важным ресурсом для дизайнеров, стремящихся создавать оригинальные и культурно насыщенные художественные образы. Системное изучение исторических моделей костюма позволяет выявлять закономерности трансформации традиционных мотивов и их адаптации в современном контексте, что открывает перспективы для дальнейшего развития национальной моды.

Современная мода активно использует элементы национальных традиций как средство создания уникального художественного образа и формирования культурной идентичности. В дизайнерских коллекциях XXI века наблюдается тенденция синтеза традиционного и инновационного: дизайнеры адаптируют исторические силуэты, орнаменты и декоративные техники к современным материалам, конструкциям и технологическим возможностям [1].

Особое внимание уделяется орнаменту и декоративным мотивам. В казахстанской моде дизайнеры используют традиционные узоры, такие как тюльпан, жезки и солнечные символы, в сочетании с современными тканями и кроем, что позволяет сохранять национальную специфику и создавать актуальные коллекции для глобального рынка [2,5]. Такой подход, по мнению С. К. Аманжоловой, способствует визуализации национальной идентичности и формированию «визуального кода», который делает одежду узнаваемой и уникальной [5].

Другим важным направлением является инновационная переработка силуэтов и конструктивных элементов традиционного костюма. Современные дизайнеры интегрируют элементы казахского халата, камзола, шапана или головного убора в современные формы пальто, платьев, жакетов и аксессуаров, создавая гармоничный баланс между этническим наследием и модными тенденциями [6]. Это не только поддерживает преемственность культурного наследия, но и формирует новые эстетические ценности в одежде.

Тенденции устойчивой и этичной моды также способствуют возрождению национальных традиций. Использование натуральных тканей, ручной вышивки и традиционных техник обработки материалов становится способом не только сохранить экологию, но и подчеркнуть уникальность национального костюма [8]. В целом, современная практика демонстрирует, что национальные традиции становятся ресурсом креативности и инноваций, создавая новые направления в моде и укрепляя культурную идентичность Казахстана на международной арене.

Современные цифровые технологии оказывают существенное влияние на процесс интерпретации и адаптации национальных традиций в моде. Использование программ для 3D-моделирования, CAD-систем, виртуальной и дополненной реальности позволяет дизайнерам создавать инновационные коллекции, сохраняя при этом этническую идентичность и уникальность традиционных форм.

Одним из ключевых направлений является цифровая переработка орнамента и декоративных мотивов. Традиционные казахские узоры и вышивка могут быть оцифрованы, адаптированы к современным тканям и применены в принтах, 3D-аппликациях и лазерной обработке материала. Это не только сохраняет эстетические и символические особенности национального костюма, но и позволяет расширить возможности для массового производства и экспорта национальных мотивов [2,6].

Цифровые технологии также создают новые формы виртуальной презентации моды. Виртуальные показы, цифровые коллекции и интерактивные платформы дают возможность демонстрировать национальные мотивы широкой аудитории без потери культурной специфики. По мнению А. Ж. Толеубаевой, интеграция цифровых инструментов в процесс проектирования позволяет создавать гибридные образы, объединяющие традиционное наследие и современные дизайнерские практики [6].

Кроме того, использование искусственного интеллекта (ИИ) в дизайне одежды открывает перспективы для анализа больших массивов визуальных данных о национальных костюмах и автоматического генератора креативных решений на их основе. Такой подход обеспечивает сохранение исторической точности форм и символики, одновременно стимулируя инновации в создании современных коллекций [5].

Таким образом, цифровые технологии выступают не только инструментом визуализации и производства, но и важным средством трансформации национальных традиций, позволяя сохранять культурное наследие, адаптировать его к современным требованиям моды и расширять возможности креативного поиска.

В современной модной индустрии национальные традиции становятся важным инструментом формирования культурной и дизайнерской идентичности, а также фактором продвижения устойчивого развития. Использование элементов традиционного костюма, орнаментов и ремесленных техник способствует сохранению национального наследия и поддержке локальных ремесленных производств [2].

Одной из ключевых тенденций является этическая и экологичная мода, в которой применяются натуральные ткани, ручная вышивка и традиционные методы обработки материалов. Такие подходы обеспечивают не только сохранение художественных и функциональных особенностей национального костюма, но и минимизацию негативного воздействия на окружающую среду [5,7]. В контексте Казахстана это проявляется в использовании шелка, шерсти и хлопка, а также в возрождении национальных техник ткачества и вышивки, которые интегрируются в современные дизайнерские коллекции [6].

Национальная идентичность в моде также выражается через визуальные и символические коды, которые формируют узнаваемость брендов и коллекций. По мнению С. К. Аманжоловой, этнические мотивы выступают не только как декоративные элементы, но и как носители культурного смысла, способствующие формированию целостного художественного образа одежды [5]. Аналогичные выводы подтверждают исследования А. Ж. Толеубаевой, подчеркивающие значимость исторических форм и традиционных элементов для создания современного дизайнерского продукта, который сохраняет связь с национальной культурой [6].

Таким образом, интеграция национальных традиций в современную моду обеспечивает не только сохранение культурного наследия, но и развитие устойчивых и этических дизайнерских практик. Это создаёт перспективы для формирования уникальной национальной модной идентичности Казахстана в глобальном контексте, где этнические мотивы становятся ресурсом инновационного художественного поиска и креативного развития.

Современные тенденции моды показывают, что национальные традиции становятся не только источником художественного вдохновения, но и инструментом формирования конкурентоспособного национального дизайна на международной арене. Интеграция этнических мотивов в современные коллекции способствует укреплению культурной

идентичности, созданию уникальных брендов и расширению возможностей для креативного развития.

Перспективы развития моды с опорой на национальные традиции связаны с несколькими ключевыми направлениями:

Синтез традиционного и современного. Использование исторических силуэтов, орнаментов и символики в современных конструкциях одежды позволяет создавать уникальные художественные образы, актуальные для глобального рынка [4].

Применение 3D-моделирования, искусственного интеллекта и виртуальных платформ открывает новые возможности для сохранения и трансформации национальных мотивов, повышая эффективность дизайнерского процесса и расширяя аудиторию [6].

Устойчивое и этическое производство. Использование натуральных тканей, ручной вышивки и традиционных ремесленных техник обеспечивает сохранение экологичности, а также поддерживает локальных производителей и мастеров [5,8].

Международная интеграция и продвижение брендов. Национальные мотивы могут стать отличительной чертой казахстанской моды на мировом рынке, формируя имидж страны как носителя богатого культурного наследия и оригинальной дизайнерской идентичности [2,8].

Таким образом, национальные традиции выступают стратегическим ресурсом для развития модной индустрии, открывая перспективы для гармоничного сочетания культурного наследия, инноваций и устойчивого развития в современном дизайне одежды.

Влияние национальных традиций на современную моду является важным фактором формирования художественного образа, культурной идентичности и устойчивого развития дизайна одежды. Исторический анализ показывает, что традиционный костюм, орнамент и декоративные элементы казахской культуры на протяжении веков служили не только утилитарной, но и символической и эстетической функцией, что делает их ценным ресурсом для современных дизайнеров.

Современные тенденции демонстрируют активное использование этнических мотивов в коллекциях, синтез традиционного и инновационного подходов, применение цифровых технологий и развитие этической моды. Национальные традиции становятся основой для создания уникальных художественных образов, которые сохраняют культурное наследие и одновременно адаптируются к современным мировым требованиям.

Перспективы развития национальной моды связаны с дальнейшей интеграцией культурного наследия в дизайнерский процесс, цифровизацией и продвижением национальных брендов на международной арене. В целом, изучение и внедрение национальных традиций в современную моду позволяет формировать оригинальные дизайнерские решения, укреплять национальную идентичность и создавать устойчивые, культурно значимые коллекции.

Список литературы

- 1 Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство, т. 3: Альбом /Алматы: Өнер. 1994.—248 с.
- 2 Байпаков К. М. Культура древнего и средневекового Казахстана. — Алматы: Дайк-Пресс, 2001. — 312 с.
- 3 Ажигали С. А. Традиционная культура казахов: проблемы сохранения и изучения. — Алматы: Қазақ университеті, 2010. — 280 с.
- 4 Бекенова Г. Т. Национальные традиции в современном дизайне одежды Казахстана // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Художественное образование». — 2018. — №2. — С. 45–50.
- 5 Аманжолова С. К. Этнодизайн как фактор формирования национальной идентичности в современной моде // Вестник КазГАСА. — 2019. — №1. — С. 112–118.

- 6 Толеубаева А.Ж. Художественная интерпретация элементов казахского традиционного костюма в дизайне современной одежды // Искусство и дизайн. — 2020. - №3. — С. 67-73.
- 7 Асанова А.Е.. "Народный орнамент как источник этногенеза" Мир науки, культуры, образования, № 4-1, 2011, С. 325-329.
- 8 Смагулова Ж. Б. Современные тенденции развития национальной моды в условиях глобализации // Материалы международной научно-практической конференции. — Алматы, 2021. — С. 134–139.

ӘОЖ 687.01:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ЗАМАНАУИ СӘН ҮЛГІСІН ЖОБАЛАУДЫҢ ӘДІСІ

Жақыпбекова М.Ж., Тұрдыбек А., Есенбаева К.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
maх.aym@mail.ru, kulya1961@mail.ru

Аннотация

Мақала қазақтың дәстүрлі киімі негізінде жасанды интеллектті пайдалану арқылы ұлттық заманауи сәнді жобалау әдісін өнертанушылық тұрғыдан пайымдауға арналған. Қазақтың дәстүрлі киімі халықтың дүниетанымдық, әлеуметтік және эстетикалық құндылықтарын бейнелейтін, біртұтас көркем-символдық феномен ретінде қарастырылады және заманауи киім дизайны үшін жоғары әлеуетке ие. Зерттеудің өзектілігі жаһандану мен визуалды мәдениеттің біріздену үдерістеріне байланысты, бұл ұлттық бірегейлікті сақтау мен жаңғырту қажеттілігін күшейтеді.

Жұмыста ұлттық заманауи сән дәстүрді тікелей көшіруге емес, оны интерпретациялауға негізделген көркемдік ой-толғам формасы ретінде талданады. Жасанды интеллекттің визуалды мұраны талдау, бейнелік шешімдердің сан алуан нұсқаларын генерациялау және көркемдік ізденісті кеңейту құралы ретіндегі рөліне ерекше назар аударылады. Жасанды интеллект авторлық ойлауды алмастырмайтыны, керісінше дәстүрлі формаларды заманауи көркемдік тұрғыда өзектендірудің құралы ретінде қызмет ететіні атап көрсетіледі. Қарастырылып отырған жобалау әдісі дәстүр, цифрлық технологиялар және дизайнердің авторлық ұстанымы арасындағы диалогқа негізделген.

Кілттік сөздер: *ұлттық заманауи сән, қазақтың дәстүрлі киімі, жасанды интеллект, киім дизайны, ұлттық бірегейлік, көркемдік интерпретация, жобалау әдісі.*

Қазақтың дәстүрлі костюмі - утилитарлық функция, эстетикалық идеал және халықтың дүниетанымын, әлеуметтік құрылымы мен рухани құндылықтарын бейнелейтін терең символизм біртұтас үйлесетін көркем мәдениеттің бірегей феномені. Дәстүрлі костюмнің қалыптасуы, сәндік элементтері, сәндік мотивтері, түстер палитрасы және қолданылатын материалдары ғасырлар бойы қалыптасып, мәдени жады мен ұлттық бірегейліктің маңызды тасымалдаушысы болып табылады. Өнертану контекстінде қазақ костюмі тарихи-этнографиялық объект ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы Киім дизайны үшін айтарлықтай әлеуеті бар көркем образдар мен пластикалық шешімдердің қайнар көзі ретінде қарастырылады [1].

Қазақстанның қазіргі сәніндегі ұлттық мұраға жүгінудің өзектілігі жаһандану және визуалды мәдениетті біріздендіру процестеріне байланысты, бұл көбінесе жергілікті

көркемдік ерекшеліктерін жоғалтуға әкеледі [1]. Бұл жағдайда Ұлттық заманауи сән жаңа эстетикалық және әлеуметтік-мәдени шындықтардағы дәстүрлі бейнелерді сақтауға және жаңартуға бағытталған саналы мәдени мәлімдеменің формасына айналады. Киім дизайнындағы қазақтың дәстүрлі костюмін қайта түсіндіру оның көркемдік құндылығын сақтап қана қоймай, сонымен қатар ұлттық мотивтерді танымал көрнекі тілді қалыптастыра отырып, қазіргі мәдени контекстке біріктіруге мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы өнер практикасы дәстүрлерді түсіндіруге жаңа мүмкіндіктер ашатын цифрлық ортада барған сайын дамып келеді. Бұл тұрғыда жасанды интеллект авторлық көркемдік ойлауды алмастыру ретінде емес, визуалды мұраны талдауға, пішіндердің өзгергіштігіне және жаңа бейнелі шешімдерді жасауға ықпал ететін шығармашылық ізденісті кеңейту құралы ретінде әрекет етеді [2]. Киімді жобалауда жасанды интеллектті пайдалану қазақ костюмінің дәстүрлі элементтерін жаңаша түсінуге, олардың символдық мазмұнын сақтап, сонымен қатар қазіргі заманғы сән эстетикасына бейімдеуге мүмкіндік береді.

Бұл мақаланың мақсаты-жасанды интеллектті қолдана отырып, қазақтың дәстүрлі костюмі негізінде ұлттық заманауи сәнді жобалау әдісін өнертану арқылы түсіну. Дәстүр мен цифрлық технологиялардың өзара әрекеттесуінің көркем-мәдени аспектілерін талдау, сондай-ақ ұлттық сәнде жаңа бейнелі және стильді шешімдерді қалыптастырудағы жасанды интеллекттің рөлін анықтау басты назарда.

Қазақтың дәстүрлі костюмі халықтың көркемдік мәдениеті жүйесінде ерекше орын алады, ол материалдық өмірдің формасы ғана емес, сонымен бірге күрделі символдық-символдық құбылыс ретінде де әрекет етеді. Оның бейнелі құрылымы көшпелі өмір салты жағдайында қалыптасты және дүниетанымдық көзқарастарды, әлеуметтік иерархияны, жас және гендерлік айырмашылықтарды, сондай-ақ қазақ қоғамының эстетикалық мұраттарын көрсетті [3]. Костюм арқылы адам мен табиғаттың үйлесімділігі, жекелеген формалар мен түстердің қасиеттілігі, белгілі бір тұқымға немесе әлеуметтік топқа жататындығы туралы идеялар таратылды.

Қазақтардың костюмі қоғамның әлеуметтік құрылымымен тығыз байланысты болды. Кесудегі, материалдардың сапасындағы, декор мен ою-өрнектің байлығындағы айырмашылықтар адамның жасын, отбасылық жағдайын және әлеуметтік мәртебесін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен, Әйелдер киімі сәндік қанықтылық пен символизммен ерекшеленді, ал ерлер костюмі форманың ұстамдылығы мен функционалдығын ерекше атап өтті [3]. Мерекелік және салттық костюмдер ерекше маңызға ие болды, онда көркемдік және символдық элементтер өмірлік циклдар, өтпелі күйлер мен рухани құндылықтар туралы идеяларды бейнелейтін қасиетті сипатқа ие болды.

Дәстүрлі қазақ костюмінің негізгі элементтері көшпелі өмір сүру жағдайлары мен өңірдің климаттық ерекшеліктеріне сәйкес келетін еркін кесу мен көпқабаттылықпен шартталған мәнерлі силуэттер болып табылады. Материалдар ретінде негізінен табиғи маталар мен аң терілері — киіз, жүн, былғары, барқыт, жібек қолданылды, бұл костюмнің табиғи ортамен тығыз байланысын көрсетті. Түстер палитрасы қанықтылығымен және символдық маңыздылығымен ерекшеленді: қызыл түс өмірлік энергиямен және салтанаттылықпен, ақ түс тазалық пен қасиеттілікпен, көк түс аспан мен рухани бастаумен, қара түс жермен және тұрақтылықпен байланысты болды.

Қазақ костюмінің көркемдік жүйесінде ұлттық көркем тілдің аса маңызды сөйлеушісі болып табылатын ою-өрнек ерекше орын алады [4] "қошқар мүйіз" (қошқар мүйізі), "түйе табан" (түйе ізі), өсімдік және геометриялық элементтер сияқты ою-өрнектер құнарлылық, амандық, қорғаныс және өміршендік символикасын алып жүрді. Сәндік элементтер — кесте, бедерлеу, аппликация, металл әшекейлер-костюмнің мәнерлілігін арттырып, оған қасиетті және эстетикалық мән берді. Қазақ костюміндегі ою-өрнек тек сәндік қана емес, сонымен қатар коммуникативтік функцияны да орындады, ол арқылы мәдени мағыналар мен дәстүрлі құндылықтар берілетін көрнекі код бола отырып [5].

Осылайша, көркем мәдениет контекстіндегі қазақтың дәстүрлі костюмі жоғары көркемдік әлеуетке ие бейнелер, пішіндер мен рәміздердің тұтас жүйесі болып табылады. Оны зерттеу және түсіну қазіргі заманғы сәндегі ұлттық мұраны одан әрі қайта қараудың теориялық негізін құрайды және цифрлық және интеллектуалды технологияларды қолдана отырып, дизайнның жаңа көркемдік әдістерін қалыптастырады [6].

Өнертану дискурсында қазіргі ұлттық сән өзекті эстетикалық және әлеуметтік-мәдени процестер контекстінде дәстүрлі мәдени мұраны қайта түсіндіруге негізделген көркем сөздің ерекше түрі ретінде қарастырылады. "Ұлттық заманауи сән" ұғымы тарихи сабақтастық пен инновациялық көркемдік ойлаудың белгілерін біріктіреді, мұнда ұлттық бірегейлік дәстүрлі костюмге тікелей сілтеме ретінде емес, қазіргі сән тіліне бейімделген бейнелер, рәміздер мен пластикалық әдістер жүйесі ретінде әрекет етеді [7]. Бұл тұрғыда ұлттық сән интерпретация сипатына ие болады, онда дәстүр шығармашылық шабыт пен мағыналық білімнің қайнар көзіне айналады.

XXI ғасыр сәніндегі қазақ дәстүрлі костюмінің авторлық түсіндірмелері көркемдік тәсілдер мен стилистикалық шешімдердің алуан түрлілігін көрсетеді. Қазіргі дизайнерлер дәстүрлі силуэттерге, ою-өрнектерге, материалдарға және сәндік элементтерге жүгінеді, оларды қазіргі сән үрдістеріне және жеке авторлық стильге сәйкес өзгертеді [1].

Мұндай түсіндірулердің кейбір мысалдары:

- Айя Бапани. Ою-өрнектің нәзік түсіндірмелері, жұмсақ силуэттер және терең символдық мотивтер.

- Құралай Нұрқаділова. Дәстүрлі пішіндер мен заманауи сәннің батыл үйлесімі.

- Аида Кәуменова. Қазақ екпінімен минимализм, кесінділер мен текстураларды қайта қарау.

Сонымен қатар, тарихи формаларды сөзбе-сөз жаңғырту емес, олардың ұлттық кодты сақтауға және сонымен бірге оған заманауи дыбыс беруге мүмкіндік беретін көркемдік түсінігі мен қайта түсіндіруі маңызды болады. Мұндай интерпретациялар дәстүрлі костюм мұражай нысаны ретінде емес, мәдени архетип ретінде әрекет ететін жаңа визуалды бейнелерді қалыптастырады.

Архаика мен қазіргі заманның киімнің көркемдік бейнесіндегі диалогы Ұлттық заманауи сәннің негізгі қағидасы болып табылады. Архаикалық элементтер-ою-өрнектердің символикасы, киелі формалар, дәстүрлі түстер үйлесімі-заманауи конструктивті шешімдермен, технологиялық материалдармен және өзекті эстетикамен өзара әрекеттеседі [8]. Нәтижесінде көп қабатты көркем образ қалыптасады, онда өткен мен қазіргі уақыт біртұтас визуалды кеңістікте қатар өмір сүреді. Мұндай диалог мәдени жадыны сақтап қана қоймай, оны заманауи көрермен үшін жаңартып, ұлттық сәнге динамикалық және дамып келе жатқан көркемдік жүйеге айналдыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, қазіргі заманғы ұлттық сән дәстүрді көркемдік трансформациялау процесі ретінде әрекет етеді, онда қазақтың дәстүрлі костюмі жаңа бейнелі және стильдік шешімдерді қалыптастыру үшін негіз болады. Цифрлық мәдениет пен көркемдік аспаптардың, соның ішінде жасанды интеллекттің кеңеюі жағдайында бұл процесс қазіргі заманғы өнер мен дизайнның маңызды бағыты ретінде ұлттық сәннің дамуына қосымша мүмкіндіктер ашып, жаңа формаларға ие болады [9].

Заманауи визуалды мәдениеттің дамуы жағдайында жасанды интеллект жаңа мәдени кеңістіктің бір бөлігіне айнала отырып, көркемдік және жобалық тәжірибелерге белсенді түрде енуде. Өнертану контекстінде жасанды интеллект тек технологиялық құбылыс ретінде ғана емес, сонымен қатар визуалды ойлау мен бейнелі құрылыстың шекараларын кеңейтетін ерекше көркемдік құрал ретінде қарастырылады [10]. Оны сән саласында қолдану дәстүрлі формалар мен мағыналар интерпретация мен ұсынудың жаңа тәсілдерін алатын өнерді цифрландырудың жалпы тенденцияларын көрсетеді.

Жасанды интеллект визуалды мұраны талдауға және ауыспалы көркемдік ізденіске кең мүмкіндіктер ашады. Дәстүрлі қазақ костюмі бейнелерінің үлкен массивтерін өңдеу негізінде жасанды интеллект тұрақты формальды белгілерді — тән силуэттерді, ою-өрнек мотивтерін,

түс комбинацияларын және композициялық заңдылықтарды анықтай алады. Бұл деректер дәстүрлі элементтерді түрлендіретін және әртүрлі вариацияларда біріктіретін жаңа кескіндерді көркемдік модельдеуге негіз болады. Механикалық көшіруден айырмашылығы, жасанды интеллект дизайнның эксперименттік сипатын күшейтетін және көркемдік шешімдердің ауқымын кеңейтетін бірнеше интерпретацияларды жасауға ықпал етеді [11].

Жасанды интеллект қазақ этномәдени мотивтерін сақтау, трансформациялау және өзектендіру процесінде ерекше мәнге ие болады. Дәстүрлі костюм элементтерін сандық өңдеу және визуалды қайта құру олардың бейнелі-символдық мазмұнын сақтауға және заманауи эстетикалық контекстке бейімделуге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект тарихи мұра мен заманауи көркемдік сана арасындағы делдал ретінде әрекет етеді, Ұлттық мотивтерді мәдени бірегейлігін жоғалтпай сәннің өзекті түрлеріне біріктіруге көмектеседі. Сонымен қатар, интерпретация мен таңдаудағы шешуші рөл көркемдік тұжырымдаманы анықтайтын және жасанды интеллект жұмысын басқаратын дизайнерде қалады.

Осылайша, заманауи ұлттық киімдерді жобалаудағы жасанды интеллект автономды автор ретінде емес, көркемдік қайта түсіндіру құралы ретінде қарастырылуы керек. Оны пайдалану дәстүр мен цифрлық технологиялар диалогына негізделген жобалаудың жаңа әдісін қалыптастыруға ықпал етеді, мұнда Қазақ ұлттық костюмі бейнелердің қайнар көзі, ал жасанды интеллект — оларды заманауи көркемдік өзектендіру құралы болып табылады.

Жасанды интеллектті пайдалана отырып, қазақтың дәстүрлі костюмі негізінде ұлттық заманауи сәнді жобалау әдісі көркем мұра, авторлық шығармашылық ойлау және цифрлық визуалды орта мүмкіндіктерінің қиылысында қалыптасады [12]. Оның көркемдік-тұжырымдамалық негіздері дәстүрдің сабақтастығы принципіне сүйенеді, оның шеңберінде ұлттық костюм мағыналы көркемдік трансформацияға жататын бейнелердің, рәміздердің және пластикалық формалардың жүйесі ретінде қарастырылады. Бұл әдістің маңызды аспектісі-тарихи формаларды оларды түсіндірудің пайдасына тікелей көшіруден бас тарту, бұл мәдени бірегейлікті сақтауға және сонымен бірге өзекті көркемдік бейнені жасауға мүмкіндік береді.

Сандық ортадағы қазақ дәстүрлі костюмінің көрнекі көздерімен жұмыс мұрағаттық суреттерді, мұражай экспонаттарын, этнографиялық эскиздерді және заманауи интерпретацияларды талдау мен құрылымдауды көздейді. Бұл процесте жасанды интеллект визуалды Материалды өңдеу және жүйелеу, тән формальды және сәндік белгілерді анықтау, сондай-ақ өзгермелі бейнелі шешімдерді құру құралы ретінде қолданылады. Сандық орта дәстүрлі костюм элементтері — силуэттер, ою — өрнектер, текстуралар және түс комбинациялары-символдық негізін сақтай отырып, өзгеріске ұшырайтын өнер экспериментінің кеңістігіне айналады.

Ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, заманауи бейнені қалыптастыру қарастырылып отырған әдістің негізгі міндеті болып табылады. Заманауи көркем образ қазақ костюмінің дәстүрлі мотивтерін заманауи сәннің өзекті сындарлы шешімдерімен, стилистикасымен және эстетикалық көзқарастарымен үйлестіруге негізделген. Жасанды интеллект жаңа пластикалық формалар мен композициялық шешімдерді іздеуге ықпал етеді, бірақ бұл ұлттық кодты жоғалтпауға мүмкіндік беретін көркемдік таңдау және түсіндіру. Нәтижесінде дәстүр өзінің семантикалық тереңдігін жоғалтпайтын, бірақ жаңа визуалды дыбысқа ие болатын бейнелер жасалады [11].

Бұл әдісте автор ретінде ғана емес, сонымен қатар мәдени жадының тасымалдаушысы және жасанды интеллект - ұрпақ процесінің кураторы ретінде әрекет ететін дизайнер ерекше рөл атқарады. Бұл дизайнер жобаның тұжырымдамасын анықтайды, көркемдік ізденістің бағытын белгілейді және алынған визуалды шешімдерді сыни тұрғыдан тандайды. Бұл тұрғыда жасанды интеллект шығармашылық эксперименттің мүмкіндіктерін кеңейтетін, бірақ көркемдік ойлауды алмастырмайтын бірлескен авторға айналады. Осылайша, ұлттық заманауи сәнді жобалау әдісі жасанды интеллект-бұл дәстүр, цифрлық технологиялар және авторлық позиция өзара әрекеттесетін, қазіргі заманғы киім дизайнында жаңа көркемдік тәсілді қалыптастыратын біртұтас жүйе.

Жасанды интеллектті пайдалана отырып жасалған ұлттық заманауи сән саласындағы заманауи жобалық шешімдерді көркемдік талдау қазақ костюмінің дәстүрлі нысандарын өзекті дизайн контекстінде трансформациялау ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді [11]. Бұл жобалардың негізінде интерпретация принципі жатыр, онда костюмнің тарихи элементтері сөзбе-сөз қайталанбайды, бірақ заманауи эстетикалық көзқарастар мен көркемдік міндеттерді ескере отырып қайта түсіндіріледі. Бұл тәсіл ұлттық дәстүрмен байланысты сақтайтын және сонымен бірге заманауи сән талаптарына жауап беретін жаңа бейнелерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Дәстүрлі силуэттер мен сындарлы пішіндердің интерпретациясы қазақ костюмінің еркін пішінін, көпқабаттылығын және пластикасын қайта түсіндіруде көрінеді. Сипаттамалық формалар - ұзартылған сызықтар, көлемді жоғарғы элементтер, асимметриялық шешімдер динамикалық және өзекті бейнені жасауға мүмкіндік беретін заманауи дизайн принциптеріне бейімделеді. Бұл процесстегі жасанды интеллект стандартты емес композициялық комбинациялар мен форманы өзгерту нұсқаларын іздеуге ықпал етеді, бірақ түпкілікті көркемдік шешім дизайнердің авторлық таңдауы мен стилистикалық түзетуі нәтижесінде қалыптасады [12].

Ою-өрнекті, текстураны және түстер палитрасын өзгерту қазіргі заманғы ұлттық сән топтамаларының негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Қазақ костюмінің дәстүрлі ою-өрнек мотивтері сәндеуге, бөлшектеуге және масштабтауға ұшырайды, бұл оларды заманауи көрнекі ортаға біріктіруге мүмкіндік береді. Табиғи және заманауи материалдардың үйлесіміне негізделген текстуралық шешімдер кескіндердің көркемдік экспрессивтілігін күшейтеді, ал жаңартылған түстер палитрасы дәстүрлі түстердің символдық мағынасын сақтайды, оларды қазіргі сән үрдістеріне бейімдейді. Жасанды интеллектті қолдану сәндік элементтермен тәжірибе жасау мүмкіндіктерін кеңейтеді, оларды көркемдік түрлендірудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады.

Дәстүр мен инновацияның бейнелі-стилистикалық бірлігіне Мәдени мұра мен заманауи көркемдік құралдардың үйлесімді үйлесімі арқылы қол жеткізіледі. Мұндай жобалық шешімдерде ұлттық рәміздер өзінің семантикалық тереңдігін жоғалтпайды, бірақ біртұтас көркемдік бейнені қалыптастыруға негіз болады. Бұл тұрғыда жасанды интеллект өзгергіштік пен бейнелі іздеуді күшейту құралы ретінде әрекет етеді, ал дизайнер Тұжырымдаманың тұтастығын және жобаның көркемдік толықтығын қамтамасыз етеді. Нәтижесінде қазіргі заманғы ұлттық сән қалыптасады, онда дәстүр мен инновация визуалды мәдениеттің дамуының өзекті процестерін көрсететін өнімді диалог күйінде болады [13].

Жасанды интеллектті Ұлттық заманауи сәнді жобалау процестеріне қосу автордың рөлін, көркем шығармашылықтың сипатын және мәдени мұраны рұқсат етілген интерпретациялаудың шекараларын қайта қарастыруға байланысты бірқатар өнертану және мәдени мәселелерді өзектендіреді. Жасанды интеллект өнерінің цифрлық трансформациясы жағдайында көркемдік процестің жаңа қатысушысы болады, бұл оның қазіргі заманғы Киім дизайны жүйесіндегі мәртебесі мен функцияларын теориялық тұрғыдан түсінуді талап етеді [14].

Негізгі мәселелердің бірі-авторлық және көркемдік жауапкершілік мәселесі. Жасанды интеллекттің визуалды бейнелерді генерациялауға белсенді қатысуына қарамастан, ол суретші-дизайнерге тән мәдени тәжірибеге, түйсікке және құндылық ойлауға ие емес. Өнертану контекстінде шығарманың авторы тұжырымдаманы қалыптастыратын, көркемдік ізденістің бағытын белгілейтін және алынған шешімдерді таңдау мен түсіндіруді жүзеге асыратын адам болып қала береді. Бұл жағдайда жасанды интеллект шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтетін, бірақ автордың көркемдік санасын алмастырмайтын құрал немесе бірлескен автор ретінде әрекет етеді. Бейнелердің семантикалық тұтастығы мен мәдени дұрыстығын сақтау жауапкершілігі толығымен дизайнерге жүктеледі.

Ұлттық мұраның рұқсат етілген трансформациясының шекараларын анықтау мәселесі де маңызды болып табылады. Қазіргі заманғы сәнде қазақ дәстүрлі костюмінің элементтерін пайдалану Үстірт стильдеуді немесе символдық мәнін жоғалтуды болдырмайтын ұқыпты

және мағыналы тәсілді талап етеді. Жасанды интеллект, бейнелерді бірнеше рет генерациялау және біріктіру мүмкіндігімен, көркемдік бақылау болмаған кезде мәдени мағыналардың шамадан тыс бөлінуіне және құнсыздануына әкелуі мүмкін [1]. Осыған байланысты трансформацияның рұқсат етілген нысандарын анықтауға және инновация мен ұлттық дәстүрді құрметтеу арасындағы тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік беретін өнертану талдауының рөлі ерекше маңызға ие.

Кең мәдени контексте жасанды интеллект сәндегі көркемдік әдіс эволюциясының факторы ретінде әрекет етеді. Оны қолдану киім дизайнына көзқарастардың өзгеруіне ықпал етеді, бейнелі ізденістің шекараларын кеңейтеді және дәстүр мен қазіргі заманның өзара әрекеттесуінің жаңа формаларын қалыптастырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект дәстүрлі көркемдік принциптерді жоймайды, бірақ оларды өзгертеді, жаңа әдіснамалық және эстетикалық модельдердің пайда болуына жағдай жасайды. Осылайша, ұлттық заманауи сәнде жасанды интеллектті қолдану терең өнертану мен мәдени жауапкершілікті қажет ететін көркемдік әдісті дамытудың табиғи кезеңі ретінде қарастырылуы керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ревякина, О. В. Элементы казахской этники в современном дизайне одежды / О. В. Ревякина, О. А. Рашева // Костюмология. — 2024. — Т. 9. — № 3
- 2 А.А. Шпак, М.С. Копцева. "Искусственный интеллект в мире искусства: авторское право" Журнал Сибирского федерального университета. Гуманитарные науки, том. 18, № 3, 2025, С. 492-501
- 3 Жиенбекова А.А. "Национальный костюм как важнейший знак определенной культурно-исторической формации" Вестник Московского государственного университета культуры и искусств, № 1 (45), 2012, С. 83-87.
- 4 Асанова А.Е.. "Народный орнамент как источник этногенеза" Мир науки, культуры, образования, № 4-1, 2011, С. 325-329..
- 5 Болатбек, С. Т. Семантика казахского национального орнамента / С. Т. Болатбек. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2026. — № 5 (608). — С. 468-469.
- 6 Ефремова У. П., Камаева В. М., Цесевичене О. А., Шұмайлова а. Д. Популяризация национального наследия через создание цифрового продукта – обучающей компьютерной игры // управление культурой. 2024. № 4 (12), том 3.
- 7 Соснина Н.О., Герасимова Ю.Л., Васильева Э.В. Этномода как тренд современной культуры // научный журнал «костюмология», 2020 №3,
- 8 Г.Э.Садыкова, А.М.Султанова. "Исследование влияния традиционных этнических элементов на современную моду и как они адаптируются для создания новых трендов" международный журнал гуманитарных и естественных наук, № 10-4 (97), 2024, с. 75-81
- 9 Нурбосынова Б.А., Чичилейшвили М.. "трансформация традиционного визуального искусства в цифровую эпоху" arts academy, том. 9, №. 1, 2024, с. 13-25
- 10 Бадгиева, Э. Р. Искусственный интеллект как новая форма искусства / э. Р. Бадгиева. — текст: непосредственный // молодой ученый. — 2025. — № 24 (575). — с. 19-23.
- 11 Морковкин Е.А., Новичихина А.А., Замулин И.С., "Искусственный интеллект как инструмент современного искусства" вестник хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, №. 1 (35), 2021, с. 55-59.
- 12 Ким И.С., Байжанова С.Б., Кенжибаева Г.С., Махмудова М.А., Каюмова У.Р. Принципы проектирования современной одежды на основе традиционного казахского костюма известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности. 2020. № 3 (387). С. 89-92.
- 13 Сорокина А. А.. "Влияние искусственного интеллекта на развитие современного дизайна" наука и перспективы, № 1, 2025, с. 7.
- 14 Бикчурина, С. К. Искусственный интеллект как инструмент в процессе дизайн-проектирования коллекции молодёжной одежды / с. К. Бикчурина, а. В. Голованева, а. Н. Серикова, м. И. Алибекова // костюмология. — 2023. — т. 8. — № 3

УДК 378:004:7.05

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ДИЗАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ

Оспанов Т.М.

*Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
tom.talverss@mail.ru*

Аннотация

В статье рассматривается влияние цифровых технологий и искусственного интеллекта на трансформацию современного дизайн-образования. Анализируются изменения в содержании подготовки дизайнеров, методах обучения и формировании профессиональных компетенций в условиях цифровизации образовательной среды. Особое внимание уделяется внедрению технологий 3D-моделирования, виртуальной и дополненной реальности, генеративных алгоритмов и инструментов искусственного интеллекта в учебный процесс.

Раскрывается роль искусственного интеллекта как средства оптимизации проектной деятельности, развития креативного мышления и персонализации обучения. Отмечается, что цифровая трансформация дизайн-образования требует обновления педагогических стратегий, формирования цифровой и этической грамотности студентов, а также переосмысления роли преподавателя в образовательном процессе. Делается вывод о том, что интеграция цифровых технологий и ИИ становится ключевым фактором модернизации системы подготовки специалистов в сфере дизайна и развития креативных индустрий.

Ключевые слова: *дизайн-образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, генеративный дизайн, цифровизация образования, профессиональные компетенции, креативные индустрии.*

Введение

Современное общество развивается в условиях стремительной цифровой трансформации, затрагивающей все сферы профессиональной деятельности, включая дизайн. Развитие информационно-коммуникационных технологий, появление генеративных алгоритмов и инструментов искусственного интеллекта существенно изменили характер проектной деятельности, способы создания визуального контента и методы художественно-конструкторского моделирования. В этих условиях дизайн-образование также претерпевает

значительные изменения, связанные с обновлением содержания подготовки, внедрением цифровых платформ и формированием новых профессиональных компетенций у студентов.

Традиционная система подготовки дизайнеров, ориентированная преимущественно на развитие художественных навыков и классических методов проектирования, постепенно дополняется цифровыми инструментами, такими как 3D-моделирование, параметрический дизайн, технологии виртуальной и дополненной реальности, интерактивные медиа и генеративные нейросетевые системы. Искусственный интеллект становится не только инструментом автоматизации отдельных процессов, но и активным участником творческого проектирования, способным генерировать идеи, визуальные решения и вариативные концепции.

В условиях цифровой трансформации меняется и роль преподавателя: он выступает не только источником знаний, но и модератором образовательной среды, наставником в освоении цифровых инструментов и консультантом по вопросам этического использования технологий. Это требует пересмотра педагогических стратегий, внедрения проектно-ориентированного и междисциплинарного подходов, а также формирования у студентов критического мышления и способности осознанно взаимодействовать с интеллектуальными цифровыми системами.

Таким образом, интеграция цифровых технологий и искусственного интеллекта становится определяющим фактором развития современного дизайн-образования, способствуя формированию гибких, адаптивных и конкурентоспособных специалистов, способных эффективно работать в условиях цифровой экономики..

Основная часть

Цифровая трансформация современного дизайн-образования обусловлена стремительным развитием информационных технологий, изменением структуры креативных индустрий и внедрением искусственного интеллекта в профессиональную практику. Если ранее основное внимание в подготовке дизайнеров уделялось академическому рисунку, композиции и традиционным методам проектирования, то сегодня образовательный процесс включает освоение цифровых инструментов, программных комплексов и интеллектуальных систем, способных расширять границы творческого поиска.

Одним из ключевых направлений трансформации является внедрение технологий 3D-моделирования, параметрического проектирования и цифровой визуализации. Использование таких программных сред, как системы автоматизированного проектирования, графические редакторы и платформы цифрового прототипирования, позволяет студентам не только создавать визуальные концепции, но и моделировать сложные формы, анализировать функциональные характеристики объектов и тестировать проектные решения в виртуальной среде. Это способствует формированию пространственного мышления, технической грамотности и навыков работы с цифровыми инструментами, которые становятся обязательными компетенциями современного специалиста.

Особую роль в трансформации дизайн-образования играет искусственный интеллект. Генеративные нейросетевые системы способны создавать визуальные образы, шрифтовые композиции, дизайн-концепции и даже комплексные проектные решения на основе заданных параметров. В образовательном процессе такие технологии используются как инструмент поиска идей, анализа стилистических направлений и ускорения этапа эскизирования. Искусственный интеллект позволяет студентам экспериментировать с формами и стилями, получать вариативные решения и анализировать их с точки зрения функциональности и эстетики.

Вместе с тем внедрение ИИ требует формирования у обучающихся критического отношения к результатам автоматической генерации. Важно развивать способность анализировать полученные решения, корректировать их и интегрировать в собственную авторскую концепцию. Таким образом, искусственный интеллект рассматривается не как замена творческого мышления, а как инструмент, расширяющий возможности проектной деятельности.

Цифровые технологии также способствуют развитию новых форм организации образовательного процесса. Онлайн-платформы, виртуальные студии, облачные сервисы для совместной работы и цифровые портфолио обеспечивают гибкость обучения и расширяют возможности междисциплинарного взаимодействия. Студенты могут работать над проектами в команде, находясь в разных географических точках, обмениваться идеями в реальном времени и представлять результаты в цифровой среде. Это формирует навыки командной работы, коммуникации и цифровой коллаборации, востребованные в современной профессиональной практике.

Значительное влияние на дизайн-образование оказывают технологии виртуальной и дополненной реальности. Их применение позволяет моделировать объекты в интерактивной среде, создавать иммерсивные презентации проектов и тестировать дизайнерские решения в условиях, приближенных к реальным. В образовательном процессе такие технологии способствуют развитию пространственного восприятия, повышают мотивацию студентов и позволяют глубже понять взаимосвязь формы, функции и пользовательского опыта.

Трансформация содержания обучения сопровождается изменением педагогических подходов. В условиях цифровизации особое значение приобретают проектно-ориентированное обучение, проблемно-исследовательские методы и междисциплинарная интеграция. Преподаватель становится фасилитатором творческого процесса, направляющим студентов в освоении цифровых инструментов и формировании индивидуальной профессиональной траектории. Существенное внимание уделяется развитию цифровой грамотности, пониманию принципов работы алгоритмов и осознанию этических аспектов использования искусственного интеллекта.

Одним из важных вызовов является необходимость формирования этической ответственности при использовании генеративных технологий. Вопросы авторского права, оригинальности творческого продукта, корректного использования данных и прозрачности алгоритмов становятся предметом обсуждения в образовательной среде. Это требует включения в учебные программы модулей, направленных на изучение правовых и этических аспектов цифрового проектирования.

Таким образом, цифровые технологии и искусственный интеллект оказывают комплексное влияние на трансформацию современного дизайн-образования. Они изменяют не только инструментарий проектной деятельности, но и содержание обучения, методы преподавания, структуру профессиональных компетенций и роль участников образовательного процесса. Интеграция инновационных технологий способствует формированию гибких, адаптивных и креативных специалистов, способных эффективно работать в условиях цифровой экономики и быстро меняющегося технологического пространства.

Обсуждение и анализ

Анализ трансформационных процессов в современном дизайн-образовании показывает, что интеграция цифровых технологий и искусственного интеллекта носит системный характер и затрагивает как содержательный, так и методический уровни подготовки специалистов. Цифровые инструменты перестают быть вспомогательными средствами и становятся основой проектной деятельности, что требует пересмотра образовательных стандартов, учебных планов и критериев оценки результатов обучения.

С одной стороны, внедрение искусственного интеллекта и генеративных технологий существенно расширяет возможности образовательного процесса. Студенты получают доступ к инструментам, ускоряющим этапы поиска идей, визуализации и прототипирования. Это позволяет сосредоточиться на концептуальной глубине проекта, стратегическом мышлении и исследовательском анализе. Кроме того, цифровые платформы обеспечивают персонализацию обучения, позволяя адаптировать задания к уровню подготовки и интересам обучающихся.

С другой стороны, активное использование ИИ в проектной деятельности вызывает ряд дискуссионных вопросов. Одним из них является проблема снижения уровня

самостоятельного творческого поиска при чрезмерной опоре на автоматическую генерацию визуальных решений. Возникает риск формирования поверхностного подхода к проектированию, когда результат воспринимается как продукт алгоритма, а не как итог аналитической и художественной работы студента. В этой связи возрастает значение педагогического сопровождения, направленного на развитие критического мышления, рефлексии и осознанного использования цифровых инструментов.

Анализ практики внедрения цифровых технологий в образовательный процесс показывает, что наибольшую эффективность демонстрируют модели смешанного обучения, сочетающие традиционные методы художественной подготовки с цифровыми инструментами. Сохранение академической базы - рисунка, композиции, колористики - в сочетании с освоением 3D-моделирования, параметрического проектирования и нейросетевых систем позволяет формировать целостную профессиональную компетентность. Такой подход способствует гармоничному развитию художественного вкуса, технологической грамотности и инновационного мышления.

Важным аспектом обсуждения является изменение роли преподавателя. В условиях цифровизации он выступает не только как эксперт в области художественного проектирования, но и как наставник в сфере цифровых технологий, консультант по вопросам использования ИИ и модератор проектной деятельности. Это требует постоянного повышения квалификации и освоения новых программных решений, что становится необходимым условием поддержания качества образовательного процесса.

Кроме того, цифровая трансформация дизайн-образования ставит вопросы этики и авторства. Использование генеративных алгоритмов требует четкого понимания границ допустимого заимствования, соблюдения авторских прав и прозрачности творческого процесса. Формирование у студентов ответственности за результаты своей деятельности и осознания роли человека в управлении технологическими инструментами становится одной из приоритетных задач современного образовательного процесса.

Таким образом, проведенный анализ свидетельствует о двойственной природе цифровой трансформации дизайн-образования. С одной стороны, она открывает широкие возможности для развития креативного потенциала и повышения эффективности проектной деятельности; с другой - требует взвешенного педагогического подхода, направленного на сохранение творческой автономии личности, развитие критического мышления и формирование этической культуры использования искусственного интеллекта. Эффективность внедрения цифровых технологий определяется не только техническими ресурсами, но и способностью образовательной системы адаптироваться к новым условиям и обеспечить баланс между инновациями и фундаментальной художественной подготовкой..

Заключение

Проведённый анализ показал, что цифровые технологии и искусственный интеллект оказывают комплексное и многовекторное влияние на трансформацию современного дизайн-образования. Их внедрение изменяет не только инструментарий проектной деятельности, но и структуру профессиональных компетенций, содержание учебных программ, методы преподавания и характер взаимодействия участников образовательного процесса. Цифровая среда становится неотъемлемым компонентом подготовки специалистов, а искусственный интеллект - активным инструментом творческого и аналитического поиска.

Интеграция генеративных технологий, 3D-моделирования, виртуальной и дополненной реальности, а также цифровых платформ совместной работы способствует развитию гибкости мышления, ускорению проектных процессов и расширению возможностей визуализации идей. В то же время эффективность использования данных инструментов напрямую зависит от уровня сформированности критического мышления, профессиональной ответственности и этической культуры обучающихся.

Современное дизайн-образование требует баланса между традиционной художественной подготовкой и инновационными цифровыми решениями. Сохранение фундаментальных дисциплин - рисунка, композиции, теории цвета - в сочетании с освоением

интеллектуальных цифровых систем позволяет формировать целостную профессиональную идентичность будущего дизайнера. Роль преподавателя при этом трансформируется в сторону наставничества, фасилитации и экспертного сопровождения цифрового творчества.

Перспективы дальнейшего развития дизайн-образования связаны с углублённой интеграцией искусственного интеллекта в образовательные практики, разработкой адаптивных учебных платформ, расширением междисциплинарных проектов и формированием нормативно-этических основ использования цифровых технологий. В условиях цифровой экономики и стремительного развития креативных индустрий модернизация дизайн-образования становится стратегическим фактором подготовки конкурентоспособных специалистов, способных эффективно работать в высокотехнологичной профессиональной среде..

Список литературы

- 1 Васильева, М. В. Цифровизация образования: современные подходы и технологии. - М.: Просвещение, 2021. - 256 с.
- 2 Иванов, С. А. Инновационные технологии в профессиональной подготовке дизайнеров. - Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2020. - 312 с.
- 3 Кузнецов, А. И. Искусственный интеллект в образовательном процессе: теория и практика. - М.: Изд-во МГУ, 2022. - 198 с.
- 4 Shneiderman, B. Human-Centered Artificial Intelligence: Reliable, Safe & Trustworthy. - Oxford: Oxford University Press, 2020. - 272 p.
- 5 Oxman, R. Theories of the Digital in Design Education. Design Studies, 2017, Vol. 53, pp. 4–31.

UDK: 347.782

DIGITAL COUTURE: ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE WORLD OF HIGH FASHION

Nuridin S.Z.

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Symbatnur187@gmail.com

Abstract

This article examines the phenomenon of digital couture as a new direction in the world of haute couture emerging at the intersection of fashion, art, and advanced digital technologies. The study explores the role of artificial intelligence (AI) in transforming traditional approaches to fashion design, emphasizing its impact on creativity, aesthetics, and personalization in high fashion.

Keywords: Digital couture; Artificial intelligence (AI); Haute couture; High fashion; Fashion design; Generative algorithms; Virtual fashion; 3D modeling; Personalization; Creative collaboration; Fashion technology; Digital transformation.

Introduction: Haute couture is traditionally associated with handcraft, uniqueness and impeccable craftsmanship. Couture is not just clothes, but an art in which every detail is created by hand and exists in a single copy. However, in the 21st century, even such a conservative sphere as haute couture is faced with the influence of digital technologies. One of the most significant innovations in recent years has been artificial intelligence (AI), which is increasingly being introduced into the process of creating clothing. One of the key drivers of these changes has been

artificial intelligence, a technology capable of analyzing large amounts of data, identifying patterns and generating new visual solutions. Initially, AI was used in the fashion industry primarily for marketing, demand forecasting and production optimization. However, over time, its potential went beyond utilitarian tasks and began to be applied directly to the creative process, including the development of clothing design and the formation of aesthetic concepts. The emergence of artificial intelligence in the world of high fashion has led to the formation of a new phenomenon - digital couture. This direction combines traditional haute couture values with the capabilities of algorithms, neural networks and virtual technologies. Digital couture involves rethinking the process of creating clothes: from finding inspiration and developing sketches to presenting collections in the digital space. At the same time, special attention is paid to maintaining exclusivity and artistic expression, which are integral characteristics of haute couture.

In the context of globalization and accelerated technological progress, digital couture is becoming a response to the challenges of our time. It reflects the fashion industry's commitment to innovation, sustainability and personalization, while raising questions about the boundaries of creativity, the role of humans in the artistic process and the interaction of technology with cultural heritage. Artificial intelligence in this context acts not only as an automation tool, but also as an active participant in the creative dialogue between the past and future of fashion. Thus, the relevance of studying the role of artificial intelligence in the world of high fashion is due to the need to understand the transformations taking place in the field of clothing design. The purpose of this article is to analyze the phenomenon of digital couture, as well as to consider the influence of artificial intelligence on creative processes, aesthetics and the future of haute couture in the digital era.

Main Part: Digital couture is a new direction in fashion, where traditional principles of high fashion are combined with the capabilities of algorithms, machine learning and neural networks. Artificial intelligence ceases to be just a technical tool and becomes a full-fledged participant in the creative process. This article examines the role of AI in the world of high fashion, its impact on design, creativity and the future of the industry. Digital couture is a new direction in the world of high fashion, formed at the intersection of the traditional art of creating clothes and modern digital technologies. Unlike classic haute couture, where exclusively manual labor plays a key role, digital couture involves the active use of software, artificial intelligence algorithms, three-dimensional modeling and a virtual environment. At the same time, the fundamental values of high fashion - exclusivity, individuality and artistic expression - are preserved and take on new forms. One of the main features of digital couture is the ability to create clothes that exist in both physical and virtual formats. Digital couture looks can be presented in the form of 3D models, virtual runway shows, digital avatars or NFT objects. This allows designers to experiment with shapes, textures and designs that would be impossible or extremely difficult to achieve in reality using traditional materials. Thus, digital couture expands the boundaries of high fashion aesthetics and opens up new ways of artistic expression.

Artificial intelligence plays a key role in the development of digital couture. With its help, historical archives of fashion houses, cultural codes and visual trends are analyzed, on the basis of which new design concepts are created. Algorithms are capable of generating unique silhouettes, patterns and color schemes, offering the designer many options for further creative interpretation. In this process, AI does not replace the author, but acts as an intellectual tool that enhances human creativity. In addition, digital couture is closely related to personalization and an exclusive approach to the client. The use of digital technologies allows you to create individual clothing models taking into account the anatomical features, preferences and aesthetic expectations of the customer. This makes digital couture not just a technological trend, but a new stage in the evolution of high fashion, focused on the synthesis of tradition, innovation and unique customer experience.

The concept of digital couture and the role of AI. Digital couture is a synthesis of fashion, technology and art. Unlike mass production, uniqueness is still valued here, but it is no longer achieved only through manual work, but also through digital solutions. Artificial intelligence is used to analyze visual data, predict trends, generate design ideas and create virtual images. AI is

capable of processing huge amounts of information: archives of fashion houses, collections of past years, shows, cultural and historical contexts. Based on this data, algorithms identify patterns, color combinations, shapes and stylistic devices, which are then used to create new concepts. Thus, artificial intelligence becomes a kind of “digital assistant” for the designer. It's important to note that in high fashion, AI is rarely used autonomously. Most often, he works in tandem with a person, complementing his ideas and expanding his creative capabilities, rather than replacing him completely. Digital couture is a modern trend in high fashion that arose as a result of the active interaction of traditional haute couture principles and digital technologies. At the heart of digital couture is the preservation of the core values of high fashion - exclusivity, individuality and artistic expression - but the process of creating clothes is complemented by the capabilities of virtual modeling, artificial intelligence algorithms and digital platforms. Thus, digital couture does not represent a rejection of traditions, but their reinterpretation in the digital age. Unlike classical couture, where designs are formed primarily through hand sketching and physical construction, digital couture actively uses three-dimensional design, virtual fabrics and digital avatars. This allows designers to experiment with shapes, volumes and structures that go beyond the physical limitations of materials. The digital environment is becoming a space of artistic exploration, in which fashion takes on new visual and conceptual dimensions.

Discussion and Analysis: Artificial intelligence plays a key role in the development of digital couture. AI is used to analyze large amounts of data, including archival collections of fashion houses, cultural and historical sources, as well as current visual trends. Based on the information received, algorithms are able to identify stylistic patterns and propose new design solutions. This significantly speeds up the conceptual search stage and expands the range of possible creative directions. Artificial intelligence is also used in the process of generating sketches and digital prototypes of clothing. With the help of neural networks, unique silhouettes, ornaments and color combinations are created, which the designer can adapt and modify in accordance with his author's vision. Thus, AI does not act as an autonomous creator, but as an intellectual tool that complements and enhances human creativity. In addition, the role of artificial intelligence in digital couture is manifested in the possibility of deep personalization. By analyzing data on the client's body parameters, aesthetic preferences and individual style, AI allows us to create unique couture products that best meet the customer's needs. This reinforces the value of exclusivity and returns haute couture to its original focus on individuality. As a result, digital couture becomes a space of collaboration between man and technology, where artificial intelligence does not destroy the artistic nature of fashion, but contributes to its development. He expands the boundaries of creativity, rethinks the process of fashion design and creates new aesthetic guidelines in the world of high fashion.

Artificial intelligence in the process of creating collections

One of the key stages of a fashion house's work is developing a collection concept. Artificial intelligence helps designers find inspiration and experiment with shapes and images. With the help of generative models, you can create thousands of sketches, which are then selected and finalized by the designer. High fashion is also using AI to create virtual prototypes of clothing. This allows you to see how the product will look on different body types, in motion and in different lighting. This approach saves time and resources while maintaining a high level of quality. Some fashion houses and designers are already presenting digital couture collections that exist exclusively in the virtual space. Such images are showcased in digital runways and social media, pushing the boundaries of the traditional understanding of haute couture.

AI and creativity: conflict or cooperation? One of the most debated issues is the ability of artificial intelligence to be creative. High fashion has always been built on the individual vision of the designer, his emotions, cultural experience and personal experiences. In this context, a doubt arises: can an algorithm be truly creative? AI does not have consciousness or emotions, but it is capable of generating new visual solutions based on analysis of existing data. In the world of digital couture, creativity becomes a collaborative process, where humans set the direction and artificial intelligence suggests unexpected combinations and shapes. Thus, AI does not replace the designer,

but acts as a tool that expands the boundaries of creativity. It helps to go beyond the usual solutions and see fashion from a new perspective, while maintaining authorial control over the final result.

Personalization and exclusivity in high fashion. One of the key values of couture is an individual approach to the client. Artificial intelligence greatly enhances personalization capabilities. By analyzing data about a client's body shape, preferences, lifestyle, and even emotional state, AI can offer a unique design that is ideal for a specific person. This is especially important in the modern world, where clients are increasingly looking not just for luxury, but for individuality. Digital couture using AI allows you to create truly exclusive products that combine the handiwork of craftsmen and the precision of algorithms.

Ethical and cultural considerations. Despite the obvious advantages, the introduction of artificial intelligence into high fashion also raises certain questions. There is a fear that the authenticity and “soul” of couture will be lost if technology begins to dominate the human factor. In addition, it is important to consider copyright issues: who owns the design created with the participation of AI - the designer, the algorithm developer, or the system itself? These aspects require further understanding and regulation. However, most experts agree that when used responsibly, AI has the potential not to destroy, but rather to preserve and reimagine the cultural heritage of high fashion, adapting it to the digital age. The development of artificial intelligence opens up new horizons for high fashion. In the future, we can expect fully digital fashion houses, virtual couture shows and an even deeper interaction between technology and art. Digital couture becomes a reflection of the modern world, where tradition and innovation coexist and complement each other. Artificial intelligence in this context acts not as a threat, but as a tool for the evolution of fashion. Artificial intelligence is gradually occupying an important place in the world of high fashion, forming a new direction - digital couture. It redefines the approach to fashion design, expanding the boundaries of creativity and enhancing personalization, while maintaining the core values of haute couture. The collaboration between humans and algorithms opens up unique possibilities for creating the clothing of the future, where technology serves art rather than replaces it. Digital couture is becoming a symbol of a new era in which high fashion continues to evolve while remaining relevant and inspiring.

The future of digital couture is directly related to the further development of artificial intelligence and digital technologies, which continue to transform the world of high fashion. In the coming years, we can expect greater integration of AI into creative processes, which will lead to the emergence of new forms of artistic expression and changes in traditional approaches to the creation of couture collections. Digital couture is gradually ceasing to be an experimental phenomenon and is emerging as an independent trend in the fashion industry. One of the key vectors for the development of digital couture will be the expansion of the virtual fashion environment. Virtual shows, digital collections and digital-only couture looks will become more widespread. This will allow fashion houses to interact with a global audience without being limited by the physical space of the catwalk. High fashion digitally will gain new channels of communication and presentation, while maintaining its exclusivity and artistic value. Personalization will play a significant role in the future of digital couture. Artificial intelligence will make it possible to create unique couture products taking into account the individual parameters of the client's figure, lifestyle and aesthetic preferences. This approach will enhance the value of customization and make high fashion more tailored to the needs of the individual, while maintaining the elitist nature of couture. The development of hybrid forms of couture, combining physical and digital reality, is also expected. Clothing can exist simultaneously as a material object and as a digital image that complements a real product in a virtual environment. This opens up new possibilities for the interaction of fashion with augmented and virtual reality technologies, as well as for rethinking the status of clothing as a cultural and artistic object.

Along with technological prospects, the future of digital couture will involve ethical and cultural issues. As the role of artificial intelligence grows, the need to define the boundaries of its participation in the creative process, as well as to rethink the concepts of authorship and originality, increases. Responsible use of technology will be essential to preserving the uniqueness and artistic

value of high fashion. Thus, digital couture represents a promising direction for the development of haute couture, in which tradition and innovation coexist and complement each other. Artificial intelligence in the future will not replace the designer, but will become his intellectual partner, contributing to the evolution of high fashion and the formation of new aesthetic guidelines in the digital age.

Conclusion

The integration of artificial intelligence into the world of high fashion has led to the emergence of a new direction — digital couture. This phenomenon represents a synthesis of traditional haute couture principles and advanced digital technologies, allowing for a rethinking of creative, aesthetic, and production processes in fashion design.

Within the framework of digital couture, artificial intelligence functions not merely as a technical instrument but as an intellectual partner to the designer. It enables the analysis of vast amounts of visual and historical data, the generation of innovative silhouettes and compositions, the creation of virtual prototypes, and the development of highly personalized designs. As a result, creative possibilities expand, and the aesthetic boundaries of haute couture are significantly broadened.

At the same time, AI contributes to preserving the fundamental values of high fashion — exclusivity, individuality, and artistic expression — while presenting them in new digital formats. Enhanced personalization allows couture to return to its original philosophy: the creation of unique garments tailored to a specific client. Thus, digital couture strengthens the connection between craftsmanship, innovation, and customer experience.

However, the digital transformation of haute couture also raises important ethical and cultural questions, including issues of authorship, originality, and the preservation of cultural heritage. The responsible and thoughtful integration of artificial intelligence is therefore essential to ensuring the sustainable development of high fashion in the digital era.

In conclusion, digital couture represents a harmonious fusion of tradition and innovation. Artificial intelligence does not replace the designer; rather, it enhances human creativity and opens new horizons for artistic expression. The future of high fashion lies in this collaborative relationship between technology and art, where innovation serves creativity while respecting the enduring values of couture.

References

- 1 The End of Fashion / Agins, T. (1999). *The End of Fashion: How Marketing Changed the Clothing Business Forever*. New York: HarperBusiness.
- 2 Deluxe: How Luxury Lost Its Luster / Thomas, D. (2007). *Deluxe: How Luxury Lost Its Luster*. New York: Penguin Press.
- 3 Fashion and Technology: A Guide to Materials and Applications / McQuaid, M. (2018). *Fashion and Technology: A Guide to Materials and Applications*. London: Thames & Hudson.
- 4 Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans / Mitchell, M. (2019). *Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- 5 McKinsey & Company & Business of Fashion (2023). *The State of Fashion 2023 Report*.
- 6 World Economic Forum (2022). *Artificial Intelligence and the Future of Work*. Geneva.
- 7 Digital Fashion: Understanding the Impact of Technology on Fashion / Seymour, S. (2019). *Digital Fashion: Understanding the Impact of Technology on Fashion*. London: Bloomsbury Publishing.
- 8 Vogue (2022–2024). Articles on digital couture and AI in fashion.
- 9 Forbes (2021–2024). Articles on AI in the fashion industry.
- 10 The Business of Fashion (2020–2024). Reports on digital fashion and metaverse couture.

ӘОЖ 37.091.3:338.24-053.5

5 - 7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ.

Жолдасбекова С.А., Турлыбаева Р.К.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
kainbayevna@mail.ru

Экономикасы нарықтық бағытқа бет алған Қазақстан үшін кәсіпкерлік қызметті дамыту мәселесі өзекті мәселенің бірі болып табылады. Кәсіпкерлік іс – әрекет қызметін дамыту — нарықтық экономиканы дамытудың кепілі. Сондықтан да кәсіпкерлік іс – әрекет төңірегіндегі көптеген мәселелердің көтеріліп жатуы мен оның экономикадағы ролінің маңыздылығын дәлелдейді. Жалпы өркениетті елдердің қай-қайсысын алсақ та, өздерінің экономикалық және әлеуметтік мәселелерін шешуде кәсіпкерлік іс – әрекет қызметіне арқа сүйеді. Себебі кәсіпкерлік іс – әрекет халықтың әл-ауқатын арттырумен қатар, қосымша жұмыс орындарының ашылуына да себебін тигізеді.

Кәсіпкерлік іс – әрекет қызметін жетілдіру экономиканың тұрақтылығы мен оның бәсекелестік сипатын қалыптастырудағы басты күштерінің бірі болып табылады. Кәсіпкерлік іс – әрекет қызметін дамыту үшін субъектінің белгілі бір дәрежеде еркіндігі мен құқығы, шаруашылық қызметінің бағытын таңдауда еріктілігі, қабылданатын шешімдерге, одан туындайтын нәтижелерге тәуелділіктің болуы қажет.

Нарықтық экономикаға көшіп, саяси-экономикалық бағыты мүлдем өзгерген, яғни әрбір адам өзінің экономикалық жағдайын өзі жасауға мүмкіндік алып отырған, қазіргі кезеңде «Оқушыларға кәсіптік іс – әрекет бағдар мен экономикалық білім беру жүйесін қалай жүргізуіміз керек?» деген заңды сұрақ туындайды. Бұған жауап: оқушыларға кәсіптік іс – әрекет бағдар мен экономикалық тәрбие беру мәселелерін біртұтас қарастырып, яғни жас жеткіншектерді белгілі бір кәсіп түрімен таныстыра отырып, сол кәсіппен айналысу барысында қандай және қалай пайда табуға болатынын ескерту керек, басқаша айтқанда, оқушыларды кәсіпкерлік іс - әрекетке баулу ісін жүргізген абзал. Ал оны қалай жүргізуге болады деген мәселеге келсек, бүгінгі таңда оқушыларды кәсіпкерлік іс - әрекетке баулу ісін оқу процесі барысында жүргізуге мүмкіндік болып отыр.

Адамдар қандай жолмен болса да баюға тырысады. Ал балалар үлкендерге еліктеуге тырмысады. Бұл оқуға, еңбекке деген қызығушылығын, адамгершілік нормаларын төмендетуге әкеліп соғады. Жастардың құндылығы, арманы тез өзгерді. Оқушылардың арманы — көп материалдық мүмкіндіктері бар адамдар сияқты болу. Барлық жерде өздерінің армандаған заттарын, қажеттілігін алу үшін опасыздық, арыздық жолмен ақша табатын балалар базары құрылған. Мұндай көше «бизнесі», шынымен, кейбіреулердің кәсіпкерлік іс – әрекет қабілетін дамытуға көмектесетін шығар. Бірақ мұндай қасиеттерді базарда емес, мектепте, өндіріс, еңбек процесінде қалыптастырған, дамытқан дұрыс.

Қабілет — әрбір адамның түрлі іс-әрекетін орындалу жолындағы, жетістігіндегі көрінетін қасиет. Бұл қасиеттің көрінуі адамның алған білімі мен икемділігі немесе қалыптасқан дағдысына да байланысты емес. Сондықтан бірдей жағдайда қатар отырып орындалатын іс-әрекет үстінде бұл қасиеттердің көрінуі әркімде әр түрлі болады.

Кәсіпкерлік қабілеттер — адамның жерді, еңбек пен капиталды тиімді пайдаланып, барынша пайдалы шешімдер қабылдай алуы немесе есеппен тәуекелге бара білуі.

Кәсіпкерлік - бұл жаңа идеяларды жүзеге асыру, өнім өндіру, қызмет көрсету арқылы пайда табу мақсатын көздейтін әрекет. Білім беру саласындағы кәсіпкерлік - оқушылардың ойлау қабілеттерін, шығармашылық идеяларын, белсенділіктерін, еңбекке деген қызығушылықтарын дамытатын құрал.

Қазіргі таңда жалпы орта білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білім алып қана қоймай, болашақ өмірге, еңбекке, кәсіпкерлікке бейімделуі өзекті мәселеге айналып отыр. Қазақстан Республикасының орта білім беру стандарттары білім алушының функционалдық сауаттылығын дамытуға, шығармашылықпен еңбек ете алуға және өмірлік дағдыларды игеруге бағытталған. Осы орайда көркем еңбек сабағы оқушылардың кәсіпкерлік іс-әрекетке алғашқы қадамдарын жасауларына тиімді пәндердің бірі деп санаймыз. Көркем еңбек сабағы қолөнер, көркем шығармашылық, жобалау, сәндік өнер бағытында оқушыларды шығармашылыққа баулиды.. Әр тақырып бір идея, ал өнім жасау - сол идеяны жүзеге асыру болып саналады. Бұл кәсіпкерліктің бастапқы қадамы деуге болады. Көркем еңбек сабағы - оқушыларды шығармашылық арқылы кәсіпкерлікке баулудың тиімді жолы, сабақ барысында немесе үйірме сабағында оқушылар тек әсем бұйым жасап қана қоймай, оны қалай таныстыру, нарықта қалай орнын табу, басқа адамдар мен тіл табысу сияқты өмірлік дағдыларды меңгереді.

Жасөспірім кезең- баланың жеке тұлға ретінде қалыптасып, болашақ мамандығына қызығушылығы ояна бастайтын маңызды кезең. 5–7 сынып оқушыларының бастауыштан орта буынға өтетін кезі. Осы кезеңде оқушылардың қызығушылығы жоғары, жаңа нәрсені тез меңгеретін жаста болғандықтан, кәсіпкерлікке баулу - келешекке салынған дұрыс инвестиция болады. Оқушының бойында еңбекке құрмет, табысты өз қолымен жасауға деген ұмтылыс, жеке идеяларын ұсыну сияқты құндылықтар қалыптасады. 5-7 сынып оқушылары көбіне ойын арқылы, тәжірибе арқылы жақсы қабылдайды. Сондықтан кәсіпкерлікке баулу барысында теориядан гөрі, практикалық жұмыстар мен қызықты тапсырмалар берген дұрыс.

Оқушыларға көркем еңбек сабағы арқылы өнім жасауды, оны бағалауды, тіпті сатылым мен жарнама элементтерін үйретуді кәсіпкерлікке алғашқы қадам жасау жолдары деп есептейміз. Кәсіпкерлік дағдыны көркем еңбек сабағымен байланыстыра отырып дамыту, баланың өз ісіне жауапкершілікпен қарауына, еңбек арқылы табысқа жетуіне болатынын түсіндіруге болады. Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін келесі әдісті тиімді қолдануға болады:

- Нәтижеге бағытталған практикалық жұмыстар, ол жерде оқушылар жасаған бұйымдарының нақты қолданылуын көргенде қызығушылықтары артады. Сондықтан оқушыларға берілетін тапсырмалар: тұрмысқа қажет; сыйлық ретінде жарамды; сатуға болатын бұйымдар болуы тиіс; бұл оқушыларға өз еңбегінің маңыздылығын сезіндіреді.

- Жоба әдістерін жүйелі қолдану. Жобалық жұмыстар оқушылардың бастамашылдығын арттырады. Жобалардың мына кезеңдерден тұруы тиімді:

- идея ойлау;

- эскиз дайындау;
- материал таңдау;
- өнім жасау;
- таныстыру және бағалау; Осы жоба бойынша оқушылар өзін шағын кәсіпкер ретінде сезінеді.

- Ойын және рольдік технологиялар арқылы оқушыларға «Шебер», «дизайнер», «сатушы», «жарнамашы» рольдерін бөліп беру арқылы оқушылар:

- ынтымақтастықты дамытады;
- сабаққа қызығушылықты арттырады;
- кәсіпкерлік үдерісті жеңіл қабылдауға мүмкіндік береді.

- Қарапайым қаржылық сауаттылықты енгізу арқылы оқушыларға:

- материал құнын;
- еңбек уақытын;
- пайда ұғымын; қарапайым тілмен түсіндіру қызығушылықты арттырады.

Оқушылар өнімнің құндылығын бағалай бастайды.

- Жарнама және таныстыру дағдысын қалыптастыру. Оқушылар өз бұйымын қорғайды.

- ауызша таныстырады;
- ауызша таныстырады;
- постер жасайды;
- ұран ойлап табады, оқушының сөйлеу мәдениетін және сенімділігін арттырады.

- Мектепшілік көрме немесе жәрмеңке ұйымдастыру.

- Оқушының еңбегін бағалатады;
- бәсекелестік қалыптастырады;

• табысқа жетуге ынталандырады; Бұл оқушылар үшін ең тиімді мотивациялық әдістердің бірі.

- Көркем еңбек сабағын кәзіргі кәсіптермен байланыстыру. Көркем еңбек сабағында оқушыларға дизайнер, қолөнерші, тігінші кәсіпкерлер туралы айту, оқушылардың болашаққа қызығушылығын арттырады.

-Мадақтау және қолдау. Мысалыға: «Үздік идея», «Ең тиімді өнім», «Ең әдемі бұйым» -деп оқушыларды марапаттасақ , оқушылардың белсенділігі артып, өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді.

Аталған тиімді жолдар көркем еңбек сабағында 5-7 сынып оқушыларын кәсіпкерлікке деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық пен еңбекке оң көзқарас қалыптастырады. Нәтижесінде оқушылар өз мүмкіндіктерін танып, болашақта кәсіпкерлікке бейім тұлға ретінде қалыптасады. Бүгінгі оқушы –ертеңгі кәсіпкер, жаңашыл, ел экономикасын дамытатын азамат. Сондықтан кәсіпкерлік тәрбиені ерте жастан бастау уақыт талабы.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мәдешев Б. Нарықтық экономика теориясына кіріспе. — Алматы: Экономика, 1995. -130 б.
- 2 Питер Ф. Друкер. Нарық: топ жарып, алға шығу. — Алматы: Білім, 1994. — 320 б.
- 3 Тайыржан Н. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларын кәсіпкерлікке баулу // Ізденіс. — 2000. — № 6. — 101 б.
- 4 Райзберг Б.А. Основы экономики и предпринимательства: Учеб. пособие для общеобразоват. шк., лицеев, гимназий, колледжей. — Кн. 2 / Науч.-метод. об-ние «Творческая педагогика». — М.: МП «Новая школа», 1993. — 173 с.
- 5 Бабайцев В. Предпринимательство — дело новое или хорошо забытое? // Предприниматель. — — № 1, 2. —С. 52–54.
- 6 Урадова Н.С. Воспитание бизнесмена: с чего начать? // Частная школа. — 1994. — № 1. — С. 53–55.

- 7 Афанасьева В.И., Ерошин Т.И., Пуденко В.П. Основы предпринимательской деятельности. — М.: Полигран, — 121 с.
- 8 Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. — Алматы: БК, 1995. — 99 б.
- 9 Ермакова Т., Кенебаева Ш. Экономикалық білім негіздері: 6-сыныпқа арнал. оқулық. — Алматы: Жазушы, — 96 б.
- 10 Әбдіғаппарова Ұ.М. Оқушылардың кәсіпкерлік құзіреттілігін қалыптастыру жолдары. — Алматы: Білім, 2019ж.
- 11 Сейітқалиева Г.С. Мектеп оқушыларын кәсіпкерлікке баулудың педагогикалық негіздері. //Педагогика және психология журналы.-2020ж-№4 45-49 бет.
- 12 Жолдасбекова С.А. Көркем еңбек сабақтарында оқушылардың шығармашылық және іскерлік дағдыларын дамыту. Алматы-2021ж.
- 13 Қожахметова К.Ж. Құзіреттілікке бағытталған білім беру теориясы. Алматы: Қазақ университеті, 2018ж.
- 14 Давыдов В.В. Дамыта оқыту теориясы. Москва: Педагогика 2017ж.
- 15 Сейтқалиева Г.С. Мектеп оқушыларын кәсіпкерлікке баулудың педагогикалық шарттары. //Педагогика және психология журналы.-2020ж.
- 16 Жұмабекова Ф.Н. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістемесі. Алматы: Дарын 2016ж.

UDK 347.782

INDIVIDUAL FEATURES OF TRAINING FUTURE FINE ARTS TEACHERS IN LANDSCAPE WORK

Talipov N.Kh.

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan
talipovnigmatjon@mail.ru

Abstract

In the article, main practical recommends on drawing etudes are given. The peculiarities of individual methods using in this direction are explained.

Key concepts. *Etude, arrangement, specify ratios, composition, the lows of perspective, relations of color and tint, constructive building, plastics, plein air.*

Landscape is one of the most emotional genres of fine art. Beautiful landscape works, with their refined effect, achieve spiritual enrichment of a person. Being in the bosom of Mother Nature is an invariable source of creative ideas and inspiration. If an artist, when depicting a place, does not deeply study and analyze the environment, but only fantasizes about it, this work will turn out to be fake and will not attract the viewer. Regular creativity teaches the artist to be sensitive and to fully convey the colorful and tonal characteristics of a certain state of nature. It is necessary to help students see the unique beauties of nature and art, to develop an infinite love for their homeland, to understand and comprehend the processes associated with depicting the landscape genre, and to become its active participants, so that they can find solutions to such problems as:

Landscape is a work of art that reflects the appearance of nature. It depicts real and imaginary places, cityscapes, etc. Landscape is one of the ancient genres of fine art, and plays an important role as a medium-background in historical and everyday works. [4.-444].

In particular, the landscape genre serves as the main tool in the formation of students' professional interests in fine arts. Initially, landscape as an independent genre occupied an important place in the medieval fine arts of ancient China. In Europe, the landscape genre was well developed in the 16th-17th centuries, while in Russia the landscape genre developed by the 18th

century. In particular, the architectural monuments of Moscow and St. Petersburg were depicted with great skill by the artist F.E. Alekseev. [2. -26].

In the second half of the 19th century, the genre of realistic landscape flourished. During this period, I. Shishkin, A. Savrasov, I. Levitan, V. Mashkov and other artists created significant works.

The landscape genre was highly represented in the art of the Middle East, including the miniature art of Khirat and Central Asia. In particular, in the miniature works of Kamoliddin Behzod, the landscape nature was depicted with great skill. [5.-43].

The real development of the Uzbek landscape genre dates back to the 20th century. During this period, rare examples of landscape were created in easel art. During this period, P. Benkov, O. Tansiqbaev, N. Karakhan, A. Mirsoatov and other artists in their works of art, for example, O. Tansiqbaev's "Hot Lake", "Motherland", "Qayraqum Reservoir", N. Karakhan's "Nanai Road", "Spring in Sijjak", R. Temurov's Samarkand architectural landscape works, revealed the secrets of love for nature and beauty. Currently, many sought-after talented artists, including A. Nuriddinov, O. Qazokov, Z. Islamshikov, A. Mominov, are painting charming landscapes praising nature. [3. -27].

There are several types of landscapes: urban (architecture), rural (mountains), industrial (factory, factory, architectural structures) landscape genres. Each of these genres has a unique content and idea. For example, in the urban landscape, city life, tall buildings, vehicles, parks, underground passages, in the rural landscape, it is natural that the vast expanse, rocks, pastures, mountains, plants, sparkling waters, bridges attract young students. In the lyrical landscape, the seasons in nature, such as "Early Dawn", "Spring", "White Snow", "Golden Autumn", we present works that reflect the delicate, quiet beauty of nature, its awakening state, and give joy to a person. The image of reality and the natural landscape surrounding a person are reflected in the landscape. In this sense, the landscape acquires an emotional appearance and ideological content. [1. -28].

The landscape genre is of particular importance in the formation of students' professional interest in fine arts. Because every student, having entered the bosom of nature, strives to depict nature as best he can. The process of working on a landscape in fine arts requires the following practical exercises:

- all observations of students related to the process of drawing a landscape form their initial imagination;

- when working on a landscape, they master the horizon line, point of view, field of view, aerial perspective, plane of the picture, and the laws of light and shadow.

At the same time, they learn to depict the shapes of branches and branches of the depicted object, the anatomical features of the animal world, and the appearance of mountains and rocks in realistic images. When drawing such thematic images, different materials are used for each season of the year: album, colored paper, watercolor paint, ordinary black pencil, colored pencils, felt-tip pens, colored chalks.

In order to bring the genre of fine arts to life for students, it is of particular importance to teach them to choose an extremely interesting plot location for drawing landscapes in their free time outside of class. It is necessary to first place the main objects in the landscape on paper, distinguishing them, then work with the horizon line in perspective, the point of view, colors, distinguish between light and shadow, express the process of creating a landscape by choosing the right ones, place the landscape on paper, how the light falls on the trees and plants in the landscape, and be able to depict the clarity of the colors of nature in the early morning. Choosing perspective and the right colors when creating a landscape enriches the creative thinking and imagination of students. Observations in natural landscapes show that attempts to reflect the beautiful nature that surrounds us serve to form individual characteristics in students. For example, choosing the right horizon line, using the right colors, etc.

Students should choose the right dimensions to increase the effectiveness of the composition in the image. Especially in the process of drawing a landscape, it is important to correctly choose the perspective and composition, as well as the right color. Working with paints in the process of drawing a landscape is a complex process. To properly organize work with paints, you need to have

the necessary methodological recommendations, necessary knowledge, skills and qualifications. When drawing a landscape, the saturation of colors, light and shadow, and the light falling on the colors are affected. The farther away the light is, the lighter the colors become, and the closer they are, the darker and brighter they appear.

Therefore, the student should not give in to the influence of light and make mistakes in choosing colors. Sometimes, he may be disappointed by his mistake and lose confidence. In addition, colors are also light and dark depending on the seasons. Colors in nature are also called warm and cold tones. For example, when depicting a tree in nature, it is wrong to paint it only in green paint. Because the color of the tree changes under the influence of light, under the influence of shadow, under the influence of surrounding objects. Therefore, the student should be taught to use a mixture of different colors when coloring the tree.

Working with watercolors helps students develop their creative abilities, color perception, artistic taste, and imagination of volume and spatial breadth. When teaching students to draw landscapes, it is necessary to take them to the schoolyard or parks. Drawing outdoors (plein air) is sharply different from drawing in the classroom. When going out into nature, the student faces problems with depicting the landscape. As a result of this problem, one can observe the complexity of showing perspective, that is, the correct, holistic depiction of the visible landscape, the skill of choosing colors, finding interesting motifs, and the skill of finding a composition.

Thus, choosing the landscape genre first to form the professional interest of young students in the fine arts will allow them to achieve the intended goal faster. When imagining the landscape genre, its development and history are also of particular importance. One can feel how interesting it is to teach students to depict the beauty of nature and its fascinating aspects.

It is especially advisable to carry out the process of creating a landscape during practical classes. When creating a landscape, students must master the horizon line, point of view, field of view, aerial perspective, plane of the picture, and the laws of light and shadow. Therefore, it is worth noting that it is important to convey the genres of fine arts to students vividly. In particular, it is necessary to distinguish the most important things in the landscape, first of all, place them on paper, and then remember the sequence of subsequent processes.

References

- 1 Abdurahmonov G.M. Kompozitsiya . -T.,- 2010.
- 2 Boymetov B.B. Qalamtasvir. – T., Musiq, 2006.
- 3 Abdiraslov S.F., Talipov N.X. Rangtasvir, darslik – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo nashriyoti, 2019.
- 4 O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2003.-704 b. T.5. B-444.
- 5 Usmonov O. Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi.-T.: Fan, 1997. -160 b.
- 6 Maxkamova S. B. Pedagogical conditions for the preparation of future teachers of fine arts for the artistic analysis of the works of Chingiz Akhmarov. (2026). International Journal of Artificial Intelligence, 6(02), 188–193. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/10660>
- 7 Maxkamova S. B. Qalamtasvir fanida grafik rassomlar ishlarini badiiy tahlil qilishga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari. Vol. 9 No. 1 (2026): *Pedagogik Tadqiqotlar Jurnal* 3-10 <https://wosjournals.com/index.php/ptj/issue/view/56>
- 8 Tasviriy san'at darslarida badiiy idrokni rivojlantirishning PEDAGOGIK shart-sharoitlari Sunatulla Fayzullaevich Abdiraslov, Saodat Baxtiyarovna Maxkamova. Vol. 9 No. 1 (2026): *Pedagogik Tadqiqotlar Jurnal* 11-16 <https://wosjournals.com/index.php/ptj/issue/view/56>
- 9 Махкамова С.Б. Педагогические условия подготовки будущих преподавателей изобразительных искусств к художественному анализу произведений Чингиза Ахмарова. Iqro indexing, 19(02), 387-392. <https://worldlyjournals.com/index.php/ifx/>, 2026.

- 10 Махкамova С.Б. Творчество художников в развитие современной живописи узбекистана [vol.3no.13\(2026\):americanscientific.conference](https://vol.3no.13(2026):americanscientific.conference)
<https://intconf.online/index.php/icarhse/article/view/723>, 2026.
- 11 Rasulov, M. (2024). O'zbek xalq amaliy bezak san'at tarixi va uning rivojlanishi. Journal of culture and art, 2(2), 12–16. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/988>
- 12 Maxkamova, S. B. (2023). Tasviriy san'at asarlarini badiiy taxlil qilishda rassom kamoliddin bezzod ijodidan foydalanish masalalari. Journal of culture and art, 1(8), 107–114. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/767>
- 13 Maxkamova, S. B. (2023). Роль и значение композиции в изобразительном искусстве в формировании профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного ИСКУССТВА. Innovative Development in Educational Activities, 2(7), 222–230. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1017>
- 14 Махкамova С.Б. (2023). Художественные способности учащихся в школе и как они проявляют свои творческие способности в этюдах, композиционных вариантах, в своих художественных произведениях. Oriental art and culture, 4 (5), 311-3
- 15.Talipov, N. (2024). Talabalarini qisqa muddatli ranglavhalar ishlashga o'rgatishning muhim omillari. Journal of culture and art, 2(2), 17–22. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/990>
- 16.Talipov, N. (2024). Amaliy san'at darslarida naqsh kompozitsiyalarini chizish . Journal of culture and art, 2(1), 4–12. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/919>

УДК 347.782

КОМПОЗИЦИЯ НАТЮРМОРТА В СКУЛЬПТУРЕ

Талипов Н.Н.

Узбекского национального педагогического университета имени Низами
talipovnigmatjon@mail.ru

Аннотация

В статье изложены дидактические особенности выполнения натюрморта в скульптурных рельефах с учетом специфики данного вида искусства. Также приводятся рекомендации по использованию педагогического опыта как средства развития творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: изобразительное искусство, жанр, натюрморт, скульптура, рельеф, натура

Данная статья посвящена изложению основных теоретических вопросов и практических советов, необходимых студенту специального заочного отделения при выполнении натюрморта в скульптурном рельефе. Поэтому на таких вопросах, как композиция натюрморта в скульптуре, тематическое содержание, понятие о композиционном центре, равновесии, контрасте нет необходимости останавливаться. Разберем чисто скульптурные задачи.

Принципы изображения рельефов на плоскости. Выполнение скульптурного рельефа является сложным этапом в общей системе обучения скульптуре. Работа над рельефом требует от студента соответствующей подготовки не только в области рисунка, скульптуры,

но и знаний перспективы, умения анализировать и сопоставлять различные объемы в условном пространстве.

В отличие от круглой скульптуры, рельефы изображаются на плоскости и служат для украшения стены, составляя с ней единое целое. Эта органическая связь плоскостью в значительной степени наделяет скульптурный рельеф свойствами рисунка. Так, ему доступна передача пространства перспективными средствами. И наоборот, нередко в росписях потолков и стен средствами графики и монументальной живописи достигается полная иллюзия объемной формы. Как рисунок, так и скульптурный рельеф рассчитан на фронтальное обозрение.

Если в рисунке впечатление объемной формы создается при помощи линии, светотени, тональных отношений и линейной перспективы, то в рельефе используются средства скульптуры и законы объемной перспективы.

Рельеф – понятие общее. Если условно представить себе круглую скульптуру в виде шара, находящегося у фона, то всякое сокращение объема в плоскости, параллельной фону, будет относиться к рельефу. При всех дальнейших рассуждениях о рельефе надо постоянно иметь в виду присутствие фона, который называется плоскостью изображения.

В зависимости от объемности все рельефы делятся на барельефы (низкий рельеф) и горельефы (высокий рельеф). Где граница между ними, как определить различие барельефа и горельефа? К горельефу относятся рельефные изображения, глубина которых превышает половину реального объема предметов, в барельефе же предметы выступают над плоскостью изображения не более чем на половину своего объема. Выбор глубины рельефного изображения в каждом отдельном случае диктуется назначением рельефа и местом его установки.

Рельеф, рассчитанный на дальнейшее обозрение, требует более объемного решения и богатой светотеневой моделировки. Рельефы для близкого рассмотрения делаются более плоскими.

Принятое в скульптуре название «плинт» как основание круглой скульптуры распространяется и на область рельефа. В рельефе он превращается как бы в полочку, на которой строятся в перспективном сокращении все предметы натюрморта. Плинт в рельеф является глубинным масштабом всего изображения: предметы не должны выступать за пределы заданной глубины плинта.

При построении рельефных изображений большое значение имеет положение линии горизонта. В соответствии с ее положением плинт приобретает тот или иной угол наклона. В скульптурном рельефе не следует брать слишком высокую линию горизонта, так как на крутой наклонной плоскости плинта предметы натюрморта будут как бы сползать вниз. Лучшим наклоном плинта считается угол в пределах $115-130^\circ$. Горизонтальное расположение плинта под углом 90° нецелесообразно, так как, во-первых, отсутствие наклона ограничивает изобразительные возможности передачи предметов в перспективном сокращении, а во-вторых, в таком рельефе, установленном на высоте, будут «срезаться» нижние части изображения.

Выше мы установили, что в рельеф все предметы сокращаются в своем объеме в плоскости, параллельной фону. Это сокращение объемов идет не произвольно, а подчиняется определенным закономерностям перспективного сокращения. Установлено, что в рельефных изображениях объемы сокращаются в глубину по формуле «золотого сечения», характеризующейся отношением с цифровым рядом 2:3:5:8:13:21 и т.д.

Закономерности построения рельефов нагляднее всего можно проследить при изображении проекции предметов в плане, пользуясь плоскостями сечения в наиболее широких частях предметов.

Сначала рассмотрим принцип построения простого натюрморта в рельефе, состоящего из одного предмета – крынки. Изображение натюрморта на чертеже представлено фасадом и планом на рисунке 1, где линия *СС* обозначает плоскость сечения, соответствующую

наиболее широкой части предмета; aa - плоскость сечения, параллельную плоскости изображения, делит объем крынки на две равные части; $БГ ДЕ$ - предметная плоскость.

При изображении натюрморта в рельефе глубина плинта будет сокращаться в перспективе, а круглый объем крынки будет приобретать более плоскую эллипсоидную форму (рис.2). Глубина $бд$ и будет определять глубину изображения крынки в перспективе.

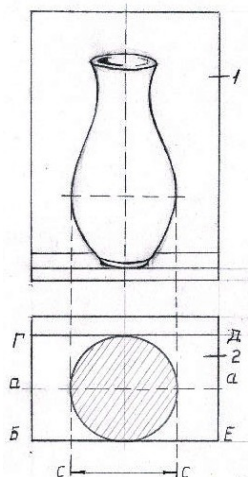

Рис.1. Изображение фасада и плана крынки в реальном пространстве: 1-фон, 2-предметная плоскость.

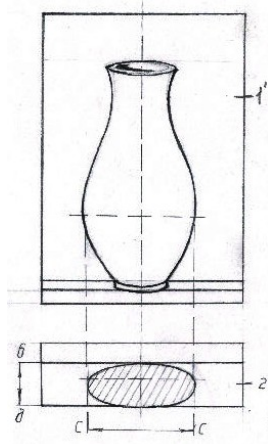

Рис.2. Схематическое изображение фасада и плана крынки в рельефе: 1'-фон, 2'-предметная плоскость.

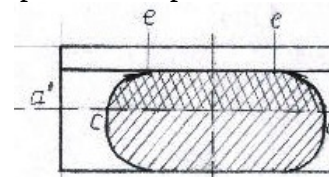

Рис.3. Принцип построения объема крынки в рельефе с учетом перспективного сокращения (план)

Для большей ясности дальнейшего изложения принципов построения рельефа примем глубину рельефа крынки равной 8 см. Тогда согласно правилу «золотого сечения», глубина объема в 8 см будет выражаться отношением 5:3. Это означает, что средняя плоскость $а' а'$ (рис. 3) разделит глубину рельефа на две неравные части как 5:3, где глубина в 5 единиц – видимый зрителю объем, а глубина в 3 единицы – не видимый объем, но присутствующий в реальном пространстве. Зритель воспринимает контурные габариты крынки, соответствующие средней плоскости в точках $сс$. Таким образом, при изображении крынки в рельефе контурную линию, образующую ее силуэт, следует четко отрывать от фона в соответствии с пропорциональным отношением 5:3. Для более четкого выявления контура крынки объем невидимой части крынки подрезается к фону внутрь в направлении точек $е е$. На рисунке объем невидимой части крынки отмечен сетчатым штрихом.

Теперь рассмотрим пример более сложного изображения натюрморта в рельефе, в композицию которого рядом с крынкой поместим кружку и яблоко на фоне драпировки. Фасад и план такого натюрморта в реальном пространстве представлен на рисунке 4. На плане цифрами 1, 2, 3 обозначены средние плоскости предметов. Реальные объемы натюрморта в рельефном изображении примут плоские эллипсоидные формы (рис. 5), где цифрами 1', 2', 3' показаны средние плоскости предметов, изображенных в рельефе. Из схемы видно, что средняя плоскость каждого предмета также делит глубину рельефа в отношении 5:3.

При изображении в рельефе различных предметов, составляющих натюрморт, следует исходить из их реального соотношения между собой в натуре. На нашем натюрмorte линейный размер яблока укладывается в размере широкой части крынки, допустим, три раза. Это значит, что при изображении этих предметов в рельефе глубину рельефа яблока надо брать в три раза меньше глубины рельефа крынки.

Конечно, при выполнении рельефных изображений никто не прибегает к математическим расчетам и измерениям. Вышеизложенные теоретические положения

принципов построения рельефов надо знать для общей ориентировки, а работать следует на глаз, доверяясь художественному чутью и логике, чтобы в итоге натюрморт отвечал требованиям объемно-пространственной выразительности и создавал впечатление круглой скульптуры.

Рис.4. Изображение фасада и плана натюрморта в реальном пространстве: 1,2,3-средние плоскости предметов

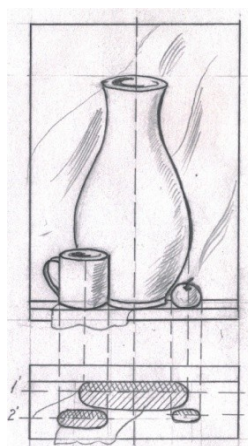

Рис.5. Схематическое изображение фасада и плана натюрморта в рельефе: 1',2',3'-средние плоскости предметов.

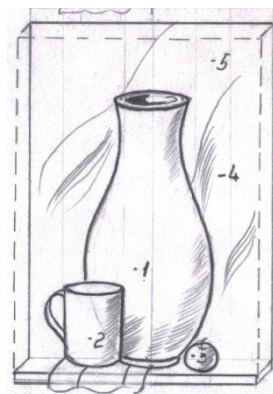

Рис.6. Воображаемая передняя плоскость рельефа (обозначена пунктиром): 1,2,3- наиболее выступающие точки переднего плана.

В зависимости от задуманной композиции предметы натюрморта могут находиться в различных положениях по отношению к фону — ближе или дальше от фона, выступать вперед или углубляться, частично прикрывать друг друга. Нередко предмет оказывается оторванным от фона, как это показано в натюрморте на рисунке 5, где на переднем плане кружка и яблоко оторвались от фона. В таких случаях расстояние до фона композиционно заполняется другими предметами или драпировкой.

Мы рекомендуем в композиции учебных натюрмортов широко использовать драпировки. Это необходимо, во-первых, для того, чтобы студенты изучали пластику различных складок тканей и умели их изображать, а во-вторых, удачно решенная драпировка в натюрморте хорошо объединяет всю композицию в единое целое, оживляет ее, делая натюрморт более содержательным и выразительным.

Для понимания принципиальных основ построения рельефов на плоскости следует обратить внимание на переднюю плоскость рельефа. Все изображение в рельефе как бы заключено в невидимый плоский параллелепипед (рис.6), образованный с одной стороны четкой задней плоскостью изображения (фоном), а с другой стороны — параллельной ей воображаемой передней плоскостью, на которую выходят все наиболее выступающие точки предметов переднего плана. Таких высоких точек, соприкасающихся с передней плоскостью рельефа, должно быть не менее трех, расположенных по треугольнику. На рисунке эти точки обозначены цифрами 1, 2, 3, 4. Чем больше их и чем равномернее распределяются они на всей передней плоскости рельефа, тем рельеф будет более цельным и уравновешенным, тем органичнее впишется он в плоскость стены, не будет «разрушать» ее.

Работая в целом над всеми объемами рельефа, следует четко вести построение всех предметов натюрморта по принципу закономерного сокращения в глубину от первого плана до плоскости фона в соответствии с вышеизложенными положениями. Правильно проведенное сокращение объемов сохранит пластическую и пространственную целостность рельефа и создаст впечатление круглой скульптуры.

Практические советы. Работая над натюрмортом в скульптурном рельефе, многие студенты уделяют недостаточно внимания вопросам композиции и содержания. Чаще всего натюрморт состоит из однотипных шарообразных и округлых по форме предметов. Если это в ряде случаев оправдано в живописи благодаря его колористическим возможностям, то в монохромной скульптуре однообразные формы становятся скучными и маловыразительными.

Натюрморт рекомендуется строить по тематическому принципу. Он может быть самого различного содержания и назначения. В основу композиции могут быть положены атрибуты строителя, шахтера, школьника, художника, химика и т.д. Трех- пяти предметов достаточно, чтобы интересно решить тему и композицию натюрморта.

Остановившись на определенной теме, сначала следует в рисунках-набросках найти наиболее выразительное решение эскиза. После консультации с преподавателем можно приступать к скульптурному воплощению темы. Лепить лучше всего из пластилина на фанерном планшете размером 30х40 см, руководствуясь глубиной рельефа в 3-4 см. Значительно плодотворнее и с большей пользой будет идти работа, если натюрморт выполнять с натуры. Удлиненные по форме предметы, лежащие на плинте, надо компоновать параллельно плоскости изображения. Предметы натюрморта следует строить методом наложения планов, приводя их как бы к общему плоскостному знаменателю, руководствуясь вышеизложенными принципами построения рельефов. В тех случаях, когда в натюрморте участвуют предметы прямоугольной и кубической формы, их следует немного разворачивать в глубину, с тем чтобы раскрывались дополнительные плоскости и грани, говорящие о реальной форме. Все предметы рельефного натюрморта должны в перспективе вписаться на плинте и изобразительной плоскости в пределах установленного объема параллелепипеда (см. рис. 6). У зрителя не должно возникать впечатления, что уходящая в глубину часть объема находится где-то за пределами плоскости изображения.

Предметы, являющиеся композиционным центром натюрморта, необходимо ставить на плинте основательно, четко прорисовывая в перспективе их основания, не загораживая их полностью другими предметами. Этого требуют задачи архитектоники, предъявляемые к скульптурным рельефам.

Выполняя рельеф, следует проверять работу при различном освещении, добиваться четкой, чеканной формы изображаемых предметов и объемно-пространственной выразительности.

Некоторые студенты прибегают к цветовому решению, стараясь передать живописную гамму всех предметов натюрморта. Однако пользоваться цветом в скульптуре надо очень осторожно. Скульптура является преимущественно монохромным видом искусства. Иногда, чтобы подчеркнуть декоративность натюрморта, делают цветным фон, но это должно быть оправдано как содержанием работы, так и местом установки рельефа.

Важную роль на завершающем этапе работы имеет фактурная обработка поверхности, которая должна подчеркивать материальность изображенных предметов и их художественную одухотворенность.

Список литературы

- 1 Abdirasilov S.F., Talipov N.X. Rangtasvir, darslik – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo nashriyoti, 2019
- 2 Boymetov B.B. Qalamtasvir. – Т., Musiq, 2006
- 3 Пучков А.С., Триселев А.В. Методика работы над натюрмортом. М., Просвещение, 1982.
- 4 Ростовцев Н.Н. Учебный рисунок. М., Просвещение, 1976.
- 5 Халилов Р.Ш. Рисунок. Т., Навруз, 2015.

- 6 TALIPOV, N. (2024). TALABALARNI QISQA MUDDATLI RANGLAVHALAR ISHLASHGA O'RGATISHNING MUHIM OMILLARI. *Journal of Culture and Art*, 2(2), 17–22. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/990>
- 7 TALIPOV, N. (2024). AMALIY SAN'AT DARSLARIDA NAQSH KOMPOZITSIYALARINI CHIZISH. *Journal of Culture and Art*, 2(1), 4–12. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/919>

UDK 347.782

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PREPARING FUTURE FINE ARTS TEACHERS FOR INNOVATIVE PROFESSIONAL ACTIVITY

Akhmedov m. B.

Associate Professor of the Uzbek State Pedagogical University named after Nizami

Annotation

This article examines the theoretical and methodological foundations of preparing future fine arts teachers for innovative professional activity. The main goal is to justify the need for a transition from traditional teaching to an interdisciplinary and competency-based learning model. The study focuses on the mechanisms for ensuring harmony between Uzbekistan's national educational standards and UNESCO's global requirements (Global Program for Education in Culture and Art, Delta Framework). The conclusion provides proposals for improving the quality of teacher training through the modernization of curricula and the introduction of reflexive-evaluation systems.

Keywords: *Innovative competence, STEAM, Art integration, Digital pedagogy, Education of Uzbekistan, Teacher training, VR/AR, Competency-based education.*

Access:

In the modern education system, the role of a fine arts teacher goes beyond the level of a specialist who teaches drawing techniques and becomes an integrator and innovator who develops creativity, critical thinking, emotional intelligence, and social resilience. At the international level, these requirements are strictly defined by UNESCO's new Global Program for Education in Culture and Art, which emphasizes the need to prioritize education in culture and art in the process of teacher training, with greater emphasis on indigenous and aboriginal cultures and heritage. This global mandate requires viewing art as a central element that promotes not only academic achievement but also respect for diversity and openness in society.

Theoretical foundations: the concept of innovative professional competence

Innovative professional activity is a system of continuous application of pedagogical creativity in order to modernize curricula and integrate technological infrastructure based on competency-based learning models. This process requires not just the application of new methods, but scientifically and psychologically sound approaches.[2]

The theoretical basis of innovative activity is based on the models of creativity in scientific psychology. In particular, J.P. Guilford's intellectual structure, E.P. Torrance's creative thinking tests, T.M. Amabile's social psychology of creativity, and R.J. Sternberg's theories synthesizing wisdom, intelligence, and creativity serve as the basis for the formation of a teacher's creative potential. In the training of teachers, these theoretical frameworks should be taught in a clear and open form, so that they can effectively apply the theory in practice in the educational process.

The most important feature of this methodological approach is the "Standard-Based Foundation." True art integration requires the teacher to ask themselves the question when creating

or conducting a lesson: "What standards am I addressing in both content and art?" If a teacher cannot identify both standards, it is considered to be using art only as an auxiliary tool ("Arts Enhancement"), which is an approach with low effectiveness [5].

Preparing fine arts teachers for innovative activity means preparing them as engineers in the development and mapping of advanced curricula. In their activities, they must be able to deliberately blur the boundaries between subjects and create a synergistic learning environment based on interconnected standards. This, in turn, requires the teacher to transform the learning process not only from a content provider, but also into a designer of the learning system [8].

Innovative professional competence of fine arts teachers is a complex synthesis of theoretical, practical, and reflexive components, the interrelationship of which is reflected in the table below.

Table 1. Structural components of innovative competence of fine arts teachers

Competency domain	Key items	Innovative result
Theoretical-integrative	Establishing secondary standards; Understanding STEAM methodology; Application of creativity theories.	Development and implementation of interdisciplinary curricula.
Digital-technology	ICT competencies; Implementation of AI/VR in pedagogical practice; Decisions based on digital data.	Personalization of the educational process, increasing efficiency.
Professional-reflexive	Ethical behavior; striving for continuous professional development; renewal of creative potential.	Continuously improving pedagogical activity based on self-assessment.

Methodological models: integrative learning and digital transformation

Training teachers for innovative activity is impossible without digital transformation. In the Republic of Uzbekistan, within the framework of the UNESCO "Delta Framework," it is planned to develop national ICT competencies and organize special training courses for teachers of pilot institutions. This initiative sets a formal and systematic path for mastering digital skills, which will serve to modernize the vocational education system.[13]

The most complex form of innovative competencies is manifested in the teacher's ability to use artificial intelligence (AI) tools not only as a creative tool, but also as a pedagogical analyst. In the training of fine arts teachers, it is necessary to introduce training courses on analyzing assessment data using descriptive and inferential statistical methods, determining the potential of students, and making informed decisions. A high level of mastery in the application of digital technologies allows transforming the teacher's role from a reactive trainer to a proactive, data-driven strategist, which serves to personalize the learning process and increase effectiveness.

The main directions of the integration of innovative technologies in fine arts education are summarized in the table below.

Table 2. Integration of innovative technologies in fine arts education

Innovative technology	Pedagogical goal	Competence required of a teacher	Source
Arts Integration / STEAM	Development of interdisciplinary creativity, critical thinking, problem-solving skills.	Development of integrated curricula; finding the "commonality" of subjects.	
AI (artificial intelligence)	Personalization of the educational process, in-	Ethical and effective use of digital assessment tools, LLM;	

	depth analysis of assessment data.	basics of statistics.	
VR (Virtual Reality)	Immersive pedagogical practice, influencing the cultural context; safe practice environment.	Creation and modeling of virtual learning environments; teaching cultural sensitivity.	

Practical preparation mechanisms and control

The system of training future teachers for innovative activity requires targeted modernization of curricula. This process involves the integration of a special curriculum, pedagogical practice, innovative projects, and technological infrastructure [2].

Table 3. Criteria and tools for assessing innovative professional activity

<i>Area of competence</i>	<i>Rating criterion</i>	<i>Evaluation tool</i>	<i>Result</i>
Pedagogical integration	Teaching of interdisciplinary standards on the basis of equality (Arts Integration).	Integrative project rubrics; Lesson observations.	Synergistic effectiveness of the educational process.
Digital reflection	Analyze AI-assessment data and improve practice.	Data analysis reports; Personalized feedback.	Making pedagogical decisions based on data.
Professional growth	Content-specific CPD search and knowledge application.	Reflexive journals; Implementation of the professional development plan.	A culture of continuous improvement.

When modernizing curricula, in accordance with the requirements of the global program for cultural and art education, more attention should be paid to local and indigenous cultures and heritage (Uzbek national art - miniature, shashmaqom, Lazgi dance, traditions of weaving atlas and adras).

Students need to master both theoretical and practical foundations simultaneously, with great emphasis placed on their academic activities [21]. This integration allows them to master not only art history knowledge but also pedagogical methodology at a high level.

The criteria and tools for assessing innovative professional activity are presented in the table below.

Conclusions and proposals

The theoretical and methodological foundations of preparing future fine arts teachers for innovative professional activity should be based on an interdisciplinary, competency-based, and technologically rich system. The study showed that success is ensured through the synthesis of internationally validated methodological models such as competency-based learning, creativity theories proven in psychology, and STEAM/Art Integration.

To improve the quality of the system of training for innovative professional activity, the following practical recommendations are given:

1. **Institutional change:** Teacher training institutions should implement internal structural changes to eliminate disciplinary "baskets." This requires the mandatory development of collaborative curricula based on STEAM/Art Integration models between the faculties of fine arts, technology, and core subjects.

2. **Investment in immersive education:** Urgent investment in virtual reality (VR) and augmented reality (AR) infrastructure is required. This will serve to provide future teachers with high-precision, culturally sensitive, and safe learning environments. This also allows for the modeling of unique elements of Uzbek national culture in a virtual environment and their integration into international educational practices.

3. **Improvement of policy documents:** Educational documentation should clearly include the requirement for teachers to use specially designed assessment tools (rubrics, checklists) to measure the results of innovative projects, professional reflection, and ethical behavior. This ensures the continuity and accountability of professional growth.

References

- 1 Mirziyoyev Sh. M. Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the opening ceremony of the 43rd session of the UNESCO General Conference. -T.: //People's Word, October 31, 2025, No. 224 (9119). WWW.XS.UZ, E-mail: Info@xs.uz
- 2 Akhmedov M. B. Preparation of Future Fine Arts Teachers for Innovative Professional Activity Scientific and Practical System. Next Scientists, European International Journal of Pedagogy. TYPE Original Research PAGE NO. 117-123 DOI 10.55640/eijp-05-04-28. OPEN ACCESS SUBMITTED 26 February 2025. ACCEPTED March 22, 2025. PUBLISHED 25 April 2025. Vol.05 Issue 04 2025. <https://eipublication.com/index.php/eijp>.
- 3 Akhmedov, M. B., & Ruzmatova, F. G. (2023). Methods of Teaching Painting to Students in Higher Education. Current Research Journal of Pedagogy, 4 (05), pages 68-78.
- 4 Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Boulder, CO: Westview Press.
- 5 Arts Integration. (n.d.). Arts integration is a connecting path towards reaching and teaching every child and empowers educators in their professional growth.
- 6 Colorado State Model Educator Evaluation System: Practical Ideas for Evaluating Teachers of the Arts: Visual Arts. Developed by: Colorado Teachers of the Arts and the Colorado Department of Education. Updated Winter, 2018 For feedback, please email: Educator_Effectiveness@cde.state.co.us
- 7 Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York, NY: HarperCollins.
- 8 Georgette Jakman. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education. See discussions, statistics, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/327351326>
- 9 Liu, D. (2005). Professor Temple's groundbreaking use of AI and virtual reality revolutionizes teacher education. Philadelphia, PA: Temple University News.
- 10 QCA/UNESCO. (n.d.). Support for teaching and learning: Professional development aimed at increasing primary teachers' confidence in arts teaching and offering secondary teachers opportunities to develop new skills and enhance their own creativity. QCA/UNESCO Report.
- 11 Sharipov K. Building Peace Through Knowledge: Uzbekistan's Expanding Cooperation with UNESCO. Tashkent-Brussels: A New Stage of Cooperation with Europe. What Is PIMEC and Why Its 2nd Edition Stands Out. Modified: October 24, 2025.
- 12 STEAM & Science Integration. (2018). Infusing creativity - through the arts - into the education and training of future scientists. / *Perspectives Article*, 11 (5), pp. 555-559.
- 13 Sternberg, R. J. (2003). *Wisdom, intelligence, and creativity are synthesized*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 14 Temple University. (2025). *Temple Professor's groundbreaking use of AI and virtual reality revolutionizes teacher education*.
- 15 The Art of Education University. (2024). Assessment tools in FLEX Curriculum (Rubrics, checklists, reflections). The Art of Education University.

- 16 Torrance, E. P. (1974). *Torrance tests of creative thinking: Norms-technical manual*. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.
- 17 UNESCO. (2020-2023). Analysis of UNESCO (2020) global reports, OECD (2021) analyses, and regulatory documents on pedagogical education (2023) of the Ministry of Higher Education of the Republic of Uzbekistan. Paris, France) / UNESCO.
- 18 UNESCO. (2024). *Global Framework for Culture and Arts Education* (on STEAM, civic engagement, and diversity). Abu Dhabi, UAE: UNESCO.
- 19 UNESCO. (2024). UNESCO Member States adopt a global framework to strengthen cultural and art education (on teacher training priority, local heritage). Abu Dhabi, UAE: UNESCO.
- 20 UNESCO/Delta Framework. (n.d.). National ICT competencies and special training courses for teachers of pilot institutions are planned. (Delta Framework). / UNESCO.
- 21 Urazimova, T.V. *Uzbekistan's Professional Pedagogy in the Context of Developing Students' Artistic and Creative Abilities Through Fine Arts*. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 9 No. 4, 2021 ISSN 2056. P. 18-24. www.idpublications.org.
- 22 Uzbekistan Professional Pedagogy. Standards of Higher Professional Education... integrating special, psychological, and pedagogical disciplines. IdPublications.
- 23 Verónica A Segarra, Barbara Natalizio, Cibeles V Falkenberg, Stephanie Pulford, Raquell M Holmes. STEAM: Using the Arts to Train Well-rounded and Creative Scientists. Articles from Journal of Microbiology & Biology Education are provided here courtesy of American Society for Microbiology (ASM). 2018 Apr 27;19 (1):19.1.53. doi: [10.1128/jmbe.v19i1.1360](https://doi.org/10.1128/jmbe.v19i1.1360)

UDK 347.782

DEVELOPMENT OF PENCIL DRAWING AND SKETCHING SKILLS IN FINE ARTS TEACHERS.

Sunatulla A., Azizbek B.

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Tashkent,

Namangan State Pedagogical Institute, Namangan.

sabdiraslov@mail.ru.

Abstract

On the importance of pencil drawing in the development of future visual arts teachers in pencil drawing classes. This article examines the development of theoretical knowledge, skills and abilities, as well as the development of illustration skills and abilities through the process of pencil drawing.

Keywords: *drawing skills and skills, pencil drawings, drawing skills, sketches, holistic view of nature.*

In the 21st century, education has been recognized globally as a key factor in ensuring sustainable development, and the international education concept has identified “creating opportunities for lifelong quality education” as a pressing task. This has expanded the possibilities

of using methodologies aimed at improving the system of developing the professional training of teachers, including future teachers, in the higher education system.

Recently, there has been an increased interest in studying the achievements and experience of developed countries in the field of education and integrating them into the educational system of Uzbekistan. As a result, today's youth, striving to master the achievements of modern science and technology, are paying special attention to aesthetic culture. Our republic has all the opportunities to achieve these goals. What is required of young people is diligence and perseverance. Only by effectively using these opportunities can we raise the level of education in our country.

A person's aesthetic taste is expressed through his artistic knowledge, which must be broad, competent, and expressive. And these professional qualities, in the true sense of the word, exist only in a person. Therefore, a future teacher of fine arts must have a high level of training in drawing, painting, and composition.

The level of activity of a fine arts teacher depends on the quality and quantity of knowledge acquired both in the classroom and outside of training. Practical knowledge is represented by competence and skills. The quality of the obtained images depends on the level of development of the student's imaging skills. Thus, the student's completed graphic representations and practice are both qualitative and quantitative indicators of their professional development.

A necessary condition for the effective development of students' skills is their awareness of the process. The mental processes involved in the creation of a quick spontaneous drawing largely determine the quality of students' pencil drawings.

Let's look at the necessary concepts and their definitions. "Skill" includes the ability of a person to perform any action using certain methods and techniques, based on previously acquired experience.¹[4]

"Skills are elements of activity that allow a person to perform something with high quality, for example, to perform an action accurately and correctly ... in general, they represent consciously controlled parts of an activity ...

Skills are formed as a result of the coordination of skills, their integration into systems through actions under conscious control. "Skill is a fully automated component of skills at the level of unconscious control."²[6, page 118]

Academician V.S. Kuzin divides the concept of "skill" into two qualitatively different levels of activity. The first, elementary, is probably the student's ability to identify the characteristic proportions of the human figure and depict them in a drawing. Then this skill becomes automatic and turns into a habit, in which the student does not just convey the proportions, but "controls" the work as a whole, striving to perform a competent and convincing drawing.

"The second is the higher level of movement style, compared to which the skill is simpler."³[4, page 64]

The effectiveness of the skill we are considering in determining the characteristic proportions lies in the student's creation of an expressive artistic image, in which the proportions of the human body become an integral element and a means of revealing the inner world of the figure (for example, Titian. Pencil). In this case, the competence can be described as a skill.

A skill, unlike a skill, is never implemented without the active participation of thinking. Therefore, the use of methods that activate students' thinking processes in graphic design, sketching or depicting a human figure contributes to the effective development of their professional skills. Psychologist F.I. Khaidarov emphasizes that "the activation of intellectual activity in skills occurs precisely when the conditions of activity change and non-standard situations arise that require quick, intelligent decision-making. The management of skills at the level of the central nervous system is carried out by higher anatomical and physiological levels than the management of skills,

¹ Kuzin V.S. Psychology. - M.: AGAR, 1997. - 304 p., il.

²Khaidarov F.I., Khalilova N.I. General psychology. Textbook. - T.: Methodist publishing house. 2023. Page 118.

³Kuzin V.S. Psychology. - M.: AGAR, 1997. - 304 p., il. str. 64.

that is, in the brain."⁴ [6, page 117]

Abilities are improved through the acquisition of knowledge and skills. The ease and speed of acquiring knowledge, skills and abilities is determined by the presence of abilities. A well-known psychologist and leading specialist in the field of art, Doctor of Pedagogical Sciences, Academician V.S. Kuzin distinguishes between general and specific abilities.⁵ [4, page 92] General abilities are necessary for the implementation of any human activity (mental abilities, developed memory), and special abilities are manifested in certain types of activities (fine arts).

Psychologist F.I. Khaidarov defines abilities as follows: "This is not limited to knowledge, skills, and abilities, but rather their rapid acquisition, consolidation, and effective application in practice."⁶[Page 6,255]

Thus, a future art teacher must have special - descriptive abilities (type of activity - art teacher) and special - artistic abilities (type of activity - artist). Taking into account the relationship between abilities and qualifications, based on the presence of general and special abilities, it can be asserted that a person has the corresponding general and special qualifications.

In the Department of Fine Arts and Engineering Graphics of the Faculty of Professional Education and Art, the curriculum of pencil drawing includes the content of systematic pencil drawing, drafts. The main purpose of the draft is to fulfill the main features of the object being described in a short and limited time with the help of pictorial means.

It helps to organize the drawing of the human figure and ensure consistency in the acquisition of quick drawing skills, which creates sufficient conditions for students to successfully continue their independent work on pencil drawings.

The pencil drawing curriculum of fine arts is structured in such a way that, firstly, pencil drawings are used by students as auxiliary material in working on long-term academic assignments, and secondly, they are important exercises that allow students to deepen their knowledge and develop skills acquired in the process of studying pencil drawing.

In pencil drawing, it is very important to see nature as a whole. In pencil drawing, students should try to convey the general impression of the object being depicted. For first- and second-year students, it is more important to first learn to depict the main features of the objects being depicted in a relatively compact image that is close to reality and believable.

Pencil drawing increases comprehension; it is important to grasp the main points quickly and to describe them clearly and expressively. Time constraints force a person to look at the subject as a whole, reflecting the most characteristic features, without being distracted by details.

Pencil drawings are divided into short-term and long-term according to time, and linear and colored parts according to type.

StripedThe drawing is open, light, and generalized. An artistic image is created through lines, for example, the pencil drawing of the portrait of Nigora by the famous Uzbek artist, academician R. Akhmedov.

When depicting the characteristic appearance of certain objects through their shape and appearance, a simple type of color image is chosen, which is called a silhouette, that is, an image that is covered with a uniform, flat color and executed along the outline of the appearance.

In this regard, the Uzbek artist, Professor Gafur Abdurakhmanov, is a talented portraitist who has managed to uniquely interpret the image of a hard worker. His portrait is proof of our opinion. The posture of Atakhan, sitting in his house, is skillfully depicted. The turban on his head is very aptly depicted, as well as his bravery and great intelligence are reflected in his facial expression.

⁴Khaidarov F.I., Khalilova N.I. General psychology. Textbook. - T.: Methodist publishing house. 2023. Page 117.

⁵Kuzin V.S. Psychology. - M.: AGAR, 1997. - 304 p., il. str. 92.

⁶Khaidarov F.I., Khalilova N.I. General psychology. Textbook. - T.: Methodist publishing house. 2023. str. 255.

Y. Kruglikova. "Portrait of M. Svetayeva"

G. Abdurakhmanov. "Portrait of a grandfather"

R. Akhmedov. "My daughter".

Various materials are used for drawing and sketching. Recently, the most common material is felt-tip pen.

Two graphic portraits, created in a moment with a felt-tip pen, one depicts the famous artist Renato Guttuso, and the other depicts the famous artist Ruzi Choriev.

Each of them bears the signature of the artist, as the famous artist Ruzi Choriev said about this wonderful historical event.

- I knew Renato Guttuso quite early, - says Rozi Choriev, explaining the autographs, - one day I was lucky enough to meet the artist, R. Guttuso, who was visiting Uzbekistan, also came to my studio, and there I had the opportunity to talk to him. I am also grateful for my fate that such a famous artist observed my works from head to toe and expressed his thoughts and opinions about them. During the conversation, we talked for a long time about the secrets of fine art, we got into a discussion. During the conversation, Renato took a felt-tip pen from the table and drew a picture of a marigold, which he loved. After searching around with his eyes and not finding what he needed, he took a lipstick from his wife, quickly painted the petals of a flower, and presented me with a paper with a beautiful flower drawing. When he said goodbye, he included a piece of paper with my autograph on it. In turn, I gave him a felt-tip pen drawing of Renato with my signature.

Rozi Choriev's meeting with the famous artist Renato Guttuso had a significant impact on his work, especially on the process of working on portraits of his contemporaries. It is no coincidence that the artist skillfully reveals the precise psychology and mysterious aspects of the inner world of the characters in his portraits through colors, postures, and expressions.

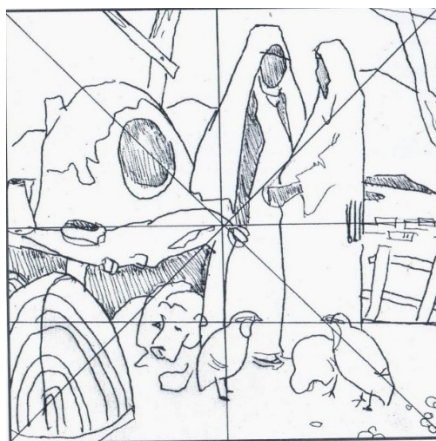

Figure 4. M. Tashmurodov. Sketch of the work "Women of Gilan".

At the same time, the pencil drawing, no less than a long-term image, assumes a clear reflection of the shape, proportions, volume, spatial location and psychological state of the depicted person. The pencil drawing is characterized by a certain simplicity, generalization and breadth in reflecting the shape of the object. In this regard, in the creation of the work "Women of Gilan" by the artist M. Tashmurodov, there are many sketches, pencil drawings of rural and mountain landscapes drawn from nature. In creating the composition of the work, many sketches were made, sketches were drawn with large and small spots, and a general color was found using black and white colors. (Fig. 4) The human figure offers a number of attractive plastic and dynamic possibilities, which makes it possible to create interesting, expressive pencil drawings. Pencil drawing is often done with minimal visual means, sometimes done with just a few strokes.

However, the artist's thought process and the process of drawing images in rapid pencil strokes are reinforced by the system of teaching pencil drawing and constant practical training.

The quick pencil drawings needed to create compositions and educational drawings develop observation, visual memory, figurative thinking, and holistic perception. Pencil drawings and sketches can develop students' artistic abilities, as this type of drawing develops the quick drawing skills and abilities necessary for artist-teachers.

References

- 1 Abdirasilov S. Fine art terms. T: , TDPU, 2003.
- 2 Abdirasilov S. Khudojestvennyye traditsii kak osnova professionalnogo masterstva. Journal Nauka i obrazovanie segodnya. No. 2(3), Moscow. 2016.
- 3 Bolshoi encyclopedic dictionary. -2-oe izd.-M.: "Norint", 1997. - 1456 p.
- 4 Cousin BC Psychology. - M.: AGAR, 1997. - 304 p., il.
- 5 Korolev A. Methodology of teaching drawing. St. Petersburg, Acad. god 2005. - 68 p.
- 6 Khaidarov F.I., Khalilova N.I. General psychology. Textbook. - T.: Methodist publishing house. 2023. 288 pages.
- 7 Abdirasilov, S. (2021). IZOBRAZITELNOE ISKUSSTVO UZBEKISTAN V PATRIOTICHESKOM I ESTETICHESKOM VOSPITANII SHKOLNIKOV. Zbírnik naukovix prats LÓGOS. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v4.42>
- 8 S. F.Abdirasilov, M.S.Yuldasheva. (2022). THE PLACE OF THE FIGURE OF HISTORICAL PERSONS IN FINE ARTS LESSONS. Conferencea, 204–209. Retrieved from <https://conferencea.org/index.php/conferences/article/view/1447>
- 9 Abdirasilov, S., Makhkamova, S. (2019). Research of Structure of Fractals in a Life of Mankind and Fine Arts Products. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 302-305.
- 10 Abdirasilov, S.F. (2022). Patriotic Education of Schoolchildren by Means of National Fine Arts. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 9(5), 52-58.

- 11 Boltaboev A.K., Abdirasilov S.F. (2023). METHODOLOGICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS BY MAKING PENCIL DRAWINGS AND DRAFTS. Economics and society, (3-2 (106)), 57-60.
- 12 Komoldinov S.J., Abdirasilov S.F. (2023). ON THE INTEGRITY OF ILLUSTRATION IN PAINTING LESSONS AND ITS RELATIONSHIP WITH COMPOSITION ACTIVITY. Economics and society, (3-2 (106)), 168-171.

UDK 347.782

NATURMORT KOMPOZITSIYASIDA MUVOZANATNING O‘RNI

Beknazarova S.B.

Nizomiy nomidagi O‘zMPU

Annotatsiya

Natyurmort kompozitsiyasi yaratishda rassom uchun eng muhim tamoyillardan biri bu — muvozanatdir. Muvozanat deganda, asardagi buyumlarning joylashuvi, ranglarning taqsimoti, yorug‘lik va soya o‘rtasidagi uyg‘unlik tushuniladi. Agar muvozanat to‘g‘ri saqlanmasa, asar tartibsiz, notinch va tomoshabinga noqulay ko‘rinadi. Ammo muvozanatni to‘g‘ri topish natyurmortni badiiy jihatdan mukammal va chiroyli qiladi.

Kalit so‘zlar: *natyurmort, kompozitsiya, muvozanat, rang uyg‘unligi, tasviriy san‘at, simmetriya, assimetriya.*

O‘zbek halqi o‘zining qadimgi tasviriy, amaliy, me‘morchilik san‘atlari va madaniyati bilan faxrlansa arziydi. Chunki, Uzbekiston xududida eramizdan avval ham tasviriy san‘atning rangtasvir, haykaltaroshlik, me‘morchilik turlari nihoyatda rivojlangan bo‘lib, ularning namunalari Varaxsha, Afrosiob, Qalchayon, Tuproq qal’a, Bolalik tepa, Ayrtom, Dalvarzin tepa, Fayoz tepa, K^o‘yqirilgan qal’a, Ajina tepa, Teshik qal’a va boshqa bir qator joylardan topilgan. Yana shuni ham qayd qilish lozimki, bu asarlar eramizdan avvalgi 4-1-asrlarda yaratilgan bo‘lib ularning yoshi 5-6 ming yilga to‘g‘ri keladi.⁷ Bu asarlarning badiiyliги hozirgizamon rassomlariva haykaltaroshlarining asarlaridan qolishmaydi desak mubolaga bo‘lmaydi. Bunday yuksak badiiy

⁷ Хасанов Р.Х. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Тошкент, 2006.

saviyadagi asarlarni o'sha davrda to'plangan ilgor tajriba, tasviriy san'at maktablarisiz yaratish mumkin emas. Ma'lumki, san'at bir necha avlodning ko'p yillar davomida shakllangan an'analari, ustaning shogirga o'tkazgan bilimlari asosidagina taraqqiy topadi. Bu esa so'zsiz umumiy badiiy ta'lim yo'nalishidabo'lmasa ham, kasbiy badiiy ta'lim shaklida rivojlanganligidan dalolat beradi. Ma'lum davrlarda O'zbekiston xududidagi san'at taraqqiyotida uzilishlar ro'y berganligining sabablari, Iskanadar Zulqaynar, mo'gillar, arab, rus istilollariga borib taqaladi. Amir Temur mustaqil davlat tuzgan davrda tasviriy san'atning miniatyura turini gullab-yashnagani ham buning yaqqol dalilidir. Amir Temur davrida miniatyura va kitob grafikasi shunchalik tez rivojlandiki, u na faqat Sharq, hattoki Evropa mamalakatlari san'atiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Natijada, Samarqand, Buxoro, Xirotda miniatyura maktablari bilan bir qatorda Bagdod, Tabriz, Sheroz, Ozarbayjon, Xind, Isfaxon, Turk miniatyura makatblari ham shakllandi va rivojlandi.

Mazkur miniatyura maktablari rassomchilikdan kasbiy ta'lim yo'nalishida rivojlangan bo'lsa-da, lekin ulardan umumiy ta'lim tizimidagi tasviriy san'atni o'qitishda bemalol foydalansa bo'ladi. Xususan, umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun tayyorlangan dasturlarda san'atshunoslik asoslari, rangtasvir va qalamtasvir ishlash, naturaga qarab tasvirlash, borliqni idrok etish bo'limlari mavjud bo'lib, kasbiy badiiy va umumiy badiiy ta'lim tizimlari o'rtasiga qat'iy chegara qo'yib bo'lmaydi. Tasviriy san'atning nazariy asoslari hisoblangan rang, hajm, perspektiva, kompozitsiya asoslari kabilar, ham kasbiy, ham umumiy ta'lim tizimida o'rganiladi. Faqat tasviriy san'atni o'qitilishida talaba va bolalarning yoshlari, idroki, psixologik xususiyatlari, tasviriy malakalari hisobga olinishi lozim, xolos.

Tasiriy san'at tarixida buyuk naqqsshch ka musavvir Kamoliddin Behzodga Xirotda Mirak naqqosh ustozlik qilgani, unga miniatyura rangtasviri sirlarini o'rgatgani haqida ma'lumotlar bor. Shuningdek, ustoz Miroq naqqoshning Xirotda "Nigoristoni" (San'at akademiyasi) bo'lganligi va unda Komoliddin Behzod tarbiya olganligi ham ma'lum.⁸

Professor Orif Usmonov o'zining "Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi" nomli kitobida Behzod Tabrizda yashagan vaqtda nafis tasviriy san'at maktabini yaratganini qayd qiladi. U erda musavvir o'z atrofiga eng iste'dodli yoshlarni to'plagan, ularga san'atining sir-asrorlarini o'rgatgani va Tabrizda Sulton Muhammad, Mirzo Amir, Oqo Mirak, Muzaffar Ali, Sulton Muhammad Nur, Shomuxammad Nishopuriy, Yusuf Mullo, Mir Ali, Rizo Abbosiy, Mahmud Muzaxxib, Mavlono Yoriy, Xasan Bagdodiy, Abdulla Sheroziy, Darvesh Muhammad, Mir Said Ali, Qosim Ali⁹, singari o'nlab iste'dodli musavvirlarni tarbiyalaganligini yozadi. Uning shogirdlari Behzodning tasviriy san'at uslubini davom etirganlari ham rasmiy ma'lumotlardan ayon.

O'zbekistonda hozirgi zamon ta'lim tizimining paydo bo'lishi 20 asrning birinchi choragiga to'g'ri keladi. Rossiyada Oktyabr inqilobi so'zsiz uning mustamlakasi hisbolangan Turkistonga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Yangi tuzum o'zini ko'rsatish maqsadida e'tibordan chetda qolgan chorizimning mustamlaka o'lkalariga e'tibor qaratdi. Shu maqsadda u bir guruh fan va madaniyat vakillarini Turkistonga yubordi. Shulardan bir guruhi Sankt-Peterburg va Moskvadagi rassomlar edilar. Ularning bir qismi ijodiy ish bilan shugullansalar, ayrimlari yoshlar badiiy ta'limiga o'z e'tiborlarini Qaratdilar. Bu rassomlar Turkistonning yirik shaxarlarida badiiy studiyalar tashkil etdilar, o'z asarlarining ko'rgazmalarini o'tkazdilar.

1924 yilda Toshkent tasviriy san'at muzeyi qshida badiiy studiya ochildi. Unda M.Kupriyanov (Mashhur Kukrinikslar guruxidan), S.Chuykov, mahalliy yosh rassomlardan O'.Tansiqboevlar yoshlar bilan mashg'ulotlar olib bordilar. 1927 yilga kelib Toshkent va 1929 yilda O'zbekiston poytaxti hisoblangan Samarqandda badiiy bilim yurti tashkil etildi. Bu bilim yurtlariga ko'proq mahalliy yoshlar qabul qilindi. Bu bilim yurtlarining asosiy maqsadi rassomlar tayyorlash bo'lsa-da umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun o'qituvchilar tayyorlash borasida ham ma'lum rol o'ynadi.

Muvozanatning asosiy vazifasi — asarda uyg'unlik, barqarorlik va yaxlitlikni ta'minlashdir. Har bir buyumning shakli, o'lchami, rangi va joylashuvi o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Bu uyg'unlik natijasida tomoshabin asarni tabiiy, osoyishta va bir butun sifatida qabul qiladi. Natyurmort

⁸ Н.Ойдинов. Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар. Тошкент, 1996 йил, Ўқитувчи

⁹ Ўша ерда.

kompozitsiyasida ikki xil muvozanat mavjud: Simmetrik muvozanat — asarning chap va o'ng tomonlari bir-biriga teng yoki yaqin joylashadi. Bunday kompozitsiyalar osoyishtalik va barqarorlik kayfiyatini beradi. Masalan, ikki vaza yoki ikki meva bir markaz atrofida joylashtirilsa, bu simmetrik muvozanat hosil qiladi. Assimmetrik muvozanat — buyumlar teng joylashmagan bo'lsa-da, ular orasidagi umumiy og'irlik markazi saqlanadi. Masalan, kichikroq, lekin yorqin rangli gul bir tomonda turgan bo'lsa, ikkinchi tomonda kattaroq, ammo xira rangdagi buyum joylashtiriladi. Bu turdagi muvozanat tabiiylik, jonlilik va harakat hissini beradi.

Muvozanatni yaratishda quyidagi elementlar katta ahamiyatga ega:

- Ranglar uyg'unligi — issiq va sovuq ranglarning to'g'ri taqsimlanishi;
- Yorug'lik va soya nisbati — diqqat markazini to'g'ri belgilash;
- Buyumlarning shakli va o'lchami — katta va kichik predmetlar o'rtasida mutanosiblik;
- Masofa va joylashuv — old, o'rta va orqa fondagi chuqurlik hissini yaratish. Rassom ana shu omillarni his eta bilsa, natyurmort asarida tabiiy va badiiy muvozanat hosil qiladi. Muvozanat faqat texnik tamoyil emas, balki badiiy g'oya va ruhiy holatni ifodalovchi vosita hisoblanadi. Rassom muvozanat orqali tomoshabinga osoyishtalik, uyg'unlik va go'zallik hissini yetkazadi. Natyurmortdagi buyumlar tasodifan joylashtirilmaydi — har biri asarning umumiy mazmuniga xizmat qiladi. Masalan, o'zbek rassomlaridan O'rol Tansiqboev, Rauf Tohiriy va Abdurahmon Abdullayevlarning natyurmortlarida muvozanat noziklik bilan saqlangan.

Xulosa qilib aytganda, muvozanat — natyurmort kompozitsiyasining eng asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. U asarda barqarorlik, go'zallik va estetik zavqni ta'minlaydi. Har bir rassom natyurmort yaratishda muvozanat tamoyillariga rioya qilsa, uning asari nafaqat chiroyli, balki ma'noli va hayotiy bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 Ahmedov, S. Tasviriy san'at asoslari. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2016.
- 2 Nurmatov, B. Rangtasvir va kompozitsiya nazariyasi. — Toshkent: San'at nashriyoti, 2018.
- 3 RASULOV, M. (2024). O'ZBEK XALQ AMALIY BEZAK SAN'AT TARIXI VA UNING RIVOJLANISHI. *Journal of Culture and Art*, 2(2), 12–16. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/988>
- 4 MAXKAMOVA, S. (2023). TASVIRIY SAN'AT ASARLARINI BADIY TAXLIL QILISHDA RASSOM KAMOLIDDIN BEXZOD IJODIDAN FOYDALANISH MASALALARI. *Journal of Culture and Art*, 1(8), 107–114. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/767>
- 5 Maxkamova, S. B. (2023). РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КОМПОЗИЦИИ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(7), 222–230. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1017>
- 6 Махкамова С.Б., (2023). ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ СПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛЕ И КАК ОНИ ПРОЯВЛЯЮТ СВОИ ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ В ЭТЮДАХ, КОМПОЗИЦИОННЫХ ВАРИАНТАХ, В СВОИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ. *Oriental Art and Culture*, 4 (5), 311-3
- 7 TALIPOV, N. (2024). TALABALARNI QISQA MUDDATLI RANGLAVHALAR ISHLASHGA O'RGATISHNING MUHIM OMILLARI. *Journal of Culture and Art*, 2(2), 17–22. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/990>
- 8 TALIPOV, N. (2024). AMALIY SAN'AT DARSLARIDA NAQSH KOMPOZITSIYALARINI CHIZISH. *Journal of Culture and Art*, 2(1), 4–12. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/919>
- 9 S.B.Maxkamova, Abduraxmonova Z. (2025). ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING TASVIRIY SAN'AT ASARLARIGA TA'SIRINING DOLZARB

MASALALARI. ИКРО журнал, 14(02), 943–947. извлечено от
<https://inlibrary.uz/index.php/iqro/article/view/77048>
Makhkamova, S.. (2025). PREPARING FUTURE TEACHERS FOR ARTISTIC ANALYSIS OF WORKS OF FINE ART. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 547–553. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/74167>
10 Makhkamova S.B., (2024). THE FORMATION OF VISUAL ARTS SKILLS OF SCHOOLCHILDREN IN PERFORMING SKETCH, COMPOSITION AND CREATIVE WORKS. European Journal of Arts, (1), 63-66. doi: 10.29013/EJA-24-1-63-66

UDK 347.782

STILL LIFE DRAWING TECHNIQUE WITH PENCIL

Zukhra M.D.

National Pedagogical University of Uzbekistan
sardorbekgiyosov@gmail.com

Annotation

In this article, the author examines the technique of still life drawing with pencil.

Keywords: *still life, pencil drawing, light and shadow, composition, proportions, texture, line, graphics.*

Fine art is a powerful tool for expressing the most subtle feelings of the human mind and soul. Pencil drawing (graphics) occupies a special place among the disciplines of fine art. In particular, the still life genre is an excellent platform for students and artists to create artistic images by combining simple objects. Drawing a still life with pencil, on the one hand, develops observation skills, and on the other, helps to deeply master the laws of form, proportion, and light and shadow.

A still life (from the French "nature morte" - "still life") is a pictorial composition made from fruit, dishes, flowers, or household items. There are certain pencil techniques.

1. Choosing a Composition

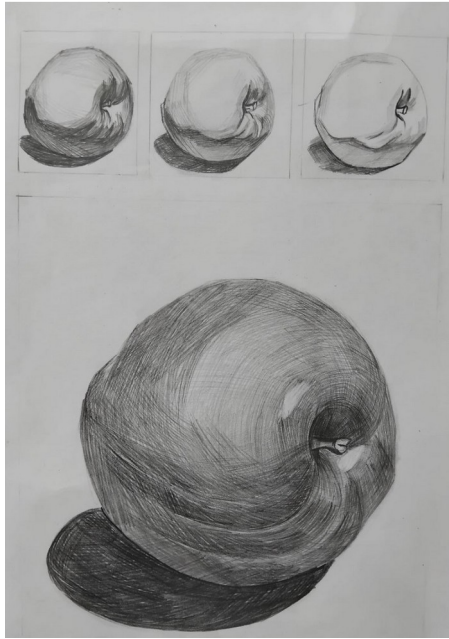
- The arrangement of objects should be harmonious and beautiful.
- The main object, attracting attention, is placed in the center.

2. Line and Proportions

- Pencil lines begin light and barely noticeable.
- If the proportions of the objects are not maintained, the entire still life will lose its naturalness.

3. Working with Light and Shadow

- The key to creating volume is a proper understanding of chiaroscuro.
- Different shades are created by varying the pressure applied to the pencil.

4. Texture and Detail

- The surface structure (texture) of fruit, dishes, or fabric can be expressed through the density of lines.

- It is important to maintain overall harmony without overloading the details.

5. Educational value of the exercise

- Working with still lifes develops patience, observation, and taste.

- These exercises are essential for developing the artistic thinking of future artists.

In a pencil drawing, shadow and light are the soul of the painting. While the paper fades and brightens where the light falls, the part immersed in shadow conceals a mysterious depth. Each object seems to converse with the light: the side from which the sun shines is clear and bright; the opposite side appears silent, heavy, and solemn. Shadow also has its own tone: at first a light penumbra, then gradually deepens, reaching the darkest point. At this point, the pen pressure intensifies, and the strokes overlap. But the shadow is never completely black—even within it, there is a barely noticeable glimmer of light. The surrounding object softens the shadow with its own light. The shadow cast by the object connects it to the ground, as if saying, "I stand here." The contrast between shadow and light brings a painting to life. Pencil is your friend: press a little softer, a little harder, play with the strokes. Make the transition from light to shadow smooth and graceful, and the contrasts clear. Then, not only the form but also the entire mood and soul of the painting will emerge on the paper.

The harmony of shadow and light gives a still life depth; objects seem to stand in space, not on the surface of the paper. Drop shadows emphasize the placement of objects, and reflections make them appear natural. A still life painted in pencil gradually evolves from simple lines into a complex, three-dimensional image. It reflects not only the shape of the object but also the artist's taste, keen eye, and inner mood. Drop shadows connect objects to their surroundings. They seem to stand in space, not on the surface of the paper. The saturation of the background also influences the overall mood of the still life. The pencil line is initially applied with light pressure. The basic geometric shape of each object is determined: for example, an apple is a sphere, a mug is a cylinder, a book is a rectangular prism. At this stage, precision and correct proportions are essential.

Several techniques are used when working on a still life with pencil:

- Parallel hatching is the simplest technique, creating smooth volume transitions.
- Cross hatching—lines drawn in two or more directions create a dark shadow.
- Soft hatching—smooth transitions are created by applying light pressure with a pencil, gradually increasing the pressure.
- Drop shadows connect objects to their surroundings. They appear to float in space, rather than simply on the surface of the paper. The saturation of the background also influences the overall mood of the still life.

Conclusion

By depicting a still life with pencil, the artist develops not only technical skill but also artistic taste. Creating a work of art from a simple set of objects demonstrates the artist's creativity, observation, and patience. Therefore, still life drawing exercises with a pencil serve as an important method of visual education.

References

- 1 O'ZBEKISTONDA DO'PPIDO'ZLIK MAKTABLARINING O'ZIGA HOSLIGI VA ULARNING AMALÖTDAGI O'RNI S.A. Fayzullaevich E. Conference zone, 23-28
- 2 TASVIRIY SANAT ASARLARINI BADIY TAKSILISHDA RASSOM KAMOLIDDIN BEKZOD IJODIDAN FOYDALANISH MASALALARI S MAKSKAMOVA Journal of Culture and Art 1 (8), 107-114
- 3 A study of teaching applied arts in universities through software solutions: a review of methodological literature Yu. R. Ravshanovich Modern scientific journals of pedagogy 5 (10), 106-111
- 4 OZBEKISTON DAVLAT SANAT MUSEYI RANGTASVIR COLLECTION SINING ELECTRONIC CATALOG PLATFORMASIN YARATISH: ISTIKBOLLARI VA NATIYALARI N KULTASHEVA Scientific journal of mathematical knowledge and applied research 1 (01), 33-36
- 5 Application of geographic information systems in the agro-industrial complex U. Nasritdinova, H. Sultonov, H. Muratov, R. Ankabaev, U. Ismatov, BIO Web of Conferences 105, 03005
- 6 Talipov N.K., STAGES OF DEVELOPMENT OF THE ART OF ENGRAVING IN THE ANCIENT PERIOD AND THE MIDDLE AGES // European Journal of Arts. 2024. No. 1. Pp. 67–71. URL: <https://ppublishing.org/archive/publication/975-the-stages-of-development-of-the-art-of-engrav>
- 7 A study of teaching decorative and applied arts in higher education institutions using software solutions: a review of methodological literature J. R. Ravshanovich Current research in pedagogy 5 (10), 106–111
- 8 Scientific journal of mathematical knowledge and applied research 1 (01), 33–36
- 9 Application of geographic information systems in the agro-industrial complex U. Nasritdinova, H. Sultonov, H. Muratov, R. Ankabaev, U. Ismatov, BIO Web of Conferences 105, 03005
- 10 Baymetov, B. (2024). WORKING WITH GIFTED STUDENTS IN FINE ARTS CLASSES. Academic Research in Modern Science, 3(48), 148–149. Source: <https://inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/49597>
- 11 Jabbarov R.R., (2024). A STUDY OF TEACHING DECORATIVE AND APPLIED ARTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS USING SOFTWARE SOLUTIONS: A REVIEW OF METHODOLOGICAL LITERATURE. Current Research in Pedagogy, 5(10), 106–111. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-05-10-18>
- 12 Talipov N.K. (2024). Creative Technologies of Art Education of Future Fine Arts Teachers. Current Research in Philological Sciences, 5(01), 39–45. <https://doi.org/10.37547/philological-crjps-05-01-08>

- 13 D. E. Omonov., and G. Yu. Rustamova. (2025). The Importance of Using Graphic Programs in Developing Fine Arts Skills in Comprehensive School Students. European International Journal of Pedagogical Sciences, 5(01), 63–66. Source: <https://inlibrary.uz/index.php/eijp/article/view/65121>
- 14 Abdirasilov, S. (2021). Fine Arts of Uzbekistan in Patriotic and Aesthetic Education of Schoolchildren. Collection of Scientific Papers LOGOS.

УДК 72.04

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ИДЕИ ДОБРА В ЭЗОТЕРИЧЕСКИХ АРХИТЕКТУРНЫХ УКРАШЕНИЯХ.

Булатов С.С.

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами
bsaidaxbor@mail.ru

Аннотация

Медресе Кокалдош – мемориальный памятник города Ташкента. Он был построен Кулбобо Кокалдошем в 1551-1575 годах. Он расположен на центральной площади Чорсу в Ташкенте.

Крыша медресе украшена геометрическим орнаментом из 10 и 5 рахвов. Четыре квадрата с двух сторон красиво оформлены, изображая чархпалак, встречающийся практически во всем архитектурном опыте Средней Азии. До этого столетия никому не удавалось научно проанализировать эту закономерность. Мы пока не нашли научного анализа ни в одном источнике.

Так какую же мудрость олицетворяют четыре одинаковых узорных орнамента на фасаде здания Кокалдоша?

Как нет бессмысленного слова в мире, так и нет бессмысленного узора. Если заглянуть внутрь квадрата, то он разделен на девять ячеек, а слова «Творец» и «Мухаммед» написаны четыре раза арабским алфавитом. Инжир при виде сбоку один большой круг изображен по часовой стрелке, а четыре поменьше — против часовой стрелки. В цветовом отношении цвета Творца и Мухаммеда изображены одним цветом. Многие читают слова Творец и Мухаммед. Но они не могут читать вместе эти слова и формы. Причина этого в том, что люди, знающие арабское правописание, недостаточно знают о символическом значении форм, а если и знают, то им трудно читать их вместе. В данной статье мы определили концептуальные основы композиции эпиграфического рисунка и пришли к следующему выводу.

В результате астрономического исследования убранства медресе Кокалдош было установлено, что программа проживания людей в мире существования описывается посредством символических выражений, основанных на учении ислама.

Ключевые слова: эпиграфика, свастика, символ, орнамент, майолика, знаки, геометрик орнамент, памятники, сюжет, проявления, цвет, значение, форма, содержание, репрезентация, национальность, духовность, астрономия, искусство, идентичность, традиция, интеграция, история, украшение, гармония.

Древняя земля Узбекистана богата историческими памятниками. Города Самарканд, Бухара, Хива являются крупнейшими центрами туризма Центральной Азии. В столице Узбекистана – Ташкенте, известном в IX- X веках как Бинкент, также имеются архитектурные памятники прошлого. Бинкент был окружен высокими стенами, и имел 12

ворот. Стены города были разрушены в период монгольского нашествия, но в эпоху правления Тимура и тимуридов (XIV-XV в.в.) были восстановлены, Ташкент превратился в крупный феодальный город с множеством красивых зданий и сооружений. Одним из наиболее известных архитектурных памятников Ташкента является медресе Кукельдаш.

Слово “кукельдаш” имеет два значения:

1. Побратимы, которых кормила одна мать, т.е. чужой ребенок, которого наравне со своим кормила няня. Таким братьям падишаха давали прозвище Кукельдаш. Как указывается в “Гиёс ул-лугат” (Помощнике словарей), данное слово образовано от двух тюркских слов - “кука” (“сын няни”) и “тош” или “дош” (“напарник”). Слово “куке” (“старший брат”), употребляется в казахском языке и сегодня.

2. В Средние Века в Туркестане - в частности, в Бухарском ханстве - чиновник, занимающийся обеспечением внутренней безопасности страны [1].

Медресе было возведено Кулбобо Кукельдашем в 1551-1575 годах на центральной площади Ташкента – Чорсу. В начале XVIII века здание медресе пришло в упадок и было превращено в караван-сарай. Позже оно было восстановлено. Мастера, принимавшие участие в возрождении медресе, оставили над входными воротами следующую надпись: “Данное прекрасное здание в 1246 году (по календарю) хиджри (1830-1831г.г.) восстановил Азим Вали угли уста Аваз Мухаммад”. Далее можно прочесть: “Данное здание было реконструировано под руководством главного командующего дворца Жахонгирбек угли Шодмонбека... Смерть человека неизбежна, однако его дела останутся навеки”. Работы майолики выполнены сыном мастера Салимжона мастером Олимжоном” [2].

Во время землетрясения 1868 года здание медресе было сильно повреждено, особенно пострадал купол. В 1902-1903г.г. за счет средств, собранных народом, верхняя часть медресе была реконструирована, но купол основного фасада и сам фасад не были восстановлены.

Боковые стороны фасада до основы купола и часть ребристых стен были отделаны европейским кирпичом, рядом с фасадом появились красивые равоки (передняя или внутренняя часть здания в виде круга, ниша) в форме полукруга. Над минаретами, т.е. были возведены маленькие минареты на манер махаллинских мечетей XVIII-XIX веков. На столбах основного фасада на месте куполов установили фонарики той же формы, что и на минаретах. Во время землетрясения 1946 года медресе вновь было полностью разрушено [3], а в начале 1950-х годов реконструировано. На фасаде медресе можно видеть геометрические и пяти-и десяти-гранные узоры. С двух сторон по фасаду расположены два квадратных орнамента и орнаменты в виде алтаря-полочки (рис. 1).

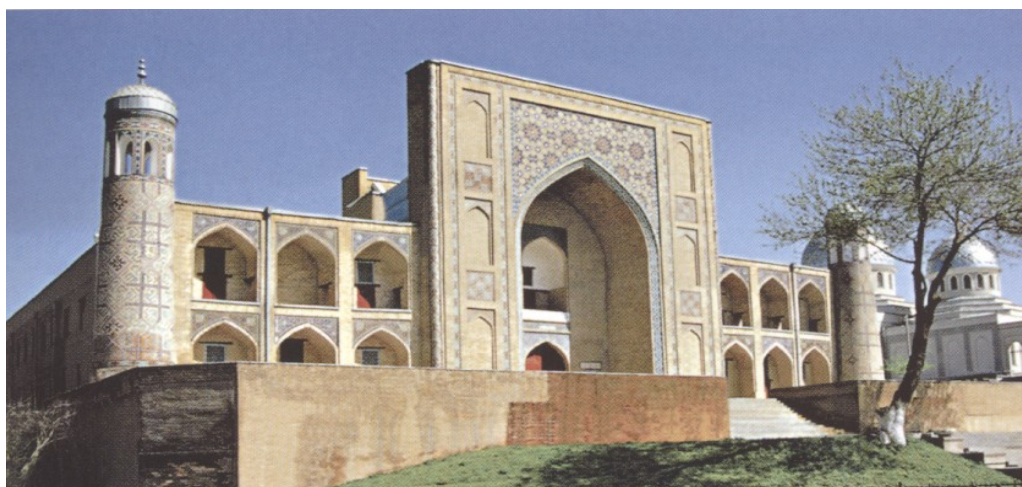

Рис. 1. Современный вид медресе Кукельдаш.

С обеих сторон также находится искусно отделанный квадрат, в котором изображено водяное колесо, встречающееся в практике всех направлений, школ зодчества Централдьной Азии. В научной литературе данный орнамент не рассматривался.

Как нет слов без значения, так же нет и орнамента без значения. Что же означают четыре одинаковых орнамента в форме квадрата на фасаде здания медресе Кукельдаш?

Попробуем проанализировать этот орнамент.

Присмотримся к квадрату - он разделен на 9 клеток, арабскими буквами написано “Создатель”, четыре раза написано “Мухаммад”. Надписи “Создатель” и “Мухаммад” выполнены одинаковым светло-голубым цветом. Многие читают эти слова, но не могут восприимать и не анализируют их в единстве с формами.

Одно большое водяное колесо изображено в направлении стрелок часов, четыре – против часовых стрелок.

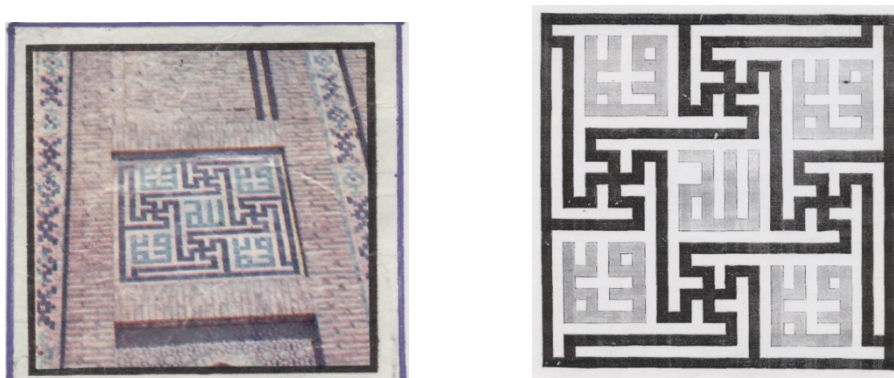

Рис. 2. Символический орнамент, выполненный с двух сторон фасада медресе Кукельдаш.

Почему выбран квадрат? Квадрат – это четыре стороны света. Также он означает прочность, безграничность вселенной, вечность, свет. Он также означает то, что человек – дитя Солнца. Кроме того, материальная основа мира состоит из четырех элементов: земли, воды, воздуха и огня. Квадрат – это символ симметричности, красоты, равенства (рис. 3).

Квадрат разделен на 9 частей. Если вписать цифры в клетки, получим изображение как на рис. 4. Обратимся к философии цифр в математике, каждая цифра имеет своеобразное логическое и философское значение. Цифра 1 означает: Аллах един. Цифра 2 – символ парности и т.д.

Человек развивается в утробе матери 9 месяцев, 9 дней, 9 часов, 9 минут. Здоровый человек имеет 9 важных органов: глаза, уши, нос, рот, руки, ноги, живот, зубы и язык. Кроме того, цифра 9 издревле считалась священной, символом счастья.

В центре квадрата находится цифра 5. У человека развито пять анализаторов: слух, зрение, чувство запаха и вкуса, осязание. Согласно восточной философии, земная жизнь делится на пять этапов. В этот преходящий мир человек приходит для испытания, получает оценку за свои деяния, после смерти его ждет рай или ад. Напоминанием об этом художник хочет призвать всех к добродетели. Кроме того, цифра пять означает пять канонов – основных понятий исламской религии иймон (вера в очень широком понимании), намоз (молитву), уразу, подаяние и хадж. Символическое значение цифры пять заключается в призыве к совершению добрых дел.

Если подсчитать сумму цифр по вертикали или по горизонтали, получаем 6, 12, 18, 24.

В священной книге Ислама – «Коране» сказано, что 18 тысяч миров Создатель сотворил за 6 дней. Цифра 6 в исламской философии является символом совершенства. В данном аяте цифра 6 символична. Здесь говорится «18 тысяч миров Создатель сотворил в совершенстве». Под этим подразумевается, что ни один человек не может создать что-то лучше Создателя.

Цифра 12 тоже не случайна. В году 12 месяцев. В сутках 24 часа. Сумма цифр по диагонали составляет 15. Это означает: в месяце 15 темных (трудных), 15 светлых (хороших) дней, т.е. человеческая жизнь, подобно космосу, состоит из света и тьмы, жизненный путь каждого человека труден.

На квадрате в полном объеме в направлении часовой стрелки изображено водяное колесо (рис. 5). Водяное колесо – символ вечного движения. Это указание на то, что мир находится вечно в движении, движение к добру, к счастью - неперенное условие бытия и развития человеческой личности. Кроме того, используется слово «чорунсур» (четыре элемента), что значит, мир состоит из четырех элементов: воды, земли (грунта), воздуха и огня. Даная форма более 1000 лет используется на Востоке в различных значениях. Немецкий математик Герман Вейль писал: свастика - один из древнейших символов человечества. Рисунки на стенах древнего Афрасиаба, относящиеся к X-XI векам, являются подтверждением его слово добру, к счастью, как символ дружбы. У монголов усложненное изображение водяного колеса означает «счастье на десять тысяч лет». Орнамент у входа в юрту означал «пусть свет в этом доме не гаснет никогда».

В мире существует много разновидностей водяного колеса. Логический анализ его формы позволяет сделать следующие заключения (рис. 5 а).

Узоры в виде водяного колеса – символ солнца, смерти и жизни, вечности. У чеченцев, ингушей гости, придя в дом к хозяевам, рисуют водяное колесо на их дверях - к

Вид формы водяного колеса. S_1 , S_2 , S_3 , S_4 – линии, указывающие на направление движения водяного колеса.

Линия AC - символ жизни. Линия DB – символ краткости жизни человека, т.е. символ смерти. Линии A1, B2, C3 и D4 служат для обозначения движения, т.е. придания ему динамичного вида. Движение водяного колеса слева направо означает повторение жизни и смерти и вечность мира. Художник выражает мысль о единстве жизни и смерти, о вечности мира.

Рис. 6 Аллах

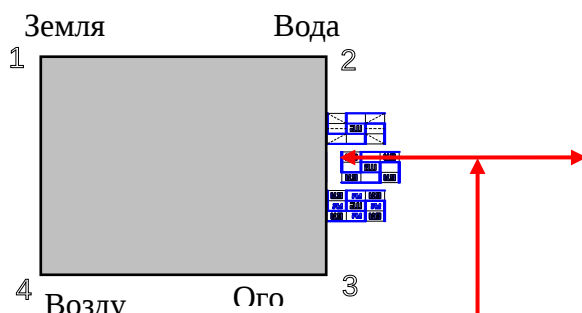

Рис. 3. Квадрат.

Он означает Вселенную. Материальная основа Вселенной состоит из четырех элементов: земли, воды, воздуха и огня..

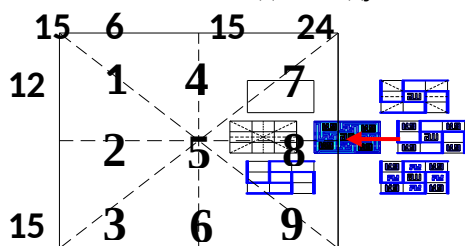

Рис. 4. Квадрат на 9 равных частей.

Декор на фасаде медресе Кукалдаш.

Рис. 7. Аллах и Мухаммад.

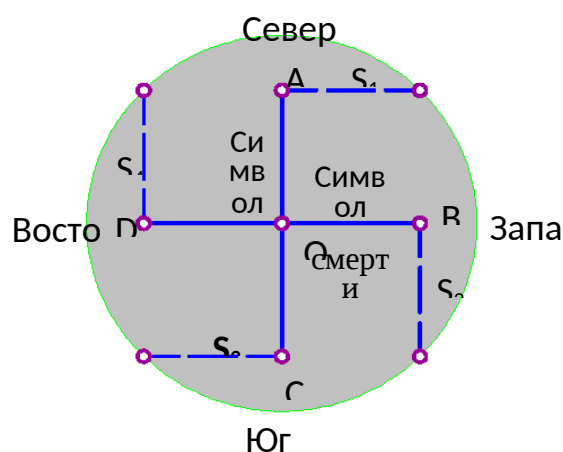

Рис. 5а.

В священной книге мусульман “Коране” сказано, что Создатель создал жизнь, дабы определить, кто из людей лучше. Слово “Создатель”, как мы видим, расположено в центре квадрата и водяного колеса - этим художник хочет сказать, что Всевышний есть единственная сила, приводящая в действие этот мир, единственный кто видит и знает все (рис. 6).

На четырех углах квадрата читаем слово “Мухаммад” (рис. 7). Этим, на наш взгляд, художник хочет сказать, что Аллах направил на все четыре стороны света своего посланника - гармонично развитого человека пророка Мухаммада как посланника добра и пример для подражания.

На рис. 8 на четырех сторонах водяного колеса внутри квадрата можно видеть движение большого водяного колеса, которое символизирует силы зла, направленные против воли Создателя. Это также означает, что жизнь есть борьба добра и зла.

Таким образом, наследие наших предков, в том числе и орнамент медресе Кукельдаш служат не только для воспитания чувства прекрасного, но и несет в себе духовно-нравственное начало. Как следует из данного анализа архитектурных символов, любая «мелочь» традиции древнего зодчества включает в себе мудрость народа, наполнения особым философским смыслом.

Философские идеи, своеобразно выраженные в памятниках древнего зодчества, призывают к добру не только мусульман, но и представителей всех других конфессий. Внешнее и внутреннее оформление этих архитектурных сооружений содержит в себе не только эстетический элемент, но и скрытый духовный смысл.

Мы обязаны помнить и передать последующим поколениям великое нравственное наследие, созданное нашими предками на протяжении долгих веков, познать, восстановить и развить виды национального прикладного искусства, его своеобразные особенности,

раскрыть секреты художественных школ прошлого, технологии, стили, восстановить имена великих мастеров. Наша святая обязанность - оберегать эти уникальные жемчужины древнего искусства.

Литература

- 1 Ўзбек миллий энциклопедияси, 2-жилд, -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2000.
- 2 Крюков К. С. Кукалдош мадрасаси. -Т., Ўзбекистон, 1968.
- 3 М.М. Хайруллаев, М. Хакбердиев. Логика. -Т., 1984.
- 4 Комилов Н. Тасаввуф. -Т.: Мовароуннахр – Ўзбекистон, 2009.

УДК 72.04

СИСТЕМА СИМВОЛИЧЕСКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ДЕКОРА ЗДАНИЯ ЦЕНТРА ИСЛАМСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Булатов С.С.

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами
bsaidaxbor@mail.ru

Аннотация

В данной статье рассматривается система символических концептуальных основ декора здания Центра исламской цивилизации в Узбекистане, ее логические основы, а также основы исламской цивилизации и исламского учения.

Ключевые слова: *Комплекс Центра исламской цивилизации в Узбекистане, Зал Корана, колонны, фундамент, порталы, эпиграфика, мукарны, купол, украшения, минарет, шпиль, портики.*

В эпоху стремительного развития мира создание в Узбекистане по инициативе Президента Узбекистана Центра исламской цивилизации стало историческим событием для нашего народа и радостным событием для мировой интеллектуальной общественности. Для каждой нации чрезвычайно важно всестороннее научное изучение и анализ её истории, ценностей, научных и культурных шедевров. В своём докладе «О мерах по созданию в Узбекистане Центра исламской культуры при Кабинете Министров Республики Узбекистан» Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев выразил следующие мысли: «Научное наследие, созданное нашими великими предками и поражающее сегодня весь просвещённый мир, является духовным достоянием не только одной нации или народа, но и всего человечества, и это бесценное богатство, несомненно, послужит источником мудрости и знаний для новых и новых поколений, а главное – прочной основой для новых открытий»¹⁰.

На основании этого постановления было проведено глубокое и всестороннее исследование вопроса о создании духовной и материальной основы Центра исламской цивилизации, в том числе особое внимание было уделено тому, каким должно быть здание этого Центра и как его следует украсить. Требовалось, чтобы это убранство было не обыденным, а имело символическое и логическое решение, воплощая философские смыслы, присущие нашей истории, государственности и науке.

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги ислом маданияти марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори. 2017 йил 23 июнь // Маърифат. – Т., 2017. – 24-июнь. – 50 (9011)-сон.

Во время посещения Центра наш Президент сказал: «Этот Центр положит начало новой эре в восстановлении и дальнейшем развитии нашей национальной истории и культуры. Этот Центр должен стать научной основой Третьего Возрождения»¹¹.

Этот комплекс – масштабный и уникальный проект, невиданный ранее в нашей истории.

Строительство этого Центра началось в соответствии с постановлением нашего Президента от 23 июня 2017 года, а первый камень в его основание заложил Глава нашего государства в день Рамадана 2018 года.

Великолепное здание центра состоит из трёх этажей и построено в стиле наших древних архитектурных памятников. Национальный купол и фасады, удивительная гармония узоров придают ему особую красоту и величие. Со всех четырёх сторон комплекса расположены 34-метровые фасады, а в центре – 65-метровый купол.

Чёткое разъяснение символично-логических концептуальных основ декора Центра исламской цивилизации в Узбекистане при Кабинете Министров Республики Узбекистан откроет не только народу Узбекистана, но и народам всего мира сокровищницу тайн, скрытых в конструкции этого здания и его декоре. Крайне важно грамотно и логично объяснить и донести до народов мира и Узбекистана фрагменты духовных сокровищ, достигнутых нашим народом, отражённые в этом здании как единое отражение национальных символов и символов. Научное обоснование символично-логических концептуальных основ декора комплекса Центра исламской цивилизации и их научное и обоснованное донесение до народов мира является одним из важных этапов в строительстве Нового Узбекистана, стоящего на пороге Третьего Возрождения. Восточный портал Центра исламской цивилизации в Узбекистане называется Порталом Улугбека. Портал был построен и декорирован на основе узбекских национальных архитектурных традиций. Главный портал у главного входа Портала Улугбека имеет пять крылец с обеих сторон - в общей сложности 10 - и квадратный минарет по двум его краям. Портал Улугбека был креативно декорирован на основе внешнего вида и украшений портала медресе Улугбека, которое было построено Мирзо Улугбеком в XV веке на Регистане Самарканда. Портал построен симметрично, а симметрия является символом красоты и символическим выражением гармонии языка и сердца. Высота восточного портала составляет 37,7 метра, а ширина - 33,7 метра.

Главный вход портала Улугбека разделён на внешнюю и боковую отделку, а также на внутреннюю отделку крыльца. Портал декорирован в соответствии с национальными традициями самаркандской школы живописи и украшен глазурованными изразцами бирюзового цвета. Портал Улугбека украшен шестью видами геометрических, растительных и эпиграфических узоров. Выполнение портала Улугбека в общем бирюзовом цвете символизирует гармонию архитектуры со вселенной, в то время как основные стены окрашены в светло-серые, то есть землистые цвета, символизирующие гармонию архитектуры с землёй. Бирюзовый цвет символизирует вселенную, мир и терпимость. Светло-серый цвет символизирует мать-землю, смирение и нашу родину, нашу мать-землю. Верхняя часть портала Улугбека украшена сложным растительным узором, имеющим свой собственный логический смысл. В разделе «Канас» Мирзо Улугбек впервые изобразил карту мира. Рельефная композиция изображает систему галактик, то есть метagalaktiku, карту мира. Рельефная композиция создана на основе эзотерических, то есть тайных символов, основанных на астрономических орнаментах. В то время и по сей день никто, кроме Улугбека, не смог изобразить карту мира в виде орнамента.

Главная эпитафия расположена в середине верхней части фасада главного портала, а по обеим сторонам расположены небольшие квадратные эпитафии. Наличие эпиграфических орнаментов в эпитафиях указывает на то, что каждая частица мира была создана Аллахом с мудростью. В эпитафии в правой части верхней части портала слово «Аллах» написано внутри восьмиконечной звезды. Восьмиконечная звезда олицетворяет восьмиконечную модель мира – то есть мира жизни и небытия. Это означает, что Аллах – творец двух миров.

¹¹ <https://www.gazeta.uz/uz/2021/08/17/renaissance/>

В эпитафии слева слово «Мухаммад» написано внутри восьмиконечной звезды. Восьмиконечная звезда олицетворяет восьмимерную модель мира, то есть мира жизни и нежизни. Это указывает на то, что посланником обоих миров является Мухаммад (мир ему и благословение Аллаха).

По обе стороны портала расположены три вертикальные фигуры, край которых украшен бордюрным орнаментом. Край крыльца украшен узором морпеч, напоминающим веревку. Он выполнен на колонном крыльце, типичном для архитектуры морпеч. Этот архитектурный элемент служил эталоном в архитектуре Самарканда. Узор морпеч символически выражает вечное спиральное вращение мира и то, что Аллах приводит его в движение. Ступени входа в портал Улугбека представляют собой лестницу жизни, то есть символ восхождения Нового Узбекистана.

Внутри крыльца главного портала находится книжный шкаф. Под ним расположены три портикообразные фигуры. Они оформлены в логически гармоничной манере по форме и очертаниям, гармонируя с тремя дверями. По обе стороны от дверей и портикообразных дверей расположены две квадратные фигуры. Портал имеет три врата, символизирующие три периода Возрождения: Первое Возрождение, Второе Возрождение и, наконец, Третье Возрождение. Вход в музей осуществляется через портал Улугбека. Верхняя часть внутренней стороны крыльца украшена мукарнами в стиле кашинкар. В верхней части внутренней стороны крыльца выполнен сложный объемный тип мукарна, изображающий шатровую модель строения вселенной.

Всего имеется 10 крыльца, по пять с левой и правой стороны портала Улугбека, каждое из которых украшено геометрическим, растительным и эпиграфическим орнаментом и имеет свою собственную логику. Пять крыльца символизируют пять столпов ислама (веру, молитву, пост, закят и хадж). Число 10 указывает на то, что каждая ступень исламского порядка имеет 10 положений. В верхней части каждого крыльца расположены три окна-портика, над которыми расположены книжные полки. 99 имён Аллаха представлены на книгах декоративным шрифтом. На портике внизу каждого портика написаны арабские эпиграфы (перевод этих надписей на трёх языках приведён в таблице). Под ними находится подвальное окно, украшенное геометрическими решётками. Эти решётки являются символическим выражением человеческой скромности.

Поэтому Центр исламской цивилизации – это очаг культуры и просвещения нашего народа, который положит начало новой эре в возрождении и дальнейшем развитии нашей национальной истории и культуры, нашей национальной идентичности. Центр исламской цивилизации играет важную роль в демонстрации высокой просвещённости и духовности узбекского народа, изучении нашей священной истории, исследовании научного наследия наших предков и представлении его нашему народу и миру. Как подчеркнул наш Президент, этот Центр станет символом духовной и просветительской силы нашего народа.

Библиография

- 1 Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги ислом маданияти марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори. 2017 йил 23 июнь // Маърифат. – Т., 2017. – 24-июнь. – 50 (9011)-сон.
- 2 Нозилов Д..А. Ўрта Осиё меъморчилигида одатлар, қойдалар ва рамзий ифодалар.Т.: “Санъат” журнали. Нашрети 2011 йил, 60-61 -бетлар.
- 3 Ремпель Л.И. Цеп Времен: Вековые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии. – Т.: Изд-во лит. 190 с.
- 4 Булатов С. С., Саипова М.С. Бадий таҳлил тамойиллари. (Тасвирий, амалий ва меъморчилик санъат асарлари мисолида). (монография)-Т.: “Фан ва технология”, 2016, 260 бет.

- 5 Саипова М.С. Рамзшунослик. Дарслик. –Т.: “Фан ва технологиялар нашрёт-матбаа уйи”, 2021. 17-бет.
- 6 Рамзлар энциклопедияси. Тузувчилар: С. С. Булатов, М. С. Соипова. – Т.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2021. 928 bet.
- 7 <https://www.gazeta.uz/uz/2021/08/17/renaissance/>

УДК 72.04

СИМВОЛИКА КРУГА И ЗВЕЗДЫ В АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ТРАДИЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Саипова М.С.

*Ташкентский международный университет управления и технологий. Ташкент,
Узбекистан.*

Аннотация

В статье рассматриваются символическо-философские и космогонические значения круга, пятиконечной звезды, шестиконечной звезды (Звезды Давида) и спиралевидных орнаментов в архитектурно-художественной традиции Центральной Азии. Анализируется их применение в планировке древних храмов, декоративном убранстве памятников и народном прикладном искусстве. Особое внимание уделяется символическому кругу как образу мироздания, вечности и гармонии, а также его отражению в духовно-этическом учении футуввата и народных обрядах.

Ключевые слова: *круг, спираль, пятиконечная звезда, Звезда Давида, солярный символ, космогония, архитектурный орнамент, символика.*

Введение. Геометрические формы в истории человечества выступали не только как элементы декоративного оформления, но и как носители глубокого философского и мировоззренческого смысла. Круг, звезда и спираль относятся к числу универсальных символов, отражающих древние космогонические представления о строении Вселенной, цикличности времени и месте человека в мироздании.

В архитектуре и художественном оформлении памятников Центральной Азии данные символы воплощали идею гармонии человека и космоса, единства макро- и микромира, вечного движения и совершенства бытия.

Круг — символ мироздания и вечности

Круг является одним из древнейших универсальных символов мировой культуры. Он олицетворяет солнце, луну, бесконечность, совершенство, гармонию и цикличность времени. Движение по кругу символизирует смену дня и ночи, времен года, рождение и смерть, постоянное обновление жизни.

В культуре Центральной Азии и Ирана круг нередко воспринимался как солярный знак. Использование круговой планировки в древних культовых сооружениях (например, храм в Нисе, Кой-Крылган-кала в Хорезме) свидетельствует о стремлении связать архитектурный объект с космической моделью мира. Здание воспринималось как отражение Вселенной, созданной по законам гармонии.

В исламский период круг приобрел дополнительное нравственно-философское значение. В учении футуввата (рыцарско-этической традиции) круг символизировал пределы верности, дружбы и духовного совершенства. В поэзии Хусайна Ваиза Кашифи круг интерпретируется как центр самопознания и духовной оси человека.

В народных обрядах круг выполнял также защитную функцию: обведение пространства вокруг роженицы, очерчивание круга во время обрядов, захоронения в круглых ограждениях — все это связано с древними солярными верованиями и представлениями о сакральной защите.

Пятиконечная звезда — образ человека и гармонии

Пятиконечная звезда (пентаграмма) в древней символике ассоциировалась с образом человека. Верхний луч обозначал голову, боковые — руки, нижние — ноги. Таким образом, пентаграмма выражала идею микрокосма — человека как отражения Вселенной.

В символике современного Узбекистана двенадцать звезд на Государственном флаге интерпретируются как знак исторической преемственности, древних астрономических знаний и стремления к гармонии и совершенству.

Пятиконечная звезда в орнаментальном искусстве также выступает как знак целостности, устойчивости и духовного равновесия.

Спираль — символ вечного движения

Спираль (бурама, гажак) символизирует бесконечное движение, развитие и духовное восхождение. Она отражает процесс постепенного приближения к истине, движение от периферии к центру.

Спиралевидные формы широко распространены в природе — от строения галактик до молекулы ДНК, что подчеркивает универсальность данного символа. В средневековом

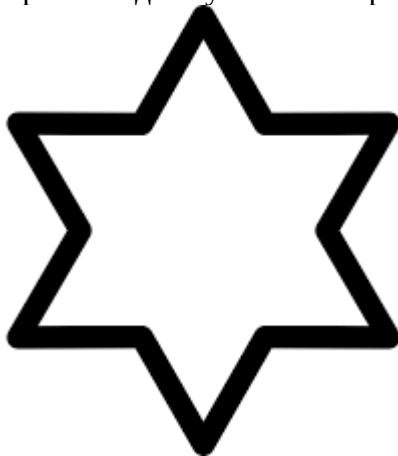
искусстве спиральный орнамент выражал идею непрерывности бытия, жизненной энергии и космического ритма.

Шестиконечная звезда (Звезда Давида) — религиозно-космологический символ

Шестиконечная звезда (гексаграмма), известная как «Маген Давид», является одним из символов иудаизма. Она образована соединением двух треугольников и трактуется как единство небесного и земного начал.

Согласно религиозной традиции, шесть лучей символизируют шесть дней творения мира, а центральная часть — священное присутствие. Исторически данный знак встречался и в древних культурах Востока, приобретая позднее устойчивое религиозное значение.

Заключение. Круг, звезда и спираль представляют собой фундаментальные символы, отражающие представления человечества о Вселенной, времени и духовном развитии. В архитектурно-художественной традиции Центральной Азии они воплощали идею гармонии макрокосма и микрокосма, вечного движения и совершенства бытия.

Изучение данных символов способствует более глубокому пониманию культурного наследия региона и открывает возможности для их осмысленного использования в современной архитектурной практике.

Список литературы

- 1 Аверинцев С.С. Символика раннего Средневековья. – М.: Наука, 1977.
- 2 Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1976.
- 3 Элиаде М. Священное и мирское. – М.: Республика, 1994.
- 4 Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве. – М.: Крон-Пресс, 1996.
- 5 Кашифи Х.В. Футуват-наме. – Тегеран, 1980.
- 6 Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. – М.: Изд-во АН СССР, 1962.
- 7 Раппопорт П.А. Строительное искусство древней Средней Азии. – Л.: Наука, 1971.

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PREPARATION OF FUTURE
TEACHERS OF FINE ARTS FOR THE ARTISTIC ANALYSIS OF THE WORKS OF
CHINGIZ AKHMAROV.**

Makhkamova S.B.

Associate Professor of the Nizami UzNPU

saodat_mahkamova@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0008-3907-0491>

Abstract

Actual questions of Preparing future teachers for artistic analysis of works of fine art activity Chigiz Axmarov.

Keywords: sketch, study, sketches, harmony, artistic image, graphics, arts and crafts

Among the artists who made a huge contribution to the development of fine art in Uzbekistan is the name of Chingiz Akhmarov (1912-1995), a talented painter who used a synthesis of European art traditions, Oriental aesthetics and national folk art in his work. Later, this path, paved by Ch.Akhmarov, fascinated artists of different generations. No matter how individual the features of each painting may be. According to Akhmarova, they always have one thing in common: decorativeness, exquisite color saturation and cheerfulness, coloristic consistency of details, ornamental patterning, harmony with the surrounding space. Artistic style of Ch.Akhmarova is also characterized by her understanding of composition.: It is always built iconographically, on restrained local backgrounds, in interaction with surrounding attributes, and sometimes with a person.

The need for a detailed examination of the art of this original artist is long overdue. His works were well known during his lifetime, they represented a bright page in the art of Uzbekistan and became an integral part of the artistic life of our country.

Famous art critics and art historians wrote about this peculiar master: R. Taktash, L.Shostko, L. Zhadova, L. Lakovskaya, A.Khakimov, R. Yeremyan, N. Abdullaev, N. Akhmedova, A. Egamberdiyev.

About the work of Ch.Akhmarova it is quite difficult to find information at the moment. And even in such fundamental works on fine art as the books "The Art of Uzbekistan, "Genre Painting of Uzbekistan" by A. Egamberdiyev,"the name of this artist is mentioned very little.

Currently, the work is Ch.Akhmarov's works are included in the permanent exhibitions of the State Museum of Art of Uzbekistan and the St. Petersburg State Museum. They participate in exhibitions in our country and abroad. Many works by Ch.Akhmarova is in private collections. Expanding knowledge about it is necessary for both specialists and amateur collectors.

Until now, the art of Ch.Akhmarova seemed to be a purely intimate and rather insignificant phenomenon. A detailed analysis of his work allowed us to make sure that it occupied a significant place in the artistic process of his time, while remaining an unusual and even creative phenomenon for national culture.

Akhmarov Chingiz Gabdurakhmanovich was born on August 18, 1912 in Troitsk, now Chelyabinsk region, into an intelligent, educated Tatar family. In 1927, Chingiz Akhmarov entered the Perm Art College and studied there until 1931. While studying at the Perm Art College, Genghis spends all his vacations in Samarkand. Ch. Akhmarov is primarily a muralist: most of his easel works are a kind of variants, fragments of monumental works, works in which the idea of his future frescoes is honed, improved, deepened and finally formed. And most of his easel paintings, as a rule, are perceived as monumental and decorative. Ch. Akhmarov thinks primarily of the forms of

monumental art. This is evidenced by the portrait of "Rahim", which depicts a girl from Kokand. In her face, in her beautiful young appearance, all the features glorified as the ideal of girlish beauty in folk epics and folklore merged. The artist not only generalizes, finds typical features in the sweet image of a young beauty, but also captures a vivid, unique character. This portrait then became the basis for creating images of girls in compositions called "Bahor", "Khush kelibsiz". And the compositions, in turn, will find their completion in the murals of Ch. Akhmarova. The heroes of the easel paintings on the theme "Wounded of War" and many other canvases depicting dancing, musical girls and boys went the same way. Most of Ch. Akhmarov's easel works are portraits of writers, poets, actors and artists – people close to him in spirit. This is the portrait of the outstanding ballerina M. Plisetskaya, a group of Dagestani masters, artist R. Timurov, poetess Zulfiya, actor Abrar Hidoyatov. And in each of them, the painter strives not only to perpetuate the individual uniqueness of the appearance of his hero, but also to reveal the uniqueness of the spiritual world, the uniqueness of the creative aspirations of the individual. Speaking about the portraits of Ch. Akhmarov, it is impossible not to mention his works of this genre, created in the 50s, at a time when easel forms occupied a dominant place in Uzbek fine art, which had a significant impact on artistic thinking, the concept of art form and the masters of monumental art.

The first bright page of Ch. Akhmarov's work as a monumentalist, a new monumental work of the artist in the true sense of the word, were the frescoes that decorated the walls of the foyer of the Navoi Opera and Ballet Theater in Tashkent. The author of this unique building is Academician of architecture A. Shchusev, who sought to use the best of the national heritage of the Uzbek people in the decorative decoration of the theater, especially in the interiors, was looking for an artist who deeply knew the culture and art of the Uzbek people, the work of folk craftsmen, architects, who understood the intricacies of national identity. In addition, the artist should be well aware of the work of A. Navoi, because, according to the architect, the thematic canvas of the frescoes should be woven from the plots of the poems of the great Navoi. While working on the murals, Akhmarov faced the problem of finding a new plastic language based on the traditions of the East. An in-depth study of the history, miniatures, folklore and poetry of A. Navoi began. I. Grabar recommended the young artist Ch. Akhmarova to the architect. During 4 years of work (1944-1948), the artist created eight compositions. Four single-figure frescoes decorated the foyer of the first floor, each of them designed as an image of a beautiful young girl, personifying music, painting, poetry, and dance. The frescoes in the foyer of the second floor are dedicated to the climactic episodes of Navoi's poems "Farhad and Shirin", "Leyli and Majnun", "Iskander's Wall", and "Seven Beauties" from the famous "Five". Having preserved the spirit of poetry, having penetrated deeply into the essence of the images, the artist gives his reading, his interpretation of his works. Decorative compositions, sophistication, grace, musicality of the drawing, the predominance of a planar interpretation of the volumes depicted, and many other visual means coming from classical models, Central Asian miniature, are enriched by the techniques of European painting, comprehended by the artist from the perspective of modern art. All these features of the frescoes helped organically introduce them into the interior of the theater, and if the carved decor serves as their magnificent frame, then the frescoes themselves look like precious stones set with an exquisite pattern.

It would seem that the art of Chingiz Akhmarov is completely traditional, based entirely on the legacy of the old art of the East, starting with his widely known frescoes in the A. Navoi Theater. It would seem that there is no more characteristic example of the stability of manners, loyalty to once-chosen creative principles. Yes, indeed, Chingiz Akhmarov is characterized by a certain stability of personal artistic style, and a certain range of themes and favorite subjects. But judging him as an inveterate traditionalist, an artist of a once-found and established manner, would be superficial and inconsistent with a thorough analysis of his work. Opposite Ch. Akhmarov is a vivid and distinctive phenomenon in the visual arts of Uzbekistan. He doesn't look like anyone else, and he has no direct predecessors either in the art of ancient Central Asia or in the fine art of Uzbekistan of the last century. Starting from his frescoes at the Navoi Theater and throughout the 1950s and 1960s, Ch. Akhmarov, like all major artists, did not stand in one place, his individual style has undergone several phases of change and development over the years. Russian Russian painter

Alexander Navoi's famous frescoes on the subjects of A.Navoi's poems are not only and not so much a "miniature come to life", but rather a creative, innovative development of its principles through the mind and eyes of an artist who is attentive to the modern life of Uzbekistan, who has absorbed the great legacy of old and new Russian art and the Russian art school, sensitive to the world artistic process. When you analyze Akhmarov's works, created by him at the turn of the 1950s and 1960s, his works dedicated to the young Alisher Navoi, and the images of Uzbek girls carrying trays of fruit that he often varied in those years, portrait of the artist R.Timurov (1961) and other of his works, executed after returning to Uzbekistan. You can see that during his years in Moscow, Akhmarov, among other things, carefully studied the legacy of the fathers of French Impressionism, as well as their talented Russian followers and interpreters. Of course, the artist's creative and intellectual interests have always been and have remained connected with the life and culture of the peoples of the East. That is why, upon returning to Uzbekistan, Ch.Akhmarov has made several trips abroad, visited Egypt, Indonesia, Turkey, Iraq. The great ancient art and culture of these countries expanded and enriched his aesthetic and creative horizons. Akhmarov's favorite muse is Clio, that is, the muse of history, but he does not look for the modern in history, but sees the stable features of the past in the modern. The artist once told the author of these lines: "I love ancient Uzbekistan more." Modern too, but the ancient one is clearer to me." Ch.Akhmarov has always been concerned about the images of classical Uzbek poetry and folk epos, as well as the images of the poets themselves – Navoi, Nodir, Mukimi. His series of watercolor imaginary portraits of the poetess Nodira, executed by him in the middle and second half of the 60s, makes a deep indelible, almost mesmerizing impression. The beauty and grace of Uzbek women were undoubtedly found in Ch.Akhmarov is his inspirational singer and interpreter. His generous brush and indefatigable pencil created many images of dancers, musicians, brides, specific and generalized images of girls and women, always distinguished by their special, "Akhmar" cuteness and grace. Ch.Akhmarov likes to vary the figurative solutions found once, without repeating them, but each time introducing subtle shades and differences in the features of the type, composition or details. At the same time, the main area of manifestation of creativity is Ch.Akhmarov's monumental murals remained.

The artist made a significant contribution to the modern monumental art of Uzbekistan with his murals in the Ulugbek Museum in Samarkand (1964). The seven murals he executed on the subjects of the life and work of Ulugbek and Alisher Navoi serve as an excellent example of a truly deep solution of historical themes in monumental art, rather than illustrative. It is in this depth of imagery that their meaning and novelty lies.

Ch.Akhmarov is an artist who largely created himself, his great style and all the waves of extraneous influences, which, of course, as a sensitive artist, he felt did not change his individually inherent vision of the world and people. Creative activity of Ch.Akhmarov, his charm as a great master and an intelligent teacher had a significant influence on the formation of young masters of Uzbek painting. Around Ch.Akhmarov created a kind of school for young people who took from him not the external manner of his painting or drawing, but something much more important, namely respect for the art and culture of the past, perseverance in mastering the professional basics of craftsmanship, and extensive erudition in the field of art history. The painters R.Timurov, N.Sultanov, N.Smironov, J.Umarbekov, T. Saipov, M.Yuldashev, B.Jalilov, D.Saburov, V.Ziyaev owe much to Chingiz Akhmarov. Other Uzbek painters of different generations have also experienced the impact of his work. It should be noted that for the young art school of Uzbekistan, which mastered the European school at the beginning of the twentieth century, the problem of ethnocultural traditions was of great importance.

Throughout his life, Chingiz Akhmarov, in addition to his creative work, was engaged in teaching. Ch. Akhmarov was also talented as a mentor. He taught drawing and painting classes in Architecture, Art Institutes, and Art Schools. The teacher perceived each student as a person. He tried to help not only in the creative process, but also to solve some material problems. Akhmarov perceived communication with students and teaching their skills as a continuation of creativity. To all the new trends in the art of young artists Ch.Akhmarov was condescending. During his teaching

career, B.Jalalov, D.Umarbekov, A. Ikramzhanov, M. Sadikov, E.Nazarov, S.Abdullaev, Sh. Abdullayeva, and all those artists and masters of decorative and applied arts who currently determine the development of the entire art of Uzbekistan received the first basics of art education in the workshop of Ch. Akhmarov. The assessment of Ch. Akhmarov's contribution to the national fine arts was the award of the title of laureate of state prizes and National Artist of Uzbekistan.

References

- 1 Rasulov, M. (2024). O'zbek xalq amaliy bezak san'at tarixi va uning rivojlanishi. Journal of culture and art, 2(2), 12–16. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/988>
- 2 Maxkamova, S.B., (2023). Tasviriy san'at asarlarini badiiy taxlil qilishda rassom kamoliddin bexzod ijodidan foydalanish masalalari. Journal of culture and art, 1(8), 107–114. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/767>
- 3 Maxkamova, S. B. (2023). Роль и значение композиции в изобразительном искусстве в формировании профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного искусства. Innovative development in educational activities, 2(7), 222–230. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1017>
- 4 Махкамова, С.Б., (2023). Художественные способности учащихся в школе и как они проявляют свои творческие способности в этюдах, композиционных вариантах, в своих художественных произведениях. Oriental art and culture, 4 (5), 311-3
- 5 Talipov, N. (2024). Talabalarni qisqa muddatli ranglavhalar ishlashga o'rgatishning muhim omillari. Journal of culture and art, 2(2), 17–22. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/990>
- 6 Talipov, N. (2024). Amaliy san'at darslarida naqsh kompozitsiyalarini chizish . Journal of culture and art, 2(1), 4–12. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/919>
- 7 Omonov D.E. (2023). Qadimgi afrosiyob san'ati va tarixi. Inter education & global study, (3), 8-15.
- 8 Omonov, D. E. (2023). Tasviriy san'at darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va zamonaviy uslubiy komplekslardan foydalanish. Inter education & global study, (4), 21-26.
- 9 Omonov, D. E. (2023). Basic qualities of graphics in the training of teachers in fine arts and engineering graphics. Central asian journal of arts and design, 4(12), 19-23. Retrieved from <https://cajad.centralasianstudies.org/index.php/cajad/article/view/458>
- 10 Omonov, D.E. (2023). How to use information and communication technology in art lessons. Central asian journal of arts and design, 4(12), 24-28. Retrieved from <https://cajad.centralasianstudies.org/index.php/cajad/article/view/459>
- 11 Makhkamova, S.B. (2025). Preparing future teachers for artistic analysis of works of fine art. International journal of artificial intelligence, 1(2), 547–553. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/74167>
- 12 Makhkamova S.B. (2024). The formation of visual arts skills of schoolchildren in performing sketch, composition and creative works. European journal of arts, (1), 63-66. Doi: 10.29013
- 13 Махкамова С.Б. (2026). Педагогические условия подготовки будущих преподавателей изобразительных искусств к художественному анализу произведений чингиза ахмарова. Iqro indexing, 19(02), 387-392. <https://worldlyjournals.com/index.php/ifx/>
- 14 Махкамова С.Б. (2026). Творчество художников в развитие современной живописи узбекистана vol. 3 no. 13 (2026): american scientific conference <https://intconf.online/index.php/icarhse/article/view/723>

ЧЕЛОВЕК И АЛГОРИТМ КАК СОАВТОРЫ: АНАЛИЗ ГИБРИДНЫХ ПРАКТИК В СОВРЕМЕННОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор,
Эгамбердиев Мурод Фарходович, доцент

Университета экономики и педагогики, г. Карши, Узбекистан

E-mail: ochilov-farkhod@mail.ru, focilov64@gmail.com

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, д.п.н., профессор. Южно-Казахстанский
исследовательский университет имени М. Ауэзова, г. Чимкент, Республика Казахстан.

Крыкбаева Сара Мукешовна. ЖенПУ, г. Алматы, Республика Казахстан.

Аннотация: В статье исследуется трансформация художественного процесса в условиях активного внедрения генеративных моделей ИИ (Midjourney, Stable Diffusion). Авторы анализируют переход от традиционного понимания индивидуального авторства к гибридным формам соавторства человека и алгоритма. Рассматриваются технологические основы взаимодействия, роль промпт-инжиниринга как нового инструментария и эстетические характеристики нейросетевого искусства. Особое внимание уделяется этическим и правовым вызовам, связанным с использованием обучающих датасетов.

Ключевые слова: генеративное искусство, искусственный интеллект, соавторство, цифровая эстетика, нейросети, смерть автора, промпт-арт, гибридные практики.

Современное изобразительное искусство переживает глубокую трансформацию благодаря широкому распространению генеративных диффузионных моделей. Инструменты вроде Midjourney и Stable Diffusion перестали быть редкостью и вошли в повседневную практику множества художников. Это ставит перед исследователями вопрос: является ли ИИ просто усовершенствованным «инструментом», или мы наблюдаем формирование новой разновидности творческой субъектности. Традиционные категории эстетики — «гений», «вдохновение», «оригинал» — утрачивают прежнюю определённую в условиях постоянных итераций алгоритма, создавая напряжение между человеческой интенцией и автономной логикой машины.

Цель данной статьи — теоретически осмыслить гибридное взаимодействие человека и ИИ как особую форму соавторства и исследовать его влияние на положение художественного субъекта.

При этом, на наш взгляд, цель исследования была достигнута через анализ следующих ключевых вопросов:

- как трансформируется роль художника в цепочке «замысел — воплощение» при участии ИИ;

- какие эстетические маркеры характеризуют гибридное произведение;

- каков правовой и этический статус результатов взаимодействия человека и алгоритма.

В исследовании применялись такие методологии, как искусствоведческий анализ текстов и произведений, а также сравнительный метод для сопоставления традиционных и цифровых практик.

Теоретические основы исследования можно рассматривать через призму авторства и соавторства в искусстве. В эстетической традиции Просвещения и романтизма фигура автора понималась как суверенный творческий субъект — демиург, обладающий исключительным доступом к трансцендентным истинам и выступающий их посредником в материальном мире. В этом дискурсе художественное произведение рассматривалось не просто как объект мимесиса, а как аутентичный результат индивидуальной интенции, где волевой акт и уникальные способности художника считались единственным источником смыслообразования.

В XX веке Р. Барт и М. Фуко предложили рассматривать автора не как источник смысла, а как функцию дискурса [1]. Концепция «распределённого авторства» предполагает, что

значение формируется в пространстве взаимодействия текста, контекста и читателя. История искусства демонстрирует коллективный характер творчества: от мастерских эпохи Возрождения до концептуальных практик Сола Левитта, где исполнитель следовал инструкциям автора. В этой линии ИИ выступает как логическое продолжение, превращая «инструкцию» в программный код.

Мы предлагаем рассматривать алгоритм не как пассивный инструмент, а как актанта, вносящего непредсказуемый вклад, обусловленный статистическими закономерностями [2]. Изучение гибридного взаимодействия человека и алгоритма в современном изобразительном искусстве представляет интерес для целей настоящей статьи. Современные генеративные системы, основанные на диффузионных моделях, постепенно «расчищают» визуальный шум до соответствия текстовому описанию, а промпт становится новой формой эскизирования. Художник работает с концептами и дескрипторами стиля, выступая переводчиком между естественным и машинным языками.

Соавторство проявляется через цикл «запрос — генерация — селекция — уточнение», где художник осуществляет кураторский отбор, направляя блуждания алгоритма. Несмотря на видимую «волю», ИИ ограничен обучающими данными, и его автономность — это комбинаторная свобода внутри заданного латентного пространства. Для понимания гибридности важно визуализировать обратную связь между интенцией художника и ответом модели. В отличие от традиционного инструмента, ИИ обладает «вариативной автономией». Ниже представлена таблица с сравнительным анализом ролей художника и алгоритма в творческом процессе.

Таблица 1. Сравнительный анализ ролей в творческом процессе

Этап творчества	Традиционное искусство	Гибридное искусство (Human+AI)
Генерация идей	Внутренняя рефлексия, эскизы	Промпт-инжиниринг, латентное исследование
Воплощение	Ручной труд, физическое мастерство	Итеративная фильтрация, «кураторство» вывода
Стилистика	Формируется годами практики	Выбирается через дескрипторы (Style Transfer)
Ошибки	Технический брак	Источник новой эстетики (Glitch art)

Таблица выявляет принципиальное смещение ролей в структуре творческого процесса при переходе от традиционного искусства к гибридной модели Human+AI. Если в классической парадигме ключевыми выступают внутренняя рефлексия, телесная техника и накопленный индивидуальный стиль, то в гибридной практике центральными становятся операции настройки — промпт-инжиниринг, латентное исследование и кураторская фильтрация машинного вывода. Стилистика при этом трансформируется из результата длительной художественной эволюции в параметризуемую опцию, задаваемую через дескрипторы и механизмы. Даже категория ошибки меняет статус: вместо технического брака она может функционировать как источник новой эстетики, что указывает на

переопределение авторства и перенос творческой инициативы в пространство взаимодействия человека и алгоритма.

Для пояснения взаимодействия художника и ИИ рассмотрим практику гибридного творчества. В таких практиках акцент смещается с непосредственного производства на отбор результатов: художник просеивает сотни генераций, наделяя смыслом лишь те, которые соответствуют его замыслу. Мастера вроде Рефика Анадолу создают собственные архитектуры данных, превращая настройку весов нейросети в самостоятельный акт творчества [3]. Наивысшая форма соавторства достигается при создании собственных датасетов, когда алгоритм «воспитывается» на предыдущих работах художника или специализированных архивах.

Эстетические особенности сохраняют ключевое значение: алгоритмы склонны к нелинейным композиционным решениям, которые человек мог бы отвергнуть как «ошибочные», но в гибридной практике они становятся источником новых визуальных рифм, а иногда доводят признаки стиля до гротеска, создавая эффект «сверхреальности». В условиях мгновенной генерации копий оригинальность смещается с визуального воплощения на уникальность метода и концепции. Также в гибридной практике важно учитывать правовые и этические аспекты: произведения, созданные исключительно ИИ, в большинстве юрисдикций не защищены авторским правом, тогда как работы с существенным человеческим вкладом признаются объектами права. Ключевой этический вызов — использование произведений живых художников в обучающих выборках без их согласия.

Правовая среда в 2025–2026 годах сместилась от полного отрицания авторства ИИ к признанию «порога креативности» промпт-инженера. Согласно последним прецедентам, например, в деле *Thaler v. Perlmutter*, ключевым критерием для регистрации авторских прав является демонстрация творческого контроля человека над финальным изображением. Это отражает фундаментальное юридическое столкновение между возможностями искусственного интеллекта и традиционным пониманием авторства [4, 5]. В центре спора находится Стивен Талер и его попытки признать ИИ полноценным «творцом». Ниже представлены этические риски гибридных практик и способы их минимизации с точки зрения критики использования ИИ.

Таблица 2. Этические риски и методы их минимизации

Риск	Описание	Пути решения
Плагият стиля	Имитация манеры живых художников	Внедрение протоколов в датасеты
Смещение	Стереотипность визуальных образов	Диверсификация обучающих выборок
Дипфейки	Создание неэтичного контента	Использование криптографических подписей

Таблица демонстрирует, что этические риски гибридных практик человек–алгоритм носят не только технический, но и социокультурный характер. Проблемы имитации стиля, алгоритмического смещения и создания дипфейков указывают на перераспределение авторства, репрезентации и ответственности в цифровой среде. При этом предложенные решения — от регулирования датасетов до криптографической маркировки — эффективны лишь при сочетании технических, институциональных и нормативных мер. Таким образом, минимизация рисков требует не только совершенствования алгоритмов, но и формирования прозрачных процедур авторства, лицензирования и публичной идентификации ИИ-контента.

В логике Б. Гройса новизна не является свойством объекта, но результатом его позиционирования в культурной экономике [6]. В этом смысле гибридные практики

человек–алгоритм не производят новое автоматически; они создают условия для перераспределения культурной видимости и авторства.

В перспективе шизоаналитической картографии Ф. Гваттари, представленной в работе Шизоаналитическая картография, субъективность понимается как результат взаимодействия гетерогенных машин — технических, семиотических и социальных [7]. В этом контексте алгоритм не является внешним инструментом по отношению к человеку, а включается в ассамбляж производства действия и высказывания. Соавторство в гибридных практиках выступает не как союз двух автономных агентов, а как временная конфигурация распределённой агентности, возникающая в процессе совместной сборки.

В книге *The Artist in the Machine: The World of AI-Powered Creativity* Артур Миллер анализирует искусственный интеллект как участника художественного процесса, способного генерировать произведения в различных медиа — от живописи до музыки и литературы [8]. Он ставит вопрос о том, в какой мере алгоритмическая система может быть признана творческим агентом и какие аспекты человеческой креативности поддаются моделированию. Эта проблематика напрямую соотносится с нашей статьёй, поскольку позволяет рассматривать взаимодействие человека и алгоритма не как инструментальное использование технологии, а как форму распределённого соавторства. Тем самым работа Миллера задаёт эмпирическую и философскую рамку для анализа гибридных практик в современном изобразительном искусстве.

Алгоритм не является полноценным самостоятельным участником процесса; скорее, речь идёт о форме «дополненного интеллекта». Роль художника при этом трансформируется: он перестаёт быть лишь исполнителем и становится «директором смыслов», формируя коллективно-технологическую субъектность. Взаимодействие человека и ИИ можно рассматривать на трёх уровнях интеграции:

- Инструментальный уровень: ИИ функционирует как «умный фильтр» для улучшения разрешения или ретуши.
- Диалоговый уровень: человек и алгоритм обмениваются итерациями, при этом результат остаётся частично непредсказуемым для обеих сторон.
- Концептуальный уровень: ИИ генерирует основу, которую художник деконструирует и пересобирает, наделяя произведение новым смыслом.

Исходя из проведённого анализа соавторства человека и ИИ в современном изобразительном искусстве, можно выделить следующие выводы:

- Современный художник трансформируется из «производителя объектов» в «архитектора вероятностей», где его задача заключается не в создании конкретного объекта, а в ограничении бесконечного поля возможностей ИИ до одной, наполненной смыслом генерации.
- Гибридное искусство не заменяет человека машиной, а расширяет творческий потенциал, позволяя алгоритму брать на себя рутинные и комбинаторные операции, в то время как человек сосредоточен на концептуализации и кураторском отборе.
- Будущие исследования должны сосредоточиться на нейроэстетике и разработке прозрачных систем атрибуции авторства в гибридных средах, чтобы обеспечить корректное признание вклада человека и алгоритма.

Список литературы

- 1 Барт Р. Смерть автора // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. — М.: Прогресс, 1989. — С. 384–391. [Скачать: https://philosophy.ru/ru/the_death_of_the_author/]
- 2 Манович Л. Эстетика ИИ / Пер. с англ. — М.: Strelka Press, 2021. — 120 с. [Ссылка: <https://manovich.net/index.php/projects/ai-aesthetics>]
- 3 Refik Anadol: Unsupervised. — New York: The Museum of Modern Art, 2022. — URL: <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/5535>

Thaler v. Perlmutter, No. 1:22-cv-01564 (D.D.C. Aug. 18, 2023). — Решение Окружного суда округа Колумбия, подтверждающее отказ в регистрации авторского права.

Thaler v. Perlmutter, No. 23-5233 (D.C. Cir. Mar. 18, 2025). — Решение Апелляционного суда, окончательно закрепившее требование «человеческого авторства» (Human Authorship).

4 Гройс Б. О новом: Опыт экономики культуры. — М.: Ad Marginem, 2015. — 240 с. [Ссылка: <https://admarginem.ru/product/o-novom/>]

5 Гаттари Ф. Шизоаналитическая картография. — М.: Академический проект, 2007.

6 Miller A. I. The Artist in the Machine: The World of AI-Powered Creativity. — MIT Press, 2019. [Link: <https://mitpress.mit.edu/9780262042857/the-artist-in-the-machine/>]

ӘОЖ 1174

ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ЖАД ПЕН МӘДЕНИ МҰРАНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Бауыржан Ж.Р., Пошаев Д.Қ.

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Шымкент қаласы, Қазақстан

zhansaia.baurzhan@bk.ru, dimash_p@mail.ru

Аннотация

Мақалада жаһандану жағдайында ұлттық мәдени бірегейлікті сақтаудағы институционалды жадтың рөлі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты - институционалды жад пен мәдени мұраның сабақтастығын көркем еңбек пәні арқылы талдау. Міндеттері: институционалды жад пен мәдени мұра ұғымдарының мазмұнын айқындау; мәдени саясат тұжырымдамасы негізінде оның әлеуметтік маңызын анықтау; ұлттық ою-өрнек пен құрақ өнерінің символдық жүйесін білім беру контекстінде зерделеу. Зерттеу нәтижесінде институционалды жадтың қайта өндірілуге негізделген әлеуметтік процесс екені және көркем еңбек пәні арқылы мәдени кодтың белсенді жаңғыртылатыны дәлелденді. Қорытындысында білім беру процесі ұлттық мәдени мұраны сақтаудың тиімді тетігі екені тұжырымдалды.

Кілттік сөздер: институционалды жад, мәдени мұра, мәдени код, мәдени бірегейлік, сабақтастық, көркем еңбек, ою-өрнек, құрақ өнері.

Қазіргі кезеңде жаһандану жағдайында мәдени бірегейлікті сақтау және ұрпақтар арасындағы сабақтастықты қамтамасыз ету өзекті мәселеге айналып отыр. Бұл процесте институционалды жад маңызды әлеуметтік-мәдени механизм ретінде көрінеді. Осы тұрғыда 2023-2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының мәдени саясат тұжырымдамасы [1] мәдениетті ұлттық дамудың негізгі ресурсы ретінде айқындайды. Аталған құжатта тарихи-мәдени мұра объектілерінің елді жаһандық мәдени коммуникациялар кеңістігіне интеграциялауда және мәдени-гуманитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратыны және мәдени өнімді қалыптастыра отыра, мәдени инфрақұрылымды дамыту, сонымен қатар оны ілгерілету туралы оқиғалар мен іс-шаралар процесі көрсетілген.

«Тарихи-мәдени мұра» жобасы арқылы біз отандық мәдениеттің бірегейлігін дәлелдеп қана қоймай, оның адамзаттық құндылықтар жүйесіндегі мәртебесін бекітеміз [2, 35 б.]. Бұл - институционалды жадтың сабақтастығы арқылы ұлттық кодты әлемдік кеңістікке интеграциялаудың айқын көрінісі.

Пошаев Д.Қ. атап өткендей: «Ата-бабамыздың тарихы да, тағдыры да, тәлім-тәрбиесі де, даналығы да осы сөз арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жетті» [3, 21 б.]. Бұл тұжырым

институционалды жадтың мәні, коммуникативтік табиғаты сөз арқылы ашыла түсіп, халықтың салт-дәстүрі, тұрмысы, әдет-ғұрпы, рухани құндылықтары сақталатынын айғақтайды.

Жомарт Медеуов «Мемлекеттік басқарудағы институционалдық жады және сыни рационализм» атты мақаласында институционалдық жадты тек архивтер, құжаттар немесе ақпараттық инфрақұрылым ретінде шектеуге болмайтынын атап көрсетті. Автордың пайымдауынша, **институционалды жад** - бұл тек ақпарат сақталатын құрылым емес, сонымен бірге оны қолданатын және қайта өндіретін акторлардан (адамдар мен ұйымдардан) тұратын күрделі әлеуметтік жүйе [4, 53 б.]. Зерттеуші институционалды жадтың адамдардың санасында тұрақты нейрондық байланыстар түрінде және ұйымдар арасындағы желілік өзара әрекеттестіктер арқылы сақталатынын көрсетеді. Яғни жад қайталанатын, жаңартылып отыратын қатынастар мен оқиғалар барысында өзектелінеді және бекітіледі. Осы тұрғыда институционалды жад статикалық деректер жиынтығы емес, керісінше үнемі жаңғырып отыратын, тәжірибе арқылы қайта өндірілетін динамикалық процесс ретінде түсіндіріледі.

Мәдени саясат тұжырымдамасында материалдық емес мәдени мұра тарихи жадыны бейнелейтін ерекше құбылыс ретінде қарастырылады. «Тірі мұра» деп аталатын бұл феноменге халықтың ұрпақтан-ұрпаққа берілетін әдет-ғұрыптары, дәстүрлері, түсініктері мен пайымдары, білімдері мен дағдылары жатады. Осы тұрғыда **мәдени мұра** - қоғамның тарихи тәжірибесін, құндылық бағдарын және дүниетанымдық негізін сақтайтын әлеуметтік жадтың нақты көрінісі. Материалдық емес мәдени мұраның міндеттеріне тарихи жадыны бейнелеу мен оны болашақ ұрпаққа жеткізуді жатқызуға болады. Адамзат әртүрлі мәдени элементтерді өз қызметіне енгізу арқылы оларды қазіргі және болашақ мәдениеттің белсенді факторларына айналдырады [1].

Осы тұста көркем еңбек пәнінің рөлі ерекше. Өйткені қазіргі қазақстандық мәдениеттің негізінде ұлттың тарихи қалыптасқан мәдени коды жатқаны белгілі. Оның құрамдас элементтеріне мұра, дәстүр, тіл, ою-өрнек, сәндік-қолданбалы өнер, дәстүрлі дизайн және өмір салты жатқызылады. Бұның бәрі институционалды жад пен мәдени мұра сабақтастығын, мазмұндық өрісін құрай отыра, жеке адамның есінде ғана емес, білім беру кеңістігінде, мәдени ұйымдарда, қоғамдық институттарда әлеуметтік деңгейде бекітіліп, шығармашылық тәжірибе арқылы игеріледі. Демек, көркем еңбек пәні институционалды жад пен мәдени мұра сабақтастығын білім беру жүйесінде қайта өндіретін негізгі құралы болып табылады. Егер жад тек архивте сақталса, ол пассивті күйде қалады. Ал ол оқу бағдарламасына енген кезде, практикалық тапсырмалар арқылы орындалғанда, шығармашылық жұмыстарда қайта интерпретацияланған кезде - белсенді сипатқа ие болады. Мәселен, ұлттық ою-өрнекті зерттеу - тек декоративтік элементті меңгеру емес, оның символдық құрылымын, тарихи мағынасын түсіну. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ қолөнеріндегі құрақ бұйымдарының бояу жүйесі мен композициялық құрылымы халықтың ғарыштық, философиялық және рухани түсініктерімен тығыз байланысты.

Құрақтағы түстердің таңдалуы кездейсоқ емес. Көгілдір түс - аспан әлемінің, қызыл - өмір қуатының, қанның, оттың, жасыл - тіршілік бастауының, көктемнің, өсімдіктердің, ақ - биіктік пен рухани өрлеудің, сары - білім мен даналықтың нышаны ретінде қабылданған. Бұл түстер бір композицияда үйлесім тапқанда, олар тек эстетикалық әсер тудырып қоймай, әлемнің тұтастығы туралы халықтық түсінікті бейнелейді. Яғни қолөнер бұйымы тұрмыстық зат болумен қатар, мәдени кодты тасымалдаушы символдық мәтін қызметін атқарады.

Қазақ ою-өрнегінің көпқабатты символикасы да институционалды жадпен сабақтас. Мәселен, үшбұрыш элементі дәстүрлі дүниетанымда су, жер және ауа секілді үш әлемнің тұтастығын білдіреді. Онымен қиылысатын бейнелер - балық, оқ, құс - осы табиғи дүлейлердің көрінісі ретінде түсіндіріледі. Ал үшбұрыш ішіне енгізілген «қошқар мүйіз» өрнегі от дүлейін бейнелейді [5, 61 б.].

Бұл символдық жүйе ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырғанымен, ол тек ауызша түсіндіру арқылы ғана емес, нақты қолөнер тәжірибесі арқылы сақталған. Демек, мұнда институционалды жадтың басты механизмі - қайталану мен орындау. Әр буын өрнекті

жасап, оның мағынасын түсіндіріп, әлеуметтік ортада қолданған сайын жад жаңғырып отырады.

Көркем еңбек сабағында ұлттық құрақ құрастыру немесе ою композициясын талдау - бұл тек технологиялық дағды қалыптастыру емес. Бұл - символды оқу, мәдени мәтінді интерпретациялау, ұлттық дүниетанымды тану үдерісі. Осы арқылы оқушы тек орындаушы емес, мәдени жадтың саналы қабылдаушысы әрі жалғастырушысы болады.

Қорытындылай келе, институционалды жад пен мәдени мұраның сабақтастығы - ұлттық бірегейлікті сақтаудың және ұрпақтар арасындағы мәдени байланыстарды тұрақтандырудың маңызды механизмі болып табылады. Көркем еңбек пәні осы процесте тек эстетикалық немесе шығармашылық функция атқармайды, сонымен бірге тарихи, философиялық және әлеуметтік мәнге ие мәдени кодты ұрпаққа жеткізетін құрал болып табылады. Ұлттық ою-өрнектер мен қолөнер бұйымдарының символдық құрылымы, түстері мен композициялық шешімдері тек өнер туындылары ғана емес, олар - институционалды жад арқылы жаңғырып, қайта өндірілуі қамтамасыз етілетін тарихи-мәдени ақпарат тасымалдаушылары. Мұндай сабақтастық білім алушыға мәдениет пен өнерді зерттеуді, түсінуді және интерпретациялауды үйретіп қана қоймай, оны шығармашылық практика арқылы өмірге қолдануға мүмкіндік береді. Осылайша, көркем еңбек пәні ұлттық мәдени кодты сақтаудың, институционалды жадты жаңғыртудың және мәдени мұраны белсенді түрде қайта өндірудің тиімді білім беру алаңы ретінде ерекшеленеді. Болашақта бұл сабақтастық білім беру процесінде дәстүрлі мәдени элементтердің интеграциясын күшейтіп, Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасын әлемдік мәдени контексте танытуға қосымша серпін береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 250 қаулысы // «Әділет» АҚЖ. - [Электрондық ресурс]. - URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000250
- 2 Педагогические аспекты казахстанской живописи: учебное пособие / И.С. Сманов, О.А. Стычева, Е.В. Спинова, Г.И. Сманова. - Алматы: EDP Hub (Идипи Хаб) ; Москва : Ай Пи Ар Медиа, 2025. - 258 с.
- 3 Пошаев Д.К. Педагогика, педагог және заман талабы. Оқу құралы. Алматы: «Отан» баспасы, 2025 - 128 б.
- 4 Medeuov Zh. Institutional memory and critical rationalism in public administration // Jete. - Journal of Philosophy, Religious and Cultural Studies. - 2025. - Vol. 153. - No. 4. - P. 44-59. <https://doi.org/10.32523/3080-1281-2025-153-4-44-59>
- 5 Қонақбаева Ұ.Ж., Айдарбек Б.Ә. «Сәндік-қолданбалы өнер» (оқу құралы). - Алматы: «Отан» баспасы, 2022. - 150 б.

ӘОЖ: 18.31.31.

ҰЛТТЫҚ «УМАІ 2023» СЫЙЛЫҒЫНА ИЕ БОЛҒАН «ҚАРЛЫҒАШ ӘУЛИЕ» ПАННОСЫ

Болысбаев Д.С., Бекбулатов А.Ә, Бурибеков О.С.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы
Bekbulatov1995@list.ru

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасының мәдениет пен өнер саласындағы беделді марапаттардың бірі – Ұлттық «UMAІ 2023» сыйлығы және осы байқауда жоғары бағаланған «Қарлығаш әулие» панносының көркемдік, идеялық және символикалық маңызы кеңінен талданды. Жаңақ ағашынаң жасалған бұл туынды Төле бидің тарихи тұлғасын негізге ала отырып, қазақ халқының бірлікке, мейірім және адамгершілік пен бейбітшілікке негізделген құндылықтары мен дүниетанымын көркем бейнелейді. Автор шығармашылық жұмыстың эскизінен бастап, дайын туындыға дейінгі кезеңдерін сипаттап, материал таңдаудың мәнін көрсетеді. Композициядағы әр бір деталь тарихи аңыздың мазмұнын терең ашып, ұлттық дүниетаныммен сабақтас символдық мағынаға ие.

«UMAІ 2023» сыйлығы аясында туындының лайықты бағалануы дәстүрлі қол өнер мен заманауи көркем ойдың үйлесімін дәлелдеп, отандық сәндік-қолданбалы өнердің дамуына ұлттық рухтың жаңғыруына және жас буыңға рухани тағылым беруге зор үлес қосатынына сенімділікпен айта алатынымызды айқындайды.

Кілттік сөздер: Панно, «Қарлығаш әулие», Төле би, «UMAІ 2023», сәндік қолданбалы өнер, мәдениет, композиция.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының мәдениетін қарқынды дамыту үшін Республикалық және облыс аралық марапаттар жыл аяғында белсенді жастар мен өнер қайраткерлерін жылда марапаттау еліміздің үйреншікті салтына айналғанын бірі білсе, бірі білмейді. Ел дамуына қарқынды үлес қосып жатқан Қазақстан Республикасы азаматтарын ынталандыру және шабыт беріп, ары қарай жұмыс жасауына ықпал ететін бұл байқаулар жақсы жағынан нәтежиесін көрсетіп жатыр. Жылдың қорытынды байқаулары аудан, қала, облыс аралық болып, әкімшілік бюджеттен ақша бөлінуі арқасында жастарды марапаттап келе жатыр. Бұл марапаттар жастар арасында марапаттанған адамның абыройын асырып, басқа жастарды белсенді жұмыс атқаруына және алдына айқын мақсат қоюға септігін тигізуде. Осы байқаулар сияқты кәсіби мамандар арасында да республика көлемінде Мәдениет және ақпарат министрлігі тапсырысы тарапынан қарқынды жүргізіліп отырады. Соның бірі Ұлттық «UMAІ 2023» сыйлығы.

Теориялық бөлім. Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі отандық мәдениет ұжымдары мен қайраткерлерінің шығармашылық жетістіктерін одан әрі дамыту мен дәріптеу мақсатында, Қазақстан Республикасының өнер саласындағы Umaі ұлттық сыйлығы тағайындады. Сыйлықты беру конкурстық негізде жүзеге асырылды. Конкурсты дайындау мен өткізудің ұйымдастырушысы «Астана Опера» мемлекеттік опера және балет театры» коммерциялық емес акционерлік қоғамы болды. Сыйлық Қазақстанның кәсіби шығармашылық ұжымдарына және жекелеген өнер қайраткерлеріне айтулы шығармашылық табыстары мен көрнекті кәсіби жетістіктері үшін берілді.

Сыйлықтың лауреаттарын жариялау және Сыйлықты табыстау рәсімі «Астана Опера» театрындағы марапаттау рәсімінде өтті.

Сыйлықтың мақсаты:

- жаңа есімдерді және отандық мәдениет пен өнерді дамытудың тенденцияларын анықтау;

- Қазақстан Республикасындағы шығармашылық/орындаушылық шеберлікті жетілдіруге ынталандыру;

- мәдениет пен өнер деңгейін арттыру, Қазақстан Республикасының бірыңғай мәдени кеңістігін дамыту болып табылды.

Сыйлықтың міндеттері:

- отандық мәдениет пен өнерді дамытудың жаңашыл тенденцияларын айқындау және көтермелеу;

- Қазақстанның театр, музыка, хореография, бейнелеу және сәндік қолданбалы өнер саласындағы үздік дәстүрлерін сақтау және дамыту; - Қазақстанның атақты мәдениет және

өнер қайраткерлеріне, сондай-ақ еліміздегі жасампаз жобаларға халықаралық мәдени қауымдастықтың назарын аударту болып табылады [1].

Осы сыйлыққа қатысып, бағымды сынап көруді мақсат етіп, 2023-ші жылы жаңғақ ағашынан жасалған «Қарлығаш әулие» панносын Ұлттық «UMA 2023» байқауына ұсындым.

Сурет 1. Авторық "Қарлығаш әулие" панносы,
жаңғақ ағашы 70x50см

Эксперименттік бөлім.

«Қазақтың жоңғар жауы болған кезде,

Төле би дана бопты Ұлы жүзде.

«Қарлығаш би» деп аталып бізге жетті,

Жай аңыз секілденер айтар сөзге...»

Қазақ халқының бірлігін нығайтуға үлкен үлес қосқан атақты үш бидің бірі, мемлекет қайраткері Төле би жастайынан қазақ халқының ақындық-шешендік өнерінен тәлім алған. 15 жасынан билікке араласып, әділдігімен, шешендігімен елге танылған Төле би халық арасында «Қарлығаш әулие», «Қарлығаш би» деген атпен де танымал. Ол туралы аңыз да бар [2].

Жоңғар басқыншылары өрттей қаптап, қазақ жерін таптап келе жатады. Қамсыз малын бағып отырған ел тым тырақай босып, үдере көшеді. Сонда жалғыз-ақ бір үй түтінін түтетіп отыра береді.

Жоңғар қонтайшысы батырларын жұмсап:

- Анау жалғыз үй неғып көшпеген? Барып біліп келіндер! - дейді. Келсе, ол Төле бидің үйі екен.

Жоңғар жігіттері әкірендеп: - Жұрттың бәрі көшіп кеткенде, сен кімсің, неғып отырсың?- дейді. Төле би олардың алдынан шығады. - Жігіттер, сабыр етіндер! Алдымен үлкен кісіге сәлем қайда? Әдет-дәстүрден бір сүрінген олар сәлем беріседі. - Енді тыңдаңдар!- деп сөз бастайды Төле би.

- Шаңырағыма қарлығаш ұя салып еді. Сол құс қашан сарыауыз балапандарын қанаттандырып өргізіп кеткенше мен еш жаққа көшпеймін. Қарлығаш қасиетті құс. Адам баласының досы. Сендер білесіндер ме? Ертеде дүние жүзін топан су қаптағанда Нұқ пайғамбардың кемесін суға батудан аман алып қалған осы қарлығаш! Адам баласына қастандық жасамақ болған жыланнан да қорғап қалған осы қарлығаш. Мен жау келді деп, үйімді жығып, оның ұясын бұзып, балапандарын шырылдатар жайым жоқ! Сендердің де бала-шағаларың бар. Сендерді жұмсап отырған ханның да бала-шағасы бар. Сонда бала-

шағаларыңды улатып-шулатып қырып, қырғын-сүргін қылып жатса, жақсы көресіңдер ме? Бар, хандарыңа осы сөзімді жеткізіңдер!

Жоңғар жігіттері барып, Төле бидің осы сөзін айтса, қонтайшысы:

- Ол әулие адам екен. Оған тимендер, оның төңірегіндегі елін де қозғамандар!- депті. Содан былай қарай Төле би «Қарлығаш әулие» атанып кетіпті [3].

Осы аңыздан шабыт алып, университетте оқытушы болып жұмыс атқаратын ұстазым, график Бурибеков Оңласын Сейтжаппарович ағаймен бірлесе отырып, тақырыпқа сәйкес эскиз дайындадық. Кез келген өнер туындысын жасаудағы ең ауыр кезеңі ол эскизін даңғындау деп есептеймін. Өйткені, эскиз жақсы шықса ары қарай жасаған жұмысында әдемі соңы мен қатар бай мағынаға ие болады. Панно жасаудың алғаш кезеңі, өнер туындысын жасауға тура келетін және тасымалдауға төзімді ағаш болуы керек. Осы талаптарға сай келетін деп жаңғақ ағашын алдым. Оны алып кемінде үш ай құрғатса ағаштың жарылып кету ықпалы азаяды. Құрғақ ағаштан панноға сай өшемде кестіріп, эскизді ағаш бетіне салу процесі басталды. Осылайша кезеңдерге боліп жасау арқылы өнер туындысы жасалып шықты. Панноның эскизіне нақтылақ тоқталып талдайтын болсақ:

Панноның сол жағында орналасқан басты кейіпкер бұл композицияда әрине Төле би. Киіз үйдің есік алдында қарлығаштар ұясын торуылдап отырған ол, жоңғарлар әскері есігінің алдында келіп тұрсада, орнынан тап жылмай дипломатиялық тәсілмен жоңғар іскерін ауылынан кері қайтара білді. Киіз үй ол саң ғасырлар бойы халқымыздың баспанасы болған соң, басты кейіпкермен композицияда байланысып тұр. Үй тобесінде орналасқан ұядағы балапандар, қазақ халқының жоңғар шапқыншылығы заманында қазақ батырларының қорғанысына мұқтаж болған секілді балапандар да, ата анасы азық алып келуін тосып шарылдап отыр. Ұядан ұшқан үлкен қарлығаштар, балапандарын қорғау үшін қазақ батырлары секілді өз жері мен елін сақтап қалу үшін, жаның пида еткен боздақтарша барын салып өздерін құрбандыққа қиюға дайын тұр. Киіз үй шаңырағынаң түзу шыққан түтін үй іргесі бұзылмағаның және жау шапса да, уйден береке қашпағаның білдіреді және де, үй ішіндегі сандықпен жиналып тұрған көрпелер ол қазақ халқының қол өнерге бейімділігі сондай ақ мәдени тұрмысы дамыған, тазалықты ұстаңа білетін халық екенің көрсетіп тұр. Үй артында бейнеленген жайқалып тұрған ағаштар ол, қашаңда ескі буын артынан жаңа өскелең ұрпақ пайда болып, қарттардың орнын жаңа идеялары мен және жаңа бастамалрымен елдің нығайуы мен даму жолында ата-баба аманатын сақтайтын жастар бар екеніннің символы іспеттес.

Композицияның оң жағындағы орналасқан найзаларынаң қаң тамған жоңғар әскерлері Төле бидің даңалығына тамсана қана қоймай, ұясын шамасы жетпейтіңіне қарамастан, шырылдап қорғауға барын салып жатқан қарлығаштарға таңырқап қарап тұр. Панноның оң жақ үстінгі бөлігінде орналасқан төңіп келе жатқан қара бұлт, ол қазақ даласының жаугершілік заманында жоңғар шапқыншылығы кесірінен талай боздақтарынаң айырылып қайғыдан көз ашпаған сәттерін көзімізге еріксіз елестетеді.

Сурет 2. «Umai-2023» ұлттық сыйлығының мүсіншесі

Сыйлықты өткізу алаңына айналған «Астана Опера» театрында ұйымдастыру комитетіне үміткерлерден 322 өтінім түскенін, оның ішінде 114 адам финалға өткенін хабарлады, – деп хабарлайды Aikyn.kz. Umai сыйлығының ұйымдастыру комитеті атап өткендей, 2023-жылы еліміздің барлық өңірінен өнер қайраткерлері мен шығармашылық ұжымдары белсенді қатысқан. Мәселен, Маңғыстау облысы «Үздік қолөнер шебері» санатында жұмыстарды көптеп ұсынса, солтүстік өңірлерден «Үздік кескіндеме шебері», «Үздік графика шебері» санаттарында жұмыстар көп түскен. Оңтүстік өңірлер мен Алматы, Тараз, Қызылорда қалаларынан қатысушылар өтінімдерді барлық санатта бірдей тапсырған. Финалистердің есімдері «Астана Опера» театрының ресми сайтындағы Umai-2023 бөлімінде әлдеқашан жарияланды. Келесі кезең жеңімпаздарды таңдау болмып, оны тәуелсіз сараптау комиссиясының мүшелері жасады. 22 желтоқсанға жоспарланған Umai сыйлығын табыстау рәсімі «Астана Опера» театрының сахнасында өтті. Көптеген театрлық тосынсыйлар енген ауқымды бағдарлама көрермендерді таңғалдырды. Жеңімпаздарды басты сыйлық болып табылатын Umai мүсіншесіне ие болу құрметіне ие болды. Еске сала кетейік, мүсінше қоладан құйылып, жартылай асыл тастармен бедерленген. Бұдан бөлек, Umai-2023 сыйлығының иегерлері үшін ақшалай сертификаттар әзірленді. Жалпы жұлде қоры 79 миллион теңгені құрады[4].

Елорда төріндегі «Астана Опера» театрында өткен «Umai-2023» ұлттық сыйлығының иегерлерін марапаттау рәсіміне Мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаева, Парламент Мәжілісінің депутаттары, қоғам қайраткерлері, мәдениет майталмандары қатысты.

Ұлттық сыйлық отандық өнердің дамуына жаңа серпін беріп, елімізге жаңа есімдер сыйлайтынына сенім білдірген А.Балаева 29 жеңімпазға «Umai» мүсіншесі мен ақшалай сыйлықтың сертификатын табыс етті.

«Бейнелеу және сәндік қолданбалы өнер» аталымындағы зергерлік өнер, металл өңдеу, аралас, эксперименттік техника бойынша «Үздік шебер-қолөнерші» Амангелді Мұқажанов, ағаш өңдеу, көркем ою, керамика «Үздік шебер-қолөнерші» аталымы Атабек Бекболатовқа табыс етілді. Киіз, тоқыма, былғары өнеріндегі өзіндік із қалдырып жүргендердің арасында «Үздік шебер-қолөнерші» болып Мәлік Мұқановтың есімі мен Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы аталды. «Үздік бейнелеу өнерінің туындысы» аталымында «Үздік сурет шебері» – Дәуренбек Бекназаров, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясына, «Заманауи өнердегі үздік жоба» – Болатбек Бейісбеков, Бейісбековтер отбасының «Алтын Орда» көркем галереясына, «Үздік графика шебері» – Батухан Байменге, «Үздік мүсін шебері» – Әлібек Мергеновке бұйырды[5].

Қорытынды. Қорыта айтқанда, Ұлттық «UMAİ 2023» сыйлығы – Қазақстандағы кәсіби өнер мен мәдениеттегі қолдаудың, шығармашылық тұлғаларды ынталандыру маңызды тетігі екені айқын көрінеді. Бұл сыйлық отандық өнер иелеушінің еңбегін әділ бағалап қана қоймай, ұлттық рухты, тарихи жадымызды және мәдени сабақтастықты дәріптейтін туындылардың кеңінен таңылуына мүмкіндік береді. Жаңғақ ағашынан жасалған «Қарлығаш әулие» панносы – қазақ халқының даналығы мен адамгершілік құндылықтарын бейнелейтін Төле бидің тұлғасы арқылы ел бірлігі, бейбітшілік пен мейірім идеяларын көркемдік тілмен жеткізген туынды. Композициядағы әр бір деталь тарихи аңыздың мазмұнын ашып қана қоймай, бүгінгі ұрпаққа тағылым боларлық символикаға мәнге ие.

Аталған туындының «UMAİ 2023» ұлттық сыйлығы аясында жоғары бағалануы – дәстүрлі қол өнер мен заманауи көркем ойдың үйлесім таба алатынын, сондай-ақ ұлттық тақырыптардың қазіргі өнер кеңістігінде өзектілігін жоғалтпағанын дәлелдейді. Бұл жетістік автор үшін ғана емес, жалпы қазақтың сіндік- қолданбалы өнерінің дамуына қосылған үлес болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Астана опера театрының ресми сайтынан. <https://astanaopera.kz/kz/premiya-umai-2023> 10.10.23
- 2 Qazaqstan.tv ресми сайтынан. <https://qazaqstan.tv/news/100793> 29.07.2015
- 3 Zhanaqorgan-tynysy.kz ақпараттық агенттігі ресми сайтынан. <https://zhanaqorgan-tynysy.kz/okigalar/7629-arlyash-ulie.html> 15 наурыз 2019 ж.
- 4 © 2018-2025 «Мәдениет порталы» АА ресми сайтынан. <https://madeniportal.kz/article/8414> 18.12.2023
- 5 Жадыра МҮСІЛІМ. «Егемен Қазақстан газеті» ресми сайтынан. <https://egemen.kz/article/355054-umai-ulttyq-syylyghynynh-dgenhimpazdary> 24.12.2023

ӘОЖ347.782

ЭКСЦЕНЦИАЛДЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СУРЕТШІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ДАРАЛЫҒЫН АНЫҚТАУ

Ералин Қ.Е., Ералина А.Қ., Ералин Ғ.Қ.

*Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан*

*Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан, Қазақстан.
А.Қуатбеков атындағы Халықтар Достығы университеті, Шымкент, Қазақстан*

Аннотация

Мақалада визуал шығарманы жасаудағы суретшінің шығармашылық қызметі мен өмір жолын эксценциалдық талдау әдісі суретшінің тұлғалық болмысымен және рухани-экзистенциалдық тәжірибесімен бірлікте қарастыруға мүмкіндік беретін тиімді әдіснамалық құрал ретінде негізделген. Эксценциалдық талдау суретшінің дүниетанымдық ұстанымын, өмірлік таңдауын және шығармашылық еркіндігін айқындаудағы маңызы ашылған. Суретшінің көркем образдары мен символдық жүйесі оның ішкі психологиялық күйі мен болмыстық рефлексиясының көрінісі екендігі анықталған. Суретшінің көркемдік стилі эксценциалдық талдау негізінде тұлғалық тәжірибеден туындайтын болмыстық құбылыс ретінде сипатталған. Эксценциалдық талдау әдісін қолдану көркем туындыны формалистік деңгейден тұлғалық-философиялық деңгейге көтеруге мүмкіндік беретіні мазмұн мен әдістеме негізделген.

Кілттік сөздер: эксценциалдық талдау, туындының формалистік деңгейі, тұлғалық-философиялық деңгей, болмыстық рефлексиясының көрінісі, көркем образдар, символдық жүйе.

Кіріспе. Қазіргі жаһандану дәуірінде халықты әлемге танытатын мүмкіндіктің бірі визуалдық өнер. Өнер халықтың даралық сипатын айқындайтын өлшемнің бірі ретінде танылады. Бұл өнер шығармаларында туған ел табиғаты, ел тарихы, халық дәстүрі, материалдық мәдениет нысандары көрініс табады. Бірақ халқымыздың визуал шығармаларының көркемдік ерекшелігін, суретшілердің дара тұлғалық деңгейін әлемдік деңгейдегі өнертанымдық басылымдарды насихаттау, таныстыру әдістемелік тұрғыдан алғанда шешуін күткен мәселелер болып табылады. Зерттеу нысаны: эксценциалдық талдау әдістерінің қажеттілік, мазмұндық, жүйелілік тұғырларын негіздеп, эксценциалдық талдау әдістерін зерттеу үдерісі, Зерттеу пәні: бейнелеу шеберінің шығармашылық қызметін эксценциалдық талдау әдістерінің ұтымдылығын тексеру әдістері.

Әдістеме. Жүргізілген зерттеу эксценциалдық талдау әдістерін қолдану суретшінің даралығын айқындауда оның көркемдік тілін, философиялық дүниетанымын және тұлғалық болмысын біртұтас жүйе ретінде қарастырылады. Бұл әдіс заманауи өнертану мен көркемдік білім беру саласында теориялық және практикалық маңызға ие. Эксценциалдық талдау — бұл өнертанымдық талдау саласында қолданылатын – суретшінің өмірі мен шығармашылық қызметін талдау әдісі. Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану арқылы суретшінің даралығын айқындаудың негізгі нәтижелері жүйелі түрде қарастыруға болады. Эксценциалдық талдау әдісі көркем туындыны суретшінің ішкі болмысы, өмірлік тәжірибесі, экзистенциалдық күйзелістері мен рухани ізденістері арқылы пайымдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің нәтижелері: Бейнелеу өнері туындыларын талдауда эксценциалдық талдау әдісі суретшінің даралығын айқындайтын дербес және тиімді әдіснамалық тәсіл ретінде алғаш рет жүйелі түрде негізделді. Суретшінің көркемдік стилі формалық сипатта емес, оның тұлғалық болмысы мен экстенциалдық тәжірибесінің көркем көрінісі ретінде ғылыми тұрғыда дәлелденді. Көркем туындыдағы образдар мен символдардың эксценциалдық мазмұны суретшінің өнертанымдық ұстанымдары мен өмірлік тәжірибесін бейнелейтін семантикалық жүйе ретінде айқындалды. Эксценциалдық талдау әдісін қолдану арқылы суретшінің даралығын тұлғалық-философиялық деңгейде кешенді түрде айқындаудың жаңа ғылыми үлгісі ретінде ұсынылады.

Зерттеу нәтижелерді талдау: Бұл әдісті қолдану нәтижесінде төмендегідей маңызды қорытындылар жасауға болады. Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану көркем туындының ерекшеліктерін түсіндіруде формалистік және сипаттамалық шектеулерден арылып, шығармашылық үдерісті тұлғалық-философиялық деңгейде зерделеуге мүмкіндік береді. Эксценциалдық талдау жеке тұлғаның шығармашылық қабілетін танып білу, ашу. Эксценциалдық “сахна”, “көрініс” деген мағынаны береді. Баста бұл атау сахнадағы көріністі талдау дегенді қамтыған. Эксценциалдық талдауды визуальдық өнер тарапынан алғанда бұл суретшінің шығармашылық ойы мен қабілеттерін танып білу бағытындағы талдауға басымдық беріледі. Эксценциалдық талдау суретшінің өмірін, шығармашылығының басты бағыттарын, кәсіби білім алған оқу орнын, көркемдік білімді тәжірибеде қолдануын, шығармашылық бастау көзін, көркемдік стилін, шығармашылық ізденіс бағытын қамтиды. Тұлғаның өмір жолын: жастық шағы және өнерге деген қызығушылығы; кәсіби білім алуы; шығармашылығының бастау кезеңі; өзіндік дара бағытты анықтау кезеңі; стилдік ерекшелігінің қалыптасу кезеңі; танымал болу кезеңі; көпшілікке танымалы шығармасы; қатысқан отандық және шетелдік көрмелері, шығармалары сақталған мұражайлар, көркемдік және жеке қорлар, шығармашылық тұлғаның шеберханасы туралы мәліметтер қамтылады.

Эксценциалдық талдау - дәстүрлі үдерісті жаңа үдерістерге ауыстыру мазмұнын ашуға бағытталған талдау. Эксценциалдық талдау әдісі бейнелеу өнері туындыларын суретшінің тұлғалық болмысы, рухани тәжірибесі және өмірлік таңдауларымен бірлікте қарастыруға мүмкіндік беретін дербес ғылыми-әдіснамалық тәсіл болып табылады. Суретшінің даралығы эксценциалдық талдау аясында формалық немесе стильдік ерекшелік ретінде емес, автордың болмыстық рефлексиясы мен ішкі экзистенциалдық күйінің көркем көрінісі ретінде айқындалады. Көркем туындыдағы образдар мен символдар жүйесі суретшінің өмірлік тәжірибесі мен дүниетанымдық ұстанымдарының семантикалық бейнесі болып табылады. Суретшінің көркемдік стилі оның шығармашылық еркіндігі мен тұлғалық жауапкершілігін білдіретін эксценциалдық категория ретінде сипатталады. Эксценциалдық мазмұндағы көркем образдардың (жалғыздық, уақыт, кеңістік, болмыстық шектеулілік) суретшінің шығармашылық жүйесінде тұрақты әрі жүйелі сипатқа ие екендігін дәлелдейді. Эксценциалдық талдау әдісін қолдану өнертанымдық зерттеулерде формалистік және сипаттамалық шектеулерді еңсеруге мүмкіндік береді және тұлғалық-философиялық интерпретацияны тереңдетеді. Ұсынылып отырған әдістемелік ұстаным суретшінің даралығын кешенді түрде айқындауға бағытталған перспективалы бағыт ретінде өнертану ғылымының теориялық базасын кеңейтеді. Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану көркем туындыны түсіндіруде формалистік және сипаттамалық шектеулерден арылып,

шығармашылық үдерісті тұлғалық-философиялық деңгейде зерделеуге мүмкіндік беретіндігі анықтайды.

Зерттеу нәтижесінде суретшінің шығармашылық қызметін эксценциалдық талдау үдерісінде өнертанушы қолданылатын ұстанымдары анықталды:

Суретшінің шығармашылық қызметін талдаудың өнертанымдық ұстанымы. Эксценциалдық талдау арқылы өнертанушы суретшінің картинасындағы: өмір мен дүниетенімға, адалдық пен еркіндікке, жауапкершілік пен таңдау мәселесіне деген көзқарасын ашып көрсетеді. Нәтижесінде суретшінің пәлсапалық позициясы мен рухани жан дүниесі дараланып көрсетіледі.

Авторлық «меннің» көркем бейнесі анықтау ұстанымы. Бұл әдіс бойынша өнер зерттеуші сурет шебернің шығармасындағы: жеке сюжет көрінісі, ішкі қақтығысы, өмірлік тәжірибесінің көркем трансформациясын айқындауға мүмкіндік беріледі. Кескіндеме туындысы суретшінің өмірбаянынан тыс емес, керісінше соның нәтижесі, көркем көрінісі ретінде танылады, өнер шеберінің өмір жолының бір бөлшегі ретінде көрініс табады.

Суретшінің стильдік ерекшелігінің психологиялық негізін қарастыру ұстанымы. Бұл ұстаным бойынша эксценциалдық талдау арқылы: кескіндеме шығармасының түстік шешімдер, композициялық құрылым, символика мен бейнелік тіл суретшінің ішкі жан күйімен тікелей байланыста қарастырылады. Нәтижесінде стиль тек формалық емес, экзистенциалдық қажеттілік ретінде түсіндіріледі.

Шығармадағы символдар мен образдардың терең мағынасын ашу ұстанымы. Бұл ұстаным бойынша суретшінің жиі қайталанатын образдары: уақыт, кеңістік, адам тұлғасы, кеңістік, көлеңке, жарық эксценциалдық мәнге ие болады. Бұл образдар суретшінің болмыстық қажеттіліктен туындайтын сұрақтарына жауабы ретінде талданады.

Бейнелеу шеберінің шығармашылық тұлғалық сипатын дәлелдеу ұстанымы. Бұл мәселе бойынша талдау нәтижесінде суретші: белгілі бір көркем мектептің өкілі ғана емес, қайталанбас тұлғалық феномен ретінде танылады. Бұл оның даралығын кәсіби және рухани деңгейде бекітеді.

Көрерменмен экстенциалдық диалог қалыптасуы ұстанымы. Көрерменмен экстенциалдық диалог қалыптасуы ұстанымы: көрерменді ойлануға, өзіндік болмысына үңілуге, жеке өмірлік тәжірибесін қайта пайымдауға итермелейді. Нәтижесінде суретші мен көрермен арасында терең рухани байланыс орнайды.

Суретшінің даралығын болмыстық мазмұн арқылы ашу ұстанымы. Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану суретшінің даралығын формалық белгілер арқылы емес, болмыстық мазмұн арқылы ашуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл суретшіні тарихи кезеңнің өкілі ретінде ғана емес, адамдық және рухани феномен ретінде танытады. Ғылыми-теориялық стильде рәсімделген тұжырымдар ұсынылады.

Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану арқылы суретшінің қызметінің даралығын айқындау бойынша бірқатар *тұжырымдар* жасауға мүмкіндік беріледі.

Эксценциалдық талдау әдісі көркем туындыны суретшінің тұлғалық болмысымен, өмірлік тәжірибесімен және рухани-экзистенциалдық ізденістерімен бірлікте қарастыруға мүмкіндік беретін тиімді ғылыми-әдіснамалық құрал болып табылады.

Зерттеу нәтижелері эксценциалдық талдау тәсілін суретшінің өнертанымдық ұстанымдарын, өмірлік таңдауын, еркіндік пен жауапкершілік мәселелеріне қатысты көзқарасын айқындауда айрықша маңызға ие екенін дәлелдейді.

Эксценциалдық әдіс негізінде жүргізілген талдау барысында суретшінің шығармаларындағы образдық жүйе мен символика оның ішкі рухани күйімен және болмыстық рефлексиясымен тығыз байланыста қалыптасатыны анықтайды.

Суретшінің қолданатын көркемдік стилі эксценциалдық талдау аясында формалық ерекшелік ретінде емес, автордың ішкі қажеттілігі мен тұлғалық тәжірибесінен туындайтын болмыстық көрініс ретінде сипатталды.

Эксценциалдық талдау нәтижелері суретшінің даралығы белгілі бір көркемдік ағымдар мен стильдік мектептер ықпалында қалыптасқанымен, оның шығармашылығында

қайталанбас тұлғалық сипаттың басым болатынын негіздейді. Зерттеу барысында эксценциалдық мазмұнға ие көркем образдардың (жалғыздық, уақыт, кеңістік, шектеулілік, болмыс дағдарысы) суретшінің шығармашылық жүйесінде тұрақты семантикалық мәнге ие екендігі айқындалады.

Эксценциалдық талдау әдістерін қолдану көркем туындыны түсіндіруде формалистік және сипаттамалық шектеулерден арылып, шығармашылық үдерісті тұлғалық-философиялық деңгейде зерделеуге мүмкіндік беретіндігі анықталды. Зерттеу нәтижелері эксценциалдық талдау әдісінің өнертанымдық зерттеулерде суретшінің даралығын кешенді түрде ашуға бағытталған перспективалы бағыт екенін көрсетті.

Қорытынды. Эксценциалдық талдау әдісі көркем туындыны суретшінің тұлғалық болмысымен және рухани-экзистенциалдық тәжірибесімен бірлікте қарастыруға мүмкіндік беретін тиімді әдіснамалық құрал ретінде негізделді. Зерттеу нәтижесінде эксценциалдық талдау суретшінің дүниетанымдық ұстанымын, өмірлік таңдауын және шығармашылық еркіндігін айқындауда маңызды рөл атқаратыны дәлелденді.

Суретшінің көркем образдары мен символдық жүйесі оның ішкі психологиялық күйі мен болмыстық рефлексиясының көрінісі екендігі анықталды. Суретшінің көркемдік стилі эксценциалдық талдау негізінде тұлғалық тәжірибеден туындайтын болмыстық құбылыс ретінде сипатталды.

Зерттеу барысында суретшінің даралығы көркемдік ағымдар ықпалымен қатар, қайталанбас тұлғалық сипатқа ие екендігі айқындалды. Эксценциалдық мазмұндағы образдардың (жалғыздық, уақыт, кеңістік) суретшінің шығармашылық жүйесінде тұрақты семантикалық мәнге ие екендігі дәлелденді. Эксценциалдық талдау әдісін қолдану көркем туындыны формалистік деңгейден тұлғалық-философиялық деңгейге көтеруге мүмкіндік беретіні мазмұн мен әдістеме негізделді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ералин Қ., Ералина Ғ., Дизайнерлік нысанды фреймдік тұрғыда тану әдістері «Өзбекәлі Жәнібеков құбылысы: Тұлға тағылымы және педагогикалық құндылықтар» атты «Жәнібеков оқулары – 2» Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының ғылыми мақалалар жинағы. Шымкент, 2025 жыл. 337 Бет. I том 95-98 б.
- 2 Ералин Қ.Е. Тастемирова М.М., Сәндік бейнелеу шығармаларын цифрлық технологиялар арқылы талдау құзыреттілігін арттыру.//”Заманауи білім берудегі педагогикалық ізденістер III ” атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның мақалалар жинағы II бөлім. Шымкент-Стамбул “Тәрбие” педагогикалық журнал 9, 2025, 222 б. 8- 11 б. ISBN 9965- 544 - 22- 0.
- 3 Ералин Қ., Матеева М.Ә. Болашақ көркем еңбек педагогтарының өнертанымдық даярлығын қалыптастырудың ғылыми практикалық негіздері // Өзбекәлі Жәнібеков құбылысы:тұлға тағылымы және педагогикалық құндылықтар» атты «Жәнібеков оқулары – 2» Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының ғылыми мақалалар жинағы Шымкент, 2025 жыл. 337 Бет. I том 98-103 б.

ӘОЖ: 18.31.31.

AI-ENHANCED GRAPHIC EDITING PLATFORMS AND THE TRANSFORMATION OF DESIGN WORKFLOW

Akberdi A. R.

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Annotation

This article examines the integration of AI tools into modern graphic editing platforms and analyzes how this technological shift has transformed professional design workflows. It provides a brief background overview of the digital graphic software development highlighting the time when editing process in graphic programs relied only on manual editing techniques. With the growing recognition of prompt-based generative platforms, the established software companies began incorporating AI-driven tools to maintain technological relevance and competitive positioning. The article furthermore analyzes specific AI-enhanced tools in programs such as Adobe Photoshop and Canva explaining their purposes and functional principles. Moreover, this study explores how these tools have influenced the workflow efficiency in the industry and the redistribution of technical and creative tasks within design practice and how it started professional debates about this technological evolution.

Keywords: *graphic platforms, AI-enhanced tools, contemporary graphic design, editing techniques, intelligent assistance.*

Introduction

The rapid evolution of artificial intelligence technologies has significantly affected multiple creative disciplines including graphic design. Traditional graphic editing platforms were once limited to manual tools and techniques, but now they are integrating AI features to support various stages of the designing process. These developments reflect broader industry trends toward automation, intelligent assistance and responsiveness to new user expectations. This article explores how AI-enhanced tools have emerged in established applications, how they function and how they influence designers' workflows without assisting value judgments regarding creativity or authorship.

Methodologically, the article employs comparative software analysis and functional classification AI tools within selected graphic platforms. The study focuses on how embedded AI tools operate in practice and how they influence procedural logic, task distribution and iterative design strategies.

Main study

Graphic editing software functioned entirely through explicit user commands before AI integration. Programs such as Adobe Photoshop or Illustrator provided extensive manual control over visual elements and required designers to manually execute each operation like retouching, masking, removing objects, color correction, typography styling and compositional adjustment. Designers constructed compositions by manipulating layers, anchor points, masks, gradients, blending modes through deliberate technical processes. Even automated tools like content-aware fill in earlier versions of Photoshop relied on algorithmic pattern recognition rather than generative AI models trained on large-scale datasets. Designers retained full procedural responsibility. Technical expertise, shortcut mastery and detailed knowledge of layers and blending modes were central competencies. The workflow was highly procedural. Complex visual effects such as photorealistic retouching, detailed vector illustration or compositional montage required extensive time investment and advanced software literacy. Expertise was measured largely by precision, efficiency in tool usage, and mastery of interface logic. Automation existed only in forms, such as batch processing or just basic pattern recognition algorithms. But these systems lacked *contextual awareness* or generative capacity.

This period can be described as the 'manual-digital paradigm' where creative intent and technical execution were tightly interwoven. Designers maintained direct authorship over every stage of image construction and software functioned strictly as an instrument rather than an interpretive system, I would say.

The emergence of the prompt-based image generation introduced an alternative model of visual production. Rather than constructing visuals incrementally, users could describe the wanted

outcomes *linguistically* and receive algorithmically generated/synthesized results in a very short time. This model shifted attention from procedural execution to conceptual articulation. The success of generative systems altered used expectations in several ways. It increased the emphasis on speed and immediate visualization, reduced tolerance for repetitive manual processes and caused a high demand for automated variation and experimentation. Established software providers observed these changes and began integrating AI features directly into their professional platforms. This integration was technological as well as strategic because embedding AI tools within existing interfaces allowed companies to maintain continuity while adapting to the evolving industry standards.

Since I already mentioned Adobe Photoshop, let's take it as an example for AI integration in contemporary graphic design platforms while I elaborate more about the specific tools and functions. Recent versions of this editing platform incorporate generative fill and generative expand tools powered by machine learning models trained on extensive image databases. These features allow users to modify images through region selection combined with natural language prompts. The system interprets contextual information such as lighting, perspective, texture and generates pixel data that aligns visually with the surrounding environment. Unlike the earlier automation tools, generative functions introduce a semantic layer into editing. The software no longer responds solely to mechanical commands but interprets descriptive input and produces new visual elements and has nothing to do with coding. However, these tools remain embedded within traditional layer-based workflows and final adjustments. This coexistence of generative output and manual refinement illustrates how AI functions as a sort of *enlargement* rather than a *replacement* system.

Moreover, in Adobe Illustrator which is a vector graphics software unlike Photoshop, AI integration focuses on vector generation and adaptive color systems. Text-to-vector tools transform linguistic descriptions into scalable vector graphics, reducing the time required for initial concept sketching. Generative recoloring systems analyze color relationships and propose harmonized alternatives based on design principles.

Historically, vector illustration demanded meticulous anchor point manipulation and manual path construction. AI tools streamline the preliminary phase of image creation allowing designers to generate base forms rapidly before applying manual refinement. This improves the temporal structure of vector design and shifts intensive labor away from initial drafting and toward evaluating editing. The integration of AI into vector environments demonstrates that generative logic can *coexist* with precision-based workflows.

Another example, Canva represents a platform-oriented model of AI integration. Its features like automated layout generation, smart resizing and text-to-image tools are embedded at the structural level of the interface. Rather than assisting with isolated tasks, AI shapes the overall design environment. Canva's AI tools prioritize accessibility and scalability. They allow users with varying levels of expertise in this field to produce professional-looking graphics through template-based systems enhanced by intelligent suggestions. This approach illustrates a broader democratization of design production while maintaining algorithmic guidance within controlled design frameworks. The contrast between earlier mentioned Adobe platforms and Canva highlights different strategies of AI integration within the industry, which is the reason why I chose these as examples for this article.

Research

AI integration across platforms can be systemized into functional categories, clarifying their operational logic. Automation tools optimize repetitive technical tasks such as background removal or subject detection or masking. These systems reduce manual labor while fully maintaining the designer's conceptual oversight. They operate primarily through patterns recognition and object segmentation algorithms. Therefore, automation does not fundamentally alter design authorship but increases operational efficiency.

On the other hand, generative tools synthesize new visual content based on textual or contextual inputs. These systems rely on diffusion models or transformer architectures trained on large-scale visual datasets. They enable rapid variation and experimentation during ideation.

Generative systems introduce unpredictability into the workflow because outputs may vary in quality or interpretation, requiring evaluative filtering by a human.

Predictive tools analyze compositional patterns and recommend layout adjustments, typography pairings or color harmonies. These systems incorporate elements of machine learning trained on design datasets to identify commonly effective arrangements. Such tools subtly influence aesthetic decisions by suggesting optimized solutions, potentially shaping the visual conventions over time.

AI tools dramatically compress the time required for complex tasks. Designers can test multiple compositional variations, color schemes or background scenarios within minutes. This expansion of iterative capacity encourages exploratory workflows and reduces production bottlenecks. However again, increased speed also demands stronger evaluative judgement to filter outputs effectively.

The integration of AI shifts the balance between technical execution and conceptual decision-making. As AI (or automation) handles intricate pixel-level adjustment or base-form generation, designers allocate greater cognitive resources to strategic planning, brand alignment and aesthetic coherence. The rapid integration of AI tools has prompted professional discussions concerning training, ethics and long-term industry implications. These debates often focus on how design education should adapt, what competencies should be prioritized and how professionals should position themselves within AI-enhanced environments. At the same time, similar debates accompanied earlier technological transitions including the shift from analog to digital workflows. Historical precedent suggests that technological incorporation typically leads to skill transformation rather than full elimination.

Conclusion

The integration of artificial intelligence into graphic editing platforms represents a significant stage in the ongoing evolution of digital design technologies. Unlike earlier technological improvements that primarily enhanced efficiency or interface usability, AI introduces systems capable of semantic interpretation, generative synthesis, and predictive assistance. This development reshapes the procedural logic of graphic production while remaining embedded within established professional environments.

The historical transition from fully manual digital workflows to AI-assisted systems demonstrates a broader pattern of technological adaptation within the design industry. Rather than replacing traditional tools, AI functions as an additional computational layer integrated into familiar interfaces. Designers continue to exercise conceptual authority, aesthetic judgment, and strategic decision-making, while algorithmic systems support technical execution, variation generation, and process acceleration. In this context, AI can be understood as an infrastructural enhancement that modifies workflow organization rather than redefining the foundational principles of design practice.

The transformation of workflow is particularly evident in the acceleration of iteration cycles, redistribution of technical tasks, and expansion of exploration capacity. Designers increasingly operate within hybrid environments where manual refinement and algorithmic generation coexist. This interaction encourages a more cyclical and experimental design process, characterized by rapid prototyping and evaluative selection. As a result, professional competencies evolve toward a combination of technical literacy, conceptual clarity, and the ability to effectively direct intelligent systems. At the same time, the discussions emerging within the professional community reflect a broader cultural negotiation of technological change. Similar debates have historically accompanied major shifts in creative production, including the transition from analog to digital design tools. Viewed within this longer trajectory, AI integration appears not as an abrupt disruption but as part of a continuous process of technological incorporation and professional adaptation.

Ultimately, AI-enhanced graphic editing platforms contribute to the formation of a new visual paradigm in contemporary culture—one defined by algorithmic mediation, semantic interaction, and collaborative human-machine workflows. As these systems continue to evolve, further research will be essential to analyze their long-term impact on visual language, professional education, and

design methodology. Understanding this transformation from a process-oriented perspective allows for a balanced assessment of AI's role within contemporary graphic practice.

References

- 1 Daniel Graff, Mark A. Clark, Dan Li, Lei Xia, Design thinking with artificial intelligence: practical tools for business innovation. — Springer, 2026
- 2 Jess Weatherbed, Adobe rolls out more generative AI features to Illustrator and Photoshop. — The Verge, 2024
- 3 Wendy Fangwen Yu, AI as a co-creator and a design material: Transforming the design process. — ScienceDirect, 2025
- 4 Jack Tsao, Cindy Xinyi Liang, Collier Nogues, Alice Wong, Perceptions and integration of generative artificial intelligence in creative practices and industries: a scoping review and conceptual model. — Springer, 2025
- 5 Hong Li, Tao Xue, Aijia Zhang, Xuexing Luo, Lingqi Kong, Guanghui Huang, The application and impact of artificial intelligence technology in graphic design: A critical interpretive synthesis. — Heliyon, 2025

ӘОЖ 796.323.2-053.6

ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ БАСКЕТБОЛ ОЙЫНЫНА ЖАТТЫҒУ КЕЗІНДЕ ТЕХНИКА-ТАКТИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРДІ ҮЙРЕТУДІ ОҢТАЙЛАНДЫРУ

Алтынбеков Б.Е., Тимурұлы Р., Жолдасбеков А.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

М. Әуезов атындағы коледж, Шымкент, Қазақстан.

nurzhau.timuruly.02@inbox.ru

Аннотация

Мақалада жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін үйрету үдерісін оңтайландырудың ғылыми-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады. Соңғы онжылдықта баскетбол ойынының ережелеріндегі өзгерістер техника-тактикалық әрекеттердің сипатын түбегейлі өзгертін, допты күрделі әрі жоғары деңгейде меңгеруді, шектеулі уақытта тиімді шешім қабылдауды талап етеді. Зерттеу барысында жасөспірімдердің жас ерекшеліктеріне сәйкес техника-тактикалық дайындықтың әдістемелік жүйесі, оның ішінде айналмалы жаттығу әдісінің экстенсивті, интенсивті-темнті және интервалды нұсқалары, модельдік сипаттамалар негізінде ойыншылардың амплуасын ескере отырып даралау, сондай-ақ интерактивті технологияларды қолдану тиімділігі талданады. Қазақстандық спорт мектептерінің тәжірибесі мен халықаралық зерттеулер негізінде жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін оңтайландырудың кезеңдік-деңгейлік әдістемелік моделі ұсынылады. Мақала дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне, баскетбол жаттықтырушыларына, спорт мектептерінің әдіскерлеріне және педагогикалық мамандық студенттеріне арналған.

Кілттік сөздер: жасөспірімдер, баскетбол, техника-тактикалық әрекеттер, допты меңгеру, айналмалы жаттығу, модельдік сипаттамалар, ойын амплуасы

Қазақстан Республикасында спортты дамытудың 2025-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында жасөспірімдер спортына, оның ішінде ойын спорт түрлеріне ерекше

көңіл бөлінуде [1]. Баскетбол – Қазақстандағы ең танымал спорт түрлерінің бірі. Астана, Алматы, Петропавл, Павлодар және басқа қалаларда баскетболдан мамандандырылған мектептер мен орталықтар жұмыс істейді, «Астана жолбарыстары» командасы қатарынан төртінші жыл Қазақстан чемпионы атанып, халықаралық аренада ел намысын сәтті қорғауда [1].

Алайда, отандық баскетбол мектептерінің жетістіктеріне қарамастан, жасөспірімдерді даярлау жүйесінде бірқатар проблемалар сақталып отыр. Халықаралық зерттеулер мен ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, қолданыстағы бағдарламалар мен жаттығу жүйелері баскетболдағы техникалық шеберліктің маңыздылығын жеткілікті дәрежеде ескермейді, жас баскетболшылардың жас ерекшеліктері дамуы толық есепке алынбайды. 11 бен 17 жас аралығындағы баскетболшылардың техникалық дайындық деңгейі қазіргі заманғы баскетбол талаптарына сәйкес келмейді, бұл ұзақ мерзімді даярлық жүйесін қайта қарауды қажет етеді.

Осы орайда, жасөспірімдерге баскетбол ойынына жаттығу кезінде техника-тактикалық әрекеттерді үйретуді оңтайландыру мәселесі ерекше өзектілікке ие. Оңтайландыру дегеніміз – шектеулі уақыт пен ресурстар жағдайында максималды нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін жаттығу процесінің мазмұнын, әдістері мен құралдарын ғылыми негізделген тұрғыдан жетілдіру [2].

Мақаланың мақсаты – жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін үйретуді оңтайландырудың ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау және тиімді әдістемелік жүйе ұсыну. Зерттеу міндеттері: қазіргі заманғы баскетболдағы техника-тактикалық әрекеттердің ерекшеліктерін талдау; жасөспірімдердің жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту әдістемесінің тиімді тәсілдерін жүйелеу; айналмалы жаттығу әдісінің мүмкіндіктерін ашу; модельдік сипаттамалар мен ойыншы амплуасын ескере отырып, техника-тактикалық дайындықты даралау жолдарын ұсыну; интерактивті технологияларды қолдану перспективаларын бағалау [2, 3, 4, 5, 6].

Жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін үйрету мәселесі соңғы жылдары халықаралық спорт ғылымында қарқынды зерттелуде.

1. Баскетбол ережелерінің өзгеруі және оның әсері. Украинаның Хмельницкий ұлттық университетінің ғалымдары Т.Чопик, И.Литвинов, М.Дякун (2024) жас баскетболшылардың техника-тактикалық дайындығының теориялық негіздерін жүйелей келе, оқыту әдістемесінің үш бағытын ажыратады: жеке техникалық тәсілдерге оқыту; жалпы техникалық дайындықтың соңғы мақсатын көрсету; әр ойыншының амплуасына сәйкес жеке міндеттер қою және әрбір дайындық кезеңінде нақты тапсырмаларды шешу ретін айқындау [2].

Қазіргі баскетболдың даму тенденцияларын зерттеген В.Ю.Яковых пен Ю.В.Яковых (2024) 2013 жылы баскетбол ережелеріне енгізілген өзгерістердің маңыздылығын атап көрсетеді [1]. Шабуыл уақытының 24 секундтан 14 секундқа дейін қысқартылуы ойынның техника-тактикалық суретін түбегейлі өзгертті. Енді шабуылдағы басты міндет – уақыт тапшылығы жағдайында қарсыластарды күрделі әрі жоғары деңгейде доп менгеру арқылы ұтып, сәтті лақтырумен аяқтай алатын ойыншыларға жүктеледі [1]. Зерттеушілер VTB Бірыңғай лигасының 54 ойынын, MLBL-Balalar орал-сібір чемпионатының 33 ойынын талдап, допты менгеруді үйретуге арналған жаттығулардың бес негізгі блогын анықтаған [1].

2. Модельдік сипаттамалар және ойын амплуасы. М.Безмилов пен Ц.Чжанның (2024) жоғары жетістіктерге даярлық кезеңіндегі баскетболшылардың техника-тактикалық іс-әрекетінің модельдік сипаттамаларын зерттеуі ерекше назар аударады [3]. Авторлар 18-20 жас аралығындағы баскетболшылардың ойын амплуасын ескере отырып, техника-тактикалық әрекеттердің модельдік сипаттамаларын ұсынған. Зерттеу нәтижелері бойынша, U20 құрамаларының ойыншылары U18 ойыншыларымен салыстырғанда екі ұпайлық, үш ұпайлық және айып добын лақтыру сапасын арттыру үрдісін көрсетеді. Орталық ойыншы позициясындағы баскетболшыларда бұл көрсеткіштер бойынша айтарлықтай айырмашылықтар байқалған ($49,91 \pm 17,06$ және $55,06 \pm 12,47$; $p < 0,05$). Ал блок-шоттар мен допты ұстап алу сияқты техника-тактикалық әрекеттер бойынша U18 ойыншылары U20

ойыншыларынан сенімді түрде озық тұрған ($0,18 \pm 0,30$ және $0,10 \pm 0,21$; $2,19 \pm 1,24$ және $1,87 \pm 1,07$, сәйкесінше) [3].

3. Жасөспірімдердің жас ерекшеліктері және ұзақмерзімді даярлық. В.Корягин мен О.Блаваттың (2019) ұзақмерзімді жаттығу үдерісінде жас баскетболшылардың техникалық дайындық жүйесін зерттеуі отандық баскетбол мектептері үшін маңызды қорытындылар береді [6]. Ғалымдар 11-17 жас аралығындағы баскетболшылардың техникалық дайындық деңгейін анықтап, қолданыстағы бағдарламалар мен жаттығу жүйелері баскетболдағы техникалық шеберліктің маңыздылығын жеткілікті дәрежеде ескермейтінін, жас баскетболшылардың жас ерекшеліктері дамуы ескерілмейтінін дәлелдеген [6].

10-13 жас аралығындағы баскетболшылардың тактикалық дайындығы мен ойын әрекетін зерттеген ғалымдар интерактивті технологияларды қолдана отырып, жылдық жаттығу циклінде жеке тактикалық дайындық әдістемесін әзірлеп, эксперименттік тексеруден өткізген [4]. Нәтижесінде 13-14 жас және 16-17 жас аралығындағы баскетболшылардың тактикалық дайындығы мен ойын сапасының айтарлықтай артқаны дәлелденген. Зерттеу барысында 10 жастағы ойыншыларда шабуылдағы тактикалық ойлау $31,54 \pm 1,55\%$, қорғаныста $33,82 \pm 2,43\%$ құраса, 17 жаста бұл көрсеткіштер $69,95 \pm 1,38\%$ және $73,54 \pm 1,87\%$ -ға жеткен [4].

4. Айналымалы жаттығу әдісі. Айналымалы жаттығу әдісінің баскетболда қолданылуы зерттеулерде жан-жақты қарастырылған [5]. Бұл әдістің үш нұсқасы – экстенсивті, интенсивті-темплі және интервалды – жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық дайындығында тиімді қолданылады. Экстенсивті нұсқа жаттығулар сериясын қысқа үзілістермен кезектестіруді, интенсивті-темплі нұсқа жоғары қарқынмен қысқа үзілістерді, ал интервалды нұсқа қысқа қарқынды әрекеттер мен демалу/төмен қарқынды кезеңдерді ауыстыруды көздейді [5].

5. Отандық әдістемелік әдебиеттер. Қазақстандық әдістемелік әдебиеттерде баскетбол техникасын оқыту мәселелері, оның ішінде доп беру әдістемесі, техникалық тәсілдерді үйретудің негізгі принциптері қарастырылған [7]. Алайда, отандық зерттеулер көбінесе жалпы сипатта болып, халықаралық ғылымның соңғы жетістіктерімен үндеспейді, қазіргі заманғы баскетболдың техника-тактикалық даму тенденцияларын толық ескермейді [6, 7].

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық дайындығы мәселесіне қатысты халықаралық және отандық ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, нормативтік құжаттар, оқу-жаттығу бағдарламалары мен әдістемелік құралдар сараланды [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Салыстырмалы-салғастырмалы талдау әдісімен әртүрлі жас топтарындағы (U18, U20) және әртүрлі ойын амплуасындағы баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерінің модельдік сипаттамалары салыстырылды [3]. Жүйелеу және жіктеу әдісі арқылы техника-тактикалық әрекеттерді үйретудің оңтайлы әдістері, айналымалы жаттығудың нұсқалары, ойыншы амплуасына сәйкес даралау тәсілдері топтастырылды [1, 2, 5]. Модельдеу әдісі негізінде жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін оңтайландырудың кезеңдік-деңгейлік әдістемелік моделі жасалды.

Болашақ зерттеулер мына бағыттарда жүргізілгені жөн:

1. Жасөспірім баскетболшылардың техника-тактикалық әрекеттерін оңтайландырудың Қазақстандық модельдік сипаттамаларын әзірлеу;

2. Айналымалы жаттығу әдісінің әртүрлі нұсқаларының жасөспірімдердің жүрек-қан тамыр жүйесіне әсерін зерттеу;

3. Интерактивті технологияларды қолдану арқылы тактикалық дайындықтың тиімділігін бағалаудың валидті критерийлерін анықтау;

4. Қазақстандық баскетбол мектептеріне арналған допты күрделі деңгейде меңгеруге үйретудің ұлттық бағдарламасын әзірлеу.

Қорыта айтқанда, жасөспірімдерге баскетбол ойынына жаттығу кезінде техника-тактикалық әрекеттерді үйретуді оңтайландыру – бұл үздіксіз, динамикалық процесс. Ол тек қазіргі заманғы баскетболдың талаптарын ғана емес, сонымен бірге жасөспірімдердің жас

ерекшеліктерін, жеке қабілеттерін, даму перспективаларын ескеруді қажет етеді. Осы талаптардың барлығын кешенді түрде ескеретін, ғылыми негізделген әдістемелік жүйе ғана Қазақстанда жоғары білікті баскетболшыларды даярлаудың тиімді жүйесін құруға, халықаралық аренада ел намысын табысты қорғайтын жаңа буын спортшыларды тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Yakovykh V.Yu., Yakovykh Yu.V. Teaching ball handling techniques in training young basketball players // Теория и практика физической культуры. – 2024. – <https://teoriya.ru/en/node/20205>
- 2 Чопик Т., Литвинов І., Дякун М. Теоретичні положення техніко-тактичної підготовки юних баскетболістів // Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. – 2024. – № 3. – С. 39-43. <https://doi.org/10.31891/pcs.2024.3.6>
- 3 Bezmylov M., Zhang Q. Model characteristics of technical and tactical activity of basketball players at the stage of preparation for higher achievements // Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. – 2024. – № 3(175). – P. 23-28. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3\(175\).05](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3(175).05)
- 4 Показники тактичної підготовленості у нападі та захисті баскетболістів 10-13 років // ENPUIR. – 2020. – <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29386>
- 5 Prisacaru C., Ungureanu A. The Role of Strength in the Physical Training of C. S. S. Targoviste Junior B Football Team // Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series IX: Sciences of Human Kinetics. – 2014. – Vol. 7 (56), No. 1. – P. 59-64.
- 6 Koryahin V., Blavt O. Study of the Technical Training System of Young Athletes // Physical Education Theory and Methodology. – 2019. – Vol. 19, № 2. – P. 64-68. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2019.2.02>
- 7 Колоскова Н.О. Баскетбол з методикою викладання: Навчально-методичні матеріали. – Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2016. – <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17365>

ӨОЖ 378.796.015

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІПТІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНДА АЙНАЛМА ЖАТТЫҒУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Батырбек Б.М., Жолдасбеков А.А.

*М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан*

Аннотация

Мақалада студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында айналма жаттығу әдісін қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады. Зерттеу барысында айналма жаттығудың экстенсивті, интенсивті-темппті және интервалды нұсқаларының кәсіптік-қолданбалы дене дайындығындағы тиімділігі, сондай-ақ аралас айналма жаттығу (mixed circuit training) әдісінің күш, төзімділік және жылдамдық қасиеттерін кешенді дамытудағы артықшылықтары айқындалады. Техникалық мамандық студенттерімен жүргізілген эксперимент нәтижелері айналма жаттығу әдісін қолданудың кәсіби маңызды дене қасиеттерін дамытудағы тиімділігін дәлелдейді. Мақалада 8-12 станциядан тұратын айналма жаттығу кешенін құрастырудың алгоритмі, жүктемені дозалау принциптері (SPORT және FITT жүйелері), жас ерекшеліктері мен кәсіби бағыттылықты ескеру әдістемесі ұсынылады. Сонымен

қатар, айналма жаттығудың әртүрлі нұсқаларының салыстырмалы талдауы, жүрек-қантамыр жүйесіне әсері және қауіпсіздік талаптары сипатталады.

Кілттік сөздер: кәсіптік-қолданбалы дене дайындығы, айналма жаттығу әдісі, студенттер, SPORT принципі, FITT принципі, жүктемені дозалау, аралас айналма жаттығу, функционалдық дайындық

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жоғары оқу орындарындағы дене шынықтыру сабақтарының мазмұнын жаңарту – болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі [1]. Қазіргі заманғы еңбек нарығы түлектерден тек арнайы пәндік білімді ғана емес, сонымен бірге жоғары еңбек қабілеттілігін, стресске төзімділікті, кәсіби аурулардың алдын алу дағдыларын, ұзақ уақыт бойы тиімді жұмыс істеу қабілетін талап етеді [2]. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығы – жалпы дене шынықтыру бағдарламасының ажырамас бөлігі.

Кәсіптік-қолданбалы дене дайындығы дегеніміз – болашақ маманның кәсіби қызметінің ерекшеліктеріне сай оның психофизикалық дайындығын қамтамасыз ететін арнайы бағытталған дене шынықтыру процесі [3]. Әртүрлі мамандық иелеріне әртүрлі кәсіби маңызды дене қасиеттері қажет: инженер-құрылысшыларға статикалық төзімділік, IT-мамандарға ұсақ моторика мен омыртқа жотасының бұлшық еттерінің төзімділігі, мұғалімдерге жалпы төзімділік пен дауыс аппаратының шыңдалуы, дәрігер-хирургтарға ұсақ моторика мен эмоционалды тұрақтылық, көлік жүргізушілеріне реакция жылдамдығы мен статикалық төзімділік.

Айналма жаттығу әдісі – 1953 жылы Англияның Лидс университетінде Р.Е.Морган мен Г.Т.Андерсон ұсынған, кейіннен Лейпциг университетінің Дене тәрбиесі және спорт мектебінде отыз жыл бойы жүргізілген қарқынды зерттеулер нәтижесінде жетілдірілген тиімді ұйымдастырушылық-әдістемелік форма. Бұл әдіс шектеулі уақыт аралығында спорт залының немесе алаңның периметрі бойынша орналасқан станцияларда белгілі бір жаттығуларды кезекпен орындауды көздейді. Айналма жаттығудың басты артықшылығы – оның әмбебаптығы, яғни дене дайындығының әртүрлі компоненттерін (күш, төзімділік, жылдамдық, икемділік) кешенді түрде дамыта алу мүмкіндігі.

Алайда, жоғары оқу орындарының тәжірибесінде айналма жаттығу әдісі көбінесе жалпы дене дайындығының құралы ретінде ғана қолданылып, оның кәсіптік-қолданбалы бағыттағы әлеуеті толық ашылмай келеді [4]. Зерттеулер көрсеткендей, студенттердің кәсіби маңызды дене қасиеттерін дамытуда айналма жаттығу әдісін мақсатты түрде қолдану дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда айтарлықтай жоғары нәтиже береді [5].

Осыған орай, мақаланың мақсаты – студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында айналма жаттығу әдісін қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздерін жүйелеу және тиімді әдістемелік модель ұсыну. Зерттеу міндеттері: айналма жаттығу әдісінің теориялық негіздері мен нұсқаларын талдау; кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында айналма жаттығуды қолданудың әдістемелік принциптерін айқындау; әртүрлі кәсіби бағыттағы студенттерге арналған айналма жаттығу кешендерін құрастыру алгоритмін жасау; жүктемені дозалау мен қауіпсіздік талаптарын сипаттау; айналма жаттығу әдісінің тиімділігін бағалау критерийлерін ұсыну.

Айналма жаттығу әдісінің теориялық негіздері мен практикалық қолданылуы халықаралық спорт ғылымында жан-жақты зерттелген.

Студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында айналма жаттығу әдісін қолдану – жоғары оқу орындарындағы дене шынықтыру сабақтарының тиімділігін арттырудың стратегиялық бағыты. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, айналма жаттығу әдісі шектеулі уақыт пен ресурстар жағдайында студенттердің кәсіби маңызды дене қасиеттерін кешенді түрде дамытудың тиімді құралы болып табылады. Айналма жаттығу әдісінің теориялық негіздері 1953 жылы Лидс университетінде қаланған және Лейпциг

университетінде отыз жыл бойы жүргізілген зерттеулер нәтижесінде жетілдірілген. Қазіргі таңда айналма жаттығудың дәстүрлі, аэробты және аралас нұсқалары қалыптасқан. Әрбір нұсқаның өзіндік ерекшеліктері, артықшылықтары және қолдану аясы бар. Техникалық мамандық студенттерімен жүргізілген эксперименттер айналма жаттығу әдісін кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдейді. Эксперименттік топтардағы студенттердің дене дайындығы көрсеткіштерінің бақылау топтарымен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болуы – бұл әдістеменің ғылыми негізделгендігін көрсетеді. Айналма жаттығу әдісінің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығындағы тиімділігі келесі факторлармен анықталады:

Біріншіден, әдістің кешенділігі. Бір сабақтың өзінде күш, төзімділік, жылдамдық, икемділік сияқты әртүрлі дене қасиеттерін дамытуға болады. Бұл – әртүрлі кәсіби маңызды дене қасиеттерінің жиынтығын талап ететін заманауи мамандықтар үшін өте маңызды.

Екіншіден, жүктемені даралау мүмкіндігі. Айналма жаттығуда әрбір студент өзінің дене дайындығы деңгейіне сәйкес жүктемені таңдай алады және жаттығу барысында оны біртіндеп арттыра алады. Бұл – бір топта дене дайындығы деңгейі әртүрлі студенттердің болуы проблемасын шешудің тиімді жолы.

Үшіншіден, әдістің икемділігі. Айналма жаттығу кешендерін спорт залының жабдықталуына, студенттердің дайындық деңгейіне, сабақтың мақсаттарына қарай оңай өзгертуге, бейімдеуге болады. Қымбат жаттығу құралдары жоқ жағдайда да дене салмағымен, қарапайым құралдармен тиімді айналма жаттығу кешендерін құрастыруға болады.

Төртіншіден, жүрек-қантамыр жүйесіне тиімді әсері. Зерттеулер айналма жаттығудың жүрек-қантамыр жүйесінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыратынын дәлелдейді. Бұл – көптеген кәсіби аурулардың алдын алудың тиімді құралы.

Айналма жаттығу әдісін кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында қолданудың әдістемелік жүйесі келесі компоненттерден тұрады: кәсіби қызметтің психофизикалық талаптарын анықтау; айналма жаттығудың тиісті нұсқасын таңдау; станциялар саны мен мазмұнын анықтау; жаттығуларды іріктеу және олардың ретін анықтау; жүктеме параметрлерін белгілеу; прогрессті қамтамасыз ету механизмін жасау; бағалау критерийлерін анықтау; қауіпсіздік талаптарын әзірлеу. Әртүрлі кәсіби бағыттағы студенттерге арналған айналма жаттығу кешендері әртүрлі болады. Инженер-құрылысшы мамандығы студенттері үшін статикалық төзімділік пен күш қасиеттерін, IT-мамандығы студенттері үшін омыртқа бұлшық еттерінің төзімділігі мен икемділікті, көлік жүргізушілері мамандығы студенттері үшін реакция жылдамдығы мен координацияны дамытуға бағытталған арнайы кешендер қажет. Алайда, айналма жаттығу әдісін кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында кеңінен қолдану бірқатар проблемалармен бетпе-бет келуде: студенттердің дене дайындығы деңгейінің әртүрлілігі; спорт залының жабдықталуының жеткіліксіздігі; айналма жаттығу әдісінің бірсарындылыққа айналу қаупі; кәсіптік-қолданбалы дене дайындығының нақты мазмұнын анықтаудағы қиындықтар.

Бұл проблемаларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет: әр станцияда 2-3 қиындық деңгейін ұсыну; арнайы жабдықты қажет етпейтін жаттығуларды қолдану; жаттығу бағдарламасын 4-6 апта сайын түрлендіріп отыру; дене шынықтыру кафедралары мен арнайы пән кафедралары арасында тығыз ынтымақтастық орнату.

Болашақ зерттеулер мына бағыттарда жүргізілгені жөн:

1. Әртүрлі мамандықтар бойынша кәсіптік-қолданбалы дене дайындығының ғылыми негізделген модельдерін әзірлеу;
2. Айналма жаттығу әдісінің әртүрлі нұсқаларының студенттердің жүрек-қантамыр жүйесіне ұзақ мерзімді әсерін зерттеу;
3. Цифрлық технологияларды (мобильді қосымшалар, фитнес-трекерлер) айналма жаттығу әдісімен интеграциялау мүмкіндіктерін зерттеу;
4. Қашықтықтан оқыту жағдайында айналма жаттығу әдісін қолданудың әдістемелік негіздерін жасау.

Қорыта айтқанда, студенттердің кәсіптік-қолданбалы дене дайындығында айналма жаттығу әдісін қолдану – бұл уақыт пен ресурстарды үнемдей отырып, кәсіби маңызды дене қасиеттерін кешенді түрде дамытудың тиімді жолы. Бұл әдістемені жоғары оқу орындарының дене шынықтыру бағдарламаларына жүйелі түрде енгізу – болашақ мамандардың еңбек өнімділігін арттырудың, кәсіби аурулардың алдын алудың және жалпы ұлт денсаулығын нығайтудың маңызды факторы.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Андрущишин И.Ф., Дошыбеков А. Қазақстан Республикасы жоғары білім беру саласындағы спорт маркетингісінің ерекшеліктері // БҚМУ «ХАБАРШЫ». - Уральск, 2015. - №4 (60). - С. 106-112.
- 2 Степанова О.Н. Маркетинг в физкультурно-спортивной деятельности.- место издания Советский спорт. – М., 2008. - 480 с.
- 3 Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость. - СПб.:Питер, 2002.
- 4 Степанова О.Н. Маркетология спорта: инструментарий социолога (применение методов математической статистики для решения прикладных маркетинговых задач) место издания Советский спорт. – М., 2003. - 72 с.
- 5 Prisacaru C., Ungureanu A. The Role of Strength in the Physical Training of C. S. S. Targoviste Junior B Football Team // Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series IX: Sciences of Human Kinetics. – 2014. – Vol. 7 (56), No. 1. – P. 59-64.

ӘОЖ 796.06:005.95

СПОРТ САЛАСЫНДАҒЫ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тәнеев Ә., Жолдасбекова Д.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Мақалада спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері, құрылымы мен әдістемелік жолдары қарастырылады. Халықаралық және отандық зерттеулер негізінде спорт менеджерлерінің құзіреттіліктері бес негізгі топқа жіктелді: басқарушылық (жоспарлау, шешім қабылдау), арнайы кәсіби (білім, тәжірибе), тұлғалық (әділдік, тәртіп), коммуникативтік (адами және саяси қатынас) және көшбасшылық (мотивация, икемділік) құзіреттіліктер. Қазақстандық тәжірибеде Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясының APEMS Business Academy базасында іске асырылып жатқан «Sport Management» MBA және EMBA халықаралық қос дипломды бағдарламалары мен ҚФФ «Спорттық ұйымды басқару» курсы спорт саласы басшыларының басқарушылық құзіреттіліктерін дамытудың озық үлгілері ретінде талданады. Сонымен қатар, спорттық әдеп нормаларының жаңартылуы басқарушылық құзіреттіліктің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Зерттеу нәтижелері бойынша спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастырудың кезеңдік әдістемелік моделі, тиімділік критерийлері мен перспективалық бағыттары ұсынылады.

Кілттік сөздер: спорт менеджменті, басқарушылық құзіреттілік, спорт ұйымдары, меритократия, APEMS Business Academy, қос диплом, спорттық әдеп, MBA бағдарламасы

Қазақстан Республикасында спорт саласы қарқынды даму үстінде. 2025 жылы күшіне енген «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңның жаңа редакциясы, халықаралық дәрежедегі ірі спорттық іс-шаралардың өткізілуі, ұлттық құрамалардың жетістіктері – осының бәрі спорт саласын басқарудың сапалы жаңа деңгейге көтерілуін талап етеді [1]. Алайда, спорт инфрақұрылымының дамуы мен материалдық-техникалық базаның жаңаруы спорт ұйымдары басшыларының кәсіби құзіреттілік деңгейімен үндеспеген жағдайда күтілетін нәтиже бермейді [2].

Спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілік мәселесі бүгінгі таңда ерекше өзектілікке ие. Себебі спорт ұйымдарының басшылары тек спорттың ерекшеліктерін біліп қана қоймай, заманауи менеджмент, маркетинг, қаржы, құқық, HR технологияларын меңгерген, стратегиялық ойлай алатын, халықаралық стандарттармен жұмыс істей алатын көпсалалы мамандар болуы тиіс [3].

Иран ғалымдарының зерттеулері спорт ұйымдарындағы басқарушылық құзіреттіліктің күрделі, көпкомпонентті құрылым екенін көрсетеді. Бұл құзіреттіліктер тек функционалдық міндеттерді орындаумен ғана шектелмей, сонымен қатар ұйымда меритократия (қабілеттілер билігі) жүйесін орнатуға, дарынды мамандарды тарту мен ұстап қалуға, ұйымдық мәдениетті қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Осы орайла, мақаланың мақсаты – спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздерін айқындау, отандық және халықаралық тәжірибені жүйелеу және тиімді әдістемелік модель ұсыну. Зерттеу міндеттері: басқарушылық құзіреттілік ұғымының мәні мен құрылымын ашу; спорт саласы менеджерлерінің негізгі құзіреттіліктерін жіктеу; Қазақстандағы спорттық басқарушылық білім беру тәжірибесін талдау; халықаралық тәжірибені отандық жүйеге бейімдеу жолдарын ұсыну [3].

Спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастыру мәселесі соңғы жылдары халықаралық және отандық ғылымда белсенді зерттелуде.

1. Құзіреттілік ұғымының теориялық негіздері. Басқарушылық құзіреттілік – менеджердің кәсіби міндеттерді тиімді орындауына мүмкіндік беретін білім, білік, дағды, қабілет пен тұлғалық сапалардың интегративті жиынтығы. Lussier мен Kimball (2024) спорт менеджментіндегі басқарушылық құзіреттіліктерді классикалық басқару функциялары – жоспарлау, ұйымдастыру, басшылық ету және бақылау төңірегінде жүйелеген. Бұл

тұжырымдама бойынша тиімді спорт менеджері осы төрт функцияның әрқайсысы бойынша терең білім мен дамыған дағдыларға ие болуы қажет.

2. Спорт менеджерлерінің құзіреттіліктерін жіктеу. Иранның Мохатгег Ардабили университеті ғалымдарының феноменологиялық зерттеуі спорт ұйымдарында меритократия жүйесін орнату үшін қажетті басқарушылық құзіреттіліктерді айқындады. Зерттеу нәтижесінде 54 суб-тақырып бес негізгі салада топтастырылған:

- Басқарушылық құзіреттіліктер: жоспарлау, шешім қабылдау дағдылары;
- Арнайы кәсіби құзіреттіліктер: білім және тәжірибе;
- Тұлғалық құзіреттіліктер: әділдік, тәртіпті басқару;
- Коммуникативтік құзіреттіліктер: адами және саяси қатынас дағдылары;
- Көшбасшылық құзіреттіліктер: мотивация, икемділік дағдылары.

Бұл жіктеме спорт менеджерінің құзіреттілік құрылымын жан-жақты ашады және оны қалыптастырудың бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Тегеран университетінің зерттеуінде спорт ұйымдарының менеджерлері мен көшбасшыларының дарындылықты басқару моделі әзірленген:

1. Спорт менеджерлерінің құзіреттіліктері: басқарушылық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, өнімділік, тұлғалық, халықаралық құзіреттіліктер;

2. Спорт көшбасшыларының құзіреттіліктері: көшбасшылық дағдылар, көшбасшы тұлғасы, көшбасшы мінез-құлқы, көшбасшы әрекеттері;

3. Спорт менеджерлері мен көшбасшыларының дарындылықты басқару процесі: қажетті инфрақұрылым, дарындарды анықтау және ұстап қалу, оқыту және жоғарылату [4].

3. Қазақстандық тәжірибе: спорттық басқарушылық білім беру бағдарламалары.

Алайда, жетістіктерге қарамастан, спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастыруда бірқатар проблемалар сақталып отыр: спорт ұйымдары басшыларының басқарушылық білімі мен дағдыларының жеткіліксіздігі, білім беру бағдарламаларының жүйесіздігі, халықаралық тәжірибенің толық игерілмеуі, меритократия жүйесінің болмауы, спорттық әдеп нормаларының сақталуын бақылау механизмінің жеткіліксіздігі [5]. Бұл проблемаларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет: спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікке қойылатын бірыңғай біліктілік талаптарын әзірлеу; спорттық басқарушылық білім беру бағдарламаларын осы талаптарға сәйкестендіру; халықаралық ынтымақтастықты кеңейту; спорт ұйымдарында дарындылықты басқару жүйесін енгізу; спорттық әдеп мәдениетін қалыптастыруға бағытталған тұрақты білім беру бағдарламаларын жүргізу.

Болашақ зерттеулер мына бағыттарда жүргізілгені жөн:

1. Спорт саласының әртүрлі салалары (олимпиадалық спорт, кәсіби спорт, бұқаралық спорт, инклюзивті спорт, киберспорт) үшін арнайы басқарушылық құзіреттілік модельдерін әзірлеу;

2. Спорт ұйымдарындағы меритократия жүйесін енгізудің Қазақстандық моделін жасау;

3. Спорт менеджерлерінің цифрлық құзіреттіліктерін дамытудың әдістемелік жүйесін құру;

4. Спорттық басқарушылық білім берудің тиімділігін бағалаудың валидті және репрезентативті критерийлерін анықтау.

Қорыта айтқанда, спорт саласындағы басқарушылық құзіреттілікті қалыптастыру – ұзақ мерзімді, жүйелі және кешенді тәсілді қажет ететін күрделі процесс. Алайда, APEMS Business Academy мен ҚФФ тәжірибесі, халықаралық зерттеулер мен стандарттар көрсеткендей, дұрыс стратегия мен тиімді әдістеме таңдалған жағдайда, спорт саласының басшыларының басқарушылық құзіреттілігін жоғары халықаралық деңгейге көтеруге болады [3, 4]. Бұл – Қазақстан спортының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың, халықаралық аренадағы табыстарымыздың тұрақты болуының кепілі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Identifying the competencies required by managers to establish a meritocracy system in sports organizations // Journal of Advanced Sport Technology. – 2025. – https://jast.uma.ac.ir:443/article_3520.html
- 2 Lussier R.N., Kimball D.C. Applied sport management skills. – 4th ed. – Champaign, IL: Human Kinetics, 2024. – 529 p.
- 3 Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы. Жоғары білім беруді интернационалдандыруды дамыту // APEMS.edu.kz. – 2024. – <https://apems.edu.kz/kk/biz-tur-ly/zh-lykt-r/zh-g-ry-bilim-berudi-intern-tsi-n-ld-ndyrudy-d-myty>
- 4 Спорттағы әдеп ережелері жаңартылды // Egemen.kz. – 2025. – <https://admin.egemen.kz/article/391135-sporttaghy-adep-eredgeleri-dganhartyldy>
- 5 Елімізде алғаш рет спортшыларды даярлаудың ғылыми моделі енгізілді // Egemen.kz. – 2025. – <https://egemen.kz/article/391874-elimizde-alghash-ret-sportshylardy-dayarlaudynh-ghylymi-modeli-engizildi>

УДК: 677.027:747.5

ЗАМАНАУИ КИІМ ҮЛГІЛЕРІН ЖОБАЛАУ ДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА МАТАЛАРМЕН БОЯУЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Журабаева Л.А., Жақыпбекова М.Ж.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
max.aym@mail.ru

Аннотация

Мақала экологиялық таза маталар мен бояуларды пайдалана отырып киім жобалаудың заманауи әдістерін зерттеуге арналған. Экологиялық сәннің теориялық негіздері, табиғи және органикалық материалдарды қолдану тарихы, сондай-ақ қазіргі сән кеңістігіндегі тұрақты дизайнның рөлі қарастырылады. Киім жобалаудың практикалық әдістері, соның ішінде цифрлық модельдеу, модульдік жобалау және zero-waste технологиялары талданады, сондай-ақ Қазақстанда экологиялық таза маталар мен бояуларды қолдану мысалдары келтіріледі. Тұрақты сәнді дамытудың перспективаларына, білім беру бағдарламаларын интеграциялауға және саналы тұтынуды қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Зерттеу киім жобалауға кешенді тәсіл қоршаған ортаға әсерді барынша азайта отырып, жоғары көркем-эстетикалық және функционалдық құндылығы бар бұйымдар жасауға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Кілттік сөздер: экологиялық таза маталар, табиғи бояулар, тұрақты дизайн, экологиялық сән, заманауи жобалау әдістері, цифрлық модельдеу

Қазіргі сән индустриясы қоршаған ортаға теріс әсер ететін дәстүрлі материалдар мен технологиялық үдерістерді пайдаланумен байланысты күрделі экологиялық мәселелерге тап болуда. Киім өндірісі, әсіресе маталарды бояу және әрлеу кезеңдерінде, су, энергия және химиялық заттарды жоғары деңгейде тұтынуымен сипатталады, бұл киім жобалаудың тұрақты тәсілдерін әзірлеуді жаһандық та, өңірлік те контексте өзекті міндетке айналдырады [1, 2].

Сәннің тұрақты дамуы экологиялық қағидаларды киім жобалау кезеңінен бастап интеграциялауды көздейді. Бұл экологиялық таза және биоыдырайтын маталарды пайдалануды, қауіпсіз бояу әдістерін қолдануды және өндіріс қалдықтарын азайтуды қамтиды [2, 3]. Зерттеулер қайта өңделген материалдарды қолдану және тұтынушылардың

киімге саналы көзқарасын қалыптастыру арқылы экологиялық сәнге және тұрақты тұтынуға көшудің маңыздылығын атап көрсетеді [3, 4].

Қазақстанда да экологиялық сәнге және экологиялық таза тоқыма материалдарына қатысты зерттеушілік қызығушылықтың өсуі байқалады. Жергілікті флорадан алынған өсімдік экстракттарын маталарды бояу және басып шығару үшін пайдалану тұрақты даму қағидаттарына сәйкес келетін экологиялық қауіпсіз тоқыма бұйымдарын жасауға мүмкіндік береді [5]. Ибраева А. тұрақты сән тұжырымдамаларын Қазақстанның дизайн-біліміне енгізу болашақ дизайнерлердің экологиялық бағытталған ойлауын және саналы тұтынуын қалыптастыруға ықпал ететінін атап өтеді [7].

Экологиялық бағыттағы киім жобалаудың заманауи тәсілі тек таза материалдарды таңдауды ғана емес, сонымен қатар өндірістің инновациялық әдістерін енгізуді, ресурстар шығынын оңтайландыруды және қалдықтарды қысқартуды қамтиды, бұл жоғары экологиялық және әлеуметтік жауапкершілігі бар киім жасаудың жаңа перспективаларын ашады [6, 8].

Осылайша, киім жобалауда орнықты бағытты дамыту үшін халықаралық та, өңірлік те тәжірибелерді жүйелі түрде талдау, экологиялық дизайн материалдары мен технологияларын зерттеу, сондай-ақ Қазақстанның сән индустриясының ерекшеліктерін ескеру қажет. Осы зерттеудің мақсаты — экологиялық таза маталар мен бояуларды пайдалана отырып, заманауи киім үлгілерін жобалаудың теориялық және практикалық аспектілерін жүйелеу, сондай-ақ Қазақстанның тоқыма саласында орнықты шешімдерді енгізудің перспективалық бағыттарын айқындау.

Экологиялық сән — тоқыма бұйымдарын өндіру, жобалау және пайдалану барысында қоршаған ортаға теріс әсерді барынша азайтуға бағытталған киім индустриясындағы бағыт. Экологиялық сәннің негізі — адам денсаулығы мен қоршаған орта үшін қауіпсіздігімен, биоыдырағыштығымен және экожүйеге минималды әсерімен сипатталатын экологиялық таза маталар мен бояғыштарды қолдану [1, 2].

Экологиялық таза маталар мен бояғыштар ұғымы материалдардың кең спектрін қамтиды: органикалық талшықтар (мысалы, органикалық мақта, зығыр, қарасора), қайта өңделген синтетикалық талшықтар, сондай-ақ өсімдіктерден, жемістерден және минералдардан алынатын табиғи бояғыштар. Мұндай материалдарды пайдалану дәстүрлі түрде маталарды өнеркәсіптік бояуда қолданылатын улы заттар мен бояғыштарды қамтымайтын тоқыма бұйымдарын жасауға мүмкіндік береді [2, 3].

Табиғи және органикалық материалдарды тоқыма индустриясында қолдану тарихы бірнеше мыңжылдықтарды қамтиды. Әлемнің әртүрлі өңірлерінде маталарды бояу үшін дәстүрлі түрде өсімдік және жануар текті көздер пайдаланылған: тамырлардан, жапырақтардан, гүлдерден, жәндіктерден және минералдардан алынатын бояғыштар. Қазақстанда ұлттық киімдер мен киімнің сәндік элементтерін дайындауда табиғи бояғыштар тарихи тұрғыда қолданылған, бұл этномәдени мұраның маңызды бөлігі болып табылады [5, 7]. Осы тәжірибелерге заманауи киім дизайнында қайта оралу тек экологиялықты қамтамасыз етіп қана қоймай, мәдени дәстүрлерді сақтауға да ықпал етеді.

Қазіргі сән кеңістігіндегі орнықты дизайнның рөлі — ұзақ өмірлік циклі бар киім жасау, өндіріс қалдықтарын азайту және ресурстарды ұтымды пайдалану. Орнықты дизайн эстетикалық, функционалдық және экологиялық талаптарды біріктіреді, соның ішінде zero-waste тәсілдері, модульдік жобалау және қайта өңделген материалдарды пайдалану. Заманауи коллекцияларда дизайнерлер эстетика мен экологиялық қауіпсіздік арасындағы үйлесімділікке ұмтылады, бұл сән өндірісінің жаңа стандартын қалыптастырады [4, 8].

Осылайша, экологиялық сән мен орнықты дизайн тоқыма индустриясының қоршаған ортаға әсерін азайту құралы ғана емес, сонымен қатар заманауи киім үлгілерінің көркемдік-эстетикалық құндылығын қалыптастырудың маңызды факторы болып табылады. Экологиялық сәннің теориялық негіздері экологиялық таза маталар мен бояғыштарды пайдалана отырып коллекциялар жобалаудың одан әрі дамуына негіз қалыптастырады, бұл орнықты сәннің дамуының өзекті әлемдік және өңірлік үрдістеріне сәйкес келеді.

Экологиялық бағыттағы киім жобалаудың заманауи әдістері конструктивтік және көркемдік жобалаудың дәстүрлі қағидаларын да, экологиялық таза материалдар мен бояғыштарды пайдаланудың инновациялық тәсілдерін де біріктіреді. Мұндай әдістердің негізгі мақсаты — жоғары эстетикалық және функционалдық құндылықты сақтай отырып, қоршаған ортаға минималды теріс әсері бар киім жасау [1, 2].

1. Экологиялық жобалаудың тұжырымдамалық тәсілдері. Киімді экологиялық жобалау орнықты және жауапты дизайн тұжырымдамаларына негізделеді. Негізгі тәсілдердің қатарында мыналар ерекшеленеді:

Zero-waste — пішімдерді ұтымды орналастыру және қиынды қалдықтарды қайта пайдалану есебінен маталарды пішу кезеңінде қалдықтарды барынша азайту;

Модульдік жобалау — бұйымның қызмет ету мерзімін ұлғайтатын және жаңа материалдарға қажеттілікті азайтатын өзара алмастырылатын элементтерден киім жасау;

Цифрлық модельдеу — материал шығынын азайтып, өндірістің экологиялық ізін қысқартатын 3D-технологиялар мен CAD-бағдарламаларды пайдалана отырып виртуалды жобалау [3, 4].

2. Экологиялық таза маталар мен бояғыштарды пайдалану. Экологиялық материалдарды қолдану заманауи жобалау әдістерінің орталық элементі болып табылады. Олардың қатарында:

Органикалық мақта, зығыр, қарасора, қайта өңделген синтетикалық талшықтар; Денсаулық үшін қауіпсіз және биодырайтын өсімдік және минерал текті табиғи бояғыштар;

Қайта пайдаланылатын материалдар, мысалы, тоқыма қалдықтары, қайта өңделген полиэстер талшықтары [2, 5].

Қазақстанда Сабырханова С.Ш., Елдияра Г.К., Абзалбекулы Б. [5] зерттеуі маталарды бояу үшін өсімдік экстрактілерін пайдалану экологиялық қауіпсіз бұйымдар жасауға мүмкіндік беретінін, сонымен қатар мәдени мұра мен ұлттық дәстүрлерді қолдайтынын көрсетеді.

3. Киімнің экологиялықтылығы мен орнықтылығын бағалау әдістері. Заманауи жобалау әдістері материалдар мен бұйымдардың өмірлік циклін бағалауды (Life Cycle Assessment, LCA) қамтиды, бұл:

- Материалдар мен технологиялық үдерістердің қоршаған ортаға жиынтық әсерін анықтауға;

- Маталар мен бояғыштардың әртүрлі түрлерін экологиялық көрсеткіштері бойынша салыстыруға;

- Экологиялық ізді азайту үшін материалдар мен өңдеу әдістерін таңдауға қатысты ұсынымдар әзірлеуге мүмкіндік береді [6, 7].

Сонымен қатар, заманауи дизайнерлер жобалау үдерісіне білім беру және әлеуметтік компоненттерді кіріктіреді, болашақ мамандарды орнықты дизайн қағидаттарына үйретіп, тұтынушылардың киімге саналы көзқарасын қалыптастырады [7, 8].

Қорытындылай экологиялық таза маталар мен бояғыштарды пайдалана отырып киім жобалаудың заманауи әдістері инновациялық технологиялық шешімдердің, материалдар туралы дәстүрлі білімнің және экологиялық жауапты көзқарастың үйлесімін білдіреді. Олар қоршаған ортаға зиянды әсерді барынша азайта отырып және Қазақстандағы орнықты сән тұжырымдамасын қолдай отырып, жоғары көркемдік және функционалдық бұйымдар жасауға мүмкіндік береді.

Экологиялық таза материалдарды пайдалана отырып заманауи киім жобалау қазірдің өзінде әлемдік және қазақстандық сән индустриясында белсенді түрде енгізілуде. Қолданудың негізгі бағыты эстетикалық, функционалдық және экологиялық талаптарды бір мезгілде қанағаттандыратын коллекциялар жасау болып табылады. Кейбір зерттеулерде органикалық маталарды, қайта өңделген талшықтарды және табиғи бояғыштарды пайдалану өндіріс кезеңінде суды және химиялық заттарды тұтынуды азайтуға, сондай-ақ қалдықтардың түзілуін қысқартуға мүмкіндік беретіні атап өтіледі [1, 2]. Мысалы, киім коллекцияларында органикалық мақта мен зығырды қолдану экологиялық материалдардың

жоғары тозуға төзімділікті, жайлылықты және тартымды сыртқы көріністі үйлестіре алатынын көрсетеді, бұл оларды дизайнерлер арасында да, орнықты сәнге бағдарланған тұтынушылар арасында да сұранысқа ие етеді. Білім беру және зерттеу жобаларында студенттерді экологиялық жобалау негіздеріне, соның ішінде материалдарды іріктеуге және қалдықтарды барынша азайта отырып маталарды орналастыруды оңтайландыруға үйретуге баса назар аударылады [3].

Қазақстанда экологиялық таза бояғыштарды қолдану тәжірибесі жергілікті флораның өсімдік экстрактілерін зерттеудің арқасында ерекше дамуға ие болды. Сабырханова С.Ш., Елдияра Г.К., Абзалбекулы Б. табиғи экстрактілерді пайдалана отырып маталарды бояу дайын бұйымдардың уыттылығын төмендетіп қана қоймай, ұлттық мәдениетке тән бірегей түстер мен текстураларды сақтайтынын көрсетті [5]. Заманауи қазақстандық дизайнерлер бұл әдістерді авторлық киім коллекцияларына кіріктіреді:

- Pierer. Бренд баламалы материалдарды пайдалануға басымдық береді, мысалы, қайта өңделген нейлоннан жасалған капюшон-капор немесе қайта өңделген пластиктен жасалған футболка.

- AGES&AGES. Бренд биоматериалдардан ерлер киімін дайындауға маманданған, жетекші материалдардың бірі ретінде техникалық қарасора қолданылады.

- Tofari. Бренд коллекцияларын жасау барысында қалақай, қарасора, эвкалипт және зығыр сияқты ерекше материалдар пайдаланылады. Барлық маталар химикаттар мен пестицидтерсіз, минималды суарумен және қалдықсыз өндіріледі.

- Global Nomads. Бренд көшпелі халықтардың дәстүрлі мәдени кодтарын сәндегі заманауи үрдістермен үйлестіреді. Ұлттық мотивтерді айқын, кәдесыйлық стильде емес, нәзік заманауи интерпретацияда пайдалана отырып бірегей паттерндер әзірлейді.

Өсімдік бояғыштарын органикалық маталармен үйлестіре қолдану ұзақ мерзімділікті және қоршаған ортаға минималды әсерді қамтамасыз ете отырып, орнықты тұтыну қағидаттарына жауап беретін киім жасауға мүмкіндік береді.

Экологиялық материалдарды практикалық қолдану 3D-модельдеу және цифрлық прототиптеу сияқты заманауи жобалау әдістерін енгізумен де байланысты, бұл коллекцияны әзірлеу кезеңінде мата шығынын және қалдықтар мөлшерін қысқартуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар бұйымның қонымдылығы мен пішінін алдын ала бағалауға, пішімдерді түзетуге және нәтижені үлгілерді физикалық дайындаусыз визуализациялауға мүмкіндік береді, бұл экологияға түсетін жүктемені едәуір азайтады [5, 6]. Бұдан бөлек, мұндай жобалау әдістері көркемдік-эстетикалық және функционалдық нәтижеге қол жеткізу үшін оңтайлы үйлесімдерді таңдай отырып, экологиялық маталар мен бояғыштардың әртүрлі түрлерімен эксперимент жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық брендтердің тәжірибесі орнықты дизайн мен экологиялық материалдардың нарықтағы бәсекелік артықшылыққа айналып келе жатқанын көрсетеді. Заманауи коллекцияларда киімнің эстетикалық және пайдалану қасиеттерімен қатар өндірушілердің әлеуметтік-экологиялық жауапкершілігі де ескеріледі. Мысалы, компаниялар тоқыма қалдықтарын қайта өндеуді, материалдарды қайта пайдалануды және улы химиялық бояғыштардан бас тартуды енгізуде, бұл ұзақ мерзімді орнықтылыққа бағдарланған сән индустриясына жаңа тәсілді қалыптастыруға ықпал етеді [7, 8]. Осылайша, киім жобалауда экологиялық таза маталар мен бояғыштарды практикалық қолдану инновациялық технологияларды, мәдени дәстүрлерді және орнықты сән қағидаттарын үйлестірудің нақты мүмкіндігін көрсетеді, адам мен қоршаған орта үшін қауіпсіз заманауи киім жасауға жағдай жасайды.

Сән индустриясының заманауи үрдістері экологиялық киімге және өндірістің орнықты технологияларына қызығушылықтың тұрақты өсуін көрсетеді, бұл жаһандық экологиялық сын-қатерлермен де, өндірушілер мен тұтынушылардың артып келе жатқан әлеуметтік жауапкершілігімен де байланысты. Қазақстанда экологиялық таза маталар, табиғи бояғыштар және қайта өңделген материалдар киім коллекцияларына белсенді түрде енгізілуде, бұл аталған бағыттың өзектілігі мен перспективалылығын растайды [1,2,3].

Сарапшылар орнықты сәннің одан әрі дамуы инновациялық технологияларды, білім беру бағдарламаларын және киім өндірісінің барлық кезеңдерінде — материалдарды таңдаудан және жобалаудан бастап коллекцияларды нарыққа шығаруға дейін — орнықты дизайн қағидаттарын кіріктірумен байланысты болатынын атап өтеді [4, 5].

Перспективалы бағыттардың бірі — киім жобалауда цифрлық технологиялар мен 3D-модельдеудің рөлін күшейту. Виртуалды прототиптерді пайдалану маталар мен материалдарды тұтынуды азайтуға, физикалық үлгілер санын қысқартуға және өндіріс қалдықтарын барынша төмендетуге мүмкіндік береді, бұл коллекциялар жасау үдерісін неғұрлым экологиялық және ресурс үнемдеуші етеді. Экологиялық таза материалдарды қолданумен үйлескенде бұл дизайнерлерге қоршаған ортаға зиян келтірмей бұйымдардың пішінімен, фактурасымен және түсімен эксперимент жасауға жаңа мүмкіндіктер ашады [6]. Қазақстанда цифрлық әдістерді өсімдік бояғыштарымен және органикалық маталармен ұштастыра қолдану ұлттық дәстүрлерді бейнелейтін және орнықты сәннің заманауи стандарттарына сәйкес келетін коллекциялар жасауға мүмкіндік береді [7].

Орнықты сәнді дамытудың маңызды аспектісі — тұтынушылардың саналы көзқарасын арттыру. Экологиялық киімге қызығушылықтың өсуі өндірушілерді анағұрлым қауіпсіз, ұзақ мерзімді және көпфункционалды бұйымдар әзірлеуге ынталандырады. Тұтынушылар қоршаған ортаға минималды әсермен өндірілген киімді барған сайын жиі таңдайды, бұл инновациялық маталар мен табиғи бояғыштарға сұраныс қалыптастырады. Қазақстандық брендтер тоқыма қалдықтарын қайта өңдеу, материалдарды қайта пайдалану және экологиялық коллекцияларды ашық таңбалау тәжірибелерін енгізуде, бұл орнықты тұтынуды және әлеуметтік жауапты сән мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді [2, 5, 8].

Орнықты сәннің ұзақ мерзімді перспективалары дизайнерлер мен тоқыма индустриясы мамандарына арналған білім беру бағдарламаларына экологиялық қағидаттарды кіріктіруді қамтиды. Болашақ мамандарды экологиялық таза маталарды, табиғи бояғыштарды және орнықты жобалау әдістерін қолдануға оқыту экологиялық сән тәжірибелерінің таралуына және қоғамда саналы тұтыну мәдениетінің қалыптасуына ықпал етеді. Орнықты технологияларды қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларымен және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі халықаралық бастамалармен үйлесімде бұл Қазақстандағы сән индустриясының орнықты дамуына қолайлы жағдай жасайды.

Осылайша, орнықты сәнді дамыту және киім жобалауда экологиялық таза материалдарды қолдану перспективалары инновациялық технологияларды, мәдени және білім беру аспектілерін, өндірушілердің әлеуметтік жауапкершілігін және тұтынушылардың саналылығын біріктіретін кешенді бағыт болып табылады. Бұл үрдістер эстетикалық, функционалдық және экологиялық талаптарға бір мезгілде жауап беретін заманауи киім коллекцияларын жасауға мүмкіндік беріп, орнықты сән индустриясының жаңа парадигмасын қалыптастырады.

Зерттеу барысында экологиялық таза маталар мен бояғыштарды пайдалана отырып киім жобалаудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылды. Әдебиеттер мен заманауи тәжірибелерді талдау экологиялық сән мен орнықты дизайн Қазақстанның қазіргі тоқыма және сән индустриясының дамуында негізгі орын алатынын көрсетті. Органикалық және қайта өңделген материалдарды, табиғи бояғыштарды және инновациялық жобалау әдістерін қолдану қоршаған ортаға теріс әсерді барынша азайта отырып, жоғары көркемдік-эстетикалық және функционалдық құндылығы бар киім коллекцияларын жасауға мүмкіндік береді.

Экологиялық материалдарды практикалық қолдану заманауи жобалау әдістерінің тиімділігін растайды, соның ішінде цифрлық модельдеу, 3D-прототиптеу, модульдік жобалау және zero-waste технологиялары. Бұл тәсілдер ресурстарды ұтымды жұмсауды, қалдықтарды қысқартуды және бұйымдардың қызмет ету мерзімін ұзартуды қамтамасыз ете отырып, тоқыма өнерінің мәдени дәстүрлері мен ұлттық мұрасын сақтайды.

Орнықты сәнді дамыту перспективалары дизайнерлерге арналған білім беру бағдарламаларына экологиялық қағидаттарды кіріктіруді, цифрлық технологиялар мен

табиғи материалдарды қолдануды кеңейтуді, сондай-ақ клиенттер арасында саналы тұтынуды қалыптастыруды қамтиды. Жалпы алғанда, қазақстандық тәжірибе экологиялық бағытталған киім жобалаудың заманауи сән индустриясының ажырамас бөлігіне айналып келе жатқанын көрсетеді, эстетика, функционалдылық және орнықтылықты үйлесімді ұштастыруға жаңа мүмкіндіктер ашады.

Осылайша, экологиялық таза маталар мен бояғыштарды енгізу, заманауи жобалау әдістерін пайдалану және орнықты тұтыну мәдениетін қалыптастыру адам мен табиғаттың үйлесіміне бағытталған заманауи сән индустриясын дамытудың кешенді тәсілін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 А. П. Березина. "ЭКОЛОГИЯ И ИНДУСТРИЯ МОДЫ" Сборник трудов международной научно-практической конференции «Инновации и дизайн», № 1, 2020, С. 113-117.
- 2 Хайитбоева Н.. "ЭКОЛОГИЧНЫЕ ТКАНИ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В ЖЕНСКОЙ ОДЕЖДЕ" Вестник науки, Том 2, № 1 (94), 2026, С. 926-937.
- 3 Фот Ж.А., Старовойтова А.А. Эко-направления в дизайне одежды – как вектор инновационного развития швейного производства // Научный журнал «Костюмология», 2021. №1
- 4 Шестакова Я.А. "ЭКОЛОГИЯ: РЕАЛЬНАЯ ЦЕНА ИНДУСТРИИ БЫСТРОЙ МОДЫ" Вестник науки, Том 2, № 5 (50), 2022, С. 147-159.
- 5 Sabyrkhanova S.Sh., Yeldiyar G.K., Abzalbekuly B. Overview of plant extracts from the flora of the Kazakhstan for dyeing and printing textile materials // Mechanics and Technology / Scientific Journal. — 2024. — No. 2(84). — P. 360–368.
- 6 Перец И.Е., Майорова Е.А. Экологическая ответственность предприятий индустрии моды // Социальное предпринимательство и корпоративная социальная ответственность. — 2021. Т. 2. № 1. С. 29-50.
- 7 Ибраева А. Экологическая направленность и принципы устойчивой моды в проектировании коллекции одежды // Материалы научно-практической конференции КазНАИ им. Т. Жургенова. — Алматы, 2021. — Режим доступа: <https://cajas.kz/journal/article/view/819>
- 8 Усачева О.Ю. Перспективные экологичные материалы для одежды // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2017. № Т39. С. 4186-4190.

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ МОТИВТЕРІН ЗАМАНАУИ КИІМГЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ ЭТНОСТИЛЬДЕГІ СӘНДІК КОЛЛЕКЦИЯЛАРДЫ ЖОБАЛАУ

Бескемпір З.Қ., Жақыпбекова М.Ж.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан
max.aym@mail.ru

Аннотация

Мақалада дәстүрлі қазақ мотивтерін заманауи киімге кіріктіру негізінде этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалаудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі сән бағыты ретіндегі этностильдің ерекшеліктері, дәстүрлі қазақ костюмі мен ою-өрнек өнерінің көркемдік-мағыналық сипаттамалары талданған. Аналитикалық, тұжырымдамалық және практикалық кезеңдерді қамтитын этностильдік коллекцияны жобалау әдіснамасы ұсынылған. Ою-өрнектерді интерпретациялауға, заманауи силуэттерді қалыптастыруға және киім дизайнында дәстүрлі әрі инновациялық технологияларды пайдалануға ерекше назар аударылған. Этнодизайнның ұлттық бірегейлікті сақтаудың және заманауи киім жобалауын дамытудың құралы ретіндегі жоғары көркемдік және мәдени маңыздылығы туралы қорытынды жасалған.

Кілттік сөздер: этностиль, киім дизайны, қазақтың дәстүрлі мотивтері, ою-өрнек, сәндік коллекция, ұлттық костюм, заманауи сән

Қазіргі заманғы сән көркемдік шабыттың, бірегейліктің және дизайнның тұрақты дамуының көзі ретінде ұлттық мәдени мұраға жиі жүгінеді. Жаһандану және визуалдық бейнелердің бірізденуі жағдайында халықтарға әлемдік мәдени кеңістікте өз даралығын білдіруге мүмкіндік беретін этномәдени кодтарды сақтау ерекше маңызға ие болады. Осы тұрғыда ең сұранысқа ие бағыттардың бірі – ұлттық мәдениеттің дәстүрлі сәндік, конструктивтік және символикалық элементтерін заманауи киімге кіріктіруге негізделген этностиль болып табылады.

Қазақ этностилине жүгінудің өзектілігі Қазақстанның көшпелі мәдениетінің тарихына, дәстүрлеріне және көркемдік мұрасына қызығушылықтың қайта жандануымен байланысты. Қазақстандық зерттеушілер атап өткендей, дәстүрлі қазақ костюмі мен ою-өрнек өнері тек утилитарлық қана емес, сонымен қатар қоғамның дүниетанымын, әлеуметтік құрылымын және рухани құндылықтарын бейнелейтін таңбалық-символикалық қызмет атқарған [1, 2]. Табиғи пішіндерді және мифологиялық түсініктерді стильдеуге негізделген ою-өрнек мотивтері заманауи киім дизайны жағдайында да өзектілігін сақтайтын тұрақты визуалдық кодты қалыптастырады [3].

Этнодизайн және ұлттық костюмнің көркемдік трансформациясы мәселелерін зерттеуге қазақстандық өнертанушы ғалымдар елеулі үлес қосты. Болатбек С. Т. және Ревякина О. В. еңбектерінде қазақ ою-өрнегінің композициялық ерекшеліктері, оның семантикасы және дәстүрлі мотивтерді заманауи киім жобалауына бейімдеу мүмкіндіктері қарастырылады [1, 2]. Наумова Екатерина Григорьевнаның зерттеулері жаһандану мен бұқаралық мәдениет жағдайында мәдени бірегейлікті сақтаудың құралы ретіндегі этнодизайнға арналған [3].

Этностильдің теориялық қағидаларын практикалық жүзеге асыру қазіргі қазақстандық киім дизайнерлерінің шығармашылығында көрініс табады — Аида Кауменова, Куралай Нуркадилова, Айя Бапани, олардың авторлық коллекциялары дәстүрлі қазақ мотивтерін заманауи силуэттерді, материалдар мен технологияларды пайдалану арқылы көркемдік тұрғыдан қайта пайымдауға негізделген [4]. Олардың дизайнерлік тәжірибесі этностильдің қазіргі сәндегі өзекті бағыт ретіндегі әлеуетін көрсетіп, оның көркемдік және мәдени маңыздылығын дәлелдейді.

Осылайша, дәстүрлі қазақ мотивтерін кіріктіру негізінде этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалау тарихи-мәдени талдауды, көркемдік жобалауды және сән индустриясының заманауи үрдістерін біріктіретін кешенді тәсілді талап ететін өзекті ғылыми-практикалық міндет болып табылады.

Сәндегі этностиль – жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті сақтауға және жаңғыртуға бағытталған дәстүрлі мәдени визуалдық элементтер мен заманауи дизайнерлік тәсілдердің күрделі синтезі. Бұл бағыт аясында этникалық мотивтер дәстүрлі костюм элементтерін тікелей көшіру ретінде емес, оларды көркемдік тұрғыдан қайта пайымдау, заманауи пішіндерге, материалдар мен киім өндіру технологияларына бейімдеу нәтижесі ретінде қарастырылады.

Қазақстандық зерттеушілер этностиль мәдени кодтарды трансляциялаудың маңызды құралы екенін атап көрсетеді, себебі ол дәстүрлі өнердің символикасын, семантикасын және бейнелік жүйесін сақтай отырып, оларды заманауи контексте жаңа мазмұнмен толықтыруға мүмкіндік береді [1, 3, 4]. Наумова Екатерина Григорьевнаның пікірінше, этнодизайнды киім дизайны, мәдениеттану және өнертану тоғысындағы пәнаралық құбылыс ретінде қарастыру қажет, мұнда сыртқы сәндік сипаттан гөрі этномәдени мазмұнды терең түсіну негізгі рөл атқарады [3].

Қазіргі сән индустриясында этностиль мәдени сәйкестендіру және ұлттық брендтерді халықаралық аренада визуалдық позициялау қызметін де атқарады. Коллекцияларда этникалық мотивтерді пайдалану бірегей дизайнерлік қолтаңбаны қалыптастыруға ықпал етіп, бұйымдардың көркемдік құндылығын арттырады [6]. Осылайша, сәндегі этностильді уақытша стилистикалық үрдіс ретінде емес, дәстүр мен заманауилықтың сұхбатына бағдарланған тұрақты бағыт ретінде қарастыру қажет.

Қазақ халқының дәстүрлі киімі утилитарлық, эстетикалық және символикалық қызметтер үйлесімді ұштасқан тұтас көркемдік-мағыналық жүйені білдіреді. Зерттеушілер атап өткендей, ұлттық костюм элементтері — пішімі, материалдары, ою-өрнегі, түстік палитрасы — табиғи-климаттық жағдайлардың, көшпелі өмір салтының және қазақ халқының дүниетанымдық түсініктерінің ықпалымен қалыптасқан [2].

Дәстүрлі киімде ерекше орын алатын элементтердің бірі – ою-өрнек, ол тек сәндік құрамдас бөлік ғана емес, сонымен қатар терең символикалық мағынаның тасымалдаушысы болып табылады. Асанова Б. еңбектерінде қазақ ою-өрнек мотивтері табиғи пішіндерді — өсімдіктерді, аспан денелерін, жануарлар әлемі мен дала ландшафты элементтерін стильдеуге негізделгені атап көрсетіледі, бұл адамның қоршаған ортамен үйлесімді өзара байланысын бейнелейді [7]. Сондай-ақ ою-өрнектер киімнің әлеуметтік мәртебесін, жас ерекшелігін, руын, сондай-ақ оның ғұрыптық және мерекелік тиесілігін білдіру үшін қолданылған.

Ревякина О. В., Асанова Б. зерттеулері қазақ костюмінің көркемдік қағидаларының тұрақтылығын көрсетеді, бұл оны заманауи киім дизайны үшін өзекті шабыт көзіне айналдырады [2,7]. Еркін пішім, көпқабаттылық, формалардың ықшамдылығы және айқын сәндік сипат дәстүрлі элементтерді функционалдылығы мен эстетикалық тұтастығын жоғалтпай заманауи силуэттерге кіріктіруге мүмкіндік береді.

Осылайша, қазақ киім дәстүрлері этностильдегі заманауи сәндік коллекцияларды жобалау үшін жоғары әлеуетке ие. Оларды заманауи дизайнға бейімдеу тарихи контексті, символиканы және ұлттық костюмнің көркемдік заңдылықтарын түсінуге негізделген ғылыми тұрғыдан негізделген тәсілді талап етеді, бұл мәдени түпнұсқалылықты сақтауға және сонымен қатар сәннің өзекті үрдістеріне сәйкес келуге мүмкіндік береді.

Зерттеу әдіснамасы коллекцияны жобалаудың келесі кезеңдерін қамтиды:

1. Аналитикалық кезең

Аналитикалық кезең этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалау үдерісінде негізгі болып табылады, өйткені дәл осы сатыда болашақ дизайнерлік тұжырымдаманың ғылыми негізделген және мәдени тұрғыдан дұрыс іргетасы қаланады. Ең алдымен дәстүрлі қазақ киімінің тарихи-мәдени контексіне талдау жүргізіледі, оған оның конструктивтік

ерекшеліктерін, функционалдық мақсаттарын және символикалық мазмұнын зерттеу кіреді. Қазақстандық зерттеушілердің еңбектерінде атап көрсетілгендей, дәстүрлі қазақ костюмі көшпелі өмір салтымен, табиғи-климаттық жағдайлармен және халықтың дүниетанымдық ұстанымдарымен тығыз байланыста қалыптасқан, бұл оның еркін пішімін, көпқабаттылығын және ұтымдылығын айқындаған [1, 8].

Ұлттық көркемдік жүйенің маңызды элементі ретінде ою-өрнек өнерін зерттеуге ерекше назар аударылады. Ою-өрнек тек сәндік құрал ретінде ғана емес, әлем құрылысы, табиғат және қоғамның әлеуметтік құрылымы туралы түсініктерді бейнелейтін тұрақты символикалық мағыналардың тасымалдаушысы ретінде қарастырылады [1]. Ою-өрнек мотивтерінің негізгі түрлері — геометриялық, өсімдік тектес және зооморфтық — сондай-ақ олардың дәстүрлі орындалу техникасы мен композициялық қағидалары талданады. Сонымен қатар әлемдік және қазақстандық сәннің заманауи үрдістері зерттеледі, бұл силуэттердегі, материалдар мен технологиялардағы өзекті бағыттарды анықтауға және этникалық элементтерді заманауи дизайнерлік контекстке кіріктіру мүмкіндіктерін айқындауға мүмкіндік береді [9,10].

2. Тұжырымдамалық дизайн

Тұжырымдамалық дизайн кезеңінде аналитикалық зерттеу нәтижелеріне негізделген коллекцияның тұтас көркемдік-бейнелік идеясы қалыптастырылады. Коллекцияның тақырыптық желісін айқындау шешуші рөл атқарады, өйткені ол жобалаудың мағыналық және визуалдық бағытын белгілейді. Дала бейнелерімен, көшпелі дүниетаныммен, космогониялық түсініктермен және уақыт символикасымен байланысты тақырыптар қазақ мәдениетінің философиялық тереңдігін ашуға және оны сәннің заманауи көркемдік тіліне бейімдеуге мүмкіндік береді [2,5].

Тұжырымдамалық кезең аясында қазақ костюмінде дәстүрлі қолданылған этномәдени түстерге негізделген коллекцияның түстік палитрасы қалыптастырылады. Түс табиғи ландшафттармен және мәдени ассоциациялармен байланысты символикалық мәні мен эмоционалдық жүктемесі бар көркемдік құрал ретінде қарастырылады [1,2]. Сонымен қатар негізгі ою-өрнек мотивтері іріктеліп, оларды заманауи силуэттер мен конструктивтік шешімдерге үйлесімді енгізу мақсатында көркемдік стильдеу мен трансформация жүзеге асырылады. Мұндай тәсіл мәдени түпнұсқалылықты сақтай отырып, заманауи сән талаптарына сәйкестікті қамтамасыз етеді [3,4].

3. Практикалық жүзеге асыру

Тұжырымдаманы практикалық жүзеге асыру дизайнерлік ойды нақты киім үлгілерінде материалдық тұрғыдан іске асыру кезеңін білдіреді. Бұл сатыда ою-өрнек мотивтерін тоқыма материалдарға көшіру технологияларын таңдауға ерекше назар аударылады. Дәстүрлі әдістер — қол және машинамен кестелеу, жаккард тоқу, батик элементтері — сондай-ақ ою-өрнекті әртүрлі мата түрлеріне және бұйым масштабына бейімдеуге мүмкіндік беретін заманауи цифрлық технологиялар қолданылады [1,11]. Белгілі бір техниканы таңдау коллекция тұжырымдамасына, киімнің функционалдық мақсатына және болжамды мақсатты аудиторияға байланысты анықталады.

Силуэттерді пысықтау заманауи эргономика мен эстетика қағидаларын ескере отырып жүзеге асырылады, бұл ретте дәстүрлі қазақ киіміне тән элементтер — еркін пішім, формалардың пластикалығы, көпқабаттылық және сәндік бөлшектерге акцент — белсенді қолданылады [2,5]. Қорытынды кезеңде материалдар мен фурнитура таңдалып, табиғи маталарға — жүнге, мақтаға, зығырға, жібекке — заманауи тоқыма әзірлемелерімен үйлестіре отырып басымдық беріледі. Мұндай тәсіл дәстүрлі қазақ мотивтері заманауи киім дизайнына табиғи түрде кіріктірілген функционалдық әрі эстетикалық тұтас бұйымдар жасауға мүмкіндік береді [2,6].

Этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалаудағы негізгі көркемдік құралдардың бірі — дәстүрлі қазақ ою-өрнектерін көркемдік интерпретациялау болып табылады. Практикалық жобалау аясында ою-өрнек тарихи үлгілерді тікелей қайталау ретінде емес, стильдеуге, масштабтауға және заманауи киім пішіндеріне бейімдеуге жататын икемді

визуалдық элемент ретінде қарастырылады. Қазақтың сәндік-қолданбалы өнеріне тән геометриялық және өсімдік тектес мотивтер заманауи эстетикалық талаптарды ескере отырып трансформацияланады, бұл ретте олардың ырғақтық құрылымы мен символикалық негізі сақталады [1,7]. Мұндай тәсіл сәндік артықтықтан аулақ болуға және коллекцияның тұтас көркемдік бейнесін қалыптастыруға ықпал етеді.

Практикалық коллекцияларда ою-өрнек мотивтері сәндік безендірудің әртүрлі техникаларында көрініс табады: кестелеу, тоқыма принті, жаккард тоқымасы, бедерлеу және аппликация. Техниканы таңдау коллекция тұжырымдамасына да, бұйымның функционалдық мақсатына да байланысты айқындалады. Мысалы, кесте костюмнің жекелеген аймақтарын айқындау үшін қолданылады, бейненің мәртебелілігі мен сәндік қанықтығын көрсетеді, ал принт пен жаккард ою-өрнекті матаның құрылымына енгізіп, оны бұйымның конструктивтік шешімінің бір бөлігіне айналдыруға мүмкіндік береді [12]. Нәтижесінде ою-өрнек тек сәндік элемент қана емес, сонымен қатар коллекцияның визуалдық бірегейлігін қалыптастыратын және оның этномәдени мазмұнын күшейтетін композицияның маңызды құрамдас бөлігіне айналады [13].

Этностильдік коллекциялардағы заманауи силуэттерді қалыптастыру Қазақстанның көшпелі халқының дәстүрлі киімінің конструктивтік қағидаларын қайта пайымдауға негізделеді. Дәстүрлі костюмге тән еркін пішім, көпқабаттылық және функционалдылық қалалық орта мен заманауи өмір салты жағдайына бейімделеді. Практикалық жобалауда бұл қағидалар жайлылықты, эргономиканы және форманың айқындылығын үйлестіретін өзекті силуэттік шешімдерге трансформацияланады [4]. Кең пропорциялар, тік және трапеция тәрізді силуэттер, сондай-ақ бұйым ұзындығының вариативтілігі заманауи сән талаптарына жауап беретін әмбебап модельдер жасауға мүмкіндік береді.

Конструктивтік шешімдерде еркін формаларды белбеулер, сәндік қондырмалар, асимметриялық элементтер және құрылымдалған иық сызықтары сияқты акценттік бөлшектермен үйлестіру ерекше мәнге ие болады. Бұл элементтер бейненің айқындылығын күшейтіп қана қоймай, заманауи эстетикалық нормаларға бейімделген қазақ костюмінің дәстүрлі пішін қалыптастыру тәсілдеріне сілтеме жасайды [3,4]. Көпқабаттылық функционалдық мақсатқа және стилистикалық контекске байланысты бейнені түрлендіруге мүмкіндік беретін композициялық әдіс ретінде қолданылады. Осылайша, этностильдік коллекциялардағы заманауи силуэттер дәстүрлі конструктивтік қағидалар мен өзекті дизайнерлік шешімдердің синтезі нәтижесінде қалыптасып, мәдени мұра мен заманауи сән тілінің үйлесімді байланысын қамтамасыз етеді [16].

Жүргізілген зерттеу мен этностильдегі сәндік коллекцияларды практикалық жобалау нәтижелері дәстүрлі қазақ мотивтерін заманауи киім дизайнына кіріктірудің жоғары көркемдік және мәдени маңыздылығын растайды. Теориялық дереккөздер мен практикалық мысалдарды талдау ұлттық мұраға жүгіну дәстүрлі костюмнің символикасын, ою-өрнектік құрылымдарын және конструктивтік қағидаларын терең түсінуге негізделген тұрақты дизайнерлік тұжырымдаманы қалыптастыруға мүмкіндік беретінін көрсетті [17]. Бұл ретте этникалық элементтерді табысты кіріктірудің басты шарты — оларды тікелей көшіру емес, мағыналы интерпретациялау болып табылады, бұл коллекцияның заманауи сән контекстіндегі өзектілігін қамтамасыз етеді.

Жобалау барысында стильденген ою-өрнек мотивтерін заманауи силуэттермен үйлестіру эстетикалық және функционалдық талаптарға жауап беретін тұтас көркемдік бейне жасауға ықпал ететіні анықталды. Коллекцияны практикалық жүзеге асыру дәстүрлі қазақ ою-өрнектерінің заманауи технологиялар (принт, жаккард, кесте) арқылы бейімделіп, қазіргі бұйымдардың құрылымына табиғи түрде енгізілетінін және олардың визуалдық бірегейлігін күшейтетінін көрсетті [4,6]. Бұл этностиль тек сәндік бағыт қана емес, сонымен қатар сәндік коллекцияларды жобалаудың толыққанды әдіснамалық негізі бола алатынын дәлелдейді.

Алынған нәтижелерді талқылау көшпелі халықтың дәстүрлі киім қағидаларына негізделген конструктивтік шешімдердің маңыздылығын да айқындады. Қалалық ортаға бейімделген еркін пішім, көпқабаттылық және формалардың вариативтілігі бұйымдардың

жайлылығы мен функционалдылығын қамтамасыз ете отырып, бейненің этномәдени айқындылығын сақтайды [2]. Дәстүрлі және заманауи элементтердің осындай үйлесімі кең аудиторияға бағытталған және сән индустриясының өзекті үрдістеріне сәйкес келетін бәсекеге қабілетті коллекциялар жасауға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері дәстүрлі қазақ мотивтерін кіріктіру негізінде этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалау заманауи киім дизайнының перспективалы бағыты екенін дәлелдейді. Ол мәдени бірегейлікті сақтауға, ұлттық дизайнды дамытуға және ұлттық әрі халықаралық контексте сұранысқа ие бола алатын бірегей көркемдік тіл қалыптастыруға ықпал етеді. Алынған қорытындылар білім беру тәжірибесінде, дизайнерлік қызметте, сондай-ақ этнодизайн мен заманауи сән мәселелеріне арналған кейінгі ғылыми зерттеулерде пайдаланылуы мүмкін.

Жүргізілген зерттеу барысында дәстүрлі қазақ мотивтерін заманауи киімге кіріктіру негізінде этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалаудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылды. Ғылыми дереккөздер мен дизайнерлік тәжірибелерді талдау этностильдің жаһандану жағдайында ұлттық мәдени бірегейлікті сақтауға және өзектендіруге ықпал ететін заманауи сәннің тұрақты әрі өзекті бағыты екенін көрсетті.

Жұмыста дәстүрлі қазақ киімі мен ою-өрнек өнері заманауи жобалау үшін жоғары әлеуетке ие тұтас көркемдік-мағыналық жүйе екені анықталды. Ою-өрнектердің символикасы, пішім ерекшеліктері, түстік палитра және дәстүрлі костюм материалдары ғылыми негізделген әрі ұқыпты тәсіл жағдайында заманауи силуэттер мен технологияларға сәтті бейімделе алады. Этникалық элементтерді тікелей көшіруден бас тартып, оларды көркемдік тұрғыдан қайта пайымдау мен стильдеуге басымдық беру ерекше маңызға ие.

Аналитикалық, тұжырымдамалық және практикалық кезеңдерді қамтитын әзірленген жобалау әдіснамасы дәстүрлі қазақ мотивтерін заманауи сәндік коллекцияларға жүйелі түрде кіріктіруге мүмкіндік береді. Практикалық мысалдар мен талдау стильденген ою-өрнектерді заманауи конструктивтік шешімдер мен материалдармен үйлестіру функционалдық, эстетикалық айқын және мәдени тұрғыдан мәнді бұйымдар жасауға жағдай жасайтынын көрсетті.

Осылайша, дәстүрлі қазақ мотивтерін кіріктіру негізінде этностильдегі сәндік коллекцияларды жобалау заманауи киім дизайнындағы перспективалы бағыт болып табылады. Зерттеу нәтижелері дизайнерлердің кәсіби қызметінде, дизайн және өнертану бойынша білім беру бағдарламаларында пайдаланылуы мүмкін, сондай-ақ этнодизайн мен ұлттық сән саласындағы кейінгі ғылыми зерттеулерге негіз бола алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Болатбек, С. Т. Семантика казахского национального орнамента / С. Т. Болатбек. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2026. — № 5 (608). — С. 468-469
- 2 Ревякина, О. В. Элементы казахской этники в современном дизайне одежды / О. В. Ревякина, О. А. Рашева // Костюмология. — 2024. — Т. 9. — № 3.
- 3 Наумова Е.Г. "Осмысление роли культурной идентичности в современном этнодизайне. Теоретические аспекты" Научный альманах стран Причерноморья, том 11, № 2, 2025, С. 32-36.
- 4 Асанова А.Е.. "Культурное наследие казахского народа как источник вдохновения дизайнеров-модельеров" Мир науки, культуры, образования, № 1, 2012, С. 8-12.
- 5 Радик Ирикович Батыршин. "Исторические вехи формирования культурных кодов стран СНГ Центрально-Азиатского региона" Общество: философия, история, культура, № 12, 2024, С. 384-389.
- 6 Мухутдинова Регина Фаниловна. "ЭТНИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СОВРЕМЕННОЙ МОДЕ: СИНТЕЗ КУЛЬТУР И ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ СТИЛЕЙ" Вестник Московского государственного университета культуры и искусств, № 2 (118), 2024, С. 78-84.

- 7 Асанова А.Е.. "Народный орнамент как источник этногенеза" Мир науки, культуры, образования, № 4-1, 2011, С. 325-329.
- 8 Жиенбекова А.А. "Национальный костюм как важнейший знак определенной культурно-исторической формации" Вестник Московского государственного университета культуры и искусств, № 1 (45), 2012, С. 83-87.
- 9 Епанчинцева С.Э., Ашимова Ж.Р., Саханова Г.Б. СОВРЕМЕННАЯ ИНДУСТРИЯ МОДЫ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ КАЗАХСТАНА. Central Asian Economic Review. 2022;(6):29-39
- 10 Садыкова Г.Э., Султанова А.М. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЭТНИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ НА СОВРЕМЕННУЮ МОДУ И КАК ОНИ АДАПТИРУЮТСЯ ДЛЯ СОЗДАНИЯ НОВЫХ ТРЕНДОВ// Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2024. № 10-4 (97). С. 75-81.
- 11 Патина, Т. Е. Современные технологии проектирования орнамента с эффектом объёмного визуального и тактильного восприятия / Т. Е. Патина // Костюмология. — 2022. — Т. 7. — № 2.
- 12 Прокопова, Е. В. Орнаментальная композиция как способ получения различного визуального восприятия моделей одежды / Е. В. Прокопова. — Текст : непосредственный // Актуальные вопросы технических наук : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2019 г.). — Санкт-Петербург : Свое издательство, 2019. — С. 50-53.
- 13 Д.М. Мерғалиев, Ж.С. Садыкова ИСКУССТВО ОРНАМЕНТА В ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЯХ КАЗАХСКОГО НАРОДА // № 3 (2024): Научно-практический журнал MUSEUM.KZ
- 14 Асанова А.Е.. "Культурное наследие казахского народа как источник вдохновения дизайнеров-модельеров" Мир науки, культуры, образования, № 1, 2012, С. 8-12.
- 15 Шайгозова, Ж. Н. Декоративная вышивка в казахском традиционном костюме: образы и смыслы. Творческие поиски современных дизайнеров / Ж. Н. Шайгозова // Костюмология. — 2024. — Т. 9. — № 1.
- 16 Андреева В.В. "МНОГОСЛОЙНОСТЬ КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ" Бизнес и дизайн ревю, № 3 (31), 2023, С. 72-78.
- 17 Амиргазин К.Ж., Амиргазин Е.К.. "Традиционное прикладное искусство Казахстана – основа формирования профессиональной подготовки студентов по этнодизайну" Традиционное прикладное искусство и образование, том 54, № 3, 2025, С. 302-311

ӘОЖ 796.034.2-053

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ СПОРТ, КӨПШІЛІК СПОРТ ЖӘНЕ САУЫҚТЫРУ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Еркінөв Ш.Е.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Мақалада ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдірудің ғылыми-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады. Қазақстандық тәжірибе – Ayl Sport жобасы, Түркістан облыстарының инфрақұрылымдық дамуы, сондай-ақ халықаралық тәжірибе – Қытайдың «біртұтас дене шынықтыру қызметі» үлгісі, Тайваньның «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы, Перудің жергілікті қауымдастықтарға арналған спорт әдістемесі талданады. Зерттеу нәтижелері бойынша ауылдық жерлерде спортты дамытудың үш негізгі бағыты айқындалды: инфрақұрылымдық даму (спорт кешендері,

алаңдар, жүзу бассейндері), кадрлық әлеуетті арттыру (жаттықтырушылар, әлеуметтік спорт инструкторлары) және турнирлік-мәдени жүйе (ауылдық спартакиадалар, ұлттық ойындар, фестивальдер). Сондай-ақ, ауыл спортын жетілдірудің тиімділік критерийлері мен проблемаларды шешу жолдары ұсынылады. Мақала дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне, спорт жаттықтырушыларына, әдіскерлерге, мемлекеттік орган қызметкерлеріне және педагогикалық мамандық студенттеріне арналған.

Кілттік сөздер: ауылдық спорт, көпшілік спорт, сауықтыру дене шынықтыруы, *Auyl Sport*, спорт инфрақұрылымы, ұлттық ойындар, ауыл спартакиадасы, спорттық ауыл

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев спорт арқылы ұлт саулығын тұрақты дамытуды стратегиялық бағыт ретінде айқындады [1]. «Дені сау ұлт» мемлекеттік бағдарламасы аясында бұқаралық спортты, әсіресе ауылдық жерлерде дамыту ерекше маңызға ие. Себебі Қазақстан халқының 40%-ға жуығы ауылдық жерлерде тұрады және олардың сапалы спорттық инфрақұрылымға, кәсіби жаттықтырушыларға және жүйелі спорттық іс-шараларға қолжетімділігі қала тұрғындарымен салыстырғанда шектеулі [2].

Ауылдық жерлерде спортты дамыту – бұл тек дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру ғана емес, сонымен бірге ауыл жастарының бос уақытын тиімді ұйымдастыру, құқық бұзушылықтың алдын алу, салауатты өмір салтын қалыптастыру, жас спортшылардың әлеуетін ашу және тіпті ауылдық аумақтардың экономикалық дамуының драйверіне айналу мүмкіндігі [3]. Қытайдың Чжэцзян провинциясындағы «ауыл VA» тәжірибесі көрсеткендей, спорттық іс-шаралар ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге, жергілікті туризмді дамытуға және ауыл тұрғындарының табысын арттыруға тікелей ықпал ете алады [4].

Қазақстанда соңғы жылдары ауыл спортын дамыту бағытында ауқымды жұмыстар атқарылуда. 2024 жылы іске қосылған *Auyl Sport* жобасы 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірімді қамтып, олардың спортқа деген қызығушылығын арттырды. Жоба аясында баскетбол, волейбол, каратэ, футбол, ұлттық спорт түрлері дамытылып, Сербияда өткен халықаралық Гимназиадада Қазақстан намысын қорғаған 22 спортшының 12-сі осы жобаның түлектері болды. Бұл – ауыл спортының әлеуеті зор екендігінің айқын дәлелі.

Алайда, ауқымды жетістіктерге қарамастан, ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын ұйымдастыруда бірқатар проблемалар сақталып отыр: спорт инфрақұрылымының жеткіліксіздігі, әсіресе шалғай ауылдарда; жаттықтырушылар мен төрешілердің тапшылығы; ұйымдастырылған спорттық іс-шаралардың жүйесіздігі; қаржыландырудың шектеулілігі; ауыл тұрғындарының, әсіресе ересектер мен егде жастағы адамдардың сауықтыру дене шынықтыруына тартылу деңгейінің төмендігі.

Осыған орай, мақаланың мақсаты – ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдірудің отандық және халықаралық тәжірибесін жүйелеу, тиімді әдістемелік ұсыныстар әзірлеу. Зерттеу міндеттері: ауылдық жерлерде спорт инфрақұрылымын дамытудың қазіргі жағдайын талдау; ауылдық спортты ұйымдастырудың озық тәжірибелерін жинақтау; көпшілік спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытудың тиімді әдістерін айқындау; ауыл спортын жетілдірудің проблемалары мен перспективаларын анықтау.

Ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамыту мәселесі соңғы жылдары отандық және халықаралық ғылымда қарқынды зерттелуде.

1. Қазақстандық тәжірибе: *Auyl Sport* жобасы және өңірлік бастамалар. Қазақстанда ауылдық спортты дамытудың ең ірі жобасы – *Auyl Sport*. 2024 жылы Нәлук қайырымдылық қоры мен Қазақстанның баскетбол, волейбол, каратэ федерациялары арасында жасалған меморандумдар аясында жүзеге асырылып жатқан бұл жоба ауыл жастары үшін қолжетімді спорттық секциялар ашу, жаттықтырушыларды қайта даярлау, төрешілер корпусын жасақтау, өңірлік және республикалық жарыстар өткізу, спорт құрал-жабдықтарымен қамтамасыз ету сияқты кешенді шараларды қамтиды.

Жобаның ерекшелігі – мемлекеттік органдар, бизнес-құрылымдар және спорт федерациялары арасындағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік үлгісінде жүзеге асырылуында. Бұл үлгі қаржылық, ұйымдастырушылық және әдістемелік ресурстарды біріктіруге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда жоба аясында 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірім спорттың 6 түрімен жүйелі түрде айналысуда.

Облыстық деңгейде де ауыл спортын дамыту бағытында ауқымды жұмыстар атқарылуда. Павлодар облысы әкімінің орынбасары Айгүл Мәлікованың мәліметінше, 2025 жылдың алғашқы жартыжылдығында облыста 7 жаңа спорт нысаны пайдалануға берілген. Оның ішінде Ақсу қаласындағы мұз аренасы және Успен, Қараоба, Қарақала, Шалдай, Хмельницкое, Баянауыл ауылдарындағы дене шынықтыру-сауықтыру кешендері бар. Сонымен қатар, Май, Павлодар, Тереккөл, Екібастұз, Баянауыл аудандарында 7 жаңа дене шынықтыру-сауықтыру кешені мен 3 жүзу бассейнінің құрылысы жүріп жатыр.

Жамбыл облысында Қордай ауданы Қарасу ауылында «Ауыл – ел бесігі» жобасы аясында құны 342 миллион теңгені құрайтын заманауи спорт кешені ашылды. Мұнда ауыл тұрғындары спорттың 10-ға жуық түрімен айналыса алады. Облыс әкімі Ербол Қарашөкеевтің айтуынша, қазіргі таңда Жамбыл облысында спортпен жүйелі түрде шұғылданатындар қатары 489 мыңнан астам адамға немесе облыс тұрғындарының 40%-ына жеткен [5].

Ақмола облысы Жақсы ауданы Жаңа Қима ауылында «Агрофирма ТНК» ЖШС қолдауымен Т.Уәлиев атындағы спорт кешені салынды. Бокс, күрес, волейбол және ойын спорт түрлеріне арналған залдары бар бұл ғимаратта үш ауылдан келген 160 мектеп оқушысы тегін жаттығады.

2. Халықаралық тәжірибе: Қытай, Тайвань және Перу үлгілері. Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы ауданы Тарбағатай аймағының тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Мұнда «спорт арқылы ауылды жандандыру» стратегиясы аясында «біртұтас дене шынықтыру қызметі» моделі енгізілген. Бұл модель үш негізгі компоненттен тұрады:

Бірінші – инфрақұрылымдық негіз. 11,73 млрд юань қаржыға 3915 спорт нысаны салынып, жалпы ауданы 2,84 млн шаршы метрді құраған. Жан басына шаққандағы спорт алаңдарының көлемі 2,59 шаршы метрге жеткен. 6 қалалық спорт сарайы, 3 бұқаралық спорт орталығы және 5 спорт саябағы салынған. Ауылдық жерлерде спорт нысандары егістік алқаптарға интеграцияланған, ал қалалық жерлерде бос тұрған учаскелерде шағын спорт алаңдары құрылған.

Екінші – қызмет көрсетуді күшейту. 68 бұқаралық спорт қауымдастығы құрылып, «аудан қауымдастығы – ауылдық филиал – қауымдық сервис орталығы» үш деңгейлі желісі қалыптасқан. 1100-ден астам әлеуметтік спорт инструкторы даярланып, әр мың адамға 2,16 инструктордан келетін көрсеткішке қол жеткізілген. Кәсіби жаттықтырушылар мен төрешілер ауылдық жерлерге жіберіліп, «спорт кеңесшісі» институты енгізілген.

Үшінші – жарыстық-мәдени іс-шаралар. Ауылдық жерлерде көктемгі егіс және күзгі орақ мерекелеріне орай «шаруалар спорттық фестивалі» өткізіліп, арқан тартыс, ауыл шаруашылығы құралдарын тасымалдау жарыстары ұйымдастырылады. Қазақтар көп шоғырланған ауылдарда көкпар, қыз қуу секілді дәстүрлі спорт түрлерінен жарыстар өткізіледі.

Тайваньдағы «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы ауылдық жерлерде спортты дамытудың тағы бір тиімді моделін ұсынады. Бұл бағдарлама аясында 214 ауыл сертификатталған, оның ішінде 30-ы шалғай таулы ауылдар. Ерекше назар аударарлық тәжірибелер:

Хуалянь уезі Дама ауылы – 1989 жылдан бері қыздар футболы дәстүрі сақталған. Ауыл тұрғындары «1989 қыздар футболы» фестивалін ұйымдастырып, әлем чемпионатына қатысушы ардагерлер мен жас футболшыларды біріктіреді. 2025 жылы ауыл құрамасы Дүниежүзілік жастар ойындарында алтын медаль жеңіп алған.

Пеңху уезі Жунсин ауылы – жылына 3 рет «төмен көміртекті өмір, салауатты серуен» жаяу жүру акциясын өткізеді. 80 жастағы қариялар мен 10 жастағы балалар бірге серуенге

қатысады. Сондай-ақ, «құрлықтағы байдарка» және спорттық ойындар сайысы тұрақты түрде ұйымдастырылып, жергілікті бизнес демеушілік тартады.

Хуалянь уезі Сюлинь ауылы – Тайваньдағы Тароко тайпасының мекені. Мұнда «Бүкілтайваньдық Тароко спорт ойындары» ұйымдастырылып, баскетбол, софтбол, футболдан жарыстар өтеді. Ауыл тұрғындары жұмыстан кейін өздігінен жаттығып, басқа ауылдармен жарысады.

Перудегі Анда таулы аймақтарында жүзеге асырылып жатқан Sinkumunchis жобасы жергілікті қауымдастықтарға арналған спорт әдістемесінің тамаша үлгісі болып табылады. Кечуа тілінде сөйлейтін жергілікті халыққа ана тілінде спорттық жаттығулар ұйымдастырылып, 800-ге жуық бала мен жасөспірім аптасына 2 рет футболдан жаттығады. Жоба аясында 8, 10, 13 және 16 жас топтары арасында ұлдар мен қыздар лигалары ұйымдастырылып, ай сайын басқа аудандармен жарыстар өткізіледі.

3. Ғылыми зерттеулер: ауыл спорты мен ауылды жандандырудың симбиоздық байланысы.

Қытай ғалымдары Пэнфэй Лю, Сухао Ван, Шаньбинь Шуй (2025) ауыл спорты мәдениеті мен ауылды жандандыру стратегиясы арасындағы симбиоздық байланысты терең зерттеген. Олардың тұжырымдауынша, ауылды жандандыру мен спорт мәдениетін дамыту өзара тығыз байланысты: жергілікті спорт мамандары ауылдық қоғамдық спорт қызметінің деңгейін көтеруге, ауылдық спорт индустриясын дамытуға және ауылдық спорт мәдениетін жандандыруға көмектесе алады. Зерттеушілер ауылдық спортты дамытудың оңтайлы жолдары ретінде мыналарды ұсынады: спорттың мәдени құндылығын терең ашу; ауылдық ресурстардың синергетикалық артықшылықтарын пайдалану; ауылдық жерлерде спорт мәдениетін насихаттауды күшейту; ауыл тұрғындарының спорттық санасын арттыру; ауылдық фитнес іс-шараларын кеңінен жүргізу; негізгі қоғамдық нысандарды жақсарту; цифрлық технологияларды қолдануды дамыту; турнирлерді насихаттау платформасын құру.

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыруын дамыту мәселесіне қатысты отандық және халықаралық ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, нормативтік құжаттар, ведомстволық есептер мен әдістемелік құралдар сараланды. Салыстырмалы-салғастырмалы талдау әдісімен Қазақстан, Қытай, Тайвань және Перудің ауылдық спортты дамыту тәжірибелері салыстырылып, тиімді элементтері айқындалды. Жүйелеу және жіктеу әдісі арқылы ауылдық спортты жетілдірудің негізгі бағыттары мен әдістері топтастырылды. Модельдеу әдісі негізінде ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытудың авторлық әдістемелік моделі жасалды.

Ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдіру – ұлт денсаулығын нығайтудың, ауыл жастарының бос уақытын тиімді ұйымдастырудың, құқық бұзушылықтың алдын алудың және тіпті ауылдық аумақтардың экономикалық дамуының маңызды факторы. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда осы бағытта ауқымды жұмыстар атқарылып жатқанын көрсетеді.

Auyl Sport жобасы – ауылдық спортты дамытудағы отандық тәжірибенің озық үлгісі. 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірімді қамтыған бұл жоба мемлекеттік органдар, бизнес-құрылымдар және спорт федерациялары арасындағы тиімді ынтымақтастықтың арқасында жүзеге асуда. Жоба түлектерінің халықаралық Гимназиадада Қазақстан намысын қорғап, 12 спортшының жүлделі орындар алуы – ауыл спортының әлеуеті зор екендігінің айқын дәлелі.

Павлодар, Жамбыл, Ақмола облыстарының тәжірибесі ауылдық жерлерде спорт инфрақұрылымын дамыту жұмыстарының қарқынды жүргізіліп жатқанын көрсетеді. 2025 жылы Павлодар облысында 7, Жамбыл облысында 1 (алдыңғы жылдары 16) спорт нысаны пайдалануға берілсе, Ақмола облысы Жақсы ауданында бизнес қолдауымен заманауи спорт кешені ашылды.

Халықаралық тәжірибе ауылдық спортты дамытудың тиімді жолдарын көрсетеді. Қытайдың «біртұтас дене шынықтыру қызметі» моделі инфрақұрылым, кадр және турнирлік

іс-шараларды кешенді дамытудың тамаша үлгісі болып табылады. Тайваньның «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы ауылдық жерлерде спортты дамытуды ынталандырудың тиімді құралы екенін дәлелдеді. Перудегі Sinkumunchis жобасы жергілікті халықтың тілі мен мәдениетін ескерудің маңыздылығын көрсетеді. Қытайдың Чжэцзян провинциясындағы «ауыл VA» тәжірибесі спорттық іс-шаралардың ауыл экономикасының драйверіне айнала алатынын дәлелдейді.

Зерттеу нәтижесінде әзірленген ауылдық спортты дамытудың үш бағытты әдістемелік моделі инфрақұрылымдық, кадрлық және турнирлік-мәдени бағыттарды қамтиды. Бұл модель Қазақстанның әрбір өңірінің ерекшеліктерін ескере отырып, бейімделіп енгізілуі мүмкін.

Алайда, ауқымды жетістіктерге қарамастан, ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытуда бірқатар проблемалар сақталып отыр: спорт инфрақұрылымының біркелкі дамымауы, әсіресе шалғай шағын ауылдарда; жаттықтырушылар мен төрешілердің тапшылығы; спорттық іс-шаралардың жүйесіздігі; қаржыландырудың шектеулілігі; ересектер мен егде жастағы адамдардың сауықтыру дене шынықтыруына тартылуының төмендігі.

Бұл проблемаларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет. Мемлекеттік деңгейде ауылдық жерлерде спортты дамытудың тұжырымдамасын әзірлеу, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін жетілдіру, «Ауыл жаттықтырушысы» бағдарламасын енгізу, «Ауыл спартакиадасы» жобасын бастау, ұлттық спорт түрлерін дамытуға арналған арнайы бағдарламалар қабылдау қажет. Жергілікті деңгейде әрбір ауылдық округтің спорттық инфрақұрылымын дамытудың жеке жоспарын әзірлеу, спорттық секциялар мен үйірмелердің қолжетімділігін қамтамасыз ету, дәстүрлі спорттық іс-шараларды қайта жаңғырту маңызды.

Болашақ зерттеулер мына бағыттарда жүргізілгені жөн:

1. Ауылдық жерлерде спортты дамытудың экономикалық тиімділігін зерттеу (спорттық іс-шаралардың ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге, жергілікті туризмді дамытуға әсері);
2. Ауылдық жерлердегі әртүрлі жас топтарының (мектеп жасына дейінгі балалар, жасөспірімдер, ересектер, егде жастағы адамдар) сауықтыру дене шынықтыруына тартудың тиімді әдістемелерін әзірлеу;
3. Цифрлық технологияларды (мобильді қосымшалар, онлайн жарыстар, виртуалды жаттығулар) ауылдық спортта қолдану мүмкіндіктерін зерттеу;
4. Ұлттық спорт түрлерін бұқаралық спортқа интеграциялаудың әдістемелік негіздерін жасау.

Қорыта айтқанда, ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдіру – бұл ұзақ мерзімді, жүйелі және кешенді тәсілді қажет ететін күрделі процесс. Алайда, Ауыл Sport жобасының алғашқы нәтижелері, облыстардағы спорт кешендерінің құрылысы және халықаралық тәжірибе көрсеткендей, дұрыс стратегия мен тиімді әдістеме таңдалған жағдайда, ауылдық жерлерде де спорттың жоғары деңгейіне қол жеткізуге болады. Ең бастысы – ауыл тұрғындарының өздерінің спортқа деген қызығушылығы мен ұмтылысын қолдау, оларға қажетті жағдайлар жасау және жетістіктерін бағалай білу.

Әдебиеттер тізімі

1. Архипов С.А. Организационная структура управления физической культурой и спортом в регионе // Известия ТулГУ. Серия. Физическая культура и спорт. - Тула: Изд-во ТулГУ, 2006. - Вып. 1. - 3843 с.
2. Демидова А.Л. Менеджмент в физической культуре и спорте. - Петербург: Современный гуманитарный университет, 2001. - 193 с.
3. Andrew Eisele - 2005. Olympic Boxing Rules. About.com. Boxing.about.com. 9 April 2012. – Retrieved, 2012, may – 18

4 Кузин В.В., Кутепов М.Е., Сейранов С.Г. Отбор студентов на специализацию "спортивный менеджмент": опыт компьютерного тестирования // Теория и практика физической культуры. - 1995. - №12. - С. 4-6.

ӘОЖ: 37:004.8:7

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН БІРГЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ШЕБЕРЛІКТЕРДІ ДАМУ

Алшымбаева С.Н.

"Ж.А. Тәшенев атындағы университеті" АҚ, Шымкент қ., mechtamms1974@gmail.com

Аннотация

Бұл мақалада ХХІ ғасырдағы көркем білім беру жүйесіне жасанды интеллект технологияларын енгізудің маңыздылығы және оның шығармашылық шеберліктерді дамытудағы ролі қарастырылады. Зерттеу білім беру саласының үздіксіз дамуы мен цифрлық трансформация жағдайында жүзеге асырылады. Мақалада жасанды интеллекттің оқыту үдерісін интерактивті және жекелендірілген ету мүмкіндіктері және шығармашылық әлеуетті арттырудағы ролі сипатталады. Көркем білім беру контекстінде технологияның эстетикалық талғам қалыптастыруға ықпалы айқындалады және түпнұсқалық ойлау мен техникалық дағдыларды дамыту тетіктері көрсетіледі. Педагогикалық әдістерді жаңғырту қажеттілігі негізделеді және жасанды интеллектті құрал әрі шығармашылық серіктес ретінде сипаттайды. Ұлттық мәдениетті заманауи технологиямен ұштастыру жолдарын ұсына отырып, көркем білім беру жүйесіне енгізудің артықшылықтары сараланады. Мақалада көркем білімнің қолжетімділігі артатыны дәлелденіп, жасанды интеллекттің көмекші ретіндегі қызметі сипатталады. Көркем білім беру мен жасанды интеллект үйлесімі жаңа мүмкіндіктер ашатыны дәлелденеді. Қорытындыда технология мен шығармашылықтың үйлесімі білім сапасын арттыратыны айтылады.

Кілттік сөздер: Жасанды интеллект, көркем білім беру, Шығармашылық шеберлік, Цифрлық технологиялар, Ұлттық мәдени мұра, Дәстүрлі қолөнер, Инновациялық педагогика

Білім беру саласы үнемі дамып, жаңа технологиялармен толығып келеді. ХХІ ғасырда білім беру және өнер салаларында жасанды интеллект белсенді түрде енуде. Соңғы жылдары жасанды интеллект адам өмірінің барлық салаларына, соның ішінде көркем білім беруге де белсенді түрде ене бастады. Бұл құралдар оқытушылар мен студенттердің шығармашылық әлеуетін арттырып, оқыту үрдісін тиімді, интерактивті және жекелендірілген етуге мүмкіндік береді. Бұл технология тек басқару құралдары ретінде ғана емес — шығармашылық әлеуетті арттыруға, өнердің жаңа формаларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін серіктеске айналуға тырысады. Көркем білім беру контекстінде жасанды интеллект көрме, дизайн, визуалды өнер арқылы студенттердің эстетикалық талғамын, түпнұсқалық ойлауын және техникалық дағдыларын дамытуға жаңа жол ашуда. Сонымен қатар, бұл үрдіс педагогика мен оқыту әдістерін қайта қарауға түрткі болады.

Мақалада жасанды интеллектті қолдану арқылы шығармашылық шеберліктерді дамыту мәселелері: мүмкіндіктері, тәсілдері, этикалық аспектілері талданады.

Жасанды интеллект көмегімен көркем білім беруді жаңғырту – заман талабы. Бұл үрдіс шығармашылық әлеуетті дамытып, білім берудің сапасын арттыра алады. Алайда, жасанды интеллект құралдарын саналы және тиімді пайдалану, педагогикалық тәсілдермен ұштастыру маңызды. Болашақта көркем білім беру мен жасанды интеллекттің үйлесімі жаңа шығармашылық биіктерге жол ашады.

Жасанды интеллект оқытушылардың сабақ жоспарын құруын, иллюстрация, визуалды материалдар дайындауын жеңілдетеді. Сонымен қатар, шығармашылық тапсырмаларды бағалау мен талдау барысында да көмек береді.

Жасанды интеллект арқылы студенттер шығармашылық еркіндікке ие болып, өз идеяларын визуалды түрде тез әрі сапалы жүзеге асыра алады. Сонымен қатар, әрбір студенттің білім деңгейіне сәйкес тапсырма беру мүмкіндігі артады.

Жасанды интеллект құралдары көркемдік білім беру үрдісінде келесі бағыттарда қолданыла бастады:

- мәтін-сурет генерациялау жүйелері арқылы студенттер жаңа визуалды идеяларға қол жеткізеді;

- дизайн концепцияларын тез тәжірибелеп көруге мүмкіндік беретін прототиптеу құралдары;

- оқытушыларға тапсырма құру, шығармашылық үрдістерді бағалау үшін аналитикалық мүмкіндіктер бұл оқушылардың коммуникация, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану арқылы идея қалыптастыру, іріктеу-редакциялау, өз көзқарастарын енгізу сияқты шығармашылық үдерістерді енгізк алады.

Бұл тәсіл студентке тек техникалық дағдыларды ғана емес — концепцияны өз бетінше құрастыру, шешім қабылдау қабілеттерін де дамытуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллекттің көмегімен эксперимент жүргізу, түрлі стильдерді араластыру, визуалды шешімдерді жылдам сынау оңайырақ.

Жасанды интеллект барынша интеграцияланған сабақтарда келесі әдістер қолданылуы мүмкін:

- интербелсенді тапсырмалар: студенттер жасанды интеллектпен мәтін арқылы сурет жасау командасын жібере отырып, шағын дискуссия жүргізеді;

- топтық жобалар: жасанды интеллектпен қатар болып студенттер визуалды сценарий жасайды, жасанды интеллект «серіктес» ретінде қолданады;

- түрлі өңірлердегі оқушы-жас суретшілерге бірдей цифрлық мүмкіндіктерді ұсыну;

- ұлттық мәдениет пен дәстүрді жасанды интеллектті біріктіру арқылы жаңа форматтағы шығармашылықты дамыту.

Қазақстандағы көркем білім беру үшін жасанды интеллектті енгізудің бірнеше артықшылықтары бар:

- шектеулі ресурстары бар мектептерде визуалды құралдарды тез және арзан жолмен кеңейту;

- бағалау кезеңінде жасанды интеллекттің көрсеткіштері бойынша ғана емес — адамдық креативтілік, концепция, эстетикаға көңіл бөліп, портфолио әдісі арқылы бағалау енгізіледі.

Осы тәсілдер арқылы оқытушы мен студент баламалы творчестволы платформада бірге жұмыс істейді. Жасанды интеллектті құрал ретінде пайдаланып, бірақ шығармашылық шешімде адам-оқытушы басшы ролін сақтайды.

Жасанды интеллект технологиялары көркем білімді әлемнің кез келген бұрышындағы адамдар үшін қолжетімді етеді. Тілдік кедергілерді жеңу, арнайы қажеттіліктері бар оқушыларға бейімделген оқу бағдарламаларын ұсыну - мұның бәрі көркем білім беруді демократияландыруға ықпал етеді. Дегенмен, технологияны енгізу кейбір мәселелерді тудырады. Шығармашылықтың түпнұсқалығы, авторлық құқық және адамның эмоционалды тәжірибесін технологиялық шешімдермен ауыстыру мүмкіндігі сын тұрғысынан талқылауға жатады.

Жасанды интеллект көмекшілері көркем білім беруді тек технологиялық жаңарту емес, сонымен қатар оқу процесінің мәнін тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін құралға

айналдыруда. Болашақта біз шығармашылық пен технологияның тағы да көп үйлесімді үлгілерін көреміз.

Жасанды интеллект көркем білім беру саласына серпін беріп, шығармашылық шеберлікті дамытуға жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Дегенмен, ол тек құрал ғана болғандықтан, оқытушы мен студенттің шығармашылық процесіндегі басты субъектісі болу ролі өзгермеуі керек. Жасанды интеллектті тиімді, этикалық және сауатты қолдана отырып, көркем білім беру жүйесі инновациялық бағытта жаңғыртылуға тиіс. Осындай үйлесім арқылы болашақ өнершілер ғана емес — шығармашылық пен технологияны үйлестіре білетін мамандар тәрбиеленеді.

Дәстүрлі қолөнер – ұлттың рухани және мәдени мұрасының ажырамас бөлігі. Қазақ халқының киіз басу, ою-өрнек салу, зергерлік, ағаш, тері және сүйек өңдеу өнері ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, ұлттық болмысты сақтаудың көрінісіне айналды. Алайда урбанизация, жаһандану және технологиялық үдерістердің жеделдеуі салдарынан дәстүрлі қолөнерге деген қызығушылық бәсеңдеуде. Осындай жағдайда заманауи технологиялар, соның ішінде жасанды интеллект, дәстүрлі өнерді сақтау мен жаңғыртудың тиімді құралына айналып отыр.

Дәстүрлі қолөнер мен заманауи технологияларды үйлестіру арқылы жергілікті мәдени мұраны цифрлық форматта сақтау және насихаттауда көркем білім берудің жаңа мүмкіндіктері алуан.

Көркем білім берудің жаңа мүмкіндіктері оны тек білім берудің бір саласы емес, сонымен қатар инновациялардың көпсалалы полигонына айналдыруда. Бұл мүмкіндіктер әрбір оқушыға өзінің шығармашылық әлеуетін ашуға және оны тұтас әлемге көрсетуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары дәстүрлі қолөнер бұйымдарын сканерлеу, фотосуретке түсіру және классификациялау арқылы ұлттық мұраны цифрландыруға мүмкіндік береді. Бұл келешек ұрпақ үшін қолөнердің визуалды және конструкциялық сипаттарын сақтап қалуға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект – тек техникалық құрал емес, ол мәдени мұраны сақтауға, қайта жаңғыртуға және болашаққа жеткізуге арналған тиімді серіктес. Қазақ халқының қолөнері жасанды интеллект арқылы арқылы жаңа тыныс алып, заманауи ұрпаққа жақындай түседі. Бастысы – технологияны қолдана отырып, дәстүрдің түпкі мәнін, рухын жоғалтпай жеткізу.

Жаңа мүмкіндіктер тек көркемдік шеберлікпен шектелмейді, атап айтқанда, көркем білім арқылы креативті ойлау, заманауи бағдарламалармен жұмыс істеу және өнер туындыларын нарықта сәтті ұсынуда сауаттылық дағдылары дамиды. Жаңа технологиялар шығармашылық процесті түбегейлі өзгертуде, жасанды интеллект жүйелері арқылы оқушылар әртүрлі стильдердегі бейнелерді жасап, оларды талдау арқылы өз стильдерін дамыта алады. Сондай-ақ, сенсорлық экрандар мен арнайы бағдарламалар арқылы дәстүрлі сызба техникаларын цифрлық форматта үйрене алады.

Жасанды интеллект бүгінгі таңда тек деректерді өңдеу мен тапсырмаларды орындау ғана емес, сонымен қатар адамдардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектесетін күшті құралға айналуда. Жасанды интеллект технологиялары бізге жаңа идеяларды іздеу, шешімдер табу және өзімізді шығармашылық жағынан дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, негізделген құралдар пайдаланушыларға тез және тиімді түрде жаңа идеялар ұсына алады. Бұл әсіресе дизайн, әдебиет және маркетинг сияқты салаларда пайдалы. Сурет салу, график жасау, тіпті музыка шығару сияқты тапсырмаларды жасанды интеллект жеңілдетеді. Жасанды интеллект тек технологиялық инновацияларды емес, сонымен қатар адамдардың шығармашылық әлемін кеңейтуге мүмкіндік береді. Оны дұрыс пайдаланған жағдайда, біз өзіміздің шығармашылық шеберліктерімізді жаңа деңгейге көтере аламыз. Жасанды интеллект технологияларының дамуы әлемдік білім беру жүйесіне, соның ішінде көркем білім беру саласына төңкеріс әкеліп отыр. Дәстүрлі көркем білім беру әдістерімен қоса, жасанды интеллект қазіргі заманғы педагогикаға инновациялық тәсілдер енгізуге, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары көркем білім берудің болашағын анықтайды. Олар арқылы оқушылардың шығармашылық әлеуеті толығырақ ашылады. Білім беру үдерісі жеке және интерактивті болады. Көркем білім беру әлемдік деңгейдегі инновациялармен үйлеседі. Жасанды интеллект көркем білім беруді жаңғыртудың және шығармашылық шеберліктерді дамытудың күшті құралы болып табылады. Оны тиімді пайдалану арқылы біз оқушылардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға, оларды заманауи технологиялармен таныстыруға және көркем білім беруді жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік аламыз. Болашақта жасанды интеллект технологиялары мен көркем білім берудің үйлесуі одан да көп мүмкіндіктер ашады деп сенеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қалиев С., Қалиева Г. Педагогика тарихы және теориясы. – Алматы: Рауан, 2010.
- 2 Жарықбаев Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 2006.
- 3 Әбдікәрімов Б. Көркем білім беру әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
- 4 Құсайынов А.Қ. Қазақстандағы білім беру реформалары. – Астана: Фолиант, 2018.
- 5 Нұрғалиева Г.К. Білім беруді акпараттандыру: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Ғылым, 2012.
- 6 Смайылова Г. Қазақтың дәстүрлі қолөнері. – Алматы: Өнер, 2014.

УДК 7.01

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВА НА СТАНОВЛЕНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Халилов Р. Ш., Зайниддинова С., Эшназарова Н., Артыкова Ф.

*магистрантка 1 курса Национального педагогического университета Узбекистана
xp27@mail.ru*

Аннотация

В статье рассматривается роль искусства в формировании ценностных ориентиров будущего педагога. Обосновывается положение о том, что художественная культура оказывает глубокое влияние на развитие нравственной устойчивости, гуманистической позиции и профессиональной ответственности студента педагогического вуза. Анализируются теоретические основания педагогической аксиологии, уточняется различие между знанием о ценностях и их личностным принятием. Раскрываются механизмы ценностного воздействия искусства через эмоциональное переживание, рефлексия и идентификацию.

Ключевые слова: аксиология, гуманистические ценности, духовное развитие, искусство, культурная идентичность, нравственные ориентиры, педагогическое образование, профессиональная этика, ценностное сознание, художественная культура

Современное педагогическое образование находится в условиях масштабных социокультурных изменений. Трансформация общественных отношений, развитие цифровых технологий, расширение глобального информационного пространства и изменение характера межличностной коммуникации формируют новые требования к личности педагога. В этих условиях проблема формирования ценностных ориентиров будущего учителя приобретает стратегическое значение.

Профессиональная подготовка педагога не может ограничиваться освоением методических компетенций и предметных знаний. Учитель является носителем

мировоззрения, посредником между культурными традициями и новым поколением. Его личная система ценностей определяет характер педагогического взаимодействия, стиль общения, выбор образовательных стратегий и интерпретацию социального опыта. Поэтому педагогическое образование должно обеспечивать не только когнитивное, но и аксиологическое развитие личности студента.

Актуальность исследования обусловлена несколькими факторами. Во-первых, наблюдается определённая ценностная дезориентация молодёжи в условиях информационной перегруженности и множественности культурных влияний. Во-вторых, усиливается прагматизация образовательного процесса, при которой духовные и гуманитарные аспекты подготовки отходят на второй план. В-третьих, педагогическая профессия требует высокой нравственной ответственности, что делает проблему формирования устойчивых ценностных оснований особенно значимой.

В данной ситуации искусство приобретает особую роль. Художественные формы отражают универсальные человеческие смыслы, способствуют эмоциональному переживанию нравственных конфликтов и формируют способность к сопереживанию. Через взаимодействие с произведениями искусства студент педагогического вуза осваивает культурный опыт человечества и выстраивает собственную систему ценностных ориентиров.

Проблема влияния искусства на становление ценностных ориентиров в педагогическом образовании требует комплексного теоретического анализа и практического осмысления.

Педагогическая аксиология представляет собой направление педагогической науки, исследующее ценностные основания образовательного процесса. В центре её внимания находится вопрос о том, какие ценности формируются в системе образования и каким образом они определяют содержание и организацию педагогической деятельности.

Аксиология как философская дисциплина изучает природу ценностей, их структуру и функции в жизни человека и общества. В педагогическом контексте ценности рассматриваются как внутренние регуляторы поведения и профессиональной деятельности. Для будущего учителя ценностные ориентиры становятся основой педагогической позиции, определяя его отношение к ученику, к знаниям и к самому процессу воспитания.

Современные теоретические подходы выделяют несколько уровней ценностной структуры личности педагога. Первый уровень связан с общечеловеческими гуманистическими ценностями — уважением к личности, признанием достоинства каждого человека, стремлением к справедливости и ответственности. Второй уровень включает профессионально-педагогические ценности — ориентацию на развитие ученика, сотрудничество, педагогическую поддержку. Третий уровень отражает индивидуальные ценностные установки, формирующиеся под влиянием личного опыта.

Искусство в данном контексте выступает как специфическая форма трансляции ценностей. В отличие от нормативных предписаний, художественный образ воздействует на личность через эмоциональное переживание. Это позволяет ценностям не только осознаваться рационально, но и переживаться как личностно значимые.

Педагогическая аксиология рассматривает искусство как средство формирования нравственного сознания через механизм идентификации. В процессе восприятия художественного произведения человек соотносит себя с персонажами, переживает их внутренние конфликты, оценивает поступки и формирует собственное отношение к происходящему. Такой опыт способствует развитию моральной рефлексии и укреплению личной позиции.

Важно отметить, что ценностные ориентиры не формируются автоматически. Они складываются в процессе диалога, анализа и критического осмысления. Поэтому интеграция искусства в педагогическое образование должна сопровождаться организацией дискуссий, интерпретационных практик и рефлексивных форм работы.

Теоретический анализ показывает, что художественная культура обладает уникальным аксиологическим потенциалом. Она объединяет когнитивный, эмоциональный и

деятельностный аспекты формирования личности. Через искусство будущий педагог осваивает не только эстетические нормы, но и универсальные гуманистические принципы.

Таким образом, педагогическая аксиология создаёт методологическую основу для понимания искусства как ключевого фактора формирования ценностных ориентиров в системе подготовки учителя.

Рассматривая искусство в контексте педагогической аксиологии, необходимо определить, каким образом художественная культура воздействует на структуру ценностного сознания личности. Искусство не передаёт ценности в форме прямого наставления или нормативного предписания. Его влияние осуществляется опосредованно, через художественный образ, эмоциональное переживание и интерпретацию. Именно в этом заключается его аксиологическая специфика.

Художественный образ представляет собой синтетическую форму отражения действительности, в которой соединяются рациональное осмысление и эмоциональная выразительность. В процессе взаимодействия с произведением искусства субъект включается в пространство смыслов, переживает ситуацию внутреннего выбора, сопоставляет художественную реальность с собственным жизненным опытом. Такой процесс способствует формированию личностно значимых ценностных установок.

Первый аксиологический механизм искусства связан с эмпатийной идентификацией. Восприятие литературного персонажа, драматического конфликта или живописного образа вызывает сопереживание, которое становится основой нравственного самоопределения. Студент педагогического вуза, анализируя поступки героев, осмысливает категории ответственности, справедливости, долга, милосердия. Через эмоциональное участие формируется внутренняя нравственная позиция, которая в дальнейшем проявляется в профессиональной деятельности.

Второй механизм заключается в развитии ценностной рефлексии. Искусство стимулирует способность задавать вопросы о смысле человеческих поступков, о природе добра и зла, о границах свободы. В отличие от формального усвоения этических норм, художественный опыт требует активной интерпретации. Студент не получает готового ответа, а участвует в поиске смысла. Это формирует критическое мышление и укрепляет способность к самостоятельному нравственному выбору.

Третий механизм связан с формированием культурной идентичности. Произведения искусства отражают историческую память народа, его традиции, духовные ценности. Приобщение к национальному и мировому художественному наследию способствует осознанию собственной принадлежности к определённой культурной среде. Для будущего педагога данное осознание имеет принципиальное значение, поскольку он становится посредником в передаче культурного опыта следующему поколению.

Четвёртый механизм проявляется в формировании эстетического отношения к действительности. Эстетическое восприятие предполагает способность видеть гармонию, красоту и выразительность окружающего мира. Эта способность не ограничивается сферой искусства, а распространяется на повседневную жизнь и профессиональную деятельность. Учитель, обладающий развитым эстетическим сознанием, стремится создавать образовательную среду, в которой гармонично сочетаются содержание и форма, рациональное и эмоциональное.

Пятый механизм заключается в развитии диалогического мышления. Искусство по своей природе предполагает диалог между автором и зрителем, прошлым и настоящим, различными культурными традициями. В процессе анализа художественного произведения студент учится принимать многообразие интерпретаций, уважать иное мнение, строить аргументированную позицию. Эти качества являются основой педагогической культуры общения.

Следует отметить, что аксиологическое воздействие искусства усиливается при систематическом и целенаправленном включении его в образовательный процесс. Эпизодическое обращение к художественным произведениям не обеспечивает устойчивого

формирования ценностных ориентиров. Необходима продуманная педагогическая стратегия, ориентированная на последовательное развитие нравственного сознания студентов.

Эффективная реализация аксиологического потенциала искусства предполагает организацию образовательного процесса таким образом, чтобы художественная культура становилась органичной частью профессиональной подготовки будущего учителя. Это требует как пересмотра содержания учебных программ, так и внедрения новых методических подходов.

Одним из направлений является междисциплинарная интеграция. Художественные произведения могут использоваться при изучении педагогической психологии, этики, истории образования. Например, анализ литературных текстов позволяет рассматривать модели педагогического поведения и моральные дилеммы. Театральные формы работы способствуют развитию коммуникативных навыков и эмоциональной выразительности. Музыкальные и изобразительные практики могут использоваться для формирования эмоциональной отзывчивости и творческого воображения.

Важную роль играют интерактивные формы работы. Дискуссии, круглые столы, проектные задания и творческие мастерские создают пространство для активного взаимодействия студентов с художественным материалом. При этом акцент должен делаться не на механическом пересказе содержания произведений, а на интерпретации и осмыслении ценностных смыслов.

Практика показывает, что участие студентов в художественно-творческой деятельности усиливает их личностную вовлечённость. Организация выставок, театральных постановок, литературных чтений или музыкальных проектов способствует формированию коллективной ответственности и развитию творческой инициативы. Такой опыт становится важным элементом профессионального становления.

Особое значение имеет использование современных цифровых технологий. Виртуальные музеи, онлайн-концерты, цифровые библиотеки расширяют доступ к культурным ресурсам. Однако педагог должен направлять студентов к осмысленному восприятию художественного контента, формируя навыки критического анализа и рефлексии.

Необходимо также учитывать национально-культурный контекст. Включение в образовательный процесс произведений отечественного искусства способствует укреплению культурной идентичности и уважению к историческим традициям. Одновременно важно знакомить студентов с мировым художественным наследием, формируя межкультурную компетентность.

Таким образом, практическая интеграция искусства в педагогическое образование предполагает системный подход, объединяющий содержательные, методические и организационные аспекты. Только при условии целенаправленной работы художественная культура сможет выполнять функцию формирования устойчивых ценностных ориентиров.

Становление ценностных ориентиров в педагогическом образовании представляет собой динамический процесс, в котором личность студента проходит несколько этапов внутреннего самоопределения. Включение искусства в образовательную среду оказывает влияние не только на расширение культурного кругозора, но и на глубинную перестройку системы смыслов, определяющих профессиональную позицию будущего учителя.

На начальном этапе художественный опыт выступает как источник эмоционального отклика. Студент соприкасается с произведением искусства, переживает его содержание, соотносит художественные образы с собственным жизненным опытом. Этот уровень носит преимущественно чувственный характер, однако именно он создаёт основу для дальнейшего осмысления. Эмоциональное вовлечение позволяет ценностям стать личностно значимыми, а не формально усвоенными.

Следующий этап связан с интерпретацией и аналитическим осмыслением художественного материала. Здесь происходит переход от переживания к рефлексии. Студент начинает задавать вопросы о нравственном смысле произведения, анализировать

поступки персонажей, выявлять культурные и исторические контексты. В процессе обсуждения формируется способность к аргументированной оценке, развивается критическое мышление. Этот этап играет ключевую роль в укреплении ценностной позиции будущего педагога.

Третий этап можно обозначить как внутреннюю интеграцию ценностей. На данном уровне художественный опыт становится частью личностной структуры. Усвоенные смыслы трансформируются в устойчивые убеждения, которые начинают определять профессиональное поведение. Для будущего учителя это проявляется в стремлении к гуманистическому взаимодействию, уважении к личности обучающегося, осознании социальной ответственности своей деятельности.

Важно подчеркнуть, что ценностная трансформация невозможна без активной позиции самого студента. Искусство создаёт условия для личностного роста, однако результат зависит от степени включённости в процесс восприятия и анализа. Поэтому педагогическое сопровождение должно быть направлено на стимулирование самостоятельного поиска смысла, а не на навязывание готовых интерпретаций.

Особое значение имеет развитие нравственной чувствительности. В условиях современного общества, характеризующегося информационной избыточностью и ускорением коммуникаций, существует риск поверхностного восприятия культурных явлений. Искусство противостоит этой тенденции, побуждая к замедленному, вдумчивому переживанию. Такая практика способствует формированию внутренней устойчивости и способности к моральному выбору.

Ценностная трансформация будущего педагога проявляется также в формировании профессиональной идентичности. Искусство помогает осознать миссию педагогической деятельности как культурной и духовной. Учитель начинает воспринимать себя не только как носителя знаний, но и как проводника гуманистических идеалов. Это осознание усиливает мотивацию к профессиональному саморазвитию и повышает уровень ответственности.

Немаловажным аспектом является развитие способности к культурному диалогу. В многонациональном и многокультурном обществе педагог должен обладать толерантностью и уважением к разнообразию. Художественная культура, отражающая различные традиции и мировоззрения, формирует умение воспринимать иные ценностные системы без утраты собственной идентичности.

Художественный опыт становится фактором внутренней перестройки личности студента педагогического вуза, способствуя формированию целостной ценностной позиции и профессиональной зрелости.

Список литературы

- 1 Загвязинский, В.И. Педагогическое творчество учителя. – М., 1987. – 187с.
- 2 Коган, Л.Н. Художественный вкус (Опыт конкретно-социологического исследования). – М., Мысль, 1966. – 213с. (Социология и жизнь).
- 3 Розов, Н.С. Культура, ценности и развитие образования (Основания реформы гуманитарного образования в высшей школе).- М., 1992. - 243с.
- 4 Фохт-Бабушкин, Ю.У. Искусство в жизни людей. (Конкретно-социологические исследования искусства в России второй половины XX века. История и методология). – СПб.: Алетейя, 2001. – 556с.

ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Халилов Р. Ш., Турсунбоева З., Турсунбоева З.

Национальный педагогический университет Узбекистана

xp27@mail.ru

Аннотация

В статье рассматривается значение художественной культуры как важнейшего компонента личностного и профессионального становления студента педагогического вуза. Обосновывается необходимость интеграции художественно-культурного опыта в систему высшего педагогического образования в условиях трансформации современной образовательной среды. Анализируется влияние искусства на формирование ценностных ориентаций, эстетического сознания, эмоционального интеллекта и творческого мышления будущего педагога. Рассматриваются теоретические подходы к пониманию художественной культуры как системообразующего элемента образовательного процесса. Делается вывод о том, что художественная культура выступает не вспомогательным, а стратегическим ресурсом подготовки педагога нового типа, способного к культурному диалогу и творческой самореализации.

Ключевые слова: *гуманистическое воспитание, духовное развитие, искусство, культурная идентичность, личностное развитие, педагогическое образование, профессиональная подготовка, творческое мышление, художественная культура*

Современная система высшего педагогического образования переживает период глубоких трансформаций, обусловленных как глобальными социокультурными изменениями, так и внутренними процессами модернизации образовательных структур. Переход к компетентностной модели подготовки специалистов, цифровизация образовательной среды, расширение межкультурных коммуникаций и изменение ценностных ориентиров общества формируют новые требования к личности будущего педагога. В этих условиях особое значение приобретает проблема формирования целостной, гармонично развитой личности студента педагогического вуза.

Профессиональная подготовка учителя не может ограничиваться лишь освоением методик преподавания и предметных знаний. Педагог является носителем культурных смыслов, транслятором духовных ценностей и посредником между поколениями. Именно поэтому его личностное развитие становится стратегическим фактором качества образования в целом. В данном контексте художественная культура выступает как важнейший ресурс формирования внутреннего мира будущего педагога.

Актуальность темы определяется несколькими обстоятельствами. Во-первых, наблюдается тенденция снижения интереса молодёжи к классическому искусству и традиционным формам культурного наследия. Во-вторых, усиливается прагматическая направленность образовательного процесса, в результате чего гуманитарные дисциплины нередко воспринимаются как второстепенные. В-третьих, современные студенты всё чаще оказываются в информационно насыщенной, но эмоционально фрагментированной среде, что приводит к снижению способности к глубокому переживанию и эстетическому восприятию.

В этой ситуации обращение к художественной культуре как средству личностного становления приобретает особую значимость. Искусство обладает уникальной способностью воздействовать на эмоциональную сферу человека, формировать систему ценностей и развивать творческое воображение. Через соприкосновение с художественными образами студент осваивает культурный опыт человечества, учится понимать многомерность человеческой природы и осознаёт свою принадлежность к историко-культурной традиции.

Художественная культура способствует формированию эмпатии, способности к сопереживанию и диалогу. Для будущего педагога данные качества имеют принципиальное значение, поскольку образовательный процесс строится на взаимодействии и взаимопонимании. Более того, развитие эстетического сознания позволяет учителю создавать гармоничную образовательную среду, в которой обучение становится не только передачей знаний, но и процессом культурного общения.

Проблема исследования заключается в выявлении роли художественной культуры в формировании личности студента педагогического вуза и определении её потенциала в системе профессиональной подготовки.

Проблема взаимосвязи искусства и развития личности имеет глубокие философские и педагогические корни. В классической философии эстетика рассматривалась как область, формирующая духовный мир человека. Идеи о воспитательной функции искусства получили развитие в трудах мыслителей, подчёркивавших значение художественного опыта в становлении нравственного сознания.

В педагогической науке художественная культура традиционно исследовалась в контексте эстетического воспитания. Значительное внимание уделялось формированию художественного вкуса, развитию способности к восприятию произведений искусства и приобщению к культурным ценностям. Однако в современных исследованиях всё более отчётливо прослеживается тенденция к расширению понимания художественной культуры как комплексного феномена, влияющего на профессиональное становление личности.

В работах последних лет подчёркивается необходимость интегративного подхода, в рамках которого художественная культура рассматривается не только как объект изучения, но и как средство формирования профессионально значимых качеств педагога. Исследователи обращают внимание на её роль в развитии креативности, коммуникативных навыков и способности к инновационной деятельности.

Тем не менее остаётся недостаточно разработанным вопрос системного включения художественной культуры в структуру педагогического образования. Во многих учебных программах художественно-эстетический компонент представлен фрагментарно и не связан напрямую с профессиональными дисциплинами. Это создаёт противоречие между признанием значимости искусства и реальной практикой подготовки будущих учителей.

Кроме того, современные исследования всё чаще акцентируют внимание на междисциплинарном характере художественной культуры. Она рассматривается как пространство диалога различных форм знания — философского, психологического, педагогического и культурологического. Такой подход позволяет более полно раскрыть её потенциал в развитии личности студента.

Несмотря на наличие значительного количества научных работ, проблема значения художественной культуры в развитии личности студента педагогического вуза требует дальнейшего теоретического осмысления и методологического уточнения. Необходима разработка целостной концепции, объединяющей философские основания, педагогические принципы и практические механизмы реализации художественно-культурного компонента в системе высшего образования.

Развитие научных представлений о художественной культуре как факторе личностного становления связано с эволюцией гуманитарного знания в XX и XXI веках. Если в ранних педагогических концепциях искусство рассматривалось преимущественно как средство эстетического воспитания, то в современных исследованиях оно осмысливается как универсальный механизм формирования ценностного сознания и культурной идентичности личности. Это расширение понимания обусловлено переходом от узкодисциплинарного подхода к междисциплинарной модели анализа, объединяющей философию, психологию, культурологию и педагогическую теорию.

В философской традиции искусство интерпретируется как особая форма познания мира, отличная от научного и религиозного способов освоения действительности. Художественный образ позволяет человеку воспринимать реальность целостно,

синтетически, в единстве рационального и эмоционального. Для будущего педагога данный способ познания имеет принципиальное значение, поскольку профессиональная деятельность учителя требует умения видеть личность ученика не как совокупность характеристик, а как целостный внутренний мир. Следовательно, художественная культура формирует особый тип мировосприятия, ориентированный на интегративность и гуманистическую направленность.

Психологические исследования подтверждают влияние искусства на развитие эмоциональной сферы личности. Эстетическое переживание способствует формированию эмпатии, рефлексивности, способности к сопереживанию и принятию иной точки зрения. Для студентов педагогических вузов данные качества являются базовыми профессиональными характеристиками. Способность понимать эмоциональное состояние другого человека лежит в основе педагогического взаимодействия. Таким образом, художественная культура выполняет функцию эмоционально-нравственного развития будущего учителя.

Современные педагогические концепции подчёркивают необходимость формирования у студентов так называемой культурной компетентности. Под этим понимается способность ориентироваться в многообразии культурных форм, понимать историческую обусловленность художественных явлений и осознавать собственную принадлежность к определённой культурной традиции. В условиях глобализации и активного межкультурного взаимодействия данная компетентность приобретает особую значимость. Педагог, не обладающий культурной чувствительностью, не способен эффективно работать в многообразной социальной среде.

Следует отметить, что в научной литературе постепенно утверждается идея о художественной культуре как факторе развития креативности. Творческое мышление рассматривается как необходимое условие профессиональной успешности современного учителя. Переход к деятельностной и проектной модели обучения требует от педагога способности генерировать новые идеи, создавать нестандартные образовательные ситуации и гибко реагировать на изменения. Соприкосновение с искусством стимулирует воображение, развивает ассоциативное мышление и формирует способность к символическому осмыслению реальности.

Несмотря на признание значимости художественной культуры, её практическая реализация в образовательном процессе часто носит эпизодический характер. Учебные планы педагогических вузов преимущественно ориентированы на предметную и методическую подготовку, тогда как художественно-культурный компонент нередко ограничивается отдельными дисциплинами, не интегрированными в профессиональный контекст. В результате возникает разрыв между теоретическим пониманием роли искусства и реальной практикой подготовки студентов.

Анализ современных публикаций позволяет выделить несколько направлений исследования данной проблемы. Первое направление связано с изучением художественной культуры как основы эстетического воспитания. Второе — с рассмотрением искусства как средства формирования духовно-нравственных ценностей. Третье направление акцентирует внимание на развитии творческого потенциала личности через художественную деятельность. Однако комплексного подхода, объединяющего данные аспекты в единую систему подготовки будущего педагога, пока недостаточно.

Важным аспектом является понимание художественной культуры как пространства диалога. Искусство по своей природе диалогично: оно предполагает взаимодействие автора и зрителя, прошлого и настоящего, традиции и новаторства. Студент, включённый в процесс художественного восприятия, становится участником культурного общения. Это формирует способность к интерпретации, умение видеть многозначность смысла и уважать иное мнение. Для педагогической профессии данные качества имеют ключевое значение.

Особого внимания заслуживает проблема цифровой трансформации художественной культуры. Современные студенты активно взаимодействуют с визуальным контентом в

цифровой среде. Это создаёт новые формы художественного опыта, но одновременно ставит вопрос о глубине восприятия и критическом отношении к визуальной информации. В этой связи педагогическое образование должно не только сохранять традиционные формы приобщения к искусству, но и осваивать современные художественные практики, формируя у студентов способность к осмысленному анализу цифровых культурных продуктов.

Методологической основой исследования является системный подход, предполагающий рассмотрение художественной культуры как целостного феномена, включающего ценностный, когнитивный, эмоциональный и деятельностный компоненты. В рамках данного подхода личность студента рассматривается как динамическая система, развивающаяся под воздействием различных культурных факторов. Художественная культура выступает одним из ключевых элементов данной системы.

Применяется также культурологический подход, позволяющий анализировать художественную культуру в контексте исторического развития общества. Это даёт возможность проследить взаимосвязь между изменениями в социокультурной среде и трансформацией образовательных моделей. Понимание исторической обусловленности художественных явлений способствует формированию у студентов способности к критическому осмыслению современности.

Не менее значимым является личностно-ориентированный подход, в рамках которого образовательный процесс рассматривается как пространство индивидуального развития. Художественная культура в данном случае выполняет функцию самоактуализации личности, помогая студенту раскрыть собственный творческий потенциал и осознать индивидуальные ценности.

Современное состояние научной разработки проблемы позволяет утверждать, что художественная культура обладает значительным потенциалом в развитии личности студента педагогического вуза. Однако её роль в системе профессиональной подготовки требует дальнейшего теоретического уточнения и практического осмысления.

Развитие личности студента педагогического вуза представляет собой сложный и многомерный процесс, включающий интеллектуальные, эмоциональные, ценностные и профессиональные аспекты становления. В этой структуре художественная культура занимает особое место, поскольку она воздействует одновременно на рациональную и чувственную сферы, формируя целостность мировосприятия. Для понимания её роли необходимо рассмотреть конкретные механизмы влияния искусства на личность будущего педагога.

Первый механизм связан с формированием ценностного сознания. Художественные произведения отражают духовный опыт человечества, концентрируя в образной форме представления о добре и зле, красоте и безобразии, свободе и ответственности. В процессе восприятия искусства студент не просто знакомится с культурными артефактами, но вступает в диалог с системой смыслов, накопленных в истории. Это способствует развитию внутренней нравственной позиции, формированию устойчивых ценностных ориентиров. Для будущего педагога наличие собственной ценностной системы является необходимым условием профессиональной деятельности, поскольку учитель неизбежно транслирует учащимся не только знания, но и мировоззрение.

Второй механизм — развитие эмоционального интеллекта. Художественная культура активизирует эмоциональную сферу личности, углубляет способность к сопереживанию и пониманию чувств другого человека. Через литературный текст, музыкальное произведение, театральное действие или живописный образ студент переживает различные жизненные ситуации, что расширяет его эмоциональный опыт. В педагогической практике данная способность проявляется в умении выстраивать доверительные отношения с учащимися, учитывать их индивидуальные особенности и создавать психологически комфортную образовательную среду.

Третий механизм связан с развитием творческого мышления. Искусство по своей природе ориентировано на новаторство и поиск оригинальных решений. Включение

студентов в художественную деятельность стимулирует воображение, формирует гибкость мышления и способность к ассоциативным связям. В условиях современной образовательной парадигмы, ориентированной на проектную и исследовательскую деятельность, креативность становится одной из ключевых компетенций педагога. Таким образом, художественная культура способствует формированию профессионально значимых качеств через развитие творческого потенциала.

Четвёртый механизм — формирование рефлексивной способности. Восприятие искусства предполагает интерпретацию, анализ и личностное осмысление художественного образа. Студент учится задавать вопросы, искать скрытые смыслы, соотносить художественное содержание с собственным жизненным опытом. Это формирует навык рефлексии, который является необходимым компонентом профессиональной саморегуляции педагога. Способность к самоанализу позволяет учителю оценивать эффективность собственной деятельности и корректировать её в соответствии с образовательными целями.

Пятый механизм — развитие коммуникативной культуры. Обсуждение произведений искусства, коллективное участие в творческих проектах, диалоговые формы работы создают пространство взаимодействия и обмена мнениями. В этом процессе формируется культура аргументации, уважение к иной точке зрения и умение вести конструктивный диалог. Педагогическая профессия требует высокой коммуникативной компетентности, и художественная культура выступает эффективным средством её формирования.

Важным аспектом является интеграция художественной культуры в образовательный процесс педагогического вуза. Это предполагает не только наличие специальных дисциплин, посвящённых истории искусства или эстетике, но и включение художественного компонента в содержание профессиональных курсов. Например, анализ художественных текстов может использоваться при изучении педагогической этики, а элементы театральной педагогики — в подготовке к проведению уроков. Такая междисциплинарная интеграция позволяет сделать художественную культуру органичной частью профессионального становления студента.

Следует подчеркнуть, что художественная культура выполняет также функцию сохранения культурной преемственности. Педагог, обладающий глубоким пониманием национальных и мировых художественных традиций, становится проводником культурного наследия для подрастающего поколения. Это особенно важно в условиях глобализации, когда возрастает риск утраты культурной идентичности. Через приобщение к искусству формируется чувство принадлежности к собственной культуре и уважение к культурному многообразию.

Необходимо учитывать и современные вызовы, связанные с цифровизацией образовательной среды. Новые технологии расширяют возможности доступа к художественным ресурсам, но одновременно создают опасность поверхностного восприятия. В этой связи задача педагогического образования заключается в формировании у студентов способности к критическому анализу визуальной информации и осознанному взаимодействию с культурными продуктами. Художественная культура должна рассматриваться не как развлекательный элемент, а как средство глубокого интеллектуального и эмоционального развития.

Обобщая изложенное, можно утверждать, что художественная культура является системообразующим фактором развития личности студента педагогического вуза. Её влияние проявляется на уровне ценностных установок, эмоциональной сферы, творческого мышления и профессиональной идентичности. Интеграция художественно-культурного компонента в структуру педагогического образования способствует формированию гармоничной, гуманистически ориентированной личности будущего учителя.

Список литературы

- 1 Левина М.М. Технологии профессионально-педагогического образования: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Академия, 2001. 272 с.
- 2 Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. М.: Педагогика, 1983–1986. 3198 с.
- 3 Рапацевич Е.С. Психолого-педагогический словарь. Минск: Современное слово, 2006. 928 с.
- 4 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М.: Народное образование, 1998. 256 с.
- 5 Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Академия, 2002. 576 с.
- 6 Чирва Е.Г. Обоснование выбора программы, методики, технологии [Электронный ресурс]. 2009. URL: <http://elenagrish.ag-tiksi.edusite.ru/p2aa1.html>.
- 7 Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. М.: Педагогическое издательство России, 2002. 223 с.
- 8 Юдин В.В. Концепция педагогической технологии (элементы теории) // Педагогические технологии. 2007. № 1. С. 37–45.

УДК 004.8

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК НОВЫЙ СУБЪЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В СОВРЕМЕННОЙ ВИЗУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Халилов Р. Ш., Убайдуллаева А., Юлдашева З.

*Национальный педагогический университет Узбекистана
xp27@mail.ru*

Аннотация

В статье исследуется искусственный интеллект как новый субъект формирования художественного образа в современной визуальной культуре. Рассматриваются изменения в понимании авторства и творческого процесса в условиях использования генеративных нейросетей. Анализируются эстетические и культурные последствия взаимодействия человека и алгоритма. Обосновывается тезис о формировании гибридной модели творчества, в которой искусственный интеллект становится активным участником создания визуального образа.

Ключевые слова *алгоритмическое искусство, авторство, визуальная культура, генеративные технологии, искусственный интеллект, художественный образ*

Современная визуальная культура переживает глубокую трансформацию, связанную с активным внедрением цифровых технологий и систем искусственного интеллекта в сферу художественного образования. Если в XX веке технические средства — фотография, кино, компьютерная графика — расширяли выразительные возможности художника, оставаясь инструментами в его руках, то в XXI веке ситуация принципиально изменилась. Искусственный интеллект постепенно перестаёт быть лишь вспомогательным средством и начинает рассматриваться как самостоятельный участник процесса формирования художественного образа. Это обстоятельство требует нового теоретического осмысления, поскольку затрагивает фундаментальные категории эстетики: авторство, субъект творчества, художественное мышление, образ, интерпретацию и культурную коммуникацию.

Актуальность выбранной темы обусловлена несколькими факторами. Во-первых, генеративные нейросети стали массовым инструментом создания визуального контента. Сегодня алгоритмы способны создавать живописные изображения, иллюстрации, архитектурные концепции, дизайн-проекты, рекламные визуализации и даже стилизованные произведения, имитирующие художественные школы и направления. Во-вторых, расширяется область применения искусственного интеллекта в профессиональном искусстве: художники, дизайнеры, архитекторы, аниматоры активно интегрируют алгоритмические системы в свои творческие практики. В-третьих, формируется новая модель восприятия визуальной информации, при которой зритель всё чаще взаимодействует не с традиционным произведением, а с цифровым, динамичным, вариативным визуальным объектом.

Проблематика исследования выходит за рамки технологического анализа. Речь идёт о переосмыслении роли субъекта в художественном процессе. На протяжении столетий субъектом творчества считался человек — художник, обладающий воображением, эмоциональным опытом, культурной памятью и способностью к интерпретации реальности. Искусственный интеллект ставит под вопрос монополию человека на формирование художественного образа. Алгоритм способен анализировать огромные массивы визуальных данных, выявлять стилистические закономерности, комбинировать элементы и генерировать новые композиционные решения. Возникает вопрос: можно ли считать такую систему субъектом художественного процесса, или она остаётся инструментом в руках человека?

Для ответа на этот вопрос необходимо обратиться к понятию художественного образа. Художественный образ в традиционной эстетике понимается как результат творческого переосмысления действительности, выраженный в форме, обладающей эмоционально-смысловой целостностью. Он соединяет в себе индивидуальный замысел автора и культурный контекст эпохи. Однако в условиях алгоритмического творчества художественный образ формируется на основе статистических моделей, вероятностных распределений и обучающих выборок. Машина не обладает сознанием в человеческом понимании, но способна воспроизводить структуру образа, его композиционную и стилистическую организацию. Таким образом, возникает феномен «алгоритмического образа», в котором сочетаются человеческая интенция и машинная обработка данных.

Современная визуальная среда демонстрирует, что искусственный интеллект влияет не только на процесс создания изображения, но и на сами принципы визуального мышления. Алгоритмическая логика основана на анализе паттернов, повторяемости форм, цветовых соотношений и композиционных схем. В результате художественный образ приобретает черты вариативности, множественности интерпретаций и гибридности. Он становится не завершённым статичным объектом, а процессуальной структурой, способной к трансформации в зависимости от входных данных и пользовательских запросов.

Особое значение имеет изменение роли художника. В традиционной модели творчества художник выступал как единственный автор, контролирующий все этапы работы — от замысла до финального воплощения. В условиях использования искусственного интеллекта художник всё чаще становится куратором алгоритмического процесса. Он формулирует задачу, определяет параметры, отбирает и редактирует полученные варианты. Происходит смещение акцента с ручного исполнения на концептуальное управление процессом генерации. Это не означает утраты творческой функции, но свидетельствует о её трансформации.

Не менее важным является философский аспект проблемы. Вопрос о субъектности искусственного интеллекта затрагивает границы понятия «творчество». Если творчество рассматривать как процесс создания нового, то алгоритмы действительно способны генерировать оригинальные комбинации форм. Однако если творчество связывать с наличием сознательного переживания, интенциональности и рефлексии, то искусственный интеллект остаётся вне этих характеристик. Следовательно, речь может идти о новой

гибридной модели субъектности, где художественный образ формируется в результате взаимодействия человека и алгоритма.

В контексте культурологии искусственный интеллект можно рассматривать как элемент постцифровой парадигмы. Современная культура всё менее разделяет физическое и виртуальное, материальное и цифровое. Визуальные образы циркулируют в сетевом пространстве, мгновенно тиражируются и трансформируются. Алгоритмы становятся посредниками между культурной памятью и актуальным художественным высказыванием. Они перерабатывают наследие прошлого, создавая новые интерпретации и визуальные комбинации, участвует в формировании культурного кода эпохи.

Следует отметить и социальный аспект. Доступность генеративных технологий демократизирует художественное производство. Создание визуального контента становится возможным для широкого круга пользователей, не обладающих академической художественной подготовкой. Это меняет статус профессионального художника и приводит к переоценке критериев художественной ценности. Возникает новая визуальная среда, насыщенная алгоритмически созданными образами, которые формируют эстетические предпочтения массовой аудитории.

Методологической основой исследования выступает междисциплинарный подход, объединяющий искусствоведение, культурологию, философию техники и теорию медиа. Анализируется понятие художественного образа в исторической перспективе, сопоставляются традиционные и алгоритмические модели творчества, рассматриваются примеры использования искусственного интеллекта в современной визуальной практике. Особое внимание уделяется выявлению признаков субъектности в алгоритмических системах и их влиянию на структуру художественного высказывания.

Исследование искусственного интеллекта как нового субъекта формирования художественного образа позволяет выявить глубинные изменения в структуре современной визуальной культуры. Речь идёт не только о внедрении новой технологии, но и о трансформации самой логики художественного мышления. Алгоритмические системы становятся активными участниками культурного производства, влияя на эстетические нормы, способы репрезентации реальности и характер взаимодействия между автором и зрителем.

Проведённый анализ позволяет сделать вывод о том, что искусственный интеллект в современной визуальной культуре выступает не просто технологическим инструментом, а значимым компонентом художественного процесса, оказывающим влияние на формирование художественного образа. Однако его субъектность носит специфический, функционально-опосредованный характер и не может быть полностью приравнена к человеческой творческой субъектности.

В ходе исследования было установлено, что внедрение алгоритмических систем в художественную практику приводит к трансформации традиционных категорий эстетики. Прежде всего изменяется понимание авторства. Автор перестаёт быть единственным источником визуального решения и становится организатором, координатором и интерпретатором алгоритмического процесса. При этом именно человек сохраняет ответственность за концепцию, смысловую направленность и культурную интерпретацию произведения.

Выявлено, что художественный образ в условиях алгоритмического творчества приобретает черты вариативности и процессуальности. Он формируется на основе взаимодействия человеческой интенции и машинной обработки данных. Искусственный интеллект осуществляет структурную генерацию визуальных комбинаций, тогда как человек задаёт рамки интерпретации и осуществляет критический отбор. Таким образом, образ становится результатом гибридного творчества.

Особое значение имеет изменение структуры художественного мышления. Современный художник всё чаще оперирует не только формой, цветом и композицией, но и параметрами, сценариями и алгоритмическими моделями. Это свидетельствует о

формировании нового типа визуального мышления, сочетающего образность и аналитическую логику. Визуальная культура XXI века развивается в условиях постоянного диалога между гуманитарным и технологическим измерениями.

В философском аспекте можно утверждать, что искусственный интеллект не обладает автономной интенциональностью и сознанием, однако проявляет признаки функциональной активности в процессе генерации образов. Поэтому корректнее говорить о распределённой субъектности, где творческая функция реализуется через взаимодействие человека и алгоритма. Такая модель отражает более широкую тенденцию современной культуры к кооперации человеческого и машинного начал.

С культурологической точки зрения алгоритмическая визуальность формирует новую парадигму эстетического опыта. Визуальные образы становятся динамичными, изменяемыми и множественными. Это влияет на способы восприятия, оценку художественной ценности и характер культурной коммуникации. Демократизация технологий расширяет доступ к созданию визуального контента, но одновременно требует переосмысления критериев профессионализма и авторской ответственности.

Таким образом, искусственный интеллект можно рассматривать как новый тип участника художественного процесса — не автономного автора, а активного структурного партнёра человека. Его роль заключается в расширении возможностей генерации и трансформации визуального образа, в изменении логики художественного мышления и в формировании новой визуальной среды.

Основной итог исследования состоит в следующем: современная визуальная культура формируется в условиях гибридной творческой модели, где художественный образ возникает в пространстве взаимодействия человеческой интенции и алгоритмической обработки. Искусственный интеллект не заменяет художника, но меняет структуру творческого акта и границы понятия субъектности в искусстве.

Перспективы дальнейших исследований могут быть связаны с более детальным анализом эстетических критериев оценки алгоритмического искусства, разработкой понятийного аппарата для описания гибридного авторства, а также изучением влияния искусственного интеллекта на профессиональное художественное образование и формирование визуального мышления.

Список литературы

- 1 Алиев Р. Т. Метасимулякр и ИИ-симуляция: человек, медиа, интерфейсы. 2025. - Т. 36, № 1. - С. 102–120.
- 2 Атрощенко, В. А. Применение искусственного интеллекта в современных технологических процессах. 2024. - № 2. - С. 45-52.
- 3 Атрощенко, В. А. Цифровая трансформация и искусственный интеллект в образовательной среде. Современные проблемы науки и образования. - 2024.- № 3. - С. 78–85.
- 4 Габидуллина, Ч. Ф. Влияние искусственного интеллекта на профессии креативных индустрий. Общество и государство. - 2024. - № 2(46). - С. 6–11.
- 5 Горбунова, А. В. Влияние цифровых технологий на современное искусство Чебоксары: ООО «Издательский дом «Среда», 2025. - С. 67–68.
- 6 Меттини, Э. Взаимодействие искусственного интеллекта и человеческой культуры: антропологический подход к технологическому развитию. Научные исследования. - 2024. - № 2. - С. 50–70.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Халилов Р. Ш., Норкузиев М., Бабаханова Ф.

Национального педагогического университета Узбекистана
xp27@mail.ru

Аннотация

Целью исследования является анализ трансформации художественного мышления в условиях активного внедрения технологий искусственного интеллекта в сферу визуального искусства. Задачи работы включают выявление изменений в структуре творческого процесса, определение роли алгоритмов в формировании художественного образа и осмысление проблемы авторства. В результате установлено, что искусственный интеллект становится инструментом расширения визуального языка и формирования новой эстетики. Сделан вывод о формировании гибридной модели творчества, основанной на сотрудничестве человека и алгоритма.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, цифровое искусство, художественное мышление, визуальная культура, алгоритмическое творчество, авторство, цифровая эстетика.*

История искусства свидетельствует о том, что художественное мышление никогда не существовало вне технологического и культурного контекста своего времени. Каждая эпоха формировала собственную систему выразительных средств, определяла границы допустимого и возможного в художественной практике, задавала модели восприятия образа и критерии эстетической оценки. От наскальной живописи до цифровой графики искусство развивалось в постоянном взаимодействии с инструментами, материалами и техническими открытиями. Однако современный этап отличается качественно новым характером изменений, поскольку в культурное пространство входит искусственный интеллект, способный не только обслуживать художественный процесс, но и участвовать в создании визуального содержания.

Переосмысление художественного мышления в цифровую эпоху требует обращения к философским основаниям понимания творчества. Традиционно художественное мышление рассматривалось как форма особого духовного освоения действительности, основанная на образности, интуиции и эмоционально-чувственном опыте. Оно предполагало активное преобразование реальности в системе символов, метафор и художественных форм. В классической эстетике творчество связывалось с внутренней свободой субъекта, с его способностью к воображению и оригинальному видению мира. Художник воспринимался как носитель уникального мировосприятия, а произведение искусства — как выражение индивидуального духовного опыта.

С развитием цифровых технологий ситуация постепенно меняется. Появление алгоритмических систем, способных генерировать изображения, ставит под вопрос традиционные представления о субъекте творчества. Искусственный интеллект не обладает сознанием в человеческом понимании, не имеет личного опыта и не переживает эстетические состояния. Тем не менее результаты его работы могут восприниматься как художественно значимые. Это обстоятельство требует уточнения понятий «мышление», «творчество» и «авторство» в контексте цифровой культуры.

Цифровая среда формирует особую онтологию образа. Если в традиционной живописи материальный носитель и техника исполнения играли принципиальную роль, то в цифровом искусстве образ существует в виде кода, алгоритмической структуры, математической модели. Визуальная форма становится результатом вычислительных операций. Это означает, что художественное мышление начинает включать в себя не только интуитивные и эмоциональные компоненты, но и алгоритмические принципы организации формы.

Современный художник все чаще работает не напрямую с материалом, а через интерфейс программной системы. Он формулирует параметры, задает условия генерации, выбирает стилистические ориентиры. Происходит переход от ручного создания изображения к проектированию процесса его возникновения. В этом смысле художественное мышление приобретает проектный характер. Оно ориентировано не только на конечный образ, но и на построение алгоритма его появления.

Философский анализ данной трансформации показывает, что мы имеем дело не с исчезновением человеческого начала в искусстве, а с изменением его функций. Человек сохраняет способность к постановке целей, к смысловому наполнению образа, к интерпретации результата. Искусственный интеллект выполняет операционную функцию, реализуя заложенные в него модели обработки данных. Таким образом, формируется новая модель взаимодействия субъекта и технологии.

Особое внимание следует уделить вопросу о природе креативности. В гуманитарной традиции креативность связывалась с выходом за пределы заданного, с созданием принципиально нового. Алгоритм, напротив, работает в рамках обучающей выборки и статистических закономерностей. Однако в условиях больших данных и сложных нейронных сетей результат может выглядеть неожиданным даже для разработчика. Это порождает феномен «алгоритмической новизны», когда новое возникает как побочный эффект сложной вычислительной структуры.

Трансформация художественного мышления в цифровую эпоху также связана с изменением характера восприятия. Современный зритель живет в пространстве постоянного визуального потока. Социальные сети, цифровые платформы и интерактивные среды формируют новую культуру потребления образов. Скорость смены визуальной информации возрастает, внимание становится фрагментарным. В этих условиях искусство вынуждено адаптироваться к изменившемуся типу восприятия.

Художественный образ все чаще приобретает интерактивный характер. Он может изменяться в зависимости от действий пользователя, реагировать на внешние данные, существовать в виртуальной или дополненной реальности. Это расширяет границы художественного мышления, поскольку автору необходимо учитывать динамический характер формы. Искусственный интеллект в данном контексте становится инструментом создания адаптивных систем.

Следует подчеркнуть, что цифровая трансформация искусства не означает отказа от традиционных форм. Напротив, происходит их переосмысление. Классические жанры и стили получают новую интерпретацию в цифровой среде. Нейронные сети могут имитировать манеру известных художников, воспроизводить композиционные схемы, стилистические особенности различных эпох. Это создает уникальную ситуацию диалога прошлого и настоящего в алгоритмическом пространстве.

Философская значимость происходящих изменений заключается в том, что искусство перестает быть исключительно человеческой деятельностью в узком смысле слова. Оно становится результатом сложной экосистемы, включающей человека, технологию, культурный архив и глобальные информационные сети. Художественное мышление приобретает сетевой характер. Оно формируется в пространстве коллективного опыта и цифровых платформ.

Таким образом, теоретико-философский анализ позволяет утверждать, что трансформация художественного мышления в эпоху искусственного интеллекта имеет системный характер. Она затрагивает онтологию художественного образа, структуру творческого процесса, природу креативности и тип восприятия. Формируется новая культурная ситуация, в которой искусство становится пространством взаимодействия человеческого воображения и алгоритмической логики.

Развитие технологий искусственного интеллекта требует также обращения к проблеме рациональности и иррациональности в художественном процессе. Традиционно искусство воспринималось как пространство свободы, интуиции и субъективного переживания.

Художественное мышление связывалось с образным постижением мира, с возможностью выразить то, что не поддается строгой логической формализации. В этом контексте рациональный расчет и алгоритм казались противоположностью творческой стихии. Однако современная ситуация демонстрирует, что подобное противопоставление является упрощенным.

Любое художественное произведение, даже созданное на основе интуитивного импульса, включает в себя элементы структурной организации. Композиция, пропорции, цветовые соотношения, ритм, пространственная перспектива — все это подчиняется определенным закономерностям. История искусства знает множество примеров сознательного использования математических принципов в построении образа. Пропорциональные системы античности, принцип золотого сечения, законы линейной перспективы эпохи Возрождения свидетельствуют о том, что рациональность всегда присутствовала в художественной практике. Следовательно, включение алгоритмических инструментов в современное искусство не разрушает его природу, а лишь усиливает один из его компонентов.

В цифровой среде художественное мышление начинает учитывать параметры программируемости. Художник, работающий с нейронными сетями, формирует набор входных данных, определяет стиль, степень детализации, характер композиции. Он задает текстовые описания, регулирует вероятностные параметры, осуществляет селекцию результатов. Таким образом, художественный акт включает в себя этап проектирования системы. Мышление становится метауровневым: автор не только создает образ, но и организует механизм его возникновения.

Это обстоятельство позволяет говорить о формировании новой формы рефлексивности в искусстве. Художник вынужден осознавать структуру алгоритма, понимать логику работы модели, анализировать принципы машинного обучения. Возникает необходимость синтеза художественной интуиции и технической грамотности. Подобная гибридность мышления отражает общую тенденцию современной культуры, в которые границы между гуманитарным и техническим знанием становятся все более условными.

С философской точки зрения особый интерес представляет вопрос о субъективности в условиях алгоритмического производства образов. Если художественное произведение создается при участии нейронной сети, в какой мере оно выражает индивидуальный опыт автора? Ответ на данный вопрос требует уточнения самого понятия субъективности. В современной культурной теории субъект понимается не как замкнутая автономная единица, а как результат социальных, исторических и языковых практик. Художник всегда действует в контексте традиции, усваивая существующие формы и стили. Его индивидуальность формируется в диалоге с культурным наследием.

Алгоритмическая система, обученная на огромном массиве изображений, также является носителем культурной памяти, пусть и в специфической форме. Она воспроизводит статистические связи между элементами визуального языка, выявляет устойчивые композиционные структуры, цветовые решения и стилистические признаки. В этом смысле искусственный интеллект функционирует как концентрированная модель коллективного визуального опыта. Когда художник взаимодействует с такой системой, он вступает в диалог не с безличной машиной, а с обобщенным культурным архивом.

Однако важно подчеркнуть, что алгоритм лишен способности к ценностному выбору. Он не различает значимое и второстепенное, прекрасное и безобразное, трагическое и комическое. Его задача — воспроизводить вероятностные связи. Именно человек наделяет результат смыслом, осуществляет интерпретацию, принимает решение о включении изображения в культурное пространство. Таким образом, субъективность не исчезает, а перемещается на уровень оценки и отбора.

Трансформация художественного мышления в цифровую эпоху проявляется также в изменении временных параметров творчества. Если ранее создание произведения требовало длительного физического труда, то сегодня генерация сложного визуального образа может

занимать считанные секунды. Это ускорение процесса порождает новые формы работы с материалом. Художник может экспериментировать с множеством вариантов, сравнивать их, комбинировать, модифицировать. Возникает культура итеративности, основанная на последовательном уточнении результата.

Ускорение производства образов имеет и культурные последствия. Визуальное пространство становится насыщенным, конкуренция за внимание усиливается. Это стимулирует поиск новых выразительных средств, новых форм визуальной организации. Искусственный интеллект, способный быстро генерировать вариативные решения, становится инструментом расширения художественного поиска. Однако одновременно возрастает риск поверхностности и стандартизации, поскольку алгоритм склонен воспроизводить наиболее распространенные визуальные схемы.

Поэтому особое значение приобретает критическая позиция художника. Он должен осознавать ограничения технологии, понимать принципы ее функционирования и избегать механического использования готовых решений. Художественное мышление в эпоху искусственного интеллекта требует повышенной рефлексии. Автор должен не только владеть инструментом, но и анализировать его влияние на структуру образа и на собственное творческое сознание.

С культурологической точки зрения происходящая трансформация может быть рассмотрена как этап формирования новой визуальной парадигмы. Парадигма в данном контексте понимается как совокупность устойчивых представлений о природе образа, способах его создания и восприятия. В традиционной культуре доминировала парадигма материального произведения, связанного с уникальностью и оригинальностью. В цифровую эпоху усиливается значение воспроизводимости, вариативности и сетевого распространения.

Искусственный интеллект вписывается в эту парадигму как инструмент генерации множественных версий. Произведение перестает быть единственным и окончательным. Оно может существовать в виде серии вариаций, постоянно модифицироваться, адаптироваться к контексту. Художественное мышление становится процессуальным. В центре внимания оказывается не завершённый объект, а динамика его становления.

Таким образом, продолжение теоретико-философского анализа позволяет сделать вывод о глубинной перестройке художественного сознания. Эта перестройка не носит разрушительного характера, а отражает эволюцию культурных форм. Искусственный интеллект выступает катализатором изменений, ускоряя процессы, которые зародились еще в эпоху цифровизации. Он усиливает тенденцию к проектности, сетевости и гибридности художественного мышления.

Формирование новой модели творчества требует дальнейшего осмысления. Необходимо разработать концептуальный аппарат, позволяющий описывать взаимодействие человека и алгоритма без упрощений и крайностей. Важно избегать как технооптимистических иллюзий, так и апокалиптических прогнозов. Искусство всегда находилось в состоянии диалога с техникой, и современная ситуация является продолжением этой исторической линии.

Проведённый теоретический анализ позволяет утверждать, что взаимодействие искусства и искусственного интеллекта отражает глубинную трансформацию современной визуальной культуры. Искусственный интеллект выступает не вспомогательным техническим инструментом, а фактором, изменяющим структуру художественного мышления, организацию творческого процесса и способы существования художественного образа в культурном пространстве.

Художественное мышление в цифровую эпоху приобретает проектно-алгоритмический характер. Художник все чаще управляет не только формой произведения, но и механизмом её порождения, задавая параметры генерации, регулируя вероятностные характеристики и осуществляя концептуальный отбор результатов. Тем самым происходит переход от непосредственного создания образа к проектированию системы его возникновения.

Творческий процесс становится многоэтапным и рефлексивным, а сам художественный акт включает элементы моделирования и программирования.

Алгоритмические технологии не устраняют субъективность, но трансформируют её функции. Искусственный интеллект не обладает сознанием, интенциональностью и ценностным выбором, однако способен оперировать огромными массивами культурного материала, комбинируя визуальные структуры и стилистические признаки. Человеческий субъект сохраняет ключевую роль в постановке целей, смысловой интерпретации и эстетической оценке результата. Возникает модель ко-творчества, в которой человек и алгоритм функционируют в комплементарном взаимодействии, дополняя друг друга.

Цифровая среда изменяет онтологический статус художественного образа. Визуальная форма все чаще существует как код, как динамическая структура, способная к вариативности и множественному воспроизведению. Произведение утрачивает жесткую фиксированность и приобретает процессуальный характер. Его ценность определяется не только уникальностью материального носителя, но и концептуальной новизной, контекстуальной значимостью и способностью вступать в сетевое взаимодействие с другими культурными объектами.

Ускорение производства и распространения изображений формирует новую модель восприятия. Визуальное пространство становится перенасыщенным, что требует развития критического анализа, эстетической селекции и осознанного использования цифровых инструментов. Искусственный интеллект расширяет поле художественного эксперимента, однако одновременно усиливает необходимость теоретического осмысления и этической ответственности автора.

В результате формируется новая визуальная парадигма современной культуры, основанная на синтезе человеческого воображения и вычислительной логики. Эта парадигма характеризуется гибридностью, сетевой структурой, вариативностью и динамичностью. Она отражает переход от индивидуально-ремесленной модели творчества к междисциплинарной и технологически опосредованной форме художественной деятельности.

Таким образом, искусственный интеллект следует рассматривать как этап эволюции художественного сознания, а не как его замену. Он расширяет выразительные возможности, усложняет структуру творческого акта и стимулирует переосмысление категорий авторства, креативности и эстетической ценности. Взаимодействие искусства и искусственного интеллекта становится одной из определяющих характеристик культурного развития XXI века и формирует новую модель визуального мышления, требующую дальнейшего научного исследования.

Список литературы

- 1 Ван Кэин. Искусственный интеллект и будущие пути развития искусства. Культура и цивилизация. 2023. Т. 13, № 7А. С. 146–153.
- 2 Гилимханов Р. Р., Минкин А. В. Возможности искусственного интеллекта в творчестве // Форум молодых ученых. 2018. № 10 (26). С. 293–295.
- 3 В. М. Москалюк. Искусство в эпоху нейросетей
- 4 Замулин И. С., Морковкин Е. А., Новичихина А. А. Искусственный интеллект представлен как инструмент современного искусства // Вестн. Хакас. гос. ун-та им. Н. Ф. Катанова. 2021. № 1 (35). С. 55–59.

УДК 72.01

СИМВОЛИКА СЕМИКОНЕЧНОЙ ЗВЕЗДЫ И КВАДРАТА В АРХИТЕКТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ МАВЗОЛЕЯ ОК ОСТОНА БОБО)

Аннотация

В данной статье рассматривается символическое значение семиконечной звезды и квадрата в архитектуре на примере мавзолея Ок Остона Бобо в Сурхандарьинской области. Анализируются философские, религиозные и космологические представления, отражённые в декоративных композициях памятника. Особое внимание уделяется интерпретации числа семь в контексте представлений о семи небесах, а также квадрату как символу четырёх стихий и материального мира. Раскрывается взаимосвязь архитектурных форм и духовных представлений о мироздании, вечности и посмертном бытии.

Ключевые слова: архитектура, символика, семиконечная звезда, квадрат, мавзолей, Ок Остона Бобо, космология, орнамент, исламская архитектура, сакральная геометрия.

Введение. Архитектура на протяжении всей истории человечества выступала не только как средство создания материальной среды, но и как форма выражения мировоззренческих, религиозных и философских представлений. Особое место в этом процессе занимает сакральная архитектура, где каждый элемент — от планировки до декоративного орнамента — несёт глубокую символическую нагрузку.

Мавзолей Ок Остона Бобо, расположенный в Сурхандарьинской области, представляет собой яркий пример архитектурного памятника, в декоративном оформлении которого нашли отражение древние космологические представления. В орнаментальных композициях западной стены мавзолея особое внимание привлекают два тамгообразных украшения, размещённые на высоте 3–3,5 метров справа от арочного проёма. В одном из них изображена семиконечная звезда, в другом — сложный семигранный орнамент. В центре обеих композиций помещён солнечный знак и спиралевидный узор.

Семиконечная звезда как космологический символ

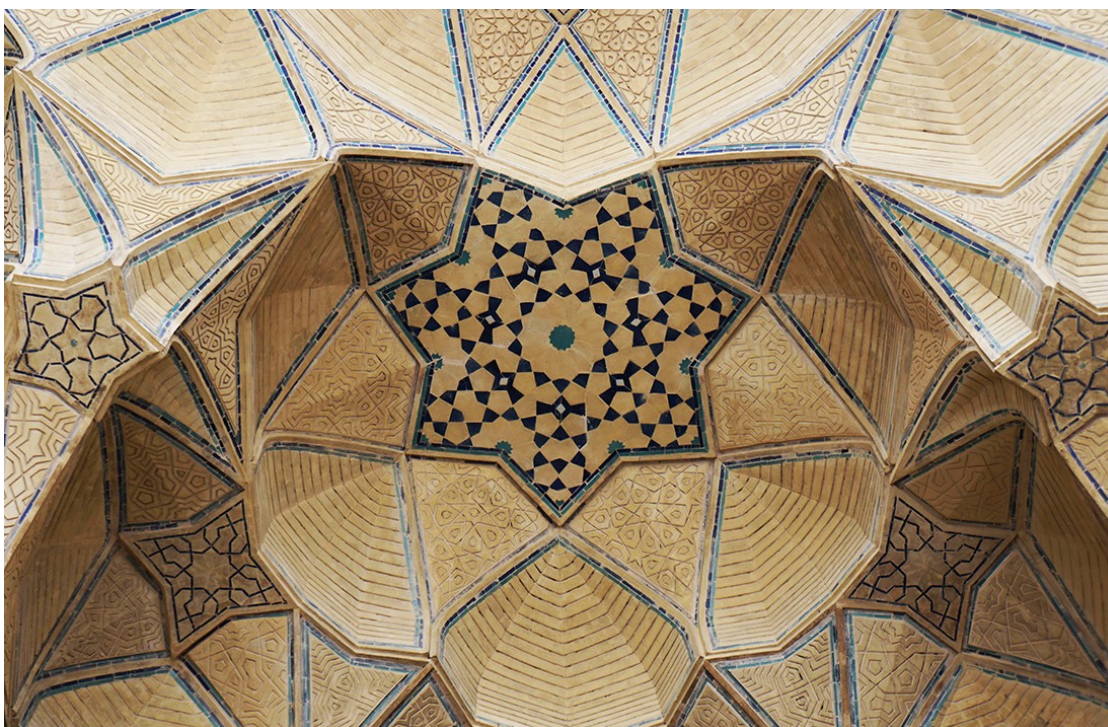
Семиконечная звезда издавна символизировала совершенство, целостность и завершенность. Число семь во многих религиозных традициях ассоциируется с семью небесами. В исламской космологии семь небес являются проявлением божественного мироустройства, созданного Всевышним.

Исследователи полагают, что семигранный орнамент мавзолея символически соотнесён со строением космоса и семью небесными сферами. Центральный солнечный знак подчёркивает идею божественного света и источника жизни.

Особое значение имеет спиралевидный орнамент, помещённый в центре композиции. Спираль во многих культурах символизирует жизнь, непрерывность бытия, движение и бесконечность. Отсутствие начала и конца в спирали отражает представление о вечности жизни и переходе души из земного (временного) мира в мир вечный.

Использование подобных символов в мавзолее не является случайным. Архитектурное оформление подчёркивает идею бессмертия души, её перехода в иной, вечный мир. Таким образом, декоративный орнамент становится носителем философского и религиозного содержания.

Квадрат как символ материального мира и устойчивости

Квадрат является одним из древнейших геометрических символов. Он традиционно ассоциируется с четырьмя основными стихиями — землёй, водой, воздухом и огнём. Кроме того, квадрат символизирует четыре стороны света, четыре времени года, четыре периода суток и четыре этапа человеческой жизни (детство, юность, зрелость, старость).

В сакральной архитектуре квадрат нередко выступает символом земли, противопоставляемой небу (кругу). В астрологической традиции квадрат обозначает материю и ограниченность. Одновременно он символизирует устойчивость, равновесие, надёжность и гармонию.

В исламской архитектуре квадрат также связан с образом Каабы в Мекке — священного кубического сооружения, являющегося духовным центром мусульманского мира.

В архитектурной практике древности квадратная разметка использовалась при определении границ будущего здания. В Древнем Египте существовал ритуал «натягивания верёвки», посредством которого обозначались четыре стороны будущего храма. Этот обряд имел сакральный характер и символизировал установление космического порядка на земле.

В мавзолее Ок Остона Бобо геометрические формы, различимые при взгляде сверху на каменные основания колонн (квадрат и круг), отражают идею единства земного и небесного начал.

Квадрат и антропологическая символика

Квадрат также интерпретируется через символику четырёх человеческих темпераментов:

1. Холерик
2. Сангвиник
3. Флегматик
4. Меланхолик

Эта классификация подчёркивает идею гармоничного сочетания различных начал в структуре личности, подобно тому как четыре стихии формируют целостность мира.

В культурах Китая и Индии квадрат считался древним символом земли и женского начала. В психологическом аспекте квадрат ассоциируется с устойчивой волей и внутренней стабильностью.

Заключение. Анализ орнаментальных композиций мавзолея Ок Остона Бобо показывает, что архитектурные элементы памятника несут глубокую символическую нагрузку. Семиконечная звезда отражает космологические представления о семи небесах и божественном устройстве мира. Спираль символизирует вечность и непрерывность жизни. Квадрат воплощает идею материального мира, устойчивости и гармонии четырёх стихий.

Таким образом, архитектура мавзолея выступает как синтез художественной формы и философского содержания. Геометрические символы становятся выразителями мировоззрения эпохи, объединяя в себе идеи космоса, природы и человеческого бытия.

Список литературы

- 1 Буркхардт Т. *Сакральное искусство Востока и Запада*. — М.: Алетея, 1999.
- 2 Элиаде М. *Священное и мирское*. — М.: Академический проект, 2000.
- 3 Грюнебаум Г. фон. *Классический ислам*. — М.: Наука, 1986.
- 4 Раппопорт П.А. *Строительное искусство Древнего Востока*. — М.: Стройиздат, 1970.
- 5 Малевич К. *Черный квадрат и супрематизм*. — М.: Искусство, 1993.
- 6 Халидов А.Б. *Орнамент в архитектуре Средней Азии*. — Ташкент: Фан, 1987.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГРАФИКИ И ПРОЕКТИРОВАНИЯ: АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Сыздыкова Ж.А.

Ө.Жәнібекова атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.

jannadark85@bk.ru

Аннотация

В статье представлен анализ эффективности цифровых технологий в преподавании графики и проектирования. Традиционные методы обучения, включающие выполнение заданий на бумаге, графические упражнения, остаются важными, однако цифровые технологии открывают новые возможности для обучения. Интеграция цифровых средств – графических редакторов на уроке меняет как процесс, так и результаты обучения графике. Актуальность исследования - оценка эффективности цифровых технологий в преподавании графики в общеобразовательных школах. Цель исследования- выявить влияние цифровых инструментов на развитие пространственного мышления, навыков работы с графическими программами, креативности обучающихся. Цель – провести сравнение традиционных и цифровых методов обучения и выявить влияние цифровизации на качество и мотивацию учащихся. Делается вывод о целесообразности методически обоснованного внедрения цифровых инструментов в систему художественного образования.

Ключевые слова: цифровые технологии, обучение графике, пространственное мышление, образовательные инновации.

Введение. Современное образование переживает мощную цифровую трансформацию, где особенно есть дисциплины визуальные которые играют особую роль в образовании и в формировании человека. Графика и проектирование как учебная дисциплина ориентирована на развитие пространственного мышления, навыков черчения и визуального анализа. Традиционные методы обучения на сегодняшний день включающие выполнения заданий на бумаге, графические упражнения остаются важными, однако цифровые технологии открывают совершенно нового уровня возможности для обучения. Интеграция цифровых средств- графических редакторов, графических программ, приложений , мультимедийных форм- меняет как процесс, так и результаты обучения графике.

Актуальность исследования определяется необходимостью оценки эффективности цифровых технологий в преподавании графики в условиях общеобразовательной школы. Цель- провести сравнение традиционных и цифровых методов обучения и выявить влияние цифровизации на качество и мотивацию учащихся.

Теоретический обзор. В педагогической науке считается, что цифровые технологии могут усиливать образовательную деятельность и создавать условия для более глубокого освоения художественных навыков [Смирнов, 2022]. Цифровые инструменты расширяют вариативность графических решений, позволяют моделировать композиции в интерактивном режиме и способствуют развитию самостоятельности [Боден, 2004; Runco& Jaeger, 2012].

Исследователи отмечают, что графические редакторы и планшеты развивают визуальное мышление, поскольку учащийся получает обратную связь в реальном времени и может экспериментировать с формой, цветом и линиями [Иванова, 2018]. Междисциплинарные исследования показывают, что цифровая графика может служить связующим звеном между художественным образованием и прикладными дисциплинами, такими как дизайн и технология [Петренко, 2020]. Однако существует и критика: без методически продуманной интеграции цифровые средства могут отвлекать, снижать глубину восприятия традиционных техник и вызвать зависимость от технологических шаблонов [Kaganova, 2019].

Участники исследования. Исследование проведено на базе школы-гимназии №32 города Астана. В эксперименте приняли участие 50 учащихся 10 класса (35 юношей и 15 девочек). Выборка была сформирована случайным образом, разделена на экспериментальную и контрольную группы. Контрольная группа (КГ) – обучение графике и проектированию традиционными методами (формат А4, карандаши, циркуль, транспортир). Экспериментальная группа (ЭГ) – традиционный метод + цифровые технологии: графические программы AutoCad, PolyPad, SketchUp, планшет, интерактивные задания.

Инструменты исследования:

1. Тест на визуальное восприятие и пространственное мышление
2. Анализ качества графических работ по критериям и технического исполнения.

Этапы исследования.

1. Предэкспериментальное обследование – тест и задания.
2. Обучение на протяжении 8 недель (в неделю 1 урок).
3. Постэкспериментальное обследование и сравнительный анализ.

Результаты исследования.

Сравнительный анализ качества графических работ

Критерий	КГ (средний балл)	ЭГ (средний балл)
Компоновка листа	3,7	4,7
Качество графического исполнения	3,9	4,8
Заполнение основной надписи	3,2	4,9
Правильность нанесения размеров	3,5	4,8
Соблюдение типов линий	3	5
Владение (CAD)		4,8

По всем параметрам экспериментальная группа показала значительный рост. Особенно заметен рост в заполнении основной надписи, что связано с возможностью цифрового моделирования. Тест на пространственное мышление повысился на 30%. Этот показатель свидетельствует о том, что влияние цифровых инструментов на развитие когнитивных художественных навыков положительное. Интерес к предмету вырос. Самостоятельность в выполнении работ увеличилась. Учащиеся экспериментальной группы отмечали, что применение на уроке графики и проектирования графических программ делают процесс более увлекательным и позволяют быстро исправить ошибки и пробовать различные варианты не боясь ошибиться.

Результаты исследования подтверждают теоретические разработки, в которых цифровые технологии рассматриваются как средство расширения образовательных возможностей [Смирнов, 2022]. Учащиеся, работавшие с цифровыми инструментами, достигли лучших результатов не только в техническом исполнении, но и в творческом компоненте.

Тем не менее, необходимо учитывать что цифровые технологии должны дополнять, а не заменять классические методы преподавания. Задача заключалась в создании сбалансированной среды, где традиционные навыки служат в первую очередь фундаментом, а цифровые средства расширяют поле возможностей.

Выводы. Исследование показало, что интеграция цифровых технологий на уроках графики и проектирования:

1. Повышает качество графических работ;
2. Повышает уровень пространственного мышления;
3. Улучшает мотивацию и интерес к предмету

В целом цифровые технологии оказывают позитивное влияние на образовательный процесс, но требует педагогически грамотного внедрения в планирование урока. Для достижения устойчивого и систематичного эффекта важно сочетать традиционные методы и цифровые инструменты.

Список литературы

- 1 Боден М. А. *Творческий ум: мифы и механизмы* / М. А. Боден. — М.: Логос, 2004.
- 2 Иванова Т. *Личностно-ориентированное обучение в художественной школе* / Т. Иванова. — СПб.: Питер, 2018.
- 3 Kaganova N. *Traditional and Modern Approaches to Art Education* / N. Kaganova // *Education Today*. — 2019. — № 3.
- 4 Петренко С. *Project Learning and Creativity in Art* / С. Петренко // *Journal of Creative Education*. — 2020. — Vol. 15, No. 6.
- 5 Runco M. A., Jaeger G. J. The Standard Definition of Creativity // *Creativity Research Journal*. — 2012. — Vol. 24, No. 1. — P. 92–96.
- 6 Смирнов А. Ю. *Цифровые технологии в художественном образовании* / А. Ю. Смирнов. — М.: Наука, 2022.
- 7 Торренс Э. *Психология творческого мышления* / Э. Торренс. — М.: Просвещение, 2006.
- 8 Csikszentmihalyi M. *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention* / M. Csikszentmihalyi. — New York: HarperCollins, 1996.
- 9 Robinson K. *Out of Our Minds: Learning to Be Creative* / K. Robinson. — Oxford: Capstone, 2011.
- 10 Deasy R. J. (ed.) *Critical Links: Learning in the Arts and Student Academic and Social Development* / R. J. Deasy. — Washington: Arts Education Partnership, 2002.
- 11 Bresler L. *International Handbook of Research in Arts Education* / L. Bresler. — Dordrecht: Springer, 2007.
- 12 Guilford J. P. Creativity: Its Educational Implications // *Psychological Bulletin*. — 1950. — № 57.

ӘОЖ 391.6:39-058.2

ДӘСТҮРЛІ ЭТНИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ЗАМАНАУИ МОДАҒА ӘСЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАҢА ТРЕНДТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БЕЙІМДЕЛУІН ЗЕРТТЕУ

Болысбаев Д.С., Нұрхатова Ү.М., Шнасил А.Б.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы
daulet.bolysbaev.74@mail.ru

Аннотация

Мақалада дәстүрлі этникалық элементтердің заманауи сәнге ықпалы зерттеліп, олардың жаңа трендтерді қалыптастыру мақсатында қалай бейімделетіні талданады. Сән индустриясындағы этникалық мотивтердің тарихи даму үдерісі, олардың мәдени бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі және сәндік үрдістерге әсері қарастырылады. Сонымен қатар этникалық элементтерді қолданудың этикалық қырларына, олардың тұрақтылық қағидаттарымен сабақтастығына және сән саласындағы инновациялық әлеуетіне ерекше назар аударылады.

Кілттік сөздер: Этникалық элементтер, заманауи сән, мәдени бірегейлік, сәндік үрдістер, тұрақты даму, мәдени апроприация.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде сән құбылысы тек өзін-өзі таныту тетігі ретінде ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы мәдени және әлеуметтік трансформацияларды бейнелейтін әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарастырылады. Сәндік үрдістердің эволюциясындағы маңызды бағыттардың бірі – терең тарихи және мәдени мазмұнға ие дәстүрлі этникалық элементтердің интеграциясы. Дәстүр мен заманауи сәндік тенденциялар арасындағы өзара байланысты ғылыми тұрғыдан талдау жаһандану жағдайында этникалық элементтердің бейімделу және трансформациялану механизмдерін айқындауға, сондай-ақ олардың киім дизайнындағы жаңа бағыттардың қалыптасуына ықпалын анықтауға мүмкіндік береді.

Аталған зерттеу жұмысының мақсаты – дәстүрлі этникалық элементтердің заманауи сән индустриясына ықпал ету жолдарын жүйелі түрде талдау және олардың жаңа трендтердің қалыптасуындағы ролін анықтау. Зерттеу аясында дизайнерлердің этникалық мотивтерді өз коллекцияларына енгізу стратегиялары, сондай-ақ бұл элементтердің қазіргі аудиторияның эстетикалық талғамына сәйкес трансформациялану және бейімделу ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар этникалық элементтердің киім үлгілерінде қолданылуына қатысты тұтынушылардың қабылдау ерекшеліктері мен көзқарастары, олардың даралықты айқындаудағы және мәдени бірегейлікті білдірудегі маңызы ғылыми тұрғыдан сараланады.

Сәндегі этникалық элементтер киім дизайнының қарапайым шеңберінен шығып, мәдени өзін-өзі білдіру мен мұраны сақтаудың қуатты құралына айналады. Олар әрбір мәдениеттің бірегейлігін айқындайтын дәстүрлердің, тарихи тәжірибенің және мағыналардың байлығы мен алуан түрлілігін қамтиды. Аталған элементтерге ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан ою-өрнектер, түстік шешімдер, стильдік ерекшеліктер мен дайындау технологиялары жатады; бұлар халықтың тарихи және әлеуметтік контекстін бейнелейді.

Этникалық элементтерді заманауи сәнде қолдану мәдени мұраны сақтаумен қатар, оны кеңінен танымал етуге және жаһандық мәдени диалогқа кіріктіруге ықпал етеді. Бұл дәстүрлі құндылықтардың қазіргі контексте қайта пайымдалып, сән индустриясын жаңа идеялармен және формалармен байыта алатынын көрсетеді. Осылайша, сәндегі этникалық элементтер мәдени тиесіліктің символы ғана емес, сонымен бірге әртүрлі халықтар арасындағы мәдени алмасу мен өзара түсіністікті нығайтудың тетігі ретінде қызмет атқарады.

Жаһандану жағдайында этникалық элементтердің сәнге интеграциялануы мәдени бірегейлікті қалыптастыру мен қолдауда маңызды рөл атқарады. Бұл үдеріс жеке тұлғаларға өзгермелі сәндік тенденцияларға бейімделе отырып, өзінің мәдени ерекшелігін айқындауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде өткен мен бүгіннің арасындағы сабақтастық қамтамасыз етіліп, мәдени дәстүрлердің қазіргі қоғамда өзектілігі сақталады.

Негізгі бөлім

Заманауи сән этникалық мәдениеттердің бай қорынан – бірегей ою-өрнектерінен, маталарынан, стильдік шешімдері мен сәндік элементтерінен – жиі шабыт алады. Этникалық элементтер сәнге жаңашылдық пен экзотикалық сипат енгізіп, дизайнерлерге дәстүрлі сән парадигмаларынан шығып, жаһандық мәдени әртүрлілікті бейнелейтін киім үлгілерін жасауға мүмкіндік береді. Көптеген танымал дизайнерлер мен брендтердің коллекцияларында дәстүрлі мотивтердің заманауи трендтерге трансформацияланғанын байқауға болады.

Бұл үрдіс мәдени мұраға деген қызығушылықтың жандануына ықпал етіп қана қоймай, сән индустриясының инновациялық дамуын ынталандырады, оны жаңа идеялар мен әдіснамалық ұстанымдармен толықтырады. Этникалық элементтер сыртқы эстетикалық тартымдылықпен қатар мәдени мәнге ие киім үлгілерін жасауға мүмкіндік беріп,

тұтынушыларға өз даралығын және тарихи-мәдени мұраға деген құрметін білдіруге жағдай жасайды.

Сонымен қатар заманауи сәнде этникалық элементтерді қолдану тұрақты даму қағидаттарымен сабақтас. Көптеген дизайнерлер дәстүрлі өндіріс тәсілдері мен табиғи материалдарға жүгіну арқылы жергілікті қауымдастықтарды қолдап, қолөнер дәстүрлерін сақтауға үлес қосады.

XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында, ұлы географиялық ашулар мен отарлық жаулап алулар дәуірінде, экзотикалық мәдениеттерге деген қызығушылық айтарлықтай артты. Бұл үдеріс еуропалық және америкалық сән кеңістігінде этникалық элементтердің белсенді түрде енгізілуіне ықпал етті. Азия, Африка, Таяу Шығыс және Латын Америкасы халықтарының ұлттық киім үлгілері, әшекейлері, кесте өрнектері мен ою-нақыштары жаңа сәндік образдарды қалыптастырудың маңызды қайнар көзіне айналды.

XX ғасырда, әсіресе 1960–1970 жылдары, этникалық сән әлеуметтік және мәдени өзгерістердің символы ретінде көрініс тапты. Мысалы, Ив Сен-Лоран өз коллекцияларында этникалық элементтерді белсенді қолдана отырып, дәуірдің еркіндік пен антиконформизм рухын бейнелейтін образдар жасады. Африкалық, азиялық және үнділік мотивтердің киім дизайнында кеңінен қолданылуы қоғамның рухани жаңғыруға және көркемдік эксперименттерге ұмтылысын көрсетті.

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы жаһандану үдерісінің күшеюі этникалық элементтердің әлемдік сән индустриясындағы орнын одан әрі нығайтты. Қазіргі дизайнерлер этникалық эстетиканы мәдениеттер мен идеялардың тоғысуын айқындайтын бірегей әрі танымал коллекциялар жасау үшін пайдаланады. Бұл өзара мәдени байытуды қамтамасыз етіп қана қоймай, ұлттық дәстүрлер мен қолөнерге деген қызығушылықты сақтауға және жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Сән тарихындағы этникалық элементтердің шешуші рөл атқарған кезеңдерін айқындайтын бірқатар мысалдарды келтіруге болады:

-1920-жылдар: Ар-деко ықпалымен сәнде этникалық, әсіресе ежелгі мысырлық мотивтер кең таралды. 1922 жылы Тутанхамон қабірінің ашылуы нәтижесінде лотос гүлдері, скарабейлер және иероглифтер секілді ежелгі Мысыр мәдениетінің элементтері зергерлік бұйымдарда, маталарда және киім дизайнында танымал болды.

-1960-жылдар: Хиппи қозғалысы кезеңінде этникалық элементтер еркіндіктің, қалыптасқан нормаларға қарсылықтың және бейбітшілікке ұмтылыстың символына айналды. Үнді сариі, африкалық маталар, навахо өрнектері және өзге де этникалық нақыштар сәндік айналымға еніп, мәдени әрі рухани әртүрлілікті бейнеледі.

-1980-жылдар: Жан-Поль Готье әртүрлі мәдени элементтерді үйлестірген коллекциялар ұсынып, этникалық фьюжн бағытын дамытты. Ол кимоно, сари және африкалық әшекейлер сияқты дәстүрлі элементтерді заманауи сән тенденцияларымен ұштастырып, бірегей әрі есте қаларлық образдар қалыптастырды.

-2000-жылдардың басы: бохо-шик стилі кең танымалдыққа ие болды. Бұл бағыт түрлі этникалық мәдениеттер элементтерін біріктіріп, гүлді өрнектерді, кестелерді, шашақтарды, көпқабатты құрылымды, табиғи маталар мен үнділік, африкалық және богемалық эстетикадан шабыт алған аксессуарларды қолданумен ерекшеленді.

-Соңғы жылдар: тұрақты сәнге деген қызығушылықтың артуы байқалады. Бұл үрдісте этникалық элементтер маңызды рөл атқарады. Көптеген дизайнерлер мен брендтер дәстүрлі өндіріс әдістеріне жүгініп, жергілікті қолөнерді және мәдени мұраны қолдауға бағытталған стратегияларды жүзеге асыруда. Нәтижесінде этникалық өрнектерге, маталарға және технологияларға деген қызығушылық жаңғырып, олар тұрақты даму қағидаттарына сай заманауи киім үлгілерін жасауда қолданылады.

Аталған мысалдар этникалық элементтердің сән тарихының әртүрлі кезеңдерінде әлеуметтік өзгерістерді, мәдени өзара ықпалдастықты және тұрақты даму тенденцияларын бейнелей отырып, айрықша ықпал еткенін көрсетеді.

Заманауи сән индустриясында көптеген дизайнерлер мен брендтер этникалық элементтерді пайдалана отырып, бірегей әрі инновациялық коллекциялар ұсынады. Мысалы, гаитилік текті италиялық дизайнер Stella Jean өз шығармашылығында қанық африкалық принттерді италиялық крой және дизайн дәстүрімен үйлестіреді. Оның коллекциялары жаһандық мәдени диалог идеясын және әлеуметтік әділеттілікке ұмтылысты бейнелейді.

Жапон дизайнері Yohji Yamamoto өз туындыларында дәстүрлі жапон киімінің элементтерін, соның ішінде кимоно пішімін жиі қолданады. Оның жұмыстары минимализммен, асимметриямен және қара түсті басым пайдаланумен ерекшеленіп, жапон эстетикасы мен заманауи трендтердің синтезін көрсетеді.

Италиялық сән үйі Dolce & Gabbana коллекцияларында Сицилия мәдениетінің элементтерін тұрақты түрде енгізеді. Гүлді өрнектерден бастап әулиелер бейнелері мен барокко мотивтеріне дейінгі элементтер дизайнерлердің италиялық мәдени-тарихи тамырларымен тығыз байланысын айқындайды.

Соңғы жылдары Valentino әртүрлі мәдениеттердің – африкалық және америкалық үндістер мотивтерінен бастап өзге этникалық бағыттарға дейін – элементтерін қамтыған коллекциялар ұсынды. Бұл туындыларда этникалық нақыштар брендке тән жоғары сапа мен сән-салтанат эстетикасымен үйлесім табады.

Нишалық бағыттағы Daughters of the Ganges бренді Үндістанда жасалатын зергерлік бұйымдар мен аксессуарларға маманданған. Бренд жергілікті қолөнершілермен ынтымақтаса отырып, дәстүрлі өндіріс тәсілдерін сақтауға және олардың еңбегіне әділ ақы төлеуге басымдық береді.

Аталған мысалдар қазіргі дизайнерлер мен брендтердің дәстүрлі этникалық элементтерді заманауи аудиторияға бейімдей отырып, тарихи және мәдени контекстке құрмет сақтауға ұмтылатынын көрсетеді. Бұл сән әлеміндегі мәдени алмасу мен диалогтың маңыздылығын айқындайды.

Этникалық элементтер заманауи сәнге кіріктіру барысында елеулі трансформацияға ұшырайды және жаһандық аудитория үшін тартымды сипатқа ие болады. Мұндай бейімделу дәстүрлі мотивтерге қатысты түстік шешімдерді, өрнектерді, материалдарды, тіпті олардың бастапқы мағыналық мазмұнын қайта қарастыруды қамтиды. Мысалы, классикалық африкалық принттер пастельді немесе бейтарап реңктерде интерпретацияланып, қазіргі тұтынушылық талғамға сәйкес жаңаша сипат алады.

Жаңа материалдар мен технологияларды пайдалану дәстүрлі элементтердің функционалдық қасиеттерін арттыруға мүмкіндік береді. Мәселен, этникалық маталар синтетикалық талшықтармен үйлестіріліп, олардың төзімділігі мен күтімге ыңғайлылығы күшейтіледі. Сонымен қатар этникалық өрнектер мен детальдар заманауи силуэттерге – блейзерлерге, көйлектерге немесе аксессуарларға – енгізіліп, мәдени мұра мен қазіргі эстетиканың үйлесімді синтезін қалыптастырады.

Дизайнерлер этникалық элементтерді жаңа контексте қайта пайымдап, оларды қазіргі әлеуметтік және мәдени тақырыптармен байланыстырады. Бұл дәстүр мен заманауилық арасындағы терең диалогты қамтамасыз етіп, элементтердің жаңа мағыналық жүктемеге ие болуына жағдай жасайды.

Сонымен қатар этникалық элементтерді заманауи сәнге енгізу тұрақтылық пен этика қағидаттарымен тығыз байланысты. Көптеген брендтер дәстүрлі өндіріс әдістерін сақтауға, жергілікті қауымдастықтар мен қолөнершілерді қолдауға ұмтылады. Нәтижесінде өндірістің ашықтығы мен әлеуметтік жауапкершілікке мән беретін қазіргі тұтынушылардың құндылықтарына сай келетін өнімдер қалыптасады.

Этникалық элементтерді сән индустриясына енгізу тұтынушы тандауына елеулі ықпал етіп, сәндік талғам мен сатып алу мінез-құлқын айқындайды. Бұл ықпалдың негізгі аспектілерін төмендегідей жүйелеуге болады.

Жаһандану және жаппай өндіріс жағдайында тұтынушылар жеке даралық пен аутенттілікке ұмтылады. Этникалық элементтер дәл осы қажеттілікті қанағаттандырып, киім

арқылы жеке тұлғаның мәдени тиесілігін және өзіндік болмысын айқындауға мүмкіндік береді.

Әртүрлі мәдениеттерге деген қызығушылықтың артуы және әлемді тереңірек тануға деген талпыныс этникалық мотивтердің маңызын күшейтеді. Мұндай элементтер тұтынушыларға өзге мәдениеттердің тарихы мен құндылықтарына жақындауға мүмкіндік беріп қана қоймай, мәдени алмасу мен толеранттылықтың дамуына ықпал етеді.

Қазіргі қоғамда этикалық тұтыну және тұрақты даму үрдістері кең таралуда. Дәстүрлі және этникалық элементтер көбінесе қол еңбегімен, жергілікті өндіріс формаларымен және шағын қауымдастықтарды қолдаумен байланыстырылады. Бұл әлеуметтік және экологиялық жауапкершілік қағидаттарын ұстанатын тұтынушылар үшін тартымды фактор болып табылады.

Сонымен қатар этникалық элементтер сәнде персонализация мен өзін-өзі білдірудің тиімді құралына айналады. Этникалық мотивтері бар киімді таңдаған тұтынушылар өз құндылықтарын, эстетикалық талғамын және мәдени ұстанымдарын көрсетуге мүмкіндік алады. Осылайша, сән коммуникация құралы қызметін атқарады.

Этникалық элементтердің сәнге енгізілуі дизайнерлік коллекциялар мен брендтік ассортиментке ықпал етіп, жаңа трендтердің қалыптасуына әсер етеді. Бұл өз кезегінде нарықтағы ұсыныс құрылымын айқындап, тұтынушылық сұраныс пен белгілі бір стильдерге деген қызығушылықты реттейді.

Осылайша, этникалық элементтерді заманауи сәнге енгізу тұтынушы таңдауы мен мінез-құлқына айтарлықтай ықпал етіп, сәндік үрдістер мен талғамдардың қалыптасуына әсер етеді.

Әртүрлі мәдени контекстілердегі сұраныс пен талғамды талдау этникалық элементтердің әр қоғамда қалай қабылданатынын және бағаланатынын түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы:

1. Батыс нарықтарында экзотикалық және этникалық элементтерге жоғары сұраныс байқалады. Мұндай өнімдер тұтынушыларға ерекшеленуге және гардеробына бірегейлік енгізуге мүмкіндік береді. Бұл ортада дәстүрлі әдістермен дайындалған аутентті бұйымдар жоғары бағаланып, мәдени мұраға құрмет пен тұрақты даму қағидаттарын қолдаудың көрінісі ретінде қабылданады.

2. Азия елдерінде дәстүрлі мәдениетті сақтау ерекше назарда, бұл сәнде ұлттық өрнектер мен стильдер арқылы көрініс табады. Алайда қазіргі тұтынушылар инновация мен әлемдік трендтерге де ұмтылады, бұл сән коллекцияларында дәстүр мен заманаулықтың қызықты үйлесімін тудырады.

3. Африка құрлығында дәстүрлі өрнектер мен техникаға, мысалы африкалық батик пен кестеге деген қызығушылық қайта оралуда. Жергілікті дизайнерлер мен брендтер этникалық мотивтерді белсенді пайдалана отырып, оларды заманауи трендтермен үйлестіреді. Бұл өз мәдени мұрасына деген мақтаныш пен өзін-өзі білдіруге ұмтылысты көрсетеді.

4. Латын Америкасында сәнге жергілікті үндістер мен испандық дәстүрлер күшті ықпал етеді. Нарықта жарқын түстерге, фольклорлық өрнектерге және қол еңбегімен жасалған бұйымдарға сұраныс жоғары. Этникалық элементтер ұлттық бірегейлікті және мәдени әртүрлілікті айқындау үшін қолданылады.

5. Таяу Шығыста сән көбінесе дәстүрлі құндылықтар мен заманауи дизайн арасында тепе-теңдікті сақтайды. Араб өрнектері мен ислам каллиграфиясы сияқты этникалық элементтер киімге енгізіліп, мәдени мұраға деген терең құрметті көрсетсе де, қазіргі сәндік тенденцияларға бейімделеді.

Талдау көрсеткендей, әртүрлі мәдени контексттерде сұраныс пен талғам жергілікті дәстүрлерге, тарихи тәжірибеге және қазіргі сәндік үрдістерге байланысты қалыптасады. Этникалық элементтер сәнде өткен мен бүгін арасындағы көпір қызметін атқарып, адамдарға өз даралығын және мәдени тиесілігін көрсетуге мүмкіндік береді.

Этникалық элементтерді қолдану этикалық мәселелерді де көтереді, оның ішінде мәдени апроприация, дереккөзге құрмет және экономикалық әділдік мәселелері бар. Негізгі мәселе – мәдени апроприация мен мадақтау арасындағы шекара. Мәдени апроприация азшылық мәдениеттердің элементтері олардың тарихи және мәдени мәнін түсінбей немесе құрметтемей, коммерцияландырылған кезде туындайды, бұл бастапқы мәдениетке зиян келтіруі мүмкін. Сәнде бұл дәстүрлі өрнектер, киім үлгілері немесе символдарды олардың мәнін түсінбей немесе бастапқы мәдениетке ықпалын ескерместен қолдану түрінде көрінуі мүмкін.

Маңызды аспектілердің бірі – бұл мәдени элементтерді жасаған адамдардың еңбегін мойындау және құрметтеу. Бұл тек қаржылық өтеммен ғана шектелмей, дизайн мен идеяларды жасауға қосқан үлесін бағалауды қамтиды. Сән үйлері мен дизайнерлер өз жұмыстарында бастапқы мәдениеттерді қолдап, құрметтеуге ұмтылуы тиіс.

Этникалық элементтерді сәнде пайдалану мәдени мұраны сақтауға бағытталуы керек, оны бұрмалау немесе жоюға жол бермеу маңызды. Бұл дәстүрлі техника мен қолөнерді қолдауды, сондай-ақ элемент шыққан қауымдастықтардың экономикалық және әлеуметтік әл-ауқатына үлес қосуды білдіреді.

Тұрақты даму тұрғысынан этникалық элементтерді қолдану жергілікті қауымдарға немесе олардың ресурстарына зиян келтірмеуі қажет. Бұл этикалық материал көзін қамтамасыз ету, әділ еңбекақы төлеу және жергілікті даму мен өзін-өзі басқаруды қолдауды қамтиды.

Этикалық мәселелерді шешу үшін сән брендтері, дизайнерлер және этникалық элементтерді ұсынатын мәдени қауымдастықтар арасында ашық диалог қажет. Ынтымақтастық этникалық элементтерден шабыт алған ғана емес, мәдени және экономикалық дамуды қолдайтын коллекцияларды жасауға мүмкіндік береді.

Этникалық элементтерді сәнде қолдану этикалық мәселелерді мұқият қарауды және құрметпен қарауды талап етеді. Сән индустриясының жауапкершілігі – мәдени дәстүрлерді сыйлау және әділ әрі тұрақты дамуды қолдау болып табылады.

Заманауи сәнде этникалық элементтердің даму перспективалары үміт күттірерлік, өйткені олардың танымалдығы өсіп, сән трендтерін қалыптастырудағы ықпалы артып келеді. Глобализация және мәдени алмасудың артуы жағдайында этникалық элементтер заманауи сәнге ықпалын жалғастырып, түрлі мәдени дәстүрлерді біріктіретін гибридік стильдердің пайда болуына мүмкіндік береді. Бұл жаңа, бірегей трендтердің қалыптасуына, сондай-ақ жаһандық мәдени әртүрлілікті көрсетуге әкеледі.

Этникалық элементтер тұрақты даму мен этикалық сән қозғалысында маңызды рөл атқарады. Дәстүрлі әдістер мен материалдарды пайдалану, жергілікті қолөнершілер мен мәдениеттерді қолдау тұрақты сәнге қызығушылықты арттырады және экологиялық әрі әлеуметтік жауапкершілікке негізделген жаңа трендтерді қалыптастырады.

Қазіргі технологиялар, мысалы, 3D-басып шығару және сандық дизайн, этникалық элементтерді сәнге енгізуге жаңа мүмкіндіктер береді. Бұл технологиялар дәстүрлі өрнектер мен әдістерді дәл және инновациялық тәсілмен қайта жасауға мүмкіндік беріп, жаңа трендтерді қалыптастыруға және сән шекараларын кеңейтуге ықпал етеді.

Тұтынушылардың жеке даралық пен персонализацияға деген өсіп келе жатқан талғамы этникалық элементтердің кеңінен қолданылуына әкелуі мүмкін. Киім арқылы өзіндік ерекшелігін және мәдени тиесілігін білдіруге ұмтылатын тұтынушылар этникалық мотивтерді өз талғамына бейімдеуге және персонализациялауға ынталандырады.

Сонымен қатар, этникалық дәстүрлерді сақтау және насихаттау бағытындағы әлеуметтік және мәдени бастамалардың артуы этникалық элементтердің сәндегі дамуына серпін береді. Көрмелер, фестивальдар, жергілікті дизайнерлер мен қолөнершілермен коллаборациялар жаңа сәндік трендтерді қалыптастыруға және мәдени мұраны кеңінен түсінуге негіз болады.

Қорытындылай келе, этникалық элементтер заманауи сәнді дамытуды жалғастыра отырып, жаңа трендтерді жасау үшін шексіз шабыт көзі болып қала береді. Бұл трендтер мәдени әртүрлілікті, тұрақтылықты және дизайндағы инновацияны бейнелейді.

Қорытынды

Тәжірибелік зерттеу нәтижесінде мынадай негізгі қорытындылар жасалуы мүмкін:

-Этникалық элементтер сән индустриясында маңызды рөл атқарады, оны мәдени әртүрлілік пен тарихи тереңдікпен байытады.

-Оларды заманауи сәнге интеграциялау әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара әрекет пен алмасуға ықпал етеді, жаһандық диалог пен түсіністікті дамытады.

-Этникалық элементтер үнемі бейімделіп, заманауи сән контекстінде эволюцияланады, бұл олардың икемділігін және әмбебаптығын көрсетеді.

-Олар қазіргі трендтерге енгізіліп, өз бірегей идентичтілігі мен мәнін сақтайды.

-Этникалық элементтерге қызығушылық тұрақтылық пен этикалық тұтынуға деген назардың күшеюімен де байланысты. Тұтынушылар сәнді ғана емес, мәдени мұраға құрметпен, әлеуметтік әділдікпен және экологиялық жауапкершілікпен өндірілген өнімдерді қалайды.

-Жаңа технологияларды қолдану этникалық элементтерді сәнге тиімді және шығармашылық жолмен енгізуге мүмкіндік береді, инновация мен эксперимент үшін жаңа кеңістік ашады.

-Болашақта этникалық элементтерді қолдану өсіп, бірегей және мағыналы трендтерді жасауға жаңа мүмкіндіктер ұсынады, бірақ мәдени апроприация, авторлық құқық және дәстүрді сақтау сияқты маңызды этикалық мәселелерді де көтереді.

Зерттеу көрсеткендей, этникалық элементтер сәнде тек мәдени әртүрлілікті сақтау үшін ғана емес, сонымен қатар инновациялық және тұрақты тәжірибелерді ілгерілету үшін де маңызды. Олар мәдени байытуды, әлеуметтік жауапкершілікті және инновацияны қолдап, глобалды және локалды мәдени процестердің күрделі өзара әрекетін бейнелейтін сән трендтерін қалыптастырады.

Этникалық элементтер болашақта сәнге айтарлықтай әсер етіп, жаңа трендтер мен тәсілдерді дамытуға жағдай жасайды. Олар сән индустриясының шекараларын кеңейтіп, түрлі мәдени идентичтіліктерді біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл жаңа сән бағыттарының пайда болуына және әртүрлі мәдени дәстүрлер мен эстетикаларды үйлестіруге ықпал етеді.

Этникалық элементтерді сәнде қолдану жаһандық мәдени алмасуды күшейтіп, мәдени әртүрлілікті көрсетуге және бағалауға бағытталған коллекцияларды жасауға мүмкіндік береді. Олар сондай-ақ сән индустриясында тұрақтылық практикасын нығайтып, қолөнер өндірісін, әділ сауданы және экологиялық жауапкершілікті қолдауға ықпал етеді.

Болашақта этникалық элементтерді заманауи контекстке интеграциялаудың инновациялық тәсілдері пайда болуы мүмкін. Бұл жаңа материалдар, өндіріс әдістері және дизайн тәсілдерін жасап, дәстүрлі өрнектер мен мәдени мағыналарды сақтауға мүмкіндік береді. Этникалық элементтер заманауи және инновациялық контексте қайта ойластырылып, жаңа сән тілдері мен стильдерін қалыптастыруға септігін тигізеді.

Дизайнерлер дәстүрлі мотивтермен тәжірибе жасап, оларды жаңа формаға айналдыра отырып, заманауи тұтынушылармен ерекше және қызықты тілде сөйлесе алады.

Осылайша, этникалық элементтердің сәннің болашағына әсері мәдениеттерді біріктіру, тұрақтылық пен инновацияны қолдау, сондай-ақ сәндік диалогты жаңа идеялар мен визуалды көріністер арқылы байыту қабілетімен сипатталады. Бұл болашақта инклюзивті, жауапты және инновациялық сән индустриясының дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Анавалт, Патрисия Риф. Всемирная история одежды. – СПб.: Издательство «Арт-Родник», 2020.
- 2 Себеста, Джудит Линн. Одежда и идентичность в искусствах Западной Анатолии: VII-IV века до н.э. – М.: Издательство «Историческая библиотека», 2019.

- 3 Тортора, Филлис Г. Современная мировая мода. – М.: Издательство «Мода и стиль», 2021.
- 4 Бланко Ф., Хосе. Глобальные модные бренды: стиль, роскошь и история. – М.: Издательство «Fashion Books», 2019.

UDC 7.071

FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA ZARGARLIK BUYUMLARINI LOYIHALASH ORQALI O'QUVCHILARNING FAZOVIIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Ashirbayev A.A., Dehqonova Z.O.

Nizomiy nomidagi O'zMPU

Annotatsiya

Ushbu maqolada chizmachilik fanini zargarlik san'ati bilan uzviy bog'lab o'qitish orqali o'quvchilarning grafik savodxonligi va fazoviy tafakkurini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodikaning pedagogik imkoniyatlari, afzallik va kamchiliklari tahlil etiladi. Shuningdek, zargarlik san'ati bilan chizmachilik o'rtasidagi konstruktiv, estetik va geometrik uyg'unlik ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: *fanlararo integratsiya, integrativ yondashuv, zargarlik san'ati, proyeksiyalash, simmetriya, proporsiya, kompozitsiya, grafik savodxonlik, texnik chizma, eskiz, STEAM ta'lim modeli, kompetensiyaviy yondashuv.*

Bugungi kunda ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya metodidan keng ko'lamda foydalanilmoqda. Integrativ yondashuv bilimlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq va yaxlit holda o'zlashtirishga xizmat qiladi, hamda o'quvchilarning nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan birgalikda olib borish imkonini beradi. Shu orqali ta'lim jarayonida ko'zlangan asosiy maqsad — bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay oladigan, ijodkor hamda mustaqil fikrlovchi shaxsni shakllantirish amalga oshiriladi.

Chizmachilik fani ham mazmunan ko'plab soha va fanlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, uni amaliy san'at, me'morchilik, dizayn, hunarmandchilik, kulolchilik va boshqa yo'nalishlar bilan integratsiyalash mumkin. Mazkur maqolada chizmachilik fanini zargarlik amaliy san'at yo'nalishi bilan bog'liqligi tahlil qilinadi, hamda ushbu integratsiyani dars jarayoniga tatbiq etish bo'yicha metodik tavsiyalar bayon etiladi. Chizmachilik fanini zargarlik san'ati bilan bog'lab o'qitish orqali nazariy geometrik bilimlar amaliy misollar orqali mustahkamlanadi. Uzunlik, sirg'a, tumor va boshqa zargarlik buyumlari konstruksiyasi simmetriya, proporsiya, o'lcham va proyeksiya qoidalariga asoslanadi. Shu bois o'quvchi chizma qonuniyatlarini real shakllar orqali anglaydi.

Bunday integratsiya fazoviy tafakkur va grafik savodxonlikni rivojlantiradi, eskizdan texnik chizmaga o'tish ko'nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, zargarlik orqali estetik did va milliy hunarmandchilikka qiziqish kuchayadi. Natijada nazariya va amaliyot uyg'unlashib, o'quvchining ijodiy va kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida integratsiya fanlararo bog'liqlikni ta'minlovchi muhim didaktik tamoyil sifatida e'tirof etiladi. U bilimlarni alohida, parchalanib qolgan ko'rinishda emas, balki o'zaro uyg'un va tizimli holda o'zlashtirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv natijasida o'quvchilarda yaxlit dunyoqarash shakllanadi, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi. Bundan tashqari, bunday yondashuv o'quvchilarda faqat bitta yo'nalish doirasida emas, balki turli soha va kasblarga nisbatan qiziqishning kengayishiga xizmat qiladi, ularning dunyoqarashini boyitadi hamda ko'p qirrali fikrlashni shakllantiradi.

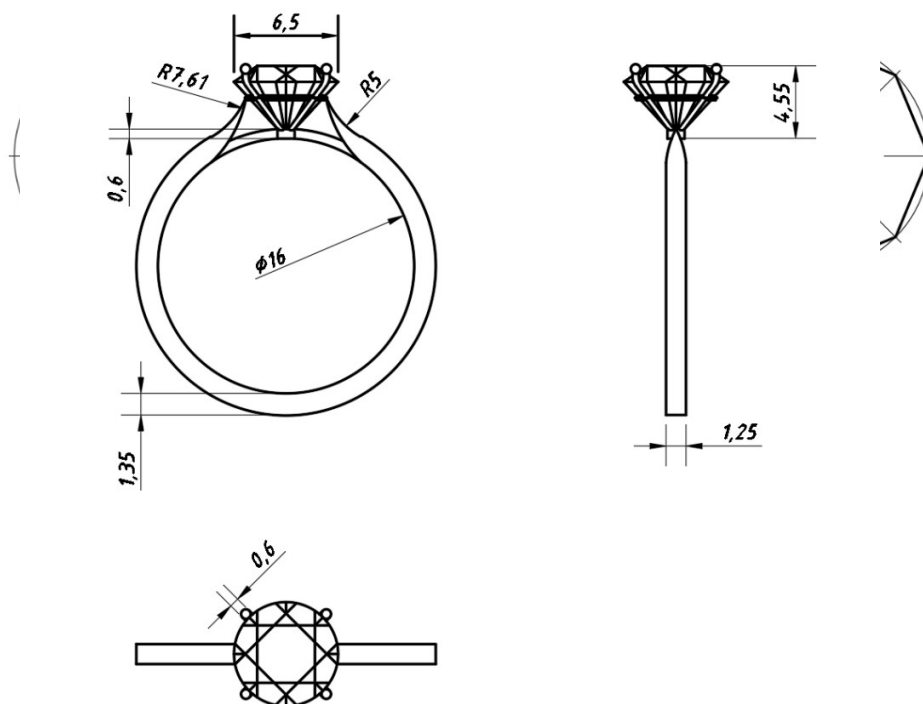
Pedagogika tarixida integratsiya g'oyasi bir qator olimlar tomonidan asoslab berilgan. Masalan, Y.A. Komenskiy ta'limning tabiiylik va uzviylik tamoyillarini ilgari surib, bilimlar o'zaro bog'liq holda berilishi zarurligini ta'kidlagan¹². J. Dewey esa ta'limni hayot bilan bog'lash g'oyasini ilgari surib, fanlararo yondashuvni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish muhimligini ko'rsatgan¹³. L.S. Vygotskiy nazariyasida ham bilimlar ijtimoiy-madaniy muhitda shakllanishi va o'zaro aloqadorlikda rivojlanishi qayd etiladi¹⁴. Zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv tarafdorlari ham integratsiyani shaxsning kompleks rivojlanish omili sifatida baholaydilar.

Bugungi kunda STEAM ta'lim modeli (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) integratsiyaning amaliy ko'rinishi bo'lib, unda san'at va texnik fanlarning uyg'unligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa integratsiyaning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham samarali ekanini ko'rsatadi. Natijada integrativ ta'lim o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, ijodkorligi va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Chizmachilik va zargarlik san'ati o'rtasida bir qator umumiy nazariy va amaliy jihatlar mavjud. Avvalo, har ikki yo'nalishning asosi chizma geometriyaga borib taqaladi. Zargarlik buyumlari — uzuk, sirg'a, marjon yoki bilaguzuk — aylana, ellips, ko'pburchak, yoy va boshqa geometrik shakllar asosida quriladi.

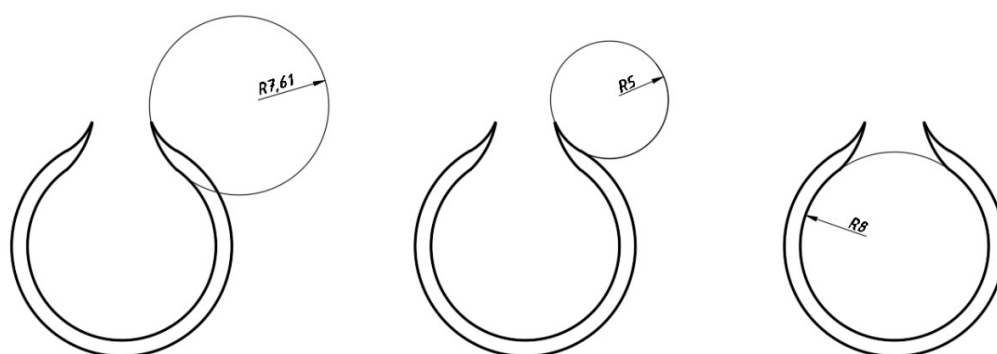
Bundan tashqari, aylananing teng qismlarga ajratilishi, ko'pburchaklarning hosil qilinishi, tutashmalarning o'tkazilishi kabi chizma geometriyaga oid amaliy jarayonlar bajariladi. Chizmachilik fani esa ana shu shakllarni aniq qoidalar asosida tasvirlashni o'rgatadi.

1-rasm

2-rasm

3-rasm

¹² Komenskiy

¹³ Дьюи Дж

¹⁴ Выготский

1-rasmda uzukning uch proyeksiyasi tasvirlangan. O'lchamlar qoidaga asosan qoyilgan. Bu chizmada quyidagi geometrik yasashlarni korishimiz mumkin:

Uzuk kozida aylanani teng 8 ga bo'lish (2-rasm), uni uzuk halqasiga biriktirish uchun karkasda tutashmalarni (3-rasm) korishimiz mumkin.

Simmetriya — har ikki sohada, nafaqat boshqa amaliy san'at yo'nalishlarida muhim estetik va konstruktiv tamoyildir. Zargarlik buyumlarida o'q simmetriyasi, markaziy simmetriya yoki aylana bo'ylab takrorlanuvchi elementlar ko'p uchraydi, hamda simmetriya shaklning to'g'ri qurilishi va muvozanatini ta'minlaydi.

Proporsiya — buyumning hajmi, bezak elementlari va asosiy konstruksiya o'rtasidagi nisbatni belgilaydi. Zargarlikda noto'g'ri proporsiya buyumning noqulay yoki estetik jihatdan nomukammal ko'rinishiga olib keladi, va bu buyumning taqilganda qulay joylashmasligiga, og'irlik markazining noto'g'ri taqsimlanishiga, mustahkamlikning pasayishiga, dizayn uyg'unligining buzilishiga sabab bo'ladi. Chizmachilik esa proporsiyani aniq o'lcham va masshtab orqali ifodalaydi.

Kompozitsiya — barcha san'at yo'nalishida shakl va elementlarning uyg'un va to'g'ri joylashuvini anglatadi. Bu zargarlikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bezak, tosh, metall va boshqa 1qismlar muvozanatda joylashishi kerak.

Bundan tashqari, quyidagi bog'liqliklar ham mavjud:

- Konstruktiv tuzilish — zargarlik buyumlarining mustahkamligi va yig'ilish sxemasi chizmachilikdagi texnik chizma asosida aniqlanadi.

- Proyeksiyalash — buyumni old, yon va yuqori ko'rinishda tasvirlash zarurati.

- O'lcham qo'yish va aniqlik — millimetr darajasidagi aniqlik zargarlikda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

- Material va texnologiya hisobga olinishi — metall qalinligi, tosh o'rnatish joyi chizmada oldindan rejalashtiriladi.

- Eskizdan texnik chizmaga o'tish — badiiy g'oya avval eskizda, so'ng aniq grafik hujjatda ifodalanadi.

Ushbu sifatlar chizmachilik va zargarlikning nafaqat estetik, balki texnik va metodik jihatdan ham o'zaro uzviy bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Chizmachilik fanini zargarlik yo'nalishi bilan integrativ asosda o'qitishda darsni aniq reja va bosqichlar asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Dars avvalo motivatsion kirish qismidan boshlanadi. O'qituvchi tayyor zargarlik buyumini (masalan, uzuk, sirg'a yoki bilaguzuk) namoyish etib, uning qanday geometrik shakllarga asoslanganini, qanday chizma orqali yaratilishini va qanday qonun-qoidalar asosida chizilishini savol-javob asosida aniqlaydi. Shundan so'ng darsning maqsadi — "Zargarlik buyumini eskiz va texnik chizma ko'rinishida bajarish" deb belgilab olinadi.

Asosiy qismda buyumning geometrik tuzilishi tahlil qilinadi: aylana, yoy, tutashma, ko'pburchak, simmetriya o'qi, proporsiya nisbatlari ko'rsatib beriladi. Keyin proyeksiyalash usuli asosida buyumning old va yon ko'rinishlarini chizish tartibi tushuntiriladi, hamda o'lcham qo'yish qoidalari eslatiladi. Nazariy tushuntirishdan so'ng o'quvchilar amaliy ishga o'tadi.

Amaliy topshiriq ikki qismdan iborat bo'ladi: birinchi bosqichda o'quvchi zargarlik buyumining erkin badiiy eskizini chizadi, ikkinchi bosqichda esa shu eskiz asosida aniq texnik chizma bajaradi. Texnik chizmada buyumning kamida ikki proyeksiyasi va asosiy o'lchamlar ko'rsatiladi. Ish jarayonida simmetriya, aniqlik va masshtabga rioya qilish talab etiladi.

Dars yakunida bajarilgan ishlar tahlil qilinadi, geometrik aniqlik, kompozitsiya va grafik rasmiylashtirish sifati baholanadi. Shu tarzda dars nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirgan holda, bosqichma-bosqich tashkil etiladi va o'quvchilarning fazoviy tafakkuri hamda loyihalash ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, chizmachilik fanini zargarlik yo'nalishi bilan integrativ asosda o'qitish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali nazariy geometrik bilimlar amaliy faoliyat bilan uyg'unlashadi, o'quvchilarning fazoviy tafakkuri, grafik savodxonligi va loyihalash ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, estetik did va milliy hunarmandchilikka qiziqish shakllanadi.

Интеграция fanlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlab, bilimlarni yaxlit tizimda o'zlashtirish imkonini beradi. Natijada o'quvchilar nafaqat chizma bajarishni, balki uni real buyum yaratish jarayoni bilan bog'lashni o'rganadilar. Bu esa zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi — amaliy kompetensiyaga ega, ijodkor va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. – Toshkent: O'qituvchi, 1975. – 280 b.
- 2 Shodmonova Sh.S., Sharifzoda S.O., Otajonov O.A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Bookmany Print, 2019. – 320 b.
- 3 Abduraxmanov O.K. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi. – Toshkent, 2014. – 145 b.
- 4 Qodirov R.X. Chizmachilik fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.
- 5 Lai Y., Hu X. Study on the Application of Modern Digital Technology in Art and Design Education: Integrating AI Drawing with 3D Printing in Ceramic Jewelry Design Instruction // *Proceedings of the 2024 International Conference on Social Sciences and Humanities and Arts (SSHA 2024)*. – Atlantis Press, 2024.
- 6 Sarkar S.K. Using Contemporary Art to Guide Curriculum Design for Jewellery // *Elementary Education Online*. – 2023. – Vol. 20, №4. – P. 5014–5023.
- 7 Sevinch A. Uzbek National Clothing and Folk Crafts (Embroidery, Skullcap Making, Jewelry Making) // *World of Science*. – 2025. – Milliy amaliy san'at va zargarlik an'analari, ularning milliy madaniyatdagi o'rni haqida ilmiy maqola.
- 8 Bozorov A.B. Zargarlik san'atining dunyo xalqlari hayotidagi o'rni va ahamiyati // *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*. – 2023. – Maqola zargarlik san'atining madaniy-badiiy ahamiyati va ta'limdagi o'rnini yoritadi.
- 9 Yuldashev S.A. Development and History of National Craftsmanship in Uzbekistan // *So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*. – 2021. – Milliy hunarmandchilik, shu jumladan zargarlik tarixiy taraqqiyoti yoritilgan maqola.

ОӘК 37.02:004.8:687

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ СӘН ТРЕНДТЕРІН БОЛЖАУДЫ КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мынбаева Н.К., Умбет К.С.

*Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан*

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Мақалада жасанды интеллект арқылы сән трендтерін болжау технологияларын көркем еңбек сабақтарында қолданудың тиімділігі қарастырылады. Сән индустриясында кеңінен пайдаланылатын деректерді талдау, визуалды модельдеу және трендік болжам жасау құралдары білім беру үдерісіне енгізілген жағдайда білім алушылардың графикалық

дағдылары, жобалау құзыреттілігі және шығармашылық ойлау қабілеті дамитыны ғылыми тұрғыдан негізделеді.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, сән трендтері, көркем еңбек, цифрлық технология, тренд-болжау, жобалау мәдениеті, креативті ойлау.

Кіріспе Қазіргі кезде білім әр адамның болашағын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын негізгі факторлардың біріне айналды. Білім деңгейін жоғары ұстау - әрбір қоғамның ғылыми-техникалық жетістіктерін, экономикалық дамуын және азаматтардың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған маңызды міндеті болып табылады. Осы контексте білім беру үдерісін жаңғыртуда заманауи технологияларды, соның ішінде жасанды интеллектті қолдану маңызды әрі өзекті болып отыр [1].

Зерттеліп отырға мақала тақырыбы бойынша мақсат ол жасанды интелект арқылы сән трендтерін болжау технологияларын көркем еңбек сабақтарына енгізудің педагогикалық тиімділігін айқындау.

Білім беру жүйесі оқушылардың тек пәндік білімімен шектелмей, олардың шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын және цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған. Көркем еңбек сабағы – баланың эстетикалық талғамын, қиялын және қолөнер дағдыларын дамытатын маңызды пән болып табылады[2]. Осыған орай, жасанды интелект технологияларын қолдану көркем еңбек сабақтарының мазмұнын жаңартып, оларды оқушылар үшін қызықты әрі тиімді етуге мүмкіндік береді. Жасанды интелект - деректерді өңдеуге, бейнелерді жасауға, үлгілер ұсынуға және шығармашылық үдерісті қолдауға қабілетті технология. Көркем еңбек сабақтарында жасанды интелект келесі бағыттарда тиімді қолданылады:

- сурет және дизайн нұсқаларын автоматты түрде генерациялау;
- түстер үйлесімін және композициялық шешімдерді ұсыну;
- оқушының идеяларын визуалды түрде көрсету;
- жеке қабілет деңгейіне сәйкес тапсырмаларды дайындау.

Цифрлық қоғамда сән индустриясы қарқынды трансформация кезеңін бастан кешіруде. Дәстүрлі түрде сән трендтері дизайнерлердің интуициясы, мәдени өзгерістер және маусымдық көрсетілімдер негізінде қалыптасса, бүгінгі таңда бұл үдерісте жасанды интелект технологиялары маңызды рөл атқарады. Әсіресе, үлкен деректерді (Big Data) талдау, тұтынушылық мінез-құлықты болжау және визуалды трендтерді сараптау мүмкіндігі сән саласын жаңа сапалық деңгейге көтерді.

Жасанды интелект арқылы сән трендтерін болжау-нарықтағы сұранысты алдын ала анықтау, стильдік бағыттарды талдау және дизайнерлік шешімдерді ғылыми негізде қалыптастыруға бағытталған заманауи тәсіл.

Сән индустриясындағы жасанды интеллекттің рөлі. Жасанды интелект алгоритмдері әлеуметтік желілер, интернет-дүкендер, блогтар мен сән көрсетілімдерінен алынған миллиондаған деректерді талдай алады. Мысалы, Zara және H&M компаниялары тұтынушылардың сатып алу тарихын, іздеу сұраныстарын және географиялық ерекшеліктерін сараптау арқылы жаңа коллекцияларын жоспарлайды.

Ал, Neuritech сияқты компаниялар әлеуметтік желілердегі суреттерді компьютерлік көру (computer vision) технологиясы арқылы талдап, алдағы маусымда қандай түстер, пішіндер немесе фактуралар танымал болатынын болжайды. ЖИ жүйелері келесі міндеттерді атқарады:

- визуалды контентті талдау;
- түстер палитрасын анықтау;
- маталар мен фактураларды сараптау;
- тұтынушы мінез-құлқын модельдеу;
- сатылым динамикасын болжау;
- үлкен деректер және трендтерді болжау;

Сән трендтерін болжауда «үлкен деректер» технологиясы ерекше маңызға ие. Әлеуметтік желілердегі хэштегтер, лайктар саны, пікірлер мен іздеу жүйелеріндегі статистика жасанды интеллект алгоритмдері арқылы өңделеді. Мысалы, Google компаниясының іздеу статистикасы белгілі бір киім үлгілеріне деген қызығушылықтың артуын немесе төмендеуін көрсетеді[3].

Сонымен қатар, Amazon платформасындағы сатып алу деректері тұтынушылық талғамның нақты көрсеткіші болып саналады. Осы деректер негізінде алгоритмдер болашақ сұранысты математикалық модельдеу арқылы болжайды.

Жасанды интеллект және шығармашылық үдеріс: Жасанды интеллект тек аналитикалық құрал ғана емес, сонымен қатар шығармашылық серіктеске айналуға. Кейбір дизайнерлер жасанды интеллект көмегімен жаңа силуэттер мен принттерді генерациялайды. Мысалы, IBM компаниясының Watson платформасы сән индустриясында деректерді талдау арқылы шығармашылық шешімдер ұсынған жобаларға қатысқан.

ЖИ арқылы:

- болашақ маусымның түстік картасы жасалады;
- трендтік мудбордтар автоматты түрде құрылады;
- цифрлық прототиптер дайындалады;
- виртуалды киім үлгілері модельденеді.

Бұл үдеріс дизайнердің уақытын үнемдеп, нарыққа бейімделген өнім жасауға мүмкіндік береді.

- Артықшылықтары мен шектеулері
- Артықшылықтары:
- Нарықтағы сұранысты дәл болжау.
- Артық өндірісті азайту (экологиялық тұрақтылыққа ықпал етеді).
- Жедел коллекция әзірлеу мүмкіндігі.
- Тұтынушыға жеке ұсыныс жасау.

Шектеулері: Алгоритмдер өткен деректерге сүйенеді, сондықтан радикалды жаңа стильдерді болжау қиын. Шығармашылық интуицияны толық алмастыра алмайды және деректер сапасына тәуелділік жоғары болады.

Қорытындылай келе жасанды интеллект арқылы сән трендтерін болжау технологияларын көркем еңбек сабақтарына енгізу білім алушылардың жобалау мәдениетін, цифрлық сауаттылығын және креативті ойлау қабілетін арттырады. Сондай-ақ жасанды интеллект сән индустриясында стратегиялық құралға айналды. Ол дизайнерлер мен брендтерге трендтерді алдын-ала болжауға, нарыққа икемді жауап беруге және тұтынушы сұранысын дәл, анықтауға мүмкіндік береді. Дегенмен, жасанды интеллект адам шығармашылығының орнын толық баспайды, керісінше оны толықтыратын интеллектуалды құрал ретінде қызмет атқарады.

Болашақта жасанды интеллект негізіндегі цифрлық платформаларды оқу бағдарламасына жүйелі түрде енгізу ұсынылады. Ол адам мен жасанды интеллекттің синергиясына негізделіп дамиды. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект арқылы болжау - тек технологиялық жаңалық емес, ғылыми негізде дамудың жаңа кезеңі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2022.
- 2 Образование - центральное звено в новой модели экономического роста //Білімді ел - Образованная страна. 2017. № 6 (67).
- 3 Сән индустриясындағы деректер аналитикасы бойынша материалдар, Neuritech ресми сайты.

ҚАЗІРГІ СӘНДЕГІ ЗАМАНАУИ ЭТНИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕР ЖӘНЕ ЖАҢА СТИЛЬДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Болысбаев Д.С., Нұрхатова Ұ.М., Шнасил А.Б.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қаласы
daulet.bolysbaev.74@mail.ru

Аннотация

Мақалада қазіргі сәндегі этникалық элементтер мәдениеттер синтезі мен жаңа стильдердің қалыптасуы тұрғысынан талданады. Жаңа стильдердің қалыптасу ерекшеліктері мен осы үдерістің қағидаттарына сипаттама беріледі. Қазіргі сәннің негізгі элементтері және ондағы этникалық белгілердің көрінісі айқындалады.

Сонымен қатар, заманауи стильдердің қалыптасуы аясында қазақ сәнінің этникалық ұлттық ерекшеліктері қарастырылады. Автор сонымен бірге отандық брендтерінің сән стильдерін қалыптастыру үдерісіне сипаттама береді.

Этникалық құндылықтардың стильдердің қалыптасуына әсер ету деңгейін бағалау мақсатында заманауи стильдерге салыстырмалы талдау жасалады. Бұл тәсіл дәстүрлі құндылықтардың қазіргі кезеңде стильдердің қалыптасуына қалай ықпал ететінін түсінуге мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: . қазіргі сән, сәндегі этникалық элементтер, жаңа стильдердің қалыптасуы, сәндегі қазақ ұлттық стилі.

Кіріспе

Әртүрлі халықтардың дәстүрлі киімдерінің олардың ұлттық өзіндік санасының қалыптасуы мен дамуына қосатын маңызы күмән тудырмайды. Этникалық элементтердің айрықша рөлі қазіргі сән дамуы кезеңінде олардың қолданылу деңгейін бағалау қажеттілігін туындатады. Мәселенің өзектілігі ұлттық дәстүрлерді сақтау барлық салалардың басымды бағыты болуымен түсіндіріледі. Соның ішінде сән индустриясында жаңа стильдерді қалыптастыру барысында қоғамның этникалық элементтерді енгізуге деген сұранысы ескерілуі тиіс, өйткені бұл дәстүрді құрметтеуді, халықтың тұтастығы мен даралығын сақтауды қамтамасыз етеді.

Жаһандану жағдайында этностың ұлттық ерекшеліктерін ескеру және дамыту мәселесі ерекше өткір сипат алады. Қазіргі сән дамуының айрықша белгісі – стильдердің бытыраңқылығы емес, керісінше, әртүрлі этникалық элементтердің өзіндік «архивін» қалыптастыруға ұмтылыс. Бұл үдеріс халықтың базалық құндылықтарын бейнелейді. Алайда дәл осы құбылыс мәдени интеграцияның негізін қалап, екі қарама-қарсы үрдісті айқындады: бір жағынан, мәдени унификация (әртүрлі ерекшеліктерді біріздендіру), екінші жағынан, өзін-өзі айқындау (идентификация) процестері.

Қазіргі уақытта сән индустриясында этникалық элементтерді бейнелейтін халықтық киімге көбірек көңіл бөлінуі – конструктивті ұстаным болып табылады. Ол мәдениетті, құндылықтарды сақтаудың және жас ұрпақтың бойында патриотизмді қалыптастырудың қайнар көзі ретінде қарастырылады. Бүгінде киімдегі этникалық акцентке деген сұраныс өз мәдениетімен қайта байланыс орнату қажеттілігі ретінде қабылданады. Ересек буын арасында да бұл үрдіс халық пен этностың тұтастығын сақтауға деген шынайы ниетпен үндеседі.

Осы құбылыс этникалық стильдің қалыптасуына негіз болды, ал ол бүгінде ұзақ мерзімді жаһандық трендке айналып отыр. Қазіргі заманда ұлттық нақыштағы заманауи киім үлгілерінде дәстүрлілікті сақтау материалдық әрі рухани құндылық ретінде қабылданып, белгілі бір этностың мәдени мұрасында ерекше маңызға ие. Себебі мұндай элементтерде халықтың дүниетанымдық, діни және көркемдік ұғымдары тоғысады.

Сәнде этникалық элементтерді қолдану ежелден қалыптасқан дәстүрге ие және ол принттерді, кестелерді, ою-өрнектерді, маталарды, өрнек үлгілерін және тағы басқа қырларды қамтуы мүмкін. Көбінесе мұндай элементтер белгілі бір мәдениетке немесе аймаққа тән ұлттық киімдерде көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда, қазіргі сәндегі этникалық элементтер бірегей дәстүрлер мен олардың ерекшеліктерін сақтауға көмектесіп, этникалық құрамдас негізінде образдарды стильдеу арқылы жаңа бағыт қалыптастырады. Нәтижесінде, сән ұлттық мәдениетті сақтау мен жалғастырудың қуатты құралына айналады.

Негізгі бөлім

Киімдегі ұлттық белгілер – адамның өзін өз халқымен және оның мәдениетімен сәйкестендіруіне, сондай-ақ этникалық бағыттағы стильдер мен элементтерді таңдау арқылы даралығын көрсетуіне мүмкіндік береді. Сондықтан этникалық элементтердің заманауи сән индустриясында сақталуы аса маңызды, өйткені олар жаңа стильдерді қалыптастыра отырып, кейінгі ұрпақтың мәдени құндылықтарды ұмытпауына ықпал етеді.

Қазіргі сән түрлі мәдени ықпалдарды синтездеуге және стильді образдар жасауға бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Сәнде этникалық элементтерді қолдану қазіргі коллекциялар мен дизайнерлік шешімдердің ажырамас бөлігіне айналды. Көптеген сән үйлері мен дизайнерлер өз топтамаларына этникалық элементтерді белсенді түрде енгізіп, бірегей әрі инновациялық образдар жасайды. Этникалық принттер, маталар, ою-өрнектер мен сәндік детальдар сән коллекцияларының негізгі құрамдас бөлігіне айналып, оларға экзотика, ерекшелік және даралық реңк береді.

Бұл үрдістің көріністерінің бірі – дәстүрлі қазақи стилін күнделікті киім үлгілеріне енгізу. Этностық ерекшелікті сақтайтын қазақ брендтеріне деген қызығушылық кездейсоқ емес. Қазақ ұлттық кестесіне полихромдылық тән, яғни бір мотив бірнеше түспен қайталанып орындалады. Осыған байланысты қазіргі «Қазақ» дизайнер-модельерлері арасында ұлттық нақыштағы жарқын сәндік ою-өрнектерді күнделікті киімде қолдану ерекше танымалдыққа ие болуда. Жоғарыда айтылған жайттар заманауи сәннің осы бағытта дамуына назар аударуға негіз болды.

Этникалық стиль бүгінгі сәнде өте өзекті әрі танымал. Бұл стильдегі киімсіз бірде-бір сән топтамасы немесе сән көрсетілімі өтпейді. Этно-стильді ұстанушылар – өзіндік болмысын көрсетуден қорықпайтын, даралығы мен харизмасын таныта алатын креативті тұлғалар. Олар қоршаған ортамен және өз-өзімен үйлесімділікте болуға ұмтылады.

Коллекциялардағы модельдер бір-біріне ұқсамайтын, ерекше сипатқа ие. Этникалық стильді пайдалана отырып, дизайнерлер түрлі халықтардың дәстүрлерін заманауи бейнеде жаңғыртады. «Этно» стилі суретшіге иесінің айрықша талғамын айқындайтын бай көркемдік құралдар палитрасын ұсынады. Сан алуан түстер мен ою-өрнектер кез келген образға өзгешелік, ұлттық нақыш және ерекше сән береді. Бұл өз кезегінде сәндегі этникалық тақырыптың дамуына берік негіз қалайды.

Сән әлемінде этникалық элементтерді енгізу тақырыбы ерекше әрі уақыт пен жағдайға тәуелсіз орныққан бағыт болып табылады. Сараптамалық деректер мұндай элементтердің ұзақ уақыт бойы қолданылып келе жатқанын және бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпағанын көрсетеді.

Сәннің циклдік сипатқа ие екенін атап өткен жөн. Кез келген тренд даму барысында бірнеше кезеңнен өтеді: алдымен идея қалыптасады, кейін таралады, өз ізбасарларын табады, одан соң бәсеңдеп, басқа бағытпен алмастырылады. Көп жағдайда сән циклі 9–10 жылды құрайды, ал белгілі бір трендтің өмір сүру ұзақтығы шамамен 4–5 жылға созылады. Ол өз мүмкіндігін сарқып, кейін жаңа сипатта қайта оралуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандардан ұлттық киімі мен дәстүрлі түркі мәдениетіне деген қызығушылық тек отандық дизайнерлер арасында ғана емес, бүкіл әлем модельерлері арасында да байқалатынын көруге болады. Қазақ стилі мен ұлттық костюмінің элементтері ірі сән үйлерінің де, жас әрі талантты дизайнерлердің де коллекцияларынан көрініс табуда.

Қазақ брендтері туралы айтқанда, этностильдің қалыптасуында ою-өрнектің айрықша рөл атқаратынын атап өткен жөн. Ою-өрнек көне заманнан бері этностың дүниетанымын

бейнелеген таңба-символдардан тұрады және қазіргі заман мен тарихты байланыстыратын өзіндік ақпараттық көпір іспетті.

Алғашқы қазақ символдары ата-бабалардың діни наным-сенімдерін бейнелейді: олар көк тәңірі – Тенгридің бар екеніне сеніп, әйел құдайы Ұмайды қастерлеген және ата-баба культін ұстанған. Сонымен қатар, өсімдіктердің жаны бар екеніне, жануарлар мен адамдардың теңдігіне сенген.

Ою-өрнекке тұмарлық, қорғаныштық мән берілгендіктен, ол киімге, әшекейлерге, қару-жарақ пен тұрмыстық бұйымдарға салынған және қазақ жерінде ислам діні қабылданып, бұл «жәннат бағы» ұғымын бейнелейтін флоральды (өсімдік тектес) ою-өрнектердің кең таралуына ықпал етті.

Кейін қазақтар басқа халықтарда кездеспейтін бірегей қолөнер тәсілдерін қалыптастырды. Олардың қатарына бүгінгі күні де заманауи шеберлер кеңінен қолданатын былғары мозаикасы, төмпешікті зергерлік филигрань және құлақша әдісімен орындалатын аппликация техникасы жатады.

Қазақ дизайнерлері өз туындыларында ұлттық мұра мен дәстүрді қазіргі заманмен үйлестіріп, бірегей стильдер қалыптастырады. Мысалы, белгілі қазақ дизайнері Айша Сәрсенова (мысал ретінде) өз зергерлік және киім коллекцияларын «Қазақ ренессансы» деп атайды, себебі әрбір туындысында қазақ тарихы мен мәдениетінің белгілі бір кезеңі көрініс табады. Оның коллекциялары ұлттық өткенге сілтеме жасап, заманауи сәнмен үйлеседі. Тек атауларын қарасаңыз: «Қазақ ханшайымы», «Алтын дала» сақиналары, «Бәйтерек құпиясы» сырғалары – барлығы қазақ мәдениеті мен мифологиясына негізделген.

Классикалық модельерлердің тәжірибесіне назар аударсақ, ұлттық дәстүрлерді заманауи сәнмен үйлестірудің үлгілерін көруге болады. Қазақ дизайнерлері де осы бағытты өрбітіп, этникалық элементтерді қазіргі заман талаптарына сай бейнелейді. Мысалы, әлемдік сән әлемінде ұлттық кодты заманауи стильмен үйлестіретін дизайнерлердің бірі – Aigul Kassymova. Оның коллекциялары қазақ эстетикасы мен жоғары сән элементтерін біріктіріп, күрделі қолмен кестеленген нақыштар мен жоғары сапалы маталарды пайдаланады, бұл ұлттық мұраны қазіргі киім үлгісінде сақтауға мүмкіндік береді. Сол сияқты, Saltanat Baimukhamedova («SALTA» бренді) этникалық стильді prêt-à-porter форматында алғаш енгізген дизайнерлердің бірі болып табылады. Оның киімдері урбан стильге оңай үйлесіп, этно-рухты сақтай отырып күнделікті киюге жарамды. Тағы бір айрықша тұғыр – Kamshat Bekenova, ол өз жұмыстарында көшпенді мәдениеттің, фольклор мен түркілік символиканың мотивтерін қолданады және аймақтық қолөнершілермен ынтымақтасады. Қазақ этно-стильінің тағы бір көрінісі – Аяа Варані бренді. Оның коллекциялары киім элементтерінде қазақтың ұлттық мотивтері мен философиялық мәні бар визуалды символдарға толы. Қазіргі қазақ сән сахнасында да ұлттық элементтің интерпретациясы белсенді дамуда. Мысалы, Saken Zhaksybayev (бренд *ZhSaken*) қазақ дәстүрінен шабыт алып, оны қазіргі заманғы таза сызықтар мен силуэттер арқылы көрсетеді — бұл ұлттық мотивтердің күнделікті киіммен үйлесуінің тамаша мысалы. Осы дизайнерлердің тәжірибесі ұлттық мұраны заманауи кеңістікке енгізудің тандамалы жолдарын көрсетеді: ұлттық ою-өрнектер, тарихи символдар мен қолөнер әдістері бүгінгі сән әлемінде жаңаша көрініс табады. Олар ұлттық кодты сақтай отырып, қазіргі заманға сай стильдер қалыптастырып, қазақ мәдениетін әлемдік сән сахнасында танытуға ықпал етеді.

Дизайнердің мақсаты – өз туындылары арқылы қазақ мәдениетін әлемге таныту, ұлттық дәстүрлерді қазіргі заман тұтынушыларына жеткізу және заманауи стильде көрсету. Бұл арқылы киім мен зергерлік бұйымдар халықтың тарихи және рухани құндылықтарын сақтап, жаңа буынға жеткізудің бір құралына айналады.

Қазіргі сән индустриясында бірегей үлгілер жасап жүрген қазақша киім брендтері мен модельерлерін назардан тыс қалдыруға болмайды. Сондай-ақ сәннің ажырамас бөлігі ретінде зергерлік бұйым дизайнерлерін де атап өткен жөн. Шеберлер өз туындыларында әсемдік пен даралықпен қатар, бұйымдардың функционалдылығына да ерекше мән береді.

Қорытынды

Мақала авторы бүгінгі күні қарқынды дамып, тек аға буын өкілдерінің ғана емес, сонымен қатар этникалық мәдениетті бағалайтын жастардың да назарын аударып отырған ауқымды индустрияның тек жекелеген мысалдарын ғана келтіреді. Қазіргі дизайнерлер этникалық стиль элементтерін күнделікті киім үлгілеріне сәтті енгізіп, әсіресе жастар арасында кең танымалдыққа ие болуда.

Қазіргі сән, соның ішінде мәдениеттер синтезі, шығармашылық эксперимент жасауға және бірегей образдар қалыптастыруға мүлде жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Этникалық элементтерді заманауи трендтермен үйлестіру назар аударатын, ерекше әрі стильді образдар жасауға жол ашады. Мысалы, халықтық кестені минималистік силуэтпен ұштастыру немесе этникалық принттерді заманауи пішімдегі киім үлгілерімен үйлестіру – соның айқын дәлелі.

Қарқынды даму мен жоғары ырғаққа толы заманда өмір сүретін қазіргі адамның күнделікті киім үлгісіне этникалық элементтерді енгізу жаңа заманауи стиль қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай стильде патриотизмді тәрбиелеуге, мәдени құндылықтарды игеруге және ұлттық дәстүрлерді киім арқылы тануға орын сақталады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Карасева А.И., Костылева В.В. Этнический стиль как атрибут бренда премиум сегмента // Концепции, теория, методики фундаментальных и прикладных научных исследований в области инклюзивного дизайна и технологий: сборник научных трудов по итогам Международной научно-практической заочной конференции. Часть 3. Москва: РГУ им. А. Н. Косыгина, 2020. С. 107–110.
- 2 Касимович А. А., Громова М. В. Этнический стиль как актуальное направление в современной моде // Всероссийская научно-практическая конференция «ДИСК-2022». Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции, в рамках Всероссийского форума молодых исследователей «Дизайн и искусство – стратегия проектной культуры XXI века». Москва, 2022. С. 251–255.
- 3 Нагиева К., Ершова Л. В. Этнические мотивы в современной моде // Международный студенческий научный вестник. 2016. № 4–5. С. 646–647.
- 4 Соснина Н. О., Герасимова Ю. Л., Васильева Э. В. Этномода как тренд современной культуры // Костюмология, 2020. № 3. [Электронный ресурс] URL: <https://kostumologiya.ru/PDF/06IVKL320.pdf>
- 5 Черевко В. В. Мода и человек в современном мире // Гуманитарные науки в современном вузе: вчера, сегодня, завтра. Материалы международной научной конференции. Под ред. С. И. Бугашева, А. С. Минина. Санкт-Петербург: СПбГУПТД, 2019. С. 1349–1353.

ӨОЖ 378.091.26:75

БОЛАШАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДА КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Конакбаева У.Ж., Калабаева К.Р.

*Ж.А. Ташенев атындағы университеті, Қонаев даңғылы 21,
ukonakbaeva@mail.ru, kalabaeva.k2020@mail.ru*

Аннотация

Зерттеу мақсаты болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің негізгі құзыреттіліктерін тиімді қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды теориялық негіздеу және зерттеу болып табылады. Осыдан келесі зерттеу міндеттері келіп шығады: қазіргі

білім беру стандарттары контекстінде бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің мәні мен құрылымын зерттеу, негізгі құзыреттерді анықтау, құзыреттілікті қалыптастырудың тиімділігін арттыратын жағдайларды негіздеу болып табылады. Осылайша, оқытудың нәтижесі жаңа кәсіби міндеттер ғана емес, сонымен қатар жоғары сапалы еңбек нәтижесіне қол жеткізуге дайын болу, мамандыққа материалдық және рухани құндылық ретінде қарау.

Кілттік сөздер: болашақ мұғалім, бейнелеу өнері, кәсіби даярлау, құзыреттілік, оқыту нәтижелері

Жалпы білім беретін мектептің әр мұғалімінің, оның ішінде бейнелеу өнері мұғалімінің қызметі қазіргі кезеңде жалпы білім берудің жай-күйімен, ең алдымен, жалпы білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартымен анықталады. Педагогикалық іс-әрекет педагог пен оқушының өзара қарым-қатынасына, өзара іс-қимылына байланысты, бейнелеу өнері мұғалімі қызметінің ерекшелігін анықтауға көмектесетін өлшемдерді әзірлеу ережелерін қалыптастырады: мұғалімнің іс-әрекетін қызмет объектісінен бөлек қарастыру мүмкін емес; оқушының іс-әрекеті және жоспарланған нәтиже мұғалімнің іс-әрекетінің сипатына әсер етеді; мұғалімнің іс-әрекетіндегі өзгерістер оқушының іс-әрекеті неғұрлым нақты болса, соғұрлым маңызды болады. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының іс-әрекетінің сипаты мектептегі оқу нәтижесіне стандарт талаптарын анықтайды.

Жалпы білім беру жүйесінде бейнелеу өнерін оқыту 7-сыныпқа дейін жалғасады, содан кейін екі жыл ішінде (8-9 сыныптар) мектепте "өнер" оқу пәні оқытылады. Жалпы орта білім беру деңгейінде көркемдік-шығармашылық дамудың кең мүмкіндіктерін арнайы көркемдік сыныптар ашқан көркемдік-эстетикалық цикл пәндерін тереңдетіп оқытатын білім беру мекемелері ұсынады.

Кәсіби құзыреттілік кәсіби мәселелерді шешуде практикалық тәжірибе, шеберлік және білім негізінде сәтті әрекет ету қабілеті деген ережеге сүйене отырып, бейнелеу өнері мұғалімінің білім алушылардың жеке, мета-пәндік және пәндік нәтижелерін қалыптастыру саласындағы құзыреттілігін анықтау қажет. Бейнелеу өнері мұғалімі, кез-келген басқа мұғалім сияқты, жалпы жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу үшін жұмыс істейді. Бірақ ол мұны, ең алдымен, өз тақырыбының құралдарымен жасайды. Демек, біз бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін жалпы кәсіби, жалпы салалық және арнайы құзыреттілікті түсіну негізінде талдаймыз. Бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі туралы мәселені шешу педагогикалық кадрлардың кәсібилігінің жалпы контекстін де, бейнелеу өнерін оқытудың нақты мәтінін де болжайды, оған қатысты көркемдік білім беру жүйесіндегі оқу-тәрбие процесінің көптеген заңдылықтары бөлінген [1].

Бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі педагогтың табысты педагогикалық қызметі үшін қажетті кәсіби және жеке қасиеттерінің жиынтығын білдіреді.

Жоғары кәсіби деңгейде жүзеге асырылған педагогикалық қызмет, оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудегі тұрақты жоғары көрсеткіштер кәсіби құзыреттілік критерийлері болып табылады.

Өзгермелі педагогикалық ортада бейімделу қабілеті, шығармашылық табиғатты қалыптастыру, педагогикадағы инновацияларға бейімділік бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту арқылы қол жеткізіледі. Оқушылардың адамгершілік, рухани, эстетикалық тәрбиесі мұғалімнің кәсіби деңгейіне байланысты.

Бүгінгі таңда бейнелеу өнері мұғалімдерінің кәсібилігін дамытудың негізгі формалары бар, мысалы, өзін - өзі тәрбиелеу, қосымша білім беру, заманауи технологиялардың көмегімен білім беру, шеберлік сыныптары, көркем көрмелер мен конкурстарға қатысу, шығармашылық қызмет және т. б.

Бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі шарттары ретінде педагогтардың шығармашылық қызметін, зерттеу қызметін, жаңа педагогикалық технологияларды игеруді, әдістемелік бірлестіктерде, шығармашылық топтарда жұмыс

істеуді, көркемдік конкурстарға қатысуды, педагогикалық форумдарды, көркемдік және педагогикалық тәжірибені беруді бөліп көрсетуге болады. Егер мұғалім қажеттілікті түсінбесе, жоғарыда аталған әдістер кәсіби біліктілігін арттыруға жеткілікті тиімді болмайды.

Педагогтың шығармашылық өсуіне қолайлы жағдай жасау маңызды. Бейнелеу өнері мұғалімін ынталандыру қажет. Кәсіби құзыреттілікті табысты қалыптастырудың негізі бейнелеу өнері мұғалімінің кәсіби қасиеттерін жетілдіру процесі, сондай-ақ жеке қасиеттерін дамыту, педагогикалық тәжірибені жинақтау, мұғалімнің шығармашылық қызметі болып табылады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың үш кезеңі бар:

- қажеттілік санасы және интроспекция;
- өзін-өзі дамытуды жоспарлау (мақсаттар, міндеттер, шешу жолдары);
- өзін-өзі көрсету, талдау, түзету [2].

Педагогикалық қызмет барысында мұғалім өзінің біліктілік деңгейін үнемі арттырып отыруы керек, бұл процесс циклдік болып табылады, сондықтан жоғарыда аталған кезеңдер әр уақытта жаңа сапада қайталанады.

Көп нәрсе кәсіби құзыреттілік қалыптасатын ортаға байланысты, бұл кәсіби дамуды ынталандыратын орта. Сауалнама, тестілеу, тәжірибе алмасу бойынша мектеп іс-шаралары, көрмелер, конкурстар, ынталандырудың барлық осы түрлері педагогикалық ұжымда жағымды психологиялық атмосфераның қалыптасуына әсер етеді.

Қазіргі заманғы бейнелеу өнері мұғалімі оқушыларды шығармашылық қызметке тартуға, балалардың көркемдік қиялын, бейнелі ойлау мен шығармашылық әлеуетін дамытуға міндетті, сондай-ақ жалпы мәдени құзыреттілікті қалыптастыруға, тұлғаның адамгершілік дамуына жағдай жасауға қабілетті болуы тиіс.

Бұл ретте ашықтық, ұтқырлық, вариативтілік, интегративтілік, технологиялылық, практикаға бағдарлану, болжау, инновация қағидаттарына негізделген педагогтерде кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың мақсатты процесін ұйымдастыруға мүмкіндігі бар біліктілікті арттыру жүйесі маңызды рөл атқарады.

Педагогтердің педагогикалық және көркемдік тәжірибесін талдау, бейнелеу өнері мұғалімдеріне сауалнама жүргізу, тестілеу педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің төмен деңгейін сақтаудың бірқатар себептерін анықтады:

- психология, педагогика, өнер теориясы мен әдістемесі, өнердегі ұлттық-өңірлік компонент саласында білімнің жеткіліксіздігі;

- графика мен кескіндемеде әртүрлі технологияларды меңгерудің әлсіз техникасы;

- өнер туындыларын егжей-тегжейлі бағалай алмау, бейнелі, дерексіз ойлаудың жеткіліксіз дамуы, зерттеу, жобалау, шығармашылық қызметті жүзеге асырудағы қиындықтар;

- оқу мақсаттарын қоюдағы қиындықтар, оқу міндеттерін шығармашылық шешуде, педагогикалық құралдардың түрлері мен тәсілдерін таңдауда белсенді тәуелсіз қызметтің болмауы;

- оқушыларды бейнелеу өнеріне оқытуда вариативті және тұлғаға бағытталған тәсілдерді қолдана алмау;

- өзінің педагогикалық қызметін талдай алмау, өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамыту жолдарын болжай алмау, педагогикалық қызметтегі өз қателіктері мен кемшіліктеріне талдау жасай алма [3].

Жалпы білім беретін оқу орындарында бейнелеу өнерін оқыту саласындағы проблемаларды шешу үшін бейнелеу өнері мұғалімдерінің біліктілігін арттыру процесін жаңғырту, біліктілікті арттыру процесінде бейнелеу өнері мұғалімдерін кәсіби даярлаудың заманауи нысандары мен әдістерін енгізу талап етіледі.

Ашықтық, ұтқырлық, вариативтілік, интегративтілік, технологиялылық, болжамдылық, инновация қағидаттарына негізделген педагогтерде кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың мақсатты процесін ұйымдастыру қажет. Мұғалімдердің біліктілігін

арттыру курстарында орта жалпы білім беретін оқу орындарында бейнелеу өнерін оқыту бойынша ғылыми-практикалық ұсынымдар мен арнайы курстардың бағдарламаларын әзірлеу және енгізу талап етіледі. Біліктілікті арттырудың әзірленген авторлық бағдарламалары, бейнелеу өнерін оқытуға арналған ғылыми-әдістемелік және көрнекі құралдар, мұғалімдерге арналған компьютерлік презентациялар мен практикалық тапсырмалар, біліктілікті арттыру жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін диагностикалық материал маңызды.

Бейнелеу өнері мұғалімі жалпы білім берудің әр сатысына сәйкес шешетін негізгі міндеттердің бірі студенттердің көркемдік және шығармашылық қызметке деген қажеттілігін қалыптастыру.

Оқушылардың білім жүйесіндегі бейнелеу өнерінің ерекше орнын, оның білім алушылардың болашақ өміріндегі рөлін ескере отырып, осы пәнді меңгерудің кемінде үш құрамдас бөлігі туралы айтуға болады: бейнелеу сауаттылығы; көркем мәдениет; шығармашылық даму. Әрине, бұл компоненттер арасындағы шекаралар мобильді, ал оқу нәтижелері білім берудің әртүрлі деңгейлерінде өзгерістерге ұшырайды, бірақ дәл осы бөлу мұғалімге қойылатын талаптарды ажыратуға мүмкіндік береді.

Көрнекі сауаттылыққа қол жеткізу үшін оқушыларды бейнелеу іс-әрекетін жүзеге асыруға қажетті білім мен дағдылардың минимумымен таныстыру үшін жеткілікті мұғалімнің пәндік құзыреттілігі қажет. Көркем мәдениетті қалыптастыру үшін мұғалімнің оқушыларды бейнелеу өнерімен таныстырудағы, көркем және көрнекі мәдениетті қазіргі заманғы адамның жалпы мәдениетінің ажырамас бөлігі ретінде қалыптастырудағы рөлін түсінуі қажет. Білім алушылардың шығармашылығын дамыту үшін бейнелеу өнері мұғалімінің шығармашылық тұлға ретіндегі өзіндік шығармашылық әлеуеті маңызды [4].

Көркемдік-шығармашылық қызмет және көркем және көрнекі мәдениеттің жалпы қасиеттері басқа оқу пәндерінде де, білім алушылардың күнделікті өмірінде де қолданылады. Мұндай хабардарлық, бір жағынан, мұғалімге өз қызметіне тар центристік көзқарастан жоғары көтерілуге мүмкіндік береді, екінші жағынан, әріптестерімен өнімді ынтымақтастыққа итермелейді, екінші жағынан, білім алушыларды нақты пәндік оқытуда тәрбиелеу және дамыту міндеттерін нақтылайды. Бұл маңызды міндеттер, ең алдымен, балалардың бейнелеу өнерін оқуға деген ынтасын тереңдету саласында шешіледі.

Бүгінгі таңда бейнелеу өнері сабақтары үшін бұл міндет әсіресе өткір, өйткені өнерді оқытуға ынталы оқушылар, ең алдымен, өнер мектептеріне барады, яғни қосымша білім беру жүйесіне деген қажеттіліктерін жүзеге асырады. Осы жерден пән мұғалімінің жалпы кәсіби құзыреттілігімен қатар оқушылардың бейнелеу өнерін оқытуға деген ынтасын арттыруға және олардың көркемдік және визуалды мәдениетін қалыптастыруға әсер ететін кәсіби құзыреттіліктерді бөлек бөлімге бөлуге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. — 2003. — № 10.
- 2 Акулова О.В. Компетентностная модель современного педагога: Учебно-методическое пособие. СПб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2007. 158с.
- 3 Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования// Высшее образование в России. 2005. № 4. С. 23-30.
- 4 Прищепа А.А., Майдибор О.Н. Условия подготовки будущих художников-педагогов к педагогической и творческой деятельности // Международный научно-исследовательский журнал. 2016. № 9 (51) Часть 4. С. 75-79.

ЗАМАНАУИ ВИЗУАЛДЫ МӘДЕНИЕТ КОНТЕКСТІНДЕГІ ӨНЕР МЕН ДИЗАЙН ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Жолдасова А.Т., Байтас М.М., Миронова Т.Г.

*М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
aigerim_zholdasova90@mail.ru*

Аннотация

Бұл мақалада бейнелеу өнері мен дизайн салаларындағы заманауи инновациялық үрдістердің мазмұны мен бағыттары ғылыми тұрғыдан талданады. Цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, виртуалды кеңістік, генеративті әдістер және әлеуметтік дизайн құбылыстарының шығармашылық тәжірибеге әсері қарастырылады. Сонымен қатар өнер мен дизайнның мәдени коммуникация, білім беру және тұрақты даму контекстіндегі рөлі анықталады. Зерттеу нәтижелері аталған салалардың пәнаралық сипатқа ие болып, болашақ мәдени трансформацияның негізгі факторларының біріне айналып отырғанын көрсетеді.

Кілттік сөздер: бейнелеу өнері, дизайн, инновация, цифрлық технология, жасанды интеллект, визуалды мәдениет, генеративті өнер, виртуалды шынайылық, әлеуметтік дизайн, шығармашылық индустрия.

Кіріспе

Бейнелеу өнері мен дизайндағы инновациялар қазіргі жаһандану дәуіріндегі мәдени дамудың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып саналады. Технологиялық прогресс, цифрлық коммуникация құралдарының кең таралуы және ақпараттық қоғамның қалыптасуы шығармашылық салалардың мазмұны мен құрылымына түбегейлі өзгерістер енгізді. Соның нәтижесінде өнер мен дизайн тек эстетикалық құндылықтарды жеткізуші ғана емес, әлеуметтік өзара әрекеттесу, мәдени сәйкестік және интеллектуалдық тәжірибе қалыптастыру тетігіне айналып отыр. Қазіргі кезеңде бұл салаларды зерттеу олардың тек көркемдік сипатын емес, сонымен қатар технологиялық, философиялық және әлеуметтік қырларын кешенді түрде қарастыруды талап етеді.

Адамзат тарихында бейнелеу өнері үнемі қоғамның дүниетанымдық жүйесімен тығыз байланыста дамып отырды. Дәстүрлі кезеңдерде сурет, мүсін және сәндік-қолданбалы өнер материалдық орта арқылы көрініс тапса, бүгінгі таңда шығармашылық тәжірибе цифрлық кеңістікке белсенді түрде ауысуда. Мұндай өзгеріс өнердің тек орындалу техникасына ғана емес, оны қабылдау логикасына да әсер етеді. Көрермен енді дайын туындыны сырттай бақылаушы емес, интерактивті үдерістің қатысушысына айналып келеді. Бұл құбылыс эстетикалық тәжірибенің динамикалық сипатын күшейтіп, өнердің коммуникативтік әлеуетін арттырады.

Дизайн саласының эволюциясы да индустриялық қоғамнан постиндустриялық мәдениетке өтумен тығыз байланысты. Алғашқы кезеңдерде дизайн өндірістік бұйымдардың сыртқы келбетін жетілдіруге бағытталса, қазіргі уақытта ол күрделі жүйелерді, цифрлық интерфейстерді және әлеуметтік қызметтерді ұйымдастыру құралына айналды. Осы тұрғыдан алғанда дизайн ойлау тәсілі ретінде қарастырылып, адамның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін үйлестіруге бағытталған әмбебап әдіснамалық құрал рөлін атқарады. Бейнелеу өнері мен дизайн арасындағы шекараның біртіндеп жойылуы пәнаралық синтездің күшеюіне және жаңа шығармашылық формалардың пайда болуына алып келді.

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы шығармашылық процестің табиғатын түбегейлі өзгертті. Компьютерлік графика, үшөлшемді модельдеу, анимациялық жүйелер және деректерге негізделген визуализация әдістері көркем тілдің жаңа түрлерін

қалыптастыруда. Сандық құралдардың көмегімен суретші кеңістік, уақыт және қозғалыс категорияларын бұрын-соңды болмаған деңгейде еркін қолдана алады. Сонымен қатар шығармашылық әрекеттің бір бөлігі алгоритмдерге жүктеліп, авторлық ұғымының мазмұны қайта қарастырылуда. Бұл жағдай өнер философиясында шығармашылықтың мәні, түпнұсқалық және интерпретация мәселелеріне қатысты жаңа пікірталастар туындатады.

Негізгі бөлігі

Жасанды интеллект негізіндегі жүйелер визуалды бейнелерді талдау, стильдік ерекшеліктерді анықтау және жаңа композициялар құрастыру қабілетіне ие. Мұндай технологиялар шығармашылық үдерісті автоматтандырумен қатар, адамның интуитивтік ойлауымен өзара әрекеттесетін гибриді модельдерді қалыптастырады. Нәтижесінде адам мен машина арасындағы серіктестік жаңа эстетикалық парадигмалардың пайда болуына ықпал етеді. Дегенмен бұл бағыт авторлық құқық, этика және мәдени жауапкершілік сияқты күрделі мәселелерді де күн тәртібіне шығарып отыр.

Виртуалды және толықтырылған шынайылық технологиялары көркем тәжірибенің кеңістіктік құрылымын өзгертуде. Үшөлшемді цифрлық ортада жасалған шығармалар көрерменге туындының ішіне еніп, оны әртүрлі ракурстан сезінуге мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибе дәстүрлі көрме форматын кеңейтіп, музейлік кеңістіктің жаңа цифрлық үлгілерін қалыптастыруға жол ашады. Сонымен қатар толықтырылған шынайылық физикалық орта мен виртуалды бейнелерді біріктіріп, қалалық мәдениет пен қоғамдық кеңістіктегі өнердің жаңа формаларын дүниеге әкелуде. Бұл үрдіс мәдени мұраны таныстыру, білім беру және туризм салаларында да кеңінен қолданылуда.

Генеративті тәсілдер заманауи дизайн мен өнердің маңызды бағыттарының біріне айналды. Алгоритмдер арқылы қалыптасатын пішіндер табиғи құрылымдардың логикасын қайталап, күрделі геометриялық жүйелерді тиімді түрде модельдеуге мүмкіндік береді. Мұндай әдістер сәулетте, өнеркәсіптік жобалауда және графикалық ортада кең қолданыс табуда. Сонымен қатар генеративті көркем тәжірибе кездейсоқтық пен заңдылықтың үйлесімі арқылы жаңа эстетикалық сапа қалыптастырады. Бұл жерде автор дайын нәтижені тікелей жасамайды, керісінше жүйенің жұмыс істеу қағидаларын анықтайды.

Талқылау және талдау

Қазіргі визуалды мәдениет ақпараттық кеңістіктің кеңеюімен сипатталады. Әлеуметтік желілер мен цифрлық платформалар бейнелік коммуникацияның негізгі арнасына айналып, өнер мен дизайнды күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне енгізді. Визуалды тілдің әмбебап сипаты мәдениеттер арасындағы өзара түсіністікті жеңілдеткенімен, ақпараттың шамадан тыс көптігі қабылдау тереңдігіне әсер етуі мүмкін. Сондықтан заманауи суретші мен дизайнер тек көркем форма жасаушы емес, сонымен қатар мағыналық құрылымдарды ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді.

Өнер мен дизайн әлеуметтік мәселелерді талқылаудың тиімді құралы ретінде де маңызды рөл атқарады. Экологиялық тұрақтылық, урбанистік өзгерістер, гендерлік теңдік және цифрлық тәуелділік тақырыптары шығармашылық жобаларда кеңінен көрініс табуда. Әсіресе қоғамдық кеңістіктегі интерактивті инсталляциялар мен әлеуметтік дизайн жобалары адамдардың назарын өзекті мәселелерге аударып, қоғамдық диалог қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл үрдіс шығармашылық қызметтің жауапкершілік деңгейінің артқанын көрсетеді.

Білім беру жүйесіндегі өзгерістер де инновациялық үдерістермен тығыз байланысты. Қашықтан оқыту платформалары, виртуалды студиялар және цифрлық зертханалар студенттердің шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Пәнаралық жобалар өнерді инженериямен, бағдарламалаумен және ғылыммен біріктіріп, жаңа кәсіби құзыреттер қалыптастырады. Мұндай тәсілдер сыни ойлау, креативтілік және командалық әрекет дағдыларын дамытуға бағытталған. Соның нәтижесінде болашақ мамандар өзгермелі технологиялық ортаға бейімделген әмбебап тұлға ретінде қалыптасады.

Алдағы уақытта өнер мен дизайн саласының дамуы биотехнология, нейроинтерфейс және цифрлық кеңістіктің терең интеграциясымен байланысты болуы ықтимал.

Материалдық және виртуалды тәжірибенің бірігуі гибриді көркем формалардың пайда болуына алып келеді. Сонымен қатар деректер қауіпсіздігі, алгоритмдік әділеттілік және мәдени әртүрлілікті сақтау мәселелері ерекше маңызға ие болады. Тұрақты даму қағидаттарына негізделген экологиялық дизайн, қайта өңделетін материалдар және энергия тиімді технологиялар шығармашылық индустриялардың болашақ бағытын айқындайды.

Жалпы алғанда, бейнелеу өнері мен дизайндағы инновациялар мәдени трансформацияның ажырамас бөлігі болып табылады. Технологиялық жетістіктер шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтіп қана қоймай, адамзаттың дүниетанымдық тәжірибесін жаңа деңгейге көтереді. Интерактивті орта, алгоритмдік эстетика және цифрлық коммуникация көркемдік ойлаудың жаңа үлгілерін қалыптастыруда. Сондықтан бұл салаларды зерттеу тек өнертанулық тұрғыдан емес, әлеуметтік-философиялық және технологиялық контексте де жүргізілуі тиіс.

Қорытынды

Қорытындылай келе, қазіргі кезеңдегі бейнелеу өнері мен дизайн инновациялық даму жолында тұрған күрделі әрі көпқырлы мәдени құбылыс ретінде сипатталады. Олар пәнаралық синтезге, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына және әлеуметтік жауапкершілік қағидаттарына сүйене отырып, жаңа мәдени кеңістікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл үдеріс адам мен технологияның өзара әрекеттесуін тереңдетіп қана қоймай, шығармашылық ойлаудың құрылымын өзгертіп, көркем тәжірибенің мазмұнын кеңейтеді. Соның нәтижесінде өнер мен дизайн тек эстетикалық құндылықтарды бейнелеу құралы емес, сонымен бірге әлеуметтік коммуникацияның, мәдени сәйкестіктің және интеллектуалдық рефлексияның маңызды тетігіне айналып отыр.

Қазіргі инновациялық үрдістер көркем шығармашылықтың табиғатын түбегейлі қайта қарастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ортадағы интерактивтілік, алгоритмдік генерация және виртуалды тәжірибелер көрерменнің ролін өзгертіп, оны белсенді қатысушы деңгейіне көтереді. Бұл жағдай өнердің қабылдану логикасын жаңартып, мәдени тәжірибенің демократиялануына ықпал етеді. Сонымен қатар мұндай өзгерістер білім беру, ғылыми зерттеу және шығармашылық индустриялар арасындағы байланысты күшейтіп, жаңа кәсіби бағыттардың қалыптасуына негіз болады. Осы тұрғыдан алғанда, бейнелеу өнері мен дизайн қоғамның инновациялық дамуын сипаттайтын стратегиялық мәдени ресурс ретінде көрінеді.

Болашақта аталған салалардың дамуы технологиялық прогреспен қатар этикалық және гуманистік құндылықтардың сақталуына тәуелді болмақ. Жасанды интеллект, деректер кеңістігі және виртуалды орта мүмкіндіктерінің кеңеюі шығармашылық еркіндікті арттырғанымен, авторлық құқық, мәдени әртүрлілік және цифрлық қауіпсіздік мәселелерін де өзекті етеді. Сондықтан ғылыми қауымдастық пен шығармашылық тәжірибе иелері инновация мен жауапкершілік арасындағы тепе-теңдікті сақтауға ұмтылуы тиіс. Осындай кешенді көзқарас жағдайында бейнелеу өнері мен дизайн адамзаттың рухани дамуын қамтамасыз ететін, мәдени болмысты жаңғыртатын және болашақ өркениеттік бағдарларды айқындайтын жетекші күштердің бірі ретінде өз маңызын сақтай береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Нұрғазин Қ. Өнер теориясы және заманауи мәдениет. – Алматы: Білім, 2019. – 256 б.
- 2 Жұмабекова А. Дизайн негіздері. – Астана: Фолиант, 2020. – 312 б.
- 3 Manovich L. The Language of New Media. – Cambridge: MIT Press, 2001. – 354 p.
- 4 Paul C. Digital Art. – London: Thames & Hudson, 2015. – 224 p.
- 5 Rush M. New Media in Art. – London: Thames & Hudson, 2005. – 216 p.

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЭТНОДИЗАЙН ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА АСПЕКТІЛЕРІ

А.Б.Бекзат¹, М.Д.Есекешова²

¹Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент, Қазақстан

²С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана, Қазақстан

imaristocratka@gmail.com, m.yessekeshova@kazatu.kz

Аннотация

Мақалада көркем білім беру үдерісінде этнодизайн қағидаттары арқылы болашақ дизайнерлердің кәсіби мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Автор ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, жасанды интеллект технологияларын дизайн нысандарын модельдеуге енгізудің педагогикалық шарттарын негіздейді. Зерттеу барысында этнодизайнның дәстүрлі элементтерін цифрлық генерациялау арқылы білім алушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру жолдары талқыланады.

Зерттеудің мақсаты - көркем білім беру үдерісінде этнодизайн қағидаттары арқылы болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін айқындау. Осы мақсатқа жету үшін ұлттық мәдени кодты цифрлық технологиялармен ұштастыру және этнодизайнның инновациялық әдістерін талдау міндеттері қойылды. Зерттеу нәтижесінде жасанды интеллект алгоритмдерін этнодизайн нысандарын модельдеуге енгізудің тиімділігі дәлелденді. Қорытындылай келе, дәстүрлі құндылықтар мен цифрлық парадигманың синтезі білім алушылардың кәсіби бірегейлігін нығайтудың басты шарты екені негізделді.

Кілттік сөздер: этнодизайн, көркем білім беру, кәсіби мәдениет, жасанды интеллект, ұлттық код, визуальды парадигма, педагогикалық инновация, дизайн-білім.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде көркем білім берудің басты бағыты - ұлттық құндылықтарды заманауи технологиялық жетістіктермен үйлестіре алатын кәсіби мәдениеті жоғары маман даярлау. Бұл тұрғыда этнодизайн қағидаттары білім алушылардың рухани-мәдени негізін қаласа, жасанды интеллект (ЖИ) осы идеяларды жаңа визуальды деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

Осы орайда, заманауи мәдениеттің визуальды жаңа парадигмасын зерделеу, дәстүр мен инновацияның өзара сабақтастығын айқындау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Көркемдік-педагогикалық білім берудің заманауи модельдерін талқылау барысында этнодизайнның дәстүрлі құндылықтарын сақтай отырып, жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен шектеулерін талдау болашақ мұғалімдер мен дизайнерлерді даярлаудың жаңа деңгейін айқындайды [1]. Бұл үдеріс бейнелеу өнері мен дизайн саласына ЖИ-дің ықпалын ғылыми тұрғыда зерделеуді, заманауи білім беру үдерісіндегі жаңа әдіс-тәсілдерді енгізуді талап етеді. Осы тұрғыда этнодизайн қағидаттары негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру – білім алушылардың ғылыми белсенділігін арттырып, ұлттық мәдени кодты жаңа цифрлық технологиялар арқылы жаңғыртуға жол ашады.

Негізгі бөлім

Көркем білім беру жүйесінде этнодизайн қағидаттары негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру – бұл білім алушылардың ұлттық мұраны заманауи өндірістік технологиялармен ұштастыра білу қабілеті. Кәсіби мәдениет тек техникалық дағдылар жиынтығы емес, ол – маманның өз ісіне деген құндылықтық көзқарасы мен ұлттық бірегейлікті сақтай отырып инновация жасау шеберлігі.

1. Этнодизайнның кәсіби мәдениеттің іргетасы ретіндегі рөлі

Этнодизайн – бұл дәстүрлі халық өнерінің семантикасын, экологиялық тазалығын және философиялық мағынасын жаңа нысандарға трансформациялау. Көркем білім беруде этнодизайн қағидаттарын (функционалдылық, символизм, антропоморфтылық) қолдану білім алушының кәсіби мәдениетін келесі деңгейлерде қалыптастырады:

- **Дүниетанымдық деңгей:** Ұлттық мәдени кодты (ою-өрнектердің, түстердің мағынасы) терең түйсіну арқылы маманның эстетикалық талғамы байиды.

- **Технологиялық деңгей:** Дәстүрлі өнердің техникаларын жаңа материалдармен және әдіс-тәсілдермен байланыстыру мүмкіндігі артады.

Көркем білім беру мазмұнында этнодизайн қағидаттарын жүйелі түрде қолдану - болашақ маманның кәсіби мәдениетін қалыптастырудың басты педагогикалық шарты болып табылады. Бұл үдеріс тек дәстүрлі формаларды механикалық түрде көшіру емес, халықтық мұраның морфологиялық және семиотикалық ерекшеліктерін терең рефлексиялау арқылы жаңа дизайн-нысандарын жасауды көздейді. Этнодизайн элементтерін жобалау іс-әрекетіне интеграциялау барысында білім алушылардың когнитивті ойлау жүйесі ұлттық эстетикалық нормалармен байытылып, олардың өзіндік авторлық қолтаңбасы мен кәсіби бірегейлігі айқындала түседі. Сонымен қатар, этнодизайн қағидаттары негізінде қалыптасқан кәсіби мәдениет маманның жаһандық бәсекелестік ортада ұлттық құндылықтарды трансформациялау арқылы бірегей шығармашылық шешімдер табуына мүмкіндік береді.

2. Жасанды интеллект және этнодизайн: цифрлық трансформация

Бүгінгі таңда ЖИ бейнелеу өнері мен дизайн саласына айтарлықтай ықпал етуде. Этнодизайн саласында ЖИ алгоритмдерін (мысалы, Generative Adversarial Networks – GAN) қолдану келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- **Орнаменттерді стилизациялау және генерациялау:** ЖИ дәстүрлі ою-өрнектер базасын талдау арқылы олардың негізгі геометриялық заңдылықтарын сақтай отырып, мүлдем жаңа, бірегей композициялар ұсына алады. Бұл білім алушыларға композициялық шешімдердің шексіз нұсқаларын жылдам қарастыруға жол ашады.

- **3D-реконструкция және виртуалды прототиптеу:** ЖИ көмегімен көне жәдігерлердің немесе ұлттық костюмдердің цифрлық егіздерін жасау арқылы олардың конструктивтік ерекшеліктерін тереңірек зерделеуге болады.

- **Этно-нысандарды болжау:** Нарық трендтерін ЖИ арқылы талдау, этно-стильдегі өнімдердің болашақтағы сұранысын есептеу кәсіби мәдениеттің экономикалық және аналитикалық қырларын нығайтады.

3. Педагогикалық тәсілдер мен технологиялық сабақтастық

Болашақ дизайнерлер мен педагогтарды даярлауда ЖИ-ді этнодизайнмен интеграциялау оқу үдерісін «дәстүрді сақтаушы» деңгейінен «инновацияны жасаушы» деңгейіне көтереді. Бұл тұрғыда келесі педагогикалық шарттар маңызды:

- **Интерактивті оқыту ортасы:** Білім алушылардың ғылыми-зерттеу белсенділігін арттыру мақсатында ЖИ құралдарын пайдалана отырып, этно-жобаларды қорғау.

- **Сыни ойлау:** ЖИ ұсынған дайын шешімдерге ұлттық код және эстетикалық нормалар тұрғысынан сараптама жасау арқылы білім алушының авторлық позициясын нығайту.

Осылайша, этнодизайн қағидаттары мен жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін синтездеу - заманауи көркем білім берудегі кәсіби мәдениеттің жаңа моделі болып табылады. Бұл модель дәстүрлі көркемдік құндылықтарды сақтай отырып, инновациялық әдістерді қолдануға мүмкіндік береді.

Талқылау

Көркем білім берудің заманауи парадигмасында этнодизайн қағидаттары мен жасанды интеллект мүмкіндіктерін интеграциялау – болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың инновациялық механизмі болып табылады [2]. Профессор С.Қ. Бейсенбаевтың педагогика мен өнерді тоғыстырған ғылыми мектебінде ұлттық мәдени кодты сақтау мәселесі әрдайым басымдыққа ие екені белгілі. Диссертациялық зерттеуіміз көрсеткендей, этнодизайнның дәстүрлі элементтерін (ою-өрнек семантикасы, ұлттық колористика) ЖИ мүмкіндіктерімен, атап айтқанда нейрожелілер көмегімен жаңа этно-

стильдерді генерациялаумен ұштастыру білім алушылардың кәсіби мәдениетін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Бұл үдерістің педагогикалық тиімділігі келесі аспектілермен негізделеді:

- **Дәстүр мен инновацияның сабақтастығы:** Білім алушылар ЖИ-ді тек техникалық құрал емес, ұлттық мұраны заманауи визуалды тілде сөйлететін интеллектуалды серіктес ретінде қабылдауға дағдыланады.

- **Шығармашылық белсенділікті арттыру:** Цифрлық технологиялар мен этнодизайнның синтезі жас зерттеушілердің ғылыми-тәжірибелік белсенділігін ынталандырады.

- **Кәсіби тәжірибе алмасу:** Инклюзивті және адаптивті шешімдерді жобалауда этнодизайн элементтерін қолдану болашақ дизайнерлердің әлеуметтік жауапкершілігі мен кәсіби этикасын қалыптастырады.

Қорытынды

Зерттеуді қорытындылай келе, көркем білім беруде этнодизайн қағидаттарын басшылыққа алу - ұлттық бірегейлікті сақтаудың және болашақ мамандардың рухани-мәдени негізін нығайтудың кепілі болып табылатынын атап өту қажет. Ал оны жасанды интеллект секілді заманауи цифрлық құралдармен байыту - заманауи мәдениеттің визуалды жаңа парадигмасын қалыптастырудың негізгі шарты.

Этнодизайн негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру моделі жоғары мектептегі көркемдік-педагогикалық білім берудің заманауи стратегияларымен толық үндеседі. Дәстүрлі көркемдік құндылықтар мен инновациялық технологиялардың өзара сабақтастығын қамтамасыз ету – білім беру жүйесіндегі бәсекеге қабілетті және мәдениетті тұлғаны даярлаудың стратегиялық бағыты болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бейсенбаев С.Қ. Өнер педагогикасы және білім берудегі инновациялар: Оқу құралы. - Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, 2024.
- 2 Болысбаев Д.С. Өнертану ғылымының дамуы және ұлттық мәдени код мәселелері. - Алматы, 2023.

УДК 391/395(075.8)

ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ОРТАҚ АСПАБЫ АСАТАЯҚТЫҢ НЕГІЗІ ЖӘНЕ ЖАСАЛУ ӘДІСІ

Адамқұлов Н.М., Мырзаханов М.С., Ахметов Б.Б.

І.Жансүгіров атындағы ЖУ,

nuraliadamkulov@mail.ru, mabvakas@bk.ru, Ahmetalmas72@mail.ru

Аннотация

Асатаяқ сілқу арқылы үн шығаратын аспаптарың ең көне түрі. Кезінде "Асатаяқты" бақсы балгерлер қолданған. Оның көптеген түрлері, мысалы; "Қол асатаяқ", "Ұршық асатаяқ",

"Айшық асатаяқ", "Қоңыраулы асатаяқ" т.б. түрлері қазіргі кезде музыкалық аспаптар ретінде қолданылып келеді. Бұл аспаптардың түрлерін қазіргі кезде Алматыдағы Республикалық халық аспаптар мұражайынан тамашалауға болады.

Кілттік сөздер: Соқпалы аспаптардың тарихы мен теориясы, шулы музыкалық аспаптар, жасау технологиясы және түркі халықтарының ұқсастықтары.

Қол асатаяқтың екі жақ жиегіне темірден қалпақшалар жасалып дыбыс шығару қызметін атқарады. Кейбір қол асатаяқтардың іші қуысталып жасалады да ішіне дыбыс шығаратын домалақ темірлер бекітіліп беті шырша ағашымен жабылады. Асатаяқтың сырты неше түрлі шебердің талғамымен өрнектеледі. Ал кейбір қол асатаяқтың түрі ойылмай бүтін қатты ағаштан жасалып сыртына домалақ теңгешелер дыбыс шығару мақсатында бекітіледі. Асатаяқ, сылдырмақ секілді шулы-сылдырлы аспаптардың күлдіреуікті, шығыршықты деп аталатын түрлерімен ертеректе қобыз аспабын сүйемелдеп ойнайтын болған. Шулы сылдырлы көне аспап ерте заманнан бері абыздардың ой толғайтын аспабы ретінде белгілі. Оның кейбір үлгісін зікіршілер, емшілер, бақсылар ауруларға ем жасағанда өз сарындарын сүйемелдеу үшін қолданатын болған. Әдетте олар Асатаяқты қылқобыз бен даңғыраның үніне қосып қолданады. Асатаяқтар жасалу әдісіне байланысты, үн шығаруына қарай, "Күмбезді", "Қалақша", "Шашақты", "Сопақша" болып бөлінеді [1].

Ал бақсылар қолданатын асатаяқтың түрлері "Айбасты" немесе "Айшық асатаяқ", "Жылан басты" т.б. болып бөлінеді. Оларды сілкіп, қағып, шайқап, ырғақтатып ойнатады. Асатаяқты халық аңызында көріпкелдік, пилосов, емшілік өнері бар адамдар ұстаған деп айтады. Ол көңіліне көп сырды ұялатқан данышпан ойшылдардың өлең жырын жатқа білетін аса ділмәр айтқыш өнер иесі болумен қатар ұстамды адам бұйымы. Таяғы біржағынан өзіне сүйеніш құралы болумен қатар, таяқ басындағы сылдырлы дөңгелек темірлерді қозғау, сілкіу арқылы басқаның назарын ырғақ арқылы өзіне тартатын құрал етіп ұстаған. Демек Асатаяқты бойында қасиеті болмаған адам ұстай алмайды деп айтылады халық аңызында. Бұндай қабілетке ие адамды Дәуіріш деп атап келіпті. Шығыс Фолклорында бұл туралы мынадай өлең бар:

«Қолына Асатаяқ ұстағаны,
Өзінің білгірлігі күш қамалы.
Болғанды, болатынды айтып елге,
Болмапты әр сөзінің қысқа мәні!...
Кетпейді кесірлідей тасып шалқып,
Арлының адамшылық ойын айтып.
Жағымсыз жамандықтың сырын пашқып,
Білімін берген елге бәрін сарқып!...
Міне осындай өлеңдер,
Дәуіріштер өмірінен туындаған» [2].

"Асатаяқ" шу шығаратын музыкалық аспап болғандықтан бақсылар оны даңғыра, дауылпаздарға да қолданған. "Аса" деген сөз Өзбектерде - "Асоий", Ұйғырларда - "Насса" делінеді, ертедегі түріктердің "хасса" деген сөзінен шыққан, ол таяқ дегенді білдіреді екен. Тегінде, "Асатаяқ" мағынасы бірдей екі сөзден қосылған болу керек. Этнографтар асатаяқты суреттеп жазған кездерінде оны "посох", "жезл", "трость", "костыль", "колба", "оса", "муса-оса" деп түрліше атаған» [3]. Халық музыкасының белгілі зерттеушісі Р.А. Пфенниг бақсының ауруларды "емдеп" сарнағанда көне асатаяқты өз дауысына қосып салдыртқаны жайында жазады. Зерттеуші ғалым әуелі бақсының қылқобызда қалай ойнағанын баяндайды, одан кейін асатаяқтың салттық музыкамен тығыз байланыста ойналатын аспап ретінде қолданғанын жазады. Пфенниг былай дейді: "Бұған колбаны да жатқызу керек, оның да ұшына қоңыраушалар немесе төрт бұрышты тақтайшаға бекітілген темір сақиналар ілінеді". Ленинградтағы антопология және этнография мұражайында асатаяқтың өзгеше нұсқасы әлі күнге дейін сақтаулы. Бұл Асатаяқ тұтас ағаштан жасалған. Оның он тал металл сылдырмақтар ілінген басы күрек тектес. Бет жағында – мүйіз тәрізді ирендете ойылған өрнектер бар. Оған қоса

басының төменгі бөлігінде жапырақ тәрізді екі пластинка орнықтырылған. Таяқта қайыс белбеу байлау үшін екі металл сақина орнатылған. Таяқтың төменгі бөлігінде найза сияқты үшкір темір секілді масағы бар. «Халқымыздың тұрмысын, әдет ғұрпын жақсы білген халық суретші Әбілхан Кастеев асатаяқтың тағы бір өзгеше нұсқасын суреттейді. Ол өзі салған асатаяқтың түрі де, құрылысы да өзінің алдындағыларға қарағанда едәуір өзгешелеу. Мұндай деректерге сүйенсек, халқымыздың шеберлері өз шығармашылық шеберлігімен әртүрлі бейнеде, құрылымда жасағандығын байқаймыз». [4].

Асатаяқты көбіне бақсылар пайдаланғанын айттық. Бақсылар қарапайым халықты өзіне қарату үшін даңғыра, қылқобыздармен қатар асатаяқты да пайдаланған. Бақсылық жойылғаннан кейін асатаяқ ұмыт бола бастап еді. Бірақ ел арасындағы сауықшы-өнерпаздар оның музыкалық сипатын дұрыс танып, қайта жаңғыртып, өз өнерлерінде пайдаланды. Соңғы жылдары музейлерде сақталған көне нұсқалары бойынша бірнеше асатаяқ жасалып, музыкалық аспаптар қатарына енгізілді. Асатаяқ тек ән, күй әуеніне қосылып қана қоймай, би ырғағын да сүйемелдейді. Мысалы, «Гүлдер ансамбілінің» «Асатаяқ» бишілері орындайтын биі осы аспаптың сүйемелін қажет етеді. Бүгінгі аспаптық музыкамызда өзіндік үнімен ерекшеленетін соқпалы сілкімелі аспап – асатаяқтың бірнеше түріне сипаттама берсек.

Айшықты асатаяқ ішіне кішкене қоңыраулар ілінген, ұшына ай кескіні бекітілген, жоғарғы жағына төңкерілген қос тостаған орнатылған аса. Мұндай асаны би төрелік етерде қолындағы асасын бір сілкіп қойып, жұртты өзіне қаратып алатын болған. «Айшықтың астыңғы жағына төңкерілген тостағандардың ішіне сырт көзге көрінбейтін қоңыраулар тағылады. Тостағандардың үлкен-кішілігіне қарай қоңыраулардың көлемі де өзгеріп отырады. Тостағанның жиегіне жылқының ту құйрығынан шашақ ілінеді. Шашақ қоңырауларды мүлдем көрсетпей тастайды. Көлемі әр түрлі қоңыраулар шылдырлағанда сүйкімді де сиқырлы әуен шығарады» [5]. .

Әу баста бұл құпияны білмегенде асаның сыңғырлаған үніне танданып, таңырқаған. Таңырқаған да бас иген, «қүдіреті бар» деп иланған. Көлемі әр түрлі жабық қоңыраулар сылдырлағанда сүйкімді әуен шығаратын. Оның осы артықшылығы уақыт өте келе асаның музыкалық аспаптар қатарына қосылуына бірден бір себепкер болды. Қазірде айшықты асатаяқ басқа соқпалы-сілкімелі аспаптар қатарында ән, күй, би сүйемеледеуге бейімділігімен ерекшеленеді.

Айшықты асатаяқтың құрылысы:

Тостаған – ернеуіне ілінген қоңырауларды ұстап тұру және олардан шыққан дыбысты жаңғарту қызметін атқарады. Айшықты асатаяқта көлемі әр түрлі екі тостаған болады. Кішісі жоғары, ал үлкені төмен орналасады.

Қоңырау – дыбыс шығару қызметін атқарады. Тостағандардың көлеміне қарай бұлардың да ауқымы өзгеріп отырады.

Шанақ – қоңырауларды сырт көзден тасалау және аспапқа әсемдік, көрнекілік беру қызметін атқарады.

Аса – тостағандарды ұстап тұру қызметін атқарады. Аса аспаптың негізгі бөлшегі болып есептеледі. Музыкант осы асаны ұстап тұрып ұрып-сілкіп ойнайды.

Сақина – асаның тостағанын шытынау, айрылудан сақтау қызметін атқарады. Сақинаның сондай-ақ сәндік-әшекейлік мәні бар.

Оймақ – асаның дүмін мүжілу, шытынау, сынудан сақтау қызметін атқарады. Мұның да әшекейлік-әсемдік сипаты бар.

Айшық – аспаптың негізгі белгісі. Аспап тәңіріне табынған бақсы-балгерлерден қалған жоралғы. Оның бұл мәні қазірде жойылған жоқ. Тек сәндік-әшекейлік қызметі ғана қалды.

Айшықты асатаяқтың жасалу жолдары мынадай:

Әуелі қайың, жаңғақ, өрік, алма сияқты қатты ағаштардан бір жағы жуан, ал екінші жағы жіңішкелеу аса жонылады. Аса әбден жұмырланып, жылмағайланып болған соң әсемдік үшін сырты оюланып өрнектеледі. Бұдан кейін бұтақсыз ағаш дінінен тостағандар жасалады. Шабу, жону, күйдіріу әдістерімен ортасы шұңғырланады. Бұл жұмысты арнайы жабдықталған цех немесе шеберханаларда станоктар атқарады. Іші-сырты тегістелгеннен кейін нақ ортасы

ойылады. Осы ойық арқылы тостаған асаға отырғызылады. Үлкен асаның ұшынан төмен қарай 200 мм қашықтықта, ал кіші тостаған асаның ұшынан төмен 50 мм қашықтықта орналастырылады. Бұдан кейін тостағандардың ішкі кенересіне ернеуден 30 мм жоғары айнала қоңыраулар ілінеді. «Қоңыраулар тостағанның жиегінен аспауы керек. Қоңыраулардың саны үлкен тостағанда 11-12, ал кіші тостағанда 7-8 болады. Келесі кезекте зерден, жібек жіптен, кейде жылқының қылынан шашақ тағылады. Кіші тостаған шашағының ұзындығы 50 мм, ал үлкен тостағанның ұзындығы 70-80 мм болғаны жөн. Ең соңында асаның ұшына айшық сақина, дүміне оймақ кигізіледі» [6].

Айшықты асатаяқ жоғары-төмен, оңға-солға сілку және дүмін жерге ұру тәсілдерімен ойналады. Асаны, тостағандарды қаңсып, шытынау, сынудан сақтау, бояуларының оңып кетпеуінен қорғау үшін арнайы қап немесе қорап жасалады.

Қобызбас - бас жағы қобыздың басына ұқсас төмен жағы қолға ұстауға ыңғайлы жіңішке, жалпақ бетіне сөлкебай, сырға іспетті әшекейлі сылдырмақтар ілінген соқпалы-сілкімелі аспап. Осы асатаяқтың 1896 жылы табылған көне нұсқасы қазір Ленинградтағы антропология және этнография музейінде сақтаулы. Сол үлгіге қарап 1968 жылы қобызбас қайта жаңғыртылып шықты. Бұл аспаптың ерекшелігі сылдырмақтарының орналасуында. Сылдырмақтан бірегей ара қашықтыққа ілінген. Ойнағанда бір-біріне соғылмай тек ағашқа тиіп, өзіне ғана тән дыбыс шығарады. Оның осы үні ескеріліп, бүгінде оркестр, ансамбльдерде жиі қолданылып жүр. Дами келе қобызбас енді ашық, жабық болып екіге бөлінді.

Көне үлгідегі қобызбас ашық түріне жатады. Жабық қобызбастың сылдырмақтары бастың ішіне орналасады.

Қобызбастың құрылысы:

Бас – дыбыс жаңғырту қызметін атқарады. Кепкен қатты ағаштан жасалды.

Сылдырмақ – дыбыс шығару қызметін атқарды. Әр түрлі үлгіде әшекейлік металдардан жасалады.

Аса – ұстауға ыңғайлы жіңішке сап.

Оймақ – асаның ұшына кигізіледі және оны мүжілу, тозу, сынудан сақтайды.

Қобызбас асатаяқ сілкіп, кейде алақанға ұрып-қағып ойналады.

Піспекбас. Пішіні піспекке ұқсас сылдырмақты ұрмалы-сілкімелі аспап. Асатаяқтың бұл түрін 1885 жылы Абай Құнанбаев пен Н. Долгополов өздері жинақтаған этнографиялық заттардың құрамына қосқан. Піспекбас басқа асатаяқтар секілді бақсы-шамандар ғана құралы болмаған. Мұның халықтық мәні басым.

«Көне мұраға ұқыпты қарамаса болмайды. Мүмкіншілігінше, әлі де іздестіріп, барды тірі кезінде жинап алған дұрыс... Мен тіпті айтар едім – кезінде саба піспектерінің басында да сылдырмақтар болған. Ол жай бір ермек үшін тағылмағаны белгілі...»

Қазақтың әр үйінде кездесетін адалбақан, саба піспектерінің басы оюланып әшекейленетін. Саба піспегінің сылдырмақтары мен қоңыраулары ерекше сән берумен қатар, сүйкімді үн шығаратын. Күбідегі қымызды піскенде оның бірқалыпты ырғағына сай сыңғырлаған дыбыс саба пісушіні жалықтырмай, еңбекке одан сайын ынталандырып отырған.

Содай-ақ тыңдаған құлаққа жағымды естіліп, көңіл сергітіп, жандүниеге ыстық әсер сыйлаған. Піспектің осындай артықшылығы оны музыка аспабы дәрежесіне көтерді. Қазірде піспекбас сабадан бөлініп, дербес соқпалы-сілкімелі аспап қатарынан берік орын алды.

Піспекбас даму барысында жабық, ашық болып екі түрге бөлінеді. Оны суретіне қарап отырып, оп-оңай жасап алуға болады. Бұл да арнайы қапшық қорапта сақталады [10].

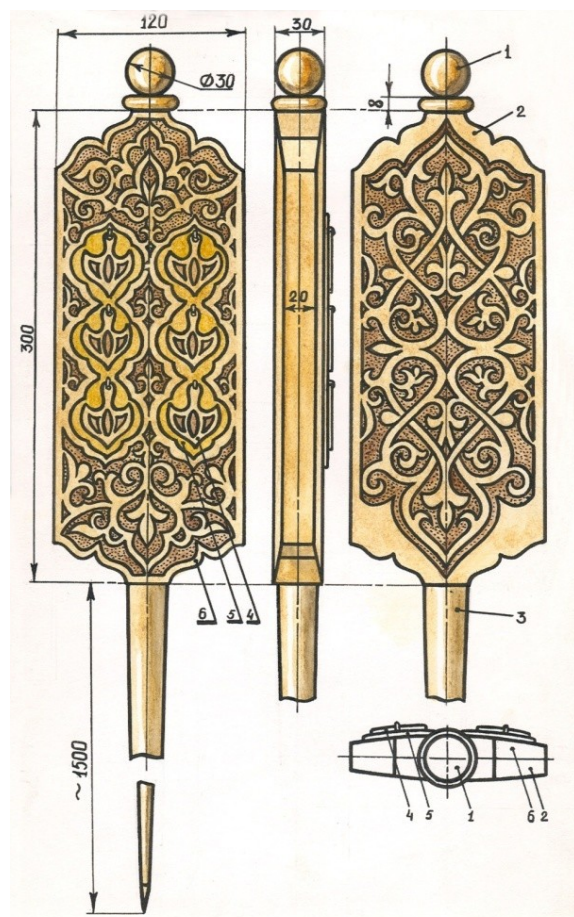
Асатаяқтың түрлері

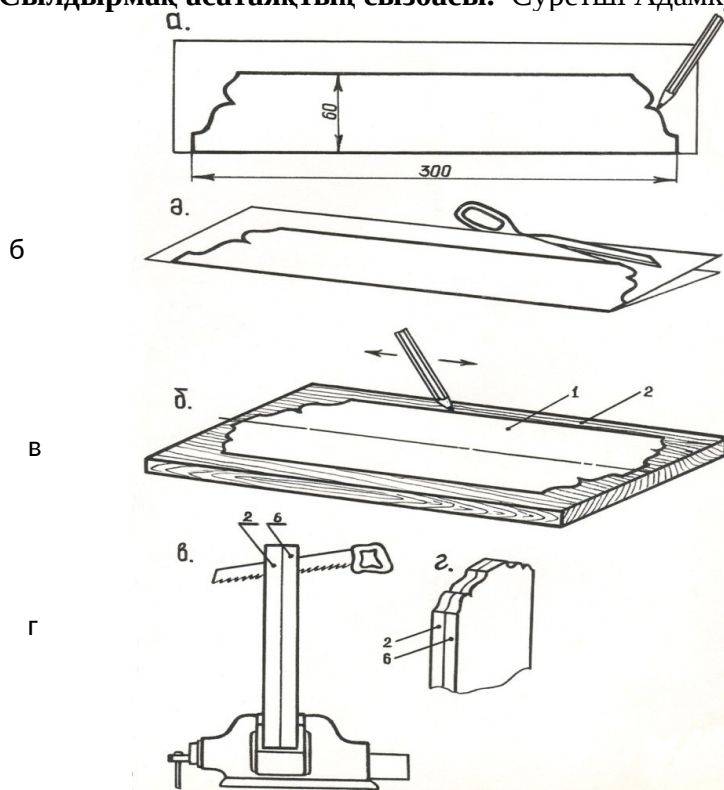
Піспелас асатаяк. Ықылас ат. Республикалық музыка аспаптар мұражайы қорынан

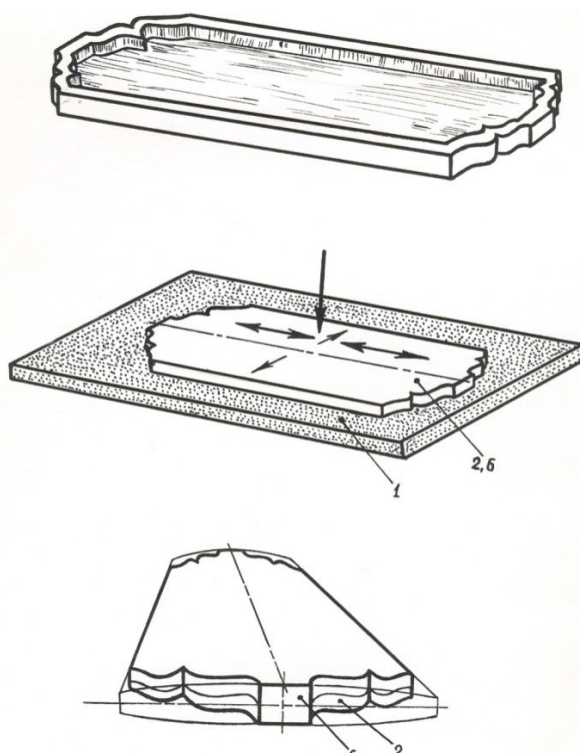
Сылдырмақ асатаяқ. Ықылас атындағы Республикалық музыка аспаптар мұражайы қорынан

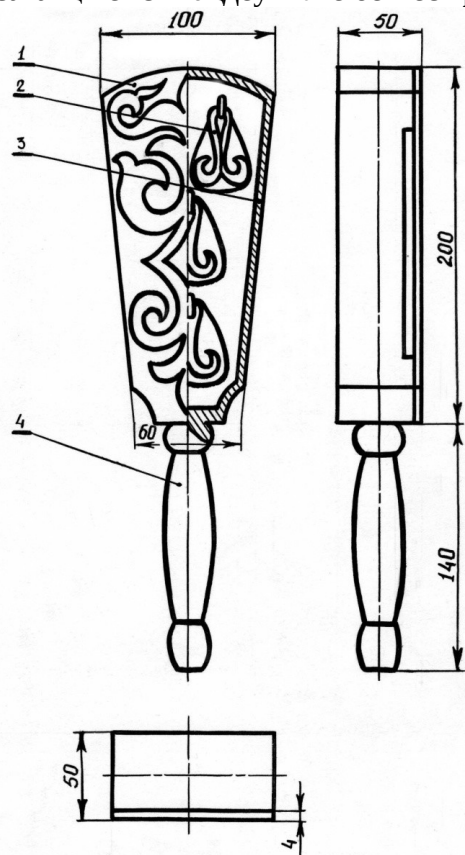
Сылдырмақ асатаяқтың сызбасы. Суретші Адамкулов Н.М.

Асатаяқтың өлшемдері. а-б, қағазға түсірілген өлшемдері, в-ағашқа түсіру ережесі, г-өңдеу кезеңі. Суретші Адамқұлов Н.М.

Асатаяқ негізін өңдеу және беттестіру

Қол асатаяқ

Әдебиеттер тізімі

- 1 Адамқұлов Н.М., Тұрдығұлов Ж.А. «Саз аспаптар тарихы» Алматы 2005
- 2 Сарыбаев Б. «Қазақтың музыкалық аспаптары» Алматы, "Өнер"
- 3 Адамқұлов Н.М. «Музыкалық аспаптар жасау технологиясы» Алматы, 2007 ж.
- 4 Адамқұлов Н.М. «Ұлттық қолданбалы қолөнері» Алматы, 2006 ж.
- 5 Адамқұлов Н.М. «Домбыра жасау өнері» Алматы, 1995 ж.
- 6 Адамқұлов Н.М. «Өнімді еңбек» Талдықорған 1997 ж.
- 7 Арғынбаев Х. «Қазақ халқының қолөнері» Алматы, Өнер 1986 ж.
- 8 Оспанов Б.Е., Адамқұлов Н.М. «Бейнелеу өнері» Алматы 2010 ж.
- 9 Ақтаев С. Н. Адамқұлов Н. М. Қазақ фольклорының лұғаты. Алматы, 2008 жыл, 298 бет

ӘОЖ 378.091.26:75

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ПЕЙЗАЖ КОМПОЗИЦИЯСЫН МЕҢГЕРТУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Конакбаева У.Ж., Көбеева Н.М.

*Ж.А.Ташенев атындағы университеті, Шымкент қ.,
ukonakbaeva@mail.ru, nurgul_kubeeva@mail.ru*

Аннотация

Мақалада бейнелеу өнері сабақтарында пейзаж композициясын меңгерту әдістемесі қарастырылған. Зерттеу барысында пейзаж жанрының оқу-тәрбие процесіндегі рөлі, оқушылардың шығармашылық және эстетикалық қабілеттерін дамыту жолдары талданады. Пейзаж салу сабақтарында оқушылардың визуалды есте сақтау, бейнелі ойлау, қиял, түс пен жарықты сезіну қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістемелік тәсілдерді ұсынады. Зерттеу мақсаты бейнелеу өнері сабақтарында пейзаж композициясын меңгерту арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, эстетикалық талғамын және бейнелі ойлау қабілетін жетілдіру, ал міндеттері оқушыларға пейзаждағы кеңістік, перспектива және композиция заңдылықтарын меңгерту, түс, реңк, жарық пен көлеңке заңдылықтарын тәжірибеде қолдануға үйрету, шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың қиялын, визуалды есте сақтау, талдау, бағалау және рефлексия жасау арқылы бейнелеу шеберлігін жетілдіру.

Кілт сөздер: *Бейнелеу өнері, пейзаж, композиция визуалды өнер, әдістеме*

Пейзаж – бейнелеу өнерінің бір жанры, сондай-ақ осы бағыттағы жеке шығармалар жиынтығы, мұнда бейненің басты нысаны – адамның белгілі бір деңгейде ықпал еткен табиғат көрінісі. Пейзаж туралы қазіргі түсініктер оны бейнелеудің көркемдік тәсілдерінің ғасырлар бойы жетілуі нәтижесінде қалыптасты. Пейзаждық жұмыста кеңістік перспективасын және композициялық құрылымды ұйымдастыруға, атмосфераның, ауа мен жарық ортасының жай-күйін, олардың құбылмалығын көрсетуге айрықша назар аударылады. Табиғаттың шынайы немесе қиялдан туған көңіл күйін жеткізу үшін сурет салу заңдылықтарын, композиция мен перспективаны терең меңгеру, түсті нәзік сезіну жеткіліксіз, сонымен бірге кескіндеме материалдарының ерекшеліктерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін жақсы біліп, оларды орынды қолдана білу қажет.

Оқушының пейзаж орындауда кескіндеме және графикалық материалдарды еркін игеруі бірден қалыптаспайды. Бұл – табанды еңбектің, олардың қасиеттерін зерттеудің, білім мен тәжірибені жүйелі түрде жинақтаудың нәтижесі. Осындай дайындықсыз көрерменді әсемдікпен тәнті ететін, табиғаттың түс пен жарық айшықтарын, бояулар мен қылқалам іздерінің үндестігін шынайы жеткізетін туынды жасау мүмкін емес [1].

Табиғатты бейнелеу баланың тұлғалық қалыптасуына зор ықпал етеді, қоршаған ортаны байқауға, өнер шығармасының эстетикалық құндылығын түсініп, бағалай білуге үйретеді. Оқушылар көбінесе тақырыптық жұмыстар барысында пейзаж элементтерін қолданады. Бейнелеу әрекеті – табиғи нысандарды эстетикалық тұрғыдан игеру тәсілі, ол тұлғаның экологиялық мәдениетінің құрамдас бөлігіне сай келеді, сондай-ақ табиғатпен риясыз қарым-қатынас жасауға және оны жан-жақты тануға деген жас ерекшелік қажеттілігін қанағаттандырады. Балалар суретінің негізгі мәні – бейнелеу арқылы бала сыртқы дүниені танып, өзінің рухани әлемін байытады. Дегенмен, шынайы ортаны тану үдерісі ересек адамның жетекшілігімен жүзеге асқанда ғана нәтижелі болады, онсыз мазмұнды сурет салу қиын.

Жақсы нәтижеге жету үшін баланың бейнелеу іс-әрекетін әр кезеңде дұрыс бағыттап, оның жетістіктерін байқап, қателіктерін дер кезінде көріп, оларды өздігінен түзетуге үйрету қажет. Бұған күрделі тапсырманы бірнеше қарапайым әрі түсінікті кезеңдерге бөлу арқылы қол жеткізуге болады. Осыдан мектептегі бейнелеу өнері сабақтарында табиғатты суреттеу оқушының жеке қасиеттерін, эстетикалық талғамын және адамгершілік сапаларын дамытып, қоршаған ортаға, туған жеріне сүйіспеншілігін арттырып, табиғатқа жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады деген тұжырым жасауға болады.

Әр адамға жаратылысынан әсемдікті сезіну қабілеті берілген, алайда өзгелер жасаған сұлулықты бағалап, одан шабыт алып, өз көзқарасын білдіретін тың дүние жасау үшін бұл қасиетті үнемі жетілдіріп отыру қажет. Өнердің арқасында өмір мен бейбітшілік көркем әрі мәнді бола түседі, сондықтан жалпы білім беру жүйесінде өнер мен көркем мәдениетті меңгеруге басымдық беру маңызды. Әр баланың шығармашылық әлеуетін айқындап, дамыту – қазіргі педагогиканың өзекті міндеттерінің бірі. Балалардың шығармашылық қабілетін жетілдіру – күрделі үдеріс. Мектеп жасындағы оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту олардың жас ерекшелік қажеттіліктеріне сүйенуі тиіс, ал олардың ішінде сурет салу жетекші орын алады. Балалар шығармашылығының маңызды түрі ретінде сурет салуға мән беру қажет, себебі ол талдау мен салыстыру сияқты ойлау әрекеттерінің қалыптасуына негіз болады.

Балалар түрлі шығармашылық тапсырмаларды орындаудың тәсілдерін өздігінен табуға, өз әрекеттерін жүйелеп жоспарлауға, шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға дағдыланады. Алайда бейнелеу өнері сабақтарында оқушылармен жұмыс барысында олардың өнер туындыларын дұрыс қабылдауында белгілі бір қиындықтар кездесетіні бірнеше рет айтылған.

Оқушыларға суреттің композициялық құрылымы мен сюжеттік мазмұнын аңғару оңай емес, олар негізгі образды ажыратуда қиналады, суретшінің қандай көркемдік-экспрессивтік құралдарды пайдаланғанын анықтауда да қиындық көреді. Бала үшін техникалық тұрғыдан перспективалық сызықты байқап, оны өз шығармасында дұрыс қолдану да күрделі мәселе болып табылады.

Сонымен қатар мектеп жасындағы балалардың эмоциялық сөздік қоры шектеулі келеді, сондықтан олар өз пікірін білдіруде, танымал суретшілердің еңбектері туралы ойын жүйелі жеткізуде қиналады [2].

Мектепте бейнелеу өнерін оқытудың әртүрлі оқу бағдарламалары талданып, салыстырылады. Оларды зерделеу нәтижесінде пейзажды бейнелеуге бөлінетін уақыттың шектеулі екендігі байқалады. Дегенмен, мектеп бағдарламасы мұғалімнің алдына мынадай оқу-тәрбиелік міндеттерді қояды:

- эстетикалық талғамды және әсемдікті қабылдау қабілетін дамыту, өнерге қызығушылық пен сүйіспеншілік қалыптастыру;

- оқушыларды табиғаттан, есте сақтау арқылы, тақырып бойынша сурет салуға, сондай-ақ сәндік-қолданбалы жұмыстарды орындауға машықтандыру.

Бейнелеу өнері пәні аясында келесі сабақ түрлері қарастырылады: натурадан сурет салу, тақырыптық сурет орындау, сәндік сурет салу және бейнелеу өнері жөніндегі әңгіме-сабақтар.

Сабақтың негізгі түрлерінің бірі – натурадан сурет салу. Бұл жұмыс түрі қоршаған шынайы ортаны зерттеуде маңызды рөл атқарады. Нысанның пішіні, пропорциясы, көлемі, түсі, материалы, жарық түсуі, перспективадағы қысқаруы және кеңістікте орналасуы сияқты қасиеттерді меңгеру басты міндет болып саналады.

Оқытудың әр кезеңіндегі әдістемелік бағдарлама сурет салуды үйретуде түрлі мақсаттар қояды. Бастауыш сыныптарда оқушылар заттардың түсін анықтап, атауға үйренеді, жылы және суық түстер, хроматикалық және ахроматикалық реңктер туралы түсінік алады. Орта буында шынайы пропорцияларды сақтау, құрылымдық негізді құру, кеңістіктегі орналасуды көрсету, перспектива заңдылықтарын, жарық пен көлеңкенің (хиароскуро) таралуын, табиғи қойылымның түсін дәл беру дағдылары жетілдіріледі.

Оқу барысында мектеп оқушылары табиғаттан түрлі нысандарды – тұлыпталған құстар мен жануарларды, тұрмыстық заттарды, сыныптағы жабдықтарды, сондай-ақ адам бейнесін салады. Бұл модельдердің барлығы балаларды натурадан бейнелеуге үйретуге бағытталған. Сонымен қатар мұғалімдер сәндік сурет салуды үйретіп, отандық және шетелдік суретшілердің шығармаларымен таныстырады.

Композиция ұғымы өнердің барлық түрлеріне ортақ, көркем бейнені ұйымдастырудың негізгі құралы ретінде танылады. Ол бейнелеу өнерінің кескіндеме, графика, мүсін, сәндік-қолданбалы өнер және дизайн салаларымен тығыз байланысты. Сонымен қатар композиция бейнелеу өнерінің тарихы, сурет, кескіндеме, сәндік қолөнер және бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі пәндерімен өзара сабақтас ұғым болып табылады.

Осыған байланысты композиция бейнелеу өнерін оқыту аясындағы пәндермен бірлікте қарастырылып, оқу үдерісінде маңызды оқу материалы ретінде қолданылады. Алайда композиция ұғымын жүйелі түрде оқытуға бүгінгі күнге дейін жеткілікті деңгейде назар аударылмай, ол дербес оқу мәселесі ретінде толық қарастырылмай келеді.

Композицияны кескіндеме мен графика тұрғысынан қарастырсақ, картинада автордың негізгі идеясын жеткізу үшін көріністі мазмұнды әрі әсерлі ұйымдастыру қажет. Айтылатын ойды айқындау мақсатында басты бейне ерекшеленіп, қосымша элементтер арқылы толықтырылады. Уақыт пен кеңістік қатынастары, жарық пен көлеңке мүмкіндіктері шығарманың мазмұнын тереңдетіп, көркемдік тұтастығын қамтамасыз етеді [3].

Балаларды пейзаж жанрындағы жаңа жұмыс түрлерімен таныстыру барысында мынадай міндеттер жүзеге асырылады:

- заттарды эстетикалық тұрғыда қабылдауын дамыту, әсемдік түсінігін және түстер үйлесімін қалыптастыру;
- көркемдік-бейнелі есте сақтау мен қиял қабілетін жетілдіру;
- бояумен жұмыс істеу машықтарын дамыту, түс теориясының негіздерін меңгерту (жылы және суық түстер, реңктер);
- пейзаж шеберлерінің шығармашылығымен таныстыру.

Пейзаж жұмысы жоспарланғанда мұғалім берілген уақытқа сәйкес тапсырма көлемін нақты айқындауы тиіс. Оқу жылының басында балалардың белгілі бір кескіндемелік дағдыларды меңгеруіне жеткілікті, бірақ шамадан тыс жүктемесіз жоспар құрылады. Тәжірибелі педагог топты шағын топтарға бөліп, жеке жұмыс жүргізуге жағдай жасайды. Әр шағын топтың ерекшелігі мен қабілет деңгейі ескеріліп, сәйкес тапсырмалар мен техника түрлері таңдалады.

Сурет 1. Практика барысында оқушылардың салған жұмыстары

Әдетте оқу жылының соңында қорытынды көрмелер өткізу жоспарланады. Көбіне күзгі және қысқы көрмелер ұйымдастырылады. Сонымен қатар жаз мезгілінде пленэрлік жұмыстар көрмесі де өткізіледі, онда оқушылар табиғат аясында орындаған еңбектерін ұсынады. Практика барысында орындалған оқушылардың жұмыстары төменде мысал ретінде келтірілген.

Сабақ барысындағы іс-әрекетті нәтижелі ұйымдастыру үшін әр тақырыпқа байланысты жоспар-конспектілер әзірлеу қажет. Әрбір сабаққа мұқият дайындық керек: кестелер, суретшілер шығармаларының репродукциялары, дидактикалық және көрнекі материалдар алдын ала дайындалуы тиіс.

Сабақтың басында мұғалім таңдалған тақырып немесе сюжет бойынша түсіндірме жасап, жеткілікті ақпарат беріп, орындау тәсілін көрнекі түрде көрсеткені жөн. Шығармашылық жұмыс барысында педагог сурет салудың әр кезеңінің дұрыс орындалуын қадағалап отыруы қажет [4].

Сонымен қатар жұмыс кезінде балаларды қылқаламды дұрыс ұстауға, бояуды тиімді пайдалануға, сурет салу техникасын сақтауға үйрету маңызды.

Сабақ соңында аяқталған жұмыстарды шағын көрме ұйымдастырып, ұжымдық түрде талқылау тиімді болып табылады. Мұндай талдау барысында оқушылар өз еңбектерінің және сыныптастарының жұмыстарының артықшылықтары мен кемшіліктерін байқап, бағалай білуге дағдыланады.

Сурет 2. Оқушылардың жұмыстары

Пейзажды бейнелеу теориясы практикалық сабақтарға дайындалуда маңызды рөл атқарады, оқу тапсырмаларын саналы әрі мазмұнды орындауға мүмкіндік береді. Теориялық білім шығармашылық жұмысты кәсіби деңгейде және терең мағынада жүзеге асыруға ықпал етеді. Пейзаждық кескіндеме сабақтарының жүйелі ұйымдастырылуы білім алушылардың байқағыштығын, көрнекі есте сақтауын, бейнелі ойлауын, қиялын, сондай-ақ түс пен жарықты сезіну қабілетін дамытуға жағдай жасайды.

Пейзажбен жұмыс барысында суретші ең алдымен композицияны ойластыруы тиіс. Ол сурет кеңістігін үйлесімді ұйымдастырып, кеңістік тереңдігі мен перспектива заңдылықтарын дұрыс бере білуі қажет. Пейзаждағы кеңістік шартты түрде үш жоспарға бөлінеді: алдыңғы (жақын) жоспар, ортаңғы жоспар және алыстағы (артқы) жоспар.

Сонымен, пейзаж тақырыбын меңгеру барысында бейнелеу өнері сабақтарында қандай шығармашылық қабілеттер дамиды? Ең алдымен оқушылардың танымдық қабілеттері жетіледі. Сабақ үстінде олар пейзаждың түрлерімен, оның шығу тарихы мен даму кезеңдерімен танысады.

Сурет салу процесінде білім алушылардың көрнекі есте сақтау қабілеті, қабылдауы, шығармашылық ойлауы мен қиялы қалыптасып, дамиды. Сонымен қатар түс пен реңкті (тонды) сезіну қабілеті жетілдіріледі.

Оқушы бейнелеу, перспектива және композиция заңдылықтарын меңгеріп, оларды тәжірибеде қолдануға дағдыланады. Бұған қоса, оқушылардың көркемдік шеберлігі маңызды орын алады: олар жұмыста көркем образ жасап, жарық пен көлеңкені сауатты әрі дәл бере білуге үйренеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Декоративная композиция: Уч. пос. для студ. вузов, обучающихся по специальности 0308000 «Изобразительное искусство»/ Логвиненко Г.М. - М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2019.
- 2 Живопись. Форма, цвет, изображение: учеб.пос. для студ. высш. учеб. завед/ Панксенов Г.И. - М: Издательский центр «Академия», 2017.
- 3 Методика преподавания изобразительного искусства в школе: Учебник для студентов художественно графического факультетов педагогических институтов. – 3-е издание/ Ростовцев Н.Н. – М.: АГАР, 2000.
- 4 Рисунок. Живопись. Композиция: Хрестоматия/ Учебное пособие для студентов художественно-графических факультетов/ Ростовцев Н.Н. - М.: Просвещение, 2019.

**БОЛАШАҚ КӨРКЕМ ЕҢБЕК МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН
ЖАҢҒЫРТУ: ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ПЕН ЖОБАЛЫҚ-ДИЗАЙНЕРЛІК
ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Джунисбекова М.А., Марал Д.Е.

*Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан*

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана,
Қазақстан*

<https://orcid.org/0009-0004-1507-7665>

<https://orcid.org/0000-0001-5141-587X>

Аннотация

Мақалада болашақ көркем еңбек мұғалімдерін кәсіби даярлау жүйесін жаңарту мәселесі жан-жақты қарастырылады. Білім беру саласындағы цифрландыру үдерістері мен шығармашылық индустрияның қарқынды дамуы педагогтен цифрлық сауаттылықты, жобалық-дизайнерлік ойлауды және заманауи педагогикалық технологияларды еркін меңгеруді талап етеді. Зерттеу аясында кәсіби даярлық құрылымының мазмұндық құрамдас бөліктері сараланып, оларды жоғары оқу орны жағдайында тиімді қалыптастырудың педагогикалық тетіктері айқындалды.

Кілттік сөздер: көркем еңбек, цифрлық сауаттылық, дизайн-ойлау, инновациялық технологиялар, кәсіби құзырет, педагог даярлау.

Кіріспе Білім беру жүйесіндегі жаңғыру мен трансформация үдерістері болашақ педагог мамандардың кәсіби дайындығына жаңа сапалық талаптар қоюда. Көркем еңбек пәні шығармашылық, технологиялық және жобалық әрекеттерді біріктіретін интегративті бағыт болғандықтан, бұл сала мұғалімі көпқырлы кәсіби қызметтерді меңгеруі қажет. Бүгінгі таңда цифрлық кеңістікте жұмыс істей алу, визуалды мәдениетті дамыту және жобалық қызметті тиімді ұйымдастыру негізгі кәсіби талаптардың қатарынан орын алады.

Қазақстан Республикасында педагог кадрларды даярлау мазмұны кәсіби стандарттар мен жаңартылған білім беру бағдарламалары негізінде жетілдірілуде. Бұл құжаттар болашақ мұғалімнің тек пәндік білімін тереңдетуді ғана емес, сонымен қатар технологиялық, әдістемелік және зерттеушілік қабілеттерін кешенді түрде дамытуды көздейді[1].

Мақаланы тақырыбына сай педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге теориялық талдау жүргізілді, кәсіби стандарттар мазмұны салыстырмалы аспектіде қарастырылды. Сонымен қатар жүйелеу, жинақтау және ғылыми қорытындылау әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім Жаңа мыңжылдық кезеңінде қоғамда қарқынды жүзеге асып жатқан ақпараттандыру үдерісі цифрлық технологиялардың қолданылу аясын едәуір кеңейтті. Бұл жағдай «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы шеңберінде педагог кадрлардың цифрлық құзыреттілігіне қойылатын талаптардың артуына алып келді.

Цифрлы құзыреттілік педагог пен білім алушылардың ақпаратты сақтай алуы, ақпаратпен алмаса алуы, цифрлы ортада ақпараттық-коммуникациялық технологияны қауіпсіз таңдау, сенімді, цифрлы ортада цифрлы контентпен тиімді жұмыс жасауы және т.б. сапалы іс-әрекеттерімен ерекшеленеді. Педагогтың цифрлық құзыреттілік қарым-қатынас, дағды, технологияландыру, пәнді контекспен оқытуды, сондай-ақ олардың арасындағы қарым-қатынасты дәйекті түрде қолдану қабілеті ретінде қарастырылады және бұл құзыреттілік педагогтің тәжірибесі артқан сайын дами береді. Білім беруді цифрлық трансформациялау жағдайында болашақ көркем еңбек пәні оқытушыларын даярлау жүйесін жетілдіруде білім алушылардың цифрлық құзыреттері мен дизайн-ойлау қабілетін

қалыптастыруға аударылады, себебі олар заманауи кәсіби даярлықтың маңызды құрамдас бөліктері болып табылады.

Көркем еңбек мұғалімінің технологиялық құзыреттілігін дамыту мәселесі В.Д. Симоненко, В.П. Беспалько, Ю.К. Васильева, және басқа да зерттеушілердің еңбектерінде жан-жақты қарастырылған. Ғалымдардың пікірінше, мұғалімнің технологиялық құзыреттілігін арттыру, бір жағынан, болашақ педагогтің әдістемелік білімдері мен практикалық біліктерін қалыптастыру үдерісі ретінде сипатталса, екінші жағынан, оқыту әдістері мен құралдарын тиімді іріктеу мен жобалауды қамтамасыз ететін кәсіби білім, іскерлік және дағдылар кешені ретінде түсіндіріледі.

Ал В.Д. Симоненко мен Е.М. Муравьев көркем еңбек пәні мұғалімінің әдістемелік даярлығын белгілі бір пән аясында оқу үдерісін алдын-ала жобалап, оны нәтижелі жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылар жүйесі деп анықтайды[2].

Құзыреттілік ұғымының мазмұнына үңілсек, ол білім алушының әлеуметтену үдерісі мен кәсіби даярлық деңгейінің нәтижесінде қалыптасатын, білім беру барысында күтілетін сапалық көрсеткіштерді білдіреді. Яғни, құзыреттілік – тұлғаның алған білімін өмірлік және кәсіби жағдаяттарда тиімді қолдана алуымен айқындалатын білім нәтижесі.

«Құзыреттілік» термині көбіне белгілі бір әлеуметтік немесе кәсіби мәртебеге ие тұлғаға қатысты қолданылады. Ол адамның нақты қызметті орындау барысында қажетті білімді, түсінікті және білікті меңгеру деңгейінің қойылған міндеттерді өз дәрежесінде шеше алу қабілетімен сәйкестігі арқылы сипатталады [3].

Цифрлық құзыреттер ақпараттық-коммуникациялық технологияларды шығармашылық және педагогикалық қызметте тиімді қолдануға мүмкіндік береді, ал дизайн-ойлау креативтілікті, жобалық тәсілді және кәсіби міндеттерді инновациялық жолмен шешу қабілетін дамытады. Осылайша, болашақ көркем еңбек оқытушыларының кәсіби даярлығын арттыру технология, шығармашылық және заманауи педагогикалық әдістерді кіріктіруге бағытталған кешенді үдеріс ретінде қарастырылады олар:

1. Цифрлық құзыреттілік - кәсіби даярлықтың өзекті құрамдас бөлігі ретінде цифрлық құзыреттілік-ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерумен шектелмей, цифрлық білім ресурстарын оқу үдерісінде шығармашылық әрі әдістемелік тұрғыдан тиімді пайдалану қабілетін білдіреді. Көркем еңбек мұғалімі:

- графикалық және векторлық редакторларды еркін қолдануы;
- 3D модельдеу мен визуализация құралдарын игеруі;
- цифрлық портфолио әзірлеп, онлайн-көрмелер ұйымдастыра алуы;

Жасанды интеллектке негізделген платформаларды идея іздеу мен визуалды жобалауда тиімді пайдалануы қажет.

Бұл құзырет болашақ педагогтің кәсіби икемділігін арттырып, білім алушылардың визуалды және цифрлық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

2. Жобалық-дизайнерлік ойлау-шығармашылық қызметтің әдіснамалық негізі ретінде: Дизайн-ойлау - мәселені шешуге бағытталған жүйелі әрі креативті тәсіл. Көркем еңбек сабағында бұл әдіс білім алушыларды нақты шығармашылық өнім дайындауға, ұлттық құндылықтарды заманауи үлгіде қайта пайымдауға және эстетикалық талғамын жетілдіруге бағыттайды. Жобалық-дизайнерлік ойлау үдерісі келесі кезеңдерді қамтитын ол:

- Мәселені айқындау;
- Идеяларды ұсыну;
- Прототип әзірлеу;
- Нәтижені сынақтан өткізу және жетілдіру.

Осы құрылым арқылы болашақ мұғалім оқушылардың креативтілігін, зерттеушілік белсенділігін және практикалық шеберлігін дамыта алады.

3. Инновациялық педагогикалық технологияларды игеру барысында: Қазіргі білім беру парадигмасы педагогтің инновациялық әдістерді жүйелі қолдануын талап етеді. Көркем еңбек пәнінде жобалық оқыту STEAM тәсілі проблемалық оқыту әдістері және цифрлық кері байланыс құралдары тиімді пайдаланылуы тиіс. Инновациялық технологиялар білім

алушылардың сыни ойлау қабілетін функционалдық сауаттылығын және бірлескен әрекет дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [4].

Талқылай келе болашақ көркем еңбек мұғалімдерін даярлау үдерісі кешенді сипатта ұйымдастырылуы қажет. Теория мен практиканың өзара байланысы, цифрлық технологиялар мен ұлттық мәдениеттің үйлесімділігі - қазіргі кәсіби даярлықтың басым бағыттары болып табылады.

Жоғары оқу орындарында элективті пәндерді енгізу, цифрлық зертханалар мен шығармашылық шеберханалар құру кәсіби құзыреттерді нәтижелі қалыптастыруға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің кәсіби даярлығы цифрлық құзыреттерді дамыту, жобалық-дизайнерлік ойлауды қалыптастыру және инновациялық педагогикалық технологияларды меңгеру негізінде жетілдірілуі тиіс. Бұл бағыттар заманауи кәсіби стандарттар талаптарына сәйкес келеді және білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Бүгінгі болашақ мұғалім - шығармашылық пен технологияны сабақтастыра алатын, цифрлық ортада еркін әрекет ететін және жобалық қызметті тиімді ұйымдастыра білетін кәсіби маман.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Педагогтердің кәсіби стандарты. - Астана, 2022.
- 2 Муравьев Е. М., Симоненко В. Д. Общие основы методики преподавания технологии. - Брянск: ИЦ БГПУ, 2000. - 235 с.
- 3 Кенжебеков Б.Т. Жоғары педагогикалық оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзырлығын қалыптастыру. Пед.ғыл.докторы диссер. - Қарағанды, 2005. - 267 б.
- 4 Кларин Михаил Владимирович. Инновационные модели обучения. – Москва, 2016.

ӨОЖ 37.035.4:7.012

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЭТНОДИЗАЙН ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА АСПЕКТІЛЕРІ

А.Б.Бекзат¹, М.Д.Есекешова²

¹Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент, Қазақстан

²С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана,
Қазақстан

imaristocratka@gmail.com, m.yessekeshova@kazatu.kz

Аннотация

Мақалада көркем білім беру үдерісінде этнодизайн қағидаттары арқылы болашақ дизайнерлердің кәсіби мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Автор ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, жасанды интеллект технологияларын дизайн нысандарын модельдеуге енгізудің педагогикалық шарттарын негіздейді. Зерттеу барысында этнодизайнның дәстүрлі элементтерін цифрлық генерациялау арқылы білім алушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру жолдары талқыланады.

Зерттеудің мақсаты - көркем білім беру үдерісінде этнодизайн қағидаттары арқылы болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін айқындау. Осы мақсатқа жету үшін ұлттық мәдени кодты цифрлық технологиялармен

ұштастыру және этнодизайнның инновациялық әдістерін талдау міндеттері қойылды. Зерттеу нәтижесінде жасанды интеллект алгоритмдерін этнодизайн нысандарын модельдеуге енгізудің тиімділігі дәлелденді. Қорытындылай келе, дәстүрлі құндылықтар мен цифрлық парадигманың синтезі білім алушылардың кәсіби бірегейлігін нығайтудың басты шарты екені негізделді.

Кілттік сөздер: этнодизайн, көркем білім беру, кәсіби мәдениет, жасанды интеллект, ұлттық код, визуальды парадигма, педагогикалық инновация, дизайн-білім.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде көркем білім берудің басты бағыты - ұлттық құндылықтарды заманауи технологиялық жетістіктермен үйлестіре алатын кәсіби мәдениеті жоғары маман даярлау. Бұл тұрғыда этнодизайн қағидаттары білім алушылардың рухани-мәдени негізін қаласа, жасанды интеллект (ЖИ) осы идеяларды жаңа визуальды деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

Осы орайда, заманауи мәдениеттің визуальды жаңа парадигмасын зерделеу, дәстүр мен инновацияның өзара сабақтастығын айқындау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Көркемдік-педагогикалық білім берудің заманауи модельдерін талқылау барысында этнодизайнның дәстүрлі құндылықтарын сақтай отырып, жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен шектеулерін талдау болашақ мұғалімдер мен дизайнерлерді даярлаудың жаңа деңгейін айқындайды [1]. Бұл үдеріс бейнелеу өнері мен дизайн саласына ЖИ-дің ықпалын ғылыми тұрғыда зерделеуді, заманауи білім беру үдерісіндегі жаңа әдіс-тәсілдерді енгізуді талап етеді. Осы тұрғыда этнодизайн қағидаттары негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру – білім алушылардың ғылыми белсенділігін арттырып, ұлттық мәдени кодты жаңа цифрлық технологиялар арқылы жаңғыртуға жол ашады.

Негізгі бөлім

Көркем білім беру жүйесінде этнодизайн қағидаттары негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру – бұл білім алушылардың ұлттық мұраны заманауи өндірістік технологиялармен ұштастыра білу қабілеті. Кәсіби мәдениет тек техникалық дағдылар жиынтығы емес, ол – маманның өз ісіне деген құндылықтық көзқарасы мен ұлттық бірегейлікті сақтай отырып инновация жасау шеберлігі.

1. Этнодизайнның кәсіби мәдениеттің іргетасы ретіндегі рөлі

Этнодизайн – бұл дәстүрлі халық өнерінің семантикасын, экологиялық тазалығын және философиялық мағынасын жаңа нысандарға трансформациялау. Көркем білім беруде этнодизайн қағидаттарын (функционалдылық, символизм, антропоморфтылық) қолдану білім алушының кәсіби мәдениетін келесі деңгейлерде қалыптастырады:

- **Дүниетанымдық деңгей:** Ұлттық мәдени кодты (ою-өрнектердің, түстердің мағынасы) терең түйсіну арқылы маманның эстетикалық талғамы байиды.

- **Технологиялық деңгей:** Дәстүрлі өнердің техникаларын жаңа материалдармен және әдіс-тәсілдермен байланыстыру мүмкіндігі артады.

Көркем білім беру мазмұнында этнодизайн қағидаттарын жүйелі түрде қолдану - болашақ маманның кәсіби мәдениетін қалыптастырудың басты педагогикалық шарты болып табылады. Бұл үдеріс тек дәстүрлі формаларды механикалық түрде көшіру емес, халықтық мұраның морфологиялық және семиотикалық ерекшеліктерін терең рефлексиялау арқылы жаңа дизайн-нысандарын жасауды көздейді. Этнодизайн элементтерін жобалау іс-әрекетіне интеграциялау барысында білім алушылардың когнитивті ойлау жүйесі ұлттық эстетикалық нормалармен байытылып, олардың өзіндік авторлық қолтаңбасы мен кәсіби бірегейлігі айқындала түседі. Сонымен қатар, этнодизайн қағидаттары негізінде қалыптасқан кәсіби мәдениет маманның жаһандық бәсекелестік ортада ұлттық құндылықтарды трансформациялау арқылы бірегей шығармашылық шешімдер табуына мүмкіндік береді.

2. Жасанды интеллект және этнодизайн: цифрлық трансформация

Бүгінгі таңда ЖИ бейнелеу өнері мен дизайн саласына айтарлықтай ықпал етуде. Этнодизайн саласында ЖИ алгоритмдерін (мысалы, Generative Adversarial Networks – GAN) қолдану келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- **Орнаменттерді стилизациялау және генерациялау:** ЖИ дәстүрлі ою-өрнектер базасын талдау арқылы олардың негізгі геометриялық заңдылықтарын сақтай отырып, мүлдем жаңа, бірегей композициялар ұсына алады. Бұл білім алушыларға композициялық шешімдердің шексіз нұсқаларын жылдам қарастыруға жол ашады.

- **3D-реконструкция және виртуалды прототиптеу:** ЖИ көмегімен көне жәдігерлердің немесе ұлттық костюмдердің цифрлық егіздерін жасау арқылы олардың конструктивтік ерекшеліктерін тереңірек зерделеуге болады.

- **Этно-нысандарды болжау:** Нарық трендтерін ЖИ арқылы талдау, этно-стильдегі өнімдердің болашақтағы сұранысын есептеу кәсіби мәдениеттің экономикалық және аналитикалық қырларын нығайтады.

3. Педагогикалық тәсілдер мен технологиялық сабақтастық

Болашақ дизайнерлер мен педагогтарды даярлауда ЖИ-ді этнодизайнмен интеграциялау оқу үдерісін «дәстүрді сақтаушы» деңгейінен «инновацияны жасаушы» деңгейіне көтереді. Бұл тұрғыда келесі педагогикалық шарттар маңызды:

- **Интерактивті оқыту ортасы:** Білім алушылардың ғылыми-зерттеу белсенділігін арттыру мақсатында ЖИ құралдарын пайдалана отырып, этно-жобаларды қорғау.

- **Сыни ойлау:** ЖИ ұсынған дайын шешімдерге ұлттық код және эстетикалық нормалар тұрғысынан сараптама жасау арқылы білім алушының авторлық позициясын нығайту.

Осылайша, этнодизайн қағидаттары мен жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін синтездеу - заманауи көркем білім берудегі кәсіби мәдениеттің жаңа моделі болып табылады. Бұл модель дәстүрлі көркемдік құндылықтарды сақтай отырып, инновациялық әдістерді қолдануға мүмкіндік береді.

Талқылау

Көркем білім берудің заманауи парадигмасында этнодизайн қағидаттары мен жасанды интеллект мүмкіндіктерін интеграциялау – болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың инновациялық механизмі болып табылады [2]. Профессор С.Қ. Бейсенбаевтың педагогика мен өнерді тоғыстырған ғылыми мектебінде ұлттық мәдени кодты сақтау мәселесі әрдайым басымдыққа ие екені белгілі. Диссертациялық зерттеуіміз көрсеткендей, этнодизайнның дәстүрлі элементтерін (ою-өрнек семантикасы, ұлттық колористика) ЖИ мүмкіндіктерімен, атап айтқанда нейрожелілер көмегімен жаңа этно-стильдерді генерациялаумен ұштастыру білім алушылардың кәсіби мәдениетін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Бұл үдерістің педагогикалық тиімділігі келесі аспектілермен негізделеді:

- **Дәстүр мен инновацияның сабақтастығы:** Білім алушылар ЖИ-ді тек техникалық құрал емес, ұлттық мұраны заманауи визуалды тілде сөйлететін интеллектуалды серіктес ретінде қабылдауға дағдыланады.

- **Шығармашылық белсенділікті арттыру:** Цифрлық технологиялар мен этнодизайнның синтезі жас зерттеушілердің ғылыми-тәжірибелік белсенділігін ынталандырады.

- **Кәсіби тәжірибе алмасу:** Инклюзивті және адаптивті шешімдерді жобалауда этнодизайн элементтерін қолдану болашақ дизайнерлердің әлеуметтік жауапкершілігі мен кәсіби этикасын қалыптастырады.

Қорытынды

Зерттеуді қорытындылай келе, көркем білім беруде этнодизайн қағидаттарын басшылыққа алу - ұлттық бірегейлікті сақтаудың және болашақ мамандардың рухани-мәдени негізін нығайтудың кепілі болып табылатынын атап өту қажет. Ал оны жасанды интеллект секілді заманауи цифрлық құралдармен байыту - заманауи мәдениеттің визуалды жаңа парадигмасын қалыптастырудың негізгі шарты.

Этнодизайн негізінде кәсіби мәдениетті қалыптастыру моделі жоғары мектептегі көркемдік-педагогикалық білім берудің заманауи стратегияларымен толық үндеседі. Дәстүрлі көркемдік құндылықтар мен инновациялық технологиялардың өзара сабақтастығын қамтамасыз ету – білім беру жүйесіндегі бәсекеге қабілетті және мәдениетті тұлғаны даярлаудың стратегиялық бағыты болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бейсенбаев С.Қ. Өнер педагогикасы және білім берудегі инновациялар: Оқу құралы. - Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, 2024.
- 2 Болысбаев Д.С. Өнертану ғылымының дамуы және ұлттық мәдени код мәселелері. - Алматы, 2023.

ӘӨЖ: 37.015.3

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕРІ

Берденова М.Т., Даткина Ф.К., Мусакулов К.

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасында оқушыларды патриоттық тәрбиелеудің заманауи әдістері, олардың азаматтық жетілуді, ұлттық бірегейлікті және өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы рөлі зерттеледі. Білім алушылардың Отанға деген сүйіспеншілігін, мемлекеттік рәміздерді, Қазақстан халқының тарихын, мәдениеті мен дәстүрлерін құрметтеуді дамытуға, сондай-ақ елдің болашағы үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ерекше назар аударылады.

Жұмыста білім беру, сабақтан тыс, мәдени-шығармашылық және әлеуметтік-қоғамдық іс-шараларды қоса алғанда, тәрбие процесін ұйымдастырудың әртүрлі педагогикалық тәсілдері мен формалары қарастырылады. Оқушылардың өлкетану және зерттеу қызметі, жобалау жұмыстары, волонтерлік бастамаларға қатысу, сондай-ақ заманауи цифрлық технологиялар мен оқытудың интерактивті әдістерін қолдану талданады. Қазақстанның көпұлтты қоғамында толеранттылықты, өзара сыйластық пен әлеуметтік келісімді нығайту үшін ұлтаралық және мәдениетаралық тәрбиенің маңызы ерекше атап өтіледі.

Кілттік сөздер: патриоттық тәрбие, ұлттық құндылықтар, мемлекеттік рәміздер, рухани-адамгершілік тәрбие, ұлтаралық келісім, білім, мектеп оқушылары, азаматтық тәрбие.

Өскелең ұрпақтың бойында патриоттық тәрбие қалыптастыру қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Жаһандану және белсенді ақпарат алмасу жағдайында мектеп оқушыларында тұрақты рухани-адамгершілік қасиеттерді, өз еліне құрмет пен оның бүгіні мен болашағы үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыру өте маңызды. Патриоттық тәрбие жеке тұлғаның азаматтық жетілуін дамытуға, ұлттық сана-сезімді нығайтуға және мәдени-тарихи мұраны сақтауға ықпал етеді. Біздің ел әртүрлі этностардың, мәдениеттер мен діндердің өкілдері тұратын көпұлтты мемлекет болып табылады. Осыған байланысты патриотизм Отанға деген сүйіспеншілік ретінде ғана емес, сонымен қатар Қазақстанның барлық халықтарының мәдени әртүрлілігіне, дәстүрлеріне құрмет, бейбітшілік, келісім және толеранттылық көзқарастарына құрмет ретінде

қарастырылады. Оқушыларда осындай құндылықтарды қалыптастыру мемлекеттің қоғамдық бірлігі мен тұрақтылығын нығайтудың маңызды шарты болып табылады.

Мектептегі білім беру жүйесі айтарлықтай тәрбиелік әлеуетке ие және патриоттық тәрбие процесінде жетекші рөл атқарады. Оқу пәндерінің мазмұны, сыныптан тыс және мектептен тыс іс-әрекет, қоғамдық маңызы бар жобалар мен іс-шараларға қатысу арқылы білім алушылардың Қазақстан тарихына, мемлекеттік рәміздерге, елдің ұлттық дәстүрлері мен жетістіктеріне деген қызығушылықтарын қалыптасады. Бұл үдерісте "Мәңгілік Ел" идеялары, "Рухани жаңғыру" тұжырымдамасы, сондай-ақ азаматтық пен әлеуметтік жауапкершілік құндылықтары ерекше орын алады. Қазіргі жағдайда мұғалімдердің алдында оқушылардың жас ерекшеліктеріне және уақыт талаптарына сәйкес келетін патриоттық тәрбиенің тиімді әдістерін іздеу және қолдану міндеті тұр. Білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуы, олардың бастамашылығын, сыни ойлауын және патриотизм ұғымына саналы көзқарасын дамыту үшін жағдай жасау маңызды. Осылайша, қазақстандық білім беру жүйесі контекстінде оқушыларды патриоттық тәрбиелеу әдістерін зерделеу және жалпылау педагогикалық зерттеулердің өзекті және маңызды бағыты болып табылады.

Қазақстан Республикасында оқушыларды патриоттық тәрбиелеу білім алушылардың Отанға деген сүйіспеншілігін, оның тарихын, мәдениетін, тілін және мемлекеттік рәміздерін құрметтеуді қалыптастыруға бағытталған мақсатты және жүйелі процесс болып табылады. Бұл процестің тиімділігі көбінесе оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне, сондай-ақ қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени жағдайларына сәйкес келетін тәрбие жұмысының әдістері мен формаларын таңдаумен анықталады. Патриоттық тәрбиенің негізгі әдістерінің бірі-оқу пәндерінің мазмұны арқылы жүзеге асырылатын білім беру және танымдық әдіс. Қазақстан тарихы, қазақ тілі мен әдебиеті, география, құқық негіздері сияқты пәндер оқушылардың бойында мемлекеттіліктің қалыптасуы, ұлттық құндылықтар, елдің көрнекті тарихи тұлғалары мен жетістіктері туралы тұтас түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пәнаралық байланыстарды пайдалану Қазақстанның әлемдік қоғамдастықтағы рөлін тереңірек түсінуге және өз Отанына деген мақтаныш сезімін дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар оқушылардың бойында патриоттық сезімдерін қалыптастыруда оқу сабақтарынан тыс тәрбие жұмыстары маңызды орын алады. Мемлекеттік мерекелерге, ұлттық дәстүрлер мен атаулы күндерге арналған сынып сағаттарын, тақырыптық әңгімелерді, викториналарды, дөңгелек үстелдерді өткізу патриоттық құндылықтарды эмоционалды қабылдауға ықпал етеді. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күніне, мемлекеттік рәміздер күніне, Жеңіс күніне орайластырылған іс-шаралар ерекше маңызға ие. Олар оқушылардың еліміздің тарихи жады мен батырлық өткеніне деген құрметін қалыптастырады.

Патриоттық тәрбиенің тиімді әдісі-жобалау және зерттеу қызметі болып табылады. Оқушылардың туған өлке тарихына, Қазақстанның көрнекті қайраткерлерінің өмірбаянын зерттеуге, мәдени мұраны сақтауға арналған жобаларға қатысуы танымдық қызығушылықты, дербестікті және белсенді азаматтық ұстанымды дамытады. Зерттеу жұмысы оқушыларға білім алуға ғана емес, сонымен бірге өз елінің тағдырына жеке қатысуға мүмкіндік береді.

Патриоттық сезімдерді қалыптастыруда өлкетану қызметі ерекше рөл атқарады. Мұражайларға, тарихи ескерткіштерге экскурсиялар, ардагерлермен, қоғам қайраткерлерімен және мәдениет өкілдерімен кездесулер оқушылардың туған өлкемен байланысын нығайтуға ықпал етеді. Кіші отан тарихын зерттеу арқылы ұлттық мұра мен дәстүрдің құндылығын тереңірек және саналы түрде түсіну қалыптасады.

Патриоттық тәрбиенің ажырамас бөлігі әскери-патриоттық бағыт болып табылады. Әскери-патриоттық клубтардың жұмысы, спорттық-патриоттық жарыстарға қатысу, алғашқы әскери дайындық оқушылардың бойында тәртіпті, жауапкершілік сезімін, Отанға қызмет етуге дайындығын және Отан қорғаушыларды құрметтеуді қалыптастырады. Бұл

жұмыс формалары ерікті қасиеттерді дамытуға және мемлекеттің тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын қорғаудың маңыздылығын түсінуге ықпал етеді.

Патриотизмді тәрбиелеуге мектеп, отбасы және қоғамдық институттардың ынтымақтастығы айтарлықтай әсер етеді. Бірлескен іс-шаралар, ата-аналардың тәрбие жобаларына қатысуы, мәдени және қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл тәрбиелік әсерді күшейтеді және бірыңғай құндылық кеңістігін құрады. Бұл тұрғыда отбасы дәстүрлерді, моральдық нормаларды және Отанға құрметпен қараудың маңызды көзі болып табылады.

Осылайша, мектеп тәжірибесінде патриоттық тәрбиенің әртүрлі әдістерін қолдану білім алушылардың бойында тұрақты азаматтық және адамгершілік құндылықтарды, Қазақстан тағдыры үшін жауапкершілік сезімін және қоғам өміріне белсенді қатысуға дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі әдістерден басқа, соңғы жылдары заманауи технологиялар мен цифрлық ресурстарды пайдаланумен байланысты патриоттық тәрбиеге инновациялық тәсілдердің әсері ерекше маңызға ие болды. Электрондық білім беру платформалары, интерактивті мультимедиялық материалдар, Қазақстанның мұражайлары мен тарихи орындары бойынша виртуалды экскурсиялар оқушылар арасында патриоттық құндылықтарды қалыптастыру үшін жаңа мүмкіндіктер жасайды. Мұндай құралдар оқу процесін көрнекі және қызықты етеді, сыни ойлау мен ұлттық тарих пен мәдениетке деген қызығушылықты дамытуға ықпал етеді.

Тағы бір перспективалы бағыт-мәдениетаралық және ұлтаралық тәрбие болып табылады. Бұл әсіресе көпұлтты Қазақстан үшін өзекті болып табылады. Мектеп практикасында елде тұратын түрлі этностардың дәстүрлерін зерттеуге арналған жобалар іске асырылуда. Бірлескен мерекелер, мәдени кештер, тақырыптық көрмелер мен шеберлік сыныптары мәдениеттердің алуан түрлілігіне құрмет қалыптастыруға, оқушылар арасында ұлтаралық келісім мен толеранттылықты нығайтуға ықпал етеді. Бұл, әсіресе, өз мәдениетінің құндылығын түсіну мен басқа халықтарға деген құрметпен үйлесетін жаһандық интеграция жағдайында өте маңызды.

Волонтерлік және әлеуметтік-қоғамдық қызмет те патриотизмді тәрбиелеудің тиімді құралы болып табылады. Оқушылардың экологиялық акцияларға, әлеуметтік жобаларға, ардагерлерге көмек көрсетуге, қалалық және мектептегі іс-шараларды ұйымдастыруға қатысуы қоғам мен олар өмір сүретін орта үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ерікті қызмет тәжірибесі эмпатияны, әлеуметтік бастаманы және Отан мүддесіне саналы қызмет етуді дамытуға ықпал етеді.

Қазақстанның ұлттық құндылықтарымен тығыз байланысты рухани-адамгершілік тәрбие оқушылардың бойында патриоттық сезімін қалыптастыруда маңызды орын алады. Үлкендерді құрметтеуге, көршілерге қамқорлық жасауға, адалдыққа, әділдікке, еңбекқорлыққа және өз принциптеріне адалдыққа тәрбиелеу — осының бәрі патриотизмнің негізі болып табылатын тұлғаның ішкі өзегін қалыптастырады. Рухани даму бағдарламалары, тақырыптық дәрістер, мәдени іс-шараларға қатысу оқушыларға отбасы, қоғам және мемлекет алдындағы моральдық міндеттерін түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, заманауи әдістемелер өнерді патриоттық тәрбиеге біріктіруді қамтиды. Музыкалық, театрлық, көркем және әдеби жобалар оқушыларға шығармашылық арқылы өз сезімдері мен Отанға деген көзқарастарын білдіруге мүмкіндік береді. Конкурстарға, фестивальдерге және көрмелерге қатысу эстетикалық қабылдауды ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдениетке эмоционалды байланысты дамытады, оның тарихын олар өздерінің көркемдік интерпретациялары арқылы зерттейді және сезінеді.

Осылайша, Қазақстанда оқушыларды патриоттық тәрбиелеу білім беру, тәрбие, әлеуметтік және мәдени тәсілдерді біріктіретін кешенді процесс болып табылады. Бұл әдістерді тиімді іске асыру мектеп оқушыларының ел, оның тарихы мен мәдениеті туралы білімдерін ғана емес, сонымен қатар тұрақты эмоционалды және моральдық байланыстарын, қоғамға белсенді қатысуға, Отан мүддесіне қызмет етуге және ұлттық бірлікті сақтауға дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда оқушыларды патриоттық тәрбиелеу қазіргі заманғы білім беру жүйесінің негізгі бағыты болып табылады және өскелең ұрпақтың ұлттық санасын, азаматтық жауапкершілігін және рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Тәрбие жұмысының әдістерін талдау білім беру, мәдени, әлеуметтік, шығармашылық және инновациялық формаларды біріктіретін кешенді тәсіл оқушылардың патриоттық мұраттарды барынша тиімді игеруін қамтамасыз ететіндігін көрсетеді.

Патриоттық тәрбиенің аса маңызды аспектілері: Қазақстанның тарихы мен мәдениетін зерделеу, мемлекеттік рәміздермен танысу, қоғамдық маңызы бар іс-шараларға қатысу, жобалау және зерттеу қызметіне, волонтерлік және әлеуметтік-қоғамдық жұмысқа тарту болып табылады. Қазақстанның барлық халықтарының салт-дәстүрлерін құрметтеуге тәрбиелеу, ұлтаралық келісімді, толеранттылықты және мәдениеттердің алуан түрлілігін түсінуді нығайту ерекше маңызға ие, бұл әсіресе көпұлтты ел үшін өзекті.

Патриоттық тәрбиенің тиімділігі көбінесе мектептің, отбасының және қоғамның белсенді рөлімен анықталады. Мұғалімдердің, ата-аналардың және қоғамдық институттардың бірлескен күш-жігері біртұтас құндылық кеңістігін жасайды. Онда Отанға тиесілі болу сезімі және оның мүдделеріне қызмет етуге дайын болу қалыптасады. Заманауи технологияларды, интерактивті және шығармашылық әдістерді қолдану тәрбие процесін көрнекі, қызықты және қазіргі мектеп оқушылары үшін қол жетімді етеді. Осылайша, патриоттық тәрбие тек білім беру ғана емес, сонымен бірге азаматтық жетілу, моральдық тұрақтылық және белсенді өмірлік ұстанымы бар үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік маңызды міндет болып табылады. Тәрбиенің жүйелі және алуан түрлі әдістерін іске асыру ұлттық бірегейлікті нығайтуға, мәдени мұраны сақтауға және Қазақстанның жас буынында тұрақты патриоттық сананы дамытуға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиенің ғылыми-педагогикалық негіздері.- Алматы: Комплекс, 2000.-397б.
- 2 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиесі, Алматы, 1995, 352 б;
- 3 Қалиев С. Ұлттық педагогиканың негізгі қағидалары // Бастауыш мектеп, № 1, 2, 3, 1994.;
- 4 Ұзақбаева С. Тәрбиенің қайнар көзі // Қазақстан жоғары мектебі, № 1, 1996, Б. 84-89.
- 5 Қожахметова К.Ж, Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика.-Алматы: Ғылым, 1998.-317с. 101. Волков Г.Н. Этнопедагогика.-Чебоксары, 1999.-376с.

ӘӨЖ: 37.091.1

ПЕДАГОГТЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Даткина Ф.К., Берденова М.Т., Мусакулов К.
Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Аннотация

Мақалада еліміздегі білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру әдістері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі Қазақстан Республикасының стратегиялық құжаттары мен нормативтік-құқықтық актілерінде бекітілген инклюзивті білім беруді дамыту саласындағы мемлекеттік

саясатты іске асырумен, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге педагогтердің кәсіби дайындығын арттыру қажеттілігімен байланысты.

Мақаланың мақсаты ұлттық контекст пен кадрларды кәсіби даярлауға қойылатын заманауи талаптарды ескере отырып, педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру әдістерін теориялық негіздеу және жүйелеу болып табылады. Жұмыста "мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігі" ұғымының мәні ашылады. Қазақстанда жоғары педагогикалық білім беру және қосымша кәсіптік оқыту жүйесінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру әдістеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар оқытудың интерактивті әдістерін, тәжірибеге бағытталған дайындықты, тәлімгерлікті, кейс-технологияларды және пәнаралық өзара іс-қимылды қамтитын кешенді тәсілдің қажеттілігі негізделеді.

Кілттік сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзивті құзыреттілік, педагог, кәсіптік даярлық, оқыту әдістері, ерекше білім беру қажеттіліктері.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы білім беру жүйесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен жасөспірімдерді қоса алғанда, білім алушылардың барлық санаттары үшін сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған жаһандық және ұлттық реформалар жағдайында дамуда. Қазақстандағы инклюзивті білім беру "Қазақстан–2050" Стратегиясында, инклюзивті білім беруді дамыту Тұжырымдамасында және педагогикалық білім берудің ұлттық стандарттарында бекітілген. Бұл педагогтерден тиісті кәсіби даярлықты және инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыруды талап етеді. Білім беруді реформалау жағдайында педагогтердің инклюзивті білім беру ортасын құру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін заманауи әдістер мен технологияларды қолдану ерекше маңызға ие. Олардың ішінде интерактивті әдістер, тәжірибеге бағытталған тренингтер, кейс-әдістер, тәлімгерлік сондай-ақ пәнаралық ынтымақтастық ерекшеленеді. Осы әдістерді іске асыру педагогтердің инклюзивті ортада жұмыс істеуге кәсіби дайындығын арттыруға және білім алушылардың барлық санаттары үшін білім беру процесінің сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Қазақстанның білім беру практикасында педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру интерактивті сабақтарды, жобалық қызметті, тәжірибеге бағдарланған тренингтер мен кейс-әдістерді қоса алғанда, оқытудың заманауи әдістемелері мен технологияларын енгізу арқылы қамтамасыз етіледі. Педагогтердің психологтармен, әлеуметтік педагогтармен, ата-аналармен және басқа да мамандармен пәнаралық өзара іс-қимылы маңызды шарт болып табылады және бұл білім алушыларға кешенді қолдау жасауға мүмкіндік береді. Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру жоғары педагогикалық білім беру кезеңінде де, біліктілікті арттыру жүйесінде де жүреді. Бұл үздіксіз кәсіби дамуды және білім беру ортасында инклюзивті тәсілдерді тұрақты қолдануды қамтамасыз етеді.

Қазақстанда педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру теориялық дайындықты, практикалық дағдыларды және құндылық-мотивациялық көзқарастарды біріктіретін күрделі көп деңгейлі процесс болып табылады. Қазіргі педагогикалық зерттеулерде инклюзивті құзыреттілік дегеніміз-мұғалімнің білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесін тиімді ұйымдастыра білу, қол жетімді білім беру ортасын құру, оқытудың бейімделу әдістерін қолдану және ата-аналармен, мамандармен және қоғамдастықпен өзара әрекеттесу қабілеті. Инклюзивті құзыреттілік құрылымында өзара байланысты төрт компонент бар, олар: құндылық-мотивациялық, когнитивті, белсенді және рефлексивті. Олардың әрқайсысы кешенді педагогикалық тәсілді қолдана отырып қалыптастыруды талап етеді.

Педагогикалық тәжірибеде инклюзивті құзыреттіліктің барлық компоненттерін қалыптастыруға бағытталған әдістер белсенді қолданылады. Тиімді әдістерге топтық талқылаулар, ми шабуылдары, жобалық іс-шаралар және рөлдік ойындар сияқты интерактивті оқыту технологиялары кіреді. Олар инклюзия принциптеріне құндылық

қатынасын дамытуға және білім алушылардың әртүрлі санаттарымен ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Инклюзивті сыныптары бар мектептерде тағылымдамадан өтуді, тәжірибелі педагогтардың қызметін бақылауды және жеке білім беру маршруттарын әзірлеуге қатысуды қамтитын тәжірибеге бағытталған әдістер мұғалімдерге оқу процесін бейімдеу үшін қажетті кәсіби дағдыларды алуға мүмкіндік береді.

Педагог ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға байланысты нақты педагогикалық жағдайларды талдап, оларды шешу стратегияларын әзірлеген кезде кейс-әдістерді қолдану ерекше маңызға ие. Бұл тәсіл аналитикалық және рефлексиялық қабілеттердің дамуына, сондай-ақ таңдалған жұмыс әдістерінің салдарын болжай білуге ықпал етеді. Тәлімгерлік пен қадағалау тәжірибе алмасуды, жұмыс әдістерін түзетуді және инклюзивті тәсілдерді қолдануда сенімділікті арттыруды қамтамасыз ететін мұғалімдерді үнемі кәсіби қолдаудың құралы болып табылады.

Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды аспектісі психологтармен, логопедтермен, әлеуметтік тәрбиешілермен және ата-аналармен ынтымақтастықты қамтитын пәнаралық тәсілді қолдану болып табылады. Бұл тәсіл білім алушыларды кешенді қолдауға ықпал етеді және мұғалімдерге заманауи инклюзивті білім берудің ажырамас бөлігі болып табылатын әртүрлі мамандармен өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазақстандық білім беру жүйесі контекстінде жоғары оқу орындары мен колледждерде педагогтарды даярлау бағдарламасына, сондай-ақ біліктілікті арттыру және қосымша кәсіптік білім беру жүйесіне инклюзивті қағидаттарды интеграциялау ерекше рөл атқарады. Білім беру бағдарламаларына мүмкіндігі шектеулі балалардың даму ерекшеліктерін, сараланған және дараланған оқыту әдістерін, білім беру нәтижелерін бағалау технологияларын және бейімделетін оқу ортасын құруға бағытталған пәндер кіреді. Нәтижесінде тәжірибелік сабақтармен, тағылымдамалармен және тренингтермен ұштастыра отырып, бұл педагогтарда инклюзивті жағдайларда жұмыс істеу үшін қажетті тұрақты кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, Қазақстанда педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру интерактивті, тәжірибеге бағдарланған, кейс-әдістерді, тәлімгерлікті және пәнаралық өзара іс-қимылды белсенді пайдалана отырып, теориялық білімді, практикалық дағдыларды және құндылық-мотивациялық көзқарастарды интеграциялау арқылы жүзеге асырылады. Кешенді тәсіл педагогтердің кәсіби даярлығын ғана емес, сонымен қатар инклюзивті білім беру қағидаттарын тиімді іске асыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз етеді. Бұл өз кезегінде білім беру процесінің сапасын және білім алушылардың барлық санаттары үшін білім берудің қолжетімділігін жақсартуға ықпал етеді.

Оқытудың дәстүрлі әдістерінен басқа педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін цифрлық және интерактивті технологияларды енгізуге ерекше көңіл бөлінеді. Білім беру платформаларын, виртуалды сыныптарды және интерактивті модельдеулерді қолдану студенттер мен қазіргі мұғалімдер оқытылатын әртүрлі педагогикалық мекемелерді модельдеуге мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар білім беру процесін бейімдеу дағдыларын дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мүгедектік, дамудың бұзылуы, психоэмоционалды жағдайдың ерекшеліктері немесе әлеуметтік қиындықтар сияқты әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайындықты арттырады.

Тәжірибе көрсеткендей, эмоционалды интеллект, стресске төзімділік және коммуникативтік дағдыларды дамыту бойынша тренингтерді біріктіру инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл тренингтер мұғалімдерге өздерінің көзқарастарын түсінуге, балалармен және ата-аналармен сенімді қарым-қатынас орнатуды үйренуге, сондай-ақ жанжалды жағдайларды тиімді басқаруға көмектеседі. Қазақстандық білім беру мекемелерінде рөлдік ойындар, әртүрлі қажеттіліктері бар балалар тобымен сыныптық жұмысты модельдеу, сондай-ақ инклюзивті практиканың нақты сын-қатерлерін көрсететін педагогикалық кейстерді талдау белсенді қолданылады.

Мұғалімдердің ата-аналармен және қосымша қолдау жүйесінің мамандарымен бірлескен жұмысын ұйымдастыру ерекше маңызға ие. Қазақстанда бұл тәжірибе ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған жеке білім беру маршруттары талқыланатын бірлескен семинарлар, консультациялар, пәнаралық дөңгелек үстелдер арқылы іске асырылады. Бұл тәсіл жұмысты үйлестіру дағдыларын қалыптастыруға, тәжірибе алмасуға және білім беру процесіне бірыңғай тәсілдерді әзірлеуге ықпал етеді және бұл мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға тікелей әсер етеді. Жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру мамандандырылған пәндер мен практикаларды енгізу арқылы іске асырылады. Оқу бағдарламаларына инклюзивті білім беру психологиясы, оқытудың бейімделу технологиялары, мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу ерекшеліктері, сондай-ақ мәдениетаралық өзара іс-қимыл педагогикасы бойынша курстар енгізілген. Тәжірибелік сабақтар, инклюзивті сыныптардағы тағылымдамалар және жеке білім беру бағдарламаларын әзірлеу студенттерге теориялық білімді тәжірибеде бекітуге мүмкіндік береді. Семинарларды, вебинарларды және сертификаттау курстарын қоса алғанда, мұғалімдердің қосымша кәсіби дайындығы инклюзивті ортада жұмыс істеу үшін қажетті біліктілікті арттыруға және құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған. Маңызды аспект-мұғалімдердің өзіндік педагогикалық іс-әрекетін рефлексиялау және интроспекциялау қабілетін қалыптастыру. Инклюзивті құзыреттіліктің рефлексивті компонентін дамыту педагогикалық күнделіктер жүргізу, кәсіби қоғамдастықтарға қатысу, әріптестермен және тәлімгерлермен практикалық жағдайларды талқылау арқылы жүзеге асырылады. Бұл мұғалімдерге тиімді тәсілдерді анықтауға, жұмыс әдістерін түзетуге, сондай-ақ білім алушылардың әртүрлі санаттарының қажеттіліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда қолданылатын инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың кешенді тәсілі теориялық дайындықтың, практикалық дағдылардың, интерактивті технологиялардың және пәнаралық өзара іс-қимылдың дәйекті үйлесімін қамтиды. Бұл әр мұғалім жеке оқытуды қамтамасыз ете алатын, оқушылардың эмоционалды әл-ауқатын қолдайтын және білім беру процесінің жоғары сапасын қамтамасыз ететін білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Бұл тәсіл кәсіби дағдыларды дамытып қана қоймай, сонымен қатар елдегі инклюзивті білім берудің тұрақты дамуының маңызды шарты болып табылатын инклюзия принциптеріне құндылық қатынасын қалыптастырады.

Педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру инклюзивті білім беру қағидаттарын табысты іске асырудың және білім алушылардың барлық санаттары үшін сапалы оқытуға тең қолжетімділікті қамтамасыз етудің негізгі шарты болып табылады. Қазіргі педагогикалық тәсілдерді талдау инклюзивті құзыреттілік құндылық-мотивациялық, когнитивті, белсенділік және рефлексивті компоненттерді қамтитынын көрсетеді және олардың әрқайсысы кәсіби дайындық процесінде жүйелі және мақсатты қалыптастыруды қажет етеді. Педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін тиімді дамытуға оқытудың интерактивті әдістерін, тәжірибеге бағытталған тренингтерді, кейс-әдістерді, тәлімгерлік пен қадағалауды, сондай-ақ психологтармен, әлеуметтік педагогтармен және ата-аналармен пәнаралық өзара іс-қимылды кешенді пайдалану арқылы қол жеткізіледі. Бұл әдістерді жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламалары мен біліктілікті арттыру жүйелеріне біріктіру мұғалімдерге кәсіби білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар инклюзия принциптеріне құндылық қатынасын, сондай-ақ өздерінің педагогикалық практикасын өз бетінше талдау және жетілдіру қабілетін алуға мүмкіндік береді. Осылайша, педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру білім беру сапасы мен қолжетімділігін арттырудың стратегиялық құралы ретінде қарастырылады. Кешенді тәсіл, теориялық дайындықтың, тәжірибелік дағдылардың және құндылық-мотивациялық қатынастың үйлесімі инклюзивті білім беру ортасының тұрақты дамуына және инклюзивті білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты табысты іске асыруға жағдай жасайды.

- 1 Қазақстан Республикасының даму стратегиясы. Қазақстан Республикасы президенті - Елбасы "Қазақстан-2030" стратегиясы-"Қазақстан-2050" стратегиясы. Редакция Золотая Книга., 285 бет.
- 2 Айдарова З.Ш. Мектептегі білім мазмұнын интеграциялаудың педагогикалық шарттарын жасау негізінде жалпыадамзаттық құндылықтарды ендіру 2010. №2. С.
- 3 Асанов Ж. Студенттердің этнопедагогикалық білімдері жүйесін қалыптастырудың дидактикалық негіздері: пед. ғыл. д-ры ... дис. - Алматы, 2004. - 337б.
- 4 Қожахметова К.Ж, Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика.-Алматы: Ғылым, 1998.-317с. 101. Волков Г.Н. Этнопедагогика.-Чебоксары, 1999.-376с.
- 5 Қоянбаев Ж. Б., Қоянбаев Р. М. Педагогика: Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. - Алматы, 2000-384 бет

УДК 741.021.2

ОСНОВЫ РИСУНКА В СОДЕРЖАНИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ДИЗАЙНЕРОВ

Кенжебаева А.Н., Абдукаримова Л.А.

ЮКУ им. М. Ауезова, Туркестанский индустриально-строительный колледж
Шымкент, Казахстан,
@e.mail ainurina77@mail.ru

Аннотация

Дизайнердің кәсіби қызметі көбінесе өндірістік өнімдердің формаларын жасау мен графикалық құралдарды қолдана отырып кеңістікті ұйымдастырумен байланысты және жобаны жобалауда, графика мен жобалау графикасының көркемдік әдістерінің түрлері - композиция, жарық пен көлеңке, бояулар мен колорит, пластика мен динамиканы кәсіби игеру кезінде қолданылатын түрлі перспективалық заңдылықтарын білу - құзіреттіліктің негізгі көрсеткіші. Көркемөнер мен көркем шығармашылықты оқытудағы ғасырлар бойғы тәжірибесі - сурет көркемдік білімнің негізі екенін көрсетті. «Сурет салу» сөзі нақты форманың айқын, мәнерлі және нақты бейнесін салуды білдіреді. Бұл термин ерекше мәнге ие бола отырып, өнердің әр түрлі формаларында қолданылады. Керемет орыс суретшісі және мұғалімі И.Н.Крамской суретті келесі сөздермен анықтайды: «Сурет қатаң мағынада сызық, сызба, сыртқы құрылым; нақты мағынада, бұл шекара ғана емес, сонымен бірге шындыққа сәйкес келетін формаларды мүсіндік қалыптаудың өлшемі».

«Сурет» пәні студенттерді сурет салу мен композицияның негізгі заңдылықтарымен таныстыруды, олардың әртүрлі графикалық құралдарды қолдану білімдерін, жасай алуы мен дағдыларын қалыптастыруды көздейді. Көркемдік байқаушылық, көргенді есте сақтау, қияли ойлау, шығармашылық елесті дамыту, сонымен қатар туынды орындауда - эскизден бастап оны аяқтауға дейінгі жұмыстарда білім алушылардың дәйекті жұмыс жасау шеберлігі де оған кіреді. Осылайша, оқытудың мақсаты - нақты форманы құрудың негізгі заңдылықтары мен ережелерін зерделеуден бастап, натураны шығармашылық қабылдау мәселелерін түсінуге және шешуге барынша жақындау.

Ключевые слова: рисунок, дизайн, дизайнер, архитектурный дизайн, графический дизайн, промышленный дизайн, рисование

Введение

Профессиональная деятельность дизайнера во многом связана с умением разработки форм промышленных изделий и организацией пространства средствами графического изображения и основным показателем компетентности является знание законов различных видов перспектив применяемые в разработке проектов и профессиональное владение

арсеналом художественных средств - графики и проектной графики, композиций, светотени, цвета и колорита, пластики и динамики. Многовековой опыт преподавания искусства и художественного творчества показал, что основу этих знаний составляет рисунок. Под словом «рисунок» подразумевается ясное, выразительное и четкое изображение конкретной формы. Употребляется этот термин в различных видах искусства по-своему, приобретая свое особое значение. Замечательный русский художник и педагог И.Н. Крамской рисунок определял следующими словами: «Рисунок в тесном смысле - черта, линия, внешний абрис; в настоящем же смысле это есть не только граница, но и та мера скульптурной лепки форм, которая отвечает действительности» [1].

Основная часть

В соответствии с содержанием стандарта специальности курс «Рисунок» является базовой дисциплиной обязательного компонента. Рисунок изучается первые три курса.

Дисциплина «Рисунок» предполагает знакомство студентов с основными закономерностями рисунка и композиции, в формировании у них знаний, умений и навыков использования различных графических средств. Развития художественной наблюдательности, зрительной памяти, образного мышления, творческого воображения, а также овладение учащимися навыками последовательной работы над произведением по всем стадиям - от эскиза - до его завершения. Таким образом, цель обучения состоит в том, чтобы последовательно, начиная с изучения основных законов и правил построения реалистической формы, подойти к пониманию и решению проблем творческого восприятия натуры.

Основные задачи дисциплины - обретение студентами навыков изобразительной грамоты от натюрморта к интерьеру, от рисунка головы к фигуре человека. Определение пропорций предмета, его место в пространстве, обретение умения проводить творческий сравнительный анализ, используя весь творческий багаж, приобретенный в процессе обучения.

Занятия по рисунку проводятся в форме студийных занятия специально оборудованных аудиториях или учебных мастерских. Для занятий по рисунку данные аудитории должны иметь специальное оборудование, состоящих из различных мольбертов для крепления бумаги, софитов, подставок для натуры, набора учебного реквизита (гипсовых слепков геометрических тел, орнаментов, архитектурных деталей, отдельных частей и всей фигуры человека и методических пособий, поясняющих определенное задание).

В рамках специальности 6В02170 - Дизайн стандарт предусматривает следующие виды специализаций: архитектурный дизайн, графический дизайн и промышленный дизайн. Объекты, предметы, сферы профессиональной деятельности дизайнеров данных специализаций имеют свои специфические особенности и отличаются друг от друга.

Объектами профессиональной деятельности выпускников по специализации архитектурный дизайн являются городские, сельские, парковые ансамбли, малые архитектурные формы, элементы благоустройства и озеленение, визуальные коммуникации, экспозиционные пространства, оборудование и мебель в городской среде. Архитектурный дизайн рассматривает также внутренние пространства жилых и общественных зданий, подземные сооружения общественного назначения, убранство, оборудование и мебель в интерьере, выставочные и торговые экспозиции, элементы монументально-декоративного и предметы декоративно-прикладного искусства в экстерьере и в интерьере.

В графическом дизайне объектами профессиональной деятельности являются графические символы, товарные знаки, фирменные стили, системы визуальных коммуникаций, иллюстрации, оформление книг и упаковка. В профессиональной деятельности они могут быть применены в разнообразных рекламах: социальной рекламе, рекламе для электронных и печатных средств массовой информации, наружной рекламе, транзитной рекламе и т.д.

А объектом рассмотрения промышленного дизайна являются предметы и изделия, предназначенные для массового производства, мелкосерийные предметы, транспортные

средства, оборудование, мебель, моделирование повседневной и специальной одежды, ансамбли швейных изделий, аксессуары, текстиль, театральный костюм и т.д.

Наш опыт обучения рисунку студентов специализации архитектурный дизайн основывается на использовании метода реализма и лучших традиций отечественного и зарубежного искусства. Во время занятий раскрывается историческая роль рисунка как средство познания окружающего мира. Техника рисунка строится на логике мышления, которая формирует отношение к действительности, обостряет и углубляет видение мира, его богатство, красоту и многообразие, заставляет сознание моделировать действительность, помогает выработать правильные навыки рисования, отрабатывает координацию руки и глаза.

В ходе выполнения заданий по рисунку на первом курсе основное внимание уделяется освоению графических приемов и материалов, развитию художественного творческого мышления. Целями занятий рисунком на втором и третьем курсе является закрепление умений и навыков в изображении архитектурно пространственной среды средствами рисунка и использования их в своих проектных работах.

Практическое освоение основ рисунка реализуется главным образом, рисованием с натуры, начиная от простых геометрических форм до такой сложной натуры, как человек и окружающая среда (архитектура и др.). Геометрические тела из гипса (кубы, призмы, цилиндры, конус и шара) сами не являются произведениями искусства. Но они - первооснова сложных пластических форм, архитектурных сооружений, производственных изделий, ландшафтно-архитектурной среды. В основе любой созданной природой или руками человека формы лежат элементарные геометрические тела, с изучения которых обычно начинается обучение искусству рисунка. Французский художник Поль Сезанн высказывал мнение, что все окружающие нас предметы описываются с помощью набора тех или иных простейших геометрических тел [3].

Заданиям по рисунку окружающей природной среды в учебном процессе вуза должно уделяться особое место. Через рисунок студент должен постигнуть гармонию естественного пейзажа, логику и целесообразность строения и развития природных форм, увидеть и познать эстетическую выразительность, совершенство растительных организмов, чтобы использовать результаты наблюдений и анализа в последующей учебной и практической деятельности. Чтобы избежать скованности в рисунке архитектурной среды, полезно менять материалы. Заменяя карандаш, пером, маркером или применяя мягкие материалы (уголь, соус, сангина, пастель), мы значительно экономим время и получаем возможность передать форму другими выразительными средствами. Выбор материала и техники обычно подсказывает сама натура. Но данные аспекты не нашли отражение в содержании дисциплины рисунок государственного стандарта.

Обсуждение

Наряду с архитектурными заданиями (рисунками архитектурных деталей интерьеров, ландшафтно-архитектурной среды и др.) значительное время должно отводиться и рисованию человеческой фигуры. Ведь именно для человека сооружаются жилые общественные здания, крупные городские ансамбли, города и системы населенных мест. Человек как живая, бесконечно многообразная и совершенная форма природы познается нами во всех ее проявлениях на всех этапах жизни и творчества.

Не случайно художники-архитекторы Древней Греции и эпохи Возрождения уделяли такое большое внимание рисунку и изучению фигуры человека. Академическое рисование с натуры имеет и большое воспитательное значение в общей системе образования современного дизайнера и архитектора. Рисование и изучение фигуры человека в программе курса рисунка осуществляется по общей методике академического рисунка.

В содержании дисциплины «Рисунок» для студентов специализации архитектурного дизайна, надо дополнить следующие вопросы: зарисовки окружающей природной и архитектурной среды (скверы, парковые зоны, архитектурно - ландшафтные композиции), применение в рисунке разнообразных художественных средств (тушь, маркер, мягкие

материалы (уголь, сангина, пастель), творческий рисунок и т.д. Знание законов построения сложных форм архитектурных объектов и навыки работы разнообразными художественными материалами требуется в профессиональной деятельности будущего дизайнера архитектуры. Реализация такого содержания и формы организации дисциплины «Рисунок» формируют компетентного специалиста в области архитектурного дизайна.

Важной методической стороной обучения рисунку является развитие у студента сознательно активного подхода к рисованию, основанного на ясном понимании поставленной задачи и глубоком изучении изображаемого объекта. Особое внимание студента заостряется на конструктивных особенностях изображаемой модели, ее объемном строении. Большое значение придается развитию композиционных навыков, умению графически грамотно, художественно и выразительно организовать изобразительную поверхность. Решение всех этих задач определяет содержание и общие принципы преподавания рисунка для будущих специалистов архитектурного дизайна и требует больших усилий, как со стороны студента, так и со стороны педагога.

Список литературы

- 1 Кузин В.С. наброски и зарисовки. М., Просвещение, 1982.
- 2 Кирцев Ю.М. Рисунок и живопись. М., Высшая школа, 2001
- 3 Ростовцев Н.Н., Игнатьев С.Е. Шорохов Е.В. Рисунок, живопись, композиция. М., Просвещение, 1989.
- 4 Тэмплу Э. Графический дизайн. Фирменный стиль АСТ 2006 г.
- 5 Сафина Л.А. Дизайн костюма: Учебное пособие для студентов вузов обуч. По спец. «Дизайн»-Ростов н/Д: Феникс:2006-390с.

ЭОЖ 347.787.5

СЭНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Кенжебаева А.Н., Ташимова Г.А., Раймова М.У.

М.Әуезов атындағы ОҚУ, Ж.Аймауытов ат. №64 мектеп-гимназия

Шымкент, Қазақстан

Науаи атындағы мемлекеттік университеті, Науаи, Өзбекстан

ainurina77@mail.ru

Аннотация

Мақалада кәсіптік оқыту сабақтарында сәндік-қолданбалы өнер арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін, дүниетанымын дамыту мәселесі қарастырылған. Жаңару, жаңғыру заманы өміріміздің бар саласында жаңаша ойлау, басқаша бағалау принциптерін алға тартып отыр. Өзгерістер дәуірі қоғамның бүкіл өміріне өзінің жаңаша ойлау, әлеуметтік сфераны жандандыру, шапшаңдата өркендету ең алдымен адамды ояту, ойландыру, яғни, адамдық фактордың ролін өсіріп, белсенділігін арттыру арқылы жүзеге асырылмақ. Демек, бар өзгеріс, қозғалыс адамның ойынан, ойлануынан басталады. Әр адам – жаңа идеалдардың генераторы болуы тиіс. Ал, генераторды қозғайтын күш, жаңа ойды туғызатын жанар май – білім, рухани байлық, рухани азық. Оның бәрі өнер мен әдебиеттен келеді.

Кілттік сөздер: таным, өнер, этнопедагогика, тәрбие, сәндік-қолданбалы өнер, еңбекке баулу

Кіріспе

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық және жаңа технологиялық өзгерістерден, ұрпақ тәрбиесіндегі бетбұрыстардан білім мен тәрбие беру жүйелерінің ісін жаңа сатыға көтеру қажеттілігі туындап отыр. Бүгінгі таңда қоғамның ұлттық мәдени тұрғыдан кемелденуі, жас ұрпақты өз халқының рухани қазынасымен, ұлттық тәрбиесінің озық-өнегелі дәстүрлерімен тереңірек таныстырып, соның негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, оның шығармашылық, рухани мүмкіндіктерін дамытуға байланысты тәрбие мен білім беруде мұғалімнің кәсіптік даярлығын қамтамасыз етуді міндеттейді. Өйткені егеменді еліміздің болашағы, оның материалдық және рухани дамуы жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің деңгейіне байланысты. Сондықтан да қоғамның білім беру жүйесін жаңарту мен жетілдіру мәселесі ұстаздардың алдында зор міндеттер жүктеп отыр.

Бүгінгі заманның талаптарына сәйкес тәуелсіз жаңа даму жолына түсуі мен халқымыздың тарихын қайта жазу қолға алынып отырғанда, қазақтың мәдени мұрасы - өнердің тәлім-тәрбиелік мәні шындық тұрғысынан қаралып бағалануы керек. Жас ұрпақ жаңа ғасырдың жаңа тұрмыс салты бойынша өмір сүруі қажет. Оқушы бойына адамгершілік, ақыл-ой, танымдылық сана-сезімді қалыптастыру салауатты тәрбие беру мазмұнын жаңаша құруды керек етеді. Дүниенің терең де нәзік сырын сезіне алатын жас ұрпақты тәрбиелеу - әр адамның ғана емес, бүкіл қоғамның қасиетті борышы.

Ж.Баласағұнның [2] балаға ұстаздық ету жөніндегі көзқарасы тәрбие мен білімнің сабақтастығы жайлы салмақты ойға жетелейді. Бала жас кезінен білім мен өнерге, еңбекке араласуы тиіс. Тән мен жан тазалығы сабақтас. Тәрбие мен білім берудің бұл жүйесі парасатты ұрпақ өсірудің мәнін ашады.

Сол талаптардың бірі – оқушының дүниетанымын қалыптастыру. Қоршаған дүниені білу – танымға байланысты. Таным – адам санасын дамытудың негізі және ол арқылы адам өзін қоршаған ортаны игеруге де үйренеді. Танымдық белсенділік – жас ұрпақтың оқуға, өнерді тани білуге деген ынта-ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Баланың өнерді үйренуіне негізгі түрткінің бірі – қызығу. Ұлттық қолөнерінің жемісті болуы, ең алдымен, баланың өнерге қызығушылығынан туындайды. Егер оқушы өзі өнерге талпынбаса, күштеп үйрету мүмкін емес. Сондықтан жас ұрпақты қызығушылыққа тәрбиелеудің бір жолы - өз халқының өмірімен және дәстүрімен терең таныстыру. Ол үшін қазақ халқының қалыптасуына негіз болған орта ғасырлық саяси бірлестіктермен тайпалардың мәдениеті жайында әңгіме өткізу, қолөнер бұйымдарының түрлерін, олардың жасалуын түсіндіру орынды.

Негізгі бөлігі

Тұлғаның өнермен қарым-қатынасы барысында рухани-дүниетанымдық сананың белсенділігі артады және интеллектуалдық сипаттағы әрекеттерге ғана сүйене қоймай, ең алдымен, өнердің, көркемшығармашылық практиканың құндылық-мағыналық мәніне сәйкес болатын тұлғаның көркем-рефлексивтік процестері арқылы белгілі бір мақсатқа бағытталады. Егер ғылым адамға бірінші кезекте білім түрінде «дүниенің ғылыми көрінісін» беретін болса, ал өнер ең алдымен оның рухани әлемінің әр түрлі құбылыстарына белгілі бір тұлғалық-құндылық қатынастарын ояту және дамытуға бағытталған. Өнердің арқасында адам өмірінде рационалдық және эмоциялық, тұлғалық және әлеуметтік «полюстердің» арасында тепе-теңдік сақталады. Әлемнің тұтастай көрінісін жасайтын, сонымен бірге ой мен сезімнің тұтас бірлігін беретін адам әрекетінің бір түрі ол - өнер.

Өнер дегеніміз – адам болмысының бағыттылығы және күрделілігі бойынша әр алуан сұрақтарының туатын және шешілетін саласы, сондықтан оның мазмұндық-мағыналық мәніне күмәндану - әлемнің шексіз, ұшы-қиыры жоқ кеңістігінде өтіп жатқан өз өмірінің шындығына күмәндану деген сөз. Өнер жасөспірім ғана емес, әрбір кішкентай балаға, әрбір адамға түсінікті. Адамның шығармашылық мүмкіндіктерін қалыптастыруда - өнер философиямен тең құқықты болып келеді. Өнердің қай түрі болмасын ең алдымен түйсік

қабылдауға баса назар аудару керек. Өнер – ой мен сезімнің бірлігі арқылы әлемнің тұтастай көрінісін жасайтын адам әрекетінің бір түрі. Халық өз дүниетанымын, салты мен дәстүрін, ғұмырлық тарихын ең алдымен өнерге сіңірген. Сол арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізген. Халқымыздың ғасырлар бойы жиған асыл рухани қазыналарын, қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіріп, дүниетанымын қалыптастыруды өнер арқылы тәрбиелеу өзекті мәселелердің бірі.

Елбасымыздың пікірінше: «Ғылымды дамытпайынша, оның сала-саласын сабақтастыра жетілдірмейінше, ондағы зерттеу мен ізденіс жұмыстарына кең өріс айтпайынша, жаңа технологияларды өндіріске батыл енгізбейінше біздің экономикалық өрлеуіміз, рухани және мәдени түлеуіміз мүмкін болмайтын айдан-анық(1). Бұл жаңа ғасырдың, жаңа заманның талабы, уақыттың талабы» - деген болатын. Халықтың рухани өмірі, біртұтас рухани ғұмырнамасы, өмірдің ғана емес, өнердің де сабақтастығы дейтін құдірет осы (А.Сейдімбек). Ендеше осы бір аса бай рухани қазыналардың бүгінгі таңда жастарға тәрбие берудегі ролі де айрықша. Сол үшін де өнер сүйген қауым адам баласына негізгі қасиетті, шынайы достық пен махаббатты, әсем мінез-құлықты қастерлейді. Әсем ән, тәтті күй, сырлы өлең, сиқырлы суреттен ләззат алып, адамгершілік биік мұраттарға ұмтылады.

Өнер адамның рухани өміріне тұтастай әсер етеді. Өнерде көркемдік, жасампаздық, танымдық, бағалы хабардар ету бағыттары жеке тұлғаның әлеуметтенуіне, оның шығармашылық әлуетінің дамуына ықпал етеді. Өнер арқылы дүниетанымды қалыптастыру оқушыларға тек көркемдік құндылықта бағыт табуды ғана емес, сонымен қатар қоршаған орта, табиғат, кеңістік, әлем туралы білімдерін кеңейтеді. Тыңдаған, көрген, естіген көркем шығармаларын терең талдай білуге, оның қайталанбас әсемдігін сезініп қабылдай білу мәселелері шешімін табады.

Ә.Кекілбаевтың пікірінше: «Өнер жанның жүгін ауырлату үшін емес, жеңілдетуге арналған». Білімді тұлғаның дүниетанымдық санасының маңызды және ажыратылмайтын бөлшегі ретінде мойындай отырып, қазіргі педагогикалық ой бүгінгі күнде тек «білетін» ғана емес, сонымен біге түсінетін – басқа адамдарды, басқа мәдениеттерді, қазіргі болмыстың ерекшелігін түсінетін адам қажет екендігін естен шығармайды. Өнер құралдары арқылы жеке тұлғаның рухани әлеміне мақсатты түрде әсер ету үшін, алдымен оқушылардың өнер шығармасына деген қызығушылығын оятып, оны көре, әсерлі тыңдап қабылдай білуге, көркемдікті, әсемдікті сезіне білуге баулу қажет. Бұл қасиеттер жеке тұлғаның бойында өнер туындыларымен жүйелі қатынаста болып, өнертану туралы білім алған кезде көрінеді, қалыптасады және дамиды. Мәселен, жеткіншек дүниетанымын қалыптастыруда сабақтастық, пәнаралық байланысты қолдану да өз нәтижесін беретіндігін практика көрсетіп отыр. Ұлттық танымның бастауы – ұлттық мәдениетті танып-түсіну үшін сырт бітіміне-жанрлық ерекшелігіне, композициялық құрылымына ғана ден қою жеткіліксіз. Әрбір өнер туындысының тарихи тегін біліп, оның қадір қасиетін, өнердің рухани шапағатын сезіндіру мақсатында өнер салаларын халықтың өткен өмірімен сабақтастыра зерделеп, әлеуметтік аспектіде саралап бергенде ғана оқушы мәдениеттің түп тамырын ұлттық таным-түсінікпен терең түсіне алады [2].

Еңбекке баулу сабағында жасалынғанлы отырған бұйымды, затты байыпты қарауға үйрету және дидактикалық талаптардың қалыптасу ережесіне сәйкес жұмыстың жүргізілуін, оның белгілі бір жүйеге келтірілуін қарастыру. Өйткені қандай да бір жаңа білімнің меңгерудің бет алысы танымдық қабылдаудан басталады. Яғни, бұл – оқушының оқып отырған пәнімен құбылыстың немесе процестің оның санасында тікелей сәулеленуі. Сондықтан мұғалім танымдық қабылдауға арнайы дайындық жасап, оны мақсатқа сай ұйымдастырып, оның нәтижелі болу мүмкіндігін іздестіруі керек. Сабақтың бір бөлігі мен түрін нәтижелі өту жолында ізденіс жасауға қатысты және өте орынды айтылған К.Д.Ушинскийдің мына сөздерін келтіруге болады: «Баланы белгілі нәрсені, пәнді түсіну дәрежесіне көтере алмаған адам сол пәнді баланың өте төмен түсінігінің дәрежесіне дейін жеңілдеткісі келеді, бұл педагогикалық жол емес деп айтып, қандай нәрсе болса да қабылдағанда сезім мүшелері неғұрлым көбірек қатынасса, зат я құбылыс жөніндегі

қабылданған түсінік есімізде соғұрлым берік тиянақты орнығады да, кейін олар оңай еске түседі» - дейді [3]. Осы орайда оқытудың жаңа әдістемелік жүйесі жолдарының бірі – оқушының іс-әрекеттерін белсендіру мен білім алуға құштарлығын арттыру қажет. Осы тұрғыда орта мектептерде оқытуды ұйымдастыру мәселесіне, оқу-тәрбие жұмысының деңгейін көтеруге және оның беделін жоғарлатуға көңіл бөлу қарастырылған.

Қазіргі кезде оқытудың тиімді әдістерін зерттеп, оны іс жүзінде қолдануға ұсыну – күрделі мәселелердің біріне айналды. Оқушылардың қоршаған орта заттарымен, құбылыстарымен таныстырып, олар жайында ғылыми ұғымдарын жүйелеп, көзқарастарын қалыптастыруда орта мектепте сәндік қолданбалы өнерді оқытудың мәні зор. Дегенмен, педагогикалық, психологиялық және оқу-әдістемелік әдебиеттерді, арнайы зерттеулерді талдау нәтижесі бүгінгі күнге дейін этно-педагогиканың жалпы теориялық негіздері мен тәрбиелік мәселелеріне баса назар аудару оның ішінде сәндік қолданбалы өнерді оқытуда халықтық педагогика элементтерін пайдалану әдістемесінің назардан тыс қалып бара жатқанын көрсетеді. Әр жас өспірімнің қалыптасып дамуына өздері күнбе-күн өмірден сезінетін, еститін заттары мен құбылыстары, оқиғалары үлкен орын алады. Соның ең негізгісі – Қазақтың халықтық педагогикасы. Қазақ халқының сан ғасырлар бойы жинақтаған мол тәжірибесін, танымдық мұрасын, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, аңыз-ертегілері, өлең-жырлары, ұлттық ойындары ерекше мәні бар, баға жетпес қазына.

Мектеп оқушысының сәндік қолданбалы өнерге баулу процесіне қазақ этнопедагогикасының материалдарын пайдалану олардың дүниетанымын қалыптастыруға тікелей себепші болады. Бұл оқушының терең білім алуға, жан-жақты дамуына мол мүмкіндік жасайды. Оқушы әр өнер туындысында жан толғанысынантуған өзіндік қайталанбас өнер құдіретімен танысады. Өнегелі оқиғалар, үлгілі кейіпкерлер-образдар арқылы жас өспірімдерді тәрбиелеу, адамгершілік биіктікке, үндесудің маңызы ерекше, орны бөлек. Сәндік қолданбалы өнері пәннің негізгі мақсатының бірі – оқушыларды халқымыздың ғасырлар бойғы жасаған рухани мәдениетімен, көркем шығармашылық, жекелеген озық үлгілерімен таныстырып, көркемдік талғамын, өзіндік дүниетанымын қалыптастыру. Сондай-ақ өмір танудың ерекше құралы сәндік қолданбалы өнеріне сүйіспеншілігін оятып, одан эстетикалық ләззат ала білуге, ізгілік, биік адамгершілік, шынайы жарасымды мінездерге баулу болып табылады. Білім, тәрбие беруде өнердің әр түрінің бір-бірімен ұштасуы, бірін-бірі толықтыруы заңды әрі жиі кездесетін құбылыс. Көркем өнердің қай саласы да халық өмірінің негізгі ерекшелігін бойында сақтайды және сол ерекшеліктер негізінде өзінің халықтық, ұлттық табиғатын белгілейді [4].

Орта білім беру мекемелерінде тәрбие беру мен оқытудың әдістемелерінің түрлері көп. Соның бір түрі – технология пәніне этнопедагогика элементтерін енгізе отырып оқыту. Мұндағы мақсат – қазақ елінің дербестігінен туындайтын әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерге қарай жеткіншектерді салауатты, саналы, өмір мен еңбекке тәрбиелеуге бағытталған оқытудың мазмұны мен түрін жаңалауға, оларды ұлттық мәдени және аймақтық ерекшеліктерге орай нақтылау. Тәжірибелі ұстаздар өздерінің іс-тәжірибелерінде халықтық педагогика үлгілері – оқыту мен тәрбиелеудің қайнар көзі екендіктеріне көздері жетіп отыр.

Сәндік қолданбалы өнер түрлерінің қай-қайсысы болса да баланың жан-жақты дамуына үлкен әсер етеді. Сәндік қолданбалы өнердің әрбір бұйымын бір-бірімен байланыстыра отырып, әр түрлі пәндер арасындағы сабақтастықпен байланыстыра атқаруға болады. Бұл тұрғыда қазақ билерінің де алатын орны ерекше, қазақ ою-өрнек түрлерін бірнеше би қимылдарына сала білген. Сондықтан өнер түрлерін осылайша байланыстыра тәрбие беру оқушының адамгершілік, имандылық, ізгілік, өнерге сүйіспеншілігін, еңбек етуге ықыластық сияқты қасиеттерді жан-жақты қамтуға жол ашады. Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда ою-өрнектің де мәні зор. Қазақтың сәндік қолданбалы өнерінің оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда өзіндік ерекшелігі бар: ол - әсемдік әлемін көзбен көру арқылы сезім мүшелеріне әсер етеді. Сол арқылы баланың қиялы дамиды, сұлулықты сезеді, айнала қоршаған дүниеге өзіндік қамқорлық көзбен қарауға

үйренеді. Сондықтан сәндік қолданбалы өнер арқылы тек эстетикалық толғану ғана алып қоймайды, сонымен қатар олар ақиқат шындықты, дүниенің болмысын тани білуге үйренеді, сөйтіп дүниетанымдық көзқарасы қалыптасады. Осы арқылы оқушы өз ұлтының мол мұрасымен танысуна мүмкіндік алады. Әрбір тақырыпқа байланысты шығармашылық кеш, тәрбие сағаттары, саяхаттар ұйымдастыруы, оған керекті материалдыр жинау оқушыны дүниетану мәнін түсінуге оған шығармашылық қатынас жасағанда ғана болатынын сезінетін дәрежеге жеткізеді. Яғни, оқушыны шығармашылық әрекет жасауға баулиды.

Талқылау және талдау

Осы пікірлерді қорытындылай келе қазақтың бай тарихы, мәдени мұрасы, ою-өрнегі, ісмерлігі қолтумасының қайталанбас сипаты, киім кешегі т.с.с. әрбір оқушыда ұлттық мақтаныш сезімін оятып, оның дүниетанымын қалыптастыруға септігін тигізері анық. Жас ұрпақтың жан-жақты дамып, оның дүниетанымының қалыптасуында мектепте оқытылатын пәндермен бір қатарда сыныптан тыс уақытта жүргізілетін жұмыстар да мән-мазмұнымен үлкен мүмкіндіктерге ие болады. Адам баласының дүниетанымы, талғам түсінігі әлемнің тұтастығын, өлшеусіз шексіздігін түйсіну қолөнер бұйымдарында бейнелеуге айналып ою-өрнек түрінде көрініс туып отырғаны мәлім. Ешбір ою-өрнек мақсатсыз орындалмайды. Қандай да өрнек болмасын оның әрбір элементі белгілі бір мәнге ие болады. Ісмер, шеберлер ою-өрнектегі негізгі бейнелерді тек әйтеуір қасиетті деп қолдана бермеген. Әшекей бейнелер терең талдаудан өтіп, ұлы заңның қағидаларына бағынатын ғылыми жүйеде жасалған. Табиғаттағы жете таныған оның құпия сырларын қажетті деңгейде толық меңгерген қазақ халқы өрнек арқылы өз білімін, дүниетанымын көрсеткен. Жалпы өнердің барлық түрі өзіне тән бейнелі тілі, тәсілдері мен әсемдік әлемін ашып көрсетіп, адам дүниетанымына әсер ететіні мәлім. Соның ішінде сәндік қолданбалы өнер арқылы тәрбие мен білім беру арқылы дүниетанымды қалыптастыру дегеніміз – белгілі бір кезеңде ғана шұғылданып, содан соң ұзақ уақыт үзіліс жасап, қажет болған кезде қайта айналысатын нәрсе емес. Ол адамның бүкіл өмір бойына үздіксіз жүзеге асырылатын процесс. Ол әрдайым нәрленіп отыратын тынымсыз дамып отыратын ерекше сала. Халық мұрасындағы ұлттық өнердің, ұрпақ тәрбиесі саласында жиі айтылатын халықтық педагогиканың толық мағынасы, астарлы ролі жайлы түсінік әркімде әр түрлі. Оның негізгі бағыты жас ұрпақты ұлттық таным, салт-дәстүріміз рухында тәрбиелеу, халықтың тәрбиеде әбден шыныққан асыл қасиеттерді бабалар үрдісімен олардың санасына сіңіру екендігі бәрімізге белгілі. Ал ұлттық тәрбиенің міндеті – жас ұрпақты өмірдің барлық салаларындағы: адамның өмірі мен тұрмысындағы, еңбектегі, көркем өнердегі, табиғаттағы, халық өнерінің тарихи дәстүріндегі сұлулық пен әсемдікті көре білетін, яғни дүниетанымы жоғары азамат тәрбиелеу.

Ұлт болып ұйысып, ел болып еңсемізді көтерген кезде ең алдымен қолға алар мәселелеріміздің бірі де бірегейлі де ертеңін ойлаған елдің негізгі нысанасы, өкше басар ұрпақтың саналы тәрбиесі ұрпаққа берер тәрбие, дарытар ұлағат, әрине, ұлттық мектептердің санымен емес, сапасымен өлшенуі тиіс. Жан-жақты мәдениетті тұлға барынша айқын көркемдік сананың ұшқыр қиялымен, құштарлықпен, әдемілікті бағалай білетін, талғаммен өнер туындыларын түсіне алатын қабілеттің иесі болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 ҚР Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. Егеменді Қазақстан газеті, 2025.
- 2 Он ғасыр жырлайды. Алматы, 2006. – 14-256 239-276б.
- 3 К.Д.Ушинский. Собрание сочинений. – М.: 1980.-Т.6, 439 с.
- 4 Өтешова Б. Жоғары сынып оқушыларының ұлттық дүниетанымын халық тағлымы материалдары арқылы дамытудың пед. шарттары: Автореферат/ Б.Өтешова. – Алматы, 2004. – 32б

ӘОЖ 372.8:76.01

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ

Ибраимова П.Т, Қозыбекова А.А., Бизакова Б.М.

*М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
nurman_jan@mail.ru*

Аннотация

Бұл мақалада болашақ педагогтардың цифрлық сауаттылығын дамытуда жасанды интеллект технологияларын пайдаланудың теориялық және әдіснамалық негіздерін қарастыруға бағытталған. Қазіргі цифрландыру жағдайында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек пәндік біліммен шектелмей, заманауи цифрлық құралдарды тиімді қолдану дағдыларын меңгеруді талап етеді. Осы тұрғыда жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісін жаңғыртудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады.

Зерттеу барысында болашақ педагогтардың цифрлық сауаттылығының құрылымы, компоненттері және оны қалыптастырудың педагогикалық шарттары талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары, интеллектуалды оқыту жүйелері, автоматтандырылған бағалау құралдары мен цифрлық ассистенттердің мүмкіндіктері сипатталады. Жұмыста жасанды интеллект технологияларын оқу процесіне кіріктірудің тиімді жолдары, олардың болашақ мұғалімдердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін, сыни ойлауын және шығармашылық белсенділігін дамытуға ықпалы айқындалады. Зерттеу нәтижелері педагогикалық жоғары оқу орындарында цифрлық білім беру ортасын жетілдіруге және болашақ мамандарды кәсіби даярлау сапасын арттыруға бағытталған практикалық ұсыныстар әзірлеуге негіз болады..

Кілттік сөздер: болашақ педагогтар, кәсіби даярлау, жасанды интеллект, цифрлық білім беру, педагогикалық құзыреттілік, білім беру технологиялары, дербестендірілген оқыту, инновациялық педагогика.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру үдерісі қоғамның барлық саласына, соның ішінде білім беру жүйесіне де айтарлықтай ықпал етуде. Білім беру кеңістігінде жүріп жатқан өзгерістер болашақ педагогтарды даярлау мазмұнына, формалары мен әдістеріне жаңа талаптар қояды. Осы тұрғыда жасанды интеллект технологияларын педагогикалық

білім беру үдерісіне енгізу болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдірудің маңызды бағыты ретінде қарастырылады. Жасанды интеллект – ақпаратты өңдеу, талдау, болжау және шешім қабылдау қабілетіне ие интеллектуалды жүйелер жиынтығы болып табылады. Оның білім беру саласында қолданылуы оқыту үдерісінің тиімділігін арттыруға, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді.

Болашақ педагогтарды кәсіби даярлау – бұл олардың педагогикалық, әдістемелік, психологиялық және цифрлық құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Дәстүрлі оқыту жүйесінде бұл даярлық көбіне бірізді, стандартталған сипатта жүзеге асырылып келді [2]. Ал қазіргі білім беру кеңістігінде әрбір білім алушының жеке қажеттілігі мен қабілетін ескеру қажеттілігі алдыңғы орынға шығып отыр. Осы орайда жасанды интеллект технологиялары дербестендірілген оқыту, икемді білім беру траекторияларын құру, білім алушылардың оқу жетістіктерін дәл әрі жедел бағалау мүмкіндігін ұсынады. Теориялық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект педагогикалық білім берудің мазмұнын жаңартуға, оқыту әдістерін жетілдіруге және болашақ педагогтардың кәсіби бейімделуін жеңілдетуге ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологияларын қолданудың теориялық негіздері бірнеше ғылыми бағыттарға сүйенеді. Біріншіден, бұл – конструктивизм теориясы, оған сәйкес білім алушы білімді дайын күйінде қабылдамай, оны өз тәжірибесі арқылы құрастырады. Жасанды интеллектке негізделген оқыту жүйелері білім алушының әрекетін, қателіктерін, жетістіктерін талдап, оған сәйкес кері байланыс ұсыну арқылы осы теорияны тәжірибеде жүзеге асырады. Екіншіден, тұлғаға бағдарланған оқыту теориясы жасанды интеллект арқылы нақты іске асады, себебі интеллектуалды жүйелер әрбір болашақ педагогтың оқу қарқынын, қызығушылығын және кәсіби бейімділігін ескере алады. Үшіншіден, цифрлық педагогика мен білім берудегі инновациялық теориялар жасанды интеллектті болашақ мұғалімнің кәсіби дамуын қолдайтын маңызды құрал ретінде қарастырады [3].

Болашақ педагогтарды даярлауда жасанды интеллекттің теориялық маңызы оның кәсіби құзыреттіліктерді кешенді түрде қалыптастыруымен айқындалады. Атап айтқанда, жасанды интеллект технологиялары педагогтардың цифрлық сауаттылығын арттырып қана қоймай, олардың аналитикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін және кәсіби рефлексиясын дамытуға ықпал етеді. Интеллектуалды оқыту жүйелері арқылы болашақ педагогтар оқу материалдарын терең меңгеріп, өз білімін өзіндік талдау негізінде жетілдіре алады. Сонымен қатар, жасанды интеллект оқу үдерісін модельдеу, педагогикалық жағдаяттарды виртуалды ортада талдау сияқты мүмкіндіктерді ұсына отырып, болашақ мұғалімдердің кәсіби тәжірибесін қалыптастыруға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект технологияларын қолданудың теориялық негіздері педагогикалық бақылау мен бағалау жүйесіне де қатысты. Дәстүрлі бағалау көбіне нәтижеге бағытталса, жасанды интеллект оқу үдерісінің өзін талдауға мүмкіндік береді. Бұл болашақ педагогтарға оқыту нәтижелерін ғана емес, оқу барысында кеткен олқылықтарды, қиындықтарды және даму динамикасын көруге көмектеседі. Теориялық тұрғыдан бұл тәсіл формативті бағалау қағидаттарына толық сәйкес келеді және педагогикалық білім берудің сапасын арттыруға бағытталған.

Сонымен қатар, жасанды интеллект болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда ғылыми-зерттеушілік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Интеллектуалды жүйелер үлкен көлемдегі деректерді талдауға, педагогикалық үдерістерді болжауға және түрлі оқыту стратегияларының тиімділігін салыстыруға мүмкіндік береді. Бұл болашақ мұғалімдердің зерттеушілік мәдениетін қалыптастырып, олардың кәсіби қызметінде ғылыми негізделген шешім қабылдауына жағдай жасайды. Теориялық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект педагогикалық білім беруді эмпирикалық деректерге сүйенген, дәлелді ғылым ретінде дамытуға ықпал етеді.

Сонымен бірге, жасанды интеллект технологияларын болашақ педагогтарды даярлауда қолданудың теориялық негіздерін қарастыру барысында педагогикалық этика мен

жауапкершілік мәселесі де маңызды орын алады. Интеллектуалды жүйелерді пайдалану кезінде білім алушының дербес деректерін қорғау, академиялық адалдықты сақтау және технологияны мақсатқа сай қолдану мәселелері педагогикалық теория тұрғысынан қайта қарауды талап етеді [4]. Бұл жағдай болашақ педагогтардың кәсіби даярлығында цифрлық мәдениет пен ақпараттық қауіпсіздік ұғымдарын қалыптастырудың қажеттілігін айқындайды. Теориялық тұрғыда жасанды интеллектті тиімді қолдану педагогтың кәсіби позициясын әлсіретпей, керісінше оның кәсіби қызметін қолдайтын көмекші құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Жасанды интеллект технологиялары педагогтың дәстүрлі рөлін өзгертіп, оны ақпарат жеткізушіден оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші рөліне ауыстырады. Бұл өзгеріс болашақ педагогтарды даярлау теориясында оқытушы тұлғасының маңызын арттыра түседі. Себебі жасанды интеллект білім беру үдерісін автоматтандырғанымен, тәрбиелік, құндылықтық және тұлғалық ықпал ету функцияларын толық алмастыра алмайды. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект пен педагогтың өзара әрекеттестігі педагогикалық білім берудің жаңа теориялық моделін қалыптастырады.

Жалпы алғанда, болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда жасанды интеллект технологияларын қолданудың теориялық негіздері педагогика ғылымының дамуына тың серпін береді. Бұл технологиялар оқыту үдерісін ғылыми тұрғыдан негіздеуге, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және кәсіби даярлықтың сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Теориялық тұрғыдан жүйелі түрде негізделген жасанды интеллектті қолдану болашақ педагогтарды заманауи білім беру кеңістігінде бәсекеге қабілетті, кәсіби тұрғыдан құзыретті маман ретінде қалыптастырудың тиімді жолы болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларын болашақ педагогтарды кәсіби даярлау үдерісіне енгізудің теориялық негіздерін тереңірек талдау педагогикалық білім берудің мазмұнын жаңартумен тығыз байланысты. Қазіргі таңда педагогтарды даярлау жүйесі тек пәндік білім берумен шектелмей, олардың икемді ойлау, цифрлық ортада жұмыс істей алу және үздіксіз кәсіби даму қабілеттерін қалыптастыруды көздейді. Жасанды интеллектке негізделген білім беру технологиялары осы талаптарды теориялық тұрғыдан қамтамасыз ететін тиімді құралдардың бірі болып табылады [5]. Олар болашақ педагогтардың білімді меңгеру деңгейін жүйелі түрде бақылап, оқу мазмұнын кәсіби қажеттіліктерге сай бейімдеуге мүмкіндік береді.

Теориялық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект технологиялары педагогикалық білім беруде жүйелік және әрекеттік тәсілдерге сүйенеді. Бұл тәсілдер болашақ педагогтарды кәсіби әрекетке дайындауда білім, білік және дағдылардың өзара бірлігін қамтамасыз етуге бағытталған. Интеллектуалды оқыту жүйелері арқылы студенттер нақты педагогикалық жағдаяттарды модельдеп, түрлі шешім қабылдау жолдарын тәжірибе жүзінде сынақтан өткізе алады. Мұндай оқыту формасы болашақ педагогтардың кәсіби рефлексиясын қалыптастырып, теориялық білімді практикалық әрекетпен ұштастыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары педагогикалық болжау мен жоспарлау үдерістерін жетілдіруге теориялық негіз қалайды. Оқу деректерін талдау арқылы интеллектуалды жүйелер болашақ педагогтардың кәсіби даму динамикасын болжай алады. Бұл педагогикалық білім беру бағдарламаларын уақыт талабына сай түзетуге және оқыту мазмұнын ғылыми негізде жетілдіруге мүмкіндік береді. Теориялық тұрғыдан мұндай тәсіл білім беруді басқарудың дәлелді және деректерге негізделген моделін қалыптастырады.

Жасанды интеллектті қолдану болашақ педагогтардың кәсіби мотивациясын арттыруға да теориялық негіз болады. Интерактивті, бейімделген және визуалды оқыту ортасы білім алушылардың пәнге қызығушылығын күшейтіп, олардың өзіндік білім алуына ынталандырады. Бұл үдеріс өзін-өзі дамыту теориясымен сабақтасып, болашақ педагогтардың кәсіби өсуге бағытталған ішкі уәжін қалыптастырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары арқылы кері байланыстың жедел берілуі білім алушылардың оқу нәтижесіне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Педагогикалық білім берудің теориялық аспектісінде жасанды интеллекттің тағы бір маңызды қыры – инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуі. Интеллектуалды жүйелер білім алушылардың жеке ерекшеліктерін, оқу қарқынын және қабылдау деңгейін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдей алады. Бұл теориялық тұрғыдан тең қолжетімді білім беру қағидаттарын іске асыруға мүмкіндік береді және болашақ педагогтардың инклюзивті ортада жұмыс істеуге даярлығын қалыптастырады.

Болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда жасанды интеллект технологияларын қолданудың теориялық негіздері педагогика, психология, цифрлық технология және білім беруді басқару ғылымдарының тоғысында қалыптасады. Бұл теориялық тұжырымдар педагогикалық білім беру жүйесін жаңғыртуға, болашақ мұғалімдердің кәсіби сапасын арттыруға және олардың заманауи білім беру кеңістігінде тиімді қызмет етуіне жағдай жасайды [6]. Жасанды интеллектті педагогикалық даярлықта ғылыми тұрғыдан негіздеп қолдану – болашақ педагогтарды кәсіби тұрғыдан даярлаудың стратегиялық маңызды бағыты болып табылады.

Қорыта айтқанда, болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда жасанды интеллект технологияларын қолданудың теориялық негіздері білім беру жүйесінің жанаруымен, цифрлық қоғам талаптарымен және педагогикалық ғылымның дамуымен тығыз байланысты.

Жасанды интеллект болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда, олардың шығармашылық және аналитикалық ойлауын дамытуда, сондай-ақ педагогикалық қызметке бейімделуінде маңызды рөл атқарады [7]. Теориялық тұрғыдан негізделген жасанды интеллектті қолдану педагогикалық білім беру сапасын арттырып, болашақ педагогтарды заманауи талаптарға сай даярлауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әбілқасымов К.Қ. Педагогикалық технологиялар және инновациялық оқыту. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
- 2 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Педагог кадрларды даярлау тұжырымдамасы. – Астана, 2022.
- 3 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 2018.
- 4 Жасанды интеллект негіздері : Оқу құралы / авторлар ұжымы. – Алматы : Фолиант, 2022.
- 5 Цифрлық педагогика және инновациялық технологиялар : оқу құралы. – Алматы : Қазақ университеті, 2021.
- 6 Көркем еңбек пәнін оқыту әдістемесі : оқу құралы. – Алматы : Атамұра, 2020.
- 7 Жұмабекова А. Көркем еңбек сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану // Педагогика және психология. – 2022.
- 8 Төлегенова Г. Шығармашылық ойлауды дамытудағы инновациялық әдістер // *Ұстаз тағылымы*. – 2021
- 9 UNESCO. Білім берудегі жасанды интеллект: мүмкіндіктері мен сын-қатерлері (қазақша нұсқа).

UDC 378:004:7.05

OLIY TA'LIM MASKANLARIDA "QURULISH CHIZMACHILIGI" FANINI O'QITISH HOLATI

Salaydinova Xumora

O'zMPU "Muhandislik kompyuter grafikasi va dizayn nazaryasi" yo'nalishi

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida "Qurilish chizmachiligi" fanini o'qitishning hozirgi holati, maqsad va vazifalari, o'qitish jarayonida qo'llanilayotgan an'anaviy hamda zamonaviy metodlar tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida kompyuter grafikasi dasturlaridan, jumladan AutoCAD, ArchiCAD va Revit kabi platformalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada qurilish chizmachiligini o'qitishni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Qurilish chizmachiligi, oliy ta'lim, grafik savodxonlik, fazoviy tasavvur, kompyuter grafikasi, BIM texnologiyalari, loyiha metodi, muammoli o'qitish, muhandislik ta'limi.

Аннотация

В данной статье анализируется современное состояние преподавания дисциплины "Строительное черчение" в высших учебных заведениях, цели и задачи, традиционные и современные методы, используемые в учебном процессе. Также в ходе урока будут освещены возможности использования программ компьютерной графики, в том числе таких платформ, как AutoCAD, ArchiCAD и Revit. В статье представлены предложения и рекомендации по совершенствованию преподавания.

Ключевые слова: Строительное черчение, высшее образование, графическая грамотность, пространственное воображение, компьютерная графика, технологии BIM, проектный метод, проблемное обучение, инженерное образование.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida muhandislik va arxitektura yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash jarayonida "Qurilish chizmachiligi" fani muhim o'rin egallaydi. Mazkur fan talabalarda grafik savodxonlikni shakllantirish, fazoviy tasavvurni rivojlantirish hamda loyiha hujjatlarini o'qish va tuzish ko'nikmalarini hosil qilishga xizmat qiladi. Qurilish sohasi zamonaviy texnologiyalar asosida jadallik bilan rivojlanayotgan bir sharoitda ushbu fan mazmuni va uni o'qitish metodikasi ham yangilanib borishni talab etmoqda.

Fanning maqsad va vazifalari:

- "Qurilish chizmachiligi" fanining asosiy maqsadi — talabalarga qurilish obyektlari bo'yicha ishchi chizmalar, reja, kesim va fasadlarni to'g'ri bajarish, o'qish hamda amaliyotda
- Bino va inshootlarning konstruktiv elementlarini grafik ifodalash;
- Loyihaviy hujjatlarni tahlil qilish va tushunish;
- Talabalarda aniqlik, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish.

Shu nuqtai nazardan, fan nafaqat texnik bilim beradi, balki talabaning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'qitishning amaldagi holati:

Oliy ta'lim muassasalarida "Qurilish chizmachiligi" fani odatda birinchi yoki ikkinchi bosqichda o'qitiladi. Darslar ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar shaklida tashkil etiladi. Ma'ruzalarda nazariy asoslar — chizmachilik qoidalari, standart belgilar, masshtablar, proyeksiyalash usullari o'rgatiladi. Amaliy mashg'ulotlarda esa talabalar qo'lda yoki kompyuter yordamida chizmalar bajaradilar.

So'nggi yillarda ta'lim jarayoniga kompyuter grafikasi dasturlari keng joriy etilmoqda. Xususan, AutoCAD, ArchiCAD, Revit kabi dasturlar yordamida talabalar raqamli formatda loyihalar tayyorlashni o'rganmoqdalar. Bu esa ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Biroq ayrim oliy ta'lim muassasalarida hali ham an'anaviy usullar ustunlik qiladi. Chizmalar asosan qo'lda bajariladi, kompyuter texnologiyalaridan foydalanish darajasi yetarli emas. Bu esa

zamonaviy qurilish jarayonlari talablariga to'liq javob bermasligi mumkin.

Muammolar va kamchiliklar:

Hozirgi kunda "Qurilish chizmachiligi" fanini o'qitishda bir qator muammolar mavjud:

Moddiy-texnik baza yetishmasligi — barcha auditoriyalar kompyuter va litsenziyalangan dasturlar bilan ta'minlanmagan.

Metodik ta'minotning eskirishi — ayrim o'quv qo'llanmalar zamonaviy qurilish texnologiyalarini to'liq qamrab olmaydi.

Amaliyot bilan integratsiyaning sustligi — real loyiha misollarining kam qo'llanilishi.

Talabalarning fazoviy tasavvuri sust rivojlanganligi — bu esa chizmalarni tushunishda qiyinchilik tug'diradi.

Shuningdek, ayrim hollarda darslar reproduktiv (ko'chirib bajarish) usulida tashkil etiladi. Bu esa talabaning ijodiy fikrlashini cheklaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar:

Hozirgi ta'lim tizimida interfaol metodlar, muammoli o'qitish, loyiha asosida ta'lim va raqamli texnologiyalarni integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qurilish chizmachiligini o'qitishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Muammoli topshiriqlar — talabaga aniq hudud yoki iqlim sharoiti berilib, mos loyiha chizmasini ishlab chiqish vazifasi qo'yiladi;

- Loyiha metodi — kichik guruhlarda bino loyihasini ishlab chiqish;
- 3D modellash — hajmiy tasavvurni rivojlantirish;
- Portfolio shakllantirish — talabaning individual ishlarini jamlash.

Ayniqsa, BIM (Building Information Modeling) texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish zamonaviy talab hisoblanadi. Bu yondashuv loyihani nafaqat grafik, balki axborot modeli sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Rivojlantirish istiqbollari:

Kelgusida "Qurilish chizmachiligi" fanini o'qitishni takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- O'quv dasturlarini zamonaviy standartlar asosida yangilash;
- Raqamli laboratoriyalar tashkil etish;
- Ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- Elektron darslik va videoqo'llanmalar yaratish;
- Talabalarning mustaqil va ijodiy ishlashini rag'batlantirish.

Shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy grafik dasturlar bilan ishlash

bo'yicha muntazam tayyorlash muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, "Qurilish chizmachiligi" fani oliy ta'lim tizimida muhandis va arxitektorlarni tayyorlashda asosiy tayanch fanlardan biridir. Hozirgi kunda uni o'qitishda an'anaviy va zamonaviy metodlar uyg'unlashib bormoqda. Biroq ta'lim jarayonini to'liq raqamlashtirish, metodik bazani yangilash va amaliyot bilan integratsiyani kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Mazkur yo'nalishda tizimli islohotlar olib borish orqali talabalarning grafik savodxonligi, kasbiy kompetensiyasi va ijodiy salohiyatini yanada rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Qurilish yo'nalishlari bo'yicha davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021.
- 2 Qosimov Q., Abdullayev R. Qurilish chizmachiligi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
- 3 Mirzayev Sh. Muhandislik grafikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
- 4 Rashidov B. Arxitektura loyihalash asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2020.

- 5 Autodesk. AutoCAD User Guide. – Autodesk Official Documentation, 2023.
- 6 ScienceDirect. (2024). Qurilish va BIM texnologiyalari bo'yicha ilmiy maqolalar bazasi.
- 7 Google Scholar. (2024). Muhandislik grafikasi va qurilish chizmachiligi bo'yicha ilmiy manbalar.

УДК 379.8:793.31

ХОРЕОГРАФИЯЛЫҚ ҰЖЫМНЫҢ КОНЦЕРТТІК ҚОЙЫЛЫМДАРЫН ӨТКІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҚСАТТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Тарасенко Т.В., п.ғ.к.

Оңтүстік Қазақстан университеті «Мәдени-демалыс жұмысы» кафедрасы

Концерттік қойылым – хореографиялық ұжым өміріндегі ең жауапты кезең. Ол көркемдік жетекшінің және ұжым қатысушыларының барлық ұйымдастырушылық, оқу-шығармашылық, тәрбиелік жұмысының сапалық көрсеткіші болып табылады. Қойылым арқылы олардың қызметіндегі күшті және әлсіз жақтары, жинақтала білу қабілеті, шығармашылық қолтаңбасы, өзіндік ерекшелігі мен даралығы, ұжымның техникалық және көркемдік мүмкіндіктері, репертуардың қаншалықты дұрыс әрі қызықты таңдалғаны бағаланады. Концерт бойынша ұжым қызметінің сапасын және оны басқару деңгейін жеткілікті дәл анықтауға болады.

Концерттік қойылым – бұл тек белгілі бір көркемдік образдарды, би қойылымдарын, конкурс нәтижелерін көрсету ғана емес, сонымен қатар орындаушылардың адамгершілік және эстетикалық дамуының тиімді формасы екенін атап өткен жөн. Г.Струве былай деп жазады: «Концерттерге қатысу ұжымның барлық мүмкіндіктерін, оның көркемдік жетістіктерін, жеткен орындаушылық деңгейін айқындайды, оның ұйымшылдығын, тәртіптілігін, жетекші еркіне бағына алуын, сахналық шеберлігін, эмоциялылығын, жинақтылығын көрсетеді. Әрбір концерттің тәрбиелік мәні бар. Ұжым қатысушылары үшін олардың ортақ, ұжымдық еңбегінің бағалануы маңызды болуы тиіс».

Концерттік қойылым репетициядан уақыттық қайтымсыздығымен ерекшеленеді. Концерт барысында репетициядағыдай ұжымды немесе жекелеген қатысушыны тоқтатып, ескерту жасап, нөмірді қайта орындау мүмкіндігі болмайды. Нөмір немесе бағдарлама бір рет орындалады және дәл сол орындалу күйінде қабылданады. Егер қойылым сәтсіз шықса, ұжымның бүкіл алдын ала жасаған ауқымды еңбегі теріс бағаланады.

Концерт барысында нөмірді орындаудағы, жалпы бағдарламадағы, ұжым орындаушыларының техникалық және психологиялық дайындығындағы әлсіз және осал тұстарды анықтау көркемдік жетекші үшін алдағы оқу-тәрбиелік жұмысты айқындауда бастапқы нүкте бола алады: нені көбірек жаттықтыру керек, нені түзету қажет, қойылымға қалай дайындалу керек, қандай қасиеттерді дамытуға ерекше мән беру қажет. «Өз

қателіктерінді елемеуге болмайды. Психологиялық қателіктерді міндетті түрде жазып отыру қажет. Тек ұзақ тәжірибе ғана жетекшіге сахна туралы пікірін қашан айту керектігін меңзейді». Сондықтан көркемдік жетекшінің өз жұмысын және ұжым жұмысын талдап, қателіктер мен кемшіліктерді түзетуі аса маңызды. Әйтпесе келесі концерттер де сәтсіз өтуі мүмкін, ал мұндай жағдайда ұжым, әдетте, жалпы орындаушылық тәжірибесінің деңгейін төмендетеді, жақын және алыс даму перспективаларын жоғалтады.

Қатысушылардың сабаққа, тұрақты шығармашылық жетілуге деген қызығушылығы жоғалады. Мұның бәрі түптеп келгенде ұжымның ыдырауына әкелуі мүмкін. Керісінше, егер қойылым сәтті өтіп, көрермендер тарапынан жылы қабылданса, ұжым туралы, оның орындаушылық мүмкіндіктері туралы оң пікір қалыптасады. Қатысушыларда одан да жемісті жұмыс істеуге, техникалық шеберлікті табандылықпен меңгеруге, шығармашылық тұрғыдан өсуге деген ынта күшейеді.

Концерттік қойылым репетициялық жұмысқа қарағанда ұжыммен жұмыстағы кемшіліктерді – тек көркемдік тұрғыда ғана емес, ұйымдастырушылық және тәрбиелік бағытта да – тезірек анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, қойылымға ұжым қатысушыларының қаншасы және қашан (кешігіп немесе белгіленген уақытта) келгеніне қарап, тәртіптің жағдайы, жалпы тәрбиелік жұмыс пен ұжымдағы моральдық ахуал туралы жеткілікті нақты қорытынды жасауға болады.

Егер сахнаға шығар алдында орындаушылар мен көркемдік жетекші асығып, қобалжып, барлық қатысушылардың, костюмдердің, аяқ киімнің, реквизиттің бар-жоғын шұғыл тексере бастаса, бұл қойылымды ұйымдастыруда жіберілген олқылықтар мен қатысушыларда жауапкершілік сезімінің жеткілікті қалыптаспағанын көрсетеді. Мұндай жағдайда қойылымның педагогикалық әсері жоғалады, оның тәрбиелік ықпалы күрт төмендейді. Ұйымдастырудағы кемшіліктер жауапсыздықтың, мінез-құлықтағы күмәншілдіктің қайталануына әкеледі.

К.С.Станиславский театр ілгіштен басталады деп бекер айтпаған. Концерттік тәжірибені ұйымдастыруда ұсақ-түйек болмайды. Сәтті концерттік қойылымды қамтамасыз ететін маңызды сәт – оны алдын ала ұйымдастыру, барлық қажетті мәселелерді шешу: қойылым өтетін орын мен уақытты нақтылаудан бастап, сахна алаңының көлемін, грим бөлмелерін, дыбыс пен жарықты анықтауға дейін, сондай-ақ ұжымды концерт орнына және кері жеткізуді қамтамасыз етуге дейін.

Концерт барысында орындаушылар мен көркемдік жетекші репетициядағыдан өзгеше, сапалық тұрғыдан жана, ерекше күйді бастан кешіреді. Орындаушылар сезінетін концерттік толқу олардың эмоциялық-психологиялық және физиологиялық жағдайына әсер етеді. Толқудың салдарынан кейбіреулер нөмірді жақсы орындай алмауы мүмкін, сахнадан қорқатын адамдар болады, кейде аяқтары қалтырайды, кейде толқу салдарынан орындаушы бет әлпетін басқара алмай, күлімсіреудің орнына үрейлі кейіп танытады және т.б.

Шығармашылық толқуды орындаушылық ойды жақсырақ ашуға ықпал ететін арнаға бағыттау қажет, ол көрермендер алдында сенімсіздік пен қорқыныш туғызбауы тиіс. «Адамдарды бұйрыққа бағындыруға болады, бірақ оларға сезімнің барлық нәзіктігін, көрудің барлық реңктерін жеткізіп, соған сендіріп, жан-тәнімен бағындыру – теңдесі жоқ еңбек, оны көпті бастан өткерген адам ғана атқара алады». Орындаушылардың шабыттануы – стихиялық емес, көркемдік жетекші саналы түрде бақылап, бағыттайтын күй; бұл барлық ішкі күш пен қабілеттің шегіне дейін шоғырлануы.

Белгілі ресейлік режиссер А. Пазовскийдің пікірінше, концерт – алдын ала келісілген жоспар бойынша жүзеге асатын ұжымдық импровизация. Концерттегі ахуалдың өзі шығармашылық өрлеуге, шабытқа, жинақылыққа ықпал етеді. Бірақ олардың күші мен тереңдігі тыңғылықты дайындық еңбегімен, репетициялармен, мақсатты және жүйелі дамытумен байланысты.

Әңгіме ұжым қатысушыларының өз шығармашылығы мен көркемдік қызметінің нәтижесі үшін орасан жауапкершілігі туралы болып отыр. Бұл бірінші концерт пе, әлде

кезекті, фестиваль не байқау аясында ма – маңызы жоқ. Өнер орындау кезінде үнемі барынша жинақылық пен сенімді көңіл күйді талап етеді.

Студенттік және балалар хореографиялық ұжымында эмоциялық-шығармашылық толқу факторы ерекше мәнге ие. Біріншіден, жас орындаушылар кәсіби әртістермен салыстырғанда сирек өнер көрсететіндіктен және дайындық деңгейі төмен болғандықтан, концерт кезінде әлдеқайда күшті толқу сезінеді. Екіншіден, олардың қойылымға деген ішкі дайындығы өзгеше. Кәсіби мамандар үшін бұл – еңбек қызметі, ал балалар ұжымы үшін – шығармашылық күшін сынау, өз қабілеттерін дәлелдеу формасы. Бұл концерттің ерекше педагогикалық жүктемесін, оның тәрбиелік әлеуетін айқындайды.

Концерттік қойылым әрдайым көркемдік жетекші мен ұжым қатысушылары арасында жоғары деңгейдегі көркемдік-эмоциялық өзара жауаптылықты қалыптастырады. Олардың арасында ерекше сезімтал өзара тәуелділік орнап, көрермен алдындағы жауапкершілік күшейеді. Концерт барысында қатысушылар әлдеқайда жинақы, белсенді болады. Әрқайсысы өз міндетін барынша жауапкершілікпен орындайды, сонымен қатар серіктестерінің әрекетіне деген эмоциялық-шығармашылық жауаптылығы артады.

Ұжым ішіндегі қарым-қатынаста да қатандық пен реттелгендік күшейеді. Олар бір-біріне талапшыл болып, ескертулерге жедел әрі мұқият жауап береді. Осындай жағдайда қалыптасқан тұлғалық қасиеттер тек стресс кезінде ғана емес (концерт барысында), оқу-шығармашылық қызметте, күнделікті мінез-құлықта да көрініс табады. Бұл өнердің орындаушылар мен көрермендерге этикалық және эстетикалық ықпалының зор әлеуетін айқындайды.

Концерттік қойылым репетициядан тағы бір ерекшелігі – ол ұжымның топтасу үдерісін жандандырады, орындаушылардың шығармашылық тәртібін жақсартады, тәрбиелік процесті күшейтеді. Концерттің уақыттық қайтымсыздығы әрбір мүшенің түпкі нәтиже үшін барынша жауапкершілігін анықтайды. Ортақ мақсат пен мүдде тек бағдарламаны барынша жақсы әрі мәнерлі орындауға, көрермендердің ықыласына бөленуге ұмтылдырып қана қоймай, ұжым қатысушылары арасында өзара қолдау, көмек, түсіністік қарым-қатынастарын қалыптастырады.

«Ежелгі гректер игі істер жасауға ұмтылды, өйткені оларды құдайлар бақылап отыр деп сенді». Адам өзіне біреудің назар аударып тұрғанын сезінгенде, оның күші екі есе артатын сияқты. Әлеуметтік тұрғыдан құнды қасиеттердің қалыптасуына ұжым көшбасшысы ретіндегі көркемдік жетекшінің жеке үлгісі ықпал етеді.

Концерт кезінде қоршаған ортаны және жетекшінің әрекеттерін өткір қабылдау орындаушыларды көркемдік жағына да аса сезімтал етеді. Көркемдік жетекшінің мінез-құлқы, әдебі, қарым-қатынас сипаты ұжым қатысушыларының жіті назарында болады. Олар оған белсенді түрде еліктейді, бұл көптеген тәрбиелік шараларға қарағанда ұжым мүшелерінің мәдениетін, эмоциялық жауаптылығын қалыптастыруға көбірек әсер етеді. Көркемдік жетекші ұжым алдында тұрған шығармашылық міндеттердің ортақтығын үнемі еске салып отыруы тиіс. Көркемдік жетекшісіз ұжым болмайды, бірақ ұйымшыл, мақсатты ұжымсыз жетекші де болмайды және болуы мүмкін емес. Бұл ақиқатты әрдайым есте сақтау маңызды!

Әрбір нақты жағдайда көркемдік жетекші алдағы концерттің барлық ерекшеліктері мен қиындықтарын алдын ала ескеруі тиіс. Мысалы, ұжым базасында өнер көрсету – бір басқа, мұнда костюмдер, аяқ киім, реквизит алдын ала дайындалып, жарықпен репетиция өткізіліп, жалпы костюмдік жүріп өту жасалуы мүмкін. Бұл жағдайда көптеген мәселелер шешіледі. Ал көшпелі концерт кезінде өзге мәселелер туындайды. Көркемдік жетекшіге қосымша көптеген міндеттер жүктеледі: костюмдер мен реквизиттің жиналуын, көлікке тиелуін бақылау, барлық қатысушылардың бар-жоғын тексеру, барлық ұйымдастырушылық мәселелерді қадағалау.

Концерт орнына келген соң орындаушыларды қайда орналастыру керектігін, концерттің нақты басталу уақытын анықтау қажет. Көркемдік жетекші сахна көлемін тез бағалауы тиіс (егер алаң барлық қатысушыларды сыйғызуға мүмкіндік бермесе,

орындаушылар санын қысқарту қажет), грим бөлмелерінің орналасуын анықтап, костюм ауыстыруды ұйымдастыруы керек, кейде қажет болған жағдайда бағдарламаға өзгеріс енгізіп, нөмірлердің ретін ауыстыруға тура келеді. Мұндай жағдайда орындаушылардың жетекші талаптарын дәл орындауына бірнеше рет назар аудару қажет.

Көшпелі концертте көркемдік жетекші ерекше жинақы болуы тиіс. Егер жетекші абдырап, қобалжып, туындаған ұйымдастырушылық және шығармашылық мәселелерді шеше алмаса, орындаушыларды біртұтас шығармашылық ұжымға біріктіре алмаса, ұжымды басқару мүмкін емес. Оған концерт барысында туындауы мүмкін түрлі «олқылықтарды» (дыбыс, жарық ақаулары, реквизиттің түсіп қалуы, жарақат алу және т.б.) түзету кезінде барынша жинақы әрі тапқыр болу қажет. Әрине, барлық күтпеген жағдайларға кеңес беру мүмкін емес. Маңыздысы – көркемдік жетекші абдырап қалмай, сабырлы болып, дер кезінде қолдау көрсете білуі. Тек осындай мінез-құлық ұжым мүшелерінде шығармашылық өрлеу мен сенімділікті сақтайды. Қойылым кезінде жетекші ұжым қатысушыларының жанында болып, қажет болған жағдайда түзетулер енгізіп, сахнадағы жағдайдың дамуын қадағалауы тиіс.

Концерт барысында орындаушыларды ұрысуға, әсіресе сахна сыртынан айқайлауға мүлдем болмайды. Бұл қатысушыларды ырғақтан жаңылдырады, эмоциялық күйін бұзады, образды жүзеге асыру екінші орынға кетіп, олардың ойы концерттен кейін жетекшінің реакциясы қандай болатынына ауып кетеді. Мұндай жағдайда қандай би туралы сөз болуы мүмкін? Сондай-ақ қателіктерді бірден қойылымнан кейін айтуға болмайды, өйткені орындаушылар көтеріңкі көңіл күйде болады және ескертуді қабылдамауы мүмкін. Ең дұрысы – келесі репетицияда, жетекші қойылымды талдап, барлық нюанстарды ескеріп, кемшіліктерді жою жоспарын жасағаннан кейін айту. Қойылымдарды бейнетаспаға жазып алып, кейін ұжыммен бірге қарау өте пайдалы.

Көрнекі материал арқылы қателіктерді көрсету және түсіндіру жеңілірек, орындаушылар өз кемшіліктерін көріп, немен жұмыс істеу керектігін түсінеді. Концерт жетекшіден орасан жүйке күшін талап етеді. Оның мойнына ұйымдастырушылық жағы үшін үлкен жауапкершілік пен дайындықты бақылау жүктеледі. Хореографиялық ұжымның көркемдік жетекшісі концерттік қойылымды өзінің және ұжымның шығармашылық өміріндегі маңызды оқиға ретінде қарастыруы тиіс. Концертті тәрбиелік құралға айналдыру, оған педагогикалық мән беру – жетекшінің маңызды міндеті. Ұжым үлкен бағдарламамен концерт залында өнер көрсете ме, әлде шағын алаңда бірнеше нөмір орындай ма, байқау не фестиваль аясында ма – бәрібір, кез келген қойылымға бірдей жауапкершілікпен қарау қажет. Концерт – тек қорытындылау, жетістіктерді көрсету ғана емес. Сахна жарығы, көрерменнің қол шапалағы мен мойындауы – ұжымның сахнаға шығуының, тынымсыз репетициялардың мәні. Ұжымның жетістігі – оның көркемдік жетекшісінің еңбегі, оның беделі нығаяды, демек бүкіл ұжымның беделі де артады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Георгий Струве. Хоровой коллектив и его руководство. – Москва: Музыка, 1981.
- 2 Константин Станиславский. Работа актёра над собой. – Москва: Искусство, 1985.
- 3 Александр Пазовский. Записки дирижёра. – Москва: Музыка, 1966.
- 4 Базарбаева Г. Хореография өнерінің негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
- 5 Әбдіқадыров Б. Би өнері және сахналық мәдениет. – Алматы: Өнер, 2012.
- 6 Никитин В. Ю. Композиция и постановка танца. – Москва: Владос, 2007.
- 7 Гусев Г. П. Методика преподавания народного танца. – Москва: Владос, 2004.
- 8 Захаров Р. В. Искусство балетмейстера. – Москва: Искусство, 1983.
- 9 Барышникова Т. Азбука хореографии. – Москва: Айрис-пресс, 2001.

ЗАМАНАУИ СӘН ДИЗАЙНІНДЕГІ МАТЕРИАЛДЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТТЕР МЕН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТЫҢ РӨЛІ

Іңкәрбек К.П.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
kamila.inkarbek@icloud.com

Аннотация

Бұл мақалада заманауи сән дизайнінде материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарастың қолданылуы кешенді түрде қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – заманауи киім үлгілерінде жаңа материалдарды пайдалану, олардың экологиялық аспектілері және көркемдік мәнінің трансформациясын талдау. Мақалада дизайнерлік тәжірибелер, инновациялық тәсілдер, материалдардың эстетикалық, функционалдық және экологиялық сипаттары сарапталады. Сонымен қатар, экологиялық және қайта өңделген материалдарды қолданудың заманауи сәнге әсері, шығармашылық шешімдерді байыту жолдары талқыланады. Зерттеу барысында салыстырмалы талдау, әдіснамалық жүйелеу және дизайнерлік практика әдістері қолданылды. Нәтижесінде заманауи сәнде материалдық эксперименттердің тек эстетикалық көрініс емес, сонымен қатар экологиялық, концептуалдық және функционалдық мәнге ие екені дәлелденді.

Кілттік сөздер: заманауи сән, материалдық эксперимент, экологиялық дизайн, инновациялық материалдар, киім үлгілері, дизайнерлік тәжірибе, эстетика, функционалдық, авторлық стиль, шығармашылық интерпретация, визуалды трансформация.

Кіріспе

Заманауи сән индустриясы жаңа технологиялар, креативтік эксперименттер және экологиялық талаптар арқылы динамикалық дамуда. Осы үдерістер заманауи киім дизайнына жаңа тәсілдер енгізуді, сонымен қатар экологиялық сананы ескеретін материалдар мен өндіріс әдістерін қолдануды талап етеді. Қазіргі дизайнерлер жаңа формалар мен текстураларды зерттеп қана қоймай, материалдардың экологиялық аспектілерін шығармашылық ізденістің басты бөлігіне айналдырып отыр. Мұндай көзқарас сәнді тек эстетикалық объект ретінде қарастырудан шығарып, оны әлеуметтік, экологиялық және концептуалдық мәні бар көркемдік құбылысқа айналдырады.

Материалдық эксперименттер мен экологиялық дизайн шешімдерін үйлестіре отырып, заманауи сән дизайнерлері жаңа киім үлгілерінде функционалдылық пен эстетиканы біріктіруге ұмтылады. Мысалы, қайта өңделген немесе био-негізделген маталарды қолдану тек қоршаған ортаны қорғауға ғана емес, сонымен қатар киімнің визуалды және тактильдік әсерін арттыруға мүмкіндік береді. Сол арқылы заманауи дизайн тек сыртқы формамен емес, этикалық және философиялық тұрғыдан да мәнді бола бастайды.

Қазіргі сәнде материалдық эксперименттер дизайнерге шығармашылық еркіндік береді, жаңа текстура мен фактураларды тәжірибеден өткізуге, түстер мен пішіндердің үйлесімін іздеуге мүмкіндік жасайды. Сонымен қатар, экологиялық бағыттағы шешімдер брендтің имиджін күшейтіп қана қоймай, тұтынушы санасына әлеуметтік жауапкершілік ұғымын енгізеді. Заманауи киім үлгілері осылайша тек сәндік құндылық қана емес, сонымен қатар экологиялық, әлеуметтік және эстетикалық мағынаға ие болады.

Осы тұрғыдан алғанда, заманауи сән дизайнінде материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарастың рөлі – шығармашылық, эстетикалық және әлеуметтік факторларды біріктіретін маңызды құбылыс болып табылады. Бұл тақырып сән индустриясында инновациялық тәсілдерді, авторлық стиль мен шығармашылық

интерпретацияларды дамытуға, сонымен қатар экологиялық сананы қалыптастыруға бағытталған зерттеулер үшін өзекті болып отыр.

Негізгі бөлігі

Заманауи сән дизайнінде материалдар мен текстуралардың рөлі бұрынғыдан әлдеқайда артып келеді. Дизайнерлер дәстүрлі маталарды ғана емес, жаңа инновациялық материалдарды да қолдана отырып, киімнің эстетикалық, функционалдық және концептуалдық мәнін кеңейтеді. Материалдық эксперименттер дизайнерге шығармашылық еркіндік береді: жаңа текстураларды зерттеу, құрылымдық пішіндер жасау және түстер мен фактураның үйлесімін іздеу мүмкіндігі туады.

Қазіргі сәнде қолданылатын материалдардың түрлері сан алуандығымен ерекшеленеді. Мысалы, табиғи талшықтар мен қайта өңделген маталар экологиялық сананы сақтай отырып, киімге ерекше визуалды және тактильдік әсер береді. Сонымен қатар, синтетикалық және гибридік материалдар дизайнерге конструкциялық және көлемдік шешімдерді тәжірибеден өткізуге мүмкіндік береді. Осылайша, материалды таңдау тек эстетикалық мақсат емес, сонымен қатар киімнің функционалдығын, ыңғайлылығын және экологиялық үйлесімділігін қамтамасыз ететін маңызды факторға айналады.

Текстуралар мен фактураларды қолдану арқылы дизайнерлер киім үлгілерінде терең визуалды эффект жасайды. Мысалы, көпқабатты, қабатты немесе әртүрлі көлемді құрылымды маталар киімге үшөлшемділік береді, қозғалыс кезінде ерекше динамика қалыптастырады. Бұл тәсіл тек сыртқы көріністі байытпай, сонымен қатар киімнің пайдаланушыға әсерін күшейтеді, эмоционалдық және эстетикалық тәжірибені арттырады.

Заманауи сәнде экологиялық бағыт – тек тренд емес, шығармашылық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады. Дизайнерлер қайта өңделген материалдар, био-негізделген талшықтар, табиғи бояғыштар және экологиялық таза өндіріс әдістерін қолдану арқылы киімнің эстетикалық сапасын арттырумен қатар, қоршаған ортаға зиянды азайтуға ұмтылады.

Экологиялық көзқарас сәнді этикалық және философиялық тұрғыдан толықтырады. Мысалы, органикалық мақта немесе қайта өңделген полиэстерді қолдану киімнің визуалды сапасына әсер етеді және тұтынушыға әлеуметтік жауапкершілік ұғымын жеткізеді. Сонымен қатар, экологиялық бағыттағы шешімдер брендтің имиджін күшейтеді, дизайнердің авторлық стилін және инновациялық көзқарасын көрсетеді.

Инновациялық дизайн материалдық эксперименттермен тығыз байланысты. Дизайнерлер жаңа маталар мен текстураларды сынап, олардың конструкциялық қасиеттерін, түстерді қабылдау ерекшеліктерін, сондай-ақ пайдаланушының сезімталдық әсерін зерттейді. Бұл эксперименттер сән индустриясына жаңа трендтер мен авторлық концепцияларды енгізуге мүмкіндік береді.

Заманауи дизайнерлік тәжірибеде эксперименттік тәсілдер авторлық стильдің негізгі құралына айналды. Дизайнерлер материалдарды, текстураларды, түстерді және пішіндерді жаңа жолдармен біріктіру арқылы киім үлгілерінде ерекше көркемдік тіл қалыптастырады. Бұл үрдіс киімнің тек функционалды немесе эстетикалық объект болуын ғана емес, сонымен қатар көркемдік және философиялық мәнге ие болуын қамтамасыз етеді.

Авторлық стиль мен материалдық эксперименттердің үйлесімі заманауи сәнде негізгі инновациялық күш болып табылады. Дизайнер тек жаңа форма мен фактураларды енгізіп қана қоймай, оларды экологиялық және этикалық принциптермен үйлестіреді. Сол арқылы әрбір киім үлгісі – дизайнердің шығармашылық интерпретациясының көрінісі, оның материалдық, эстетикалық және концептуалдық шешімдерінің жиынтығы.

Заманауи сәнде эстетикалық және функционалдық мән бір-бірінен ажырамайды. Материалдық эксперименттер арқылы алынған текстуралар, конструкциялық элементтер және экологиялық шешімдер киімнің эстетикалық сапасын арттырады, сонымен қатар оның ыңғайлылығы мен функционалдығын қамтамасыз етеді. Мысалы, қайта өңделген маталардан жасалған жеңіл, ауа өткізгіш киімдер заманауи тұтынушының күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандырады, сонымен қатар экологиялық жауапкершілік ұғымын көрсетеді.

Киім үлгілерінің эстетикалық мәні түстердің үйлесімі, пішін мен фактураның комбинациясы, стильдік шешімдер арқылы көрініс табады. Функционалдық мәні болса – киімнің ыңғайлылығы, қолдану жеңілдігі, әртүрлі жағдайларға бейімделгіштігі арқылы анықталады. Заманауи сәнде осы екі аспект үйлесім табуы дизайнерлік ойлаудың негізгі мақсаты болып саналады.

Заманауи сән индустриясы тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық аренада да қарқынды дамуда. Жаһандану, технологиялық прогресс және әлеуметтік желілердің ықпалы дизайнерлерге жаңа идеяларды тез арада сынауға және кең аудиторияға таныстыруға мүмкіндік береді. Бұл үдерістер сәнде инновациялық материалдарды қолдануды, экологиялық және этикалық принциптерді ұстануды, сондай-ақ авторлық эксперименттерді белсенді дамытуды талап етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, заманауи дизайнерлер көбіне қайта өңделген маталар, био-негізделген материалдар және экологиялық таза өндіріс әдістерін пайдалана отырып, киім үлгілерінде жаңа визуалды және функционалдық эффекттер жасайды. Мысалы, Stella McCartney мен Gabriela Hearst сияқты брендтер экологиялық таза материалдарды қолдануды басты принципке айналдырып, бұл тәсілді эстетикалық шешімдермен үйлестіреді. Сонымен қатар, аз зиянды өндіріс әдістерін қолдану арқылы олар өз брендтерінің этикалық имиджін нығайтады, тұтынушыға әлеуметтік жауапкершілік ұғымын жеткізеді.

Сонымен бірге, Азия және Еуропа дизайнерлері материалдық эксперименттерге ерекше мән береді. Жапон дизайнерлері заманауи текстураларды және инновациялық құрылымдарды пайдалана отырып, киім үлгілерінде минимализм мен функционалдылықты үйлестіреді. Ал Париж және Милан сән апталықтарында ұсынылатын кейбір коллекциялар, қайта өңделген және гибридтік материалдарды қолдану арқылы тек эстетикалық ғана емес, әлеуметтік және философиялық мәнге ие болады.

Халықаралық тәжірибе заманауи сәнде үш негізгі трендтің басым болатынын көрсетеді:

1. Экологиялық және этикалық дизайн: қайта өңделген материалдар, био-негізделген талшықтар, өндірістің аз зиянды әдістері.

2. Материалдық эксперименттер: жаңа текстуралар, инновациялық маталар, конструкциялық шешімдер арқылы дизайнерлік интерпретация жасау.

3. Авторлық стиль мен концепция: материал мен форма арқылы дизайнердің жеке философиясын көрсету, визуалды және функционалдық шешімдерді үйлестіру.

Халықаралық тәжірибеден алынған қорытындылар көрсеткендей, заманауи сәнде материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарасты үйлестіру дизайнерге тек шығармашылық еркіндік қана бермей, сонымен қатар киім үлгілерінің әлеуметтік, эстетикалық және функционалдық мәнін арттыруға мүмкіндік береді.

Талқылау және талдау

Заманауи сән дизайніндегі материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарасты талдау көрсеткендей, дизайнерлер тек жаңа форма мен фактураны енгізіп қана қоймай, олардың әлеуметтік және философиялық мәнін де бағалайды. Материалдарды таңдау, текстуралар мен конструкциялық шешімдерді үйлестіру дизайнерлік ойлаудың негізгі құрамдас бөлігіне айналды.

Экологиялық және этикалық принциптерді ұстану брендтің имиджін нығайтып қана қоймай, тұтынушының санасын да қалыптастырады. Бұл тренд тек сән индустриясында ғана емес, жалпы мәдени контексте де заманауи киімнің мәнін арттыруға әсер етеді.

Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе материалдық эксперименттердің көркемдік, функционалдық және философиялық мәнін көрсетуге мүмкіндік беретінін дәлелдейді. Дизайнер тек эстетикалық шешім қабылдаумен шектелмей, киімнің экологиялық аспектісін, ыңғайлылығын және әлеуметтік мәнін де ескереді.

Материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарасты үйлестіру арқылы заманауи киім үлгілері тек сәндік объект болып қалмай, сонымен қатар концептуалдық, эстетикалық және әлеуметтік мәнге ие болады.

Қорытынды

Зерттеуде көрсеткендей, заманауи сән дизайнінде материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарастың рөлі өте маңызды және көпқырлы. Материалдардың инновациялық түрлерін, текстураларын және конструкциялық шешімдерін қолдану дизайнерлерге шығармашылық еркіндік береді, киім үлгілерін жаңа визуалды деңгейге көтереді, сонымен қатар олардың функционалдығын, ыңғайлылығын және қолдану ерекшеліктерін арттырады. Заманауи дизайнерлер тек эстетикалық шешімдерге сүйеніп қана қоймай, экологиялық тұрғыдан саналы таңдау жасайды, қайта өңделген және бионегізделген материалдарды пайдалана отырып, киім үлгілерін тек сәндік объект қана емес, әлеуметтік, философиялық және концептуалды мәнге ие өнер туындысына айналдырады.

Экологиялық бағыттағы шешімдер брендтің имиджін нығайтып, тұтынушының санасына жауапкершілік ұғымын енгізеді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, заманауи дизайнерлер жаңа текстуралар, гибридік материалдар және конструкциялық эксперименттер арқылы киімнің визуалды әсерін арттырады, авторлық стильді ерекше көрсетеді, әрі сәннің инновациялық дамуына үлес қосады. Материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарасты үйлестіру дизайнерлік ойлаудың негізгі құралына айналып, киім үлгілерінің эстетикалық, функционалдық және философиялық мәнін бір уақытта жүзеге асырады.

Қорыта айтқанда, заманауи сән дизайнінде материалдық эксперименттер мен экологиялық принциптерді біріктіру шығармашылық еркіндік, эстетикалық сапа, функционалдық қолайлылық және әлеуметтік жауапкершілікті қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Бұл үрдіс сән индустриясын инновациялық, заманауи және концептуалды бағытта дамытуға, дизайнерлерге авторлық стильді көрсетуге және киім үлгілерін қазіргі заман талабына сай бейімдеуге мүмкіндік береді. Материалдық эксперименттер мен экологиялық көзқарасты тиімді үйлестіру арқылы заманауи киім үлгілері көркемдік, әлеуметтік және философиялық тұрғыдан толыққанды құндылыққа ие болып, дизайнерлік индустрияның сапалы дамуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әлиева Ж. Экологиялық материалдарды қолданудың сән индустриясына әсері. *Қазіргі дизайн және өнертану*, 2022. — 45–58 б.
- 2 Кузнецова Л.В. Современные тенденции в текстильном дизайне и экодизайне. — Москва: Дизайн-Пресс, 2022. — 210 с.
- 3 Иванов С.А. Инновационные материалы в моде XXI века. — Санкт-Петербург: Арт-Медиа, 2021. — 180 с.
- 4 Сейітова Л. Заманауи сәнде экологиялық көзқарас. *Қазақстандық сән және инновациялар*, 2021. — 112–127 б.
- 5 Жұмабеков Б. Киім үлгілерінде экологиялық материалдарды қолдану: теория мен практика // Магистрлік диссертация, Нұр-Сұлтан, 2023. — 150 б.

ӘОЖ 373.3.016:51

**ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: БАСТАУЫШ СЫНЫП ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ
ҚҰРАЛДАРЫ**

Жолдасбеков А.А., Қияс Д. Б., Сихынбаева Ж.С.
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Орталық Азия инновацилық университеті.
Шымкент, Қазақстан
sihimbaeva.j@mail.ru

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жаңартылған білім мазмұны аясында бастауыш сынып математикасын оқытудың ерекшеліктері мен заманауи жасанды интеллект құралдарын қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Жаңартылған оқу бағдарламасының бастауыш білім беру деңгейіндегі негізгі компоненттері – спиральді принцип, Блум таксономиясы, пәнаралық байланыстар, критериялды бағалау жүйесі және оқытудың ойын түрлері талданады. Сондай-ақ, бастауыш сынып математикасында қолданылатын жасанды интеллект құралдары (ChatGPT, Khan Academy, MathGPT, адаптивті оқыту платформалары) мен олардың әдістемелік мүмкіндіктері сипатталады. Зерттеу нәтижелері бойынша бастауыш мектепте жаңартылған бағдарлама мен ЖИ құралдарын интеграциялаудың тиімділігі, кездесетін қиындықтар және оларды шешу жолдары ұсынылады.

Кілттік сөздер: жаңартылған білім мазмұны, математика, оқыту әдістемесі, спиральді принцип, Блум таксономиясы, критериялды бағалау, бастауыш сынып

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнына көшу – білім сапасын жаңа халықаралық деңгейге көтерудің стратегиялық бағыты. Бұл процесс ең алдымен бастауыш білім беруден бастау алды, себебі бастауыш мектеп – тұлғаның іргелі білім, білік және дағдылары қалыптасатын негізгі кезең. Математика пәні бастауыш сыныптарда оқушылардың логикалық ойлауын, кеңістіктік елестетуін, алгоритмдік қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығының іргетасын қалайды. Соңғы жылдары білім беру саласына жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының енуі қарқынды жүруде [1]. ЮНЕСКО, ОЭСР сияқты халықаралық ұйымдардың болжамы бойынша, ЖИ құралдары алдағы онжылдықта оқыту әдістемесін түбегейлі өзгертетін болады. Қазақстандық ғалымдар С.К. Дамекова мен Б.Е. Қойшыбайдың зерттеулерінде атап көрсетілгендей, жасанды интеллектті білім мазмұнына кіріктірудің әдіснамалық негіздерін әзірлеу – өзекті міндеттердің бірі.

Жаңартылған білім мазмұны аясында бастауыш сынып математикасын оқыту мәселелері отандық педагогика ғылымында кеңінен зерттелген. Т.Қ. Оспанов, Ш.Х. Құрманалина, С.Қ. Құрманалинаның «Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі» (2010) іргелі еңбегінде математикалық ұғымдарды қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері жан-жақты талданған. Ж.Қ. Астамбаеваның еңбектерінде бастауыш сыныпқа арналған жаңартылған бағдарламаның әдістемелік ерекшеліктері нақты мысалдармен көрсетілген [2].

А.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Жакупова және т.б. авторлардың 1-4 сыныптарға арналған «Математика» оқулықтары мен әдістемелік құралдары жаңартылған мазмұнның практикалық іске асырылуының үлгісі болып табылады [3]. Бұл оқулықтарда шиыршық принципі, өмірмен байланыс, ойын элементтері, деңгейлік тапсырмалар жүйелі түрде жүзеге асырылған.

Негізгі бөлім

Бастауыш білім беру деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты мен үлгілік оқу бағдарламасында (2021) математика пәнінің мазмұндық-әдістемелік желілері: «Сандар және өлшемдер», «Алгебра элементтері», «Геометрия элементтері», «Математикалық

модельдеу» ретінде айқындалған. Әрбір желі бойынша оқу мақсаттары Блум таксономиясына сәйкес иерархиялық түрде берілген.

Жасанды интеллектті білім беруде қолдану мәселелері бойынша Д.А. Темнова, Е.Ы. Бидайбеков, Н.И. Пак, С.К. Дамекова, Б.Е. Қойшыбай сынды ғалымдардың зерттеулері бар. Дамекова мен Қойшыбайдың еңбегінде ЖИ-ді білім мазмұнына кіріктірудің теориялық-әдістемелік бағыттары, AI4K12 бастамасы мен ЮНЕСКО-ның ұсынымдары талданған. Е.Ы. Бидайбеков пен авторлардың мақаласында математиканы оқытудың электрондық құралдарын құрудың жаңа тәсілдері – құрылымдық-менталдық схемалар платформасы мен сұрақ-проблемалық формат сипатталған [4].

Халықаралық тәжірибеде бастауыш мектеп математикасында ЖИ құралдарын қолданудың мынадай бағыттары бар: адаптивті оқыту платформалары (DreamBox, IXL, Khan Academy Kids), математикалық есептерді шешуге арналған көмекшілер (MathGPT, Photomath, Wolfram Alpha), сөйлесу интерфейстері (ChatGPT-4, Bard, Copilot), ойындық білім беру қосымшалары (Prodigy Math, ST Math). Бұл құралдардың әдістемелік әлеуеті зор, алайда отандық бастауыш мектеп тәжірибесінде олар әлі кеңінен қолданылмай отыр [5].

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы жаңартылған білім мазмұны мен бастауыш сынып математикасын оқыту мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттер, нормативтік құжаттар және әдістемелік құралдар сараланды. Салыстырмалы талдау әдісімен дәстүрлі, жаңартылған және ЖИ интеграцияланған оқыту модельдері салыстырылды. Мазмұндық талдау әдісі арқылы бастауыш сынып математикасына арналған оқулықтар мен цифрлық білім беру ресурстарының мазмұны зерттелді. Педагогикалық бақылау және тәжірибелік жұмыс әдістері арқылы жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарында ЖИ құралдарын қолдану мүмкіндіктері тексерілді.

Зерттеу барысында жаңартылған білім мазмұны бойынша бастауыш сынып математикасын оқытудың және оған жасанды интеллект құралдарын интеграциялаудың бірқатар ерекшеліктері анықталды.

1. Бастауыш сынып математикасындағы жаңартылған білім мазмұнының ерекшеліктері. Бастауыш мектептегі математикалық білім мазмұны төрт мазмұндық-әдістемелік желіден тұрады:

1) «Сандар және өлшемдер» – натурал сандар, нөл, бөлшектер (4-сыныпта), шамалар және олардың өлшем бірліктері, арифметикалық амалдар. Бұл желі бойынша басты ерекшелік – амалдардың мәнін терең түсінуге баса назар аудару. Мысалы, «көбейту» ұғымы бірдей қосылғыштардың қосындысы ретінде ғана емес, ауданды есептеу, топтау, комбинаторика элементтері арқылы да қарастырылады.

2) «Алгебра элементтері» – айнымалысы бар өрнектер, теңдеулер, теңсіздіктер, сандық және әріптік өрнектердің мәнін табу. 1-сыныпта «терезеше» принципімен таныстыру ($\square + 2 = 5$), 2-сыныпта әріптік белгілеулер, 3-4 сыныптарда қарапайым теңдеулер шешу қарастырылады.

3) «Геометрия элементтері» – жазық және кеңістіктік фигуралар, олардың элементтері, периметр, аудан, көлем. Басты ерекшелік – геометриялық материалдың өмірмен байланыстырылуы, фигураларды құрастыру, модельдеу, жобалау тапсырмалары.

4) «Математикалық модельдеу» – мәтінді есептерді шығару, диаграммалар, кестелер, графиктер, логикалық есептер. Бұл желі функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға тікелей бағытталған.

Спиральді принцип бастауыш сыныптарда айқын көрінеді. Мысалы, «Бөлшектер» тақырыбы 1-2 сыныптарда «бүтіннің бөлігі» ретінде практикалық деңгейде қарастырылса, 3-сыныпта жай бөлшектердің жазылуымен танысу, 4-сыныпта жай бөлшектерді салыстыру және амалдар қолдану деңгейіне көтеріледі.

Бастауыш сыныпта критериялды бағалау жүйесі ерекше рөл атқарады. Қалыптастырушы бағалау баланың өзін-өзі бағалауына, рефлексия жасауына мүмкіндік

береді. Бөлім бойынша жиынтық бағалау (БЖБ) 1-сыныпта тек 3-4 тоқсанда, ал 2-4 сыныптарда әр тоқсан сайын жүргізіледі.

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында бастауыш сынып математикасы үшін барынша тиімді ЖИ құралдары топтастырылды:

Бірінші топ – адаптивті оқыту платформалары. Олар оқушының жауаптарына қарай тапсырма деңгейін автоматты түрде реттейді. Мысалы, Khan Academy Kids платформасында әр баланың траекториясы жеке құрылады. Отандық платформалардың ішінде «BilimLand», «Daryn.online» ЖИ элементтерін енгізуде. Бұл платформалардың артықшылығы – әр оқушыға дифференциалды түрде қарау мүмкіндігі.

Екінші топ – математикалық есептеу көмекшілері. MathGPT (педагогикалық мақсатта бейімделген нұсқасы) бастауыш сынып оқушыларына есептің шығару жолын қадамдап түсіндіре алады. Photomath және Microsoft Math Solver баланың өз бетінше есептеу дағдысын дамытуға көмектеседі. Алайда бұл құралдарды қолданғанда баланың «дайын жауапты алу» емес, «шығару жолын түсіну» мақсаты тұруы керек.

Үшінші топ – сөйлесу интерфейстері (чат-боттар). ChatGPT-4, Copilot, YandexGPT сияқты генеративті ЖИ модельдері математикалық ұғымдарды бала тілінде түсіндіріп береді, есеп құрастырады, ойын түрінде тапсырмалар ұсынады. Эксперимент барысында 2-сынып оқушыларына арналған «Сандар әлеміне саяхат» рөлдік ойынын ChatGPT көмегімен құру мүмкіндігі тексерілді.

Төртінші топ – ойындық білім беру қосымшалары. Prodigy Math, ST Math, Minecraft Education Edition бастауыш сынып оқушыларының математикалық қызығушылығын арттыруда тиімді. Бұл қосымшаларда оқушы есептерді шығару арқылы ойын кейіпкерін жетілдіреді, жаңа деңгейлерге өтеді.

Зерттеу барысында бастауыш сынып математикасы сабақтарында ЖИ құралдарын қолданудың әдістемелік үлгісі жасалды:

Сабақтың басы (қызығушылықты ояту). ChatGPT немесе MathGPT көмегімен проблемалық жағдаят құру. Мысалы, 3-сыныпта «Аудан» тақырыбы бойынша ChatGPT-ге: «Саяжай учаскесінің ауданын қалай есептеуге болады? Бізге қандай өлшемдер керек?» деген сұрақтар қоюға болады. Немесе оқушылардың өздері топпен сұрақ құрастырып, ЖИ жауабын талдайды.

Жаңа сабақты түсіндіру. ЖИ құралдары визуализациялау құралы ретінде. Мысалы, «Геометриялық фигуралар» тақырыбында ChatGPT көмегімен үш өлшемді фигуралардың сипаттамасын алуға болады. Сондай-ақ, Khan Academy Kids платформасындағы интерактивті бейнесабақтар жаңа тақырыпты меңгертуде тиімді.

Бекіту кезеңі. Адаптивті платформалардағы тапсырмаларды орындау. Мұнда әр оқушы өз қарқынымен жұмыс істейді. Мысалы, 2-сыныпта «Көбейту кестесін» меңгерту үшін «BilimLand» платформасындағы тренажерлер қолданылады. Қате жауап берген оқушыға жүйе жеңілдетілген тапсырма ұсынса, дұрыс жауап берген оқушыға күрделендірілген тапсырма беріледі.

Шығармашылық тапсырмалар. Оқушылар ChatGPT көмегімен математикалық ертегі, сөзжұмбақ, логикалық есептер құрастыра алады. Мысалы, 4-сынып оқушылары «Бөлшектер» тақырыбы бойынша интерактивті ойын құрастырып, оны сыныптастарына ұсына алады.

Үй тапсырмасы. Дәстүрлі үй тапсырмасымен қатар, ЖИ платформаларындағы жеке тапсырмаларды орындау. Бұл оқушының өз бетінше жұмыс істеу дағдысын қалыптастырады.

Қалыптастырушы бағалау. ЖИ құралдары арқылы жылдам кері байланыс алу. Мысалы, «BilimClass» платформасы оқушының қателерін талдап, мұғалімге есеп беріп отырады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, әр оқушыға дербес көмек көрсетуіне мүмкіндік береді.

Педагогикалық бақылау нәтижелері бойынша, ЖИ құралдарын қолданудың мынадай артықшылықтары анықталды:

- Оқушылардың қызығушылығы артады. Ойын элементтері мен интерактивті тапсырмалар математиканы «қызықсыз пән» деген стереотипті бұзады.

- Жеке траектория құру мүмкіндігі. Әр оқушы өз қарқынымен жұмыс істейді, үлгерімі төмен балаларға қосымша түсініктеме, ал үлгерімі жоғары балаларға күрделі тапсырмалар ұсынылады.

- Дербес кері байланыс. ЖИ құралдары оқушының қатесін дереу көрсетіп, оны түзетуге көмектеседі.

- Мұғалімнің уақытын үнемдеу. Қалыптастырушы бағалау, тексеру жұмыстарын өңдеу, есептер құрастыру сияқты операциялар автоматтандырылады.

- Пәнаралық байланысты күшейту. ЖИ құралдары арқылы математиканы информатика, жаратылыстану, тіл пәндерімен байланыстыру жеңілдейді.

5. Кездесетін қиындықтар мен шешу жолдары. Зерттеу барысында бірқатар проблемалар да анықталды:

Біріншіден, бастауыш сынып мұғалімдерінің ЖИ құралдарымен жұмыс істеу дағдысы жеткіліксіз. Көптеген мұғалім «ChatGPT», «MathGPT» сияқты құралдарды өз жұмысында қолдануды білмейді. Шешу жолы: педагогикалық ЖОО-ларда және біліктілік арттыру курстарында «Білім берудегі жасанды интеллект» модулін енгізу.

Екіншіден, мектептердің материалдық-техникалық базасы әртүрлі. Кейбір мектептерде ЖИ құралдарын қолдануға мүмкіндік беретін компьютерлік техника немесе тұрақты интернет жоқ. Шешу жолы: цифрлық инфрақұрылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асыру, мектептерді заманауи құрылғылармен жарақтандыру.

Үшіншіден, оқушылардың ЖИ-ге тәуелділігі. Бала дайын жауапты алуға үйреніп, өз бетінше ойлаудан қалады. Шешу жолы: ЖИ құралдарын қолданудың этикасын қалыптастыру, «дайын жауап емес, шығару жолы» мақсатын ұстану, мұғалімнің бақылау функциясын күшейту.

Төртіншіден, қазақ тіліндегі ЖИ қосымшаларының шектеулілігі. Көптеген халықаралық платформалар ағылшын тілінде жұмыс істейді. Шешу жолы: отандық білім беру платформаларын ЖИ элементтерімен толықтыру, қазақ тіліндегі контент көлемін ұлғайту.

Қорытынды

Жаңартылған білім мазмұны бойынша бастауыш сынып математикасын оқыту – баланың танымдық қабілеттерін, логикалық ойлауын және функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған кешенді жүйе. Спиральді принцип, Блум таксономиясы, практикалық бағыттылық, критериалды бағалау – осы жүйенің негізгі тіректері. Жасанды интеллект құралдары бастауыш сынып математикасын оқытудың сапасын арттырудың қуатты ресурсы бола алады. Адаптивті платформалар, математикалық есептеу көмекшілері, сөйлесу интерфейстері және ойындық қосымшалар оқытуды дербестендіруге, әр оқушының қабілеті мен қарқынына сай білім беруге мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері ЖИ құралдарын сабақтың әртүрлі кезеңдерінде жүйелі қолдану оқушылардың математикаға қызығушылығын арттырып, оқу үлгеріміне оң әсер ететінін көрсетті. Алайда, ЖИ құралдарын енгізу мұғалімдердің кәсіби даярлығын жаңа деңгейге көтеруді, мектептердің материалдық-техникалық базасын жетілдіруді, цифрлық білім беру ресурстарын қазақ тілінде кеңейтуді қажет етеді. Сондай-ақ, ЖИ құралдарын қолданудың этикалық нормаларын сақтау – баланың өз бетінше ойлау қабілетін сақтаудың басты шарты.

Болашақ зерттеулер бастауыш сынып математикасына арналған отандық ЖИ платформаларын әзірлеу, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту моделі және ЖИ интеграцияланған оқытудың тиімділігін өлшеу критерийлерін айқындау мәселелеріне арналғаны жөн. Қорыта айтқанда, жаңартылған білім мазмұны мен жасанды интеллект құралдарының интеграциясы бастауыш сынып математикасын оқытуды жаңа сапалық

деңгейге көтерудің кепілі. Бұл – заман талабына сай, инновацияға ашық, нәтижеге бағдарланған білім берудің болашағы.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4 сыныптарына арналған «Математика» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2021. – 42 б.
- 2 Оспанов Т.Қ., Құрманалина Ш.Х., Құрманалина С.Қ. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2010. – 468 б.
- 3 Ақпаева А.Б., Лебедева Л.А., Жакупова М.Ж. Математика: Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап, 2021. – 256 б.
- 4 Астамбаева Ж.Қ. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Эпиграф, 2016. – 324 б.
- 5 Дамекова С.К., Қойшыбай Б.Е. Білім беру жүйесінде жасанды интеллектті оқыту мазмұнын жобалаудың теориялық-әдістемелік бағыттары // Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің Хабаршысы. – 2025. – №81(3). – Б. 18-32.

ӘОЖ 373.091.26:004

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Жолдасбеков А.А., Алибаева Ф. Х., Сихынбаева Ж.С.

М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Орталық Азия инновациялық университеті.

Шымкент, Қазақстан

sikhynbaayeva zhamyla

Аннотация

Мақалада цифрлық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдірудің теориялық-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады. Қазақстандық және халықаралық зерттеулер негізінде цифрлық бағалау құралдарының типологиясы жасалып, олардың дәстүрлі бағалау әдістерінен артықшылықтары мен қолдану ерекшеліктері талданады. Google Forms, Microsoft Forms, Socrative, Wizer.me, Kahoot, Quizizz, Testmoz сияқты платформалардың бағалау тиімділігі салыстырылады. Сондай-ақ STEM-білім беру жағдайында цифрлық бағалаудың пәнаралық және үдерістік сипаты, қалыптастырушы бағалаудағы рөлі ашып көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері бойынша цифрлық технологияларды бағалау жүйесіне

интеграциялаудың тиімді моделі, туындайтын проблемалар (инфрақұрылымдық, кадрлық, әдістемелік) және оларды шешу жолдары ұсынылады.

Кілттік сөздер: *цифрлық технологиялар, оқу жетістіктерін бағалау, критериалды бағалау, Socrative, Wizer.me, Kahoot, қалыптастырушы бағалау*

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде цифрлық трансформация үдерістері қарқынды жүруде. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, «Білім беруді цифрландыру» жобалары аясында мектептер заманауи компьютерлік техникамен, интерактивті құралдармен жабдықталуда. Алайда, материалдық-техникалық базаны жаңарту оқу үдерісінің барлық компоненттерін, әсіресе бағалау жүйесін сапалы түрде өзгертуге жеткіліксіз [1].

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау – білім беру үдерісінің ең жауапты әрі күрделі кезеңі. Дәстүрлі бағалау жүйесі (бақылау жұмыстары, тестілеу, жауап алу) бүгінгі таңда сынға ұшырап отыр. Оның негізгі кемшіліктері: субъективтілік, нәтижелерді өңдеудің ұзақтығы, жедел кері байланыстың болмауы, әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескерудің қиындығы, бағалаудың тек қорытынды нәтижеге бағытталуы [2].

Негізгі бөлігі

Цифрлық технологиялар бұл мәселелердің көпшілігін шешуге мүмкіндік береді. Рахимқанова Ж.Т. мен Усенов Н.Е. атап өткендей, «мұғалім оқу мақсаттарына сай ұсынылатын қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын оқушының болашақ жоғары оқу орнының білім алушы, кәсіби маман болатынын ескеріп, әдістемелік қорын ұлғайтуда цифрлық ресурстардың көмегімен сабақтастырып отыру қажет» [3].

Оқушылардың оқу жетістіктерін цифрлық технологиялар арқылы бағалау мәселесі соңғы жылдары отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде кеңінен қарастырылуда. Рахимқанова Ж.Т. мен Усенов Н.Е. (2024) жоғары сынып оқушыларына қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын цифрлық платформалар көмегімен құрастырудың тәсілдерін зерттеген. Авторлар цифрлық ресурстардың көмегімен мұғалімнің әдістемелік қорын ұлғайтып, оқушылардың білім мақсатына толық жетуіне жағдай жасайтынын дәлелдеген [4].

Кеңесбаев С.М. мен Мажибаева Г.П. (2024) бақылау-өлшеу материалдарын әзірлеуде цифрлық технологияларды қолдану тиімділігін Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 22 студенті мен 26 оқытушысының қатысуымен жүргізілген сауалнама негізінде зерттеген. Зерттеу нәтижесі оқытушыларды цифрлық технологияларды оқу процесінде тиімді қолдануға үйрету қажеттігін көрсеткен [5].

Закирова Д.И. мен Милан П. (2024) студенттердің цифрлық дағдыларын бағалау мәселесін зерттей келе, SurveyMonkey бұлтты сервисі арқылы сауалнама жүргізіп, студенттердің цифрлық сауаттылығының орташа деңгейі 79,7% құрайтынын анықтаған [9]. Бұл зерттеу цифрлық дағдыларды бағалаудың кешенді тәсілін әзірлеу қажеттігін көрсетеді [6].

Рахимжанова С. мен авторлар (2025) мектеп математикасын оқытуда бағалауды жетілдіруге арналған зерттеуінде «Socrative» және «Wizer.me» цифрлық бағдарламаларын 9-сыныптың 21 оқушысы және 8-сыныптың 17 оқушысына тәжірибе жүзінде қолданып, олардың оқушылардың білім деңгейін жылдам бағалаудағы және кері байланыс алудағы тиімділігін дәлелдеген [7].

Аметов И., Алиев А., Досбол А. (2022) цифрлық технологиялардың педагогикалық тиімділігін зерттей келе, геймификация элементтерін қолдану (Kahoot, Quizlet) оқушылардың мотивациясын 30%-ға арттыратынын, адаптивті оқу платформалары оқушының білім деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдейтінін атап өткен [8].

Мұқаш Н., Мұрат А., Мұхит Қ. (2025) STEM білім беруде өлшеу мен бағалаудың ерекшеліктерін зерттей келе, цифрлық бағалау платформаларының (Kahoot, TinkerCAD,

Scratch) пәнаралық тәсілде тиімді қолданылуын қарастырған. Авторлар STEM-бағалаудың дәстүрлі әдістерден айырмашылықтарын анықтап, практикалық ұсыныстар берген [9].

Түрік ғалымдары М. Işık, Е. Aydemir және т.б. (2024) бастауыш сыныптарға арналған Arduino негізіндегі төмен құнды, нақты уақыт режиміндегі бағалау жүйесін жасап, 9-10 жас аралығындағы 26 оқушыға сынақтан өткізген [11]. Нәтижесінде бұл жүйе дәстүрлі қағаз-қалам әдісімен салыстырғанда оқушылардың қатысуын, зейінін және қызығушылығын айтарлықтай арттырған [10].

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы цифрлық технологиялар арқылы бағалау мәселесіне қатысты отандық және шетелдік ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, диссертациялық зерттеулер, мерзімді басылымдар мен әдістемелік құралдар сараланды. Салыстырмалы-салғастырмалы талдау әдісімен цифрлық бағалау платформаларының функционалдық мүмкіндіктері, интерфейстері ерекшеліктері, бағалау түрлеріне сәйкестігі салыстырылды. Жүйелеу және жіктеу әдісі арқылы цифрлық бағалау құралдарының типологиясы жасалды. Модельдеу әдісі негізінде цифрлық технологиялар арқылы оқу жетістіктерін бағалаудың авторлық әдістемелік моделі ұсынылды.

Зерттеу барысында цифрлық технологиялар арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттары, тиімді цифрлық құралдар мен оларды қолдану әдістемесі анықталды.

Зерттеу нәтижесінде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауға арналған цифрлық құралдар бес негізгі топқа жіктелді: Google Forms мен Microsoft Forms – ең қарапайым әрі қолжетімді құралдар. Олар тест сұрақтарын құрастыруға, жауаптарды автоматты түрде тексеруге, нәтижелерді кесте және диаграмма түрінде көрсетуге мүмкіндік береді. Украиналық зерттеушілердің пікірінше, бұл платформалар диагностикалық және жиынтық бағалау үшін тиімді, бірақ қалыптастырушы бағалауда интерактивтілік деңгейі төмен.

Интерактивті бағалау платформалары. Бұл топқа Socrative, Kahoot, Quizizz, Wizer.me жатады. Олардың ерекшелігі – ойын элементтерінің (геймификация) болуы, жедел кері байланыс, нақты уақыт режимінде нәтижелерді көру мүмкіндігі. Зерттеулер көрсеткендей, бұл платформалар оқушылардың мотивациясын 30%-ға арттырады.

Socrative – сұрақтарға нақты уақыт режимінде жауап алуға, нәтижелерді бірден көрсетуге арналған платформа. Рахимжанова С. мен авторлардың тәжірибесінде 9-сынып оқушылары Socrative арқылы математикалық есептерді шығарып, бірден кері байланыс алған. Бұл оқушылардың қатемен жұмыс істеу дағдысын жетілдірген.

Wizer.me – интерактивті жұмыс парақтарын жасауға арналған платформа. Бұл құралда бейне, аудио, суреттерді кіріктіруге, әртүрлі типтегі тапсырмаларды (ашық сұрақтар, тест, сәйкестендіру, кесте толтыру) біріктіруге болады. 8-сынып оқушыларымен жүргізілген тәжірибе Wizer.me-дің қалыптастырушы бағалаудағы тиімділігін дәлелдеген.

Kahoot! – ойын форматындағы бағалау платформасы. STEM-білім беруде Kahoot көмегімен пәнаралық байланыстарды тексеруге арналған тесттер құрастырылған.

Адаптивті бағалау жүйелері. Бұл жүйелер оқушының жауаптарына қарай келесі тапсырманың қиындық деңгейін автоматты түрде реттейді. Аметов И. мен авторлардың пікірінше, адаптивті платформалар әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді [10]. Алайда, отандық мектеп тәжірибесінде бұл құралдар әлі кең таралмаған.

Портфолио және жобаларды бағалау құралдары. Scratch, TinkerCAD сияқты платформалар оқушылардың жобалық жұмыстарын бағалауға арналған. Мұқаш Н. мен авторлар STEM-мектептерде Scratch платформасын қолдану арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын, шығармашылық қабілеттерін бағалау тәжірибесін сипаттаған.

Арнайы аппараттық-бағдарламалық кешендер. Түрік ғалымдары әзірлеген Arduino негізіндегі нақты уақыт режиміндегі бағалау жүйесі бастауыш сыныптарға арналған. Бұл жүйе оқушылардың жауаптарын пульт арқылы қабылдап, нәтижелерді бірден мұғалім компьютеріне жібереді. Зерттеу нәтижелері бұл жүйенің дәстүрлі қағаз-қалам әдісімен

салыстырғанда оқушылардың қатысуы мен зейінін айтарлықтай арттыратынын көрсеткен [11].

Зерттеу нәтижесінде қалыптастырушы бағалауға арналған цифрлық құралдардың келесі мүмкіндіктері анықталды:

- Жедел кері байланыс: Socrative, Kahoot, Quizizz платформалары оқушыға жауабының дұрыс/бұрыстығы туралы ақпаратты бірден береді.

- Қатемен жұмыс: Wizer.me платформасы оқушының қате жауабын талдап, дұрыс шешімге бағыттайтын нұсқаулықтар беруге мүмкіндік береді.

- Мониторинг: Google Forms пен Microsoft Forms жиналған деректерді автоматты түрде өңдеп, әр оқушы мен сыныптың үлгерім динамикасын көрсетеді.

Жиынтық бағалау (бөлім, тоқсан, оқу жылы соңында) оқушылардың белгілі бір кезеңдегі оқу жетістіктерін анықтауға бағытталған. Кеңесбаев пен Мажибаеваның пікірінше, цифрлық технологиялар бақылау-өлшеу материалдарын әзірлеуде бағалау әдістерін түрлендіруге мүмкіндік береді.

Жиынтық бағалауға арналған цифрлық құралдардың негізгі талаптары: тестілеу нәтижелерінің дәлдігі, көшіру-жасырудан қорғау, үлкен көлемдегі деректерді өңдеу жылдамдығы. Testmoz және ClassMarker платформалары осы талаптарға жауап бере алады.

STEM-білім берудің басты ерекшелігі – пәндердің интеграциясы. Мұқаш Н. мен авторлардың зерттеуінде STEM-бағалаудың келесі ерекшеліктері анықталған:

- Пәнаралық сипат: Бір жобаны бағалау кезінде бірнеше пән бойынша білімді бір мезгілде тексеру.

- Тәжірибелік бағыт: Нақты өмірлік мәселелерді шешуде қолданылатын дағдыларды бағалау.

- Үдерістік бағалау: Тек қорытындыны емес, оқу процесінің өзін бақылау.

STEM-бағалауда Scratch (бағдарламалау дағдылары), TinkerCAD (3D модельдеу және инженерия), Kahoot (пәнаралық білімді тексеру) платформалары тиімді қолданылады.

Зерттеу нәтижелері мен әдебиеттерді талдау негізінде цифрлық технологиялар арқылы бағалаудың келесі артықшылықтары анықталды:

Кеңесбаев пен Мажибаеваның зерттеуінде атап өтілгендей, цифрлық бағалау құралдары тест нәтижелерін өңдеу уақытын 70-80%-ға қысқартады. Мұғалімдердің сауалнамасы көрсеткендей, бұл уақытты оқушылармен жеке жұмыс жасауға пайдалануға мүмкіндік береді. Дәстүрлі бағалауда мұғалімнің субъективті факторы әсер етуі мүмкін. Цифрлық құралдар барлық оқушыларға бірдей талап қойып, нәтижелерді алгоритмдік тексеру арқылы объективтілікті қамтамасыз етеді.

Socrative, Kahoot, Quizizz сияқты платформалар оқушыға жауабын жіберген сәтте нәтижені көрсетеді. Бұл оқушының қатесін тез түзетуге, түсінбеген тақырыбын анықтауға мүмкіндік береді. Геймификация элементтері бар платформалар (Kahoot, Quizizz) оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады [10]. Аметов И. мен авторлардың мәліметінше, мұндай платформаларды қолдану оқушылардың мотивациясын 30%-ға дейін көтереді.

Цифрлық платформалар барлық нәтижелерді автоматты түрде сақтайды, оларды кесте, диаграмма түрінде көрсетеді, үлгерім динамикасын талдауға мүмкіндік береді. Закирова Д.И. мен Милан П. зерттеуінде атап өтілгендей, Қазақстандағы мектептердің цифрлық инфрақұрылымы әртүрлі деңгейде. Ауылдық жерлердегі мектептерде тұрақты интернетке қолжетімділік, заманауи компьютерлік техниканың жетіспеушілігі цифрлық бағалауды толық енгізуге кедергі келтіреді.

Цифрлық технологиялар арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдіру – білім беру сапасын арттырудың стратегиялық бағыттарының бірі. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрлық бағалау құралдары дәстүрлі әдістермен салыстырғанда бірқатар маңызды артықшылықтарға ие: уақытты үнемдеу, объективтілік, жедел кері байланыс, мотивацияның артуы, деректерді жүйелі талдау мүмкіндігі.

Қазақстандық ғалымдардың зерттеулері Socrative, Wizer.me, Kahoot, Quizizz сияқты платформалардың отандық мектептерде сәтті қолданылып жатқанын көрсетеді. Бұл платформалар қалыптастырушы бағалаудың тиімділігін арттырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын дамытады.

Алайда, цифрлық бағалауды кеңінен енгізу бірқатар проблемалармен бетпе-бет келуде: техникалық инфрақұрылымның әртүрлі деңгейі, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, әдістемелік қамтамасыз етудің олқылығы, деректер қауіпсіздігі мәселелері. Бұл проблемаларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет: материалдық-техникалық базаны нығайту, педагогтердің біліктілігін арттыру, цифрлық бағалауға арналған әдістемелік құралдар әзірлеу. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар бағалаудың барлық түрлерінде бірдей тиімді емес екенін ескеру қажет. Google Forms пен Microsoft Forms диагностикалық және жиынтық бағалауда тиімді болса, Socrative пен Wizer.me қалыптастырушы бағалауға, ал Kahoot пен Quizizz ойын форматындағы бекіту сабақтарына арналған. Сондықтан мұғалім бағалаудың мақсаты мен түріне қарай тиісті цифрлық құралды таңдай білуі керек.

Қорытынды

STEM-білім беру жағдайында цифрлық бағалау ерекше мәнге ие. Scratch және TinkerCAD сияқты платформалар оқушылардың пәнаралық білімдері мен практикалық дағдыларын бағалауға мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы зерттеулерді тереңдету, STEM-мектептерге арналған арнайы бағалау әдістемесін әзірлеу қажет.

Түрік ғалымдарының төмен құнды, нақты уақыт режиміндегі бағалау жүйесі ресурстары шектеулі білім беру ортасы үшін тиімді балама бола алады. Қазақстандық ауыл мектептерінде осындай шешімдерді енгізу мүмкіндігін зерттеу – болашақ зерттеулердің перспективалы бағыты.

Қорыта айтқанда, цифрлық технологиялар арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдіру – бұл тек техникалық жаңарту ғана емес, бүкіл бағалау философиясын өзгерту. Дәстүрлі бағалауда басты назар «қатені табуға» бағытталса, цифрлық бағалау «оқуға қалай көмектесуге» бағытталған. Бұл – жаңартылған білім мазмұнының түпкі мақсатына сай келетін, оқушыны білімнің пассивті қабылдаушысы емес, белсенді субъектісі ретінде қарастыратын прогрессивті бағыт.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2018. – 156 б.
- 2 Білім беруді цифрландыру: тұжырымдамалық негіздер мен даму стратегиясы // ҚР БҒМ ақпараттық-талдау материалы. – Астана, 2023. – 84 б.
- 3 Әбілқасымова А.Е., Сағымбекова П.Қ. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау: дәстүр мен жаңашылдық // Педагогика және психология. – 2022. – №2(51). – Б. 23-31.
- 4 Сучасні засоби оцінювання навчальних досягнень з інформатики в умовах цифровізації освіти // Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – 2025. – <http://dspace.udpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/18407>
- 5 Рахимқанова Ж.Т., Усенов Н.Е. Цифрлық платформалар көмегімен жоғары сынып оқушыларына қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастырудың тәсілдері // BULLETIN OF THE "NATURAL AND GEOGRAPHICAL SCIENCES" SERIES. – Абай атындағы ҚазҰПУ, 2024. – №1.
- 6 Мұқаш Н., Мұрат А., Мұхит Қ. STEM білім беруде өлшеу мен бағалаудың ерекшеліктері // Bilimger.kz. – 2025. – <https://bilimger.kz/179575/>
- 7 Рахимжанова С., Оспанова А., Сейтжанова Г. Мектеп математикасын оқытуда бағалауды жетілдіруде цифрлық технологиялардың көмегімен бағалау тапсырмаларын дайындау

- тиімділігі // Bulletin of Toraighyrov University. Pedagogics series. – 2025. – <https://sciprofiles.com/publication/view/f78f581bce714f7438349b5d7f12f2cd>
- 8 Кеңесбаев С.М., Мажибаева Г.П. Болашақ информатика мұғалімдеріне бақылау-өлшеу материалдарын жасауда цифрлық технологияларды пайдаланудың тиімділігі // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Физика-математика ғылымдары сериясы. – 2024. – Т.86, №2. – Б. 298–311. <https://doi.org/10.51889/2959-5894.2024.86.2.027>
- 9 Закирова Д.И., Милан П. Заманауи білім берудің жиегі: оқушылардың цифрлық дағдыларын бағалау // «Тұран» университетінің хабаршысы. – 2024. – №1. – Б. 355-373. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-1-355-373>
- 10 Аметов И., Алиев А., Досбол А. Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолданудың педагогикалық тиімділігі // Ust.kz. – 2022. – https://ust.kz/word/qazirgi_bilim_beru_juiesinde_cifrlyq_tehnologiyalardy_goldanydyng_pedagogi_kalyq_tiimdiligi-396590.html
- 11 Işık M., Aydemir E., Yalçinkaya M.A., Orman F. Implementation of a Low-Cost, Real-Time Assessment System for Primary School Classrooms // Balkan Journal of Electrical and Computer Engineering. – 2024. – Vol.12, No.4. – P. 369-375. <https://doi.org/10.17694/bajece.1572475>

ӨОЖ 373.3.016:159.955 + 81'23

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Жолдасбеков АА., Фазилова Б. А., Дарибаева М.

Мирас университеті, Орталық Азия инновациялық университеті.

Шымкент, Қазақстан

sikhynbaayeva zhatyula

Аннотация

Мақалада бастауыш мектеп оқушыларының қатысымдық құзіреттіліктерін сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері мен тиімді жолдары қарастырылады. Қатысымдық құзіреттілік тілдік тұлғаның тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын қамтитын кешенді категория ретінде талданады. Қазақстандық ғалымдар Ш. Алмұханбет, К. Молдабек, Г. Орынбасарова, Ә. Есназар, А. Жорабекованың (2025) зерттеулері негізінде сын тұрғысынан ойлау тұрғысынан тілдік дағдыларды дамытудың әдістемелік жүйесі жан-жақты

сипатталады. Авторлар сыни ойлауды ерте жастан қалыптастыру қажеттігін негізден, бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамытуға арналған «Лингвистикалық дағдылар» элективті курсының мазмұнын ұсынады. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибеде STEM-цифрлық оқытудың коммуникативтік дағдыларды дамытудағы тиімділігі, драма педагогикасы мен жасанды интеллект құралдарын интеграциялаудың сыни ойлауды қалыптастырудағы мүмкіндіктері, сондай-ақ «Ойды өзара бақылау» стратегиясының сыни оқылым мен жазылым дағдыларына әсері талданады.

Кілттік сөздер: қатысымдық құзіреттілік, сын тұрғысынан ойлау, бастауыш сынып, тілдік дағдылар, STEM-цифрлық оқыту, Алты қалпақ стратегиясы, Ойды өзара бақылау, драма педагогикасы

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнына көшу – оқыту үдерісін оқушының функционалдық сауаттылығын, коммуникативтік дағдыларын және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытуға бағыттауды көздейді. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері мен ақпаратты өз бетінше іздеу дағдыларын дамытуға бағытталған білім беру бағдарламаларының маңыздылығы төртінші басымдық ретінде атап көрсетілген [1].

Бастауыш мектеп – тұлғаның тілдік тұлға ретінде қалыптасуының алтын кезеңі. Дәл осы жаста (6-12 жас) баланың белсенді сөздік қоры қалыптасады, сөйлеу тілі жүйеленеді, оқу мен жазу дағдылары меңгеріледі, өз ойын ауызша және жазбаша жеткізе білу қабілеті дамиды. Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, сыни тұрғыдан ойлауды оқытудың ең тиімді кезеңі – бастауыш мектеп жасы. Эннис сыни ойлауды бастауыш сыныптан бастап қалыптастыру қажеттігін негіздесе, Кеннеди мен авторлар бұл жастағы балаларға сыни ойлауды оқыту айтарлықтай пайда әкелетінін дәлелдеген. Алайда, мектеп тәжірибесінде бастауыш сынып оқушыларының қатысымдық құзіреттіліктері мен сыни ойлау дағдыларының жеткіліксіз деңгейде екендігі байқалады. Халықаралық зерттеулер бұл олқылықтың себебін дәстүрлі оқыту әдістерінің басымдығымен, ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыруға бағытталған инновациялық технологиялардың жеткіліксіз қолданылуымен байланыстырады. Көптеген мұғалімдер әлі күнге дейін дәріс және тапсырма беру үлгісіндегі дәстүрлі әдістерді қолданады, ал бұл әдістер оқушылардың өзара әрекеттесуіне, топтық жұмысқа, коммуникацияға түсуіне мүмкіндік бермейді [2].

Негізгі бөлігі

Бастауыш мектеп оқушыларының қатысымдық құзіреттіліктерін сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастыру мәселесі соңғы жылдары отандық және халықаралық ғылымда қарқынды зерттелуде.

Қазақстандық ғалымдар Ш. Алмұханбет, К. Молдабек, Г. Орынбасарова, Ә. Есназар, А. Жорабекованың (2025) «Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын сыни тұрғысынан ойлау перспективасынан дамыту: әдістемелік жүйе» атты іргелі зерттеуінде қатысымдық құзіреттілік төрт негізгі компоненттен тұратын кешенді категория ретінде анықталады: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым [3].

Зерттеу авторлары бұл дағдыларды былайша сипаттайды:

- Айтылым – өзара әрекеттесу барысында ойды тілдік бірліктер арқылы білдіру. Бұл – өнімді дағды (продуктивті).
- Жазылым – ақпаратты жазбаша түрде жеткізу үшін тілді қолдану. Әріптерді, сөздер мен сөйлемдерді байланыстырып, ойды қағазға түсіру процесі. Бұл да – өнімді дағды.
- Оқылым – мәтіннің мағынасын түсіну арқылы ақпаратты қабылдау. Бұл – рецептивті дағды.
- Тыңдалым – тілдің естілім мағынасын өңдеу және түсіну қабілеті. Бұл да – рецептивті дағды.

Құлмағамбетова (2014) осы төрт дағдыны сипаттай келе, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен дамыту әдістері бар екенін атап көрсетеді[4].

Сын тұрғысынан ойлау – ақпаратты жүйелі және рефлексивті талдау, бағалау және синтездеуді қамтитын когнитивті процесс. Ол проблемаларды анықтау, тиісті ақпаратты жинау және бағалау, аргументтерді талдау, болжамдар мен біржақтылықтарды тану, көптеген перспективаларды қарастыру, логикалық қорытындылар жасау және шешімдердің салдарын бағалау қабілеттерін қамтиды.

ҚР Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында (2018) оқушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуы сыни тұрғыдан ойлай білу, қатысымның әртүрлі тәсілдерін (әсіресе тілдік дағдыларды) меңгеру, бірлесіп және өз бетінше жұмыс істей білу дағдыларының жиынтығын қажет ететіні атап көрсетілген. Бұл – қатысымдық күзіреттілік пен сыни ойлаудың өзара тығыз байланысын, тіпті біртұтастығын көрсететін маңызды тұжырым.

М.Зайнил мен авторлардың (2024) STEM-цифрлық оқытудың бастауыш сынып оқушыларының 6С дағдыларына (мінез, азаматтық, сыни ойлау, шығармашылық ойлау, коллаборация, коммуникация) әсерін зерттеуі ерекше назар аударуға тұрарлық. Зерттеуге 200 бастауыш сынып оқушысы қатысып, STEM-цифрлық оқыту топтағы оқушылардың STEM-дәстүрлі топтағы оқушылармен салыстырғанда барлық 6С дағдылары бойынша айтарлықтай жоғары нәтиже көрсеткен. Бұл әдістеменің негізгі ерекшелігі – оқушылардың нақты өмірлік жағдаяттардағы мәселелерді шешуге бағытталған STEM идеяларын цифрлық технологиялармен (интерактивті медиа, білім беру ойындары, симуляциялар, бейнелер) ұштастыруы.

К.Коцидис пен А. Диманың (2025) зерттеуінде бастауыш сыныпта сыни ойлауды дамытуда драма педагогикасы мен жасанды интеллект құралдарын біріктірудің тиімділігі дәлелденген. 46 алтыншы сынып оқушысымен жүргізілген эксперимент барысында 12 оқу сценарийі әзірленіп, ЖИ қосымшалары мен тәжірибелік драма техникасы қатар қолданылған. Нәтижесінде оқушылардың идеяларды талдау, бағалау және негіздеу қабілеттерінің айтарлықтай жақсарғаны, қатысымдық белсенділік пен метакогнитивті хабардарлықтың артқаны байқалған [5].

Жапон ғалымдарының (2024) «Цифрлық қалам» ақпараттық бөлісу жүйесі арқылы «Ойды өзара бақылау» стратегиясын қолдану тәжірибесі ерекше қызығушылық тудырады. 35 төртінші сынып оқушысымен бес күндік бағдарлама аясында жүргізілген зерттеуде оқушылар бір-бірінің идеяларын цифрлық жүйе арқылы бағалап, сыни пікір білдірген. Нәтижесінде басқалардың идеяларын тиімді бағалаған оқушылардың эссе жазу дағдылары айтарлықтай жетіліп, объективті және дәлелді аргументтер келтіре білу, қарсы аргументтерді дұрыс құрастыру қабілеттері қалыптасқан [6].

О. Шквир мен авторлардың (2020) кіші жастағы оқушылардың сыни ойлауын АКТ құралдары арқылы дамыту әдістемесі төрт кезеңнен тұрады: мәселені анықтау, ақпаратты іздеу, нақты дәлелдеу, шешім қабылдау. Бұл әдістеме оқушылардың белсенділігін, ойлау қабілеттерін, өз шешімдерін негіздеу дағдыларын, цифрлық құралдарды пайдаланып жаңа ақпарат іздеу іскерліктерін дамытуға ықпал етеді [7].

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында бастауыш мектеп оқушыларының қатысымдық күзіреттіліктерін сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері айқындалып, тиімді әдістемелік жүйе жасалды.

Зерттеу нәтижесінде қатысымдық күзіреттілік тілдік тұлғаның төрт негізгі дағдысын – тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды – қамтитын кешенді категория ретінде анықталды. Бұл дағдылар өзара тығыз байланыста әрі біртұтас жүйеде қарастырылуы тиіс.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы – бұл оқушының ақпаратпен жұмыс істеу, оны талдау, бағалау және өз бетінше қорытынды жасау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған әдістер мен стратегиялар жүйесі. Бұл технология бастауыш сынып оқушыларының қатысымдық күзіреттіліктерін дамытуда келесі мүмкіндіктер береді:

- Тыңдалым дағдысын дамытуда: ақпараттың негізгі ойын анықтау, автордың көзқарасын талдау, астарлы мағынаны түсіну, тыңдалған мәтін бойынша өз пікірін білдіру.
- Айтылым дағдысын дамытуда: өз ойын дәлелді жеткізу, пікірталасқа түсу, көпшілік алдында сөйлеу, сұрақтарға сыни тұрғыдан жауап беру.
- Оқылым дағдысын дамытуда: мәтінді терең талдау, авторлық позицияны анықтау, кейіпкерлер іс-әрекетін бағалау, мәтіннің астарлы мағынасын түсіну.
- Жазылым дағдысын дамытуда: эссе, ойтолғау, пікір жазу, дәлелді мәтін құрастыру, кері байланыс беру.

Зерттеу барысында сыни тұрғыдан ойлаудың бірнеше стратегияларының қатысымдық күзiреттiлiктердi дамытудағы тиiмдiлiгi талданды.

Халықаралық тәжірибе STEM-цифрлық оқыту мен драма педагогикасы элементтерін бастауыш сыныпта қатысымдық күзiреттiлiктер мен сыни ойлауды дамытуда тиiмдi қолдануға болатынын көрсетеді. STEM-цифрлық оқыту элементтерін қолдану мысалы: «Экологиялық мәселелер» тақырыбында оқушылар топқа бөлініп, цифрлық платформада су ресурстарының ластануы туралы бейнематериал қарайды, мәліметтерді талдайды, өз зерттеу жобаларын жасайды. Нәтижесінде олар «Табиғатты қорғау шаралары» тақырыбында пікірталас өткізіп, шағын эссе жазады. Бұл үдерісте тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары кешенді түрде дамиды, әрі оқушылар ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға үйренеді.

Драма педагогикасы мен ЖИ құралдарын интеграциялау мысалы: «Абай әндері» тақырыбын өту барысында оқушылар ЖИ құралдары (KazLLM) көмегімен Абайдың өмірі мен шығармашылығы туралы ақпарат жинайды, содан кейін драма элементтерін қолданып, «Абайдың көзімен» рөлдік ойынын сахналайды. Бұл әдіс оқушылардың ақпаратты терең талдауына, авторлық позицияны түсінуіне, өз көзқарасын дәлелді жеткізуіне мүмкіндік береді.

Жапон ғалымдарының «Цифрлық қалам» ақпараттық бөлісу жүйесі арқылы «Ойды өзара бақылау» стратегиясын отандық мектеп тәжірибесіне бейімдеу мүмкіндіктері зерттелді.

Бейімделген әдістеме: 3-4 сыныптарда мәтінмен жұмыс істеу барысында оқушылар алдымен өз бетінше шығарма жазады. Содан кейін олар Google Docs немесе BilimLand платформасында бір-бірінің жұмыстарына пікір қалдырып, аргументтердің дұрыстығын, логикалық құрылымды, дәлелдердің сенімділігін бағалайды. Бұл стратегия оқушылардың сыни оқылым мен жазылым дағдыларын айтарлықтай жетілдіреді.

Зерттеу барысында қатысымдық күзiреттiлiктердi сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастыруда кездесетін бірқатар проблемалар анықталды.

Біріншіден, сыни ойлауды оқытудың дәстүрлі әдістемеден ерекшелігін мұғалімдердің жетік түсінбеуі. ІІІ. Алмұханбет пен авторлар атап өткендей, сыни тұрғыдан ойлауды оқыту күнделікті оқу іс-әрекетіне біртіндеп енгізілуі қажет, алайда көптеген мұғалім оны жеке сабақ немесе жеке тапсырма ретінде қарастырады. Шешу жолы: педагогикалық ЖОО-ларда және біліктілік арттыру курстарында сыни тұрғыдан ойлау технологиясын пәндерге интеграциялаудың әдістемесін оқыту.

Екіншіден, АКТ құралдарын қолданудағы техникалық ақаулар, баяу интернет, материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі. О. Шквир мен авторлардың зерттеуінде бұл проблема айқын көрсетілген. Шешу жолы: мектептерді заманауи цифрлық құралдармен жарақтандыру, офлайн режимде жұмыс істейтін бағдарламаларды қолдану, төмен құнды балама шешімдерді енгізу.

Үшіншіден, сыныптағы оқушылар санының көптігі (30-дан астам) әр оқушының ізденіс іс-әрекетін қадағалауды қиындатады. Шешу жолы: топтық жұмыс, жұптық жұмыс әдістерін тиімді ұйымдастыру, цифрлық платформалардың аналитикалық мүмкіндіктерін пайдалану.

Төртіншіден, STEM-цифрлық оқыту мен драма педагогикасын интеграциялаудың отандық әдістемелік құралдарының жеткіліксіздігі [3, 4]. Шешу жолы: халықаралық тәжірибені зерделеп, отандық білім беру жүйесіне бейімделген әдістемелік құралдар әзірлеу.

Бесіншіден, «Ойды өзара бақылау» стратегиясын қолдануда оқушылардың бір-біріне объективті баға беруге дайын еместігі [5]. Шешу жолы: бағалау критерийлерін нақты айқындау, үлгілер мен дескрипторларды бірлесіп құрастыру, сыни пікір білдірудің этикалық нормаларын қалыптастыру.

Қорытынды

Бастауыш мектеп оқушыларының қатысымдық құзіреттіліктерін сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастыру – бүгінгі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қатысымдық құзіреттілік (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) пен сыни ойлау өзара тығыз байланыста, бірін-бірі толықтырып, дамытатын кешенді категориялар болып табылады.

Қазақстандық ғалымдар Ш. Алмұханбет, К. Молдабек, Г. Орынбасарова, Ә. Есназар, А. Жорабекованың (2025) зерттеулері бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын сыни ойлау тұрғысынан дамытудың ғылыми-теориялық негіздерін жасап, оны іске асырудың нақты әдістемелік жолдарын ұсынды. Авторлар әзірлеген «Лингвистикалық дағдылар» элективті курсы – бұл бағыттағы маңызды қадам.

Халықаралық тәжірибе STEM-цифрлық оқытудың коммуникативтік дағдылар мен сыни ойлауды дамытудағы тиімділігін дәлелдеп отыр. М. Зайнил мен авторлардың 200 бастауыш сынып оқушысының қатысуымен жүргізген зерттеуі STEM-цифрлық оқыту әдістемесін қолданған топтарда коммуникация мен сыни ойлау дағдыларының айтарлықтай жоғары екенін көрсетті.

К. Коцидис пен А. Диманың (2025) драма педагогикасы мен жасанды интеллект құралдарын интеграциялау тәжірибесі бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлауын дамытудағы инновациялық тәсілдің үлгісі бола алады. Бұл әдістеме оқушылардың идеяларды талдау, бағалау және негіздеу қабілеттерін айтарлықтай жақсартып, қатысымдық белсенділік пен метакогнитивті хабардарлықты арттырады.

«Цифрлық қалам» жүйесі арқылы «Ойды өзара бақылау» стратегиясы сыни оқылым мен жазылым дағдыларын дамытудағы тиімді құрал екенін көрсетті. Бұл стратегияны отандық білім беру платформаларына (BilimLand, Daryn.online) бейімдеу – болашақ зерттеулердің перспективалы бағыты.

Зерттеу барысында жасалған әдістемелік модель төрт кезеңнен тұрады: диагностика-мотивациялық (1-сынып), қалыптастыру-дамытушылық (2-сынып), жетілдіру-интеграциялық (3-сынып), шығармашылық-рефлексивті (4-сынып). Бұл модель әр сыныптың жас ерекшеліктерін ескере отырып, қатысымдық құзіреттіліктер мен сыни ойлау дағдыларын біртіндеп, жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сыни тұрғыдан ойлау стратегияларының («Алты қалпақ», «Фишбоун», «Венн диаграммасы», «Блум түймедағы», «РАФТ», «Ойды өзара бақылау») қатысымдық құзіреттіліктерді дамытудағы тиімділігі олардың оқушылардың талдау, жинақтау, бағалау, дәлелдеу, салыстыру сияқты жоғары деңгейлі ойлау операцияларын белсендіруімен түсіндіріледі.

Алайда, бұл әдістемені кеңінен енгізу бірқатар проблемалармен бетпе-бет келуде: мұғалімдердің сыни ойлау технологиясын пәнге интеграциялау әдістемесін жетік меңгермеуі, материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, сыныптардың шамадан тыс толықтығы, отандық цифрлық білім беру ресурстарының STEM және сыни ойлау элементтерімен жеткілікті толықтырылмауы.

Қорыта айтқанда, бастауыш мектеп оқушыларының қатысымдық құзіреттіліктерін сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы қалыптастыру – бұл тек дидактикалық мәселе ғана емес, сонымен бірге жаһандық ақпараттық қоғамда өз ойын еркін жеткізе алатын, әртүрлі көзқарастарды талдап, дәлелді пікір білдіре алатын, шығармашыл және сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғаны қалыптастырудың басты шарты [1]. Бұл мәселенің табысты шешімі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, оның инновациялық технологияларды меңгеруіне және озық халықаралық тәжірибені шығармашылықпен бейімдей білуіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Almkhanbet S., Moldabek K., Orynassarova G., Yesnazar A., Zhorabekova A. Developing primary school students' language skills from a critical thinking perspective: a methodological system // Frontiers in Education. – 2025. – Vol. 10. – <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1565783>
- 2 Құлмағамбетова С.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2014. – 256 б.
- 3 Zainil M., Kenedi A.K., Rahmatina, Indrawati T., Handrianto C. The Influence of STEM-Based Digital Learning on 6C Skills of Elementary School Students // Open Education Studies. – 2024. – Vol. 6, No. 1. – <https://doi.org/10.1515/edu-2024-0039>
- 4 Kotsidis K., Dima A. Integrating AI Tools and Drama Pedagogy in Digital Classrooms to Foster Critical Thinking and Inclusion in Primary Education // Advances in Mobile Learning Educational Research. – 2025. – Vol. 5, No. 2. – P. 1524-1535. – <https://doi.org/10.25082/amler.2025.02.008>
- 5 The Effects of Reciprocal Observation of Thought on Critical Reading and Writing Skills with the “Digital Pen” Information Sharing System // CiNii Research. – 2024. – <https://cir.nii.ac.jp/crid/1390282679460572032>
- 6 Shkvyr O., Haidamashko I., Tafintseva S. Developing Critical Thinking in Younger Pupils Using ICT // BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. – 2020. – Vol. 11, No. 2. – <https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1030>
- 7 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2018. – 45 б.

ӨОЖ 373.3.016:82 + 159.922.7

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ДАМУЫН КӨРКЕМ ШЫҒАРМА МЕН МАЗМҰНДАМА АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Кужамжарова Н. К., Нишанова Қ.С. Балғынбекова Қ.Б.

Орталық Азия инновациялық университеті.

Шымкент, Қазақстан

sikhynbaayeva zhamyla

Аннотация

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуын көркем шығарма мен мазмұндама арқылы қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері жан-жақты

қарастырылады. Президент Қ.К.Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан» Жолдауында адамның интеллектуалды әлеуетін дамыту мәселесі басты басымдық ретінде айқындалған. Әлемдік ғылыми зерттеулер көркем әдебиет оқу тек тіл байлығын ғана емес, ойлау қабілетін, қиялды, логикалық жүйелілікті дамытатынын дәлелдеген. Мақалада интеллектуалды даму ұғымының психологиялық-педагогикалық мәні ашылып, оның құрамдас бөліктері – ойлау, зейін, есте сақтау, қиял, сөйлеу дағдыларының өзара байланысы талданады. Көркем шығарма мен мазмұндаманың оқушы интеллектін дамытудағы дидактикалық мүмкіндіктері жүйеленіп, олардың қабылдау, түсіну, талдау, жинақтау және шығармашылықпен қайта жаңғырту сияқты когнитивтік үдерістерге әсері дәлелденеді. Зерттеу барысында мазмұндаманың түрлері мен оларды жүргізудің тиімді әдістемесі нақты мысалдармен көрсетіледі. Сондай-ақ, көркем шығарманы талдау, жоспар құру, тілдік көркемдегіш құралдарды ажырату, авторлық стильді тану арқылы оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамыту жолдары ұсынылады.

Кілттік сөздер: интеллектуалды даму, көркем шығарма, мазмұндама, бастауыш сынып, ойлау операциялары, шығармашылық қиял, мәтінді талдау, сөйлеу тілін дамыту

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан» атты Жолдауында адами капиталды дамытуға басымдық беріп, бүгінгі таңда ең қымбат ресурс – адамның ақыл-ойы, интеллектісі екенін атап көрсетті [1].

Бұл – білім беру жүйесінің алдына оқушылардың интеллектуалды әлеуетін дамытудың тиімді жолдарын іздестіру міндетін қояды. Бастауыш сынып – тұлғаның іргелі білім, білік, дағдылары мен ойлау операциялары қалыптасатын алтын қазық кезең. Осы кезеңде қалыптасқан интеллектуалдық қабілеттер оқушының кейінгі бүкіл өмірлік табысының негізіне айналады.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде «интеллектуалды даму» ұғымы тек білім көлемінің ұлғаюын ғана емес, ең алдымен ойлау операцияларының (талдау, жинақтау, салыстыру, жіктеу, абстракциялау, қорыту) жетілуін, ақпаратты өз бетінше іздеу, өңдеу және шығармашылықпен қолдану дағдыларын, зейін мен есте сақтаудың дамуын, сөйлеу тілінің баюы мен жүйеленуін қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, көркем шығарма мен мазмұндама – бастауыш сынып оқушысының интеллектуалды дамуына ықпал ететін бірегей дидактикалық құрал. Әлемдік ғылыми зерттеулер көркем әдебиет оқу тек қана тіл байлығын емес, ойлау қабілетін, қиялды, логикалық жүйелілікті дамытатынын дәлелдеді. Әдеби кейіпкерлердің тағдыры арқылы адам психологиясын түсіну, оқиғалардың өрбуін есте сақтау, күрделі сюжетті шешу – бәрі де мидың жұмысын жаттықтырады [2].

Негізгі бөлігі

Мазмұндама – оқыған мәтінді қабылдап, түсініп, өңдеп, өз сөзімен жазбаша қайта жаңғырту процесі. Бұл процесс барысында оқушының бірнеше интеллектуалды әрекеті қатар жүзеге асады: мәтінді мұқият тыңдау (зейін), негізгі ойды ажырату (талдау), оқиғалар тізбегін сақтау (есте сақтау), автор сөздерін өз сөзімен ауыстыру (сөздік қорды белсендендіру), мәтінді құрылымдау (логикалық ойлау). Осылайша, мазмұндама тек жазбаша сауаттылықты ғана емес, кешенді түрде оқушы интеллектісін дамытады. Алайда, мектеп тәжірибесінде мазмұндама көбінесе оқушының сауаттылығын тексерудің құралы ретінде ғана қолданылып, оның терең интеллектуалды-дамытушылық әлеуеті толық ашылмай келеді. Көптеген мұғалімдер мазмұндаманы «мәтінді қайталап жазу» деп түсініп, оқушылардың шығармашылық белсенділігін, өзіндік ойлауын, талдау қабілетін дамытуға жеткілікті көңіл бөлмейді [3].

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуын көркем шығарма мен мазмұндама арқылы қалыптастыру мәселесі отандық педагогика ғылымында біршама

зерттелген. Бұл мәселенің теориялық-әдіснамалық негіздері Қ.Жарықбаев, М.Мұқанов, Ж.Ыбыраев сынды психологтардың, С.Тілешева, С.Рахметова, Т.Құрманалина, Ф.Оразбаева сынды әдіскер-ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Қазіргі таңда интеллектуалды даму мәселесі жаңа деңгейге көтерілуде. PhD докторант Бақтыбай Жайлауовтың «IQ TestCenter» жобасы заманауи психометриялық әдістерге негізделгенімен, адамның IQ деңгейін арттырудың ең сенімді жолы – көркем әдебиет оқу деген маңызды қағиданы айқындап отыр. Ғалымның алты айлық оқу жоспары қазақ әдебиеті мен әлемдік классиканы қатар қамтып, әр оқырманға өзінің когнитивтік әлеуетін дамытудың нақты жолын көрсетеді. Бұл бағдарлама – кітап оқу мәдениетін IQ дамыту құралына айналдыруға бағытталған тәжірибелік әдістеме [4].

Әдіскер-ғалымдардың еңбектерінде көркем шығарманы талдау мен мазмұндама жаздыру әдістемесі жан-жақты қарастырылған. Шығарма мазмұнын талдау және оқу әдістері мәтіннің мазмұнын түсінуге бағытталған біріккен үдеріске қосылады. Шығарманың сюжеттік жағын, сурет композициясын ажырата білу оқушылардың толық азамат болып қалыптасуына және олардың сөйлеу мәдениетінің дамуына көмектеседі.

Балалардың өмірлік тәжірибесіне сүйену – шығарманы түсініп, оны қабылдаудың және түсінудің ең керекті шарты болып табылады. Шығарманы талдаудағы негізгі фактор – бұл оның оқушыларға эмоциялық әсер етуі. Мәтінді талқылау ой-сезімді оятып, өз пікірін білдіруге деген ынтаны тудыру керек және өзінің өмірлік тәжірибесін автор көрсеткен факторлармен салыстыруы тиіс. Шығарманы талдау үдерісінде логикалық талқылаудың эмоционалды-бейнелі талқылаумен байланыста болуы – негізгі шарт [5].

Отарбаева Газизаның (2022) «Көркем мәтінге интерпретация арқылы студенттер шығармашылығын дамыту әдістемесі» атты докторлық диссертациясында білім алушыларды көркем шығарманың мазмұны мен мәнін өз бетінше түсініп, пайымдай білу дағдыларын дамыту мәселесі терең зерттелген. Автордың пікірінше, шығармашыл тұлға қалыптастыру үшін, ең алдымен, білім алушыларды көркем шығарманың мазмұны мен мәнін өз бетінше түсініп, пайымдай білу дағдыларын дамытуға арналған оқу әрекетіне бағыттауымыз керек [6].

Н.Т.Утепбергенова мен Б.Е.Темирханның (2018) зерттеуінде мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық ойлау дағдысын қалыптастыруда көркем шығармалардың рөлі айқындалған. Авторлар шығармашылық қабілеттердің дамуына ықпал ететін факторларды жүйелеп, қазақ ертегілері арқылы балалардың шығармашылық ойлауын дамытудың тапсырмалар кешенін ұсынған. Бұл зерттеу бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуына да тікелей қатысты [7].

Лаура Байтокаеваның (2024) SAMTREE цифрлық кітапханасында жарияланған Lesson Study зерттеу жұмысы шағын әңгімелерді қолдану арқылы оқушылардың зерттеу қабілеттерін дамытудың тиімділігін дәлелдеген [5]. Зерттеу нәтижелері шағын әңгімелер арқылы оқушыларды қызықтыру олардың ойлау қабілетін дамытып, мәселелерді терең зерттеуге ынталандырады, балалардың өз бетімен ізденуіне, сыни тұрғыдан ойлауына және оқу материалын тиімді қабылдауына оң әсерін тигізетінін көрсетті [8].

Бүгінгі таңда оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыту проблемасы ұрпақ проблемасына айналуға: кітап кез келген түрінде алыстап барады, оқуға деген қызығушылық төмендеуде. Теледидар мен интернет кітапты біртіндеп тұғырдан ығыстырып келеді. Балалар компьютерді оқи бастағанға дейін меңгереді, оларды кітаптың мазмұнына қарағанда пернетақтада жақсы басқарады. Олардың әдеби тәжірибесі мектеп бағдарламасының шығармаларын қысқартылған нұсқада меңгеруге тырысумен шектеледі [8]. Осы орайда мұғалімнің алдында екінші деңгейге ығыстырылған оқушының оқуға деген қызығушылығын жандандыру міндеті тұр.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да өткізілген факультетаралық дөңгелек үстелде «100 кітап» жобасы аясында көркем шығарма оқу мәдениеті мәселесі талқыланып, қазіргі цифрландыру заманында студент жастардың көбінесе электронды кітаптарды оқығанды ұнататыны атап өтілген. Педагогика ғылымдарының кандидаты Б.А.Әрінова қазіргі білім

беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі ретінде оқу сауаттылығы және мәтінмен жұмыс жасаудың студенттердің сапалы білім алуының нәтижесі екендігіне тоқталған [9].

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуын көркем шығарма мен мазмұндама арқылы қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері айқындалып, тиімді әдістемелік жүйе жасалды.

1. Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Интеллектуалды даму – күрделі, көп деңгейлі процесс. Психологиялық зерттеулер бастауыш мектеп жасындағы баланың интеллектісі сапалы өзгерістерге ұшырайтынын көрсетеді. Бұл кезеңде көрнекі-бейнелі ойлаудан сөздік-логикалық ойлауға көшу жүреді, ерікті зейін мен ерікті есте сақтау қалыптаса бастайды, қиял шығармашылық сипат алады.

1- Кесте. Бастауыш сынып оқушысының интеллектуалды дамуының негізгі құрамдас бөліктері

№	Компонент	Мазмұны	Көркем шығарма/мазмұндама әсері
1	Ойлау	Талдау, жинақтау, салыстыру, жіктеу, себеп-салдар байланысын анықтау	Кейіпкер мінезін талдау, оқиға желісін саралау, автор идеясын ажырату
2	Зейін	Тұрақтылық, шоғырлану, ауыстырымпаздық	Мәтінді мұқият тыңдау, маңызды детальдарды қадағалау
3	Есте сақтау	Көлем, ұзақтық, дәлдік	Оқиғалар тізбегін сақтау, автор сөздерін есте ұстау
4	Қиял	Қайта жасаушы, шығармашылық	Кейіпкер бейнесін елестету, сюжетті толықтыру, соңын өзгерту
5	Сөйлеу	Сөздік қор, грамматикалық құрылым, байланыстырып сөйлеу	Жаңа сөздер мен тіркестерді игеру, мәтінді өз сөзімен беру
6	Мәтінді интерпретациялау	Мәтінді интерпретациялау	Көркем шығарманың концептуалдық мазмұнын ашу

Осы кестеден көрініп тұрғандай, көркем шығарма мен мазмұндама интеллектуалды дамудың барлық компонентіне жүйелі түрде әсер етеді.

Көркем шығарма – бұл тек эстетикалық құндылық ғана емес, сонымен бірге оқушының ойлау операцияларын жетілдіретін қуатты дидактикалық құрал [10]. Әлемдік ғылыми зерттеулер көркем әдебиет оқу тек тіл байлығын ғана емес, ойлау қабілетін, қиялды, логикалық жүйелілікті дамытатынын дәлелдеген. Көркем мәтінмен жұмыс барысында оқушы келесі интеллектуалды әрекеттерді жүзеге асырады:

Мазмұндама – көркем шығарманы қабылдау мен түсінудің қорытынды кезеңі ғана емес, оқушының барлық интеллектуалды күшін жұмылдыратын күрделі танымдық процесс. Зерттеу барысында мазмұндаманың интеллектуалды дамуға әсер етуінің келесі механизмдері анықталды:

Мәтінді қабылдау кезеңі. Оқушы мәтінді тыңдау барысында зейінін шоғырландырады, маңызды ақпаратты бөліп алады, оқиғалар тізбегін есте сақтайды. Бұл – зейін мен есте сақтаудың белсенді жұмысы.

Мәтінді өңдеу кезеңі. Оқушы мәтінді іштей қайталайды, негізгі ойды анықтайды, мәтінді мағыналық бөліктерге бөледі, әр бөлікке тақырып қояды (жоспар құрады). Бұл – талдау, жинақтау, жүйелеу операциялары.

Мәтінді жазбаша жаңғырту кезеңі. Оқушы есте сақтаған ақпаратты өз сөзімен жеткізеді, сөйлемдер құрастырады, оларды бір-бірімен байланыстырады, абзацтарға бөледі. Бұл – синтездеу, шығармашылықпен қайта өңдеу процесі.

Осылайша, мазмұндама – бұл «мәтінді көшіріп жазу» емес, керісінше, оқушының интеллектуалды күшін жұмылдыратын, ойлау операцияларының толық циклін қамтитын күрделі шығармашылық процесс.

Зерттеу нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуын көркем шығарма мен мазмұндама арқылы қалыптастырудың төрт кезеңнен тұратын әдістемелік жүйесі жасалды.

Интеллектуалды даму көрсеткіші: Зейіннің тұрақтылығы, мәтінді дұрыс қабылдау, негізгі ойды ажырата бастау.

Зерттеу барысында бастауыш сыныпта көркем шығарма мен мазмұндама арқылы интеллектуалды дамытуда кездесетін бірқатар проблемалар анықталды:

Біріншіден, оқушылардың мазмұндаманы «көшіріп жазу» деп түсінуі. Көптеген оқушы мәтіндегі сөйлемдерді өзгертпей, сөзбе-сөз қайталауға тырысады. Бұл олардың сөздік қорының тапшылығынан, сөйлем құрау дағдысының қалыптаспауынан болады. Шешу жолы: мазмұндама алдында мәтінді мұқият талдау, жоспар құру, тірек сөздерді анықтау жұмыстарын жүйелі жүргізу қажет.

Екіншіден, мәтінді мағыналық бөліктерге бөлу мен жоспар құрудағы қиындықтар. Шешу жолы: 1-сыныптан бастап мәтінді бөліктерге бөлу, әр бөлікке тақырып қою жұмыстарын жүйелі жүргізу. Алғашқы кезде мұғалімнің көмегімен, кейіннен өз бетінше жоспар құруға дағдыландыру.

Үшіншіден, көркем шығармадағы тілдік көркемдегіш құралдарды талдаудың қиындығы. Шешу жолы: Теңеу, эпитет, метафора сияқты тілдік құралдарды жеке сабақтарда меңгеріп, мазмұндама алдында оларды мәтіннен табуды, қызметін анықтауды тапсырма ретінде беру.

Төртіншіден, шығармашылық мазмұндамада оқиғаны толықтыру, соңын өзгерту тапсырмалары оқушылардың қиялының жеткіліксіз дамуынан қиындық туғызады. Шешу жолы: Мұндай тапсырмаларды біртіндеп, жеңілден күрделіге қарай ұйымдастыру. Алдымен ауызша әңгімелеу, содан кейін жазбаша орындату.

Бесіншіден, оқушылардың кітап оқуға деген қызығушылығының төмендеуі. Шешу жолы: Б.Жайлауовтың алты айлық оқу жоспарын бастауыш сыныптарға бейімдеу, «100 кітап» жобасын мектеп деңгейінде іске асыру. Кітап оқудың интеллект дамуындағы маңызы туралы ата-аналармен жүйелі жұмыс жүргізу.

Қорытынды

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуын көркем шығарма мен мазмұндама арқылы қалыптастыру – бүгінгі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, көркем әдебиет оқу тек тіл байлығын ғана емес, ойлау қабілетін, қиялды, логикалық жүйелілікті дамытатыны сөзсіз.

Көркем шығарма – баланың рухани әлемі мен интеллектуалды мүмкіндіктерінің арасындағы алтын көпір. Олар оқушыны тек эстетикалық ләззат алуға ғана емес, терең ойлауға, талдауға, салыстыруға, себеп-салдар байланысын анықтауға, өз пікірін дәлелдеуге үйретеді. Көркем шығарманы талдай отырып, оқушы күрделі интеллектуалды әрекеттерді жүзеге асырады, бұл оның жалпы оқу қабілетінің артуына ықпал етеді.

Мазмұндама – бұл тек жазбаша сауаттылықты немесе мәтінді қайталау қабілетін тексеру құралы ғана емес, оқушының ойлау операцияларын (талдау, жинақтау, салыстыру, жіктеу, қорыту), зейінін, есте сақтауын, қиялын, сөйлеу тілін кешенді түрде дамытатын дидактикалық құрал.

Алайда, мектеп тәжірибесінде мазмұндама әлі де болса оқушының сауаттылығын тексерудің құралы ретінде қабылданып, оның терең интеллектуалды-дамытушылық әлеуеті толық ашылмай келеді. Көптеген мұғалімдер мазмұндама сабақтарында мәтінді талдауға, жоспар құруға, тірек сөздермен жұмыс істеуге жеткілікті уақыт бөлмейді, оқушылардың шығармашылық белсенділігін ынталандырмайды. Бұл мәселені шешу үшін, біріншіден, мұғалімдердің мазмұндаманың интеллектуалды дамудағы рөлі туралы түсінігін кеңейту, екіншіден, мазмұндама сабақтарының әдістемесін жетілдіру, үшіншіден, бастауыш сыныптарға арналған мазмұндама мәтіндерінің сапалы жинақтарын жасап, оларды әдістемелік ұсыныстармен қамтамасыз ету қажет.

Болашақ зерттеулер көркем шығарма мен мазмұндаманың оқушылардың эмоционалды интеллектісіне, әлеуметтік дағдыларына, құндылықтық бағдарларына әсерін зерттеуге, сондай-ақ Б.Жайлауовтың интеллектуалды даму бағдарламасын бастауыш сыныптарға бейімдеуге арналғаны жөн. Қорыта айтқанда, көркем шығарма мен мазмұндама – бастауыш сынып оқушысының интеллектуалды дамуының қуатты құралы. Әбіш Кекілбаев айтқандай, «Рухани байлық – халықтың ең үлкен қазынасы». Сол байлықтың кілті – кітапта, көркем сөзде. Бүгінгі ұрпақ Әбішті оқып, Абайды түсініп, әлемдік ойшылдармен қатар ойланса, Қазақстанның интеллектуалдық әлеуеті де арта түспек. Бұл – біздің ортақ міндетіміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Сарсекенова А.Б. Жаңартылған білім беру мазмұны бастауыш сынып бойынша тізбектелген ықшам сабақтар топтамасы: Әдістемелік жинақ. – Өрлеу, 2024. – 112 б.
- 2 Рзахметов С. Көркем әдебиет – интеллект көзі // Қазақ Әдебиеті. – 2025. – 23 қыркүйек. – <https://qazaqadebiyeti.kz/55950/k-rkem-debiet-intellekt-k-zi>
- 3 Сыныптағы жұмыс үшін оқушылардың жауапкершілігін тәрбиелеу: Бастауыш // IRIS. – Vanderbilt University, 2024. – <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/kk/case-study/fostering-student-accountability-for-classroom-work-elementary/>
- 4 Отарбаева Г. Көркем мәтінге интерпретация арқылы студенттер шығармашылығын дамыту әдістемесі: PhD диссертациясы. – Қаскелең: SDU, 2022. – 235 б. <https://repository.sdu.edu.kz/handle/123456789/1535>
- 5 Байтокаева Л. 7-сынып оқушыларының зерттеу қабілеттерін дамыту // CAMTREE. – NIS, 2024. – <https://schools.nis.edu.kz/kk/school/nzm-symkent-qaratau/news/863>
- 6 Шығарма мазмұнын талдау және оқу әдістері // Арнайы мектеп оқулықтары. – Республикалық білім порталы, 2024. – <https://special-edu.kz/TEXTBOOKS/1RAZDEL/book/5.3.3/files/basic-html/page25.html>
- 7 Отарбаева Г. Көркем мәтінге интерпретация арқылы студенттер шығармашылығын дамыту әдістемесі // SDU Repository. – 2022. – https://repository.sdu.edu.kz/server/openserach/search?format=atom&scope=8e0223de-a755-477a-b3b1-fd1a9d09a76b&query=*
- 8 Кітап - интеллектуалды қабілеттерді дамытудың ең жақсы құралы // Қабдеш Шардағұлұлы Өскенбаев атындағы ЖОББМ. – 2021. – <http://ds0009.zhaksy.aqmoedu.kz/news/open/id-1063504>
- 9 Утепбергенова Н.Т., Темирхан Б.Е. Көркем шығармалар арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық ойлау дағдысын қалыптастыру // Bilimger.kz. – 2018. – <https://bilimger.kz/148055/>
- 10 Әрінова Б.А., Мурзагулова М.Д. «Көркем шығарма оқу: қағаздағы түпнұсқа немесе электронды нұсқа. Менің таңдауым қандай?» тақырыбында факультетаралық дөңгелек үстел // Farabi University. – 2024. – <https://farabi.university/news/91934?lang=kz>

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Қайратқызы М., Сихынбаева Ж.С., Султанова Р.А.

Орталық Азия инновациялық университеті, Мұрас университеті.

Шымкент, Қазақстан

sihimbaeva.j@mail.ru

Аннотация

Мақалада қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындар мен жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын кешенді қолданудың әдістемелік негіздері қарастырылады. Дидактикалық ойындардың тіл үйретудегі тиімділігі, олардың түрлері мен құрылымы талданады. Жасанды интеллект құралдарының (ChatGPT, Grammarly, KZtts бот, QAZGRAMMA, KazLLM, Canva AI) қазақ тілі сабағындағы әдістемелік мүмкіндіктері жүйеленеді. Сондай-ақ, дидактикалық ойындар мен ЖИ құралдарын интеграциялаудың тиімді жолдары, сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдану әдістері мен нақты мысалдар ұсынылады. Зерттеу нәтижелері бойынша қазақ тілін оқытуда дәстүрлі ойын әдістемесі мен заманауи ЖИ технологияларын ұштастырудың оқушылардың тілдік дағдыларын дамытудағы, сөздік қорын байытудағы және сабаққа қызығушылығын арттырудағы тиімділігі дәлелденеді.

Кілттік сөздер: қазақ тілі, дидактикалық ойындар, жасанды интеллект, ChatGPT, оқыту әдістемесі, бастауыш сынып, коммуникативтік дағдылар

Кіріспе

Қазақ тілі – мемлекеттік тіл, ұлттың рухани қазынасы, мәдениеті мен салт-дәстүрінің айнасы. Тәуелсіз Қазақстанның әрбір азаматының мемлекеттік тілді меңгеруі – патриоттық борыш қана емес, заман талабы. Алайда, қазақ тілін оқыту әдістемесі әлі де ізденісті, жаңаша тәсілдер мен инновациялық технологияларды енгізуді қажет етіп отыр. Бүгінгі оқушы – цифрлық буын өкілі, олар үшін дәстүрлі оқыту әдістері жеткіліксіз, әрі қызықсыз болуы мүмкін [1].

Педагогика ғылымының классигі В.А. Сухомлинский: «Ойын дегеніміз – ұшқын, білімге құштарлық пен еліктеудің маздап жанған оты», – деген екен. Расында, дидактикалық ойындар – оқушылардың тілге деген қызығушылығын арттырып, грамматикалық құрылымдарды меңгертуде, сөздік қорды байытуда, сөйлеу тілін дамытуда тиімді құрал. Ал жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісіне тың серпін әкеліп, оқытуды дербестендіруге, интерактивтілікті арттыруға, оқушының өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі 2024 жылы жоғары оқу орындарына арналған «Жасанды интеллект негіздері» пәнінің мазмұнын бекітіп, білім беру үдерісінде ЖИ қолданудың жалпы принциптерін айқындады. Бұл – мемлекеттік деңгейде ЖИ технологияларын білім саласына енгізудің стратегиялық бағыт екенін көрсетеді. Сонымен қатар, Парламент кітапханасында «Жасанды интеллект әліппесі» атты әдістемелік құралдың таныстырылымы өтіп, онда мыңнан астам промпт үлгілері қамтылған. Бұл құрал қазақ тілі мұғалімдері үшін де пайдалы әдістемелік көмекші бола алады.

Негізгі бөлігі

Қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындарды қолдану мәселесі отандық педагогика ғылымында біршама зерттелген. Д.А. Умарованың «Қазақ тілі сабағында қолданылатын дидактикалық ойындардың ерекшеліктері» атты еңбегінде бастауыш сыныпта қазақ тілін оқытуда дидактикалық ойындардың маңызы жан-жақты талданған. Автордың пікірінше,

дидактикалық ойындар – оқушылардың білімін пысықтап, бекітудің, танымын кеңейтіп, шығармашылықпен жұмыстану мен тіл дамытудың бірден-бір жолы [3].

Шарипбаева Наурыздың «Қазақ тілі сабағындағы дидактикалық ойындарды қолданудың тәрбиелік негіздері» атты еңбегінде дидактикалық ойындардың мақсаты, міндеттері, құрылымы мен түрлері жүйелі түрде қарастырылған. Автор ойынның оқыту, тәрбиелеу және дамыту функцияларын атап көрсетіп, ойын арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алатынын дәлелдейді [4].

нфоурок материалында бастауыш сыныптарға арналған дидактикалық ойындардың нақты түрлері мен мысалдары келтірілген: «Төртіншісі артықты тап», «Кім көп біледі?», «Кім тез, шапшаң», сондай-ақ қазақ тіліне тән дыбыстарды үйретуге арналған жарыс ойындары, сергіту сәттерінің ойын түріндегі үлгілері ұсынылған. Бұл әдістемелік материалдар тәжірибелік тұрғыдан құнды.

Жанар Қайырқызының «Бала тіліне мән берейік» атты мақаласында балабақшадағы орыстілді топтарға дидактикалық ойындар арқылы қазақ тілін үйрету тәжірибесі сипатталған. Автор дидактикалық ойындардың жаңа тақырыпты өтуде, өткен тақырыпты еске түсіруде, балалардың сөйлеу тілін дамытуда, жаңа сөздерді есте сақтауда зор септігін тигізетінін атап көрсеткен [5].

асанды интеллект құралдарын қазақ тілін оқытуда қолдану мәселесі бойынша Қазақстан-Американдық еркін университетінде 2025 жылғы қарашада «Қазақ тілін оқытудағы жасанды интеллект: жаңа тәсілдер, құралдар мен сын-қатерлер» атты семинар-практикум өткізілген. Семинар барысында қатысушылар ЖИ құралдарының төрт негізгі түрімен танысқан: мәтін өндіру (ChatGPT, Gemini, Claude); мәтінді талдау және грамматикалық тексеру (Grammarly, LanguageTool); дыбысты мәтінге айналдыру (Google Voice Typing, Whisper, KZts бот); сурет пен инфографика жасау (Canva AI, DALL·E, Microsoft Designer).

Сондай-ақ, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, Цифрлық даму министрлігі және Назарбаев Университеті бірлесіп әзірлеген KazLLM үлкен тілдік моделі – цифрлық ортада қазақ тілін қолдауға арналған алғашқы жасанды интеллект құралы [3]. Бұл модельді оқыту қазақ, ағылшын, орыс және түрік тілдерінде 148 млрд токен негізінде жүргізілген. Сонымен қатар, грамматиканы, пунктуацияны және стильді тексеруге арналған интеллектуалды құрал QAZGRAMMA әзірленген, ол білім беру және кәсіби ортада қазақ тілінде сауатты жазбаша тілді дамытуға көмектеседі [6].

Досова А.К. әзірлеген «Жасанды интеллект пен ұлттық ойындарды пайдалану арқылы оқушыларды ұлтжандылыққа тәрбиелеу» атты авторлық бағдарламасында жасанды интеллект технологиялары мен ұлттық ойындарды интеграциялаудың тұжырымдамалық негіздері ұсынылған. Бағдарлама оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға, шығармашылық және логикалық ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған [7].

Шетелдік зерттеулерде (Alisov, Smirnova т.б.) дидактикалық ойындардың балалардың интеллектуалдық дайындығын қалыптастырудағы тиімділігі дәлелденген. Ойын барысында балалар өмірлік жағдаяттарды «бастан кешіріп», оларды тікелей әрекетте зерттейтіні атап көрсетілген [8].

Талқылау және талдау

Зерттеу жұмысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы қазақ тілін оқыту әдістемесі, дидактикалық ойындар теориясы және жасанды интеллект технологиялары бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, нормативтік құжаттар мен әдістемелік құралдар сараланды. Салыстырмалы талдау әдісімен дәстүрлі оқыту, ойын арқылы оқыту және ЖИ интеграцияланған оқыту модельдерінің тиімділігі салыстырылды. Мазмұндық талдау әдісі арқылы қазақ тіліне арналған дидактикалық ойындар жинақтары мен ЖИ қосымшаларының мазмұны зерттелді. Педагогикалық бақылау және модельдеу әдістері арқылы дидактикалық ойындар мен ЖИ құралдарын интеграциялаудың әдістемелік үлгісі жасалды.

Зерттеу барысында қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындарды және жасанды интеллект құралдарын қолданудың әдістемелік ерекшеліктері мен интеграциялық мүмкіндіктері анықталды.

Дидактикалық ойындар – оқыту мақсатында арнайы ұйымдастырылған, ережелері мен нәтижесі айқындалған шығармашылық іс-әрекет. Зерттеу нәтижесінде қазақ тілі сабағында қолданылатын дидактикалық ойындардың мынадай түрлері жүйеленді:

1) Заттық ойындар. Ойыншықтар, суреттер, табиғи материалдар арқылы ұйымдастырылады. 1-сыныпта «ал, бер, қой» етістіктерін үйретуде, түр-түстерді ажыратуда, санауға үйретуде, «бар, жоқ, оң, сол» түсініктерін қалыптастыруда тиімді.

2) Сөздік ойындар. Ауызша ойналатын ойындар. Мысалы: «Жаңылтпашты жаңылмай айт», «Мақалды дұрыс оқы», «Мақалды жалғастыр», «Өтіріксөз» немесе «Ұрлық» деген тақырыптарға мақал-мәтелдер ұяқастыру.

3) Жарыс ойындары. «Кім көп біледі?», «Кім тез, шапшаң?», «Кім жүйрік?» топтық жарыс түрінде өткізіледі. Қазақ тіліне тән 9-10 дыбысты өткеннен кейін оқушыларды екі топқа бөліп, тақтаны екіге бөліп, кезекпен жүгіріп келіп дыбыстарды жазу – тиімді әдіс.

4) Ұлттық ойындар. Досова А.К. авторлық бағдарламасында ұлттық ойындардың виртуалды нұсқаларын жасау арқылы оқушыларды ұлтжандылыққа тәрбиелеу мәселесі қарастырылған. Бұл ойындар арқылы оқушыларға ұлттық құндылықтарды сіңіру, олардың тарихқа деген қызығушылығын арттыру көзделеді.

5) Викториналар, жұмбақтар, сөзжұмбақтар, ребустар. Бұл ойын түрлері оқушылардың логикалық ойлауын, тез тапқыштығын дамытады, сөздік қорын байытады.

Дидактикалық ойындардың құрылымы мынадай компоненттерден тұрады: 1) ойынның мақсаты (оқытушылық, тәрбиелік, дамытушылық); 2) ойынның мазмұны (тілдік материал); 3) ойын ережелері; 4) ойын әрекеттері; 5) ойын нәтижесі.

Дидактикалық ойындардың сапалылығы мына факторларға байланысты: олардың сабақтың әр кезеңіндегі орны мен міндетін, мақсатын дәл анықтау; оны қолданудың теориясы мен практикасын мұғалімнің жетік меңгеруі; ойынға қажетті материалдарды алдын ала дайындап алу; ойын үрдісіне оқушыларды белсенді қатыстыру [10].

Зерттеу барысында қазақ тілі сабағында қолдануға болатын ЖИ құралдары төрт негізгі топқа жіктелді:

Бірінші топ – мәтін өндіру құралдары (генеративті ЖИ). ChatGPT, Gemini, Claude секілді платформалар қазақ тілінде мәтіндер құрастыруға, диалогтер үлгісін жасауға, шығармалар мен эсселердің жоспарын әзірлеуге, грамматикалық құрылымдарды түсіндіруге көмектеседі.

Екінші топ – мәтінді талдау және грамматикалық тексеру құралдары. Grammarly, LanguageTool сияқты халықаралық платформалармен қатар, Қазақстанда әзірленген QAZGRAMMA – грамматиканы, пунктуацияны және стильді тексеруге арналған интеллектуалды құрал. Бұл қосымша білім беру және кәсіби ортада қазақ тілінде сауатты жазбаша тілді дамытуға бағытталған.

Үшінші топ – дыбысты мәтінге айналдыру құралдары. Google Voice Typing, Whisper, сондай-ақ қазақ тіліне арналған KZtts бот айтылған сөзді мәтінге түрлендіреді. Бұл құралдар дыбысталу мен жазылу арасындағы байланысты меңгертуде, айтылым дағдысын бағалауда, диктант түрлерін жүргізуде тиімді.

Төртінші топ – сурет пен инфографика жасау құралдары. Canva AI, DALL·E, Microsoft Designer көмегімен қазақ тілі сабақтарына арналған көрнекі материалдар, сөздік қорға арналған флэш-карталар, грамматикалық ережелердің инфографикасы, сюжетті суреттер жасауға болады.

Зерттеу барысында мынадай проблемалар анықталды:

Біріншіден, мұғалімдердің ЖИ құралдарымен жұмыс істеу дағдысы жеткіліксіз. Көптеген мұғалім ChatGPT, Canva AI, QAZGRAMMA сияқты құралдарды қолдануды білмейді. Шешу жолы: ЖОО-да және біліктілік арттыру курстарында «Білім берудегі

жасанды интеллект» модулін енгізу; «Жасанды интеллект әліппесі» секілді әдістемелік құралдарды кеңінен насихаттау.

Екіншіден, қазақ тіліндегі ЖИ қосымшаларының шектеулілігі. KZtts, QAZGRAMMA, KazLLM сияқты құралдар әлі де жетілдіруді қажет етеді. Шешу жолы: мемлекеттік деңгейде қазақ тілді ЖИ қосымшаларын әзірлеуге гранттар бөлу; халықаралық платформалардың қазақ тіліндегі нұсқаларын дамыту.

Үшіншіден, оқушылардың ЖИ-ге тәуелділігі, дайын жауапты алуға үйреніп алу қаупі. Шешу жолы: ЖИ құралдарын қолданудың этикалық нормаларын қалыптастыру; тапсырмаларды ЖИ көмегімен орындау мен өз бетінше орындау арасындағы тепе-теңдікті сақтау.

Төртіншіден, мектептердің материалдық-техникалық базасы әртүрлі. Шешу жолы: мектептерді заманауи компьютерлік техникамен, тұрақты интернетпен қамтамасыз етудің мемлекеттік бағдарламасын іске асыру.

Қорытынды

Қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындарды және жасанды интеллект құралдарын қолдану – тіл үйрету әдістемесіндегі жаңа, әрі өте перспективалы бағыт. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дидактикалық ойындар оқушылардың тілге деген қызығушылығын арттырып, сөздік қорын байытып, грамматикалық құрылымдарды меңгертуде, сөйлеу тілін дамытуда тиімді құрал болса, жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін дербестендіруге, интерактивтілікті арттыруға, оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дидактикалық ойындар мен ЖИ құралдарын интеграциялау – бұл екі әдістеменің механикалық қосындысы емес, керісінше, олардың өзара толықтырып, күшейтетін жаңа сапалық деңгейі. Ұлттық ойындардың виртуалды нұсқаларын жасау, грамматикалық тапсырмаларды QAZGRAMMA арқылы тексерту, сөйлеу дағдысын KZtts бот арқылы бағалау, шығармашылық тапсырмаларды ChatGPT және Canva AI көмегімен орындау – осының бәрі қазақ тілі сабағын заманауи, қызықты әрі нәтижелі етеді.

Досова А.К. атап көрсеткендей, «Жасанды интеллект пен ұлттық ойындарды біріктіре отырып, оқушыларды ұлтжандылыққа тәрбиелеу – білім беру жүйесінің бірегей бағыттарының бірі». Бұл – тек тіл үйрету ғана емес, сонымен бірге ұлттық құндылықтарды дәріптеу, оқушылардың бойына патриоттық сезімді сіңіру, оларды заманауи технологиялар мен ұлттық мәдениетті ұштастыра білетін тұлға етіп тәрбиелеу. Болашақ зерттеулер қазақ тіліне арналған ЖИ құралдарының әдістемелік мүмкіндіктерін тереңірек зерттеуге, ұлттық ойындардың толыққанды виртуалды платформасын жасауға, мұғалімдердің ЖИ құралдарымен жұмыс істеу құзыреттілігін дамыту моделін әзірлеуге арналғаны жөн.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындар мен жасанды интеллект құралдарын кешенді қолдану – мемлекеттік тілді оқыту сапасын арттырудың, оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдірудің, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудың тиімді жолы. Бұл – заман талабына сай, инновацияға ашық, нәтижеге бағдарланған қазақ тілі білім беру жүйесінің болашағы.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Шарипбаева Н. Қазақ тілі сабағындағы дидактикалық ойындарды қолданудың тәрбиелік негіздері // Bilimger.kz. – 2018. – <https://bilimger.kz/34069/>
- 2 Умарова Д.А. Қазақ тілі сабағында қолданылатын дидактикалық ойындардың ерекшеліктері // Махамбет Өтемісовтің 220 жылдығына арналған «Университет ғылымының жетістіктері мен болашағы» атты 80-ші республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Орал, 2023. – 12 сәуір. – Б. 80-83.

- 3 ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі. Еліміздің ЖОО-да жасанды интеллект бойынша 20 білім беру бағдарламасы енгізілді // Орталық коммуникациялар қызметі. – 2025. – <https://ortcom.kz/kk/novosti/1740383963>
- 4 Қазақстан-Американдық еркін университеті. «Қазақ тілін оқытудағы жасанды интеллект: жаңа тәсілдер, құралдар мен сын-қатерлер» семинар-практикумы. – 2025. – <https://kafu.edu.kz>
- 5 Әуелханұлы М. Жасанды интеллект әліппесі: Әдістемелік құрал. – Астана, 2025. – <https://dalanews.kz>
- 6 QAZGRAMMA – қазақ тіліне арналған грамматикалық тексеру құралы. – <https://qazgrammar.kz>
- 7 Дидактикалық ойындар түрлері: 1-4 сыныптар: Әдістемелік материал // Инфоурок. – 2018. – <https://infourok.ru>
- 8 Қайырқызы Ж. Бала тіліне мән берейік // Тіл Қазына. – <https://tilqazyna.kz>
- 9 Досова А.К. Жасанды интеллект пен ұлттық ойындарды пайдалану арқылы оқушыларды ұлтжандылыққа тәрбиелеу: Авторлық бағдарлама. – Жетісай, 2024. – <https://ust.kz>
- 10 Alisov E. Didactic Simulation Game as a Modern Method of Shaping Children's Intellectual Readiness for School // Education in the 21st Century. – 2023. – Vol.2, №4. – P. 59-70.

Ә52000Ж 373.3.016:51

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қияс Д. Б., Сихынбаева Ж. С., Орынбасарова Ж., Жантасова Ж.

Орта Азиялық инновациялық университеті

Шымкент, Қазақстан

sihimbaeva.j@mail.ru

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жаңартылған білім мазмұны аясында математика пәнін оқытудың өзекті мәселелері мен ерекшеліктері қарастырылады. Жаңартылған оқу бағдарламасының негізгі компоненттері – шиыршық принципі, Блум таксономиясы, пәнаралық байланыстар мен критериалды бағалау жүйесі талданады. Мақалада бастауыш және негізгі мектепте математиканы оқытудың мазмұндық-әдістемелік желілері, оқу мақсаттарының иерархиясы және кең ауқымды дағдыларды қалыптастыру жолдары сипатталады. Зерттеу нәтижелері бойынша жаңартылған бағдарламаның тиімділігі, кездесетін қиындықтар және оларды шешу жолдары ұсынылады. Мақала жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, әдіскерлер мен педагогикалық мамандық студенттеріне арналған.

Кілттік сөздер: жаңартылған білім мазмұны, математика, оқыту әдістемесі, спиральді принцип, Блум таксономиясы, критериалды бағалау, бастауыш сынып

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде соңғы онжылдықта түбегейлі өзгерістер жүзеге асырылуда. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс деген тұжырымы білім беру саласындағы жаңару процестерінің бастауы болды [1]. 2017 жылдан бастап енгізіле бастаған жаңартылған білім мазмұны – бұл тек оқулықтардың мазмұнын өзгерту ғана емес, бүкіл оқыту философиясын, әдіснамасын және нәтижеге бағдарланған жүйені қайта қарау [2].

Математика пәні – кез келген елдің білім беру жүйесіндегі іргелі пәндердің бірі. Ол оқушылардың логикалық ойлауын, алгоритмдік қабілеттерін, кеңістіктік елестетуін дамытып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығы мен күнделікті өмірде туындайтын мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастырады. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында математиканы оқытудың дәстүрлі әдістемеден ерекшелігі – білімнің өздігінен мақсатқа айналмауы, керісінше, ол әртүрлі өмірлік жағдаяттарда қолданылатын құрал ретінде қарастырылуында.

Осыған орай, мақаланың **мақсаты** – жаңартылған білім мазмұны бойынша математиканы оқытудың теориялық негіздерін, әдістемелік ерекшеліктерін және практикалық іске асыру жолдарын жүйелеп, талдау. **Зерттеу міндеттері:** жаңартылған оқу бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын сипаттау; математиканы оқытуда қолданылатын жаңа тәсілдер мен технологияларды анықтау; оқыту нәтижелерін бағалаудың критериялды жүйесін талдау; туындап отырған проблемалар мен оларды шешу жолдарын ұсыну.

Негізгі бөлігі

Жаңартылған білім мазмұны аясында математиканы оқыту мәселелері отандық педагог-ғалымдар мен тәжірибелі мұғалімдердің еңбектерінде кеңінен қарастырылуда. Т.Қ. Оспанов, Ш.Х. Құрманалина, С.Қ. Құрманалинаның «Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі» (2010) еңбегінде математикалық білім берудің теориялық негіздері жан-жақты талданса [3], Ж.Қ. Астамбаеваның «Математиканы оқыту әдістемесі» (2016) оқу-әдістемелік құралында жаңартылған бағдарламаның бастауыш мектептегі ерекшеліктері ашылған [4]. А.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева және басқа авторлардың 1-4 сыныптарға арналған «Математика» оқулықтары жаңартылған мазмұнның практикалық іске асырылуының нақты үлгісі болып табылады [5].

Жаңартылған білім беру бағдарламасының теориялық негізі – конструктивті оқыту теориясы мен Блум таксономиясы. Бұл тұжырымдамалар бойынша білім алушы пассивті ақпарат қабылдаушы емес, керісінше, өз білімін белсенді түрде құрастырушы субъект ретінде танылады. Блум таксономиясы оқу мақсаттарын алты деңгейде (білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау) жіктеуге мүмкіндік береді. Бұл иерархия жаңартылған бағдарламадағы оқу мақсаттарының негізіне алынған [6].

С.К. Дамекова мен Б.Е. Қойшыбайдың зерттеулерінде білім беру жүйесіне жасанды интеллект технологияларын енгізудің теориялық-әдістемелік бағыттары қарастырылып, спиральдық принцип, практикалық бағыттылық және пәнаралық интеграция мәселелері талданған [7]. Е. Бидайбеков, Н. Пак және Н. Ошанованың зерттеу жұмысында математиканы оқытудың электрондық құралдарын құрудың инновациялық тәсілдері, атап айтқанда, құрылымдық-менталдық схемалар платформасы мен сұрақ-проблемалық форматтағы мазмұн ұсынылған [8].

Сонымен қатар, Б.Н. Маймакова, Р.М. Муратбекқызы секілді тәжірибелі мұғалімдердің әдістемелік еңбектерінде жаңартылған бағдарламаның мектеп практикасында іске асырылуының нақты мысалдары келтірілген [9].

Г.Ж. Молдажанова мен Т.А. Радченконың еңбектерінде жаңартылған білім беру мазмұны аясында жаратылыстану-математика бағытындағы пәндерді үш тілде оқыту контекстінде жаңашыл технологияларды қолдану мәселелері зерттелген [10].

Талқылау және талдау

Зерттеу жұмысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Біріншіден, **теориялық талдау** әдісі арқылы жаңартылған білім мазмұны бойынша математиканы оқыту мәселесіне қатысты ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, нормативтік құжаттар (ҚР БҒМ үлгілік оқу бағдарламалары, 2017-2025 жж.) және әдістемелік құралдар жүйеленді. Екіншіден, **салыстырмалы-салғастырмалы талдау** әдісі арқылы дәстүрлі және жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұны, құрылымы және оқыту нәтижелеріне қойылатын талаптар салыстырылды.

Үшіншіден, **педагогикалық бақылау** әдісі қолданылып, жалпы білім беретін мектептердегі математика сабақтарының барысы, мұғалімдердің жаңа әдіс-тәсілдерді

қолдану тәжірибесі мен оқушылардың оқу әрекетіне рефлексия жасалды. Төртіншіден, **мазмұндық талдау** әдісі арқылы жаңартылған бағдарлама бойынша жазылған оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендердің мазмұны, құрылымы және дидактикалық аппараты сарапталды.

Зерттеу барысында жаңартылған білім мазмұны бойынша математиканы оқытудың бірқатар ерекшеліктері анықталды.

Біріншіден, жаңартылған оқу бағдарламасының мазмұндық құрылымында **«шиыршық» (спиральді) принцип** іргелі тұғыр ретінде қабылданған. Бұл принцип бойынша әрбір тақырып немесе ұғым бір рет қарастырылып қоймайды, керісінше, әр сынып сайын күрделене отырып, қайталанып отырады. Мысалы, «Бөлшектер» тақырыбы 5-сыныпта жай бөлшектермен танысудан басталып, 6-сыныпта ондық бөлшектер, 7-8-сыныптарда алгебралық бөлшектер деңгейінде күрделене түседі. Бұл тәсіл оқушылардың білімін біртіндеп тереңдетуге және пәнішілік байланыстарды нығайтуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, оқу мақсаттарының иерархиясы Блум таксономиясына негізделген. Әрбір оқу мақсаты белгілі бір когнитивтік деңгейге сәйкес кодталып жазылған. Мысалы, 5.1.2.3 – мұнда 5 – сынып, 1 – бөлім, 2 – бөлімше, 3 – оқу мақсатының реттік нөмірі. Бұл жүйе мұғалімге сабақты жоспарлауда, оқушылардың жетістігін бағалауда нақты бағдар береді. Зерттеу көрсеткендей, оқу мақсаттарының нақтылығы мұғалімдерге сабақтың мақсатын айқын қоюға және оған жету жолдарын дәл анықтауға көмектеседі.

Үшіншіден, жаңартылған бағдарламада **кең ауқымды дағдыларды** қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Олар: функционалдық және шығармашылық түрде білімдерін қолдану, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, АКТ-ны пайдалану, коммуникативтік дағдылар, топта жұмыс істей алу, мәселелерді шешу және шешімдер қабылдау. Математика сабақтарында бұл дағдылар проблемалық есептерді шешу, жобалық жұмыстарды орындау, зерттеушілік сипаттағы тапсырмаларды орындау арқылы қалыптасады.

Төртіншіден, оқу бағдарламасының құрылымы түбегейлі өзгерді. Енді үлгілік оқу бағдарламасы келесі бөліктерден тұрады: оқу пәнінің базалық мазмұны → оқыту мақсаттарының жүйесі → ұзақ мерзімді жоспар → орта мерзімді жоспар → қысқа мерзімді жоспар. Бұл технологияландырылған құрылым мұғалімге жүйелі жұмыс істеуге мүмкіндік береді. 5-6 сыныптарда «Математика» пәні аптасына 5 сағаттан (жылына 170 сағат), 7-8 сыныптарда «Алгебра» (аптасына 3 сағат) және «Геометрия» (аптасына 2 сағат) жеке пәндер ретінде оқытылады.

Бесіншіден, 5-8 сыныптардағы оқу бағдарламасының бөлімдері жаңа форматта құрылған: «Сандар», «Алгебра», «Геометрия», «Статистика және ықтималдықтар теориясы», «Математикалық моделдеу және анализ». «Статистика және ықтималдықтар теориясы» бөлімінің енгізілуі – заман талабы. Бұл бөлім оқушылардың ақпараттарды жинақтау, өңдеу, талдау және болжау дағдыларын қалыптастырады. Бастауыш мектепте (1-4 сыныптар) математиканың мазмұндық-әдістемелік желілері: «Сандар және өлшемдер», «Алгебра элементтері», «Геометрия элементтері», «Математикалық модельдеу» ретінде жіктелген.

Алтыншыдан, критериялды бағалау жүйесі – жаңартылған білім мазмұнының маңызды құрамдас бөлігі. Ол қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалаудан тұрады. Қалыптастырушы бағалау сабақтың барлық кезеңінде жүзеге асырылады және оқушының үлгерімін күнделікті қадағалауға, кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау бөлім (БЖБ) және тоқсан (ТЖБ) соңында жүргізіледі. Зерттеу барысында бағалау критерийлерінің нақтылығы оқушылардың өз жетістіктерін объективті бағалауына, өзін-өзі реттеу дағдыларының дамуына ықпал ететіні анықталды.

Жетіншіден, инновациялық технологиялар мен сандық ресурстарды қолдану аясы кеңейді. Мұғалімдер әртүрлі сандық білім беру ресурстарын, мектепаралық желілік өзара іс-қимылды, «мұғалімдермен алмасу» тәжірибесін, шеберлік сабақтарын пайдалануда. Соңғы жылдары математиканы оқытуда электрондық оқулықтарды құрудың жаңа тәсілдері пайда болды. Е. Бидайбеков пен авторлар ұсынған құрылымдық-менталдық схемалар платформасы

мен сұрақ-проблемалық формат оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді құралы екенін көрсетті. Жасанды интеллект технологияларын математикалық білімге кіріктірудің халықаралық тәжірибесі (AI4K12, ЮНЕСКО) де отандық әдістемеге біртіндеп енгізілуде [10].

Сегізіншіден, пәнаралық байланыстар мен үш тілде оқыту мәселелері де жаңартылған мазмұнның ажырамас бөлігіне айналды. Математика физика, химия, информатика, экономика пәндерімен тығыз байланыста оқытылады. Математикалық терминдердің ағылшын тіліндегі баламаларын меңгерту арқылы пәндік құзыреттілік пен тілдік құзыреттілік қатар дамиды.

Зерттеу барысында жаңартылған бағдарламаны іске асыруда кездесетін кейбір **қиындықтар** да анықталды. Біріншіден, бастапқы кезеңде оқушылардың баға қойылмайтын қалыптастырушы бағалауға бейімделуі қиынға соққан. Р.М. Муратбекқызының байқауынша, оқушылар бірінші жиынтық бағалаудан кейін ғана жауапкершілікпен қарай бастаған. Екіншіден, жаңа бағдарлама бойынша оқулықтар мен әдістемелік құралдардың біртіндеп жазылуы әлі де кейбір тақырыптар бойынша әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігін туғызуда. Үшіншіден, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін үздіксіз арттыру қажеттілігі туындап отыр.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша математиканы оқыту – бұл дәстүрлі әдістемеден сапалы түрде ерекшеленетін, оқушының тұлғалық дамуына, функционалдық сауаттылығына және өмір бойы білім алуға дайындығына бағытталған кешенді жүйе.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бұл жүйенің негізгі ерекшеліктері – спиральді құрылым, Блум таксономиясына негізделген оқу мақсаттары, кең ауқымды дағдыларды қалыптастыру, критериалды бағалау, пәнаралық байланыс және инновациялық технологияларды қолдану.

Жаңартылған бағдарлама оқушылардың тек математикалық білімді меңгеруіне ғана емес, сонымен қатар олардың сын тұрғысынан ойлауын, зерттеушілік қабілеттерін, коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл – қазіргі динамикалық әлемде сұранысқа ие тұлғаны қалыптастырудың басты шарты.

Алайда, жаңартылған мазмұнды іске асыру барысында оқу-әдістемелік кешендерді жетілдіру, мұғалімдердің кәсіби даярлығын үздіксіз арттыру, цифрлық білім беру ресурстарын кеңейту секілді мәселелер әлі де өз шешімін күтуде. Болашақ зерттеулер жасанды интеллект технологияларын математикалық білімге тереңірек кіріктіру, дифференциалды оқытудың тиімді тәсілдері және математикалық білім сапасын арттырудың цифрлық құралдарын дамыту мәселелеріне арналғаны жөн.

Қорыта айтқанда, жаңартылған білім мазмұны аясында математиканы оқыту – заман талабына сай, үнемі даму үстіндегі жүйе. Бұл жүйенің табысты жүзеге асырылуы мұғалімдердің шығармашылық ізденісіне, олардың кәсіби құзыреттілігіне және үздіксіз білім алуға дайындығына тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана, 2017-2025. – 312 б.
- 2 Блум Б.С. Таксономия образовательных целей: сфера познания. – Нью-Йорк: Лонгман, 1956. – 262 б.

- 3 Оспанов Т.Қ., Құрманалина Ш.Х., Құрманалина С.Қ. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2010. – 468 б.
- 4 Астамбаева Ж.Қ. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Эпиграф, 2016. – 324 б.
- 5 Маймакова Б.Н. Білім мазмұнын жаңарту аясында «Математика» пәнін оқыту //Ust.kz. – 2020. – https://ust.kz/word/bilim_mazmunyn_jangarty_ayasynda_matematika_panin_oqyty-235017.html.
- 6 Ақпаева А.Б., Лебедева Л.А., Жакупова М.Ж. Математика: Жалпы білім беретін мектептің 1-4 сыныптарына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап, 2021. – 856 б.
- 7 Дамекова С.К., Қойшыбай Б.Е. Білім беру жүйесінде жасанды интеллектті оқыту мазмұнын жобалаудың теориялық-әдістемелік бағыттары // Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің Хабаршысы. – 2025. – №81(3). – Б. 18-32.
- 8 Бидайбеков Е.Б., Пак Н.И., Ошанова Н.Т. Математикалық білім беруді цифрландыру: математиканы оқытудың электрондық құралдарын құру // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. – 2024. – №86(2). – Б. 138-146.
- 9 Муратбекқызы Р.М. Білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы курстар маған не берді. //Ust.kz.. – 2017. –<https://ust.kz>
- 10 Молдажанова Г.Ж., Радченко Т.А. Информатика пәнін оқытуда жаңашыл технологияларды қолдану // Молодой ученый. – 2022. –<https://repo.kspi.kz>.

ӘОЖ 373.3.091.214.2:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖЕКЕЛЕП ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Муhibaева Р.К., Сихынбаева Ж.С.

Орталық Азия инновациялық университеті

Шымкент, Қазақстан

sikhynbaeva zhamyla

Аннотация

Мақалада жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастырудың әдістемелік негіздері қарастырылады. Жекелеп оқыту – әрбір оқушының қажеттіліктеріне, қызығушылықтарына және мүмкіндіктеріне негізделген тәсіл. ЖИ технологиялары оқу үдерісін автоматты түрде реттеп, әр оқушыға дербес траектория құруға мүмкіндік береді. Мақалада бастауыш сыныпта қолданылатын адаптивті платформалар (Khan Academy, DreamBox, Prodigy Math), нейрожелілер (ChatGPT, D-ID, AutoDraw), отандық ЖИ құралдары (Roqed AI, Kashgari, Aqyl) және зейінді дамытуға арналған авторлық модельдер (FocusTime Kids) талданады. Зерттеу нәтижелері бойынша бастауыш мектепте ЖИ құралдары арқылы жекелеп оқытуды ұйымдастырудың тиімді әдістемесі, кездесетін қиындықтар мен оларды шешу жолдары ұсынылады.

Кілттік сөздер: жасанды интеллект, жекелеп оқыту, бастауыш сынып, адаптивті платформалар, ChatGPT, Roqed AI, FocusTime Kids

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде «Келешек мектептері» жобасы аясында жасанды интеллект технологияларын оқу үдерісіне енгізу қарқынды жүзеге асырылуда. Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасына сәйкес, Астана қаласының №107, №101, №99, №104 мектептері базасында ЖИ құралдарын пайдаланудың

пилоттық жобасы іске асырылуда. Бұл жобаның басты ерекшелігі – жасанды интеллекттің әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқытуды дербестендіру мүмкіндігінде Ж.Ж. Адамжанованың (2025) «Жасанды интеллекттің бастауыш мектепте функционалдық грамоталықты дамытудағы рөлі» атты мақаласында жекелеп оқытудың мәні ашып көрсетілген. Автордың анықтамасы бойынша, жекелеп оқыту – әрбір оқушының қажеттіліктеріне, қызығушылықтарына және мүмкіндіктеріне негізделген оқыту тәсілдері. ЖИ технологиялары білім алу үдерісін автоматты түрде реттей алады. Мақалада Khan Academy, DreamBox Learning, Prodigy Math сияқты адаптивті платформалардың жұмыс істеу принциптері талданған [1].

Бастауыш сынып – тұлғаның іргелі білім, білік және дағдылары қалыптасатын негізгі кезең. Алайда, дәстүрлі оқыту жүйесі сыныптағы 25-30 оқушының әрқайсысына жеке қарап, олардың қабілеті мен қарқынына сай білім беруде шектеулі. Бұл ретте жасанды интеллект құралдары мұғалімге сенімді көмекші бола алады. Зерттеулер көрсеткендей, ЖИ технологиялары әрбір білім алушының үлгерімін бақылап, қай материал менгерілмей қалғандығы жайында ақпарат беріп отырады [2].

Қазақстандық ғалым А. Төлепованың зерттеуінде жасанды интеллект арқылы оқушылардың ойлауын, қызығушылығын дамыту үшін нейрожелінің түрлерін (D-ID, ChatGPT, AutoDraw) тиімді қолдану мәселелері қарастырылған. Эксперименттік және бақылау сыныптарын салыстыру нәтижесінде ЖИ құралдарын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратыны дәлелденген.

Осыған орай, мақаланың мақсаты – жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастырудың тиімді әдістемелік моделін әзірлеу және ұсыну. Зерттеу міндеттері: бастауыш сыныпта жекелеп оқытуға арналған ЖИ құралдарын жүйелеу; адаптивті платформалар мен нейрожелілердің әдістемелік мүмкіндіктерін анықтау; отандық ЖИ құралдарының (Roqed AI, Kashgari, Aqyl) қолдану ерекшеліктерін сипаттау; жекелеп оқытудың авторлық модельдерін (FocusTime Kids) талдау; сабақтың әртүрлі кезеңдеріне арналған әдістемелік ұсыныстар беру.

Негізгі бөлігі

Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастыру мәселесі соңғы жылдары отандық педагогика ғылымында белсенді зерттеле бастады. А. Төлепованың (2024) «Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы жасанды интеллект бағдарламаларының ерекшеліктері» атты еңбегінде нейрожелілердің түрлері – D-ID, ChatGPT, AutoDraw бағдарламаларының тиімділігі эксперименталды түрде дәлелденген. Автордың пікірінше, жасанды интеллект – бұл оқу тапсырмаларын орындау кезінде нейрожелінің түрлерін тиімді қолдану. Зерттеу барысында оқушылардың ойлау процестеріне қатысты рефлексиясы жүргізіліп, нәтижесінде ЖИ түрлері мен тиімді әдістері таңдалып, ұсынылған [3].

Қазақстандық «Келешек мектептері» жобасының тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жетекші сарапшысы Әсем Сарыбекова: «Жасанды интеллект қазіргі таңда тек оқыту құралы емес, сонымен қатар мұғалімнің көмекшісі, оқушының серіктесіне айналууда. Біз технологиялар арқылы ойлау, коммуникация және жеке жауапкершілік дағдыларын дамытуға қызмет ететін білім беру ортасын қалыптастырып жатырмыз», – деп атап өтеді. Пилоттық жоба барысында отандық жасанды интеллект құралдары – Roqed AI, Kashgari және Stem-solutions, Kahoot платформалары сынақтан өткізілуде. Сонымен қатар «RobotAI» мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, бақылау және тест нәтижелерін автоматты түрде бағалауға көмектеседі. Ал «Google Past» жүйесі оқушылардың материалды өз бетімен әзірлегенін немесе жасанды интеллектіні пайдаланғанын анықтайды [4].

Еркінбек Жайдардың (2026) «FocusTime Kids – бастауыш сынып оқушыларының зейінін дамытуға арналған педагогикалық идея» атты авторлық моделі жекелеп оқытудың жаңа бағытын ашады. Автор бастауыш сынып оқушыларының зейін ерекшеліктерін ескере отырып, О.У.Н.А (Ояту – Үйрену – Нақтылау – Аяқтау) моделін ұсынады. Бұл модельдің

ерекшелігі – жасанды интеллект құралдары арқылы баланың зейін динамикасын бақылау және жеке қолдау көрсету мүмкіндігі[5].

Quizlet платформасындағы «Жасанды интеллект қолдану салалары» материалдарында білім берудегі ЖИ-дің негізгі функциясы – әрбір білім алушының үлгерімін бақылап отыру, қай материал меңгерілмей қалғандығы жайында ақпарат беру екендігі атап көрсетілген.

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастырудың әдістемелік ерекшеліктері мен тиімді жолдары анықталды. Бұл платформалар оқушының жауаптарына қарай тапсырма деңгейін автоматты түрде реттеп, әр балаға жеке траектория құрады.

Khan Academy – оқушылар өз деңгейіне сәйкес оқу материалдарын таңдай алады, ал платформа олардың прогресін бақылап, келесі қадамдарды ұсынады. Бастауыш сынып математикасы мен сауат ашуға арналған интерактивті жаттығулар жиынтығы бар.

DreamBox Learning – математикадағы тапсырмаларды автоматты түрде ұсына отырып, оқушының деңгейіне байланысты қиындықты реттейді. Әрбір оқушының қателерін талдап, түсініксіз тақырыптарды қайта түсіндіреді.

Prodigy Math – ойын элементтері мен жеке прогрессті есепке ала отырып, математикалық дағдыларды үйретеді. Оқушылар ойын кейіпкерін басқару арқылы есептер шығарып, жаңа деңгейлерге өтеді.

ChatGPT – оқушылардың сұрақтарына жауап беру, тақырыпты түсіндіру, қосымша тапсырмалар құрастыру үшін қолданылады. Бастауыш сынып деңгейіне бейімделген нұсқада тіл қарапайым әрі түсінікті болады.

D-ID – нейрожелі негізінде жұмыс істейтін бұл құрал суреттерді анимациялауға, «сөйлейтін» кейіпкерлер жасауға мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта сабақты көрнекілендіру үшін тиімді.

AutoDraw – жасанды интеллект көмегімен қарапайым сызықтарды танып, оларды сапалы суреттерге айналдырады. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға арналған.

«Келешек мектептері» жобасы аясында отандық ЖИ құралдары сынақтан өткізілуде.

Roqed AI – қазақ тіліндегі контентпен жұмыс істейтін, оқушылардың жас ерекшелігін ескеретін адаптивті платформа. Бастауыш сыныпқа арналған интерактивті тапсырмалар жиынтығы бар[6].

Kashgari – мәтінді талдауға, грамматиканы тексеруге арналған қазақ тілді ЖИ құралы. Бастауыш сыныпта сауаттылықты дамытуға көмектеседі .

Aqyl – қазақ тілінде сөйлесуге, сұрақтарға жауап беруге арналған интеллектуалды жүйе. RobotAI – мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, бақылау және тест нәтижелерін автоматты түрде бағалауға көмектеседі.

Еркінбек Жайдардың FocusTime Kids авторлық моделі бастауыш сынып оқушыларының зейін ерекшеліктерін ескере отырып, жасанды интеллект құралдары арқылы жеке қолдау көрсету мүмкіндігін қарастырады. Модельдің негізгі тұжырымдары:

- Бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, бірақ дамытылатын қабілет;
- Ұзақ тапсырма емес, қысқа әрі мағыналы фокус сәттері тиімді;
- Ойын – бастауыштағы зейінді дамытудың ең табиғи жолы;
- Жасанды интеллект мұғалімге әр баланың зейін ерекшелігін көруге көмектеседі.

IXL – оқушылардың жетістіктері мен қатемен жұмысы туралы ақпарат беріп, жеке жұмыстарды жақсартуға мүмкіндік береді. Edmodo – оқушылардың оқу нәтижелерін бақылап, мұғалімдерге олардың оқу прогресін бағалауға көмектеседі. ObjectViewer, Animal AR 3D Safari, ARLOOPA – толықтырылған шындық (AR) технологиясына негізделген бұл құралдар бастауыш сыныпта сабақты көрнекі әрі интерактивті етеді. Dildi, Arkyb – бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамытуға арналған ЖИ жүйелері.

Астана қаласындағы №107, №101, №99 және №104 мектептер базасында жүргізіліп жатқан пилоттық жоба барысында мынадай нәтижелер анықталды:

- Roqed AI, Kashgari, Kahoot платформаларын қолдану сабақтарды көрнекі әрі интерактивті етуге мүмкіндік берді;

- RobotAI жүйесі тест нәтижелерін бағалау уақытын 70%-ға қысқартты;

- Google Past жүйесі оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдысын арттырды;

- Мұғалімдер оқушымен жеке жұмыс жасауға көбірек уақыт бөле алды.

Зерттеу нәтижелері бойынша төмендегідей артықшылықтар анықталды:

- Дербестендіру мүмкіндігі. ЖИ құралдары әр оқушының білім деңгейіне, қабылдау қарқынына, қызығушылығына сай тапсырмалар ұсына алады.

- Нақты уақыттағы кері байланыс. Оқушы қатесін дереу көреді және түзете алады.

- Мұғалімнің уақытын үнемдеу. Бағалау, тексеру, есеп беру сияқты операциялар автоматтандырылады.

- Мотивацияның артуы. Ойын элементтері мен интерактивті тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын арттырады.

- Зейінді басқаруға үйрету. FocusTime Kids моделі бойынша бала өз зейінін сезінуге, оны басқаруға үйренеді.

Кездесетін қиындықтар мен шешу жолдары:

Біріншіден, бастауыш сынып мұғалімдерінің ЖИ құралдарымен жұмыс істеу дағдысы жеткіліксіз. Шешу жолы: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әзірлеген нормативтік құжаттары мен әдістемелік қолдауын кеңейту. Мектепшілік семинарлар мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру.

Екіншіден, отандық ЖИ құралдарының (Roqed AI, Kashgari, Aqyl) әлі де жетілдіруді қажет етуі. Шешу жолы: Пилоттық жоба аясында алынған тәжірибені ескере отырып, отандық құралдарды жетілдіру. Қазақ тіліндегі контент көлемін ұлғайту.

Үшіншіден, оқушылардың ЖИ-ге тәуелділігі, дайын жауапты алуға үйреніп алу қаупі. Шешу жолы: Google Past жүйесін қолдану арқылы оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуін бақылау. ЖИ құралдарын қолданудың этикалық стандарттарын енгізу. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы әзірлеген жасанды интеллектіні қолданудың этикалық стандарттарын қамтитын нормативтік құжаттарды мектептерде кеңінен насихаттау.

Төртіншіден, мектептердің материалдық-техникалық базасы әртүрлі. Шешу жолы: «Келешек мектептері» жобасының тәжірибесін басқа мектептерге біртіндеп тарату. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік аясында ЖИ құралдарын мектептерге тиімді жеткізу механизмін әзірлеу.

Қорытынды

Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастыру – білім беру жүйесіндегі инновациялық әрі өте перспективалы бағыт. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, адаптивті платформалар (Khan Academy, DreamBox), нейрожелілер (ChatGPT, D-ID, AutoDraw), отандық ЖИ құралдары (Roqed AI, Kashgari, Aqyl) және зейінді дамытуға арналған авторлық модельдер (FocusTime Kids) әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеретін дербес оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді.

«Келешек мектептері» пилоттық жобасының тәжірибесі ЖИ құралдарын қолдану сабақтарды көрнекі әрі интерактивті етіп қана қоймай, ең бастысы – әр оқушының қажеттіліктерін ескере отырып өткізуге мүмкіндік беретінін дәлелдеді. Бұл – білім берудегі теңдік принципін іске асырудың нақты жолы.

FocusTime Kids моделінің авторы Еркінбек Жайдар атап өткендей, бастауыш сынып оқушысынан дайын зейінді талап ету емес, оны біртіндеп, табиғи жолмен қалыптастыру маңызды. Жасанды интеллект құралдары дәл осы мәселеде мұғалімге сенімді көмекші бола алады.

Алайда, ЖИ құралдарын бастауыш сыныпта жекелеп оқытуда қолдану бірқатар мәселелерді де туындатып отыр: мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру, отандық ЖИ құралдарын жетілдіру, этикалық нормаларды сақтау, материалдық-техникалық базаны нығайту. Бұл мәселелерді шешу – мемлекеттік органдар, білім беру ұйымдары, ғылыми қоғамдастық және IT-компаниялардың бірлескен күш-жігерін қажет етеді[7].

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жетекші сарапшысы Әсем Сарыбекова айтқандай: «Біз технологиялар арқылы ойлау, коммуникация және жеке жауапкершілік дағдыларын дамытуға қызмет ететін білім беру ортасын қалыптастырып жатырмыз». Осы бағыттағы жүйелі жұмыс нәтижесінде бастауыш мектепте жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы жекелеп оқытуды ұйымдастырудың тиімді әдістемесі қалыптасатыны сөзсіз[8].

Болашақ зерттеулер бастауыш сыныпқа арналған отандық ЖИ платформаларын әзірлеуге, мұғалімдердің ЖИ құралдарымен жұмыс істеу құзыреттілігін дамыту моделіне, жекелеп оқытудың тиімділігін өлшеу критерийлерін айқындауға арналғаны жөн. Қорыта айтқанда, жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды ұйымдастыру – бұл болашақтың бүгінгі күні. Бұл бағыттағы ізденістер мен зерттеулер жалғасып, озық тәжірибелер республика көлемінде таратылатын болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Адамжанова Ж.Ж. Жасанды интеллекттің бастауыш мектепте функционалдық грамоталықты дамытудағы рөлі // Portalrasvitie.ru. – 2025. – <https://portalrasvitie.ru/34912/224127.html>
- 2 Quizlet. Жасанды интеллект қолдану салалары. – <https://quizlet.com/kz/616695878/>
- 3 Төлепова А. Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы жасанды интеллект бағдарламаларының ерекшеліктері // «Білім берудегі трендтер» республикалық ғылыми-әдістемелік конференциясының жинағы. – Орал, 2024. – Т.2. – Б. 192-194.
- 4 Дербіс Д. Жасанды интеллект – білім саласында // Кең Жылой. – 2024. – <https://ken-zhyloi.kz:443/zhanalyqtar/bilim-ylym/zhasandy-intellekt-bilim-salasynda.html>
- 5 Еркінбек Ж. FocusTime Kids – бастауыш сынып оқушыларының зейінін дамытуға арналған педагогикалық идея // Bilimger.kz. – 2026. – <https://bilimger.kz/187083/>
- 6 ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жасанды интеллект: «Келешек мектептері» тәжірибесі // Bilimland.kz. – 2026. – <https://bilimland.ru/kk/news-articles/news/zasandy-intellekt-kelesek-mektepteri-taziribesi>
- 7 Қыпшақбай Ж.Е. Жасанды интеллект пен робототехника // Ust.kz. – <https://ust.kz/user/810793>
- 8 Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Жасанды интеллект: Қазақстанның Келешек мектептерінің оқу бағдарламасына енгізілді // Didar-gazeti.kz. – 2025. – <https://mail.didar-gazeti.kz>

ӘОЖ 373.3.016:5 + 37.015.3

**ДҮНИЕТАНУ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН
ЖЕТІЛДІРУ ӘДІСТЕРІ**

Аннотация

Мақалада дүниетану пәнінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін жетілдірудің ғылыми-әдістемелік негіздері мен тиімді әдістері қарастырылады. Танымдық белсенділік – оқушының білімге деген қызығушылығы, ізденімпаздығы және шығармашылық іс-әрекеті арқылы көрініс табатын күрделі психологиялық-педагогикалық құбылыс. Мақала бастауыш сынып мұғалімдеріне, әдіскерлер мен педагогикалық мамандық студенттеріне арналған.

Кілттік сөздер: дүниетану, танымдық белсенділік, бастауыш сынып, проблемалық оқыту, зерттеушілік әдіс, дидактикалық ойындар, виртуалды экскурсия, Блум таксономиясы

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнына көшу – оқыту үдерісін оқушының тұлғалық дамуына, оның шығармашылық қабілеттері мен функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағыттауды көздейді. Бұл үдерісте бастауыш білім беру деңгейі ерекше орын алады, себебі дәл осы кезеңде баланың айналадағы әлем туралы түсініктері қалыптасып, табиғат пен қоғам құбылыстарына деген қызығушылығы оянады [1].

Дүниетану пәні – бастауыш сынып оқушыларына қоршаған орта, табиғат, қоғам және адам өмірі туралы алғашқы жүйелі білім беретін интеграцияланған пән. Бұл пәннің басты ерекшелігі – оның теориялық білім мен практикалық іс-әрекеттің, ғылыми таным мен өмірлік тәжірибенің тоғысқан тұсында орналасуында. Дүниетану сабақтарында оқушылар тек белгілі бір ақпаратты меңгеріп қана қоймайды, сонымен қатар олардың танымдық қабілеттері, зерттеушілік дағдылары, экологиялық мәдениеті қалыптасады [2].

Алайда, мектеп тәжірибесінде дүниетану сабақтары көбінесе дайын ақпаратты баяндауға, мәтінді оқып, сұрақтарға жауап беруге негізделіп, оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға жеткілікті көңіл бөлінбейді. Ғалым А.Ғ.Қазмағамбетовтің пікірінше, ізденімпаздық жеке тұлғаның белсенділігінің маңызды көрсеткіші, ал белсенділік – жеке тұлға іс-әрекеттерінің көрсеткіші. Осы тұрғыдан алғанда, дүниетану пәнінде оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдіру – бүгінгі бастауыш білім беру әдістемесінің өзекті мәселелерінің бірі.

Негізгі бөлігі

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дүниетану пәні арқылы дамыту мәселесі отандық педагогика ғылымында біршама зерттелген. Зерттеулерге жасалған талдау негізінде танымдық белсенділікті дамыту мәселесінің теориялық тұғырларын төрт негізгі бағытқа бөліп қарастыруға болады [3]:

Бірінші – әлеуметтік-педагогикалық бағыт. Бұл бағыт ежелгі дәуірден бастау алады. Сократ, Платон, Аристотель сынды ойшылдар баланың белсенді және өз бетімен білім алуының маңыздылығын негіздеген. Олардың пікірінше, белсенді ойлау адамның заттық, тәжірибелік іс-әрекетінің алғышарты болып табылады және ойлай отырып, балада қанағаттану, қуаныш сезімі оянып, білімді игеруде белсенділігі артады. Қазақ философы Шәкәрім Құдайбердіұлы тек логикалық ойлау жүйесі арқылы дүниені тану мүмкін емес екендігін, тән мен жанның үйлесімділігін, өмірді танып білу арқылы ақиқатқа жетуге болатындығын атап өткен.

Екінші – дидактикалық-әдістемелік бағыт. Я.А.Коменскийдің «Ұлы дидактика» еңбегінен бастау алатын бұл бағыт оқытуды білім алушының өзіндік жұмысын

ұйымдастыруға бағытталған педагогтың іс-әрекеті ретінде қарастырады. Коменский таным бастамасы – сезімнен, бақылау арқылы шәкірттің ойын дамыту, өз бетінше белсенді іс-әрекет ету – шынайы білім мен дұрыс түсіну кілті деп санаса, Дж.Локк баланың өзіндік жұмысын белсенділікті дамытудың қажетті шарты ретінде бағалаған.

Қазіргі отандық зерттеулерде А.С.Искакова мен М.Р.Амирбекова (2023) бастауыш мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін дамытуда дүниетану пәні мазмұнының ерекшеліктерін қарастырып, жаңа буын оқулықтарына қосымша мақсаты Блум таксономиясы бойынша анықталған сабақтың технологиялық картасын талдаған. Бұл – танымдық белсенділікті дамытудағы жаңашыл педагогикалық бағыттың көрінісі.

Дүниетану сабағында танымдық іс-әрекетті қалыптастыру мәселесіне арналған еңбектерде (Самбет Д., Жолдасалы А.) оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай ойлау қабілетінің әлі толық қалыптаспағаны, сондықтан ақпаратты жеткізу кезінде түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану маңыздылығы атап көрсетілген. Авторлар танымдық іс-әрекет оқушының білімге деген қызығушылығын оятып, оларды шын мәнінде зерттеуші ретінде тәрбиелейтінін дәлелдейді [4].

С.Ш.Каюпов (2015) дүниетану сабақтарында оқушылардың ойлау әрекеттерін дамыту тапсырмаларын жүйелеп, проблемалық сұрақтар мен танымдық тапсырмалардың тиімділігін нақты мысалдармен көрсеткен. Оның зерттеуінде табиғатқа топ серуен, бақылау күнделіктерін жүргізу, дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын белсендіру жолдары қарастырылған [5].

М.А.Қазыбекова мен Р.С.Иманбекова (2025) оқу сауаттылығын қалыптастыруда «Дүниетану» оқулықтарының мазмұны мен құрылымын талдай келе, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда пәнаралық байланыстардың маңызын атап көрсеткен. Авторлар дүниетану пәнінің бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамытудағы дидактикалық мүмкіндіктерін жүйелеген [6].

Талқылау және талдау

Зерттеу барысында дүниетану пәнінде оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдірудің тиімді әдістері жүйеленіп, олардың әдістемелік ерекшеліктері айқындалды.

Танымдық белсенділік – күрделі, көп деңгейлі психологиялық-педагогикалық категория. Оқушының танымдық белсенділігі дегеніміз – оның оқу-танымдық іс-әрекетке деген ынтасы, білім алуға деген ұмтылысы, өз бетінше ізденуі және шығармашылықпен жұмыс істеу қабілеті.

Танымдық белсенділіктің құрылымына мынадай компоненттер енеді:

- Мотивациялық компонент – оқушының білім алуға деген қызығушылығы, ынтасы, ішкі қажеттілігі;
- Мағыналық-операциялық компонент – білім, білік, дағдылар жүйесі, ойлау операцияларын меңгеру деңгейі;
- Эмоционалдық-еріктік компонент – таным үдерісіндегі эмоционалдық күйлер, қиындықтарды жеңуге деген ұмтылыс;
- Іс-әрекеттік компонент – оқу-танымдық іс-әрекеттің нәтижелілігі, белсенділіктің көрініс табу дәрежесі.

Осы компоненттердің өзара бірлігі мен үйлесімділігі оқушының танымдық белсенділігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Дүниетану пәнінің басқа пәндерден ерекшелігі – оның мазмұнының оқушының өмірлік тәжірибесімен, қоршаған ортамен, күнделікті бақылауларымен тығыз байланыстылығында. Бұл пәннің танымдық белсенділікті дамытудағы мүмкіндіктері:

Біріншіден, дүниетану мазмұны көрнекілікке, нақты өмірлік мысалдарға бай. Табиғат құбылыстары, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі, адамдардың еңбек әрекеті – мұның бәрі баланың тікелей бақылауында болады. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Екіншіден, дүниетану сабақтары түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға қолайлы. Мұнда проблемалық сұрақтар, зерттеу тапсырмалары, дидактикалық ойындар, экскурсиялар, тәжірибелер, бақылаулар сияқты әдістердің барлығын тиімді пайдалануға болады.

Үшіншіден, дүниетану пәні пәнаралық байланыстарды жүзеге асыруға кең мүмкіндік береді. Ол ана тілі, математика, еңбекке баулу, бейнелеу өнері пәндерімен тығыз байланыста оқытылады. Бұл оқушылардың алған білімдерін әртүрлі жағдаяттарда қолдануына, біртұтас дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді.

Төртіншіден, дүниетану пәнінің мазмұны оқушылардың эмоционалдық сферасына әсер етуге құрылған. Табиғаттың әсемдігі, жануарлардың қызықты әдеттері, адамдардың ерлік істері – мұның бәрі баланың бойында таңданыс, қуаныш, эмпатия сияқты сезімдерді оятады.

Зерттеу нәтижесінде дүниетану пәнінде оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдірудің бес негізгі әдістер тобы анықталды:

Проблемалық оқыту – оқушылардың дайын білімді меңгеруіне емес, өз бетінше іздену арқылы жаңа білімді «ашуына» негізделген әдіс. Бұл әдістің мәні – оқу материалын проблемалық сұрақтар мен тапсырмалар арқылы беру. Проблемалық сұрақтар оқушыларды ойлануға, өз пікірін дәлелдеуге, бір-бірімен диалогқа түсуге ынталандырады. Проблемалық жағдаятты шешу барысында оқушылар талдау, салыстыру, жинақтау, қорытынды жасау сияқты ойлау операцияларын белсенді қолданады.

Зерттеушілік әдіс – оқушылардың ғылыми зерттеуге ұқсас іс-әрекетті орындауы арқылы білім алуына негізделген әдіс. Дүниетану сабағында зерттеушілік әдістің тиімді түрлері:

Бақылау – танымдық белсенділікті дамытудың ең табиғи әрі қолжетімді әдісі. Оқушылар табиғаттағы маусымдық өзгерістерді, жануарлар мен өсімдіктердің тіршілігін, ауа-райын бақылайды. Бақылау нәтижелерін күнделікке жазып, суретін салып, кестеге түсіріп отырады. Бұл оқушылардың зейінін, бақылағыштығын, есте сақтау қабілетін дамытады.

Тәжірибелер – өсімдіктердің өсуі мен дамуы, судың қасиеттері, ауаның қозғалысы сияқты тақырыптарда қарапайым тәжірибелер жүргізу. Мысалы: «Тұқымның өнуіне жарық пен жылудың әсері» тақырыбында екі гүл түбінің бірін жылы, жарық жерге, екіншісін суық, көлеңке жерге қойып, өзгерістерді бақылау.

Зерттеу жобалары – «Менің өлкемнің қызықты жануарлары», «Біздің ауладағы құстар», «Жыл мезгілдерінің түстері» сияқты тақырыптарда шағын зерттеу жобаларын орындау.

Ойын – бастауыш сынып оқушысының жас ерекшелігіне сай іс-әрекеттің табиғи түрі. Дидактикалық ойындар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймайды, сонымен қатар олардың коммуникативтік дағдыларын, топпен жұмыс істеу қабілетін, шығармашылық ойлауын дамытады.

Қазіргі заманда ақпараттың кең таралуы мен технологиялардың дамуы білім беру саласына жаңа мүмкіндіктер туғызып отыр. Дүниетану сабағында интерактивті және цифрлық технологияларды қолданудың тиімді жолдары:

Виртуалды экскурсиялар – Ұлттық музейдің 3D нұсқасын көрсету арқылы «Алтын адам» тақырыбын өту – оқушыларға тарихи жәдігердің мәнін терең түсіндіруге, олардың мәдени мұраға деген қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді.

Интерактивті презентациялар – табиғат құбылыстарын, жануарлардың тіршілігін бейнелейтін слайдтар, бейнероликтер мен анимациялар.

Білім беру платформалары – BilimLand, Daryn.online және басқа платформалардағы дүниетану пәніне арналған интерактивті тапсырмалар.

Электрондық оқулықтар – интерактивті тесттер, 3D модельдер, бейне материалдармен жабдықталған цифрлық оқу құралдары.

Табиғатқа топ серуен ұйымдастыру – оқушылардың танымдық қызығушылығын белсендірудің ең тиімді әдістерінің бірі. Серуен кезінде оқушылар:

- Жыл мезгілдерінің ауысуына байланысты табиғаттағы өзгерістерді бақылайды;

- Өсімдіктер мен жануарларды тікелей көреді, ұстап көреді, иіскейді (сезім мүшелері арқылы қабылдайды);

- Табиғат құбылыстарының себеп-салдар байланысын анықтайды;

- Табиғаттың әсемдігін сезініп, эстетикалық ләззат алады.

Серуеннен кейін бақылау нәтижелерін өңдеу жұмыстары жүргізіледі: шығарма жазу, сурет салу, кеппешөптер жасау, альбомдар құрастыру. Бұл оқушылардың алған әсерлерін бекітіп, танымдық белсенділігін одан әрі дамытады.

Зерттеу барысында дүниетану сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдіруде кездесетін бірқатар проблемалар анықталды. Біріншіден, сабақтың бірсарынды болуы. С.Ш.Каюповтың пікірінше, сабақтың бірсарынды болуы баланы жалықтырып жібереді, қызығушылықты төмендетіп, зейінін шашыратып, танымын төмендетеді. Шешу жолы: сабақ құрылымын түрлендіру, әдіс-тәсілдерді жиі ауыстырып отыру, ойын сәттерін қолдану.

Екіншіден, оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдысының төмендігі. Шешу жолы: өзіндік жұмыстарды біртіндеп, жеңілден күрделіге қарай ұйымдастыру, нұсқаулық карточкалар, алгоритмдер беру.

Үшіншіден, көрнекі құралдардың, әсіресе табиғи объектілердің жетіспеушілігі. Шешу жолы: виртуалды экскурсиялар, бейнематериалдар, интерактивті құралдарды пайдалану.

Төртіншіден, пәнаралық байланыстың жүйелі жүзеге асырылмауы. Шешу жолы: бірнеше пәнді қамтитын интеграцияланған сабақтар, жобалық іс-әрекетті ұйымдастыру.

Дүниетану пәнінде оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдіру – бастауыш білім беру әдістемесінің өзекті әрі кешенді мәселесі. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, танымдық белсенділік – оқушының білімге деген қызығушылығынан басталып, өз бетінше іздену, шығармашылықпен жұмыс істеу, проблемаларды шешу дағдыларына ұласатын күрделі әрі үздіксіз процесс.

Дүниетану пәнінің мазмұны мен құрылымы оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға барынша қолайлы. Табиғат құбылыстарының көрнекілігі, бақылау мен тәжірибе жасау мүмкіндіктері, пәнаралық байланыстардың кеңдігі – осының бәрі мұғалімге оқушылардың танымдық іс-әрекетін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Зерттеу барысында дүниетану сабағында қолданылатын әдістердің тиімділігі талданып, олар бес негізгі топқа жіктелді: проблемалық оқыту әдістері, зерттеушілік әдістер, дидактикалық ойындар, интерактивті технологиялар, бақылау және серуен әдістері. Әрбір әдіс тобының өзіндік ерекшеліктері, артықшылықтары мен қолдану шарттары айқындалды.

Қорытынды

Проблемалық оқыту әдістері оқушылардың ойлау әрекетін белсендіріп, оларды өз бетінше шешім қабылдауға, дәлелдеуге үйретеді. Зерттеушілік әдістер бақылау, тәжірибе жасау, жобалау дағдыларын қалыптастырады. Дидактикалық ойындар оқу еңбегін қызықты әрі тартымды етеді, оқушылардың эмоционалдық сферасына әсер етеді. Интерактивті технологиялар сабақтың көрнекілігін арттырып, заманауи ақпараттық ортада жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Бақылау мен серуен әдістері оқушыларды табиғатпен тікелей қарым-қатынасқа түсіріп, олардың сезім мүшелері арқылы қабылдауын кеңейтеді. Блум таксономиясына негізделген танымдық тапсырмалар жүйесі мұғалімге оқушылардың танымдық белсенділігін біртіндеп күрделендіріп отыруға, әр оқушының «жақын даму аймағын» ескере отырып, саралап оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің 3D нұсқасы арқылы «Алтын адам» тақырыбын өту тәжірибесі көрсеткендей, заманауи цифрлық технологияларды дәстүрлі әдістермен ұштастыра білу – бүгінгі мұғалімнің басты құзыреттіліктерінің бірі.

Алайда, кез келген әдіс өздігінен мақсат емес, ол – оқушының танымдық белсенділігін жетілдірудің құралы. Сондықтан мұғалім әдісті таңдағанда оқушылардың жас ерекшеліктерін, сыныптың дайындық деңгейін, сабақтың мақсаты мен мазмұнын, материалдық-техникалық базаның мүмкіндіктерін ескеруі қажет. Ең бастысы, әдіс оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдыруы керек. Қорыта айтқанда, дүниетану

пәнінде оқушылардың танымдық белсенділігін жетілдіру – бұл тек дидактикалық мәселе ғана емес, сонымен бірге өскелең ұрпақтың бойында ғылыми дүниетаным, экологиялық мәдениет, шығармашылық белсенділік қалыптастырудың басты шарты. Бұл мәселенің табысты шешімі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, оның педагогикалық шығармашылығына, үздіксіз ізденісіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Самбет Д., Жолдасалы А. Дүниетану сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының танымдық іс-әрекетін қалыптастыру // Martebe.kz білім сайты. – 2025. – <https://martebe.kz>
- 2 Бастауыш сыныпта дүниетану сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту: Курстық жұмыс // MyUnivercity. – 2015. – <https://www.myunivercity.ru>
- 3 Қазыбекова М.А., Иманбекова Р.С. Оқу сауаттылығын қалыптастыруда «Дүниетану» оқулықтарының мазмұны мен құрылымы // Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. – 2025. – Б. 45-52.
- 4 Мұқанова А.Н. Дүниетану сабағында оқушылардың танымдық қабілетін арттыру әдістері // Seviba.kz. – 2022. – <https://seviba.kz/article-view?id=834>
- 5 Каюпов С.Ш. Дүниетану сабақтарында оқушылардың ойлау әрекеттерін дамыту тапсырмалары // Botana.biz. – 2015. – <https://botana.biz>
- 6 Искакова А.С., Амирбекова М.Р. Бастауыш мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін дамытуда «Дүниетану» пәнінің рөлі // Мектепте білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру теориясы мен практикасы: Респ. ғыл.-тәжір. конф. материалдар жинағы. – Қарағанды, 2023. – Б. 131-135.

ӘОЖ 796.034.2-053

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ СПОРТ, КӨПШІЛІК СПОРТ ЖӘНЕ САУЫҚТЫРУ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Еркінов Ш.Е., Кенжеев М.С.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация

Мақалада ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдірудің ғылыми-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады. Қазақстандық тәжірибе – *Auyl Sport* жобасы, Түркістан облыстарының инфрақұрылымдық дамуы, сондай-ақ халықаралық тәжірибе – Қытайдың «бір тұтас дене шынықтыру қызметі» үлгісі, Тайваньның «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы, Перудің жергілікті қауымдастықтарға арналған спорт әдістемесі талданады. Зерттеу нәтижелері бойынша ауылдық жерлерде спортты дамытудың үш негізгі бағыты айқындалды: инфрақұрылымдық даму (спорт кешендері, алаңдар, жүзу бассейндері), кадрлық әлеуетті арттыру (жаттықтырушылар, әлеуметтік спорт инструкторлары) және турнирлік-мәдени жүйе (ауылдық спартакиадалар, ұлттық ойындар, фестивальдер). Сондай-ақ, ауыл спортын жетілдірудің тиімділік критерийлері мен проблемаларды шешу жолдары ұсынылады. Мақала дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне, спорт жаттықтырушыларына, әдіскерлерге, мемлекеттік орган қызметкерлеріне және педагогикалық мамандық студенттеріне арналған.

Кілттік сөздер: ауылдық спорт, көпшілік спорт, сауықтыру дене шынықтыруы, *Auyl Sport*, спорт инфрақұрылымы, ұлттық ойындар, ауыл спартакиадасы, спорттық ауыл

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев спорт арқылы ұлт саулығын тұрақты дамытуды стратегиялық бағыт ретінде айқындады [1]. «Дені сау ұлт» мемлекеттік бағдарламасы аясында бұқаралық спортты, әсіресе ауылдық жерлерде дамыту ерекше маңызға ие. Себебі Қазақстан халқының 40%-ға жуығы ауылдық жерлерде тұрады және олардың сапалы спорттық инфрақұрылымға, кәсіби жаттықтырушыларға және жүйелі спорттық іс-шараларға қолжетімділігі қала тұрғындарымен салыстырғанда шектеулі [2].

Ауылдық жерлерде спортты дамыту – бұл тек дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру ғана емес, сонымен бірге ауыл жастарының бос уақытын тиімді ұйымдастыру, құқық бұзушылықтың алдын алу, салауатты өмір салтын қалыптастыру, жас спортшылардың әлеуетін ашу және тіпті ауылдық аумақтардың экономикалық дамуының драйверіне айналу мүмкіндігі [3]. Қытайдың Чжэцзян провинциясындағы «ауыл VA» тәжірибесі көрсеткендей, спорттық іс-шаралар ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге, жергілікті туризмді дамытуға және ауыл тұрғындарының табысын арттыруға тікелей ықпал ете алады [4].

Қазақстанда соңғы жылдары ауыл спортын дамыту бағытында ауқымды жұмыстар атқарылуда. 2024 жылы іске қосылған Auyl Sport жобасы 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірімді қамтып, олардың спортқа деген қызығушылығын арттырды. Жоба аясында баскетбол, волейбол, каратэ, футбол, ұлттық спорт түрлері дамытылып, Сербияда өткен халықаралық Гимназиадада Қазақстан намысын қорғаған 22 спортшының 12-сі осы жобаның түлектері болды. Бұл – ауыл спортының әлеуеті зор екендігінің айқын дәлелі.

Алайда, ауқымды жетістіктерге қарамастан, ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын ұйымдастыруда бірқатар проблемалар сақталып отыр: спорт инфрақұрылымының жеткіліксіздігі, әсіресе шалғай ауылдарда; жаттықтырушылар мен төрешілердің тапшылығы; ұйымдастырылған спорттық іс-шаралардың жүйесіздігі; қаржыландырудың шектеулілігі; ауыл тұрғындарының, әсіресе ересектер мен егде жастағы адамдардың сауықтыру дене шынықтыруына тартылу деңгейінің төмендігі.

Осыған орай, мақаланың мақсаты – ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдірудің отандық және халықаралық тәжірибесін жүйелеу, тиімді әдістемелік ұсыныстар әзірлеу. Зерттеу міндеттері: ауылдық жерлерде спорт инфрақұрылымын дамытудың қазіргі жағдайын талдау; ауылдық спортты ұйымдастырудың озық тәжірибелерін жинақтау; көпшілік спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытудың тиімді әдістерін айқындау; ауыл спортын жетілдірудің проблемалары мен перспективаларын анықтау.

Ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамыту мәселесі соңғы жылдары отандық және халықаралық ғылымда қарқынды зерттелуде.

1. Қазақстандық тәжірибе: Auyl Sport жобасы және өңірлік бастамалар. Қазақстанда ауылдық спортты дамытудың ең ірі жобасы – Auyl Sport. 2024 жылы Halyk қайырымдылық қоры мен Қазақстанның баскетбол, волейбол, каратэ федерациялары арасында жасалған меморандумдар аясында жүзеге асырылып жатқан бұл жоба ауыл жастары үшін қолжетімді спорттық секциялар ашу, жаттықтырушыларды қайта даярлау, төрешілер корпусын жасақтау, өңірлік және республикалық жарыстар өткізу, спорт құрал-жабдықтарымен қамтамасыз ету сияқты кешенді шараларды қамтиды.

Жобаның ерекшелігі – мемлекеттік органдар, бизнес-құрылымдар және спорт федерациялары арасындағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік үлгісінде жүзеге асырылуында. Бұл үлгі қаржылық, ұйымдастырушылық және әдістемелік ресурстарды біріктіруге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда жоба аясында 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірім спорттың 6 түрімен жүйелі түрде айналысуда.

Облыстық деңгейде де ауыл спортын дамыту бағытында ауқымды жұмыстар атқарылуда. Павлодар облысы әкімінің орынбасары Айгүл Мәлікованың мәліметінше, 2025 жылдың алғашқы жартыжылдығында облыста 7 жаңа спорт нысаны пайдалануға берілген. Оның ішінде Ақсу қаласындағы мұз аренасы және Успен, Қараоба, Қарақала, Шалдай,

Хмельницкое, Баянауыл ауылдарындағы дене шынықтыру-сауықтыру кешендері бар. Сонымен қатар, Май, Павлодар, Терекөл, Екібастұз, Баянауыл аудандарында 7 жаңа дене шынықтыру-сауықтыру кешені мен 3 жүзу бассейнінің құрылысы жүріп жатыр.

Жамбыл облысында Қордай ауданы Қарасу ауылында «Ауыл – ел бесігі» жобасы аясында құны 342 миллион теңгені құрайтын заманауи спорт кешені ашылды. Мұнда ауыл тұрғындары спорттың 10-ға жуық түрімен айналыса алады. Облыс әкімі Ербол Қарашөкеевтің айтуынша, қазіргі таңда Жамбыл облысында спортпен жүйелі түрде шұғылданатындар қатары 489 мыңнан астам адамға немесе облыс тұрғындарының 40%-ына жеткен.

Ақмола облысы Жақсы ауданы Жаңа Қима ауылында «Агрофирма TNK» ЖШС қолдауымен Т.Уәлиев атындағы спорт кешені салынды. Бокс, күрес, волейбол және ойын спорт түрлеріне арналған залдары бар бұл ғимаратта үш ауылдан келген 160 мектеп оқушысы тегін жаттығады.

2. Халықаралық тәжірибе: Қытай, Тайвань және Перу үлгілері. Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы ауданы Тарбағатай аймағының тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Мұнда «спорт арқылы ауылды жандандыру» стратегиясы аясында «біртұтас дене шынықтыру қызметі» моделі енгізілген. Бұл модель үш негізгі компоненттен тұрады:

Бірінші – инфрақұрылымдық негіз. 11,73 млрд юань қаржыға 3915 спорт нысаны салынып, жалпы ауданы 2,84 млн шаршы метрді құраған. Жан басына шаққандағы спорт алаңдарының көлемі 2,59 шаршы метрге жеткен. 6 қалалық спорт сарайы, 3 бұқаралық спорт орталығы және 5 спорт саябағы салынған. Ауылдық жерлерде спорт нысандары егістік алқаптарға интеграцияланған, ал қалалық жерлерде бос тұрған учаскелерде шағын спорт алаңдары құрылған.

Екінші – қызмет көрсетуді күшейту. 68 бұқаралық спорт қауымдастығы құрылып, «аудан қауымдастығы – ауылдық филиал – қауымдық сервис орталығы» үш деңгейлі желісі қалыптасқан. 1100-ден астам әлеуметтік спорт инструкторы даярланып, әр мың адамға 2,16 инструктордан келетін көрсеткішке қол жеткізілген. Кәсіби жаттықтырушылар мен төрешілер ауылдық жерлерге жіберіліп, «спорт кеңесшісі» институты енгізілген.

Үшінші – жарыстық-мәдени іс-шаралар. Ауылдық жерлерде көктемгі егіс және күзгі орақ мерекелеріне орай «шаруалар спорттық фестивалі» өткізіліп, арқан тартыс, ауыл шаруашылығы құралдарын тасымалдау жарыстары ұйымдастырылады. Қазақтар көп шоғырланған ауылдарда көкпар, қыз қуу секілді дәстүрлі спорт түрлерінен жарыстар өткізіледі.

Тайваньдағы «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы ауылдық жерлерде спортты дамытудың тағы бір тиімді моделін ұсынады. Бұл бағдарлама аясында 214 ауыл сертификатталған, оның ішінде 30-ы шалғай таулы ауылдар. Ерекше назар аударарлық тәжірибелер:

Хуалянь уезі Дама ауылы – 1989 жылдан бері қыздар футболы дәстүрі сақталған. Ауыл тұрғындары «1989 қыздар футболы» фестивалін ұйымдастырып, әлем чемпионатына қатысушы ардагерлер мен жас футболшыларды біріктіреді. 2025 жылы ауыл құрамасы Дүниежүзілік жастар ойындарында алтын медаль жеңіп алған.

Пеңху уезі Жунсин ауылы – жылына 3 рет «төмен көміртекті өмір, салауатты серуен» жаяу жүру акциясын өткізеді. 80 жастағы қариялар мен 10 жастағы балалар бірге серуенге қатысады. Сондай-ақ, «құрлықтағы байдарка» және спорттық ойындар сайысы тұрақты түрде ұйымдастырылып, жергілікті бизнес демеушілік тартады.

Хуалянь уезі Сюлинь ауылы – Тайваньдағы Тароко тайпасының мекені. Мұнда «Бүкілтайваньдық Тароко спорт ойындары» ұйымдастырылып, баскетбол, софтбол, футболдан жарыстар өтеді. Ауыл тұрғындары жұмыстан кейін өздігінен жаттығып, басқа ауылдармен жарысады.

Перудегі Анда таулы аймақтарында жүзеге асырылып жатқан Sinkumunchis жобасы жергілікті қауымдастықтарға арналған спорт әдістемесінің тамаша үлгісі болып табылады. Кечуа тілінде сөйлейтін жергілікті халыққа ана тілінде спорттық жаттығулар

ұйымдастырылып, 800-ге жуық бала мен жасөспірім аптасына 2 рет футболдан жаттығады. Жоба аясында 8, 10, 13 және 16 жас топтары арасында ұлдар мен қыздар лигалары ұйымдастырылып, ай сайын басқа аудандармен жарыстар өткізіледі.

3. Ғылыми зерттеулер: ауыл спорты мен ауылды жандандырудың симбиоздық байланысы.

Қытай ғалымдары Пэнфэй Лю, Сухао Ван, Шаньбинь Шуй (2025) ауыл спорты мәдениеті мен ауылды жандандыру стратегиясы арасындағы симбиоздық байланысты терең зерттеген. Олардың тұжырымдауынша, ауылды жандандыру мен спорт мәдениетін дамыту өзара тығыз байланысты: жергілікті спорт мамандары ауылдық қоғамдық спорт қызметінің деңгейін көтеруге, ауылдық спорт индустриясын дамытуға және ауылдық спорт мәдениетін жандандыруға көмектесе алады. Зерттеушілер ауылдық спортты дамытудың оңтайлы жолдары ретінде мыналарды ұсынады: спорттың мәдени құндылығын терең ашу; ауылдық ресурстардың синергетикалық артықшылықтарын пайдалану; ауылдық жерлерде спорт мәдениетін насихаттауды күшейту; ауыл тұрғындарының спорттық санасын арттыру; ауылдық фитнес іс-шараларын кеңінен жүргізу; негізгі қоғамдық нысандарды жақсарту; цифрлық технологияларды қолдануды дамыту; турнирлерді насихаттау платформасын құру.

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Теориялық талдау әдісі арқылы ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыруын дамыту мәселесіне қатысты отандық және халықаралық ғылыми-педагогикалық әдебиеттер, нормативтік құжаттар, ведомстволық есептер мен әдістемелік құралдар сараланды. Салыстырмалы-салғастырмалы талдау әдісімен Қазақстан, Қытай, Тайвань және Перудің ауылдық спортты дамыту тәжірибелері салыстырылып, тиімді элементтері айқындалды. Жүйелеу және жіктеу әдісі арқылы ауылдық спортты жетілдірудің негізгі бағыттары мен әдістері топтастырылды. Модельдеу әдісі негізінде ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытудың авторлық әдістемелік моделі жасалды.

Ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдіру – ұлт денсаулығын нығайтудың, ауыл жастарының бос уақытын тиімді ұйымдастырудың, құқық бұзушылықтың алдын алудың және тіпті ауылдық аумақтардың экономикалық дамуының маңызды факторы. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда осы бағытта ауқымды жұмыстар атқарылып жатқанын көрсетеді.

Auyl Sport жобасы – ауылдық спортты дамытудағы отандық тәжірибенің озық үлгісі. 200 ауылдан 12 мыңнан астам бала мен жасөспірімді қамтыған бұл жоба мемлекеттік органдар, бизнес-құрылымдар және спорт федерациялары арасындағы тиімді ынтымақтастықтың арқасында жүзеге асуда. Жоба түлектерінің халықаралық Гимназидада Қазақстан намысын қорғап, 12 спортшының жүлделі орындар алуы – ауыл спортының әлеуеті зор екендігінің айқын дәлелі.

Павлодар, Жамбыл, Ақмола облыстарының тәжірибесі ауылдық жерлерде спорт инфрақұрылымын дамыту жұмыстарының қарқынды жүргізіліп жатқанын көрсетеді. 2025 жылы Павлодар облысында 7, Жамбыл облысында 1 (алдыңғы жылдары 16) спорт нысаны пайдалануға берілсе, Ақмола облысы Жақсы ауданында бизнес қолдауымен заманауи спорт кешені ашылды.

Халықаралық тәжірибе ауылдық спортты дамытудың тиімді жолдарын көрсетеді. Қытайдың «біртұтас дене шынықтыру қызметі» моделі инфрақұрылым, кадр және турнирлік іс-шараларды кешенді дамытудың тамаша үлгісі болып табылады. Тайваньның «спорттық ауыл» сертификаттау бағдарламасы ауылдық жерлерде спортты дамытуды ынталандырудың тиімді құралы екенін дәлелдеді. Перудегі Sinkumunchis жобасы жергілікті халықтың тілі мен мәдениетін ескерудің маңыздылығын көрсетеді. Қытайдың Чжэцзян провинциясындағы «ауыл VA» тәжірибесі спорттық іс-шаралардың ауыл экономикасының драйверіне айнала алатынын дәлелдейді.

Зерттеу нәтижесінде әзірленген ауылдық спортты дамытудың үш бағытты әдістемелік моделі инфрақұрылымдық, кадрлық және турнирлік-мәдени бағыттарды қамтиды. Бұл

модель Қазақстанның әрбір өңірінің ерекшеліктерін ескере отырып, бейімделіп енгізілуі мүмкін.

Алайда, ауқымды жетістіктерге қарамастан, ауылдық жерлерде спорт пен сауықтыру дене шынықтыруын дамытуда бірқатар проблемалар сақталып отыр: спорт инфрақұрылымының біркелкі дамымауы, әсіресе шалғай шағын ауылдарда; жаттықтырушылар мен төрешілердің тапшылығы; спорттық іс-шаралардың жүйесіздігі; қаржыландырудың шектеулілігі; ересектер мен егде жастағы адамдардың сауықтыру дене шынықтыруына тартылуының төмендігі.

Бұл проблемаларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет. Мемлекеттік деңгейде ауылдық жерлерде спортты дамытудың тұжырымдамасын әзірлеу, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін жетілдіру, «Ауыл жаттықтырушысы» бағдарламасын енгізу, «Ауыл спартакиадасы» жобасын бастау, ұлттық спорт түрлерін дамытуға арналған арнайы бағдарламалар қабылдау қажет. Жергілікті деңгейде әрбір ауылдық округтің спорттық инфрақұрылымын дамытудың жеке жоспарын әзірлеу, спорттық секциялар мен үйірмелердің қолжетімділігін қамтамасыз ету, дәстүрлі спорттық іс-шараларды қайта жаңғырту маңызды.

Болашақ зерттеулер мына бағыттарда жүргізілгені жөн:

1. Ауылдық жерлерде спортты дамытудың экономикалық тиімділігін зерттеу (спорттық іс-шаралардың ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге, жергілікті туризмді дамытуға әсері);
2. Ауылдық жерлердегі әртүрлі жас топтарының (мектеп жасына дейінгі балалар, жасөспірімдер, ересектер, егде жастағы адамдар) сауықтыру дене шынықтыруына тартудың тиімді әдістемелерін әзірлеу;
3. Цифрлық технологияларды (мобильді қосымшалар, онлайн жарыстар, виртуалды жаттығулар) ауылдық спортта қолдану мүмкіндіктерін зерттеу;
4. Ұлттық спорт түрлерін бұқаралық спортқа интеграциялаудың әдістемелік негіздерін жасау.

Қорыта айтқанда, ауылдық жерлерде спортты, көпшілік спортты және сауықтыру дене шынықтыру жұмыстарын жетілдіру – бұл ұзақ мерзімді, жүйелі және кешенді тәсілді қажет ететін күрделі процесс. Алайда, Ауыл Sport жобасының алғашқы нәтижелері, облыстардағы спорт кешендерінің құрылысы және халықаралық тәжірибе көрсеткендей, дұрыс стратегия мен тиімді әдістеме таңдалған жағдайда, ауылдық жерлерде де спорттың жоғары деңгейіне қол жеткізуге болады. Ең бастысы – ауыл тұрғындарының өздерінің спортқа деген қызығушылығы мен ұмтылысын қолдау, оларға қажетті жағдайлар жасау және жетістіктерін бағалай білу.

Әдебиеттер тізімі

1. Архипов С.А. Организационная структура управления физическойкультурой и спортом в регионе // Известия ТулГУ. Серия. Физическая культура и спорт. - Тула: Изд-во ТулГУ, 2006. - Вып. 1. - 3843 с.
2. Демидова А.Л. Менеджмент в физической культуре и спорте. - Петербург: Современный гуманитарный университет, 2001. - 193 с.
3. Andrew Eisele - 2005. Olympic Boxing Rules. About.com. Boxing.about.com. 9 April 2012. – Retrieved, 2012, may – 18
4. Кузин В.В., Кутепов М.Е., Сейранов С.Г. Отбор студентов на специализацию "спортивный менеджмент": опыт компьютерного тестирования // Теория и практика физической культуры. - 1995. - №12. - С. 4-6.

«Инновациялық технологиядағы көркем-еңбек»

Адамқұлов Нурали Мерекебайұлы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қауымдастырылған профессоры (доцент), п.ғ.к., Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының академигі.

«Этномәдениет» ШБО жетекшісі. E-mail: nuraliadamkulov@mail.ru

Ахметов Бақыт Базарбекұлы –

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің аға оқытушысы, ҚР Мәдениет саласының үздігі. ҚР суретшілер және дизайнерлер одағының мүшесі.

E-mail: Ahmetalmas72@mail.ru

Аннотация: Мақалада Қазақстан ұстаздарының, суретшілердің реалистік туындыларынан бөлек абстракциялық бағыттағы ізденіс-тәжірибелерін жасау жолдары, оны дамыту жолдары қарастырылады. Кез келген бұйымдар жасауда көркемдік композицияларды пайдаланумен бірге, декоративті тиімді әдемілікпен ғана шектелмей этномәдениетпен байланыса отырып туындылар ойластыру, оларды сабақта пайдалану әдістері қолданылу жолдары да қолданылған.

Кілт сөзі: Бейнелеу өнері, қолөнер, этнопедагогика.

Қазақстан Республикасы егемен ел болып әлеуметтік-экономикалық саясатын жаңаша жүргізіп отырған уақытта, жалпы білім беретін мектеп оқушыларын жаңаша оқытуда, әдістемелік жүйелерді құруда алғашқы кезеңдерінен бастап-ақ мәдени салада жаңа құндылықтарды енгізу және іс жүзіне асыру істері қарастырылуы тиіс. Тіпті бұрынғы білім мен өнердегі жаңа құбылыстарды оқушылар арасындағы іскерлігі мен біліктілігін өзіндік көзқарастар қалыптастыру, шикі заттарды еркін игеру әдістері қамтылу керек [1.4]. Сондай-ақ Қазақстан ұстаздарының, суретшілердің реалистік туындыларынан бөлек абстракциялық бағыттағы ізденіс-тәжірибелер жасау жолдары, оны дамыту жолдары да ескеріледі. Кез келген бұйымдар жасауда көркемдік композицияларды пайдаланумен бірге, декоративті тиімді әдемілікпен ғана шектелмей этномәдениетпен байланыса отырып туындылар ойластыру, оларды сабақта пайдалану әдістері қолданылу керек. [1.5]. Иновациялық технологияларды іске асыру жұмыстарында:

оқытудың заманауи технологиялары саласындағы білім беру мақсатында жалпы білім беретін мектептердегі оқушылардың іскерлігі мен біліктілігін арттыру үшін негізгі төрт модуль бойынша дәріс оқылып, сарамандық оқытулар қамтылуы тиіс, олар:

1. Үздіксіз білім беру жүйесіндегі заманауи әдістер.
2. Өзіндік даму, өзіндік жетілу, өзіндік жүзеге асыру технологиялары.
3. Білім беру нәтижелерін бағалау әдісі.

4. Оқыту жүйесіндегі қазіргі заманға сай сандық технологиялары.

Модуль 1. «Үздіксіз білім беру жүйесіндегі заманауи әдістері»

Модуль оқытудың сапасын арттыратын заманауи әдістемелік әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып оқытуға негіздеу. Тыңдаушыларға оқу үдерісі мен оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін арттыруды қамтамасыз ету мақсатында әсерлі стратегиялар мен әдістер, оқыту технологияларын ұсыну, (электронды оқулықтар т.б.).

Осы модуль бойынша инновациялық оқыту технологиялары:

- рөлдік ойындар, (тақырыпса қай ойындар, мысалдар)
- проблемалық оқыту;
- оқытушының құзыреттілігі жөнінде көптеген материалдар көрсету;
- жеке тұлғаға бағытталған технологиялар мен жазу мен оқу арқылы сын тұрғысынан ойлау технологиясы жөнінде слайдтар беру;
- оқытудың дәстүрлі және инновациялық технологияларының классификациясын жасап, жан-жақты қарау;
- оларды оқушылар арасында өзекті тақырып ретінде қарастырып, кең көлемде талқылау.

Модуль бойынша «технология, бейнелеу өнері, сызу» пәндеріне қатысты салалық пәндерді оқыту барысында оқытудың белсенді және интерактивті әдістерін жеке тәжірибеде қолдану әдістерін қарастыру. Ол оқушылардың әлеуметтік және оқу белсенділігін арттыруға негіз болып, ондағы практикалық тапсырмалар тек жекелеген үрдістерді меңгертумен шектелмей, проблеманы шешуге бағытталуы, оқушылардың өздігінен шешім қабылдауына келіп тірелетіндей шығармашылық сипатта қарастырылуы тиіс. Белсенді оқыту әдістері ешкімді де танымдық әрекеттен тыс қалдырмайтындай оқу үрдісін ұйымдастыруға тірек болуы керек. Жалпы сабақ барысында мынадай тиімді әдістерді қолданып отыруға болады. Оларға көбінесе іскерлік, рөлдік ойындар, миға шабуыл, дөңгелек үстел, сайыстар оларды талдау, топтық жұмыс, тренингтер қолданылатын интерактивті әдістерді жатқызуға болады [1.5].

Модуль 2. «Өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі іске асыру технологиялары»

2 модуль оқытуды аналитикалық тұрғыдан қарастыруға, оқу үдерісінде оқушылардың зияткерлік күш-жігерлерін арттыру үшін жаңа көзқарастар арқылы жаңа әдістерді жетілдіруге, оқушылардың сыни және шығармашылық ойлауын ынталандыруға, оқушыларды түсінуге, қиын мәселелерді жоспарлауға және түйінді мәселелерді шешуге жағдай жасайтын әртүрлі құрылымдарды алдын-ала нақтылап алу керек.

Екінші модульді қорытындылай келе, сабақ барысында мынадай оқушылардың өзіндік жұмысының түрлерін қолдануға болады. Олар:

Бұйымдар жасау, шығармашылық сурет салу кезінде пікірталас.

Пікірталас ұғымы диспут (disputo) латын сөзінен алынып, «талқылаймын, таласамын» деген ұғымды білдіреді. Пікірталас – күрделі, сонымен бірге қоғамдық, саяси адамгершілік тәрбиенің тиімді формасы бола алады. Шынайы

шындыққа жету жолы еркін пікір алмасу арқылы жүргізілуі керек. Пікірталас кезінде оқушы әрбір сөз сөйлеушінің сөзін мұқият тыңдап, ойын бөлмей, әрбір сұрақтан кейін мысалдармен қорытындылап отыруға тиіс.

Миға шабуыл. Шығармашылық тапсырмаларды шешу идеялары ұжымдық іске қосу әдісі ретінде «миға шабуыл» әдісін А.Ф.Осборн ұсынған. Бұл әдістің мақсаты шығармашылық тапсырманы шешу үшін мүмкіндігінше көп мөлшердегі идеяларды жинауға, ойлау салғырттығынан арылуға, дәстүрлі ойлау үдерісін жаңғыртуға негізделеді. Бұл әдістің негізгі ұстанымы мен ережесі – қатысушылар ұсынған идеяларды сынау мүлдем рұқсат етілмейді. Мұның өзінде мүмкін болған барлық әзілдер көтермеленеді. Әдісті қолдану сәттілігі көбінесе пікірсайыс барысын шебер бағыттап алатын, ынталандыратын сауалдар қоя білетін, жеңілдіктер беретін, әзіл-оспақтар қолдана алатын пікірсайыс басшысына байланысты болады.

“Ми шабуылы” – белгілі бір мәселені шешу үшін тез арада жеткілікті мөлшерде ұсыныстар жинауға көмектесетін әдіс. Бұл әдістің шешімін табуды қажет ететін кез келген қиын жағдайда, сол сияқты топты шығармашылықпен ойлауға жұмылдырып, мәселені шешудің сан түрлі жолын табуға болатындығына көз жеткізу мақсатында қолдануға болады. Сонымен қатар ол жеке тұлғаның бар білімін ортаға салуға кедергі болатын кейбір келеңсіздіктерден арылтады.

Рөлдік ойын. Оқушыларды ойлау мен сөйлеу дағдыларына төселдіруді ойын түрінде ұйымдастыру интерактивті оқыту әдісінің бір түрі болып саналады. Өйткені ойын үстінде мұғалім мен оқушы арасында өзара байланыс пайда болып, оқушылардың ұжымдық түрде жұмыс істеуіне мүмкіндік ашылады. Ойын оқушы белсенділігін арттырумен бірге олардың танымдық қабілетін жетілдіріп, шығармашылық белсенділікке деген қажеттілігін қанағаттандырады.

Кейс-стади – портфелдегі, таспадағы немесе стендтегі нақты өмірдегі факт, дәйек, дәлелдемелерді қолданып оқытудың инновациялық әдісі, оның барысында білім алушылардың тобына нақты кәсіби мәселелерді шешу ұсынылады, олар оны әрі қарай талқылап, алынған нәтижелерді талдап, шешім шығарады.

Кейс-стади кезеңдері: сипатталған жағдайды зерттеп, оқушылар проблеманы анықтайды; шағын топтар оны шешудің нақты жолдарын ұсынады; талқылау мен пікірталастың нәтижесінде әр шағын топ бір шешімге келеді. Оқытушының қатысуымен өтетін талқылауда топтар проблема бойынша өз шешімін дәлелдеуге тырысады. Ортақ бір шешімнің болуы міндетті емес.

Модуль 3. «Білім беру нәтижесін бағалау жүйесі»

Бүгінгі таңдағы білім алушыларды бағалау жүйелері тәлімгерлердің оқу жетістіктерін оқытудың кредиттік технологиясы бойынша ағымдық, аралық, емтихан түрінде жүзеге асады. Бағалау оқушы үшін болуы тиіс (икемді, көп құрамды, түсінікті, психологиялық жайлы, суммативті және формативті бағалау). Суммативті немесе қорытынды бағалау (емтихан, қорытынды тест т.б.) белгілі бір уақыт кезеңінде оқушылардың оқу нәтижелерін айқындайды.

Үшінші модуль бойынша **CASE STUDY** – алты әдісін қолдану арқылы оқушылар бойына мынадай дағдыларды қалыптастыруға болатындығы көрсетіледі:

1. Аналитикалық дағдылар. Оларға: деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі, маңызды және маңызды емес ақпараттарды айыра білу, талдау, елестету және оларға қол жеткізу, жіберіп алған ақпараттарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі және т.б. жатқызуға болады. Нақты және логикалық ойлау қабілеті. Бұл әсіресе, ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды.

2. Тәжірибелік дағдылар. Кейсте көрсетілген нақты жағдайларымен салыстырғанда мәселенің күрделілігі төмен деңгейі экономикалық теорияларда, әдістер мен принциптерде қолданылатын тәжірибе дағдыларын жүйелеуге мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық дағдылар. Ережеге сай жалғыз CASE-пен мәселе шешілмейді. Мұнда, логикалық жолмен шешілмейтін, альтернативті шешу генерациясының шығармашылық дағдылары өте маңызды.

4. Коммуникативті дағдылар. Оған: дискуссияны жүргізу шеберлігі, қатысушылардың көзін жеткізу. Көрнекі материалды және басқа қажетті ақпараттар мен құралдарды қолдану – топтарға бірлесу, өз көзқарасын қорғау, оқушылар бір-бірінің көзін жеткізу, қысқа нақты есеп даярлау.

5. Әлеуметтік дағдылар. Мұнда мәселені талқылау барысында CASE-те нақты: адамдардың өзін - өзі бағалау тәртібі, тыңдай білу, дискуссияны қолдау немесе қарама - қарсы көзқарасты дәлелдеу яғни, өзін - өзі ұстау және басқада сынды әлеуметтік дағдылар қалыптасады.

6. Өзіндік саралау. Яғни, пікірталас кезінде келіспеушілік басқалардың және өзінің пікірін жете түсінуге және талдауға септігін тигізеді. Мұнда, туындаған моральдық және этикалық мәселелер оларды шешудің әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру талап етіледі. Кейс әдісін қолдану тек оқытумен ғана шектелмейді, бұл әдіс зерттеу әдісі ретінде де белсенді қолданылады. Сонымен қатар, оқудағы оқу, білім және ізденіс мазмұнын біріктіру арқылы оқушылардың кәсіптік құзыреттілігін жоғарылатудың нақты тәсілдерінің бірі [2.16].

Модуль 4. «Оқыту және оқу жүйесіндегі заманауи сандық технологиялар»

Модуль мұғалімнің кәсіби қызметінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдана алу және игеруге арналған. E-learning технологиясы, электронды оқу-әдістемелік материалдар құру; Қашықтан оқыту методологиясы; қашықтан оқыту құрылғылары, электронды оқу материалдарына және технологияларға стандарттар мен спецификациялар. Оқу процестерін жоспарлау және басқару жүйелері; мультимедия технологиясын қолдану арқылы оқу процесін интенсификациялау. Online іс-шараларды ұйымдастыру үшін заманауи технологиялар (веб-конференциялар), online-лекциялар, вебинарлар т.с.с. оқыту үшін интерактивті мультимедиялық инструменттерді қамтитын технологиялар.

Вебинарды ұйымдастырудың жолдарын үйренуге бағытталған. Anymeeting бағдарламасында топ бойынша жұмыс жасалып, нәтижесі мұғалімге ұсынылады.

Оқушыларға қажетті әрі тиімді компьютерлік бағдарламалар CamStudio скринкаст жазуға арналған бағдарлама, Free Quiz maker компьютерлік тест тапсырмаларын дайындауға арналған бағдарлама, online шараларын (веб-конференциялар), online-дәрістер, вебинар, т.б. ұйымдастыруға арналған Anymeeting бағдарламасы қарастырылады. Заман ағымына қарай күнделікті сабаққа видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану айтарлықтай нәтижелерге қол жетізеді. Кез келген сабақты электрондық оқулықты пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптасытуға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды [3.24].

Төртінші модульді қорытындылай келе, оқушының ақпараттық технологияны пайдалануы, оның кейбір элементтерінің жеке шығармашылық байланысымен сипатталады. Олардың бір-біріне деген өзара ықпалында байқауға болады.

Сонымен жалпы курс бойынша мынадай нәтижелі түйіндеулер жасауға болады:

- Осы орталықта алған білімдердің нәтижесінде қазіргі инновациялық оқыту әдістеріне саралау жасауға мүмкіндік туды;
- Мектептердегі оқу бағдарламасы оқушылардың әдістемелік, іскерлік дағдыларын қалыптастыруға негізделген;
- Қолданылған әдістемелерді Технология сабағында жеке практикада қолданысқа енгізуге болады;
- Қазақстанның жалпы білім беретін мектептердегі әріптестерімізбен әдістемелік және әдіскерлік қатынас орнатуға мүмкіндік туды [5.214].

Жаңа инновациялық технологияны меңгеру миұғалімнің кәсіптік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие процесін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 ҚР Білім және ғылым министрлігі бекіткен Жалпы білім беретін мектептердің 1-11 сынып оқушыларына арналған «Көркем еңбек» бағдарламасы
- 2 Сарыбаев Б. Қазақтың музыкалық аспаптары. Алматы, Өнер 1981. 26-42 бет.
- 3 Тарақты Ақселеу қазақтың ұлы күйшілері. Алматы, Өнер 2000 жыл 8-11 бет
- 4 Ақтаев С. Н. Адамкулов Н. М. Қазақ фолклорының лұғаты. Алматы, 2008 жыл, 298 бет
- 5 Шаңырақ Үй тұрмысына арналған энциклопедия. Алматы, Өнер 1990 жыл. 814 бет

ЖАҢҒЫРТАТЫН ҚУАТТЫ ӘЛЕУЕТ
Тәңірбергенов М.Ж. – П.ғ.д., профессор,
Жұман Б.Ә. - Магистрант

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада кино, музыка, театр, бейнелеу өнері, дизайн, кескіндеме сияқты креативті индустриялардың дамуымен байланысты қазіргі мәдениет мекемелерінде жаңа технологияларды қолданудың қажеттілігі қарастырылады. Сонымен қатар, ғылыми-әдістемелік орталық ретінде мәдениеттану, өнертану, этнография, бейнелеу өнері, рекреация және өзге де сабақтас салалар бойынша ғылыми зерттеулер қарқын алып келеді. Бұл бағыттағы зерттеулер тек ғылыми прогресті ілгерілетіп қана қоймай, мәдени мұраны сақтау ісіне де үлес қосып, Қазақстанда өнерді кеңінен насихаттауға және дамытуға бағытталған.

Түйін сөздер: мәдениет, кино, музыка, театр, бейнелеу өнері, дизайн, кескіндеме, жаңа технологиялар, өнер тарихы, этнография, мәдени мұра.

**ИСКУССТВО СИЛА ВОЗРОЖДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ
ТРАДИЦИЙ И РЕМЕСЕЛ**

Танирбергенов М.Ж. – Д.п.н., профессор,
Жуман Ж.А. - магистрант

Анотация. В статье рассматривается необходимость использования новых технологий в современных учреждениях культуры с развитием таких креативных индустрий, как кино, музыка, театр, изобразительное искусство, дизайн, живопись и т.д. При этом, являясь научно-методическим центром, научные исследования в области культурологии, искусствоведения, этнографии, изобразительного искусства, рекреации и других смежных дисциплин набирают обороты, а исследования в этой области не только способствуют научному прогрессу, но и прилагают все усилия для сохранения культурного наследия, а также широкой пропаганды и развития искусства в Казахстане.

Ключевые слова: культура, кино, музыка, театр, изобразительное искусство, дизайн, живопись, новые технологии, история искусств, этнография, культурное наследие.

Tanirbergenov M.Zh. - D.p.n., Professor,
Zhuman J.A. - undergraduate
**ART IS A POWER TO REVIVAL NATIONAL
TRADITION AND HANDICRAFT**

Abstract. This article examines the need to utilize new technologies in modern cultural institutions, as creative industries such as film, music, theater, fine arts, design, painting, and others develop. As a scientific and methodological center, research in the fields of cultural studies, art history, ethnography, fine arts, recreation, and other related disciplines is gaining momentum. Research in this field not only contributes to scientific progress but also makes every effort to preserve cultural heritage, as well as promote and develop the arts in Kazakhstan.

Keywords: culture, film, music, theater, fine arts, design, painting, new technologies, art history, ethnography, cultural heritage.

Оңтүстік тарихи мәдени бай және этникалық жағынан алуан түрлі аймақ ретінде бірегей дәстүрге ие, бұл әлеуетті түрлі ғылыми-әдістемелік, мәдени-ағартушылық бағдарламалар арқылы іске асырылып келеді. Мысалы, жергілікті мәдени дәстүрлер мен заманауи өнерді сақтауға және дамытуға бағытталған фестивальдар, симпозиумдар, өнер көрмелері, байқаулар және басқа да іс-шаралар ұйымдастырылуда. Ғылыми-әдістемелік орталық ретінде мәдениеттану, өнертану, этнография, бейнелеу өнері, демалыс және басқа да сабақтас пәндер саласында ғылыми зерттеулер белсенді қарқын алуда. Бұл бағыттағы зерттеулер ғылыми прогреске ықпал етіп қана қоймай, мәдени мұраны сақтауға, сондай-ақ Оңтүстік Қазақстанда өнерді кеңінен насихаттауға және дамытуға бар күш жігерін салып

ғылыми тұрғыда зерттеп келе жатқан ғалымдар аз емес. Солардың бірегейі Ғалым суретші-ұстаз педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мәдениет қайраткері, ҚР Суретшілер одағының мүшесі Қуандық Ералыұлы Ералинді айтуға болады.

Қазіргі мәдениет мекемелері кино, музыка, театр, бейнелеу өнері, дизайн, кескіндеме т.б. шығармашылық салаларды дамытуда, жаңа технологияларды қолдануда шешуші рөл атқарады. Бұл салалар мәдени және экономикалық өсудің маңызды көзі болып табылады және мәдениет пен өнердің дамуының катализаторы бола алады.

Профессор Қуандық Ералиннің ғылыми зерттеу еңбектері ұлттық салт-дәстүр мен бейнелеу өнерін жаңғырту бағытында өрбиді: Мысалы: «Этнобұйымның көркемдік өлшем бірліктерін анықтау» атты мақаласында Қазақстан Республикасының бейнелеу өнеріндегі өнертану саласында этнобұйымның көркемдік өлшем бірліктерін анықтау мәселесін зерттеуді ашып көрсетуге арналған. Ол ұлттық колөнер бұйымдарын талдау барысында жүзеге асырылған. Мақалада этнобұйымның көркемдік өлшем бірліктерін анықтауға негізделген өнертану әдістемесінің табиғаты анықталған. Этнобұйымдардың көркемдік ерекшеліктерін бағалау, көркемдік өлшем бірліктерін анықтау мазмұны жеткілікті дәрежеде ашып көрсетілген. Еңбектің зерттеу саласы этнобұйымның көркемдік өлшем бірліктерін анықтау идеясы, композиция, колорит, орындау техникасы бағытында айқын белгіленген.

Сонымен қатар «Бейнелеу өнері шығармаларын қабылдау» атты оқу құралында «Қазақстан Республикасының жоғары педагогикалық білім беру» тұжырымдамасында: «педагогтарды кәсіби даярлауда ұлттық рухани мәдениетті... дамыту» қажеттілігіне мән береді. Сондай қажеттіліктердің бірі – болашақ мамандардың көркемдік мәдениетін қалыптастыруда алдымен бейнелеу өнері шығармаларын қабылдаудың теориялық білімдерін терендетуді ұсынған. Ұлттық бейнелеу өнер негізінде болашақ мамандарға кәсіби білім беру мәселелерін шешудің бүгінгі күнде маңызы артып жатқанын көрсетеді.

Аталған оқу құралында бейнелеу өнері тарихы пәнінің базалық мәселелері жан-жақты қарастырылған. Тақырыптық мәселелер бейнелеу шығармаларын зерттеудегі мәлімет көздері мен материалдар және өнердің даму кезеңдеріндегі ерекшеліктерін, бейнелеу өнеріндегі кеңістік пен уақыт ұғымдарын және қазақ бейнелеу өнері шығармаларын талдауда студенттердің дүниетанымдық ой-өрісінің қалыптасуына үлкен әсер етеді және олар рухани-мәдени сананың, эстетикалық көзқарастың, философиялық дүниетанымның негізін құрайды. Тақырыптық мәселелер бейнелеу өнерін зерттеудегі мәлімет көздері мен материалдар және даму кезеңдеріндегі ерекшеліктерін, бейнелеу өнеріндегі кеңістік пен уақыт ұғымдарын және қазақ тұрмысының эстетикасын көрсетеді.

«Батухан Байменнің шығармашылығындағы ұлттық салт - дәстүрлер көріністері» атты мақаласында: демократиялық, құқықтық, әлеуметтік мемлекет құру кезеңінде жоғары құндылық адам, оның өмірі, құқығы мен бостандығы, оның ішінде жоғары деңгейдегі қолдану шешімін күткен басты міндет жеке тұлғаның адамгершілік және идеялық тәрбиесін жетілдіру жолдарымен байланысты проблемаларды өнер мүмкіндіктері арқылы шешу болып табылады. Өнертанымдық талдау өлшемдері қоғамдағы адамдардың эстетикалық іс-әрекетін рухани прогреске қарай өзгертудің негізгі әдістері бола түсуде. Осыған сәйкес ұсынылып отырған мақала графикалық өнер және өнертану арасында байланысты ашу қарастырылған.

Қуандық Ералин «Концептуалдық өнер бағыттары» еңбегінде Өнер сан ғасырлар бойы адамзат қолымен жасалып, халықтың рухани жан дүниесін арттыруға қызмет етіп келгенін, әрбір тарихи даму кезеңдерде өнердің жаңа технологиялары мен жаңа бағыттары зерттеген. Қазіргі өркениет заманында өнердің жаңа бағыттары ашылып, жаңа технологиялары пайда болып, бұрынғы бағыттар мен технологиялар дәстүрге айналып, олардың орнын жаңалары алмастырып жатқанын зерттеген. Жаңа ізденіс басы әлемдік инновацияны жұртшылық қауым біліп отыру қажетігі көрсеткен. Алайда көпшілік өнер саласындағы болып жатқан өзгерістерді біле бермейтіндігі заңды құбылыс. Бірақ қазіргі өнертанымның мақсатының бірі - өнердің жаңашылдықтарын зерттеу, өнер сүйер қауымды жаңа өнер түрімен таныстыру, оны білім беру саласында насихаттау міндеті тұрғанын айтады.

Бұл үшін концепция ұғымы, анықтамалары және түрлері туралы мәліметтермен таныс болу қажеттігі туындайды. Концепция белгілі бір құбылысқа деген бір-бірінен шығып отыратын өзара байланысты көзқарастар жүйесі немесе бір нәрсеге деген негізгі, ой деп айтуға болады. Ожиковтің сөздігі бойынша «Концепция - белгілі бір затқа деген негізгі ой, көзқарастар жүйесі». Энциклопедиялық сөздікте концепция (латынның «conceptio» - түсіну, жүйе дегенді білдіреді) іс-әрекеттің түрлі бағыттарын, белгілі бір құбылысты түсіну тәсілі түрінде танылады. Солар туралы ойлардың жиынтығы. Осыларды жұптап келгенде концепция деген – табиғаттағы қоғамдағы, үрдістер мен құбылыстарға деген көзқарастар жүйесі, реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыру кезіндегі іс-қимылдар стратегиясын айқындайтын ой пікірлерді түсінуге болады.

Концепциялық көзқарас түрлі құбылыстарға, ал - өнертануда негізгі категорияларын түсіндіруде қолданылуы мүмкін және бір құбылысқа немесе шығармаға бірнеше бағыттағы концепциялар қалыптасуы мүмкін. Қазіргі заманғы өнертану теорияларына немесе концепцияларына келетін болсақ, олардың тарихы өте ерте замандардан басталады. Концептуалдық өнер - табиғаттағы қоғамдағы, үрдістер мен құбылыстарға суретшінің көзқарастарын білдіретін өнер шығармаларының жүйесін құрамдайды. Концептуалдық өнер өнертанудың ұғымы. Концептуалдық өнер ойды көрерменге жеткізу өнері. Өнер теориясы өнердің мәнін, заңдылықтарын, қозғаушы күштерін, негізгі құрылымдық элементтерін айқындайтын және түрлі шығармашылық концепциялары мен шығармашылық жүйелерін қарастыратын өнертанудың негізгі бір бөлімі деп тұжырымдайды.

Суретші О.Бабажановтың «Тайқазанды құю» атты кескіндемелік композициясы мақаласында Қазақстан халықтарының өмірінде рухани жаңғыруға байланысты өзгерістер орын алып, ұлттық өнер мен туризмді дамытуға қолдау көрсетілуде. Дегенмен ұлттық өнер мен туризмнің дамуы сыртқы және ішкі туризмнің нақты сұраныстарына сай болу қажеттігі көрінуде. Бұл туризмді дамыту көрсеткіштерінің біріне айналған ұлттық қол өнер бұйымдары мен кәдесыйлардың аздығы, этнодизайнның бұйымдарының көп данамен шығарылмауы мен олардың туризм саласына жетіспеуі, қолөнер шеберлерінің жасаған қолөнер бұйымдарын қолмен жасау қарқынының баяулығымен, заманауи техникалық құралдармен жасалған ұлттық бұйымдарының аздығымен, осы салада өнеркәсіптің жоқтығымен, кәсіпкерлердің көп данамен өнім шығаруға даяр болмауымен көрініс көрсеткен.

Сонымен қатар қазіргі тайқазанның көркемдік ерекшеліктерін қалай анықтаймыз, көркемдік ерекшеліктерді анықтайтын көрсеткіштері не деген сұрақтар барған сайын тереңдеуде. Ғалымдар бұл сұраққа жауапты этнодизайннан іздеу керек деп пайымдайды. Егер өнертанымдық этнодизайнерлік сұрақтарға техникалық деңгейде кеңінен жауаптарды ойластырғанымен, соңғы он жылдан бастап, тайқазанды ұлттық өнертанымдық құндылық ретінде тану мәселесіне келгенде нақты өнертанымдық сұрақтарға нақты жауаптар іздеуді ұсынады.

«Ежелгі костюм тарихы» атты оқу құралында ежелгі киім әр уақытта да адамның әлеуметтік белгісінің қоғамдағы дәрежесінің куәсі ретінде көрсетілген. Киім адам денесін қоршаған ортаның қолайсыз әсерлерінен сақтау қажеттілігінен пайда болады. Адамзат дамуының алғашқы қоғамында киім ретінде аң терілерін, ағаш, өсімдік жапырақтарын пайдаланған. Бертін келе мал, аң терілері, өсімдік, ағаш, балық, құс өнімдері, жасанды терісінен жасалған киімдерді пайдаланған, неолит дәуіріндегі шөп орамынан тоқылған белдемшелер киетін болған. Тоқымашылық кәсібін игергеннен соң адамдар иықтан, мықыннан киілетін жапқыштар қолданған. Одан кейін тігіссіз киім пішіндері дамығанын мәлімдейді.

Болашақ дизайнерлерге өнертанымдық білім беретін құралды жазу барысында ежелгі костюм тарихының ерекшеліктеріне сипаттама берілген. Өркениеттің дамуына баланысты киімнің түрі де, пішіні де өзгерді. Ер адамдарға, қыз-келіншектерге, балаларға арналған киім үлгілері шыға бастады. Күнделікті және мерекелік киімдер, үйлену тойы киімдері, сондай-ақ қаралы күндерге арналған киім үлгілері пайда болды. Еңбектің түріне қарай әр түрлі кәсіп

саласына арналған киімдер де өндіріле бастады. Сән үлгісінің демократияландырылуы киімнің жаңа үлгілері технологиясының дамуына себеп болды, оның функционалдық, рационалдық, экономикалық қасиеттері аса бағаланған. Бұл ақпараттар болашақ дизайнерлерге қажетті білім көзі деп тұжырымдайды.

«Көркемдік білім берудегі инновация» атты оқу бағдарламасында жоғары оқу орындарындағы оқытушыға қажетті Көркемдік білім берудегі инновация мазмұны мен формасы, әдіс тәсілдерімен таныстыруға, педагогика, психологиямен тығыз байланыста отан сүйгіш азаматты эстетикалық, этикалық тұрғыдан тәрбиелеуге және бейнелеу өнері мәдениетінің бастауларын ұғындыруға бағытталған. Мемлекеттік жалпы білім беру стандартына енетін типтік бағдарламаның басты мазмұны жоғары кәсіби білімді мамандар даярлауға негізделгендіктен, бұл заңдылық осы бағдарламада оқытылатын арнайы пәндердің басты бөлімдерінде де айқындалады. Мұнда көркемдік білім берудегі инновацияның кейбір мәселелері, курстың көркемдік білімдегі маңызы мен міндеттері, мазмұны, білімдері мен қажетті дағдыларын қалыптастыру, арнайы көркем практикалық білімді, өнертанымдық, көркем практикалық дағдыларды меңгерту жолдары қарастырылған.

Студенттер дайындаудың мемлекеттік стандартында жеке тұлғаның рухани даму мәселелерін шешуде болашақ маманның білімін қалыптастыруда өнер заңдылықтарын оқытуға дайын болу қажеттігі көрсетілген. Сондықтан көркемдік білім берудегі инновацияны құрайтын білімдерді магистранттарға жоғарғы оқу орындарында меңгертудің маңыздылығы айқын анықталған.

«Этнодизайн» атты оқу құралында Этнодизайн құралы ғылыми пәндер түрі ретінде қарастыра келіп жоғары оқу орындарындағы «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының магистранттарына арнайы пәндерді оқытудағы практикалық іс-әрекеттермен қатар қазіргі заманғы жаңа технологияларды меңгерумен тығыз байланыста болатынын дәлелдейді.

Магистранттар дайындаудың мемлекеттік стандартына жеке тұлғаның рухани даму мәселелерін шешуде болашақ маманның білімін қалыптастыруда өнер заңдылықтарын оқытуға дайын болу қажеттігі көрсетілген. Сондықтан этнодизайнн құрайтын білімдерді магистранттарға жоғарғы оқу орындарында меңгертудің маңызды мәселе екендігін көрсетеді.

Әдебиеттер:

- 1 Ералин Қ.Е., Ералина Ғ. Дизайн негіздері. Оқу құралы. Түркістан. 2012.-170
- 2 Танирбергенов М.Ж., Умралиева Л.М. Ұлттық көркем шығармашылық мәдени құндылықтары. Оқу құралы. Шымкент, 2020. 122 бет
- 3 Танирбергенов М.Ж., Мұсақұлов Қ.Т., Жолдасбекова Г.Д. Сәндік қолданбалы өнер. Әдістемелік құрал. Шымкент, 2013. -72 б.
- 4 Құралов А. Жолдасбекова Г.Д. Қазақ халқының киізден бұйымдар жасау өнері, Войлочное производство казахов, 6 сыныпқа арналған Хрестоматия.
- 5 Қамақов Ә.О. Халықтың көркемдік дәстүрлерін бейнелеу өнері арқылы игерудің педагогикалық мәселелері. –Алматы: Рауан, 1992

ӘОЖ: 001:168.522 (092)

ӨНЕРІ ӨРІСТІ, ҒЫЛЫМЫ ЖЕМІСТІ ТҮЛҒА

Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенов

п.ғ.д., профессор, Мәдениет және өнер факультетінің деканы, Қазақстан ПҒА академигі, Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Мұғалім болу – кәсіп, ал нағыз ұстаз болу – жүрек пен парасаттың ісі. Сол себепті де халқымыз ұстаздың есімін қашанда қастерлеп, орнын төрге шығарып, абыройын асқақ қойған. Осындай қасиетті жолда шәкірттерінің шырағын жағып, ұстаздықтың биік шыңынан көрінген жандар ғана ұрпақ санасына өшпес із қалдырады. Осындай сирек болмысты, ұлағатты ұстаздардың бірі — ғалым, дизайн саласының кәсіби шебері, ұлттық өнеріміздің шынайы жанашыры, әріптесім, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры Бейсенбаев Садыбек Қалмаханұлы. Бұл мақалада оның отандық ғылым мен өнердің өркендеуіне қосқан елеулі еңбегі мен саналы ғұмыр жолы сөз болады.

Қазақ бейнелеу өнерінде өзіндік қолтаңбасын қалыптастырған тұлғалар аз емес. Солардың ішінде Оңтүстік өңірінің өнер кеңістігінде айрықша орны бар, шығармашылығы мен тағылымды ғұмыр жолы көпке үлгі болатын азамат ретінде Садыбек Қалмаханұлын ерекше ілтипатпен атап өтуге болады.

Педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының академигі, Халықаралық педагогикалық білім беру ғылымдары академиясының академигі, Дизайнерлердің Қазақстандық Одағы мен Қазақстан Республикасы Суретшілер Одағының мүшесі Садыбек Бейсенбаев 1966 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Бәйдібек ауданына қарасты Бөген совхозының Бестөғай ауылында дүниеге келді. Ол орта мектепті үздік тәмамдап, 1984–1986 жылдары Кеңес Армиясы қатарында азаматтық борышын абыроймен өтеді. Еңбек жолын Шымкент қаласындағы Орталық саябақта суретші қызметінен бастап, өнерге деген бала күнгі құштарлығын кәсіби жолмен ұштастыра білді.

1987–1992 жылдары М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтының «Көркем сурет, графика» факультетінде білім алып, «Сурет, сызу және еңбек» пәні мұғалімі мамандығын игерді. Бұл кезең оның болашақтағы шығармашылық және ғылыми жолының берік іргетасына айналды. Алайда таланты тасыған жас өрен биікке ұмтылды. Білім ғана емес, ғылым жолына да қанат қақты.

1992 жылы, өзі бітірген оқу орнының «Сурет» кафедрасына оқытушы болып қабылданды. 1995-1998 жж. аспирантураның күндізгі бөлімінде оқыды. 1998 жылы «Өнер» факультеті деканының орынбасары, 2003 жылы Х.А.Яссауи атындағы ХҚТУ-нің Шымкент филиалы «Өнер» факультетінің «Киім дизайны» кафедрасының меңгерушісі болып тағайындалды.

2000 жылы Мәскеу қаласында кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шықты. 2006 жылы Қазақстан Республикасының ЖАК-де қайта аттестациялаудан өтті. 2004 жылы ақпан айынан бастап М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың «Кескіндеме және дизайн» кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды. 2010 жылы докторлық диссертациясын сәтті қорғап шықты.

2012 жылы М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың тәрбие жұмысы және әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры болып тағайындалды. 2013 жылдың наурыз айынан бастап М.Әуезов атындағы ОҚМУ-нің ректор кеңесшісі, 2018 жылдың қаңтар айынан Әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректоры, 2019 жылдың желтоқсан айынан бүгінге дейін М.Әуезов атындағы ОҚЗУ-нің Басқарма мүшесі, Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор болып қызмет атқаруда.

Садыбек Қалмаханұлының қатардағы ғалым ғана емес, өзіндік мектебі қалыптасып келе жатқан, яғни шәкірт тәрбиелеп отырған жетекші ұстаз. Ғалым-ұстаз «Дизайн» және

«Кескіндеме» мамандықтарының магистранттарына дәріс оқып, зертханалық және тәжірибелік жұмыстар жүргізіп, 200-ден астам ғылыми және әдістемелік еңбектері жарияланды, оның ішінде: 2 монография, 5 альбом-монография, 5 оқу құралы, 5 кейс, сонымен қатар, 6 электрондық кітаптың авторы. «Өнертану» және «Арнайы сурет және композиция» оқу құралдары жариялау байқауының жеңімпазы болып, аталған оқу құралдары жарық көрді. 50-ден астам магистрлық диссертациялар мен 1 кандидаттық диссертациясына жетекшісі болды.

Садыбек Қалмаханұлы оқытушылар мен білім алушылар арасында, сондай-ақ Шымкент қаласы мен Түркістан облысының шығармашыл зиялы қауымы ортасында зор беделге ие. Ол Дизайнерлердің Қазақстандық одағы республикалық қоғамдық бірлестігінің Шымкент қалалық филиалының директоры ретінде қоғамдық қызмет атқарған уақыттары үлкен бастамаларды қолға алды. Ұлттық өнерімізді ұлықтау мен насихаттауда, суретші, кескіндеме шеберлерінің өнерін елге паш етуде 2004 жылы М.Әуезов атындағы ОҚУ жанынан Шымкент қаласында алғаш рет «Жетіасар» галереясын ашып, онда бүгінге дейін жыл сайын 10-15 жеке және топтық көрме ұйымдастырылады. Ол Шымкент қаласы мен Түркістан облысы суретшілерінің шығармашылығына арналған өнертанушылық мақалалардың, сондай-ақ Қ.Т.Тастемиров, Ю.И.Ломакин, З.Қожамқұлов, С.Иляев сынды суретшілерге арналған альбом-монографиялардың авторы. Сәндік өнер шебері Ғ.Иляев пен қазақ гобелен өнерінің негізін қалаушы, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Қ.Тыныбековтың мерейтойларына арналған халықаралық ғылыми конференцияларды ұйымдастырған.

2015 жылдан бері Санкт-Петербург мемлекеттік өндірістік технология және дизайн университетінде өткізілетін ЖОО оқытушыларының шығармашылық көрмесінің қазылар алқасының мүшесі. 2021 жылы Ростов-на-Дону қаласындағы Сәулет және өнер академиясы ұйымдастырған «Сурет және графика» атты XIII Бүкілресейлік көрменің қазылар алқасының төрағасы болды.

Ұстаз-ғалымның бойындағы ең асыл қасиеттердің бірі — шәкірттерінің жүрегіне білімнің шырағын жағып, олардың қабілеті мен талантының ашылуына жол көрсете білуінде. Қазақстанда шығармашылық салада жүрген қаншама жандардың талантын дер кезінде танып, оларға қолдау көрсетіп, талай жас дарынның кәсіби тұрғыда қалыптасуына, өнер мен ғылым жолында өз орнын табуына себепкер болды десек артық айтпағынымыз.

Өнерге қанат қаққан жас таланттарды қолдау мақсатында 2005–2012 жылдары жоғары сынып оқушылары арасында «Менің өнерім – менің болашағым» атты бейнелеу өнері бағытындағы көрме-байқауды ұйымдастырды, бұл жоба бүгінгі күнге дейін өз жалғасын табуда.

Сондай-ақ шығармашыл студенттерге тұрақты қолдау көрсетіп келеді. Оның жетекшілігімен студенттер Мәскеу, Санкт-Петербург, Ростов-на-Дону, Владивосток, Ташкент қалаларында өткен халықаралық көрмелерге, сондай-ақ Астана, Алматы, Тараз, Шымкент қалаларындағы республикалық және халықаралық байқауларға қатысып, жүлделі орындарға ие болды.

С.Қ.Бейсенбаевтың тікелей жетекшілігімен университеттің «Байдың балалары» КТК командасы 2018 жылдың чемпионы атанып, 2019 жылы Ресейдің Сочи қаласында өткен «КиВиН–2019» фестиваліне қатысты. «Мадмуазель» КТК командасы бірнеше республикалық және қалалық ойындардың жеңімпазы, 2025 жылдың финалисі атанды.

Ғалымның жоғары оқу орнындағы отыз бес жылдан бері атқарып келе жатқан үздік жетістіктері үшін көптеген марапаттарға ие болды. Атап айтқанда:

2006 жылы Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінен алғыс хатымен;

2011 жылы ҚР Білім және ғылым министрлігі жариялаған «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттік грантының иегері;

2013 жылы қазан айында Б.Алтынсарин атындағы төсбелгісімен;

2013 ж – «М.Әуезов атындағы ОҚМУ-не 70 жыл» мерейтойлық төсбелгісімен;

2015 ж – ҚР Дизайнерлер Одағының төсбелгісімен;

2015 ж – «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісімен;

2016 ж – ҚР Суретшілер Одағының «Ә.Қастеев» атындағы алтын төсбелгісімен;

2017 ж.- ОҚО Еңбегі сіңгені үшін медалімен;

2017 ж.- ҚР білім және ғылым министрлігінің Құрмет грамотасымен;

2018ж. - «М.Әуезов атындағы ОҚМУ-не 75 жыл» мерейтойлық төсбелгісімен және «Мәдениет саласының үздігі» төсбелгісімен;

2019ж. – «Ғ.Мұратбаев атындағы орта мектебіне 90 жыл» мерейтойлық төсбелгісімен;

2019ж. - Қазақстан халқы Ассамблеясының «Мейірім» төсбелгісімен;

2020ж. - Қазақстан халқы Ассамблеясына 25 жыл мерекелік төсбелгісімен;

2021ж. – Бәйдібек ауданының құрметті азаматы атағы берілген;

2022ж. – ҚР Президентінің Алғыс хатымен;

2022ж. – «АМАНАТ» партиясының Төрағасының Алғыс хатымен;

2023ж. - М.Әуезов атындағы ОҚУ-не 80 жылдығына орай М.Әуезов төсбелгісімен;

2024ж. – ҚР Президентінің Алғыс хатымен, 2025ж. - «Ана тілін дамытуға қосқан үлесі үшін» төсбелгісімен марапатталған.

Садыбек Қалмаханұлы алдағы уақытта ел алдында есеп беретін биік бір белесі есік қағып тұр, ол ғалым, суретші, бейнелеу өнерінің зерделі зерттеушісі, азаматтығы асқақ достың алпыс жылдық мерейтойы. Алты белестің биігіне шыққан Садыбектің мәртебесі биік, қалам қуаты өзіне серік, бергенінен берері көп екеніне кәміл сенеміз!

ӘОЖ: 001:168.522 (092)

ТАҒЫЛЫМДЫ ТҰМАР ЕТКЕН ТҰЛҒА

Уразбаев Құрманғали Мархабатұлы

«Тарих және педагогика» факультетінің деканы, ф.ғ.к., доцент

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Адам ғұмырының тағылымға толы әрбір кезеңі кейінгі ұрпақ үшін зор өнеге. Жақсылыққа қадам басып, еңбекпен елге танылу – екіншісі біріне бұйыра бермейтін бақыт. Соның ішінде ұрпақ тәрбиесі ұрпаққа ұлағат болып, ғалым мен ұстаздықты қатар алып жүру – нағыз ерен тұлғаға лайықты іс.

Сондай айтулы тұлғаның бірі – педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстанның Педагогикалық Ғылымдары Академиясының академигі, Халықаралық Педагогикалық Білім Беру Ғылымдары Академиясының академигі, Дизайнерлердің Қазақстандық

Одағының мүшесі және ҚР Суретшілер Одағының мүшесі – Бейсенбаев Садыбек Қалмаханұлы.

Садыбек Қалмаханұлы 1966 жылы Қаратау етегіндегі қасиетті Бәйдібек жерінде дүниеге келген. Орта мектепті тамамдаған соң, 1984-1986 жылдары Кеңес Әскерінің қатарында борышын өтеді. Талапты жас әуелде еңбек жолын Шымкент қаласындағы Орталық саябақта суретші болып бастады. Кейіннен аға суретші қызметін атқарды.

1987 жылдан 1992 жылға дейін М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтында оқып, «Бейнелеу өнері, сызу және еңбек пәнінің мұғалімі» мамандығын алып шықты.

1992 жылы, өзі бітірген оқу орнының «Сурет» кафедрасына оқытушы болып қабылданды. 1995-1998 жылдары аспирантураның күндізгі бөлімінде оқыды. 1998 жылы «Өнер» факультеті деканының орынбасары, 2003 жылы Х.А.Яссауи атындағы ХҚТУ-нің Шымкент филиалы «Өнер» факультетінің «Киім дизайны» кафедрасының меңгерушісі болып тағайындалды.

2000 жылы Мәскеу қаласында кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шығып, 2006 жылы Қазақстан Республикасының ЖАК-де қайта аттестациялаудан өтті.

2004 жылы ақпан айынан бастап М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың «Кескіндеме және дизайн» кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды.

2010 жылы докторлық диссертациясын сәтті қорғап шықты.

2012 жылы М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың тәрбие жұмысы және әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры болып тағайындалды. 2013 жылдың наурыз айынан бастап М.Әуезов атындағы ОҚМУ-нің ректор кеңесшісі, 2018 жылдың қаңтар айынан Әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректоры, 2019 жылдың желтоқсан айынан бүгінге дейін М.Әуезов атындағы ОҚМУ-нің Басқарма мүшесі, Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор болып қызмет атқаруда.

Дана халқымыз:

Еңбек етсең еленерсің,

Еңбегіңе кенелерсің,

Есің жиып етек жауып,

Елге жетіп теңелерсің –

деп бекер айтпаған. Садыбек Қалмаханұлы мұнан кейінгі жылдарда «Дизайн» және «Кескіндеме» мамандықтарының магистранттарына дәріс оқып, зертханалық және тәжірибелік жұмыстар жүргізеді, магистранттардың диссертациялық жұмыстарына жетекшілік етеді. Әдістемелік және ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысады. Қазіргі таңда, Дизайн және Бейнелеу өнері мамандықтарына арналған 200-ден ғылыми және әдістемелік жұмыстарын дайындап, жариялады, 2 монография, 5 альбом-монография, 5 оқу құралының, 5 кейс, сонымен қатар, 6 электрондық кітаптың авторы. Университеттің оқу бағдарламасына инновациялық технологияларды енгізу бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізіп келеді. «Өнертану» және «Арнайы сурет және композиция» оқу құралдары жариялау байқауының жеңімпазы болып, аталған оқу құралдары жарық көрді. 50-ден астам магистрлық диссертациялар мен 1 кандидаттық диссертациясына жетекшісі болды. Шал ақын айтқандай:

Бір жігіт бар – құр жан,

Бір жігіт бар – тірі жан,

Бір жігіт бар – жігіт жан,

Құр жан дейтін жігіт –

кеудесінде жаны бар, еш нәрсені бітірмейді.

Тірі жан дейтін –

бар тапқанын киім мен асқа сатар,
жақын көрген досын жатқа сатар,
Қызыл белбеу, шоңқима етік, үкі тағып,
әркімді бір сықақ қылар;
Жігіт жан дейтін жігіт –
Сегіз қырлы, бір сырлы болар –

деп, Сәдібек Қалмаханұлы нағыз сегіз қырлы бір сырлы азамат. Бүгінде ол өзінің тынымсыз еңбегінің жемісін жеп отырған азамат. С.Бейсенбаев 2006 жылы Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінен алғыс хатымен; 2013 жылы қазан айында Ы.Алтынсарин атындағы төсбелгісімен; 2013 жылы «М.Әуезов атындағы ОҚМУ-не 70 жыл» мерейтойлық төсбелгісімен; 2015 жылы ҚР Дизайнерлер Одағының төсбелгісімен; 2015 жылы «ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісімен; 2016 жылы ҚР Суретшілер Одағының «Ә.Қастеев» атындағы алтын төсбелгісімен; 2017 жылы ОҚО Еңбегі сіңгені үшін медалімен; 2017 жылы ҚР білім және ғылым министрлігінің Құрмет грамотасымен; 2018 жылы «М.Әуезов атындағы ОҚМУ-не 75 жыл» мерейтойлық төсбелгісімен, «Мәдениет саласының үздігі» төсбелгісімен; 2020 жылы Қазақстан халқы Ассамблеясына 25 жыл мерекелік төсбелгісімен, 2021 жылы Бәйдібек ауданының құрметті азаматы атағымен, 2022 жылы ҚР Президентінің Алғыс хатымен, 2025 жылы «Ана тілін дамытуға қосқан үлесі үшін» төсбелгісімен марапатталған.

2011 жылы ҚР Білім және ғылым министрлігі жариялаған «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттік грантының иегері атанды.

С.Қ.Бейсенбаевтың қоғамдық қызметтері де ұланғайыр дерліктей. Ол дизайнерлердің Қазақстандық одағы республикалық қоғамдық бірлестігінің Шымкент қалалық филиалының директоры ретінде қоғамдық қызмет атқарады. 2004 жылы М.Әуезов атындағы ОҚУ жанынан Шымкент қаласында алғашқы, барлық талаптарға сай «Жетіасар» галереясын ашып, онда жыл сайын 10-15 жеке және топтық көрме ұйымдастырды. Галерея ашылуына орай қалада алғашқы дизайнерлер көрмесін өткізді.

2005-2012 жылдары жоғары сынып оқушылары арасында «Менің өнерім – менің болашағым» атты бейнелеу өнері бағытындағы көрме-байқауды ұйымдастырды, бұл жоба бүгінгі күнге дейін өз жалғасын табуда.

Ол Шымкент қаласы мен Түркістан облысы суретшілерінің шығармашылығына арналған өнертанушылық мақалалардың, сондай-ақ Қ.Т.Тастемиров, Ю.И.Ломакин, З.Қожамқұлов, С.Иляев сынды суретшілерге арналған альбом-монографиялардың авторы. Сәндік өнер шебері Ғ.Иляев пен қазақ гобелен өнерінің негізін қалаушы, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Қ.Тыныбековтың мерейтойларына арналған халықаралық ғылыми конференцияларды ұйымдастырған.

2015 жылдан бері Санкт-Петербург мемлекеттік өндірістік технология және дизайн университетінде өткізілетін ЖОО оқытушыларының шығармашылық көрмесінің қазылар алқасының мүшесі. 2021 жылы Ростов-на-Дону қаласындағы Сәулет және өнер академиясы ұйымдастырған «Сурет және графика» атты ХІІІ Бүкілресейлік көрменің қазылар алқасының төрағасы болды.

Сондай-ақ шығармашыл студенттерге тұрақты қолдау көрсетіп келеді. Оның жетекшілігімен студенттер Мәскеу, Санкт-Петербург, Ростов-на-Дону, Владивосток, Ташкент қалаларында өткен халықаралық көрмелерге, сондай-ақ Астана, Алматы, Тараз, Шымкент

қалаларындағы республикалық және халықаралық байқауларға қатысып, жүлделі орындарға ие болды.

С.Қ.Бейсенбаевтың тікелей жетекшілігімен университеттің «Байдың балалары» КТК командасы 2018 жылдың чемпионы атанып, 2019 жылы Ресейдің Сочи қаласында өткен «КиВиН–2019» фестиваліне қатысты. «Мадмуазель» КТК командасы бірнеше республикалық және қалалық ойындардың жеңімпазы, 2025 жылдың финалисі атанды.

Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор ретінде С.Қ.Бейсенбаев қалалық әкімдікпен, республикалық, облыстық және жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарымен, мәдениет мекемелерімен, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен тығыз ынтымақтастық орнатқан. Шығармашылық, ұйымдастырушылық-басқарушылық және ғылыми әлеуетінің арқасында Садыбек Қалмаханұлы оқытушылар мен білім алушылар арасында, сондай-ақ Шымкент қаласы мен Түркістан облысының шығармашыл зиялы қауымы ортасында зор беделге ие.

Бүгінде мерейлі 60 жасқа толған әріптесіміз С.Бейсенбаевты шын жүректен құттықтай отырып, азаматтың ел үшін атқарар игілікті қызметі ортаймай, алда алар асуы бұдан да биік, мерейлі бола берсін демекпіз!

ӘОЖ: 001:168.522 (092)

СӨЗІМЕН ЖОЛ САЛҒАН, ІСІМЕН НАР БОЛҒАН АЗАМАТ

Айгүл Керімбайқызы

Медиа орталығының басшысы, журналист

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр әл-Фараби адам бойындағы асыл қасиеттердің бірі – қарапайымдылық екенін ерекше атап өткен. Оның: «Адамды ұлық ететін – оның байлығы емес, мінезінің қарапайымдылығы» деген дана сөзі – соның айғағы. Расында да, ұлылықтың өлшемі атақта не дәулетте емес, кішіпейілділік пен қарапайым бола білуде. Алайда мұндай қасиет екінің бірінің бойына дари бермейді. Қарапайымдылықты сақтап қалу, соны өмірлік ұстанымға айналдыру және сол арқылы жұрттың құрметі мен ықыласына бөлену – кез келген жанға бұйыра бермейтін бақ.

Осындай асыл мінезді бойына сіңірген тұлғалардың бірі – ұстаз-ғалым, бейнелеу өнері саласының білгір маманы, педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры Бейсенбаев Садыбек Қалмаханұлы. Оның өмір жолы мен еңбек жолындағы өнегелі белестерін тарқатып айтсақ.

«Тұлға болып қалыптасуымда ата-анамның қызметі көп»

Әрбір азаматтың болмысы мен елге қызмет ету жолындағы ұстанымы туған жердің қасиетті топырағымен тығыз байланысты. Садыбек Бейсенбаевтың өмір жолына зер салсақ,

оның азаматтық келбетінің қалыптасуына ең алдымен туған өлкесі мен ата-анасының тағылымы әсер еткенін аңғару қиын емес.

Ол – Түркістан өңіріндегі әулие-батырлар шыққан Бәйдібек ауданының тумасы. Балалық шағы рухани тамыры терең Бестогай ауылында өткен. Осындағы мектепте 5-сыныпқа дейін білім алған ол кейін отбасымен бірге аудандағы Алғабас совхозына қоныс аударады. Себебі, балаларының болашағы үшін алаңдаған ата-ана ауылда орта мектептің болмауына байланысты «балаларым үйден жырақ жүрсе сапалы білім ала алмас» деп қоныс аударуға бел буады. Бұл – олардың перзент қамын бәрінен биік қойғанының айқын көрінісі. Бала Садыбек оқуын Ғани Мұратбаев атындағы орта мектепте жалғастырып, оны 1983 жылы бітіреді. Болашаққа бастар жолдың оңай болмайтынын ол ерте түсінді. Бала күнінен еңбекке араласып, әкесінің жанында жүріп жұмыс істейді. Қарапайым ауыл тіршілігі мен маңдай тердің қадірін сезіну – оның мінезін шыңдап, жауапкершілікке баулыды.

Садыбек Бейсенбаев өз әңгімесінде: «Ата-анам қарапайым жандар. Әкем – Қалмаханның, анам Әлиманың біздің, яғни ұл-қыздарының тұлға тұлға болып қалыптасуымызға көп ықпал етті», – деп олардың адал еңбегі мен мейірімі оның өмір жолына айрықша әсер еткенін атап өтті. Жоғары білім алар тұста да ата-анасы тағы бір мәрте үлкен қадамға барады. Балалары жоғары білім алсын, ешкімге алаңдамасын деген ниетпен өздері туып-өскен ауылын тастап, қалаға қоныс аударады. Бұл – ата-аналық махаббаттың, перзент болашағына шексіз сенім артқанын айғақтайды.

Кейіпкеріміздің бала күнінен бойына дарыған суретшілік қабілеті оның өмір жолын айқындаған ерекше қасиет болды. Қиялы ұшқыр жас жігіт 1984–1986 жылдары Кеңес Әскерінің қатарында азаматтық борышын өтеп жүргенде де өнерден қол үзбейді. Әскери бөлімдегі клуб меңгерушісі қызметін атқарып, сарбаздардың рухын көтеруге өз үлесін қосады. Оның шығармашылық дарыны темірдей тәртіп орнаған ортада да жарқырап көрінді. Әскерден оралған соң жоғары оқу орнына түсемін деген ниеті сәтсіз болып, еңбек жолын Шымкент қаласындағы Орталық саябақта суретші болып бастайды. Қылқаламға деген адалдығы мен жұмысқа деген жауапкершілігінің арқасында аз уақыт ішінде кәсіби шеберлігі көрсетіп, бес-алты айдан кейін-ақ бас суретші дәрежесіне көтеріледі.

Өнерге деген іңкәрлік оны білім мен ғылым жолына жетеледі. 1987–1992 жылдары М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтының «Көркем сурет, графика» факультетінде білім алып, ұстаздық жолды таңдады.

«Ұстазы жақсының – ұстанымы биік»

Садыбек Қалмаханұлының ғылым мен білім жолындағы табысты қадамдарының артында тағдыр тоғыстырған тағылымды ұстаздар тұр. Ол педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қуандық Ералиндей парасат иесімен жолығып, өмірлік бағыт-бағдар алды. Онымен алғашқы кездескен кезі оқуға түсер алдындағы (Қ.Ералин ол кезде декан қызметін атқарды) сұхбаттасуда шығармашылық жұмыстарын ұсынғанда-ақ жылы қабылдайды. Мектеп бітірген соң төрт жылдан кейін студент атанған Садыбек пен факультет ұстаздарының арасында шығармашылық байланыс басым болды. Өйткені ұстаздардың көпшілігі Садыбектің шеберханасында үнемі бас қосатын. Сол кездегі «Сурет» кафедрасының меңгерушісі Айдар Қамбарұлы Ниязов Садыбекке өзі білім алған оқу орнында оқытушылық қызметке қалу туралы ұсыныс жасап, 1992 жылы жас маман ретінде қалдырылады. Кейіннен Айдар Қамбарұлы «Өнер» факультетінің деканы болған тұста өзінің орынбасары етіп тағайындап, төрт жылдай бірге факультетті жоғары деңгейге көтерді.

Ал ұлағатты ұстаз-ғалым Қуандық Ералыұлы шәкіртіне ғылыми ізденістің қыр-сырын үйретіп, үлкен ғылым жолына жетелейді. Бұл – шәкіртке артылған сенім мен ұстаз көрегендігінің айғағы еді. Жас маман үшін бұл үлкен жауапкершілік, әрі жаңа белес болатын. Ғылымға деген құштарлық нәтижесінде 1995–1998 жылдары аспирантураның күндізгі бөлімінде оқиды. Онда аспирантурада білімін жетілдіріп, өнер педагогикасының ғылыми негіздерін терең меңгерді. Ізденіс пен табандылықтың арқасында 2000 жылы Мәскеу қаласында кандидаттық диссертациясын, ал 2010 жылы докторлық диссертациясын сәтті қорғады. Бұл – оның ғылымдағы жүйелі еңбегі мен рухани төзімінің жемісі. Садыбек Қалмаханұлы «Осындай биік белестердің әрқайсысында ұстазым Қуандық Ералиннің тәлімі мен қолдауы айрықша орын алды» деп өзінің ұстазға деген құрметін жеткізді.

«Мәдени-рухани өмірге сілкініс әкелді»

С.Қалмаханұлы 2004–2012 жылдары М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды. «Бұл кезең – шығармашылық пен ғылымды қатар өрістеткен, ізденіс пен ілгерілеуге толы жылдар ретінде есімізде қалды» - дейді әріптестері. Білікті басшы, жаңашыл ұйымдастырушы әрі ізденімпаз ғалым ретінде ол кафедра жұмысына тың серпін беріп, оның кәсіби деңгейін жаңа белеске көтерді.

Осы жылдары кафедраға мықты мамандар тартылып, білім беру сапасы арта түсті. Нәтижесінде небәрі екі-үш жылдың ішінде студенттер халықаралық байқауларда топ жарып, оқу орнының абыройын асқақтатты. Жаңа мамандықтар ашылып, шығармашылық ізденіске кең жол ашылды.

2005 жылы кафедра жанынан «Жетіасар» көркемсурет галереясының ашылуы – мәдени-рухани өмірдегі айтулы оқиға болды. Галереяда жылына оннан астам жеке және топтық көрме ұйымдастырылып, суретшілердің өнері көпшілікке жол тартты. Сол кездегі Оңтүстік Қазақстан облысындағы суретшілер қауымдастығымен байланыс нығайды. Қазақстан Суретшілер одағының мен Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшелері де көрмелерге қатысып, аталған кафедра шығармашылық ортада өз орнын айқындады.

Сол жылдар туралы «Көлік, тасымалдауды және қозғалысты ұйымдастыру» кафедрасының профессоры, техника ғылымдарының кандидаты Айдарәлі Төленұлы тебірене еске алады. «Бұл жылдар – тоқырау кезеңі еді. Мекемелерде жалақы болмай, жұртшылықтың еңсесі түскен шақ болды. Әйелдер ерлерге қараған, ер азаматтар елге қараған уақытты бастан өткердік. Көпшілігі кәсіп іздеп, басқа салаға кетіп жатты. Бірақ Садыбек секілді азаматтар күндіз-түні еңбек етіп, жастарға тәрбие берді, жоғары оқу орнының дамуына бар күш-жігерін салды. «Көкірегінде көзі бар, Көпке өнеге сөзі бар, сөзі – соқпақ, өзі – нар», – деген тәмсіл сөз Садыбектей нар азаматтарға арналып айтылған».

Расымен де, қиындыққа мойымаған, рухани жауапкершілікті бәрінен биік қойған азаматтың табандылығы сол кезеңде айрықша танылды. Қарапайым еңбекті қадір тұтқан, өнер мен білімге адалдық танытқан С.Қалмаханұлының басшылығы кафедраны сақтап қана қоймай, оны жаңа деңгейге көтере білді.

Садыбек Қалмаханұлы – жоғары білім беру саласында ұзақ жылдар еңбек етіп, оқу орнының дамуына елеулі үлес қосқан білікті басшы.

Ұстаз-ғалым 2012 жылы М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың тәрбие жұмысы және әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры болып тағайындалып, студенттердің жан-жақты

дамуына бағытталған жүйелі жұмыстар жүргізді. Студенттердің рухани-адамгершілік тәрбиесін күшейтуге басымдық беріп, жастар саясатының тиімді жүзеге асуына ықпал етті.

Университетте патриоттық, мәдени-көпшілік іс-шаралардың тұрақты өтуін қамтамасыз ете отырып, Студенттік ұйымдардың белсенділігін арттыруға жағдай жасады. Эрдайым студенттердің әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған бастамаларды қолдап, жатақхана, материалдық көмек, әлеуметтік қолдау тетіктерін жетілдіруге үлес қосты. Студенттер мен оқытушылар арасындағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтауға ықпал етті.

Атап өтерлігі, тәрбие бағыты бойынша атқарған үлкен жұмыстарының бірі – жоғары оқу орындарындағы әлеуметтік мәселелер және тәрбие жөніндегі проректорларға арналған І Республикалық тәлімгерлер форумын ұйымдастыруы еді. Бұл бастама еліміздің жоғары білім беру кеңістігіндегі тәрбие жұмысын жана деңгейге көтеруге, тәжірибе алмасуға және ортақ құндылықтарды нығайтуға бағытталды. Және де сол кезеңдерде оқу ғимараттарындағы, ҚазХТИ дәуірінен сақталып келген ақпараттық стендтер толықтай жаңартылып, заманауи талаптарға сай безендірілді. Барлық көрнекі материалдар мемлекеттік тілде рәсімделіп, білім ордасының рухани-мәдени келбеті айшықталды.

2019 жылдың желтоқсан айынан бүгінге дейін М.Әуезов атындағы ОҚУ-нің Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры болып қызмет атқаруда. Аталған қызметте университеттің қоғаммен байланысын нығайтты. Аймақтық және республикалық деңгейдегі мәдени іс-шараларды ұйымдастыруға жетекшілік етті. Оқу орнының имиджін көтеруге, беделін арттыруға үлес қосып, БАҚ-пен тиімді байланыс орнатты.

Садыбек Қалмаханұлының басқарушылық қабілеті, ұйымдастырушылық шеберлігі мен жастар тәрбиесіне деген жанашырлығы оқу орнының дамуына, тәрбиелік ортаның қалыптасуына және университеттің қоғамдық беделінің артуына зор әсер етті.

Ақпаратқа ашық басшы

Садыбек Қалмаханұлы оқу ордасында басшылық ететін саланың бірі – қоғаммен байланыс бағыты. Өзім медиа саласында еңбек еткендіктен басшының қызықты да күрделі саладағы еңбегін, өмірлік тәжірибесін, өнеге ететін қырларын айтып өтуді жөн санадым.

Бұл – үлкен жауапкершілік пен стратегиялық ойлауды талап ететін сала. Ол осы міндетті кәсіби біліктілікпен, байыпты парасатпен атқарып келеді. Университеттің толағай табыстарын елге уақтылы әрі мазмұнды жеткізе білуі – оның ұйымдастырушылық қабілетінің жоғары деңгейде екенін көрсетеді. Сондықтан болар бүгінде республика және өңірдегі қалам ұстаған журналистер қауымы арасында С. Бейсенбаевтың абырой-беделі айрықша. Себебі ол – ақпарат айдынында ашықтықты ту еткен, сөз бен істің арасына сызат түсірмейтін басшы екенін күнделікті жұмыс барысында көреміз. Өңірдегі үлкен оқу ордасы болғасын журналистер, студенттер, бұқара халықтан болсын, проблемалармен келіп жатады. Осындай кезде көтерілген өзекті мәселені кейінге ысыра салмай, дер кезінде екі тарапты да бір үстел басына жинап, шешім табуға ұйытқы болуы – үлгі аларлық қасиет.

Иә, ғалым-ұстаз, беделі биік басшы Садыбек Бейсенбаев М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде ширек ғасырға жуық абыройлы еңбек етіп келеді. Университет тарихында, отандық ғылым мен білім саласында өз қолтаңбасы бар тұлға. Сонымен қатар, шығармашылық салада талантты жастардың дарынын көре білетін, әр шәкірттің қабілетін шыңдап, өнер жолында қанатын қақтырған, шәкіртке бай әрі шәкірттерімен мақтана алатын, ұлағатты ұстаз ретінде дараланады.

Сізді ұжымның атынан 60 жылдық мерейтойыңыз құттықтаймын! Ұрпаққа берері тәжірибеніз, ғылымға қосар үлесіңіз ортаймасын!

ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ҚАЙРАТКЕРІ МЕРЕЙЛІ БЕЛЕСТЕ

Әзімхан Исабек,

М.Әуезов атындағы ОҚЗУ докторанты, абайтанушы

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Ғұмырлық тіршілікте екі аяқты жұмыр басты пенденің игі мақсат жолында қарекет етіп, иісі адамзаттың пайдасы үшін еңбек етуі – Абай айтқан нағыз «Толық адамға» лайық сипат болса керек-ті. Ақыл, қайрат, жүректі тең ұстап, жақсылыққа өмірін сарп етіп, тағдырын тағылымға қарай түзеу екінің біріне бұйыра бермейтін бақыт. Дана Мұхтар атамыз: «Рахымды күннің шуағына қызып бір аз ғана білімімізді, аз ғана қайратымыздың кішкене қызметін адамшылық жолына салып, ақтыққа жұмылайық», деген тәмсілін жанына серік, жүрегіне темірқазық еткен арда ағамыз Садыбек Бейсенбаевтай тұлғаның азды-кем бекзат болмысы мен қайраткерлік қасиеті жайлы толғап көргенді жөн көрдік.

Садыбек ағамыз 1966 жылы, яғни 60 жыл бұрын талай тарландарды толғатқан, қаншама дарабоз тұлғаларды дүниеге әкелген Бәйдібектің топырағында өмір есігін ашты. Жасынан ізерлі ізденіс пен үздіксіз шығармашылықты арқау еткен ардақты ағамыз педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстанның Педагогикалық Ғылымдары Академиясының академигі, Халықаралық Педагогикалық Білім Беру Ғылымдары Академиясының академигі, Дизайнерлердің Қазақстандық Одағының мүшесі, ҚР Суретшілер Одағының мүшесі сынды атақтары қайтпайтын қайсарлық пен тоқтаусыз төгілген тердің жемісі.

1987 жылдан 1992 жылға дейін М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтында оқып, «Бейнелеу өнері, сызу және еңбек пәнінің мұғалімі» мамандығын алып шыққан Садыбек Қалмаханұлы бүгінде осы университеттің Қоғаммен байланыс жөніндегі қызметін абыроймен атқаруда. Садыбек аға бұл абыройға оңайлықпен қол жеткізген жоқ. Шығармашылықпен шарқ ұра шындалды, кәсіби еңбекпен биікке өрледі. Болаттың қайнауда, еңбектің майданында шыныққаны осының айғағы. Алдыңғы буынның ізінен ерген ағамыз биыл асқаралы алпыстың асуына табан тіреді.

Отызда орда, қырықта қамал, елуде ел ағасы атанып, алпыстың асқарын бағындырған ағамыздың әрбір сөзі өрнек, әрбір ісі таным десем, асыра айтқандығым емес. «Дарақ бір жерден көгереді», - деген дана халқымыздың ұстанымы қашанда қастерлі. Өйткені, Садыбек ағамыз осы ұстанымды ұстын етіп, кейінгі буынның білім мен ғылым құндылығына баса мән беріп келе жатқанын атап өтпеу азаматтығымызға сын. Әуезов университеті қаншама ғалымдарды, бірегей білімділер мен сан қырлы майталмандарды даярлап келе жатқан іргелі оқу ордасы. Садыбек Қалмаханұлының сонау бала кезде басталған аңсарлы арманының іргетасы осы университеттен басталды, қабырғасын да осы шаңырақтан қаланды. 2000 жылы Мәскеу қаласында кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шықты. Осы уақыттан бастап, Садыбек ағамыздың ғылымдағы жолы басталып, алып кеңістікке қарай бет түзеді. 2004 жылы ақпан айынан бастап М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың «Кескіндеме және дизайн» кафедрасының меңгерушісі қызметіне тағайындалады. Мұнан соң 2010 жылы докторлық диссертациясын қорғайды. Ағамыздың ғылым майданындағы ірі жеңісінің байрағы осы жылы желбірегенінің дәлелі бұл.

2012 жылы М.Әуезов атындағы ОҚМУ-дың тәрбие жұмысы және әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры лауазымына тағайындалады. Міне, содан бермен қарай Садыбек аға заңғар жазушының есімін иеленген қара шаңырақта табан аудармай қызмет етуде. Ардақты ағамыз 50-ден астам магистрлік диссертацияға жетекші болды.

Ғылым мен білім, өнер мен мәдениет десе ішкен асын жерге қойған, Абай айтқан, «адамшылықтың қарызы үшін еңбек етсең, Алланың сүйген құлының бірі боласың» деген сөзін жүрегіне мөрлеген ағамыздың қайраткерлік қасиетінің өзі бір төбе. Мен айтар едім, кез келген адам басшы бола алады, бірақ кез келген басшы қайраткер бола алмайды. Ғылым мен мәдениетке жанашыр, ұжымға қамқор басшы, өз ортасына сыйлы азамат, отбасыда ардақты әке, отанасына аяулы жар болып, бүгінде ел ағасына айналған Садыбек ағамыз алпыстың шыңын абыроймен алқамдауы Жаратқанның шексіз сыйы, түгесілмес нығметі болса керек.

Ағамыздың қазақ өнеріне һәм сурет, дизайн саласына қосқан үлесі қомақты. Санамалап, тізбелей берсең ұшан теңіз. Батыр Баукеңнің: «ел дегенде емірене, жұрт дегенде жүгіне қызмет ет» деген сөзін арқау еткен Садыбек Қалмаханұлы өз қызметінен бөлек Дизайнерлердің Қазақстандық одағы республикалық қоғамдық бірлестігінің Шымкент қалалық филиалының директоры ретінде қоғамдық қызмет атқарады. 2004 жылы М.Әуезов атындағы ОҚУ жанынан Шымкент қаласында алғашқы, барлық талаптарға сай «Жетіасар» галереясын ашып, онда жыл сайын 10–15 жеке және топтық көрме ұйымдастырды. Галерея ашылуына орай қалада алғашқы дизайнерлер көрмесін өткізді. Сағат сатып алсаң да, уақыт сатып ала алмайтының ақиқат. Жауапты қызметте отырып, мәдениетке жанын жеп, адал қызмет ету осындай боларына ешкім кәдік келтірмесі анық. Оған қоса бүгінде жастар әлемінде айрықша орны бар, жұртшылықты әзілге қарық қылып жүрген «Байдың балалары» КТК командасы 2018 жылдың чемпионы атанып, 2019 жылы Ресейдің Сочи қаласында өткен «КиВиН–2019» фестиваліне қатысты. «Мадмуазель» КТК командасы бірнеше республикалық және қалалық ойындардың жеңімпазы, 2025 жылдың финалисі атанды. Осының артында табанды ұйымдастырушылық көрсеткен, тәтті жемістің артында маңдайдың ащы тері тұратынына Садыбек ағаның ерен еңбегі дәлел.

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың: «Жұрт ұқпаса ұқпасын жабықпаймын, жұрт бүгіншіл, менікі ертеңгі үшін», деген концепциясы Садыбек ағамыздың қайраткерлік әлемінің символы. Еңбекті ету бар, оны елге жеткізу бар. Кітапты жазу бар, оны ойлы оқырманның талқысына салу бар. Өнерді өрнектеу бар, оны жауһар болмысын тани түсу бар. Мәдениетпен айналысу бар, оның мәйегіне үңілу бар. Бұл құндылықтарды құнттап, ұрпаққа ұмсындыру бар. Мұның бәрі екіншісі біріне бұйыра бермесі сөсіз. Тек ердің ері, егеудің сынығына нәсіп болатын нығмет. Садыбек Қалмаханұлының осындай ерек болмысы өскелең ұрпаққа, кейінгі буынға өшпес өнеге. Бір сөзбен кестелесек, ұлтқа қызмет ету – білімнен емес, мінезден. Көркем мінез бен, терең білім, зерделі ғылым, тағылымды ғұмыр, сөз бен істің үйлесімі бәрі де Садыбек ағаның бойындағы тұнып тұрған асыл қасиеттер. Жақсының жақсылығын байқап, нұрын тасытқан дана халқымыздың тағы бір тәмсіліне табандауымыз керек болып тұр. Қазақ айтады:

Бір жылдығын ойлаған,
Бидай егеді.
Он жылдығын ойлаған,
Тал егеді,
Мың жылдығын ойлаған,
Ізгіліктің дәнін егеді.

Білімнің нәрін, ғылымның дәнін сеуіп, ізгіліктің шырағын жағып жүрген ардақты ағамыздың асқар шыңға бет түзегені берекелі болғай!

Ағаның тындырымды тірлігі, бітірген ерен ісі жетерлік. Сәйкесінше атқаратын шаруасы да әлі алда. Алла соны атқаруға мықты қажыр мен қайрат, мұқалмас ерік-жігер, шалқар шабыт берсін деген тілегіміз бар.

Мерейлі белесіңіз құтты болсын, аға! Жаратқанға сүйікті құл, алашыңызға сүйікті ұл болып жүру сіздің пешенеңізге жазылған тағдыр!

Асқаралы алпыс, ғасыр жасқа ұласып, атыңыз дәйім асқақтай бергей!

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ // CONTENT

ӨНЕР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЗАМАНАУИ МӘДЕНИЕТТІҢ ВИЗУАЛЬДЫ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ

ИСКУССТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВАЯ ВИЗУАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

ART AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THE NEW VISUAL PARADIGM OF CONTEMPORARY CULTURE

Байтас М.М., Жолдасова А.Т., Мәлік М.М. ҚАЗІРГІ КЕСКІНДЕМЕДЕГІ ДӘСТҮРЛІ
ТЕХНИКАЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ.....3

Әбдікерім С.О., Байтас М.М., Керімбай Б.М. АКАДЕМИЯЛЫҚ СУРЕТ ПЕН КЕСКІНДЕМЕНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ: КӘСІБИ ДАЯРЛАУ АСПЕКТІЛЕРІ.....	6
Әбдікерім С.О., Байтас М.М., Аблаев А.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ СУРЕТ: ДӘСТҮР МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ.....	9
Әбдікерім С.О., Болысбаев Д.С., Байтас М.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 12	
Абуова М. А., Доскараева Ж. Е., Мейрбекова Ф. Л. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘН ҮЛГІЛЕРІНЕ ӘСЕРІ.....	15
Абуова М.А. ЖАСТАР СӘНІНДЕГІ ЭТНОСТИЛЬДІҢ ДАМУЫ.....	17
Абуова М. А., Доскараева Ж. Е., Мейрбекова Ф. Л. ҰЛТТЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРІ БАР СПОРТТЫҚ КИІМ ДИЗАЙНЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН МАТЕРИАЛДАР МЕН ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	19
Доскараева Ж.Е. АҚҚУ НӘЗІКТІГІ МЕН ҚАУЫРСЫН СИМВОЛИКАСЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ТАҚИЯ ДИЗАЙНЫН ӨЗІРЛЕУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	21
Доскараева Ж.Е., Абуова М.А., Мейрбекова Ф.Л. СӘНДІК ТАҚИЯ ДИЗАЙНЫН ӨЗІРЛЕУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ГЕНЕРАЦИЯ ЖАСАУ ЖӘНЕ ҚОЛМЕН ОРЫНДАУ ТӘЖІРИБЕСІ.....	23
Мейрбекова Ф.Л., Доскараева Ж.Е., Абуова М.А. КРУЖЕВТІ ЖАМЫЛҒЫ ЭЛЕМЕНТІ ҚОЛДАНЫЛҒАН КЕШКІ КӨЙЛЕК ДИЗАЙНЫН ӨЗІРЛЕУ.....	26
Джакипбекова М. Ж., Жарылқасым Ж.Б., Есенбаева К.А. ИННОВАЦИОННЫЕ КОМПЛЕКСЫ В ПРОЕКТИРОВАНИИ ШЕРСТЯНЫХ ИЗДЕЛИЙ ОДЕЖДЫ.....	28
Кемешев Д.А. ҰЛЫ ДАЛА ФИЛОСОФИЯСЫ.....	34
Джартыбаева Ж.Д., Кунпеисова А.Х. СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДЕ КЕСКІНДЕМЕ ТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНУ РӨЛІ.....	38
Ибрагимова Л.Т, Мәлік М.М. ЦИФРЛЫҚ ЭТНОДИЗАЙН:МӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ.....	40
Ибрагимова Л.Т, Мәлік М.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН СӘНДІК- ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІ ЖАҢҒЫРТУ.....	44
Мәлік М.М., Мұхтар А.А., Байтас М.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ВИЗУАЛДЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК.....	47

Есенбаева К.А., Дайрабаева Г.И. LIFELONG LEARNING - СЫНИ ОЙЛАУДЫ, БЕЙІМДЕЛУДІ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯҒА ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ ДАМУ ТҮЖЫРЫМДАМАСЫ.....	50
Есенбаева К.А., Абсалимова А. ГЕНЕРАТИВТІ НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕРДІҢ КЕСКІНДЕМЕ, ДИЗАЙН ЖӘНЕ ГРАФИКА САЛАСЫНДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПРОЦЕСС ПЕН БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ӘСЕРІ.....	53
А.Ш.Калыков. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕЙЗАЖДЫҚ КЕСКІНДЕМЕ: ТАРИХИ ТӘЖІРИБЕ, ӘДІСТЕМЕЛІК ПРИНЦИПТЕР ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕР.....	57
Батырбек А.М. ДИЗАЙНЕРЛІК КАРТИНАЛАР: ӨНЕР МЕН ИНТЕРЬЕРДІҢ ҮЙЛЕСІМІ.....	61
Офицерова Н. Р., Миронова Т.Г. ГРАФИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА ДЫХАНИЯ. ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НЕВИДИМОГО В КУЛЬТУРНЫХ КОДАХ КАЗАХСТАНА.....	63
Ханазарова К.О., Мұратаева Ғ. 3D-ДИЗАЙН ОДЕЖДЫ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ИНДУСТРИИ МОДЫ.....	66
Ханазарова К.О., Рустемова С.И. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	71
Жунисалиева А.Б., Сихимбаева А.Е., Өмірбек М.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚУЫРШАҚ ЖӘНЕ БАЛАЛАР ТЕАТРЫ: КӨРНЕКІ МӘДЕНИЕТТІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ МЕН ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ.....	75
Нуртаев О.Н., Айдаров Е.Б. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДИЗАЙНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	78
Болысбаев Д.С., Шнасил А.Б. ӨНЕРТАНУ, МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: ҰЛТТЫҚ БОЛМЫСТЫ САҚТАУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-МӘДЕНИ НЕГІЗДЕР.....	80
Болысбаев Д.С., Әбсаттар Н.Ж. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ТҮСТЕРДІҢ МӘДЕНИ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИМВОЛИКАСЫ.....	83
Мұхтар А.А., Мәлік М.М. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ КИІМІНІҢ ДИЗАЙНЫНДАҒЫ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	87
Сайнанов Б.А., Құрымбай Ә.Т. ҚАЗАҚТЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	91
Төреханова Г.С., Джакипбекова М. Ж. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЛИЯНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ НА МОДУ.....	93
Жақыпбекова М.Ж., Тұрдыбек А., Есенбаева К.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ЗАМАНАУИ СӘН ҮЛГІСІН ЖОБАЛАУДЫҢ ӘДІСІ.....	98

Оспанов Т.М. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ДИЗАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ.....	104
Nuridin S.Z. DIGITAL COUTURE: ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE WORLD OF HIGH FASHION.....	108
Жолдасбекова С.А., Турлыбаева Р.К. 5 - 7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ІС- ӘРЕКЕТКЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ.	113
Talipov N.Kh. INDIVIDUAL FEATURES OF TRAINING FUTURE FINE ARTS TEACHERS IN LANDSCAPE WORK.....	116
Талипов Н.Н. КОМПОЗИЦИЯ НАТЮРМОРТА В СКУЛЬПТУРЕ.....	119
Akhmedov m. B.THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PREPARING FUTURE FINE ARTS TEACHERS FOR INNOVATIVE PROFESSIONAL ACTIVITY.....	123
Sunatulla A., Azizbek B. DEVELOPMENT OF PENCIL DRAWING AND SKETCHING SKILLS IN FINE ARTS TEACHERS.....	128
Beknazarova S.B. NATURMORT KOMPOZITSIYASIDA MUVOZANATNING O'RNI.....	133
Zukhra M.D. STILL LIFE DRAWING TECHNIQUE WITH PENCIL.....	136
Булатов С.С. СИМВОЛИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ИДЕИ ДОБРА В ЭЗОТЕРИЧЕСКИХ АРХИТЕКТУРНЫХ УКРАШЕНИЯХ.....	138
Булатов С.С. СИСТЕМА СИМВОЛИЧЕСКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ДЕКОРА ЗДАНИЯ ЦЕНТРА ИСЛАМСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	143
Саипова М.С. СИМВОЛИКА КРУГА И ЗВЕЗДЫ В АРХИТЕКТУРНО ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ТРАДИЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	146
Makhkamova S.B. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS FOR THE ARTISTIC ANALYSIS OF THE WORKS OF CHINGIZ AKHMAROV.....	149
Очилов Ф.Э., Эгамбердиев М.Ф., Танирбергенов М.Ж., Крыкбаева С.М. ЧЕЛОВЕК И АЛГОРИТМ КАК СОАВТОРЫ: АНАЛИЗ ГИБРИДНЫХ ПРАКТИК В СОВРЕМЕННОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ	153
Бауыржан Ж.Р., Пошаев Д.Қ. ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ЖАД ПЕН МӘДЕНИ МҰРАНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ.....	157
Болысбаев Д.С., Бекбулатов А.Ә, Бурибеков О.С. ҰЛТТЫҚ «УМАІ 2023» СЫЙЛЫҒЫНА ІЕ БОЛҒАН «ҚАРЛЫҒАШ ӘУЛИЕ» ПАННОСЫ.....	160
Ералин Қ.Е., Ералина А.Қ., Ералин Ғ.Қ. ЭКСЦЕНЦИАЛДЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СУРЕТШІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ДАРАЛЫҒЫН АНЫҚТАУ.....	164

Akberdi A. R. AI-ENHANCED GRAPHIC EDITING PLATFORMS AND THE TRANSFORMATION OF DESIGN WORKFLOW.....	168
Алтынбеков Б.Е., Тимурұлы Р., Жолдасбеков А.А. ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ БАСКЕТБОЛ ОЙЫНЫНА ЖАТТЫҒУ КЕЗІНДЕ ТЕХНИКА-ТАКТИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРДІ ҮЙРЕТУДІ ОҢТАЙЛАНДЫРУ.....	171
Батырбек Б.М., Жолдасбеков А.А. СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІПТІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНДА АЙНАЛМА ЖАТТЫҒУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	174
Тәнеев Ә., Жолдасбекова Д.А. СПОРТ САЛАСЫНДАҒЫ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	178
Журабаева Л.А., Жақыпбекова М.Ж. ЗАМАНАУИ КИІМ ҮЛГІЛЕРІН ЖОБАЛАУДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА МАТАЛАРМЕН БОЯУЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ.....	180
Бескемпір З.К., Жақыпбекова М.Ж. ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ МОТИВТЕРІН ЗАМАНАУИ КИІМГЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ ЭТНОСТИЛЬДЕГІ СӘНДІК КОЛЛЕКЦИЯЛАРДЫ ЖОБАЛАУ.....	186
Еркіннов Ш.Е. АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ СПОРТ, КӨПШІЛІК СПОРТ ЖӘНЕ САУЫҚТЫРУ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ.....	191
Алшымбаева С.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН БІРГЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ШЕБЕРЛІКТЕРДІ ДАМУ.....	196
Халилов Р. Ш., Зайниддинова С., Эшназарова Н., Артыкова Ф. ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВА НА СТАНОВЛЕНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	199
Халилов Р. Ш., Турсунбоева З., Турсунбоева З. ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА.....	203
Халилов Р. Ш., Убайдуллаева А., Юлдашева З. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК НОВЫЙ СУБЪЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В СОВРЕМЕННОЙ ВИЗУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ.....	209
Халилов Р. Ш., Норкузиев М., Бабаханова Ф. ТРАНСФОРМАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА.....	212
Саипова М.С. СИМВОЛИКА СЕМИКОНЕЧНОЙ ЗВЕЗДЫ И КВАДРАТА В АРХИТЕКТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ МАВЗОЛЕЯ ОК ОСТОНА БОБО).....	217
Сыздыкова Ж.А. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГРАФИКИ И ПРОЕКТИРОВАНИЯ: АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	220
Болысбаев Д.С., Нұрхатова Ұ.М., Шнасил А.Б. ДӘСТҮРЛІ ЭТНИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІ ЗАМАНАУИ МОДАҒА ӘСЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАҢА ТРЕНДТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БЕЙІМДЕЛУІН ЗЕРТТЕУ.....	223

Ashirbayev A.A., Dehqonova Z.O. FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA ZARGARLIK BUYUMLARINI LOYIHALASH ORQALI O'QUVCHILARNING FAZOVIIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.....	229
Мынбаева Н.К., Умбет К.С. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ СӘН ТРЕНДТЕРІН БОЛЖАУДЫ КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	233
Болысбаев Д.С., Нұрхатова Ұ.М., Шнасил А.Б. ҚАЗІРГІ СӘНДЕГІ ЗАМАНАУИ ЭТНИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕР ЖӘНЕ ЖАҢА СТИЛЬДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	235
Конакбаева У.Ж., Калабаева Қ.Р. БОЛАШАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДА КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ.....	239
Жолдасова А.Т., Байтас М.М., Миронова Т.Г. ЗАМАНАУИ ВИЗУАЛДЫ МӘДЕНИЕТ КОНТЕКСТІНДЕГІ ӨНЕР МЕН ДИЗАЙН ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....	242
А.Б.Бекзат, М.Д.Есекешова. КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЭТНОДИЗАЙН ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА АСПЕКТІЛЕРІ.....	245
Адамқұлов Н.М., Мырзаханов М.С., Ахметов Б.Б. ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ОРТАҚ АСПАБЫ АСАТАЯҚТЫҢ НЕГІЗІ ЖӘНЕ ЖАСАЛУ ӘДІСІ.....	248
Конакбаева У.Ж., Көбеева Н.М. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ПЕЙЗАЖ КОМПОЗИЦИЯСЫН МЕНГЕРТУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	254
Джунисбекова М.А., Марал Д.Е. БОЛАШАҚ КӨРКЕМ ЕҢБЕК МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН ЖАҢҒЫРТУ: ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ПЕН ЖОБАЛЫҚ-ДИЗАЙНЕРЛІК ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	259
А.Б.Бекзат, М.Д.Есекешова. КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЭТНОДИЗАЙН ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА АСПЕКТІЛЕРІ.....	261
Берденова М.Т., Даткина Ф.К., Мусакулов К. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕРІ.....	264
Даткина Ф.К., Берденова М.Т., Мусакулов К. ПЕДАГОГТЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕРІ.....	267
Кенжебаева А.Н., Абдукаримова Л.А. ОСНОВЫ РИСУНКА В СОДЕРЖАНИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ДИЗАЙНЕРОВ.....	271
Кенжебаева А.Н., Ташимова Г.А., Раймова М.У., СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ.....	274

Ибраимова П.Т, Қозыбекова А.А., Бизакова Б.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ.....	279
Salaydinova Xumora. OLIY TA'LIM MASKANLARIDA "QURULISH CHIZMACHILIGI" FANINI O'QITISH HOLATI.....	282
Тарасенко Т.В., ХОРЕОГРАФИЯЛЫҚ ҰЖЫМНЫҢ КОНЦЕРТТІК ҚОЙЫЛЫМДАРЫН ӨТКІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҚСАТТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	285
Іңкәрбек К.П. ЗАМАНАУИ СӘН ДИЗАЙНІНДЕГІ МАТЕРИАЛДЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТТЕР МЕН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТЫҢ РӨЛІ.....	288
Жолдасбеков А.А., Қияс Д. Б., Сихынбаева Ж.С. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: БАСТАУЫШ СЫНЫП ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ.....	292
Жолдасбеков А.А., Алибаева Ф. Х., Сихынбаева Ж.С. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	297
Жолдасбеков А.А., Фазилова Б. А., Дарибаева М. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	302
Кужамжарова Н. К., Нишанова Қ.С. Балғынбекова Қ.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ДАМУЫН КӨРКЕМ ШЫҒАРМА МЕН МАЗМҰНДАМА АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	307
Қайратқызы М., Сихынбаева Ж.С., Султанова Р.А. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	312
Қияс Д. Б., Сихынбаева Ж.С., Орынбасарова Ж., Жантасова Ж. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	316
Муhibaева Р.К., Сихынбаева Ж.С. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖЕКЕЛЕП ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	320
Жаманбалаева Ұ. Т., Нұрмағанбетова А., Оспанханова С. ДҮНИЕТАНУ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ ӘДІСТЕРІ.....	325
Еркіннов Ш.Е., Кенжеев М.С. АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕ СПОРТ, КӨПШІЛІК СПОРТ ЖӘНЕ САУЫҚТЫРУ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ.....	329

Адамқұлов Н.М., Ахметов Б.Б. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯДАҒЫ КӨРКЕМ- ЕҢБЕК	334
Тәңірбергенов М.Ж., Жұман Б.Ә., ӨНЕР ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮР МЕН ҚОЛ ӨНЕРІН ЖАҢҒЫРТАТЫН ҚУАТТЫ ӘЛЕУЕТ	337
Тәңірбергенов М.Ж. ӨНЕРІ ӨРІСТІ, ҒЫЛЫМЫ ЖЕМІСТІ ТҰЛҒА.....	341
Уразбаев Қ.М. ТАҒЫЛЫМДЫ ТҰМАР ЕТКЕН ТҰЛҒА	344
Керімбайқызы А. СӨЗІМЕН ЖОЛ САЛҒАН, ІСІМЕН НАР БОЛҒАН АЗАМАТ	347
Әзімхан И. ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ҚАЙРАТКЕРІ МЕРЕЙЛІ БЕЛЕСТЕ	350

**«ӨНЕР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЗАМАНАУИ МӘДЕНИЕТТІҢ
ВИЗУАЛЬДЫ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ ЕҢБЕКТЕРІ**

**ТРУДЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ИСКУССТВО И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВАЯ
ВИЗУАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ»**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE «ART AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A NEW VISUAL
PARADIGM OF CONTEMPORARY CULTURE»**

Материалдар авторлық басылымда жарияланған.
Материалы публикуются в редакции авторов.
The materials are published in the authors' edition.

27.02.2026ж. баспаға қол қойылған.
Көлемі 22,5 б.т. Басылым 500 дана
Қағаз: жазу қағазы. Офсетті басып шығару.
М.Әуезов атындағы ОҚУ баспаханасы
Шымкент қ., Тәуке хан даңғылы, 5
Байланыс тел.: 21-19-86